biblioteca școlarului

PETRU DUMITRIU

CRONICĂ DE FAMILIE

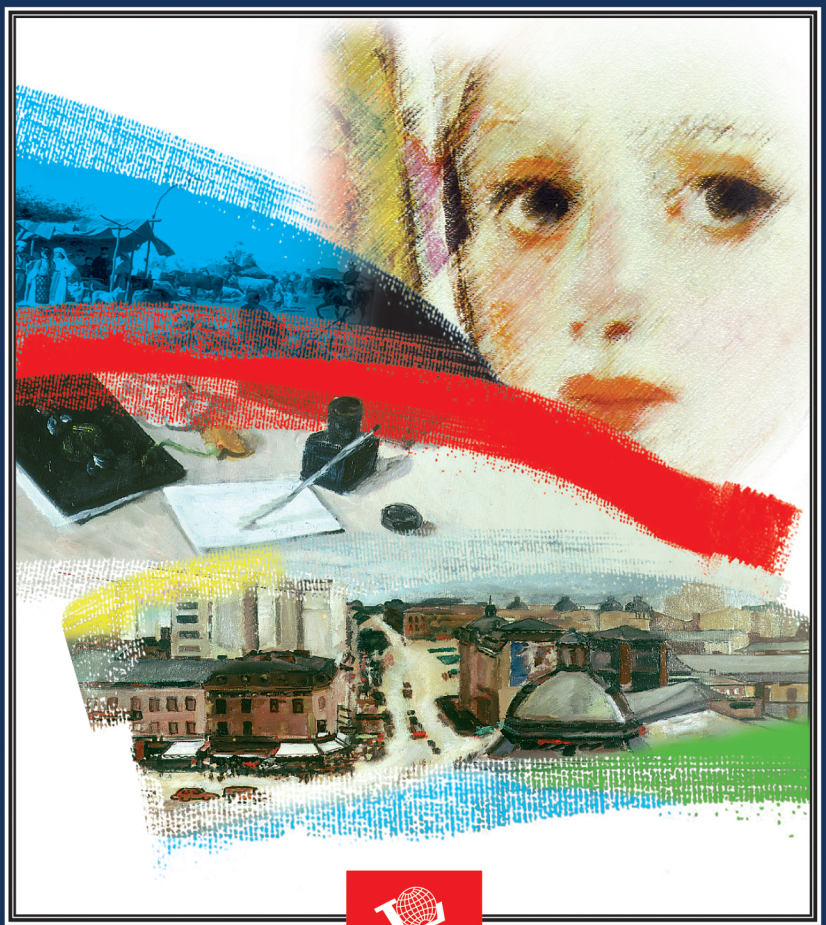

LITERA INTERNAȚIONAL

biblioteca școlarului

PETRU
DUMITRIU

CRONICĂ DE FAMILIE

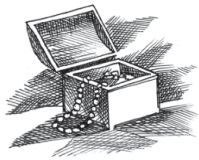

București • Chișinău
LITERA INTERNAȚIONAL

Colecţie iniţiată şi coordonată
de Anatol Vidraşcu şi Dan Vidraşcu
Ediţie de Ecaterina Ţarălungă
Concepţia grafică a colecţiei şi coperta:
Vladimir Zmeev
Ilustraţii de Alex Ussow
Fotografii din arhivele editurii,
Ecaterinei Ţarălungă, Françoisei Mohr,
Coraliei Fotino, Gelu Barbu
Reprodus după ediţia:
Petru Dumitriu. *Cronică de familie*.
Bucureşti: Editura de Stat
pentru Literatură şi Artă, 1955

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE:
Geo Şerban,
Lucien Gruissard,
Ov. S. Crohmălniceanu,
Ecaterina Ţarălungă,
Ion Negoiţescu,
G. Călinescu

Editura „Litera Internaional“
O. P. 61; C.P. 21, sector 1, Bucureti, România
tel./fax (021) 3303502; e-mail: info@litera.ro

Grupul Editorial „Litera“
str. B. P. Hasdeu nr. 2, mun. Chişinău, MD-2005, Republica Moldova
tel./fax (37322) 292 932, 294 110, fax 294 061;
e-mail: litera@litera.ro

Prezenta ediţie a apărut în anul 2003 în versiune tipărită
şi electronică la Editura „Litera Internaţional“
şi Grupul Editorial „Litera“.
Toate drepturile rezervate.

Editori: *Anatol şi Dan Vidraşcu*
Redactor: *Nicolae Popa*
Tehnoredactare: *Elena Dandara*

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic din Chişinău.
Comanda nr. 31492

CZU 821.135.1-3
D 92

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii
Dumitriu, Petru
Cronică de familie / Petru Dumitriu; (Bibl. şcolarului; serie nouă/ col. iniţ. şi coord. Anatol şi Dan Vidraşcu; conc. gr. col. şi cop./ Vladimir Zmeev; nr. 438) – B.: Litera Int., Ch.: Litera, 2003 (Combinatul Poligrafic). — 456 [p.]
ISBN 973-675-037-X — ISBN 9975-74-719-1
821.135.1-3

ISBN 973-675-037-X
ISBN 9975-74-719-1
© LITERA INTERNAŢIONAL, 2003
© LITERA, 2003

TABEL CRONOLOGIC

1890

Se naşte Petre Dumitriu, tatăl viitorului scriitor, fiul unui negustor bucureştean pe nume Nicolae (care şi-a schimbat numele de familie din Dumitru în Dumitriu), venit la oraş (probabil din Slobozia Mândra, Ilfov). Bunicul din partea tatălui fusese fierar. Avea două surori (una se numea Ileana) cu care n-a prea păstrat relaţiile, deoarece ele au moştenit toată averea familiei.

1894

La10 septembrie se naşte la Braşov Theresa von Debretzy, calvină ca religie. Părinţii sunt Carol (Kàroly), inginer secui de fel din Sf. Gheorghe (ţinutul Trei Scaune) şi Ecaterina (Kàtàlin). Va pleca la 18 ani, împreună cu părinţii, la Dresda, unde se pare că au avut o proprietate şi vor reveni în ţară o dată cu apropierea primului război mondial[1].

1900

La 11 mai se naşte la Orşova Henriette Vicenzia Bielussici, fiica lui Eduard Bielussici, comandant de linie şi a franţuzoaicei Jacquline (născută Bouviert), viitoarea profesoară care-l va învăţa pe Petru Dumitriu toate limbile străine pe care le ştia[2].

1918

Colonelul Florian Medrea, supranumit Floriş, membru al Partidului Naţional, adept şi cunoscut al lui Iuliu Maniu, ridică drapelul românesc pe Prefectura

Henriette Vicenzia Românu la Orşova, cu soţul. Din „Obiectiv mehedinţean”.

din Alba Iulia[3]. Se va căsători cu Hedwiga Buchrucker, şi vor avea două fete: Irina, devenită soţia lui Petru Dumitriu, şi Ileana.

1919

Rănit pe frontul de vest în primul război mondial, sublocotenentul Petre Dumitriu este îngrijit la Baziaş de Theresa Debretzy, moaşă. Theresa a învăţat româneşte după ce s-a îndrăgostit de tânărul Petre Dumitriu. Până atunci vorbea doar maghiara, germana şi franceza. Declaraţiile de dragoste s-au făcut în franceză[4]. Se va căsători cu ea şi vor rămâne împreună toată viaţa. Tânărul ofiţer de infanterie[5] are garnizoana la Orşova, unde are o casă, dar va locui şi la Baziaş, punct de frontieră, unde Theresa primise ca zestre o vie. Din pricina neînţelegerilor generale dintre români şi maghiari, rudele celor două familii, a mamei şi a tatălui, nu se apropie. Cei doi, deşi singuri, rămân solidari până la moarte şi nici unul din ei n-a vorbit vreodată de rău ţara celuilalt.

Casa de la Baziaş, văzută dinspre Dunăre. Inedită. De la Françoise Mohr.

1922

Se naşte la Cluj Ileana Medrea, fiica lui Florian Medrea şi a Hedwigăi (născută Bruchrucker), sora Irinei Medrea.

1924

La 8 mai se naşte în comuna Baziaş, judeţul Caraş Severin, primul copil al familiei, Petru, după numele tatălui.

Se naşte, la Cluj, din părinţii Florian Medrea şi Hedwiga (născută Buchrucker) Irina, viitoarea soţie a lui Petru Dumitriu.

1926

În toamnă este construită casa părintească de la Baziaş, pe o coastă de deal, cu faţa spre Dunăre, cu trepte din gresie, cu ziduri foarte solide[6].

La 10 iunie se naşte la Turtucaia, în Cadrilater, unde căpitanul Petre Dumitriu era cu serviciul (azi Tutrakan în Bulgaria), sora sa Lila (în dosarul Stării civile la Primăria din Turtucaia, judeţul Durostor, nr. 193/1926[7]). Certificatul de

Părinţii, atunci când s-au îndrăgostit unul de celălalt. Inedită. De la Françoise Mohr.

naştere îi este eliberat Lilei în 1955[8], de Primăria Techirghiol.

1931

La 8 mai Petru Dumitriu este botezat ortodox la biserica Sf. Ierarh Nicolae din Orşova, naş fiindu-i Carol Korbelartz, director de fabrică din oraş, iar preot de botez Corneliu Suru.

1931 – 1934

Petru Dumitriu, înscris la 9 mai 1931 în anul şcolar 1930-1931, ca elev particular la Şcoala Primară Urbană din Orşova, oraş unde maiorul Petre Dumitriu avea garnizoana şi casa (str. Regele Ferdinand nr. 30[9]), termină clasa I cu media 7,50 şi următoarele calificative: Limba română – 8 la scriere şi exerciţii gramaticale, 9 la citire, 9 la exerciţii de memorie şi liberă reproducere, 7 la exerciţii de intuire, media pe obiect 8,50; la matematică 6; la religie 8[10]. Clasa a II-a a urmat-o tot ca elev particular în anul şcolar 1931-1932, absolvind cu media 8,60 (cu următoarele calificative: limba română media 8,80, obţinută din 8 la scriere şi exerciţii gramaticale, 10 la citire, 10 la exerciţii de memorie şi liberă reproducere, 8 la exerciţii de compunere, 8 la exerciţii de intuire), media 9 la matematică, 9 la religie, 8 la istorie, 7 la geografie. Clasa a III-a a absolvit-o tot ca elev particular, cu media finală 8,83 şi mediile 8,75 la limba română (obţinută din 8 la scriere şi exerciţii gramaticale, 10 la citire, 9 la exerciţii de memorie şi liberă reproducere, 8 la exerciţii de compunere), 9 la matematică, 9 la religie, 9 la istorie, 8 la geografie, 9 la ştiinţe fizico-matematice. În clasa a IV-a a fost înscris la cursuri de zi, ieşind al III-lea din 23 de elevi, cu media 9,39, obţinută din: 9,33 la limba română (adică formată din 9 la scriere şi exerciţii gramaticale, 10 la citire, 9 la exerciţii de memorie, 9,33 la exerciţii de compunere), 9 la aritmetică şi geome-

trie, 9,24 la celelalte ştiinţe (adică 9 la religie, 9,66 la istorie, 9,33 la geografie, 9 la ştiinţe fizico-naturale şi igienă), 9,40 la dexteritǎţi (adică 10 la caligrafie, 9 la desen, 9 la cânt, 10 la educaţie fizică, 9 la lucru manual), 10 la purtare. Au fost cadre didactice: Vasile Bălănescu (directorul şcolii), iar învăţători activi: Nicolae Foiaş, Ştefania Smădescu, Nicolae Şchiopu, Irma Fene-

Mama, în casa de la Baziaş. Inedită. De la Françoise Mohr.

Petru Dumitriu copil, în casa de la Baziaş. Inedită. De la Françoise Mohr.

şan, Natalia Laup Weber, Maria Mihuţescu, Adriana Munteanu, Florica Tunea Popescu. În particular, deoarece Orşova era port deschis către toate contactele umane posibile, învaţă foar te serios franceza, germana, engleza, italiana şi latina cu profesoara Henriette Vicenzia Românu (n. Bielussici[11]), care a predat lecţii particulare până la vârsta de 97 de ani. Moşteneşte de la mama sa talentul de a povesti şi de a desena. Este educat foarte sever, în spirit calvin, cu mare atenţie pentru formarea culturală şi pentru sport. Citeşte *Biblia* mamei.

1933

La 13 septembrie, este botezată Lila Carolina, tot în religia ortodoxă, naş fiindu-i acelaşi Carol Korbelartz[12].

1934 – 1935

Începe cursul mediu la Gimnaziul Mixt din Orşova, clasându-se în primul an al III-lea, cu media 9,70. I-a avut profesori pe Elisabeta Stăcescu la română, Constanţa Dicescu la franceză, Daniil Laitin, directorul şcolii, la istorie-geografie, Ilie Feneşan la ştiinţe naturale, geografie şi gimnastică, Enache Ţepeneag la matematică, Gheorghe Crăciun la desen, caligrafie, gimnastică şi lucru manual, Silvia Laitin, care era şi secretara şcolii, la gimnastică, Constantin Bâtea la muzică, Iosif Câmpeanu (protopresbiterul bisericii Sf. Nicolae, unde fuses eră botezaţi ambii fraţi Dumitriu, Lila chiar de către protopresbiter) la religie ortodoxă, Iosif Kleitsch la religie catolică, Eduard Franz la religie evanghelică, Ioan Tordai la religie reformată, Coloman Löwenkopf la religie mozaică[13].

Petru Dumitriu la vârsta botezului şi a începerii şcolii. Inedită. De la Françoise Mohr.

1935 – 1936

Din cauză că tatăl său este mutat cu serviciul la Târgu Jiu, Petru Dumitriu se înscrie în anul al II-lea la gimnaziul care funcţiona împreună cu Liceul Tudor Vladimirescu, luând premiul al III-lea.

Este prieten foarte bun cu

Mama şi fraţii Dumitriu, Petru şi Lila, la data probabilă a decesului bunicii dinspre mamă, Ecaterina (Kàtàlyn) Debretzy. Sus, la fereastră, femeia care avea grijă de casă şi, probabil, silueta ordonanţei. Inedite. De la Françoise Mohr.

Lila, desenată de fratele ei. Din dosarele Securităţii.

Ţoncu Gâţă, mai târziu ajuns profesor de chimie chiar în acel liceu.

Tatăl, locotenent colonel, este mutat disciplinar cu serviciul la Târgu Jiu, după ce refuzase să împuşte cîţiva sârbi care munceau în grădina familiei Dumitriu, pentru bănuite acţiuni ilegale[14].

1936 – 1937

Termină clasa a III-a a gimnaziului cu premiul al II-lea.

De asemenea, participă, în luna aprilie, la concursul de limba română al Societăţii Tinerimea Română, Bucureşti, obţinând premiul al II-lea pe ţară pentru clasa a III-a.

Petru Dumitriu scrie, probabil influenţat de întâmplarea tatălui său, în franceză, un text despre izvorul de lângă casă, de la Baziaş, dedicat Sfântului Sava, patronul Serbiei. Lucrare pierdută.

1937 - 1938

Termină clasa a IV-a a gimnaziului cu premiul I.

Scrie *Les trois combats avec l'Hydre*, premoniţie a vieţii sale fragmentate între mai multe bătălii (text pierdut) şi o piesă numită *Meşterul Manole*, în versuri endecasilabice fără rimă, al cărei subiect era legat de simbolica apropiere a războiului şi de sentimentul că trebuie să zideşti ceea ce e mai scump, precum Manole o zidise pe Ana (text pierdut)[15].

1938 – 1939

Se înscrie în primul an la Liceul Tudor Vladimirescu din Tîrgu Jiu, terminîndu-l cu media 9,14 şi premiul I, alături de Dănău C. Constantin, care-i fusese coleg şi concurent la premiu (astfel, în clasa a IV-a şi a V-a de gimnaziu, la concursurile Tinerimii Romîne de la Bucureşti Petru Dumitriu n-a mai fost trimis, dar Dănău Constantin a fost trimis, luând, ce-i drept, premiul I în fiecare an) începând din clasa a doua a gimnaziului.

Scrie istoria lui Corso Donati după *Istoriile florentine* ale lui Machiavelli (text pierdut).

1939

Hitler declanşează al II-lea război mondial.

Petre Dumitriu este mutat disciplinar de la Orşova la Târgu Jiu, la Regimentul 14 infanterie. Familia Dumitriu locuieşte acolo mai întâi la o prietenă a familiei, originară din Târgu Jiu, şi care fusese căsătorită la Dresda cu un german, fiind în aceleaşi cercuri cu părinţii Theresei, apoi, după moartea soţului său german, revenise în oraş şi se recăsătorise purtînd numele de familie Pop.

1939 – 1940

Termină clasa a II-a a liceului cu media 9,09 şi premiul I.

1940 – 1941

Conform legislaţiei în vigoare, i se permite să dea ultimii doi ani de liceu într-unul singur, absolvind liceul cu media generală 9,23. A dat în acelaşi an şi bacalaureatul, obţinând media 9,60 (preşedinte de comisie prof. N.A. Constantinescu). I

s-a eliberat diploma nr. 8867363/548 din 27 august 1941[16].

La Târgu Jiu, tatăl, Petre Dumitriu, supraveghează lagărul piloţilor de Dunăre care refuzaseră să lupte pentru Germania hitleristă. Familia locuieşte acolo mai întâi la o prietenă a familiei, originară din Târgu Jiu, şi care fusese căsătorită la Dresda cu un german, fiind în aceleaşi cercuri cu părinţii Theresei, apoi, după moartea soţului său german, revenise în oraş şi se recăsătorise purtînd numele de familie Pop.

Ileana Medrea este studentă la Facultatea de Educaţie Fizică şi Sport de la Budapesta. Va termina-o la Bucureşti şi va deveni campioana României la suliţă şi disc.

În ultima vacanţă de după absolvirea liceului traversează experienţa primei iubiri, pentru o fată refugiată din Basarabia cu familia, experienţă căreia mama sa îi va pune capăt în chip brutal. Imaginea acelei prime iubiri, „fata de la Baziaş", va traversa mai multe cărţi ale autorului, inclusiv după plecarea în Occident.

Îl cunoaşte la Târgu Jiu, imediat după susţinerea bacalaureatului, pe Ernst Teves, pilot german, de care avea să-l lege o îndelungată prietenie în perioada germană a vieţii sale.

Îşi începe studiile la Facultatea de Filosofie a Universităţii din Bucureşti, câştigând din primul an o bursă Humboldt, graţie căreia a plecat să studieze filosofia la München. A plecat şi Lila, spre a termina liceul

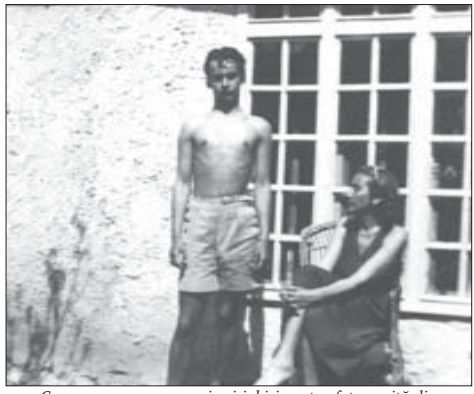

Cu mama, pe vremea primei iubiri pentru fata venită din Basarabia. Inedit. De la Françoise Mohr.

La vârsta primului text scris, despre izvorul Sf. Sava. Inedită. De la Françoise Mohr.

şi a studia medicina (pe care a şi început-o acolo). Îl cunoaşte pe baronul Johann Philip Beethmann, cu câţiva ani mai mare, mai târziu proprietarul băncii cu acelaşi nume. Devin prieteni. Asistă cu îngrijorare la evoluţia războiului, la alungarea unor profesori („nearieni") şi la protestul altora faţă de cele întâmplate. Printre profesorii săi au fost Kurt Huber (logică), S.B.Grunsky (acesta din urmă, evreu, decapitat de Gestapo).

1943

Debutează cu proza *Nocturnă la München* în *Revista Fundaţiilor Regale* nr.6, în redacţia căreia ajunsese dus de tatăl său[17] (director Dumitru Caracostea, apoi Al Rosetti). E transcrisă experienţa unei iubiri germane (despre care nu păstrează amintiri prea plăcute[18]. Fugar, personajul apare şi în *Incognito*, ca iubita unuia dintre fraţii Ionescu) şi este înregistrat începutul războiului. Tatăl

La vârsta aproximativă a Istoriilor… Inedită. De la Françoise Mohr.

Tânăr student la München. Inedită. De la Françoise Mohr.

l-a prezentat şi lui Camil Petrescu, redactor la Editura Fundaţiilor.

Apare revista „Saeculum" sub direcţia lui Lucian Blaga.

În cadrul celui de-al doilea război mondial frontul din răsărit ajunge la Harkov. Publicaţia „Fapta", director şi proprietar Mircea Damian, anunţă modificarea *Constituţiei* URSS, ca şi Comunicatul Radio Moscova în legătură cu asasinarea în masă a evreilor din Transilvania.

1944

Îşi întrerupe studiile (ca şi sora lui) din cauza războiului (după vacanţă nu mai poate pleca la München) tocmai când se gândea la o teză de doctorat despre Jacob Boehme. Profesorul Kurt Huber este arestat de Gestapo. Încearcă, fără succes, să se înscrie la Drept, la Bucureşti. Continuă să publice în *Revista Fundaţiilor Regale*: *Niobe,* nr. 3, *Argonautica*, nr. 10. Se angajează reporter la revista *Fapta* a lui Mircea Damian. Încearcă, fără succes, să se înscrie la Drept.

În luna septembrie Germanii în retragere bombardează casa natală de la Baziaş şi o distrug. Cheia pivniţei care i-a salvat pe toţi membrii familiei a fost luată de Lila Dumitriu. A luat de asemenea, el însuşi, cu complicitatea miliţianului care păzea casa, masa scundă, de elev, pe care-şi scrisese primele texte literare. Va aduce-o la Bucureşti şi va continua să scrie pe ea până la plecarea din ţară. A continuat să scrie toată viaţa la o masă mică şi scundă pentru statura lui (avea 1,92 m).

Ştefan Foriş, secretarul general al PCR, este înlăturat (aprilie), fiind înlocuit cu o conducere operativă formată din Constantin Pârvulescu, Constantin Abagiu şi Iosif Rangheţ. Emil Bodnăraş a asigurat legătura cu Moscova, până la după 23 august, apoi a asigurat-o Ana Pauker, special venită de la Moscova.

D. Caracostea este înlăturat de la conducerea „Revistei Fundaţiilor Regale", fiind înlocuit cu un Comitet de Direcţie format din I.Al.Brătescu-Voineşti, D.Gusti, E. Racoviţă, C. Rădulescu-Motru, Al. Tzigara-Samurcaş, Octavian Neamţu, redactor şef Camil Petrescu. Curând, Al. Brătescu-Voineşti este înlocuit cu Mihail Sadoveanu[19].

23 august. România întoarce armele împotriva Germaniei şi devine aliat al coaliţiei antifasciste (Marea Britanie, URSS, SUA).

30 august. Armata Roşie intră în capitală. Mihai I semnează un decret de adoptare a unei noi *Constituţii* a României.

Septembrie 20 de divizii germane sunt încercuite între Belgrad şi Dunăre. Forţând ieşirea, vor bombarda şi Baziaşul, distrugând casa natală a lui Petru Dumitriu. România semnează la Moscova armistiţiul cu Naţiunile Unite. Are loc curăţirea Aparatului de Stat de forţele profasciste şi se înfiinţează un lagăr la Târgu Jiu, unde lucra încă, la paza lui, tatăl lui Petru Dumitriu.

Noiembrie Ana Pauker forţează ieşirea de la guvernare a naţional-ţărăniştilor. Publicaţia „Fapta" renunţă la formularea „Gazetă de ţinută, informaţie şi documentare românească" şi adoptă formularea „Ziar de luptă şi dreptate".

1945

Publică în „Universul literar" nr. 18 un fragment din *Euridice*, cu titlul *Întâlnire*. La această revistă colaborau cele mai prestigioase nume ale literaturii române: Basil Munteanu, Perpessicius, Camil Petrescu, Al. Rosetti, Emanuel Ciomac, Ion Frunzetti, Ruxandra Oteteleşanu, Ionel Teodoreanu, Petru Comarnescu, Nicolae Steinhardt Pavel Chihaia, Traian Lalescu, Teohar Mihadaş, Ion Vinea, G.C. Nicolescu, Costin Murgescu, Gabriel Ţepelea şi o domnişoară Emilie Gerson, nume care va deveni al unei familii de bancheri din *Cronică de Familie*.

Publică, în „Revista Fundaţiilor Regale", piesa *Preludiu la Electra*, patru acte şi

un prolog (nr. 2-3), piesă cu rezonanţe autobiografice[20] şi prozele *Euridice* (nr.6), *Arlechin* (nr.7), iar în *Universul literar* (3 iunie) un fragment dintr-o lucrare mai amplă, intitulat *Întâlnire*. În acelaşi număr al *Universului literar* se anunţă că i s-a decernat Premiul instituit de dna Clementina Delasoeda[21] pentru cea mai bună proză a anului precedent, *Argonautica sau fabuloasa aventură*. Din juriu au făcut parte prozatoarea Henriette Yvonne Stahl (n.1900), lorenă (născută la St. Avold, nu departe de Metz) naturalizată în România, de care avea să-l lege o îndelugată amiciţie literară şi nu numai, ea devenindu-i deopotrivă iubită şi soţie, Victor Eftimiu, Tudor Vianu, Pompiliu Constantinescu, Felix Aderca. O cunoaşte personal, prin Ruxandra Oteteleşanu, redactor la Editura Fundaţiilor, pe Henriette Yvonne Stahl. Cele două erau prietene.

Scrie piesa *Greşeala sau Procurorul tiranului* (acţiunea are loc în Olanda medievală[22], piesa este rămasă în manuscris până astăzi, dar a fost comentată de Petru Comarnescu, în calitate de manuscris, în „Universul literar" nr. din 3 iunie, la rubrica „Note", cu titlul *Scriitorul Petru Dumitriu sau de la neo-clasicism la realismul anti-fascist*.

Mircea Damian este arestat, revista *Fapta* dispare. Încearcă să-şi facă o carieră de reporter militant, influenţat fiind de ascensiunea comunismului şi condiţionat de faptul că tatăl său fusese arestat. Devine membru al Uniunii Scriitorilor.

Ianuarie În Grecia devine regent al ţării Episcopul Damaschinos.

6 martie Se instaurează în România un nou guvern, cu participarea comuniştilor (Guvernul Rădescu).

24 martie Are loc reforma agrară.

Lucreţiu Pătrăşcanu, ministru al Justiţiei, publică lucrarea *Sub trei dictaturi*. Gheorghe Gheorghiu-Dej deţine portofoliul Comunicaţiilor, Teohari Georgescu este ministru subsecretar de stat la Interne. Armata Roşie se apropie de Frankfurt, iar armata americană de München.

Dispar editurile Alcalay (1886-1945), Casa Şcoalelor (1896-1945), Socec (1856-1945). Apare Editura Cartea Rusă.

Are loc Conferinţa Naţională a PCR, unde Gheorghe Gheorghiu-Dej este ales secretarul general al partidului.

1946

Debutează ca poet în *Revista Fundaţiilor Regale*, cu un ciclu de şapte poeme (fără titluri), prezentat elogios de Tudor Arghezi[23]. Se îmbolnăveşte de pneumonie de două ori. Se mută la Henriette Yvonne Stahl, care locuia atunci lângă Cişmigiu (apoi s-a mutat pe Pache Protopopescu). In casa ei veneau N.D.Cocea, Ion Vinea, Petru Comarnescu, atunci încă director general al teatrelor. În casă la vecinul Henriettei, un anume Gheorghe Vasiliu, îi cunoaşte pe Eusebiu Camilar, Mihai Davidoglu, Horia Lovinescu, Corin Grossu, Paul Georgescu, Ov. S. Crohmălniceanu[24].

Tânăr gazetar la Bucureşti. Inedită. De la Coralia Fotino.

Se înfiinţează revista *Contemporanul*, sub conducerea unui comitet, săptămânal cu profil social-politic-cultural. Publicau: George Macovescu, Leonte Răutu, Nicolae Moraru, Paul Georgescu, A. Toma, Virgil Gheorghiu, Gheorghe Gheorghiu-Dej (Problemele intelectualităţii româneşti[25], nr.9), Lucreţiu Pătrăşcanu, Vasile Luca, D. Suchianu, Zaharia Stancu, Mihnea Gheorghiu, Costin Murgescu, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, Al. I. Ştefănescu, I.C.Parhon, Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, Henri Wald, Mihail Davidoglu, G. Călinescu, Miron Radu Paraschivescu, Alexandru Jar, Geo Bogza, Mihail Roller, Ion Felea ş.a.

În România au loc alegeri generale.

Se naşte la Metz, în Lorena, Franţa, la 12 august, Françoise Amélie Julienne Mohr, ultima femeie pe care avea s-o iubească Petru Dumitriu şi pe care avea s-o lase legatar universal al bunurilor sale.

Între debutul în volum şi dubla pneumonie. Inedită. De la Coralia Fotino.

1947

Publică primul volum*: Euridice Opt proze,* care cuprinde: *Niobe* (din 1943), *Argonautica* (1943), *Euridice* (1944), *Arlechin* (1943), *Dionisiaca* (1944), *Metamorfoza lui Sebastian Românu* (1945), *Pe drumul înspre Damasc* (1945), *Omul cu ochii verzi* (1945)[26]. Toate vor constitui teme ale unor viitoare cărţi.

Se angajează redactor la *Flacăra* lui Nicolae Moraru. Citeşte literatură la Biblioteca Misiunii Americane.

Petru Dumitriu îşi va întreţine părinţii cu un sfert din veniturile sale până la data fugii, în 1960.

Îi cunoaşte pe Mihail Sadoveanu (în casa Catargi-Monteoru, azi Casa Scriitorilor, descrisă apoi în *Cronica de familie*[27]).

În nr. 2 al „Revistei Fundaţiilor Regale" se publică o recenzie la cartea lui Claude Roy, *Parisul răsculat*, semnată G.D. Iar în nr. 8-9, directorul publicaţiei, Al. Rosetti, publică articolul 23 August 1944[28] .

Iunie Reforma monetară. Este votată în noul Parlament o nouă lege a teatrelor.

Louis Aragon şi Elsa Triolet vizitează România, aducând României mesajul de încurajare al stângii franceze.

Leonte Răutu introduce conceptul de „realism socialist", căruia i se va opune Petru Dumitriu în lecţiile de la Şcoala de Literatură despre realismul lui Balzac.

Începe procesul membrilor Partidului Naţional Ţărănesc, acuzaţi de înaltă trădare.

30 decembrie România devine Republica Populară Română.

1948

Publică în reviste proze ce vor face parte din romanele sale: *Duşmănie* (în *Viaţa românească* nr. 11, editată de revistă şi în broşură, proză cu subiect ţărănesc, amintind de *Desculţ* a lui Zaharia Stancu, publicat, de altfel, în acelaşi an), *Bedros din Bazargic* (în *Contemporanul* din 30 decembrie). Este evidentă dorinţa sa de armonizare a scrisului cu imperativele epocii[29].

Publică la Editura de Stat (Staatsverlag, Bukarest), *Feindschaft Aus dem Rumänischen von Leonore Renn*, 44 pagini.

Tatăl, colonelul Petre Dumitriu, ofiţer de infanterie în Regimentul 94, aflat pe graniţă, este arestat (dus la Timişoara) în procesul de „golire" a armatei române de ofiţerii promovaţi de fostul regim. Se îmbolnăveşte de diabet.

Revista Fundaţiilor Regale este desfiinţată, iar redacţia ei se reconstituie ca *Viaţa românească*. Editura Fundaţiilor Regale este desfiinţată şi pe structura ei apare Editura de Stat pentru Literatură şi Artă.

Martie Au loc alegeri generale pentru Constituantă. Parlamentul României devine Marea Adunare Naţională, preşedinte fiind ales C.I.Parhon, care era şi preşedinte al Academiei de Medicină, membru al Academiei Române, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a URSS. Erau membri, între alţii: Mihail Sadoveanu, Vasile Luca, Iosif Chişinevshi, Leonte Răutu, Alexandru Sidorovici, Mihail Florescu, George Călinescu, Zaharia Stancu, Al. Buican, Mihail Roller, Ion Felea. Se hotărăşte ca dezvoltarea ţării să fie reglementată prin planuri cincinale.

După Plenara a II-a a CC al PMR se dă o direcţie unitară „misiunii artiştilor şi scriitorilor" de a sprijini noul regim. „Contemporanul" pubică articolul (nesemnat) *Misiunea scriitorilor şi artiştilor noştri*.

Are loc al III-lea Congres studenţesc, care înseamnă reorganizarea studenţimii după principiile noii puteri.

Are loc Congresul Mondial al Intelectualilor şi Scriitorilor la Wroc`aw în Polonia. Delegaţia română este condusă de Leonte Răutu. Pentru cele două mari sisteme politice, socialist şi capitalist, începe războul rece. Se declanşează marile procese, pe de o parte de eliminare a comuniştilor care credeau în valorile internaţionaliste (Lucreţiu Pătrăşcanu în România, Rajk Lászlo în Ungaria, Traiko

Kostov în Bulgaria, Rudolf Slansky în Cehoslovacia), pe de alta, de eliminare a „vocii" partidelor istorice: liberalii, ţărăniştii etc.). Se impune la conducerea partidelor comuniste ale ţărilor socialiste, ca urmare a programului trasat direct de Stalin, „linia dură", care avea ca scop, între altele, de a elimina „paralelismul de putere" în cadrul sistemului socialist (Stalin/Tito). Ca urmare, se declanşează denigrarea lui Tito şi a titoismului ca fenomen. În această bătălie se afirmă în România Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Mihail Sadoveanu publică în „Contemporanul" un articol substanţial intitulat *Importanţa mondială a literaturii sovietice*, menit să definească parametrii între care se va mişca „noua literatură română".

Petru Dumitriu publică în nr. 1 al *Vieţii româneşti* o recenzie la Alexandru Jar, iar în nr. 2 la *Întâlnirea din pământuri* a lui Marin Preda.

Devine redactor la *Viaţa românească*.

1949

Publică în *Viaţa românească* nr. 3-4 şi 5-6 nuvelele *Bijuterii de familie,* apoi *Vânătoare de lupi, Nopţile din iunie* (apărută în acelaşi an şi în broşură).

Publică studiul introductiv la ediţia de *Opere* Ion Creangă. Se cunoaşte cu Marin Preda.

Participă la colectivizarea agriculturii, în calitate de scriitor care se documentează, reportajele cu aceste subiecte fiind publicate în *Scînteia*.

Un grup în care pot fi văzuţi Mihai Roller (cu pălărie şi ochelari), iar în fundal, cu bască, Nicolae Fotino. Inedită. De la Coralia Fotino.

Publică broşura *O sută de kilometri*, la Editura Tineretului.

Într-o anchetă publicată de *Contemporanul* din 30 decembrie, despre proiectele anului următor, Petru Dumitriu anunţă "romanul Canalului", după ce făcuse o profesiune de credinţă balzaciană în nr. din 20 mai, scriind eseul *Ultimul act al „Comediei umane"*.

Publică în „Flacăra" o cronică elogioasă la Camil Petrescu: *Figura lui Bălcescu în două noui lucrări dramatice*.

Apare în volum *Bijuterii de familie*, la EPLA (atunci editură a Uniunii Scriitorilor).

Primeşte Premiul de Stat pentru Literatură.

Este eliberat din închisoare tatăl său, mai ales ca urmare a opţiunii politice a fiului său, favorabilă noului regim[30].

După eliberarea tatălui familia revine la Târgu Jiu, la doamna Pop, apoi se mută la Bucureşti în locuinţa aflată pe lângă liceul Mihai Viteazu, în sectorul 3 al capitalei, alta decât a bunicilor dinspre tată, care fusese probabil naţionalizată.

Surorii lui i se refuză admiterea la Institutul de Medicină şi Farmacie din Bucureşti, din motive de dosar.

Revista „Contemporanul" primeşte premiul ‚Al. Sahia' al Academiei Române pentru activitatea sa. Ca reflex direct al războiului rece, I.Chişinevschi (secretar al CC al PMR) publică în „Contemporanul" articolul *Desvoltarea culturii în RPR, contribuţie de seamă la opera de apărare a păcii*. Are loc Congresul intelectualilor din RPR pentru pace şi cultură, care-i expediază, în final, o telegramă „de aliniere" politică lui I.V.Stalin.

Poetul Cicerone Theodorescu, redactor şef al „Vieţii romîneşti", est exclus din P.M.R. în urma epurărilor care au avut loc (pentru devieri ideologice), iar revista va apare sub direcţia unui Comitet de conducere.

Documentare în Dobrogea. Inedite. De la Coralia Fotino.

1950

Publică în *Contemporanul* din 18 august *La început a fost pustiul*, fragment din *Drum fără pulbere*, o frumoasă descriere a Dobrogei, pământ vechi, de locuire al mai multor neamuri. Apare în *Viaţa românească* (începând cu nr. 11) romanul *Drum fără pulbere* (despre construirea Canalului Dunăre – Marea Neagră[31]).

Îi apare ediţia a doua din *Bijuterii de familie*, iar *Nopţile din iunie* apar în volum.

Publică *Primăvara lui şaptezeci şi unu* (cu subiect despre începutul celei de-a treia Republici Franceze).

Îi apare la Budapesta *Bijuterii de familie* (*Csaladi ékszerek Regény*), *Nopţile din iunie* în traducere germană la Bucureşti (Editura de Stat), ca şi nuvele (*Wolfsjagd*), tot la Bucureşti (Editura Tineretului).

Devine membru al Comitetului Uniunii Scriitorilor (după Plenara din 5 octombrie).

Publică în „Contemporanul" un fragment din viitorul roman *Drum fără pulbere*, cu titlul *La început a fost pustiul* (nr din 18 august). Devine membru al Comitetului Uniunii Scriitorilor, alături de George Călinescu, Maria Banuş, Mihai Beniuc (secretar al Uniunii), A. Toma, Zaharia Stancu, Cicerone Theodorescu, Ion Vitner, Nicolae Moraru.

Nicolae Moraru devine redactor şef al „Vieţii româneşti". Zaharia Stancu, preşedinte al Uniunii Scriitorilor, este exclus din partid şi este ales preşedinte al Uniunii Mihail Sadoveanu.

1951

I se decernează Premiul de Stat clasa a II-a, la sugestia Anei Pauker, prin decret semnat de Ion Gheorghe Maurer (la 24 noiembrie 1952), pentru *Nopţile din lunie*, apărute în volum[32].

Drum fără pulbere apare în volum. Publică volumul *Nuvele* (cuprinde *Bijuterii de familie, Vânătoare de lupi, Duşmănie, Bedros din Bazargic, O sută de kilometri).* Publică în broşură nuvelele *Duşmănie, Să vii să-ţi dau pâine.*

Îi apare în germană, la Bucureşti *Cronica de familie* (*Der Familienschmuck*) la ESPLA, iar în rusă şi sârbo-croată *Nopţile din iunie* (*Июньские ночи* şi respectiv *Junske noæi*), la Editura de Stat.

Face scenariul pentru primul său film, *În sat la noi*, după *Nopţile din iunie*, regia: Victor Iliu şi Jean Georgescu, muzica: Ion Dumitrescu, interpreţi: Constantin Ramadan, George Manu, Nucu Păunescu, Liviu Ciulei, Andrei Codarcea ş.a. Premiera a avut loc pe 20 august 1951[33].

Decembrie Au loc alegeri locale.

1952

Începe să publice în reviste fragmente din romanul *Pasărea furtunii*. Primeşte Premiul de Stat pentru Literatură.

Publică nuvelele *Dreptate* (va face parte din *Cronică de la câmpie*) şi *Prietenul Sava* (evocări de pe front).

Scrie despre Leonardo da Vinci cu prilejul expoziţiei itinerante organizată de UNESCO (500 de ani de la naşterea artistului) la Paris, adusă şi la Bucureşti.

I se publică la Bucureşti traducerea maghiară şi sârbo-croată a nuvelei *Dreptate* (*Az igazsàg nevében* • *Novelle* şi respectiv *Spravedlivist'*), iar în engleză şi franceză *Nopţile din iunie* (*The Nights in*

June şi respectiv *Les Nuits de Juin*), la editura Cartea (The Book - Le Livre), iar în Berlinul de Est *Saat und Ernte • Zwei Novellen*. Apare la Bucureşti, în traducere sârbo-croată, *Prietenul Sava* (*Prijàtel Sava*), la Editura Tineretului.

Publică în „Contemporanul" un fragment din romanul *Drum fără pulbere*, ediţia a II-a refăcută (în urma unor scrisori critice primite prin Uniunea Scriitorilor ori publicate în „Scânteia" şi semnate de „oameni ai muncii"), cu titlul *Un oaspete de seamă* (20 iunie).

Devine cel mai tânăr membru al Comitetului Permanent pentru Apărarea Păcii din RPR.

Susţine *Raportul asupra prozei* la Şedinţa plenară a Secţiei de proză a Uniunii Scriitorilor, intrând, cu această ocazie, în Biroul Secţiei, alături de V. Em. Galan, Marin Preda, Paul Georgescu, Zaharia Stancu, Ion Vitner, Alexandru Jar, Eusebiu Camilar, Ion Istrati, Haralamb Zincă, Dumitru Mircea.

Vizitează Armenia (Erevan).

Publică nuvelele *Dreptate* (va face parte din *Cronică de la câmpie*) şi *Prietenul Sava* (evocări de pe front). Începe să publice în reviste fragmente din *Pasărea furtunii*.

Scrie despre Leonardo da Vinci cu prilejul expoziţiei itinerante organizată de UNESCO (500 de ani de la naşterea artistului) la Paris, adusă şi la Bucureşti.

Sora sa Lila se angajează (în septembrie) la Sanatoriul TBC osteo-articular

Lila la Agigea. Inedită. De la Françoise Mohr.

din Agigea, pentru a putea, ca om al muncii, să se înscrie la facultate. Începe studiile la Institutul de Medicină şi Farmacie din Bucureşti, ca trimisă a Sanatoriului.

Au loc dezbateri în presă pe marginea noului proiect de *Constituţie a RPR*, ca şi pentru adoptarea unei noi ortografii a limbii române. Filmul *Mitrea Cocor*, după romanul omonim al lui Mihail Sadoveanu, este distins cu Medalia de Aur a Păcii şi cu Premiul Luptei pentru Progres Social la Festivalul Internaţional de Film de la Karlovy Vary (Cehoslovacia).

Griviţa Roşie susţine candidatura lui Gheorghe Gheorghiu-Dej pentru Marea Adunare Naţională.

Premiul de Stat pentru proză este acordat lui Mihail Sadoveanu pentru *Nicoară Potcoavă* (cls.I), Zaharia Stancu pentru *Desculţ* (cls.I), Marin Preda – *Desfăşurarea* (cls.a II-a), Dumitru Mircea – Pâine albă (cls. a III-a).

În contextul războiului rece, are loc la Bucureşti, pentru susţinerea mişcării de stânga europene, Congresul Naţional pentru Apărarea Păcii, prezidat de Mihail Sadoveanu. La el sunt invitaţi Tudor Arghezi, Camil Petrescu, Zaharia Stancu, Mihai Ralea ş.a. Era o tentativă de contrabalansare a excluderii unor mari valori culturale din viaţa politică.

I se publică la Bucureşti traducerea maghiară şi sârbo-croată a nuvelei *Dreptate* (*Az igazsàg nevében Novelle* şi respectiv *Spravedlivist'*), iar în engleză şi franceză *Nopţile din iunie* (*The Nights in June* şi respectiv *Les Nuits de Juin*), la editura Cartea (The Book – Le Livre), iar în Berlinul de Est *Saat und Ernte Zwei Novellen*. Apare la Bucureşti, în traducere sârbo-

Tânăr redactor şef la „Viaţa românească”. Din „La Roumanie nouvelle”, 1953.

croată, *Prietenul Sava* (*Prijàtel Sava*), la Editura Tineretului.

1953

Devine redactor şef al *Vieţii româneşti*[34], (la două săptămâni după moartea lui Stalin), susţinut fiind de Mihail Sadoveanu, cu recomandările lui Mihai Ralea, George Călinescu şi Camil Petrescu. Constanţa Crăciun înaintează propunerea lui I. Chişinevschi şi Leonte Răutu, care sunt de acord. Nou instalat, Petru Dumitriu publică articolul *Note de cititor despre povestirile lui Marin Preda* (nr. 12). O cunoaşte prin Henriette Yvonne Stahl pe Catinca Ralea, iar prin ea pe Mihai Ralea, care îl introduce în noi cercuri literare şi de partid (Miron Constantinescu, Constanţa Crăciun şi soţul ei, Vinţe, ilegalist). Prieten cu A.E.Baconsky, Mihail Petroveanu şi Veronica Porumbacu, cu fostul diplomat Gussi.

Publică ediţia a III-a din *Bujuterii de familie* şi volumele *Din tată-n fiu* (articole despre construirea socialismului, documentări pentru viitoare personaje) şi *Poveşti adevărate* („versiune de lucru” pentru *Pasărea furtunii*).

Publică un interviu în „La Roumanie littéraire” din 15 ianuarie, intitulat *Entretien avec le romancier Petru Dumitriu.*

Îi apare în Polonia, la Varşovia, *Drum fără pulbere* (*Droga bez kurzu*), în Berlinul de Est şi la Moscova

Tânăr redactor şef la „Viaţa românească”. Din „La Roumanie nouvelle”, 1953.

Nopţile din iunie (*Juninächte* şi respectiv *Июньские ночи*). Se reeditează traducerea franceză a *Nopţilor din iunie* (*Les Nuits de Juin*) la Bucureşti, editura Cartea (Le Livre).

Moartea lui V.I.Stalin. Are loc Congresul al XIX-lea al PCUS. Ca urmare Uniunea Scriitorilor din România organizează dezbatere pe tema *Unele probleme ale creaţiei literare din RPR în lumina tezelor asupra literaturii şi artei expuse de tovarăşul G.M.Malenkov în Raportul ţinut la Congresul al XIX-lea al PCUS.*

Nicolae Tertulian publică în nr. 8/1953 cronica la „Pasărea furtunii” de Petru Dumitriu[35].

Se desfăşoară la Bucureşti Festivalul Internaţional al Tineretului. Pompiliu Macovei, atunci arhitectul şef al Capitalei, viitor ministru al Culturii (după Constanţa Crăciun), construieşte, în şase luni, Stadionul 23 August, a şi alte obiective dedicate festivalului. Faptul că acest festival a avut loc la Bucureşti era un răspuns al stângii europene la punctul de vedere afirmat de România în cadrul Congresului Naţional pentru Apărarea Păcii. Se înfiinţează Secţia de Literatură şi Artă a CC a PMR, sub conducerea Constanţei Crăciun[36]. În acest fel puterea lui Leonte Răutu era micşorată, o parte din fostele sale atribuţii revenind Secţiei. Mai mult, în acelaşi an, această Secţie va absorbi Secţia de Propagandă şi Agitaţie, al cărei şef era Leonte Răutu. Se înfiinţează apoi, din diverse Direcţii generale pe domenii ale artelor, Ministerul Culturii, preluat de Constanţa Crăciun. Eugen Jebeleanu, Marin Preda, Petru Dumitriu ş.a. s-au dus la Secţie şi au cerut înlăturarea lui Nicolae Moraru de la „Viaţa românească” pentru conducere dictatorială[37].

La dezbaterea despre creaţia literară de la Uniunea Scriitorilor, Petru Dumitriu vorbeşte despre individualizarea eroului tipic în creaţia literară, referindu-se exclusiv la Balzac, urmare directă a faptului că ţinuse, la Şcoala de Literatură, un seminar despre măiestrie literară şi balzacianism.

Publică în „Contemporanul" (*Mai durabilă decât marmora*) o analiză a noutăţilor editoriale (cu prilejul Decadei cărţii), referindu-se la volumul al IV-lea al ediţiei Eminescu de Perpessicius, la trilogia *Bălcescu* de Camil Petrescu, la *Şun sau Calea netulburată* de G. Călinescu.

1954

Publică în volum *Pasărea furtunii*, la Editura Tineretu-

La Şcoala de literatură ţinând o conferinţă despre Balzac. Inedită. De la Coralia Fotino.

Petru Dumitriu cu Irina Medrea şi Iulian Căliman. Inedită. De la Coralia Fotino.

lui, în 20.000 de exemplare, redactor fiindu-i M(ichaela) Ghiţescu, iar ilustraţia copertei fiind executată de Jules Perahim. Începe să publice în reviste din viitoarea *Cronică de familie* (*Davida*, în *Viaţa romînească* nr.6).

Publică volumul *Despre viaţă şi cărţi*, care cuprinde articole de critică şi teorie literară apărute în presă în perioada 1948—1954.

Se traduce în maghiară, la Bucureşti, *Pentru demnitatea şi fericirea omului*, 24 de pagini (*Az emberi méltóságért és boldoságért*). I se publică la Kiev, în ucraineană, *Nopţile din iunie*.

Călătoreşte în Uniunea Sovietică de la Moscova până la Erevan (la întoarcere publică în *Contemporanul* note de călătorie).

Primeşte Ordinul Muncii clasa a II-a, alături de E. Jebeleanu, A. Baranga, I. Călugăru, I. Vitner, D. Deşliu, Ov. S. Crohmălniceanu, Veronica Porumbacu, C. Theodorescu.

Ileana Medrea devine campioană naţională la aruncarea discului şi a suliţei. Demarează episodul de dragoste dintre ea şi handbalistul Iulian Căliman, maestru al sportului. Petru Dumitriu îi dăruieşte o maşină Skoda.

Moare A.I.Vâşinski, reprezentant al URSS la ONU.

Mihail Sadoveanu semnează, ca vicepreşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale, decretul prin care i se conferă lui Petru Groza, preşedinte la Prezidiului MAN (care împlinea 70 de ani) Ordinul Steaua Republicii Populare Române.

1955

Publică în volum *Cronică de familie*[38], *Cronică de la câmpie, Focul nestins* (su-

Petru Dumitriu şi Ileana Medrea. Inedită. De la Coralia Fotino.

biect muncitoresc: o excludere din partid).

Apare ediţia a II-a din *Pasărea furtunii*.

Publică articole în revistele sovietice *Inostrannaia Literatura* şi *Literaturnaia Gazeta* (numărul din august, cu titlul *Câţiva oameni şi un popor*).

Se căsătoreşte cu Henriette Yvonne Stahl aproape o dată cu divorţul, pentru ca ea să beneficieze de situaţia unei „foste soţii" a lui Petru Dumitriu, în condiţiile dificile pe care le avea de traversat atunci fosta aristocraţie şi intelectualitate din România. Atât căsătoria, cât şi divorţul, aproape în acelaşi timp amândouă, au fost facilitate de Pavel Ţugui, şeful Secţiei de Propagandă a C.C. al P.M.R.[39]. Vor rămâne prieteni, continuă să-i dea (până la plecarea din România) o treime din veniturile lui pentru a se întreţine. Henriette Yvonne Stahl a rămas toată viaţa principalul său model feminin, poate şi în amintirea celeilalte Henriette tutelare, profesoara sa de limbi străine de la Orşova, Henriette Vicenzia Românu.

Cu Geo Bogza la Beijing. Inedită. De la Coralia Fotino.

Călătoreşte în China împreună cu Geo Bogza, la Congresul Scriitorilor, unde îl va cunoaşte pe Jean Paul Sartre şi va discuta cu el.

Primeşte Ordinul Steaua Republicii Populare Române clasa III-a pentru merite în dezvoltarea culturii.

Henriette Yvonne Stahl. Din cartea Mihaelei Cristea, Convorbiri cu Henriette Yvonne Stahl.

Apare în Republica Democrată Germană romanul *Drum fără pulbere*, cu titlul *Kanal* (Volk und Welt Verlag, redactor dl. Czöllek), care este recenzată în mai multe ziare germane. Se publică inclusiv harta Canalului, precizându-se importanţa geo-politică a lucrării. Despre corespondenţa cu editura Volk und Welt raportează unui tovarăş Filotti.

Îl ajută pe Ion Vinea (fostul iubit al Hentriettei Yvonne Stahl), care avea interdicţie de publicare, să tipărească traducerea lui *Hamlet*, de William Shakespeare, semnând-o şi dându-i acestuia banii[40].

I se reeditează la Budapesta *Bijuterii de familie* (*Családi ékszerek Pegény*). I se traduce în maghiară la Bucureşti *Vânt de martie* (*Tavaszi szél Elbeszélés*), iar în bulgară *Pentru demnitatea şi fericirea omului Note dintr-o călătorie în Uniunea Sovietică* (*За достоянство и сречț чъовека*).

La 29 decembrie se căsătoreşte cu Irina Medrea, de aceeaşi vârstă cu el, angajată la Studiourile de film şi având-l ca director pe Ion Popescu-Gopo, fostă soţie a lui Nicolae Fotino[41], de care o desparte, bărbaţii rămânând însă amici toată viaţa[42]. Ea absolvise sociologia la Stahl. Toţi vor deveni personaje în *Incognito*. Cuplul locuieşte cu chirie în Bucureşti, pe strada Brezoianu 29, etajul 5, într-un apartament de două camere, elegant mobilat.

Apare *Dicţionarul limbii române literare*, ediţie academică.

1956

Devine director al Editurii de Stat pentru Literatură şi Artă (ESPLA)[43], după Al. I. Ştefănescu, ultima colaborare la „Viaţa românească" fiind traducerea a cinci poeme din Tu-Fu.

Publică *Aquarium*, cuprinzând portrete de familie ce vor fi integrate imediat în *Cronică de familie*.

Publică în *Contemporanul* din 27 ianuarie *Portretul bătrânului războinic*, despre poezia lui Mihai Beniuc, precum şi un foarte intere-

sant articol despre *Desculţ* de Zaharia Stancu (24 februarie), cu titlul *Desculţ – roman neterminat*, analizând ecourile cărţii în presa internaţională şi comparându-l cu alte romane din literatura universală.

Devine membru al Biroului de conducere al Uniunii Scriitorilor. Primeşte Premiul de Stat pentru Literatură.

În februarie are loc Congresul al XX-lea al PCUS.

În iunie are loc şedinţa Organizaţiei de bază PRM a Asociaţiei Scriitorilor Bucureşti, organizată ca o consecinţă a Congresului al XX-lea al PCUS şi în pregătirea Congresului Scriitorilor din România. Liniile directoare ale acelei şedinţe au fost: contra abaterilor de la spiritul de partid în literatură; contra influenţelor străine marxismului în ideologie; contra esteticii reacţionare a lui Titu Maiorescu; contra lui Alexandru Jar. Petru Dumitriu n-a luat cuvântul, dar fost lăudat *Drum fără pulbere*.

În octombrie are loc la Budapesta, în Ungaria, revolta contra regimului comunist, repede înăbuşită. Această revoltă a fost urmarea înlocuirii din funcţie a primului ministru Imre Nagy, mai liberal (1953-1955) şi introducerea unei linii de partid mai dure (prim ministru Hëgëdüs Andras, prim secretar al partidului comunist Rakósi Matyas, înlocuit în iunie cu Ernö Gerö). Lagărul socialist încerca astfel să-şi fortifice graniţa vestică, pe fondul declanşării războiului rece între cele două mari sisteme sociale: capitalist şi socialist. La Budapesta au fost atunci atacate sediile de partid, constituit un guvern provizoriu, inclusiv cu persoane revenite din emigraţie, preluată Radiodifuziunea. Au intervenit armatele sovietice. Totul a durat 8 zile. Ca urmare, Imre Nagy a fost reinstaurat prim ministru. Pentru scurt timp însă. La sfârşitul lui octombrie a fost înlăturat, s-a refugiat în România, de unde a fost extrădat. A fost executat în urma unui proces pentru „compot contrarevoluţionar".

Cu soţia. Inedită. De la Coralia Fotino.

Cu soacra şi soţia în apartamentul din Brezoianu 29. Inedită. De la Coralia Fotino.

Prezintă la Congresul Scriitorilor (18-23 iunie) *Raportul asupra prozei*, unde se desolidarizează de conceptul „literaturii de partid" susţinut de Ov. S. Crohmălnicenu şi Nicolae Tertulian, deşi „Contemporanul" publicase în 22 iunie o întreagă pagină intitulată *Împotriva abaterilor de la spiritul de partid. Şedinţa organizaţiei de bază PMR a Scriitorilor din Bucureşti*, ca reacţie la Congresul al XX-lea al PCUS şi în pregătirea Congresului Scriitorilor din RPR. În pofida tututror acestor lucruri, Petru Dumitriu afirmă că

Petru Dumitriu, director al ESPLA. Inedită. De la Coralia Fotino.

Petru Dumitriu la Uniunea Scriitorilor. În centru Paul Cornea. Din presă.

literatura trebuie să fie pur şi simplu realistă, adică inspirată din fapte reale. In acest fel se manifestă solidar cu o întreagă generaţie de scriitori din Europa de Est, care încercau să păstreze continuitatea literaturii ca fenomen cultural european şi universal, dar specific pentru standardul spiritual şi problematica fiecărei naţiuni. Se situează astfel alături de Milan Kundera, Georg Lukács, Ion Miloş ş.a. I se impune să-şi facă autocritica în *Gazeta literară* pentru că a publicat în *Viaţa românească* fragmente din poemul dramatic *Satul fără dragoste* de Radu Boureanu.

Se duce la Tudor Arghezi şi-l roagă să scrie „ceva potabil", nu neapărat angajat. În urma acestei rugăminţi Arghezi a scris *Cântare omului*.

Publică la rubrica *Scriitorii despre scriitori*[44], un text datat 6 aprilie, despre Tudor Arghezi. Publică în *Informaţia* (din 3 mai) un articol tot despre Tudor Arghezi cu titlul *Un poem din poezia arghezianâ*.

Publică în *Contemporanul* un articol despre aşa numita „literatură de partid" (nr. 52), deoarece i se impusese (probabil) să retracteze ceea ce spusese la Congresul Scriitorilor.

Publică ediţia în trei volume a *Cronicii de familie*, ediţie adăugită, cea mai cuprinzătoare frescă asupra societăţii româneşti (conţine 200 de ani de istorie românească şi peste 400 de personaje).

Îi apare la Târgu Mureş, în maghiară, *Cronică de la*

Sonia Filip la stânga, Petru Dumitriu la dreapta, cu actori care interpretau La ora şase. *Inedită. De la Coralia Fotino.*

Publică în *Gazeta literară* nr. 23 (februarie) un articol despre ultimele poezii ale Ninei Cassian cu titlul *Să citim împreună*.

I se joacă la Teatrul Armatei piesa scrisă în colaborare cu Sonia Filip, *La ora şase*, avându-i în rolurile principale pe Sandu Sticlaru şi Constantin Codrescu.

I se face dosar de Securitate legat în mod deosebit de evenimentele din Ungaria din 1956. Printre filele acestui dosar se află un sonet care constituie o traducere liberă după Quevedo ca şi când Ungaria ar fi fost „casa".

câmpie (*Falusi krónika*), iar la Bucureşti, în engleză, *Pasărea furtunii* (*Stormy petrel*, Foreign Languages Publishing House).

Îi apare la Paris, la Editions du Seuil, *Les Boyards* (*Cronica de familie*), traducere a primului volum, de Mariana Vitoreanu şi Constantin Boranesco-Lahovary, revăzută de Frédéric Mars.

Călătoreşte la Paris, îl cunoaşte pe Edgar Reichmann, cronicar la *Le Monde*, originar din România.

Cumpără de la un „fost" tabloul lui Frans Franken (sfârşitul sec. al XVI-lea,

începutul sec. al sec. al XVII-lea), pe care-l va duce cu sine şi-l va păstra până la sfârşitul vieţii.

Îi apare la Varşovia *Pasărea furtunii* (*Ptak burzy*).

Îl cunoaşte pe Eugen Barbu.

Se duce în audienţă la Chivu Stoica spre a primi autorizaţie ca să-şi cumpere o maşină Volga, iar acesta îi dăruieşte un Buick negru, la mâna a doua.

Sora sa Lila termină Institutul de Medicină şi Farmacie din Bucureşti, secţia Ortopedie-Chirurgie (Diploma nr. 31930/26 martie). Va rămîne angajata Sanatoriului din Agigea până în 1960 (5 noiembrie), când a fost arestată în urma fugii fratelui ei în Occident.

1957

Publică volumul de eseuri literare şi filosofice *Noi şi neobarbarii*, cuprinzând pagini publicate între 1954 şi 1957 în *Gazeta literară* şi *Contemporanul*. Publică în „Gazeta literară" surprinzător de modernele eseuri *Observaţii asupra actului creaţiei* (nr.2), *Scrisoare deschisă domnului Georges Duhamel* (nr. 4), *Înfrânţi de himeră* (nr.9), *Modernism?* (nr.10), *Noua şcoală a romanului românesc* (nr.34, 35, 36).

Scoate o publicaţie a editurii, numită „Caiete critice", interzisă după primul număr, deoarece nu se ceruse pentru ea aprobarea Direcţiei de Propagandă şi Cultură a CC al PMR.

Apare ediţia a III-a din *Pasărea furtunii*, pentru care i se decernează Premiul de Stat clasa I.

Începe să lucreze la un

La Paris cu Irina şi prieteni. Inedită. De la Coralia Fotino.

nou roman, *Colecţia de biografii, autobiografii şi memorii contemporane*. Primul proiect este datat 24.12.1957, Predeal.

Publică în *Steaua* nr. 2 din *Memoriile lui Prospero Dobre, optimist* (fragment al *Colecţiei…*) cu dedicaţia, rămasă în dactilogramă, către Emil Cioran.

Se duce în Cehoslovacia ca delegat la Congresul Scriitorilor. Călătoreşte la Paris de două ori, în mai şi iunie, în legătură cu apariţia „*Cronicii...*" la Editions du Seuil, dar şi pentru a îmbunătăţi imaginea României. îl cunoaşte pe Edgar Reichmann, cronicar la „Le Monde", originar din România.

Este amendat în *Viaţa românească* nr. 2, la rubrica Miscellanea, sub semnătura Zoil, pentru că a criticat „literatura de partid" (în *Contemporanul* nr.52/1956). Nu i se publică răspunsul adresat *Gazetei literare*. Primeşte scrisori anonime, de la „muncitori nemulţumiţi" care-l criticau pentru „devierile" doctrinare din *Pasărea furtunii*.

Face scenariul pentru filmul *Pasărea furtunii*, după

Petru Dumitriu cu părinţii şi soţia. Inedită. De la Coralia Fotino.

propriul său roman. Regia: Dinu Negrescu, decoruri: Liviu Ciulei, muzica: Edgar Cosma[45], cu: Margareta Pogonat, Boris Ciornei, Mircea Albulescu, Nucu Păunescu, Costache Antoniu, Marcel Anghelescu, Fory Eterle, Ştefan Ciubotăraşu, George Demetru ş.a. Premiera a avut loc pe 27 iunie 1957.

Îi apare în traducere sârbo-croată *Vânt de martie* (*Bereznevii viter*), şi *Pasărea furtunii* (*Burevestnik*) la Editura în Limbi Străine, iar în broşură, în rusă, *Salata* (*Салат*) în colecţia Biblioteca populară România nr.3. Apar la Bucureşti, în maghiară *O sută de kilometri* (*Száz kilométer*) şi

Pot fi recunoscuţi, în curtea ambasadei, Petru Dumitriu cu Irina (stânga), Mihail Sadoveanu, Valentin Lipatti, Tudor Vianu. Inedită. De la Coralia Fotino.

Pasărea furtunii (*Viharmadár*).

D. Caracostea obţine o „pensie specială de stat" (deşi, prin reorganizarea Academiei, nu mai era academician), graţie lui Petru Dumitriu, care l-a recomandat, din partea Secţiei de Ştiinţă şi Cultură a C.C. al P.M.R, lui Emil Bodnăraş, atunci vicepreşedinte al Consiliului de Minştri (în locul lui Miron Constantinescu), deoarece pensia de fost profesor era cu totul insuficientă[46].

1958

Apare ediţia a II-a a *Cronicii de familie*, 3 volume. Deoarece romanul este propus spre aprobare pentru Premiul de Stat de către Pavel Ţugui Comitetului Central al PMR, Chivu Stoica, preşedintele Consiliului de Miniştri, a preferat să nu se acorde deloc premii pentru 1957-1958. Se baza probabil pe o informare venită de la Mihai Beniuc, preşedinte al Uniunii Scriitorilor, căruia Ion Vinea îi scrisese că Petru Dumitriu s-a folosit de romanul său, *Lunatecii*, spre a se inspira[47]. În 1957-

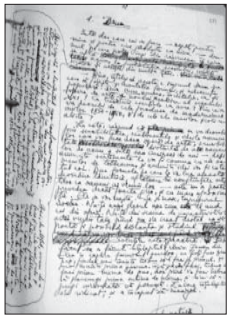

Răscruce şi drum, *pagină de manuscris. Inedită. Din dosarele Securităţii.*

1958 Premiul de Stat n-a fost acordat nimănui.

Călătoreşte la Paris (în martie), împreună cu soţia.

Începe să publice, cu precădere în „Steaua"(redactor şef A.E. Baconsky, prietenul autorului), fragmente din *Colecţia de biografii, autobiografii şi memorii contemporane*, o frescă a lumii contemporane, continuare a *Cronicii de familie*, lucrare rămasă în bună măsură inedită. În nr 1 publică *Justificare*, în nr. 2 publică *Nexus*, textul care indică în ce mod avea de gând autorul să coaguleze într-un tot unitar biografiile, autobiografiile şi memoriile contemporane, în nr. 7-8 se tipăreşte *Copilăria unui netrebnic*, iar în nr. 9,10,11 *Viaţa şi moartea unui om fără acte de identitate*.

Devine membru al Consiliului Superior al Editurilor de pe lângă Ministerul Învăţământului şi Culturii, funcţie neremunerată, fiind dat afară din postul, plătit, de director al ESPLA.

La Ambasada Sovietică din Paris îl cunoaşte pe Mihail Şolohov. La întoarcere, află de la Mihai Beniuc că Miron Constantinescu fusese înlăturat de la conducerea Ministerului Învăţământului şi Culturii. Cum acesta fusese una din speranţele autorului de redresare culturală, îşi dă seama, o dată mai mult, că trebuie să plece.

Apare în cehă *Cronică de familie* vol. 1 (*Porodièna kronika*).

Scrie *Răscruce şi drum* (datat 19.XII.1958), rămas inedit, radiografie amplă a literaturii române în raport cu literaturile europene. Caută soluţii care să salveze literatura română de epigonism, de desincronizare faţă de literaturile europene. Este şi o autoevaluare a propriei sale evoluţii literare, cu mai multe subcapitole*: Explicaţii preliminare, Pericolul: noul conformism, Ce este nou acum şi cum s-a exprimat totdeauna, Drum*. Evaluează, de asemenea, într-un manuscris rămas fără titlu, influenţa exercitată de comunism asupra lui.

Publică în „Luceafărul" nr.10 un fragment din *Memorii contemporane* cu titlul *O întâlnire neaştep-*

tată. Dă spre lectură, prin Ion Vinţe, ilegalist şi el, atunci vicepreşedinte al Comisiei Centrale ce Control a PMR, soţul Constanţei Crăciun, *Memoriile, biografiile şi autobiografiile contemporane* lui Leonte Răutu.

Ion Vinea, arestat, mărturiseşte că i-a vândut aur lui Petru Dumitriu. Chemat la Securitate, Petru Dumitriu recunoaşte, dar spune că s-a debarasat de el, a aruncat punga în mare.

Restructurarea sistemului editorial: Editura de Stat pentru Literatură şi Artă se împarte în Editura pentru Literatură Universală (care înglobează şi Editura Cartea Rusă) şi Editura pentru Literatură, care va începe să publice cărţi abia din 1960. Apare revista „Luceafărul".

Se face filmul *Bijuterii de familie*, după cartea cu acelaşi nume. Scenariul este început de Malvina Urşianu, care însă este arestată, el fiind terminat de Marius Teodorescu. Regia: Marius Teodorescu, interpreţi: Tanţi Cocea, Eliza Petrăchescu, Geo Barton, Colea Răutu, Jules Cazaban, Sandu Sticlaru, Emil Botta, Constantin Ramadan, Lucreţia Karr ş.a. Premiera a fost pe 28 aprilie 1958[48].

Este invitat împreună cu soţia la Ambasada Sovietică, la un coktail la care se afla şi Gheorghe Gheorghiu-Dej, căruia îi este prezentat, alături de George Georgescu, Lucia Sturza-Bulandra, Constantin Silvestri, Zaharia Stancu. Probabil îl cunoaşte şi pe Savva Dangulov, atunci ataşat cultural al URSS la Bucureşti[49].

Familia Medrea: Irina, Syabo Neny (doica, în picioare), Ileana, Hedwiga. Inedită. De la Coralia Fotino.

Se reeditează la Editions du Seuil *Les Boyards*. Călătoreşte la Paris cu soţia.

Îi adresează lui Al. I. Ştefănescu, soţul Ninei Cassian, director la Editura Tineretului, secretar al Uniunii Scriitorilor, un memoriu prin care solicită anularea rezilierii contractului unei cărţi numită provizoriu *Tinereţe nouă* (proză cu subiect ţărănesc), motivând această solicitare prin faptul că i s-ar fi schimbat optica în urma Congresului al II-lea al PMR, care avusese loc nu de mult.

1959

Publică în *Steaua*, fragmente din *Biografii contemporane*. După intervalul publicării şi numărul de pagini, rezultă că uneori a scris 35 de pagini pe zi[50]: *Vârsta de aur* (nr.1-2), *Cafiné* (nr.5) şi *Ars amandi* (nr.9). Constanţa Crăciun şi Leonte Răutu îi spun că, după aceste scrieri, nu-l mai recunosc. Petru Dumitriu înţelege că a redevenit „el însuşi" şi că trebuie să plece.

Ileana Dumitriu, la Cluj, după fuga părinţilor şi arestarea mătuşii. Inedită. De la Coralia Fotino.

Scrie la *Inostrannaia Literatura* (lui Savva Dangulov[51]) înştiinţându-l că-i va trimite fragmente din *Biografii contemporane...* spre publicare. La fel către *Literaturnaia Gazeta*, de unde şi primeşte o scrisoare de acceptare.

Teatrul Naţional solicită înapoi banii daţi în avans scriitorului pentru o piesă neprezentată, intitulată *Intelectualii*, iar autorul solicită o amânare motivând că scrie la *Colecţia de biografii...*

I se publică la Paris, la Editions du Seuil, *Les Boyards* (*Bijoux de famille; Les plaisirs de la jeunesse*), reeditarea şi continuarea traducerii din 1956.

Primeşte prin Fondul

Literar o înştiinţare în legătură cu pregătirea traducerii germane a *Cronicii de familie* de către Hermine Pilder, la Hoffmann und Campe Verlag din Hamburg.

Apare în germană *Pasărea furtunii* (*Sturmvogel*), la Editura Tineretului.

La 11 martie i se naşte la Bucureşti primul copil, fiica sa Ileana, botezată în rit ortodox.

Apar *Cronică de la câmpie* ediţia a II-a şi *Pasărea furtunii*, ediţia a IV-a. I se refuză plata drepturilor de autor, deoarece este văzut de către Chivu Stoica dansând la Snagov, cu soţia, ambii foarte eleganţi (erau şi Eugen Barbu cu soţia), semn de „îmburghezire". Acesta ordonă Constanţei Crăciun, ministru al Culturii, să-i blocheze drepturile de autor. Adevărul este că Petru Dumitriu câştiga foarte mult în raport cu ceilalţi scriitori, care produceau mult mai puţin. Plata pentru o coală de autor (20 pp dactilo) era de 2000 de lei, la un salariu mediu pe economnie de 300 de lei. Acest preţ s-a păstrat, practic, în toată perioada socialistă, deşi leul se devalorizase, iar salariile crescuseră mult, în 1989 salariul mediu pe economnie fiind de 2500 de lei pe lună. Atunci însă, la început, guvernarea comunistă avea nevoie de legitimare şi-i plătea foarte bine pe cei care o susţineau. Asupra acestei privări de dreptul de autor se revine după mai multe luni, graţie lui Ion Gheorghe Maurer[52], devenit preşedintele Consiliului de Miniştri (prim ministru) care şi semnează decretul 308/1959 prin care lui Petru Dumitriu i se decernează Ordinul Steaua Republicii Populare Române clasa a III-a, brevet emis de Prezidiul Marii Adunări Naţionale „pentru activitate rodnică în dezvoltarea ştiinţei şi culturii din R.P.R."

Petru Dumitriu la data fugii în Occident. Din presa germană.

Relaţiile sale cu Mihai Beniuc (preşedintele Uniunii Scriitorilor) şi Leonte Răutu, şeful Direcţiei de Propagandă şi Cultură a CC al PMR, care dicta în materie de cultură, se răcesc. Este dat afară din funcţia de director al ESPLA (după ce „reorganizase" editura şi dăduse afară numeroşi redactori, între care şi soţia lui Ion Igiroşanu, bună cunoştinţă, de la care reţinuse numeroase istorisiri care au intrat în *Cronică de familie*. Doamna Igiroşanu s-a dus acasă şi s-a spânzurat). I se oferă postul onorific, neplătit, de preşedinte al Consiliului Superior al Editurilor (de pe lângă Ministerul Învăţământului şi Culturii), în care calitate este invitat la minister pentru discutarea proiectului de plan editorial pe 1960, ca şi a regulamentului Consiliului Superior al Editurilor, care urma să se înfiinţeze. Întreg sistemul editorial românesc se afla în plină reorganizare. Face memorii la partid, cerând serviciu şi casă. Trimite articole la diverse reviste şi nu i se publică, nici nu i se oferă vreo motivaţie pentru acest comportament.

Apare o ediţie nouă din *Cronica de familie* (*Les Boyards*: vol.I, *Bijoux de famille*) la Editions du Seuil şi călătoreşte la Paris (invitaţia data din februarie şi fusese trimisă de Michel Chodkiewicz) pentru lansarea romanului, prilej cu care semnează şi contractul. Rămâne netrimisă scrisoarea de mulţumire a lui Petru Dumitriu către Paul Flamand, redactor la Editions du Seuil, prin care-i mulţumea pentru primirea sa şi a soţiei, dar îşi exprima dezacordul faţă de titlul franţuzesc al cărţii.

Scrie un articol pentru *Les Lettres françaises"* (redactor Anne Villelaur) despre scriitorul din Est şi din Vest, despre refuzul de a imita modele occidentale în loc să folosească substanţa specifică a culturii naţionale.

Trimite un articol pentru *Europe* (redactor Pierre Abraham) despre proza românească contemporană (Marin Preda, Zaharia Stancu, George Călinescu).

Continuă să publice fragmente din *Colecţia de biografii...*în reviste.

Solicită o călătorie de documentare în Cehoslovacia şi RDG, unde trebuia să încaseze şi nişte drepturi

de autor, cu intenţa de a fugi în Occident.

1960

Apare ediţia a V-a din *Pasărea furtunii*.

Ianuarie. Are loc o discuţie cu Leonte Răutu, şeful Direcţiei de Propagandă şi cultură, Chevu Stoica, membru al CC al PMR şi Pavel Ţugui[53] referitoare la *Biografiile Contemporane.*

I se permite să facă o călătorie de documentare prin ţări socialiste, mai exact la Praga şi Berlin, unde apăruseră traduceri din opera sa, împreună cu soţia, lăsând însă copilul la Cluj, la Szabo Neny, doica surorilor Medrea, pe proprietatea Hedwigăi Medrea. După Praga, ajuns în Germania, evadează din Berlinul de Est în cel de Vest pe la punctul de vamă Charlie. Era cu un an înainte de construirea zidului Berlinului. La volanul maşinii se afla soţia sa[54]. În pernele maşinii erau ascunse notele manuscrise ale *Colecţiei de biografii, autobiografii şi memorii contemporane,* tabloul lui Franken, punga cu aur cumpărat de la Ion Vinea. Hotărât să nu se mai întoarcă, îi scrie lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, preşedintele ţării şi primul secretar al Partidului Muncitoresc Român, o scrisoare deschisă prin care îşi motivează gestul şi roagă să i se trimită copilul la Paris, la domnul Gallimard. Scrie, de asemenea, că romanul *Cronica de familie* va fi tradus în Statele Unite, Anglia, R.F.G., Suedia, Spania şi Italia. De asemenea, îi trimite o scrisoare

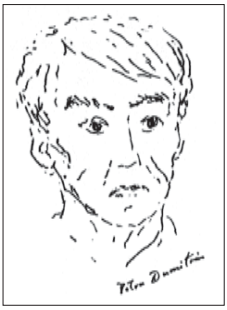

Autoportret.
Din presa germană.

deschisă Henriettei Yvonne Stahl, cerându-i iertare pentru gestul său. E hotărât să ceară azil politic Franţei şi se duce la Comandamentul Militar francez. De acolo e trimis la Consulatul General Francez din Berlinul de Vest, unde lasă o cerere la care nu primeşte niciodată răspuns. Este ajutat de Scarlat Froda (frate cu matematicianul Alexandru Froda) şi soţia lui (soră cu Leni Caler)[55] să plece din Berlinul de Vest (unde se prezentase la Comandamentul Poliţiei cerând azil politic, dar fără succes) să ajungă la o instituţie care se ocupa de refugiaţii ajunşi în Germania Federală. Acolo, un domn Weiss, îl îndrumă spre Comandamentul American şi, la bordul unui avion de marfă american soţii Dumitriu sunt duşi la Frankfurt. Sunt invervievaţi vreme de o lună de americani. Ulterior, Mircea Eliade i-a mărturisit scriitorului Nicolae Balotă că el s-a dus la Gallimard şi a rugat să nu fie primit Petru Dumitriu în Franţa, motivând că fusese trimis de regimul comunist să fragmenteze emigraţia românească de la Paris. Informaţia o deţinea de la Monica Lovinescu[56].

În februarie apare în *Viaţa românească* nr. 2 un fragment de 60 de pagini din *Proprietatea şi posesiunea*, parte a viitoarei *Colecţii de biografii, autobiografii şi memorii contemporane*, deşi autorul fugise din 22 ianuarie (dar nu expirase termenul de revenire).

Publică la Editions du Seuil *Les plaisirs de la jeunesse*[57].

Apare *Cronica de familie* la Frankfurt, la editura Samuel Fischer (*Der Familienschmuck Die Bojaren*), la Barcelona (*Joyas de familia*), la Paris (*Les plaisirs de la jeunesse*).

Securitatea ridică toate manuscrisele şi documentele scriitorului, inclusiv dactilograma *Colecţiei de biografii, autobiografii şi memorii contemporane*[58].

Scriitorul Geo Şerban, redactorul de carte al *Cronicii de familie* este interogat de Securitate şi i se ia manuscrisul (corectură de autor) *Cronicii de familie* (care suferise cenzurări la editare), dar după ce amestecase între ele cele 3000 de pagini. Reuşeşte să ascundă manuscrisul piesei *Greşeala* şi al unuia din textele *Colecţiei*…, romanul *Proprietatea şi posesiunea*, ambele dăruite lui de Petru Dumitriu.

Apare ediţia a IV-a din *Les Boyards* la Editions du Seuil.

Va fi liber profesionist până în 1963, publicând articole şi scriind literatură.

Părinţii, sora tatălui, sora

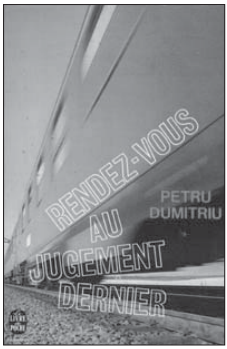

lui, Lila, cumnata Ileana[59] şi Henriette Yvonne Stahl sunt arestaţi (5 noiembrie, deşi Petru fugise în februarie). Ileana Medrea, Theresa Dumitriu şi Lila Dumitriu vor sta în aceeaşi celulă. Toţi arestaţii lotului Petru Dumitriu au făcut închisoare un an şi 8 zile (din 3 decembrie 1960 până în 11 decembrie 1961), până la scrisoarea adresată de Petru Dumitriu lui Gheorghe Gheorghiu Dej, în care cere să-i fie trimisă fiica la Gallimard şi spune că nu va vorbi niciodată rău despre ţara lui sau despre cei pe care-i cunoscuse. Ulterior, în memoriile sale, a revenit asupra acestei

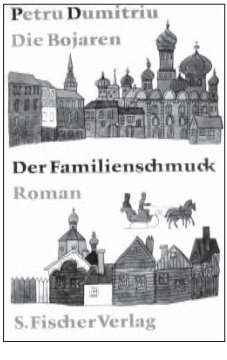

afirmaţii, precizând că fusese silită s-o facă în schimbul libertăţii. Fiica autorului e ridicată de la Cluj, unde se afla sub îngrijirea doicii fetelor Medrea şi trimisă la orfelinat, la Bucureşti, în Piaţa Lahovary, cu nume schimbat.

Soţia suportă cu greu absenţa copilului.

Apare la Paris încă o ediţie a *Cronicii de familie* (*Les Boyards* - vol. I *Bijoux de famille*, vol. II *Les Plaisirs de la Jeunesse).*

1961

Publică *Rendez-vous au Jugement Dernier* (*Întâlnire la Judecata de Apoi*), roman despre evenimentele care l-au dus la hotărârea de a fugi din România, deşi ştia că nu-şi va putea lua şi copilul. Apar personaje din paginile *Biografiilor contemporane* şi care vor face parte şi din *Incognito*. Scrie în româneşte *Incognito*, după notiţele *Colecţiei de biografii...* cu care venise din ţară (ascunse în pernele maşinii). Locuieşte la periferia oraşului Frankfurt, într-un apartament de două camere şi lucrează la editura lui Samuel Fischer, ca redactor, până în 1964.

Apare la Stockholm *Cronica de familie* (*Familjejuveler*, tradusă însă după versiunea franceză).

Februarie. Fuge din ţară, cu ocazia unui turneu în Germania, Gelu Barbu, prim balerin al Operei Române[60].

În *august* i se naşte, la Frankfurt, a doua fiică, botezată, tot în rit ortodox, Irina, după mamă.

11 decembrie. Este eliberat din închisoare grupul Lila Dumitriu şi Theresa Dumitriu, Ileana Medrea, Petre Dumitriu.

1962

Publică la Paris *Incognito*[61], roman centrat pe personajul auctorial întruchipat de fraţii Ionescu.

Propus pentru Premiul Academiei Franceze, romanul n-a putut fi selecţionat, pentru că nu fusese scris în franceză, ci purta menţiunea: „Versiune franceză a autorului". Edgar Reichmann publică o recenzie elogioasă în „Le Monde".

Se publică la Vischer Verlag, unde lucra autorul, traducerea germană a *Întâlnirii la Judecata de Apoi*, făcută de Hanns Grössel, cu titlul *Treffpunkt jüngsters Gericht*.

Franţa îi oferă lui Petru Dumitriu cetăţenia franceză, după ce verificase spusele lui Mircea Eliade şi ele se dovediseră neadevărate, dar Petru Dumitriu o refuză. Stânga franceză, la rândul ei, considera că autorul a trădat, fugind, cauza stângii internaţionaliste, deoarece rolul lui ar fi fost acela de a constitui,

pentru Vest, o voce pertinentă a Estului.

Apare la Frankfurt *Cronica de familie* tradusă din franceză (*Freuden der Jugend*), ca şi în engleză, la Collins (*The Prodigals*).

Apare în Statele Unite (New York, Pantheon Books) traducerea *Întâlnirii la Judecata de Apoi* cu titlul *Meeting at the Last Judgement*

Îl revede pe Ernst Teves, devenit industriaş la Frankfurt (vânzări de automobile). Face publicitate pentru firma lui, devenind astfel posesorul unui Mercedes alb.

Începe marea criză psihologică despre care autorul avea să scrie: "am publicat strigăte dezarticulate sub formă de cărţi ratate".

Sora sa, eliberată din închisoare, e trimisă cu domiciliu forţat, ca medic ortoped, la Sanatoriul TBC Tudor Vladimirescu din comuna Dobriţa (Gorj), nu departe de Târgu Jiu. Părinţii, eliberaţi şi ei, rămân la Bucureşti, tatăl grav bolnav de diabet, este operat şi i se taie un picior.

Ileana Medrea se angajează la un Sanatoriu de neuropsihiatrie infantilă din comuna Păclişa (Haţeg) şi face memoriu la Securitate că, având serviciu, îşi poate întreţine nepoata, fiind ruda cea mai apropiată. Nu primeşte răspuns.

Henriette Yvonne Stahl este eliberată mai devreme decât restul lotului, deoarece promite să publice un articol în *Glasul patriei*, atunci publicaţie a Securităţii, în care afirmă că ea este autoarea *Cronicii de familie* şi nu Petru Dumitriu.

Ion Gheorghe Maurer (dreapta) şi Nicolae Fotino (centru). Inedită. De la Coralia Fotino.

A publicat acest articol în „Contemporanul".

1963

Apare la Milano, la Lerici, *Bijuterii de familie* (*Gioielli di famiglia*).

1964

Publică *L'Extrême Occident*[62], carte autobiografică, prima scrisă direct în franceză, despre deziluzia Occidentului şi criza de dezrădăcinare pe care o traversează. Puternic sentiment de înstrăinare. Fischer Verlag renunţă la serviciile sale în urma scandalului legat de unii dintre noii prieteni germani şi de orgiile care aveau loc, expresie, în fapt, a adâncirii procesului de înstrăinare a autorului.

Îi scrie lui André Malraux, ministru al Culturii sub De Gaulle, rugându-l să-l ajute să-şi recupereze copilul. Acesta îi răspunde că nu poate face nimic. Mai scrie şi unor mari gazetari din Franţa, primind răspunsuri foarte reci. A fost totuşi ajutat de Jacqueline Piatier, redactor la *Le Monde*, care l-a sfătuit să scrie o scrisoare deschisă directorului ziarului, Beuve-Méry. Scrisoarea s-a publicat chiar cu prilejul vizitei oficiale a lui Ion Gheorghe Maurer la Paris. Copilul îi va fi trimis după două săptămâni[63].

Ileana Medrea este chemată la Securitate şi i se spune că lui Petru Dumitriu i se va trimite fiica, Ileana, fie cu un însoţitor, fie cu ea ca însoţitor. Poate reveni în ţară ori poate rămâne în Germania, după cum doreşte.

În septembrie Ileana Medrea pleacă împreună cu nepoata şi nu se mai întoarce. Va lucra în Germania în învăţământ.

Decesul probabil al tatălui, în urma diabetului de care suferea, mutarea mamei la Târgu Jiu împreună cu Lila (care nu mai este obligată să stea la Dobriţa). Este vândut apartamentul din Bucureşti al familiei şi Lila cumpără unul de două camere la Târgu Jiu. Lila nu s-a căsătorit niciodată, n-a corespondat cu fratele ei. A avut o prietenă foarte bună,

Cu soţia şi fetele. Blocul de pe Seiler Strasse unde locuia. Inedite. De la Coralia Fotino.

în persoana unei surori medicale de la spitalul din Târgu Jiu, căreia i-a şi lăsat moştenire apartamentul.

Lucrează ca agent de publicitate, obţinând contracte pentru şase luni, cel mult un an fiecare, pentru Beethmann Bank, iar Johann Philip von Beethmann va fi unul din principalii săi susţinători în perioada germană. Se mută, de pe Seiler Strasse, tot în Frankfurt, mai central, pe Hess Straße şi se duce adesea la Bayerische Staat Bibliothek (Biblioteca Bavariei), aflată în apropiere. Are rubrică permanentă în *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, unde publică mai multe eseuri, unele referitoare la zona balcanică, inclusiv România. Pledează pentru o uniune a statelor dunărene cu efecte social-economice benefice pentru toate. Scrie piese în limba germană, dar nu le publică şi nu i se joacă.

Apare la New York, la Macmillan, *Incognito*, tradusă de Norman Denny din franceză. Volumul este elogios recenzat de Irving Howe în *The New York Review of Books*, vol.3, nr.3, din septembrie.

1965

Relativă linişte familială şi financiară. Face publicitate pe cont propriu. Stabileşte relaţii cu lumea germană. Devine membru la Rotary Club. Experimentează jocuri de plăcere şi ură, conştient de faptul că înstrăinarea sa este definitivă.

Publică volumul de eseuri *Die Transmoderne. Zur Situation des Romans* (*Transmodernul. Despre situaţia romanului*) la S.Fischer Verlag.

O ajută pe Henriette Yvonne Stahl să publice la Editions du Seuil şi aceasta vine la Paris, dar nu se văd. Ea refuză cererea lui epistolară de a rămâne în Franţa.

1966

Publică *Les initiés*, roman care abandonează tematica românească în favoarea noilor experienţe germane.

1967

Publică *Le sourire sarde*, roman despre alienarea individului (un arheolog suedez care trăieşte în Italia, devenit alcoolic). Este evident efortul autorului de a se înscrie în problematica lumii occidentale şi de a găsi soluţii care să poată înnoi literatura. Colaborează încă la editura Fischer Ferlag[64], dar mai continuă să colaboreze. Devine membru la Rotary Club din Frankfurt, domeniul Literatură.

1968

Apare *L'Homme aux yeux gris*, primul roman dintr-o trilogie care va însemna cea mai notabilă realizare a sa în materie de adaptare la problematica Occidentului. Este istoria unui cetăţean roman care reface drumul evreului rătăcitor în căutarea lui Dumnezeu şi a mântuirii. Cu o documentaţie excelentă şi o putere deosebită de surprindere a cotidianului şi amănuntelor lumilor vechi, acest volum globalizează chestiunea emigraţiei şi face din ea o problemă de fond nu numai a contemporaneităţii, ci a vieţii umane însăşi pe planeta Pământ. Va primi pentru acest roman premiul Vikings, Paris.

Se mută la Frankfurt într-o zonă rezidenţială. Este din nou liber profesionist.

Lila reuşeşte să obţină, pentru câteva zile, de la un prieten doctor, pe nume Soare (la familia Soare stătea când venea în capitală) care fusese la Paris, romanul *Incognito* şi să-l citească.

1969

Apar celelalte două volume ale trilogiei, intitulate *Retour à Milo* şi *Le Beau Voyage*.

Se reeditează *Rendez-vous au Jugement Dernier*, despre fuga sa din România, cu menţiunea „versiunea franceză a autorului", semn că, dincolo de efortul de a se adapta lumii în care trăia, Petru Dumitriu resimţea încă în chip dureros plecarea din ţară.

Publică sub pseudonimul Pierre Travel, la editura pariziană Julliard[65], romanul *Le repos ou l'Asie intèrieure*, 290 pp., a cărui acţiune se petrece în 1881-1882. Modelele, menţionate pe ultima supracopertă, sunt John Ruskin şi Henri James. Tot acolo e făcută şi precizarea că sub acest pseudonim se ascunde un autor cunoscut[66]. Personajul gazetarului (auctorial) este Peter Ymhea (I am he!), iar „Asia interioară" apare, ca un concept clar formulat, încă din *Argonautica sa Fabuloasa aventură* şi *Metamorfoza lui Sebastian Românu*. Călătoria tinde să atingă punctul numit Tsiknit (ţicnit!).

1970

O nouă criză de identitate, declanşată şi de

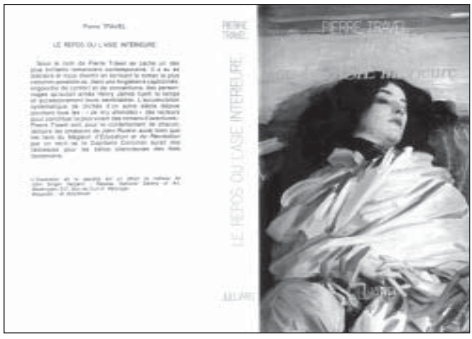

Coperta romanului scris cu pseudonim şi certificarea editurii că pseudonimul este al lui Petru Dumitriu. Inedite. De la Coralia Fotino şi Françoise Mohr.

sinuciderea prietenului său Paul Celan, dar şi pe fondul sentimentului de înstrăinare, care-l dusese la experienţe-limită. Petru Dumitriu nu va mai scrie vreme de un deceniu. Nu va ieşi din casă şi nici măcar nu va ridica storurile de la ferestre.

Obţine cetăţenia germană, pe care o va păstra până la moarte.

1971

Ernst Teves îi oferă o sumă lunară şi nereturnabilă ca să poată trăi el şi familia sa, până la moartea lui, dar criza de dezrădăcinare se va adânci. *Incognito* apare la Seuil în colecţia Livre de poche.

1975

Pe fondul marii recesiuni economice, Petru Dumitriu nu găseşte alte mijloace de întreţinere decât cele oferite de Ernst Teves. Poartă tot timpul ochelari cu lentile fumurii. Ceea ce se va întâmpla în continuare este un îndelungat proces de „golire a eului" de toată încărcătura de evenimente

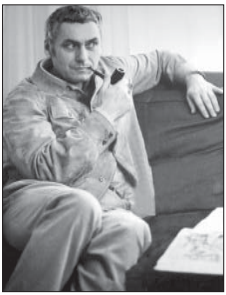

Petru Dumitriu la Frankfurt, acasă, 1968. Inedită. De la Coralia Fotino.

care-i provocau suferinţă, de racordare la o „lume de dincolo" de cotidian, mai degrabă decât la lumea realităţii. Distruge manuscrisul în limba română al romanului *Incognito*[67], simbol al legăturii sale cu literatura şi spiritul românesc. Nu va mai scrie în limba română decât scrisori către puţinii prieteni care i-au rămas[68]. Publică în *Frankfurter Allgemeine Zeitung* cronici la traducerile în germană din literatura universală (la Emmanuel Roblès – *Afrikanisches*, José Luis Villalongas – *Tod in Granada*).

În Las Palmas de Gran Canaria, cu Gelu Barbu şi Henry Monsen, un prieten suedez. Inedită. De la Gelu Barbu.

1978

Începe însă să scrie din nou, dar pagini de literatură religioasă, semn al efortului de reechilibrare pe care-l traversa. Cunoaşte înalţi prelaţi ai ortodoxiei greceşti[69], încercând să recupereze, pe cale religioasă, relaţiile cu Româna, dar nu reuşeşte.

1979

Publică *Au Dieu Inconnu*, dedicată amintirii lui Ernst şi Paulei Teves, eseu despre Bine şi Rău, despre felul cum Dumnezeu a însoţit (sau nu) călătoria sa prin timp, de la naştere până în prezent. O biografie spirituală din perspectiva relaţiei cu Dumnezeu. Un examen de conştiinţă atent şi fără milă, în care autorul

Ileana Dumitriu. Inedită. De la Coralia Fotino.

Serge Roman – *Jahre ohne Gnade*).

În martie se duce la catedrala Nôtre Dâme de la Route din Fribourg, Elveţia şi îşi schimbă confesiunea, devenind catolic (iezuit). Publică în *Panorama d'aujourd'hui* din aprilie *Vivre dans le reseau* despre propria sa convertire la catolicism.

Este vizibil influenţat de cartea lui Claude Roy – *Les Chercheurs de Dieu*, apărută la Gallimard chiar în

Casa lui Petru Dumitriu de la marginea oraşului Frankfurt

este doar eşantionul emigraţiei, valabil la scară planetară.

1980

Încearcă să revină definitiv în ţară, rugându-l pe Nicolae Fotino să intermedieze această cerere pe lângă Nicolae Ceauşescu. Dar pune asemenea condiţii de libertate în scrierea operei sale şi în circulaţia sa prin Europa, încât solicitarea nu este acceptată[70].

1981

Continuă să publice în *Frankfurter Allgemeine Zeitung* cronici la traducerile din literatura universală în limba germană (ex. Victor

acel an, o paralelă între comunism şi creştinism din punctul de vedere al credinţei. Recenzează cartea în *Panorama d'aujourd'hui* din septembrie, sub titlul *Le besoin de croire*. De asemenea, citeşte literatură religioasă, precum P. Manaranche S.J. *Le Mystère du Père*, Le Guillou O.P. *Le Mystère du Père, La Résurection et l'Homme d'Aujourd'hui* a patriarhului Ignatius al Antiohiei, O. Clémnent şi Stan Rougier – *La Revolte de l'esprit*. Citeşte intens Wittgenstein şi Teilhard du Chardin.

Împreună cu un preot dominican, pune la punct la Marmoutier, în Franţa, un

Centru de reflexie creştină, pe strada Salenthal, numit P. Monier S.J., după numele unui cunoscut călugăr îngropat acolo.

Lucrează în cadrul Ministerului Poştelor la Bonn, făcând naveta la Frankfurt. Serviciul consta în a rezuma lucrările de legislaţie şi normele de funcţionare pentru salariaţii Poştei şi îi fusese oferit de prietenul său, Cristian Schwartz Schilling, ajuns ministru al Poştelor.

Este ajutat spiritual de reverendul Jean-François Thomas, călugăr care şi-a început studiile în 1978 la Paris, şi-a susţinut doctoratul cu Elie Wiesel la Boston University şi a plecat

Surorile Medrea şi surorile Dumitriu. Inedită. De la Coralia Fotino.

Nicolae Fotino (stânga), Nicolae Ceauşescu (dreapta). Inedită. De la Coralia Fotino.

ulterior, după mai multe peregrinări, la Universitatea Iezuită din Manila, Philippine, ca director al Misiunii iezuite. Vor rămâne în corespondenţă până în anul 1994, când acesta este trimis să-i ajute pe grecocatolicii din România, rămânând la Blaj doi ani.

Publică *Zéro ou le point de départ* (*Zero sau punctul de plecare*), dedicat soţilor Teves (Ernst şi Paula) o biografie spirituală a ultimilor zece ani din viaţa sa.

Apare *Commment ne pas l'aimer*, dedicată de asemenea soţilor Teves, un comentariu al vieţii lui Iisus, făcut pe marginea *Evangheliei lui Marcu*.

Moare Ernst Teves.

1982

Călătoreşte la New York în legătură cu o conferinţă despre informatică şi extaz pusă sub auspiciile lui Stefan Lupasco şi cunoaşte mai multe persoane din emigraţia românească. Îi cunoaşte pe Prof. Elie Wiesel (conducătorul la doctorat al lui Jean-François Thomas) şi pe Dr. Howard B. Gotlieb de la Mugar Memorial Library, biblioteca Universităţii din Boston, Massachusetts. Îşi vinde manuscrisele pe care le consideră edificatoare pentru creaţia lui (chiar publicate) Bibliotecii Universităţii din Boston la Mugar Memorial Library

La vârsta convertirii la catolicism. Din presa germană.

De la stânga: Nicolae şi Coralia Fotino, Irina şi Petru Dumitriu la Frankfurt. Inedită. De la Coralia Fotino.

P. Jean-François Thomas S.J. la Manila, îngrijind copii ai străzii. Din „France Catholique".

de la Boston University, sprijinit fiind de Elie Wiesel[71]. Îşi achită toate datoriile pe care le făcuse, în timp, în lumea germană.

În linia aceloraşi preocupări de împăcare a raţionalismului firii sale cu înclinaţiile religioase, călătoreşte în Irlanda, unde va ţine o comunicare despre Jean Sulivan, invitat fiind de Patrick O'Gormally (în irlandeză Pádraig Ó Gormaile).

I se decernează premiul AECEF (Asociaţia Scriitorilor Credincioşi de Expresie Franceză) pentru *Zéro ou le point de départ*.

Publică în „Le Monde Copte" din Limoges un lung articol intitulat *Saint Marc, l'Evangeliste de l'homme moderne*.

1983

Publică *La Liberté*, eseu autobiografic despre condiţionările individului în Est şi în Occident, despre libertate ca deschidere numai spre o lume „de Dincolo".

Publică *Mon semblable, mon frère*, volum de povestiri, fiecare dedicată unor fiinţe cărora le poartă recunoştinţă: soţia sa, soţia baronului von Beethmann, cumnata sa etc. Titlul volumului aminteşte de *Fratele meu, omul* (1965) al Henriettei Yvonne Stahl şi este o întâlnire peste timp şi spaţiu cu spiritul ei tutelar.

Publică *Walkie-talkie*, având subtitlul semnificativ *Marcher vers Dieu, parler à Dieu*, în care transcrie şi analizează experienţele sale din perioada marii crize de conştiinţă, coroborate cu filosofia creştină.

1984

Îi apare, pe 1 ianuarie, la San Francisco, la editura Harper, eseul *Au Dieu Inconnu*, cu titlul *To the Unknown God* (în traducerea lui James Kirkup), prilej cu care face un turnbeu de conferinţe în Statele Unite.

Publică articole în „Le Quotidien de Paris" (redactor Laurence Cossé). O vizitează des, la Reims, pe prietena sa doamna Schneiter (strada Templierilor 11 bis), împreună cu care organizează manifestări religioase.

Moare Henriette Yvonne Stahl.

1985

23 februarie – moare mama sa la Târgu Jiu. S-a chinuit mult, având o fractură de col de femur şi nu şi-a putut da sufletul până n-a primit o scrisoare de la fiul ei. Va fi incinerată la Bucureşti, la Crematoriu.

Vorbeşte la Radio Nôtre Dâme, post catolic, invitat fiind de părintele Jean François Thomas. Continuă să locuiască la Bonn, Adenauerallee, 266. Contabilizează vânzarea cărţilor sale şi constată că din *La Liberté* s-au vândut într-un an şi jumătate 3500 de exemplare, din *Comment ne pas l'aimer* 198, din *Zéro ou le point de depart* 145, din *Walkie-talkie* nici unul. Socoteala cu sine însuşi, dacă fuga din 1960 a meritat sau nu, şi-o face în urma decesului mamei şi Henriettei Yvonne Stahl.

1986

Susţine, la *Panorama d'aujourd'hui*, Paris, rubrica numită *Le Carnet de l'Exilé*.

Scrie eseul *Making World Peace with Russians*, pentru care nu găseşte editor.

Jean François Thomas scrie teza de doctorat (conducător Elie Wiesel) cu subiectul Edith Stein şi Simone Weil. Cartea este tradusă în româneşte în 1994.

1987

Încetează rubricile pe care le avea la *France catholique* şi *Panorama d'aujourd'hui*.

Îi trimite, prin Jean Francois Thomas, o scrisoare lui Elie Wiesel împreună cu eseul *Making World Peace with Russians*.

De la stânga la dreapta: soţia, Ileana, Irina (fiicele), Petru Dumitriu. Inedită. De la Coralia Fotino.

Petru Dumitriu şi Françoise Mohr. Inedită. De la Françoise Mohr.

Soţia sa îl părăseşte, plecând împreună cu fiica mai mică, Irina, care avea să studieze farmacia. Se mută mai întâi la Darmstadt, apoi la Wupppertal. Fiica mai mare a studiat Filosofia la München, dar fără a-şi da licenţa (s-a îndrăgostit de fiul unui farmacist bogat, cu care, apoi, a plecat, a călătorit mult şi locuieşte în Germania de nord.).

Elie Wiesel primeşte Premiul Nobel pentru Pace.

Plecarea soţiei îi prilejuieşte o nouă socoteală cu sine. Consideră, într-o scrisoare adresată reverendului părinte Jean François Thomas, că nu vor rămâne în urma sa decât două cărţi publicate în româneşte şi *Incognito*. Încearcă să facă ordine în viaţa lui şi să se lase de fumat, dar nu reuşeşte.

1988

Publică *La femme au miroir*, carte a primei sale iubiri de la Baziaş şi a devenirii în timp a femeii iubite, „fata de la Baziaş", singura care nu l-a dezamăgit niciodată. Lansarea se face la Reims, în iunie.

Se mută de la Frankfurt la Bad Godesberg, lângă Bonn, cu chirie, într-o cameră de student[72]. Renunţă la tot ceea ce avea, inclusiv cărţile din bibliotecă. Lucrează în continuare la Serviciul de Relaţii Publice al Ministerului Poştelor din Germania Federală făcând rezumate după reglementările de funcţionare necesare lucrătorilor poştali. O cunoaşte la Reims, la doamna Schneiter, unde mergea spre a ţine conferinţe religioase, pe Françoise Mohr, alsaciană, profesoară de filosofie la un liceu din Metz, cu douăzeci şi patru de ani mai tânără. S-au cunoscut în mai, s-au revăzut în iunie, cu prilejul lansării cărţii apărute la editura pariziană La Table Ronde, apoi ea l-a vizitat la Bad Godesberg, unde locuia într-o cameră de student, fără nici o carte, cu un lavoar şi un pat. Drept care şedea la serviciu, la Bonn, până la miezul nopţii, scriind.

Se îmbolnăveşte de diabet.

Reverendul Jean Françis Thomas vizitează din nou Blajul.

1989

Publică *La Moisson* (*Secerişul*), carte autobiografică a întoarcerii la viaţă prin

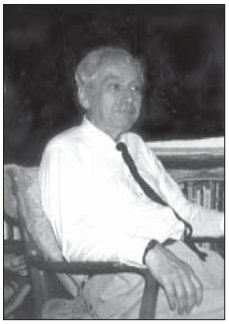

Petru Dumitriu în 1992. Inedită. De la Françoise Mohr.

iubire. Este dedicată Françoisei Mohr, la care se şi mută în acelaşi an.

1990

Publică *Les Amours singulières*, volum de povestiri care aminteşte, prin structură, de *Adam şi Eva* al lui Liviu Rebreanu, fiind povestea aceluiaşi cuplu de îndrăgostiţi care traversează istoria undeva, în Lorena (locul unde se află Metzul, dar şi unde se născuse Henriette Yvonne Stahl).

Începe să se publice în ţară texte, mărturii şi interpretări în legătură cu Petru Dumitriu, în revistele clujene *Steaua* (Aurel Rău) şi *Apostrof* (Marta Petreu şi Ion Vartic).

Primeşte premiul Charles Ulmont de la Fondation de la France.

Ileana Medrea vine în ţară, la Păclişa (Haţeg) cu ajutoare umanitare pentru copii de la Sanatoriul de neuropsihiatrie unde lucrase.

1991

Apare la Bucureşti, la Editura Eminescu, *Euridice Opt proze*, volum care cuprinde şi piesa *Preludiu la Electra*.

Apare la Cluj volumul *Proprietatea şi posesiunea*, prefaţat de Geo Şerban, parte a *Biografiilor contemporane*, după manuscrisul păstrat de scriitorul Geo Şerban, fostul redactor de carte al *Cronicii de familie*. Andriana Fianu publică în revista *România literară* fragmente din romanul *La Moisson*, despre motivaţia fugii autorului din ţară în 1960.

Teatrul din Piteşti pune în scenă *Preludiu la Electra*.

1992

Apare în colecţia Ithaca Scriitori români din exil, la Editura Univers, romanul *Ne întâlnim la Judecata de Apoi*, tradus de Andriana Fianu, agenta literară a lui Petru Dumitriu în România. Se publică la Editura Viitorul Românesc, în traducerea Mariei Vodă Căpuşan şi a lui Horia Căpuşan, romanul *Zero sau punctul plecării*.

Petru Dumitriu susţine la Geneva, la Institutul Internaţional de Înalte Studii Politice, în cadrul simpozionului *Cultura politică şi democraţia*, la secţiunea *Consideraţii asupra Europei Orientale şi Occidentale*, conferinţa *Le trou dans le drapeau* (*Gaura din drapel*) despre revoluţia română din decembrie 1989, invitat fiind de Patrick O'Gormally (Pádraig Ó. Gormaile), acelaşi care-l invitase şi în 1982 spre a susţine o conferinţă despre Jean Sullivan.

1993

Fundaţia Culturală Română reeditează la Bucureşti *Cronica de familie* şi este tradus în colecţia Ithaca Scriitori români din exil, a Editurii Univers, romanul *Incognito*.

Pádraig Ó. Gormaile scrie despre Pertru Dumitriu articolul *Petru Dumitriu and the spiritual mystical tendency*, apărut în *Journal of the Institute of Romance Studies* vol. 2.

Ileana Medrea o invită la ea, în vizită, pe Lila Dumitriu şi îi aranjează o excursie în Elveţia, pe care aceasta o refuză, precum şi o vizită la Metz, unde-şi revede fratele.

Reverendul Jean François Thomas vine în România, unde va sta între 1993 şi 1995, la Cluj şi la Blaj, ca profesor la Seminarul greco-catolic. Acela este momentul întreruperii corespondenţei între cei doi.

1994

Traduce din germană în franceză *Das Mädchen ohne Hände* (*La Jeune fille sans mains – Tânăra fată fără mâini*), interpretare psihanalitică a poveştii *Fata fără mâini* a Fraţilor Grimm făcută de Eugen Drewermann, în mare măsură datorită relaţiilor de prietenie cu preotul catolic Jean Pierre Bagot, de fel din Bretagne, dar locuind la Paris.

Scrie în engleză *Non credo, oro, eseu* filosofic (360 pp.) despre condiţia omului în raport cu divinitatea şi metodele lui de transcendere. Speră să-l publice în Statele Unite. Rămas în manuscris.

Se face film după *Salata* (din *Cronica de familie*, despre episodul autobiografic în care tatălui său i se ordonă să împuşte nişte ţărani sârbi (în realitate, dar bulgari în roman), cu titlul

dublu : *Une été inoubliable – O vară de neuitat*. Scenariul şi regia Lucian Pintilie, cu: Kristin Scott–Thomas, Claudiu Bleonţ, Olga Tudorache, George Constantin, Marcel Iureş. Filmul a fost prezentat la Festivalul de la Cannes.

Criticul Eugen Simion publică volumul *Convorbiri cu Petru Dumitriu*, Editura Moldova, Iaşi.

4 octombrie – moare la Tîrgu Jiu sora sa, Lila, fiind incinerată la Bucureşti, la Crematoriu. Cheia pivniţei care le salvase viaţa în 1944 a ajuns la Petru Dumitriu după moartea Lilei, ca moştenire de familie, împreună cu albumul de fotografii. El a purtat-o cu sine toată viaţa, ca şi micul tablou (ulei pe aramă) intitulat *Iisus şi cărturarii*, pictat de Frans Franken, pictor olandez de la sfârşitul veacului al veacul al XVI-lea şi începutul celui de-al XVII-lea, care s-a aflat la Viena în anul când a fost acolo, invitat la Dietă, Mihai Viteazul.

1995

Din acest an autorul nu este publicat decât sporadic în *Steaua* (redactor şef poetul Aurel Rău) şi *Apostrof* (Marta Petreu şi Ion Vartic).

George Pruteanu publică *Pactul cu diavolul Şase zile cu Petru Dumitriu*, carte de convorbiri cu autorul, acuzatoare la adresa cedărilor lui „morale" din vremea comunismului.

Filmul *O vară de neuitat*, 82 minute, (în engleză *An Unforgettable Summer*,

Imagine din filmul O vară de neuitat.

după *Salata*, în *Cronica de familie*) are premiera la Bucureşti pe 21 aprilie 1995, având pe generic pe Claudiu Belonţ în rolul ofiţerului Petre Dumitriu, Kristin Scott-Thomas în rolul Theresei Dumitriu, Olga Tudorache în rolul doamnei Vorvoreanu, scenariul, regia şi producţia Lucian Pintilie.

Câştigă o admiratoare devotată a cărţilor sale, în persoana unei daneze, Ann Krønborg, poetă, soţia unui fabricant de pantofi, cu care devine prieten.

Romanul *Incognito* este inclus în manualul de filosofie la Facultatea de Teologie a Universităţii din Louvain la Neuve, Belgia.

La *21 octombrie* moare soţia sa, Irina, la Wuppertal, în Germania.

1996

Autorul este invitat în România de preşedintele ţării, Ion Iliescu, după 36 de ani de exil. Este însoţit de la Metz la Bucureşti de pictorul Eugen Mihăescu, şi el proaspăt întors din exil din SUA. Petru Dumitriu participă alături de Ion Iliescu la Turul I al candidaţilor la preşedinţia României, moderator Octavian Andronic. Cu excepţii puţine şi notabile, nu este bine primit de comunitatea scriitoricească din România, în principal pentru că era un an electoral. Preşedintele îl numeşte ambasador itinerant al culturii române. Presa daneză menţionează evenimentul, într-un articol semnat de Niels Levinsen, cu titlul *Destinul unui autor*, text publicat şi în „Literatorul" nr. 39 (de Fănuş Băileşteanu), după ce fusese citit pe 16 septembrie la Uniunea Scriitorilor din Bucureşti. După alegerile pierdute de Ion Iliescu, această calitate a lui Petru Dumitriu, ca şi subvenţia aferentă, sunt întrerupte de noua conducere a ţării.

Serviciul Român de Informaţii (Virgil Măgureanu) cedează Bibliotecii Academiei, la cererea expresă a lui Petru Dumitriu, dactilograma *Biografiilor, autobiografiilor şi memoriilor contemporane*, dar fără jurnalul de creaţie însoţitor. Fără alte manuscrise edite ori inedite ale autorului, cu excepţia roma-

De la stânga la dreapta: sora lui Gabriel Liiceanu, Coralia Fotino şi Ileana Medrea, în casa acesteia din Germania. Inedită. De la Coralia Fotino.

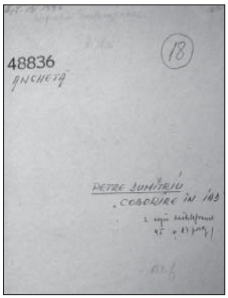

Coperta unuia din dosarele de anchetă cedate de Securitate Academiei Române.

nului *Pasărea furtunii*.

Nu-şi recapătă cetăţenia română care-i fusese luată în 1960 şi nu este demarată ediţia de *Opere* proiectată să apară la Fundaţia Culturală Română, sub conducerea academicianului Eugen Simion, căruia autorul îi şi trimite prin fax scurte prefeţe pentru volumele de inclus în ediţie, cuprinzând înclusiv scrierile de tinereţe, pe care nu şi le reneagă.

1997

Fiica sa mai mică, Elena (Helene Dumitriu), farmacistă ca profesie, aflată la Londra (după contracte avute în Germania şi Italia), publică lucrarea *Good Drug Regulatory Practices: A Regulatory Affairs Quality Manual*[73].

1998

Apare ediţia a doua, revăzută şi adăugită, a *Convorbirilor cu Petru Dumitriu*, Editura Mercuţio, Bucureşti de Eugen Simion.

Lucrează la versiunile română şi franceză ale eseului *Non credo, oro*, scris iniţial în engleză. Face o comoţie cerebrală (cheag de sânge în cerebel, semiparalizie pe partea stângă) după care se recuperează cu greutate, mai ales din cauza diabetului de care suferă.

1999

România literară (Alex. Ştefănescu, articol) şi *Adevărul literar şi artistic* (Ecaterina Ţarălungă, interviu), publică pagini, Cătălin Ţârlea face un documentar de televiziune: *Petru Dumitriu. 75 de ani* (România 1) cu prilejul aniversării a 75 de ani de viaţă ai autorului.

Se reeditează *Euridice Opt proze*, la Editura Univers.

Publicaţia *Apostrof* din Cluj (Marta Petreu şi Ion Vartic) publică *Stenahoria majoră* şi *Vârsta de aur*, fragmente din *Colecţia de biografii*…

2000

Ecaterina Ţarălungă publică *Paella*, nuvelă de 80 de pagini, din ciclul *Biografia lui Panait Petre*, parte a *Biografiilor contemporane*, în suplimentul literar *ABC* al ziarului *Azi* (redactor şef Ion Cristoiu), bazată pe istorisirile lui Walter Roman din perioada Războiului civil din Spania.

Autorul oferă Editurii Humanitas, sfătuit de Nicolae Fotino, manuscrisul românesc al lucrării *Non credo, oro* (pe care începuse să-l traducă el însuşi în româneşte), cedându-i drepturile şi pentru ediţiile engleză şi franceză. Domnul Gabriel Liiceanu, directorul editurii, refuză oferta.

Continuă să scrie la volumul de nuvele *Des Nouvelles imminentes* (*Ştiri de senzaţie*), cu subiecte autobiografice. Se gândeşte la o configuraţie integratoare, în care *Non credo, oro* şi *Ştirile de senzaţie* să fie părţi ale unui întreg despre lecţia de pe urmă a unei întregi vieţi de intelectual şi scriitor care a trăit deopotrivă în Est şi în Vest şi poate analiza Europa din perspectiva ambilor versanţi, folosind ca zonă de analiză chiar sufletul omenesc, iar ca instrument reperele culturale din trecut şi din prezent. Se gândeşte şi la proze autobiografice cu titlul *Petru Dumitriu. Proze autobiografice de Petrof Dimitrof* şi care ar fi avut o puternică nuanţă satirică[74].

Apare *Dicţionarul esenţial al scriitorilor români*, coordonatori Mircea Zaciu şi Marian

Papahagi, unde Ion Vartic scrie un articol substanţial despre Petru Dumitriu.

2001

Televiziunea Română difuzează documentarul *Petru Dumitriu Ştiri de senzaţie* (de Ecaterina Ţarălungă).

Theatrum Mundi din Bucureşti, director Ion Cocora, pune în scenă, în stagiunea 2000-2001, piesa *Preludiu la Electra*, cu următoarea distribuţie: Egist – Tudorel Filimon; Clitemnestra – Raluca Penu, Carmen Stimeriu; Casandra – Silvia Codreanu; Agamemnon – Vasile Toma; Omul de încredere; un paparazzi – Ion Bechet; Bătrâna; un paparazzi – Irina Bârlădeanu; Slujnica – Iby Constantin; regia – Dan Vasile; scenografia – Alina Herescu. Apar cronici pe marginea spectacolului în *Contemporanul, Ideea europeană, România liberă, Dilema, Cotidianul, România literară, Cronica română*.

C. Stănescu semnalează într-o analiză substanţială (*Adevărul literar şi artistic* din 31 martie) contribuţia *Dicţionarului esenţial al scriitorilor români* cu privire la recuperarea scrierilor lui Petru Dumitriu.

Masa de lucru la Metz. Pe perete se vede cheia pivniţei de la Baziaş, care a salvat viaţa tuturor în 1945. Inedită. De la Ecaterina Ţarălungă.

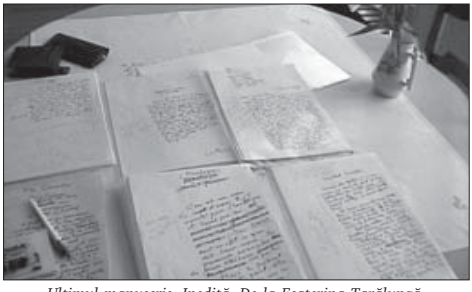

Ultimul manuscris. Inedită. De la Ecaterina Ţarălungă.

2002

6 aprilie – operat de arterită în luna februarie, a decedat la ora 20,40, la spital, la Metz, în Franţa, unde fusese internat cu câteva zile înainte, în urma unei răceli. A cerut să fie incinerat, ca şi restul familiei, iar urna sa funerară a fost depusă în capela familiei Mohr (9 aprilie, ora 15), în cimitirul din Jussy, Route d'Arse 57130, nu departe de Moulin-les-Metz, în Alsacia, la SV de Metz. Doamna Françoise Mohr devine legatar universal al moştenirii lăsate de Petru Dumitriu. Se publică articole în „Le Figaro", „La Croix", „Le Monde" (Edgar Reichmann, 13 aprilie), „La France Catholique", ca şi în presa românească : "România literară", "Contemporanul", "Steaua", "Apostrof" ş.a.

Ultima fotografie. Inedită. De la Ecaterina Ţarălungă.

În momentul decesului tatălui, fiica sa cea mare, Irina, măritată Carmine, locuia la Wallenhorst, în Germania de nord, iar fiica cea mică, farmacistă, autoare de tratate de specialitate, la Londra.

2003

Revista *Caiete Critice* a Academiei Române, publică (nr. 3-5) un „dosar" Petru Dumitriu cu multe pagini inedite din perioada românească a autorului.

Ecaterina Ţarălungă

[1] Cf. George Pruteanu – *Pactul cu diavolul*, Editura Universal Dalsi, 1995, p. 9.

[2] Bunicul din partea tatălui Henriettei Vicenzia era căpitan de vas, Antonio Bielussici, venit la Galaţi de la Marea Adriatică (portul dalmaţian Kotor). La Galaţi i s-a născut primul fiu, Giacomo, care a devenit reprezentantul societăţii de navigaţie austriece la Odesa, unde a fost împuşcat în 1917, la revoluţia rusă. Tot acolo s-a născut al doilea fiu, Arturo, decedat prin asfixiere în ziua când şi-a dat bacalaureatul.

Al treilea fiu, Eduard, s-a născut în 1870 la Turnu Severin, unde se mutase tatăl, a absolvit liceul în 1886 şi s-a angajat voluntar la societatea de navigaţie austriacă DDSG. El a comandat vasul la inaugurarea canalului de navigaţie de la Porţile de Fier, numit Canalul Sip, în 1896, iar pe punte se aflau Franz Josef, Carol I, regele Alexandru al Serbiei. Apoi s-a mutat la societatea de navigaţie maghiară, MFTR şi a devenit, după primul război mondial, inspector şi reprezentant al ei la Orşova.

După câţiva ani de şcoală la Orşova, Henriette a plecat la rudele din partea mamei, în Franţa, făcând colegiul la Belfort (spre graniţa Franţei cu Elveţia). Vorbea curent franceza, engleza, germana, româna, maghiara, italiana. După terminarea studiilor pedagogice la Sorbona a lucrat ca secretar al Ambasadei Belgiei la Viena, apoi ca profesoară de franceză la Viena şi Budapesta. Era perioada în care s-a retrasat oraşul Viena, dărâmându-se vechea cetate şi construindu-se Opera, Ringstrasse etc. Henriette Vicenzia călătoreşte pe Dunăre cu nava "Vulturul". De la Viena până la Sulina Henriette s-a îndrăgostit viitorul soţ, inginerul Romulus Românu, revenind la Orşova după căsătorie. A fost angajată la Administraţia Porţilor de Fier şi dată afară încă în perioada interbelică, odată cu reorganizarea companiei. A fost totuşi folosită ca translator ori de câte ori era nevoie şi a dat lecţii de limbi străine tuturor copiilor din Orşova care-i erau trimişi de părinţi. Petru Dumitriu şi Lila au învăţat cu ea toate limbile străine, cu excepţia latinei, învăţată la liceul din Târgu Jiu. Se pare că volumul

Euridice, ca şi *Incognito*, au fost influenţate de amintirea acestei profesoare, una din prozele volumului de debut numindu-se Metamorfoza lui Sebastian Românu, iar personajul auctorial din Incognito fiind întruchipat de trei fraţi, dintre care unul (Filip) moare tânăr. Datele despre profesoara Henriette Vicenzia Românu provin din articolul profesorului Juan Constantin Petroi de la Orşova şi au fost publicate cu prilejul serbării centenarului profesoarei, în articolul

O locuitoare a Orşovei trăieşte în cel de-al treilea veac, apărut în "Obiectiv mehedinţean" din Turnu Severin în 3 octombrie 2001, p. 3.

[3] Precizare făcută de Corneliu Coposu în interviul acordat lui Vartan Arachelian pentru Televiziunea Română în 1994.

[4] Cf. Eugen Simion, Convorbiri cu Petru Dumitriu, Editura Mercuţio, Bucureşti, 1998, p. 14.

[5] Cf. Minerva Georgescu, fiica profesorului de istorie din Orşova, Daniil Laitin, fost coleg de clasă cu Petru Dumitriu şi al cărui tată, tot Daniil, a fost directorul gimnaziului din Orşova. Extras din articolul *Petru Dumitriu. Recviem pentru o viaţă pornită din Defileul Dunării*, de Constantin Juan-Petroi, în *Amfitrion* (Orşova) nr. 2-3/2002, ca şi cf. actului de botez al scriitorului (p.69 faţă, poziţia 12 a *Protocolului botezaţilor*…, întocmit de parohul Corneliu Suru şi supervizat de protopopul Iosif Câmpeanu) după articolul *Copilăria religioasă a lui Petru Dumitriu*, de Constantin Juan-Petroi, publicat în „Cetatea creştină", periodic de spiritualitate, informare şi atitudine al Arhiepiscopiei Craiovei, an II, nr. 5(13)/2003 (mai), p. 4. Tatăl său era ofiţer în Reg. 94 Infanterie Orşova, iar mama era moaşă. Scriitorul a creat însă în *Salata* un personaj Dumitriu ofiţer de grăniceri. Textul însă mai are şi alte derogări de la realitate.

[6] Petru Dumitriu descrie această primă amintire a copilăriei în *Colecţia de biografii, autobiografii şi memorii contemporane,* sub numele personajului auctorial Simon Abazia (aluzie biblică şi biografică deopotrivă: Simon era pescarul care a devenit adeptul lui Iisus sub numele Petru, iar Abazia este transcrierea latină: de la Baziaş.)

[7] Cf. Actului de botez al bisericii Sf. Nicolae din Orşova, fila 76 verso, poziţia 25, din Protocolul botezaţilor… întocmit de protopresbiterul Iosif Câmpeanu (extras din art. Prof. Juan Constantin Petroi – Date inedite privind copilăria scriitoarului Petru Dumitriu, apărut în "Reflex", revistă a Centrului

Judeţean de Cultură şi Civilizaţie Tradiţională Caraş Severin, anul II (serie nouă), nr. 4-6 (aprilie-iunie)/2003, pp. 31-33.

[8] Cf. mărturiei doamnei Elena Săbiescu, medic la Târgu Jiu, prietenă a Lilei Dumitriu.

[9] Cf. Matricula nr. I (nr. matricular 2, 3 şi 205) şi alte acte deţinute de Direcţia Judeţeană Mehedinţi a Arhivelor Naţionale primite de la Primăria Orşova.

[10] Datele figurează în Arhivele Naţionale Mehedinţi, fond Şcoala Generală Orşova, cf. Constantin Juan-Petroi, art. *Recviem…* citat în nota nr. 4.

[11] Vezi nota nr. 2.

[12] Cf. Constantin Juan-Petroi, ca şi informaţiile referitoare la profesoara Henriette Vicenzia Românu, art. *Copilăria…* în nota nr.4.

[13] Cf. lucrării *Liceul „Tudor Vladimirescu" Tg.-Jiu, Un secol de lumină,* 1890-1990, apărută la Tg. Jiu, 1990, f. editură.

[14] În capitolul *Salata*, din *Bijuterii de familie*, acest episod figurează ca întâmplat pe graniţa cu bulgarii. Dar autorul mi-a mărturisit în anul 2000 că s-a temut să localizeze exact episodul atunci când a scris *Bijuterii de familie*, din pricina relaţiilor încordate pe care ţara noastră le avea cu Iugoslavia lui Tito (E.Ţ.)

[15] Cf. George Pruteanu, lucr. cit., p.21. De asemenea, a publicat în *Steaua*, în anul 2000, capitolul introductiv al unei lucrări *autobiografice satirice intitulat provizoriu Petru Dumitriu * Proze autobiografice de Petrof Dimitrof*. Capitolul respectiv se numea, simbolic, *Cele trei lupte cu…* Cât despre *Meşterul Manole*, piesa a fost prezentată Teatrului Naţional, dar n-a primit nici un răspuns.

[16] Cf. Arhivelor Statului Târgu Jiu.

[17] Cf. Coralia Fotino, prietenă a familiei Dumitriu şi cf. George Pruteanu, lucr. cit. p. 23.

[18] Plăcut surprins, directorul publicaţiei, D. Caracostea, teoretician de factură modernistă, a scris aceste rânduri:*Surpriza paginilor publicate acum vine din faptul că autorul izbuteşte viziunea elină cu o necăutată vibraţie modernă… Sunt, fireşte, scăderi şi stângăcii în aceste pagini tinereşti, dar parcă simţi prevestirea unui suflu nou… atmosfera, multilateralitatea acestui debutant de 19 ani te lasă gânditor. Este nostalgia spre culmile pe care le avem încă.*

[19] Cf. Pavel Ţugui – *Tinereţea lui Petru Dumitriu*, Editura Dacia, Cluj, 2001.

[20] Autorul a mărturisit acest lucru într-o scrisoare din anul 2000 către Ecaterina Ţarălungă.

[21] Cf. Pavel Ţugui, lucr. cit.

[22] Manuscrisul piesei, fără final, se află în posesia lui Geo Şerban. Un alt exemplar fusese predat Teatrului Naţional, care nici n-a programat piesa, nici nu i-a returnat-o autorului. Cf. şi George Pruteanu, lucr. cit., p. 25.

[23] Textul lui Arghezi este acesta: *Aseamăn poema* Cetitorule *cu o perlă care creşte în straturi concentrice*; *dar cu cât se adaugă cuvinte mai depărtate în timp de cele care au tradus emoţia generatoare, cu atât este mai puţin poemă. Ai gusta desigur textul nemijlocit, forma primă. Dar multora li s-ar părea această formă haotică, şi emoţia, de nerecunoscut fără frază, numai cu ajutorul succesiunii de imagini; şi pe bună dreptate. Elaborarea textului este asemănătoare cu demersul esenţial al ştiinţei, care consistă în a introduce înţelesuri în datele brute ale realităţii. Aşa, eu întâi am copiat fluxul mental, apoi am încercat să leg imaginile între ele, prin sensuri.* Cetitorule, *vei continua cum îţi place operaţiunea aceasta: vei adăuga sensuri; vei adăuga mai ales vibraţia emoţională specifică ţie.*

[24] Cf. George Pruteanu, lucr. cit., p. 25. Cât despre Gheorghe Vasiliu, este probabil o eroare, personajul se numea Gheorghe Vasilichi, fusese muncitor la Griviţa, făcea parte din anturjul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej şi numele lui este întâlnit printre colaboratorii revistei *Contemporanul* încă de la primele numere (1946). Ar mai trebui spus şi că Paul Georgescu era comunist din ilegalitate şi a făcut parte din aceeaşi celulă ilegală de partid cu Aristide Halanay (matematician), Paul Cornea (istoric literar), Barbu Câmpina (istoric). Dintre aceştia, Petru Dumitriu a devenit prieten cu Paul Georgescu şi Barbu Câmpina.

[25] Tonul general este de captatio benevolentiae, în tentativa de a face un fel de uniune naţională a intelectualilor în jurul noii puteri: *Democraţia şi concepţia care o călăuzeşte înseamnă tocmai salvarea de la naufragiu a celor mai autentice valori etice, culturale şi politice, înseamnă o revalorizare a tuturor valorilor reale ale trecutului. Con-*

cepţia democratică este tocmai o punte între ceeace istoriceşte a fost valabil ieri şi ceeace va fi valabil mâine. p.1

[26] Toate prozele acestui volum au valoare programatică şi sunt, prin substanţa lor, autobiografice. Astfel, *Euridice* transcrie experienţa iubirii müncheneze, *Metamorfoza lui Sebastian Românu* aminteşte de schimbarea suferită de copilul şi tânărul Dumitriu (văzut ca un Sfânt Sebastian!) sub influenţa profesoarei sale particulare de limbi străine Henriette Vicenzia Românu, iar *Omul cu ochii verzi* va deveni Sebastian Ionescu din *Incognito*, aşa cum *L'Homme aux yeux gris* de mai târziu va prezenta partitura (o cale a Damascului!) aceluia şi personaj auctorial ca şi Erasm Ionescu din *Incognito*. Ov. S. Crohmălniceanu remarca în *Contemporanul*:

Lumea lui Petru Dumitriu se vrea evocată din paginile cărţilor. Ceea ce o autentifică şi o face să trăiască e tocmai realismul, calchierea ei pe realitatea de toate zilele, scormonirea amănuntului specific, notaţia inteligentă, în sfârşit dragostea pentru pagina cărţii ca şi pentru viaţă, dizolvarea acestei simpatii în convingerea că elementul care leagă clipele moarte de cele de azi e permanenţa vieţii şi a singurului copil nemuritor al Niobei, Euridice – dragostea. Iar Ion Negoiţescu scria în *Fapta*, 26 iunie*: Străbătută de ironie, convulsionată de încordări imagistice onirice, arzând în propria ei cenuşă, proza atât de elegantă a d-lui Petru Dumitriu nu poate fi decât treapta subtilă care, o dată depăşită, duce în literatură.* G. Călinescu, la rândul lui, scria în *Naţiunea* din 9 februarie1948*: nu-i lipsit de graţia condeiului şi de paletă. Clasicităţile sale sunt revopsite în culori vii.*

[27] Cf. George Pruteanu, lucr. cit. Cât despre Casa Monteoru ca model literar, mărturisirea a fost făcută chiar de autor în articolul Exemplul lui Sadoveanu apărut în *Viaţa românească*, nr. 10/1955.

[28] Citâm: „Pentru un om neprevenit căile evenimentelor sunt uneori întortochiate. Părtaşi ai evenimentului şi cunoscându-i resorturile intime, ştim cu câtă amănunţime a fost pregătit de oameni hotărâţi. Manifestul universitarilor pentru ieşirea din războiu, înmânat Guvernului Antonescu în vara anului 1944, făcea parte din planul de ansamblu. Astăzi culegem cu toţii roadele prevederilor acelor care au pregătit lovitura de stat dela 23 August 1944 şi putem întrevedea, pentru statul românesc democrat, o splendidă desvoltare." Direcţia opţiunii lui Al. Rosetti este clară din acest citat şi nu face decât să anunţe o cale liberă, de altfel singura, pe care vor putea evolua intelectualii care doreau să participe la facerea culturii române.

[29] În ancheta organizată de "Studentul român", 10 februarie 1948, Petru Dumitriu răspunde evidenţiind problemele aflate în obiectivul literaturii romîne contemporane: a) o problemă de stil, realismul; b) una de tematică: istoria societăţii româneşti în perioada ei contemporană; c) una etică: comportarea oamenilor noi în mijlocul conflictelor prezentului. *Cronica de familie* şi, mai tîrziu, *Colecţia de biografii, autobiografii şi memorii contemorane*, transcriu în fapt acest program anunţat. Trebuie subliniat faptul că chestiunea realismului este considerată de autor una „de stil".

[30] Cf. George Pruteanu, lucr. cit., p. 20.

[31] Romanul a fost, în chip evident, o comandă de partid venită chiar din anturajul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Acesta încerca să păstreze un ascendent românesc în cadrul programelor economice şi de partid pe care lagărul socialist le impunea ţărilor componente cu scopul asigurării supremaţiei URSS în sistem. Sesizând importanţa strategică şi economică a lucrării, PMR încerca să definească acest obiectiv ca fiind unul românesc şi construit de români. Acest lucru îl transcrie Petru Dumitriu în *Drum fără pulbere*. Gheorghe Gheorghiu Dej a fost, de altfel, şi singurul şef de stat din lagărul socialist care a protestat faţă de proiectul sovietic de "regionalizare" economică, atunci când a primit (1964-1964), prin CAER, propunerea de a face din Câmpia Română "Raionul Dunărea de Jos" al lagărului socialist. Moartea lui Gheorghe Gheorghiu Dej în 1965, pe fondul acestor discuţii de recuperare a coordonatelor naţionale ale socialismului, l-a proiectat în prim plan pe Nicolae Ceauşescu şi el avea să împingă spre naţionalism socialismul românesc. De altfel, cu tendinţe diferite, fragmentarea lagărului socialist a început chiar atunci, o dată cu proiectul de "globalizare" a lui sub conducerea URSS.

[32] Petru Dumitriu a mărturisit că scrisese cartea anume ca să-i placă Anei Pauker în convorbirile cu George Pruteanu, lucr. cit., p. 63. Nu de mult, George Brătescu, ginerele Anei Pauker, a publicat o carte despre ea la Editura Humanitas. Pemiul de Stat era cel mai important care se putea acorda şi presupunea scutirea de impozite pentru orice fel de venit.

[33] Cf. Bujor Râpeanu – *1911-2002, Repertoriul filmului românesc*, Editura Curtea Veche, 2003

[34] Cf. Autobiografiei în lb. germană existentă la Editura Fischer Verlag din Frankfurt, copie primită de la doamna Françoise Mohr.

[35] Citäm: "*Pasărea furtunii* e o scriere originală. Descrierea fină, nuanţată a mişcărilor gigantice ale naturii, a variaţiilor de atmosferă şi a varietăţii ei uimitoare de culori – proiectând astfel stările de spirit ale oamenilor – ne dezvăluie o latură nouă a talentului lui Petru Dumitriu, aptitudini şi forţe creatoare noi, necunoscute până acum, ale acestui scriitor."

[36] Fiică de bancher, membră de partid din ilegalitate.

[37] Cf. Pavel Ţugui, lucr. cit., p. 37.

[38] În articolul *Toate forţele vii părăsesc tabăra trecutului*, apărut în „Scânteia" din 26 noiembrie, mărturiseşte că titlul întregului roman i s-a impus în urma discuţiei pe care o avusese cu Jean Paul Sartre, care-i spusese: „Dumneavoastră trăiţi într-o societate nouă, care trebuie să-şi scrie cronica".

[39] Cf. Pavel Ţugui, lucr. cit., p. 49.

[40] Petru Dumitriu a recunoscut acest fapt printr-o scrisoare autografă din 1999 către Ecaterina Ţarălungă: *Scumpă Doamnă şi prietenă, tocmai am recitit scrisoarea D-tale din 10 iulie şi-ţi mulţumesc încă odată – de altfel în mod deosebit, fiindcă m-ai ferit de o posibilă greşeală gravă – şi anume: am publicat în 1955 traducerea lui Hamlet în limba română; nu e de mine, ci de Ion Vinea, ex-amorezul Henriettei Yvonne Stahl, căsătorit, cred, cu o femeie bogată (asta nu cred: ştiu), dar rămas bun prieten cu H.Y.S., devenit prieten şi cu mine, care-l apreciam ca poet şi om de litere român, şi care ţinea să joace rolul unui „rezistent" intelectual român necorupt de pactizarea cu netrebnicul regim comunist. Deci: eu i-am procurat contractul, sub numele meu, iar el a scris traducerea, foarte bună, ca tot ce a ieşit din pana şi călimara lui, şi eu i-am transmis drepturile de autor încasate de mine. Te-aş ruga să publici, dacă se poate, sau (şi) să difuzezi această contribuţie la istoria literară dintre anii 1944 şi 1989. Că n-o să mă împodobesc eu cu cinstea de a-l fi tradus pe Hamlet din originalul sublim, adică shakespearian, într-o versiune românească nu nedemnă de originalul englezesc (şi genial). Dacă poţi face ceva, îţi mulţumesc, ca pentru toate contribuţiile preţioase ale D-tale la istoria literară (capitolul P.D., care şi semnează, cu omagiile pe care ţi le datorează). Al D-tale, Petru Dumitriu.*

[41] Nicolae Fotino a fost membru PCR din ianuarie 1945, imediat după legalizarea partidului, jurist de carieră, aflat în cercul lui Barbu-Câmpina (istoric), ca şi Petru Dumitriu de altfel.

A fost ambasador al României în Cehoslovacia (1951-1955), unde s-a aflat împreună cu soţia sa Irina, născută Medrea, apoi director al Asociaţiei Române de Drept Internaţional, în care calitate l-a ajutat în carieră inclusiv pe Adrian Năstase (devenit după 1989 prim ministru al României), căruia i-a fost naş la căsătorie, alături de Coralia Fotino, a doua sa soţie, istoric la Institutul de Istorie Nicolae Iorga. Ambii reţinuţi de Securitate după fuga lui Petru Dumitriu din ţară, Nicolae Fotino pentru o zi, Coralia Fotino pentru o săptămână (la Malmezon). Irina Medrea era însă ilegalistă. Ea împreună cu mama sa, Hedwiga, născută Buchrucker, au intrat în legătură cu Raul Şorban, în casa lor din Cluj (cu fermă de animale) fiind adăpostiţi înainte de evacuare evrei care fuseseră scăpaţi de lagăr. Irina Medrea îi conducea până la graniţă, ajutându-i să fugă în România. La data aceea colonelul Florian Medrea probabil nu mai trăia, iar Ileana Medrea, sora Irinei, era studentă la Facultatea de Educaţie Fizică din Budapesta. Ulterior s-a mutat şi a terminat studiile sportive la Bucureşti. Hedwiga avea o proprietate şi la Zeulenrhoda, probabil în Hartz (fostul RDG), pe care surorile Medrea au revendicat-o şi obţinut-o după unificarea Germaniei.

[42] Cele două familii au continuat să se vadă şi după fuga autorului în Germania, deşi Nicolae Fotino, în calitatea sa ulterioară de director ADIRI, îi prezenta lui Nicolae Ceau-

şescu oaspeţii mai de seamă ai Asociaţiei, continuând să fie un personaj marcant în PCR, deşi nu de prim plan.

[43] Petru Dumitriu a iniţiat colecţia Clasicii Literaturii Universale, unde s-au tipărit, sub conducerea lui, Homer, Virgiliu, Dante, Milère, Shakespeare, Goethe, Gogol, Hugo, Tolstoi, Dostoievski, Anatole France, romancierii americani. În colecţiile Meridiane şi Literatura Universală Contemporană s-au tipărit Thomas Mann, Alberto Moravia, Jean Cocteau, Paul Eluard, Jean Paul Sartre, Rabindranath Tagore, Pirandello, Faulkner, Graham Greene, Arthur Miller, Eugen O'Neil, John Steinbeck, Pablo Neruda ş.a. Cf. Valeriu Ciobanu şi Elena Piru în revista „Studii şi Cercetări de Istorie Literară şi Folcolor" , nr. 1-2/1959. În privinţa literaturii române, propune (era 1956!) publicarea lui Lucian Blaga, Octavian Goga, Mateiu Caragiale, Panait Istrati, Al.Brătescu-Voineşti,Adrian Maniu, Ion Pillat, Ion Vinea. Cf. Pavel Ţugui, lucr. cit., p. 60. Prin toată această activitate, ca şi prin cele mai importante creaţii ale sale, Petru Dumitriu se dovedeşte a fi cel mai important promotor al „dezgheţului" literar românesc.

[44] Îl reproducem integral: *Petru Dumitriu despre T.Arghezi*

Îl citesc pe T. Arghezi, dar o fac în felul obişnuit al cititorului: încet, cu ochii trecuţi peste text.

Credeam că înţeleg destule lucruri şi D-ta mi-ai arătat eri că am fost departe de ele.

Te-am ascultat vorbind şi am avut impresia că eşti un vrăjitor care naşti din gândurile mele cadenţe necunoscute, realităţi pe care nu le descoperisem în mine.

Îţi mulţumesc.

Cred că ai făcut vis-à-vis de ascultători ceeace un mare actor face în teatru comentând şi interpretând versurile lui Arghezi: ai creat un nou Arghezi în mintea multora.

S-a spus totdeauna că eşti un om deştept. Citirea unui vers e mult lămuritoare în această privinţă.D-ta trebue să fii foarte deştept. Deşteptăciunea îţi vine dintr-o mare sensibilitate, din inteligenţa lucrurilor până-n adânc, din puterea de a transmite rezonanţa pe care în D-ta o au lucrurile. Cu vocea asta ai face să tremure de invidie mari actori. Şi pentru că marilor actori li se traduc mulţumirile în aplauze, ascultă-le şi pe cele pe care din plin ţi le trimit!

[45] Emigrat din România, ulterior comunist, compozitor cunoscut în industria filmului francez, ca şi fiul său.

[46] Cf. Pavel Ţugui, lucr. cit.

[47] Cf. Pavel Ţugui, lucr. cit., p. 110.

[48] Cf. Bujor Râpeanu, lucr. cit.

[49] Cf. Pompiliu Macovei.

[50] Cf. şi mărturiei lui D.R.Popescu, atunci tânăr redactor la "Steaua", pentru care Petru Dumitriu a devenit astfel un model literar.

[51] Diplomat sovietic, probabil colaborator al Serviciului de Informaţii Externe, judecând după lucrările publicate.

[52] Ion Gheorghe Maurer, preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale după moartea lui Petru Groza (ianuarie 1958), făcea figură, în ansamblul Comitetului Central, de intelectual pro-european, vizitând ţări europene în delegaţii oficiale şi participând la toate zilele naţionale ale ţărilor occidentale ca invitat al Ambasadelor respective de la Bucureşti, alături de intelectualii de marcă ai ţării. Era o chestiune de imagine şi de propagandă.

[53] Pe larg despre acest episod în cartea acestuia, *Tinereţea lui Petru Dumitriu*, ed. cit., p. 129-130.

[54] Cea mai plauzibilă motivaţie a Irinei a fost tentativa de a-l desprinde pe Petru Dumitriu de modelul şi influenţa Henriettei Yvonne Stahl, pe care el continua s-o viziteze constant, mai ales că amândoi practicau spiritismul. În tinereţe Henriette fusese influenţată în acest sens de Ion Vinea, prietenul ei.

[55] Cf. Mărturiei balerinului Gelu Barbu, şi el plecat aproape imediat după Petru Dumitriu şi rămas în Germania şapte ani. Au devenit prieteni., iar familia Dumitriu l-a vizitat în 1969 la Las Palmas de Gran Canaria unde s-a stabilit mai apoi.

[56] Nicolae Balotă îl evocă în vol. I de memorii, *Caietul albastru*, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1998, la paginile 291-296, pe Petru Dumitriu, cel din anul 1955 şi cel din emigraţie (Balotă a fost la închisoare între 1955-1964, a plecat din ţară în 1979). Una dintre evocări este din 1985-1986, relatarea unei vizite la Paris, la soţii Eliade, care i-au povestit depre Petru Dumitriu următoarele: *La Gallimard, îndeosebi, era*

primit cu braţele deschise. Se vorbea în cercurile exilului românesc despre încheierea iminentă a unui contract de publicare. Atunci l-a căutat Monica Lovinescu pe Mircea Eliade şi, după multe insistenţe, l-a convins să intervină la Gallimard, pentru a împiedica publicarea scrierilor lui Petru Dumitriu. Dacă Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca nu se bucurau de nici un fel de trecere, nefiind cunoscuţi în lumea literară, culturală pariziană, Eliade în schimb avea suficientă autoritate, fiind unul dintre autorii de seamă ai casei Gallimard. ‚Mircea s-a dus la Editură şi a adus tot felul de argumente, politice, morale, până când i-a convins să refuze propunerile scriitorului transfug.' O frază însă, a lui Gallimard, care în cele din urmă a promis că-i va închide uşa în nas lui Petru Dumitriu, l-a durut pe Eliade: ‚Ne-am înţeles, domnule Eliade, Monsieur Dumitriu nu mai are ce căuta în casa noastră, dacă aşa vrei dumneata; dar ţin să-ţi spun ceva: adineauri era aşezat acolo unde stai acum. Şi a vorbit despre dumneata, dar în termenii cei mai cald elogioşi, mai plini de admiraţie cu putinţă.' (…) Mircea Eliade a regretat amar – spunea el – gestul său. Iar Cristinel Eliade nu înceta să vitupereze împotriva Monicăi pentru că l-a împins pe Mircea să întreprindă ceva împotriva conştiinţei sale.

[57] Cf. www.gggg.com/index.html., on line shopping guide, lista 1/2003, contact: support@geometry.net.

[58] Academia Română a solicitat în mod expres, printr-o adresă către SRI, toată arhiva Petru Dumitriu, primind răspuns că acolo nu se mai află nimic, ceea ce fusese fiind predat Academiei, la cererea expresă a lui Petru Dumitriu, încă din 1996. Or ceea ce deţine Academia este dactiolgrama *Colecţiei de biografii*…, manuscrisele şi dactilogramele unor articole (cele mai multe edite), manuscrisul *Păsării furtunii*, două premii (medaliile, una fără actul însoţitor), câteva note de şedinţă şi desene proprii. Cum Geo Şerban mărturiseşte în prefaţa ediţiei romanului *Proprietatea şi posesiunea*, că i s-a luat dactilograma (corectură de autor) *Cronicii de familie* (ce-i drept, Securitatea i-a cerut-o prin intermediul preşedintelui Uniunii Scriitorilor, Mihai Beniuc), iar Petru Dumitriu s-a dovedit a fi foarte atent cu manuscrisele sale, în convorbirile cu George Pruteanu (*Pactul cu diavolul*, Editura Universal Dalsi, 1995, p. 21 spune că a lăsat "lăzi de manuscrise" nepublicate), iar în cazul dactilogramelor există dovezi certe că recupera totul de la edituri şi reviste, este cert că SRI n-a cedat Academiei ceea ce mai există din motive care depăşesc contextul literar şi fac ca dosarul Petru Dumitriu să fie clasificat încă activ fie prin trimiterile lui, fie prin atmosfera încărcată de electricitate care domină viaţa culturală în România de azi.

[59] Ileana Medrea, măritată cu Iulian Căliman, a fost sportivă, ca şi soţul ei (handbalist). A fost campioana României la suliţă şi disc. În momentul arestării, Iulian Căliman era internat în spital cu hepatită şi primea, între altele, şi vizita familiei Fotino. A şi rămas apoi, după arestarea Ilenei, împreună cu sora medicală care-l îngrijea.

[60] Prim solist al Operei Române. Studiase baletul la Leningrad, dansase la teatrele Kirov şi Mariinski cu stelele baletului rus, dar nu i se permisese niciodată să danseze în afara lagărului socialist. După fugă, a avut o şedere de şapte ani în Germania, unde a devenit prieten cu familia Dumitriu. După ce s-a stabilit la Las Palmas de Gran Canaria au continuat să se viziteze.

[61] Pierre-Henri Simon scria în *Le Monde*: *Incognito* se află în aceeaşi linie cu *Doctor Jivago*, printre marile romane implicate în actualitatea fundamentală a acestui veac. Asemenea romancierilor de marcă Petru Dumitriu are geniul epicii.

[62] Lucien Gruissard scria în *Le Monde*: *Petru Dumitriu este un fel de vizionar uriaş, capabil să asambleze vaste romane patetice, un pamfletar, un clarvăzător, o fiinţă nesătulă, a cărei vocaţie ar fi aceea de a traversa epoca noastră cu biciul în mână, dacă nu cu un exploziv, rătăcind lucid dintr-o ţară în alta spre a smulge contemporanilor săi secretul adevărului.*

[63] Cf. George Pruteanu, lucr. cit.

[64] Cf. site-ului http://www:\cgi\j?Romanien (partea referitoare la România).

[65] Într-o scrisoare adresată doamnei Françoise Mohr, datată 9 septembrie 2003, semnată Noémie de Lapparent, asistenta lui

Bernard Barrault, director al Editurii Julliard, se spune: *Effectivement c'est Petru Dumitriu qui a publié Le Repos ou l'Asie intérieure chez Julliard choisissant le pseudonyme de Pierre Travel pour circonstance.*

[66] Un exemplar al cărţii îl deţine doamna Coralia Fotino, primit chiar de la Petru Dumitriu, care i-a dezvăluit faptul că el este autorul cărţii. În Europa mai există o agenţie de turism catolică numită St. Pierre Travel, care pare să fi stat la baza alegerii acestui pseudonim, după cum, de asemenea, "Petru Călătorul" era un nume bun pentru chiar destinul autorului, care s-a asemănat adesea pe sine cu Sfântul Petru, numind de pildă personajul auctorial din *Colecţia de biografii...* Simon Abazia (Simon de la Baziaş), Simon fiind numele originar al Sf. Petru.

[67] Cf. mărturiei autorului, făcută Ecaterinei Ţarălungă.

[68] După cutremurul din 1977, mama şi sora, aflate la Târgu Jiu, au primit telefoane de la diverşi prieteni îngrijoraţi, dar nici unul de la Petru Dumitriu, ceea ce le-a supărat.

[69] Cf. corespondenţei cu reverendul Jean François Thomas, căruia îi face istoricul acestor relaţii.

[70] Cf. Coralia Fotino.

[71] Cf. Sean B. Noel, curator al Colecţiilor speciale ale Bibliotecii Universităţii din Boston, care a precizat că toate acestea se află în 19 casete.

[72] Ambianţa este descrisă în ultima povestire a volumului *Les Amours singulières*, 1990, autobiografică, precum şi relatată de doamna Françoise Mohr, care l-a vizitat.

[73] Cartea are următorul sumar: *Policy; Auditing & Compliance; Application for Clinical Trial License; Application for Marketing Authorization; Archiving Management; Change Alert/Authorization Process; Contact Report or Contact with Regulatory Authority; Crisis Management; Documents for Regulatory Purposes; Dossier; Education/Training or Electronic Submission; Environmental Protection; Global Dossier*.

[74] O "listă de lucru" avea următorul conţinut: PETRU DUMITRIU Proze autobiografice de PETROF DIMITROF – I Paleolog Dompetre; II Putere Degeaba; III Polemon Dellaguerra; IV Paşnic Dispreţ (Pacifico Doble)(Paisible Doublefan); V Putregai Diabetik; VI Preţuit Deloc; VII Persoană Desrădăcinată; VIII Pribeag Dement; IX Proteu Drăculea; X Pietrangelo Demetrios; XI Plurilingve Datdedraku; XII Petru Doamneţiu.

DAVIDA 1860

I

În hârtii de vânzare şi de cumpărare de moşii de pe vremea principelui Constantin Brâncoveanu se iveşte întâia oară neamul unor Cozieni, numiţi aşa nu după Cozia de sub munte, unde e mănăstirea de pe malul Oltului, ci după o Cozie din ţinutul dealurilor dintre Bucureşti şi Târgovişte. Cozia era moşia lor atunci; în hrisoave e vorba de o jupâniţă Davida, de un Mihail, de un Grecea Cozianul şi apoi de alţii, urmaşi ai lor, care au stăpânit Cozia, adăugându-i moşia Gârla, moşia Slobozia Veche, moşia Dârdori şi altele; nepoţii şi strănepoţii acestora au cumpărat pământuri în câmpie, la Tătaru şi alte sate pe care le-au umplut cu ţărani bulgari. Asta s-a petrecut mai târziu, când pe poruncile domnilor Mavrocordaţi şi Callimachi, după formula *Io… Voevod, Bojiiu milostei gospodar zemli Vlahiskoe, şi sfârşitul toliko pisai Gospod*, „atâta a scris stăpânul", se lipea *pecetia Gospod*, cu corbul heraldic, şi dedesubt iscăleau înşiraţi toţi marii dregători. Printre numele lor zgâriate cu litere colţuroase, se scriu în multe documente Şerban Cozianu Serdar, Alexandru Cozianu Logofăt, Lascarache Cozianu iarăşi Logofăt; încă de tineri copiii lor erau mumbaşiri domneşti; unul s-a călugărit şi a fost episcopul Neofit al Râmnicului-Noul-Severin; fetele Cozienilor au fost măritate după nepoţii lui vodă, după feciorii lui Villarà, după fraţii mai mici din neamul Pârşcovenilor şi al Văcăreştilor, şi pe vremea principelui Şuţu Cozienii erau veri de-al doilea şi de-al treilea cu Grădiştenii, Grecenii şi Floreştii.

La 1848, paharnicul Manolache Cozianu a fugit la Braşov din faţa revoluţiei, împreună cu fiul cel mai mare, Alexandru, noră-sa, Sofia, fata lui Gussi de la Voivoda, şi cu copiii lor, care erau mici de tot; apoi s-a întors şi-a văzut mai departe de avere, dar cu frica de revoluţie şi de împărţire a moşiilor

intrată în oase. Manolache Cozianu a murit lăsând o faimă de nemaipomenită zgârcenie, dar şi cinci mii de pogoane la Cozia, trei mii la Gârla, opt mii la Dârdori şi aşa mai departe, încât pe la 1850, fiu-său Alexandru a dărâmat casele din uliţa Culmea Veche, a tăiat castanii bătrâni din curte şi a zidit o casă potrivită cu marea lui avere, bine cunoscută de importatorii de grâne englezi cu agenţii în porturile dunărene.

Casa aceasta, care există şi azi, era în fundul unei curţi pietruite, cu zăbrele înalte de tuci încoronate cu vârfuri aurite în chip de suliţă. De o parte şi de alta a fiecăreia din cele două porţi cu grilaj de fier forjat erau felinare mari, împodobite cu frunze şi flori de asemenea de fier. Trăsurile intrau pe o poartă şi ieşeau pe cealaltă; se opreau la peron, la piciorul scării ovale cu multe trepte, care ducea sus, la unicul cat al clădirii, înăuntru era o anticameră, iarăşi trepte şi un salon mare cu ferestrele de la podea până la tavan, împărţite în multe ochiuri pătrate şi încoronate cu arcade *à la française*; într-o latură, două saloane mai mici, o sufragerie şi o bibliotecă în cealaltă, căci Alexandru Cozianu era un om citit, care învăţase la Paris şi supsese din cărţi o trufie la fel de mare ca zgârcenia lui taicăsău. Această trufie înşirase pe pereţi portrete apocrife ale serdarilor, logofeţilor şi episcopilor din neamul lui, pictate de Theodor Aman; această trufie înşirase în salon canapele şi fotolii din tapiserie de Aubusson, cu picioarele răsucite, acoperite cu trandafiri şi ghirlande cioplite în lemnul suflat apoi cu aur din ducaţi şi ludovici. Aceeaşi trufie lipise de pereţi scrinuri pântecoase din lemn de trandafir, încrustate cu flori şi figuri din alte esenţe scumpe, atârnase trei policandre uriaşe de cristal în salonul mare şi pusese într-un colţ o harfă şi un pian dreptunghiular ca o ladă pe două picioare în chip de X, un pian de o formă ciudată, care apoi n-a mai fost repetată de fabricantul cu numele gravat sub capac: *Gaveau, fournisseur de S. M. l'Empereur*[1]. Pereţii erau căptuşiţi cu mătase cu flori în salonul cel mare, cu catifele în cele mici, cu cărţi în bibliotecă şi cu stejar în sufragerie, unde mâncarea venea pe tăvi din bucătăria aflată jos, în curte, în casele slugilor, alături de

[1] Gaveau, furnizor al M.S. Împăratului.

grajduri şi de remiza trăsurilor, clădiri văruite şi cu acoperişuri strâmbe din şindrilă, rămase încă de la casele vechi.

Într-o seară de la începutul primăverii lui 1862, câteva echipaje, dintre care două aveau steme pictate pe lacul negru al uşilor, aşteptau pe partea cealaltă a străzii Culmea Veche. Caii ciocăneau cu copitele caldarâmul; vizitiii beau vin fiert la bucătărie; ferestrele cele înalte străluceau; se întrevedeau prin perdele roiurile de lumini ale candelabrelor. Afară cerul era roşu la orizont, iar la zenit albastru–închis, cu câteva stele. Bătea un vânt subţire şi rece prin crengile seci ale copacilor din stradă, înăuntru însă era cald; sobele dogoreau, şi cucoanele erau în rochii decoltate, – din întâmplare nu erau decât aproape numai cucoane, care veniseră în vizită în seara aceea la Sofia Cozianu.

Domnul Cozianu stătu un sfert de oră cu cucoanele, apoi îl luă de braţ pe singurul bărbat care sosise până la ceasul acela, domnul Lascăr Lascari, deputat al unui judeţ de la câmpie, şi fără un cuvânt îl duse afară din salonul cel mare şi luminat în care scânteiau în aer deasupra capetelor girandolele de cristal ale candelabrelor. Cei doi bărbaţi trecură printr-un salonaş unde nu ardea decât o candelă şi intrară într-un al doilea, cel din urmă din partea aceea a casei şi cu desăvârşire în întuneric, afară de dreptunghiul galben pe care-l arunca pe jos şi pe un perete uşa ce răspundea alteia, din celălalt salon, şi prin care venea lumina din salonul cel mare. În dreptunghiul acela se vedeau un fotoliu mare, verde-întunecat şi alături o masă de lemn lucios cu trandafiri, ghirlande şi copii goi de bronz aurit la colţuri, sub tăblie. În umbră se ghiceau alte mobile; lucea stins, abia bănuită, lemnăria aurită a fotoliilor din vremea lui Ludovic al XVI-lea. La intrarea celor doi domni, ceva se mişcă în întuneric. Domnul Cozianu întrebă:

– Care eşti acolo?

– Eu sunt, măria ta, săru' mâna: Florica, răspunse repede un glas de femeie cam răguşit – poate de somn.

– Ai dormit aici, constată rece domnul Cozianu. Aprinde lampa.

Rămase în uşă, ţinându-l mereu de braţ pe Lascăr Lascari, şi aşteptă. O femeie scundă ieşi din întuneric şi trecu pe lângă

ei, iute-iute, cu paşi mici şi repezi, cu capul plecat şi cu mâinile pe piept; era legată la cap cu negru, şi cu fustă creaţă de un albastru-întunecat şi lucios. Lascăr Lascari încercă să-i vadă faţa, dar nu izbuti. Peste câteva clipe femeia se întoarse cu o lumânare, îngenunche şi vârî flacăra sub abajurul lămpii de pe măsuţa de lemn scump, cu copilaşi goi de bronz aurit. Obrazul femeii ieşi deodată din întuneric. Se uita de aproape la fitilul ce ardea. Era încă tânără. Pleoapele îi cădeau peste ochii întredeschişi, de un verde tulbure. Obrajii îi erau netezi, măslinii. Gura zâmbea arătându-şi doi-trei dinţi cu goluri între ei. Cu zâmbetul acela şi ochii întredeschişi şi verzi ca o baltă stătută vara şi cu dinţii ei putrezi, avea un aer de viclenie bestială.

Lampa se aprinse şi ţiganca se ridică în picioare dintr-o singură mişcare sprintenă şi mlădioasă. Plecă cu capul plecat şi obrazul ferit de privirile celor doi bărbaţi. Domnul Lascari întinse mâna şi o ciupi nemilos de şold, cam jos şi înspre spate; femeia însă se depărtă iute, fără să pară că simţise ceva şi fără să-şi părăsească încovoierea umilită, deşi de bună-seamă o duruse ciupitura.

– Cum zici c-o cheamă? întrebă domnul Lascari.

– Florica.

– *Elle n'est pas mal.*[1]

Domnul Cozianu nu răspunse. Deschidea masa cu amoraşi, care-şi arătă căptuşeala de postav verde. Dintr-un sertar scoase o pereche de cărţi. Lascăr Lascari îl cuprinse cu braţul de după umăr. Era mai scund decât stăpânul casei şi familiar, unsuros, cleios; se lipea de om, mâna îi era umedă şi lipicioasă, felul de-a vorbi, prietenos, binevoitor, aproape galeş, zâmbetul ce dovedea dinţi nespălaţi, obrazul alb cu barbete dese castanii, părul rar, răvăşit şi cu un început de chelie, totul semăna cu o bucată de caş care a făcut păr şi-ţi vorbeşte cu o intimitate şi o indiscreţie insuportabilă; te aşteptai ca domnul Lascari să miroasă a brânză; dar redingota-i mototolită, cravata înaltă de mătase prost înnodată, cămaşa murdară, umerii hainei plini de mătreaţă miroseau tare a tutun bun, turcesc, şi a cafea.

[1] Nu-i urâtă

Domnul Lascari era foarte bogat; aşa soios cum era, îşi juca mereu în buzunar cu sunet unificat câţiva napoleoni din care nu scotea niciodată vreunul. Îl ţinea de gât pe domnul Cozianu şi-i zâmbea galeş cu dinţii murdari.

– Coane Sandule, de ce nu mi-te mărturiseşti ca unui frate?

Apoi, cu ochii în pământ, cu aerul de-a nu spune nimic, adăugă:

– Lumea vorbeşte că la dumneata la Cozia le topeşti pe ţărănci...

Domnul Cozianu dădu din umeri. Era un om voinic, greoi şi adus din umeri, cu o faţă plumburie, ochii stinşi, gura amară; la Paris, în tinereţe, un astrolog îi spusese că e născut sub influenţa nefastă a lui Saturn. Domnul Cozianu suferea de ficat şi era mâncăcios şi băutor; era mereu posomorât, nemulţumit de oameni, de lume şi de sine însuşi; tăcea şi clocea în sine o veşnică furie stăpânită. Doar la ţară, alergând toată ziua peste câmp cu câinele şi puşca, putea să-şi mai domolească neagra melancolie. Dar acuma nu era la vânătoare. Se-ntoarse brusc spre Lascari şi întrebă:

– Ei, şi ce? Ce-are a face una cu alta?

– N-ai de ce să te superi, murmură Lascari ridicându-şi pulpanele redingotei ca să nu se aşeze pe ele. Ca un adevărat prieten, ţi-am spus ce se vorbeşte; te-am prevenit.

Domnul Cozianu se aşeză şi el la masa de joc şi începu să amestece cărţile.

– Florica e o bestie, zise el. Curvă şi otrăvitoare... Trage o carte, Lăscăruş.

– Pe cine a otrăvit? Am tras o damă.

– Era un vizitiu la mine la ţară, cu care se avea ea bine... Zece. Fă cărţile, Lăscăruş. A-nşelat-o cu altă ţigancă şi într-o zi a murit cu nişte dureri de maţe şi urlete cumplite. A mers vorba că l-a otrăvit Florica. Când te uiţi la ea, ai crede. Dar cum să ştii? Sofia o protege; a luat-o de la ţară, să n-o omoare ailaltă rivală. E prea bună Sofia cu ele.

Apoi tăcu şi nu mai fu atent decât la partida de cărţi pe care o jucau. Din salonul cel mare se auzeau râsete; un glas bărbătesc, metalic, răsunător, se înălţa câteodată deasupra celorlalte.

– Auzi-l pe oratorul nostru... râse Lăscăruş Lascari şi puse pe masă un şapte. Domnul Cozianu nu zâmbi; amar şi pătruns de fiere, îl tăie cu un opt. Avea să câştige partida. Lăscăruş regreta polul pe care stătea să-l piardă. Se uită la Alexandru Cozianu, la faţa lui frământată şi suferindă, convulsată de veşnica furie şi indignare a bolnavului de ficat. Ştia că-l poate lovi în măduvă, să-l doară cumplit; dar nu-i ajungea să ştie că poate; simţea nevoia să-şi răzbune polul pierdut. Când se mai auzi o dată glasul metalic din salon, Lăscăruş Lascari murmură ca la un gând al lui:

– E adevărat că e bună coana Sofia...

Apoi, fără legătură, zise pe un ton neutru:

– Sunteţi prieteni buni cu Şerban. Mi se pare că-l aud vorbind. El e?

– El e, murmură Cozianu fără să ridice ochii de pe cărţi.

– Sunteţi de mult prieteni? Întrebă Lăscăruş, părând că nu dă nici o importanţă întrebării, că a pus-o într-o doară. Puse o carte jos: un şapte. Domnul Cozianu i-o tăie şi pe asta, cu un zece.

– E văr de-al doilea cu Sofia.

– A, asta da, râse Lăscăruş. Mai mult cu dumneaei e rudă.

Şi puse o carte pe masă. Vorbise prosteşte, anume. Ce putea să însemne „a, asta da" şi „mai mult cu dumneaei e rudă"? Orice – sau nimic. Dar Cozianu stătu câteva clipe nemişcat, cu cărţile în mână. Apoi tăie cu o carte greşită. Lăscăruş puse repede un zece peste şaptele lui Cozianu, care de-aici înainte jucă prost. Mai încolo Lăscăruş îi mai spuse:

– Vine des pe la voi Şerban, în vremea din urmă?

– Da, zise scurt şi rece Cozianu, şi puse încă o carte greşită. Peste câteva minute, Lăscăruş câştigase partida şi pusese în buzunar, cu o satisfacţie liniştită, napoleonul pe care Cozianu îl aruncase pe postavul verde. Cozianu stătu o clipă, ţinându-se de masă cu amândouă mâinile, încruntat şi concentrat ca un om care simte o durere neaşteptată în trup. Lăscăruş întrebă:

– Mai facem una?

– Nu.

– Revanşa dumitale, monşer. (Putea să-i mai ia un pol sau doi lui Cozianu.)

– Nu, răspunse Cozianu. Renunţ. Nu mă simt bine. O să mă duc să mă întind puţin.

– Ţi-e rău? întrebă Lăscăruş cu o grijă şi o solicitudine nemaipomenită. Voi să se apropie de Cozianu, să puie mina pe el, dar Cozianu îl respinse:

– Nu-i nimic! O să mă întind aici; du-te şi stai cu cucoanele, Lăscăruş.

– Stau cu dumneata, Sandule dragă, îţi ţin de urât, zise Lăscăruş, aproape cu gingăşie.

– Du-te, omule, şi lasă-mă! exclamă Cozianu scos din fire de durere.

– Bine, mă duc, mă duc, te las; să-ţi trimit pe cineva? Ai nevoie de ceva?

– Nimic! N-am nevoie de nimic şi de nimeni! spuse Cozianu şi suflă în lampă. Se duse pe întuneric spre un colţ unde nu mai erau fotolii franţuzeşti, de catifea, cu lemnul aurit şi cu trandafiri ciopliţi mărunt în el, ci un divan acoperit cu o blană de urs şi scoarţe turceşti pe pereţi. Domnul Cozianu se întinse pe divan, îşi lărgi cravata trăgând de ea cu furie şi stătu în întuneric, asudând de indignare. Iar Lăscăruş Lascari ieşi din salonaşul întunecat, trecu liniştit, agale, printr-al doilea, sunându-şi în buzunar polii de aur ce se înmulţiseră cu unul, şi intră în salonul cel mare, cu un aer de curiozitate aţâţată. Încă puţin şi s-ar fi putut aştepta cineva să-l vază că adulmecă fremătând din nări ca un iepure. Prima lui privire merse de-a dreptul la doamna Cozianu care şedea într-un fotoliu lângă sobă; şi cu aceeaşi privire Lăscăruş îl cuprinse şi pe Şerban Vogoride, care stătea în picioare lângă Sofia Cozianu, rezemat cu spinarea de soba de teracotă împodobită cu floricele în gustul vienez de la 1830. Vogoride vorbea tare, cu siguranţa de sine şi aerul stăpânitor care-l făcea atât de temut în adunări. Iar Sofia Cozianu, aşezată într-un fotoliu, îl asculta şi-l privea de jos în sus, cu o linişte satisfăcută, în care Lăscăruş Lascari ştia să citească mai mult decât mulţumirea unei prietene şi a unei cucoane care primeşte vizita unui musafir plăcut. Sofia Cozianu trecuse bine de treizeci de ani, şi se îngrăşa. Dar era albă, sprâncenată, cu ochi negri şi blânzi, şi trandafirie în obraji. Rochia de tafta roz cu dantele la mânecile scurte până la cot

şi cu alt rând de dantele în jurul umerilor, strânsă pe talie şi înfoiată pe şolduri după moda lansată în Europa de împărăteasa Eugenia, umplea fotoliul cu faldurile lucioase ale crinolinei; corsetul făcea să-i iasă braţele pline, umerii rotunzi, cărnoşi şi gâtul rotund de statuie, ca dintr-un potir de preţ. Îşi purta părul negru în zulufi uşori peste urechi şi pe ceafă, tot ca Eugenia de Montijo, şi se mişca puţin, leneşă şi moale, cu unduiri rotunde ale fiinţei ei pline de o dulceaţă matură.

Şerban Vogoride se prefăcea nesimţitor la această necontenită îmbiere mută, dar Lăscăruş Lascari îl ştia şi bănuia tocmai din indiferenţa asta că treaba se făptuise. Căci Şerban era un om lacom şi nedomolit în poftele lui, pe care şi le ascundea cu o voinţă necruţătoare, dar numai ca să şi le sature mai sigur.

Şerban era nepotul lui Nicolae Vogoride, caimacamul, şi cel din urmă Vogoride care mai rămăsese în ţară. Căci nevasta caimacamului, Coca Conachi, fata logofătului Conachi, poetul, plecase în străinătate curând după moartea caimacamului. Cei doi băieţi făcuţi cu el au luat unul o Ruspoli, la Roma, altul o Puységur la Paris, şi au murit fără urmaşi. Din fete, Măria s-a măritat cu un conte di Roma şi n-a avut copii, iar pe Lucia a luat-o Rosetti Roznovanu, şi a doua oară Dimitrie Greceanu, ministru, mort în atentatul cu bomba de la Senat. Urmaşii Luciei trăiesc şi azi. Coca Vogoride, frumoasă şi elegantă, s-a măritat la Roma cu prinţul Ruspoli, primar al Romei, mai târziu principe de Poggio Suasa, care avea demnitatea de paznic al podurilor Tibrului în vremea conclaviilor; şi i-a născut pe Constantine Ruspoli, căsătorit cu o Talleyrand – Périgord, apoi o fată care s-a măritat cu un conte de la Forest–Divonne şi i-a făcut o fată, Claire, căsătorită cu Vladimir Mavrocordat; fiul lor, Alexandru Mavrocordat, trăia prin 1950 la Paris; iar ultimul copil al Cocăi Vogoride, Margherita, mai apoi contesă della Gherardesca, trăieşte şi azi, trecută de şaptezeci de ani; dar astea sunt lucruri târzii.

Prin 1860, ultimul Vogoride aflat în ţară era Şerban. Rămăsese aici cu moşiile moştenite de la taică-său, fratele caimacamului. Avea acuma vreo patruzeci şi cinci de ani, era mare, pieptos, spătos şi începea să se îngroaşe în pântec. Dar

se ţinea drept; în redingota neagră şi vesta albă strânsă pe talie şi care ascundea un corset. Jobenul de mătase şi-l pusese pe jos şi aruncase în el cu nepăsare mănuşile *gris-perle*. Stătea încordat, cu capul sus, ţinut de gulerul scrobit şi de cravata înaltă, neagră. Purta părul scurt, adus pe frunte în şuviţe, aşa cum îl văzuse în tinereţe la Paris pe Chateaubriand. Dar nu semăna cu melancolicul şi romanticul ministru şi poet; faţa îi era cărnoasă şi mare, nasul gros, sprâncenele stufoase, gura roşie, ochii de un albastru-palid, fulgerători. Se juca mereu cu monoclul care-i atârna de o panglică prinsă în butonieră, şi pe care-l punea uneori sub sprânceană, ca să ţintuiască prin el pe un om care-i displăcea şi pe care-l zdrobea cu privirea-i decolorată şi dispreţuitoare.

– Şi ce le-ai spus, Şerbane? întrebă Sofia Cozianu. El dădu din umeri râzând:

– N-are nici un rost să repet... Nu sunt orator decât când mă mânie mişăii. Da' mă mâniasem!

Cucoanele râdeau.

– Hai, spune-ne, se rugă de el bătrâna vorniceasa Sturza, sprijinită cu amândouă mâinile în bastonul cu cap de fildeş. Nu cocheta, Şerbane. Cum a fost? Că tot târgul numai de asta vorbeşte.

Vogoride se mai lăsă rugat; se apăra, râzând fără ipocrizie, căci era prea mândru ca să aibă vanitate. Lăscăruş Lascari se lipi de el, intim, familiar, mic şi alb şi gras:

– Spune, cucoane Şerbane, că de nu, povestesc eu şi stric tot hazul...

– Fie! când i-am văzut cum tabără pe boierime ca o haită, a început să fiarbă sângele în mine. Am sărit în picioare şi nu m-am mai suit la tribună. De-acolo, de pe banca ministerială, m-am întors spre ei, spre stânga, şi am răcnit: „Domnilor! Dumnezeu i-a spus profetului Iona, că, dacă află măcar un om drept în cetate, îl va ierta de pedeapsă. Dar dumneavoastră, nici de veţi afla un singur boier de treabă, nu veţi ierta boierimea. E adevărat că nu sunteţi dumnezei, ci oameni. Şi încă ce soi de oameni!"

Vorbise cu glasul lui mare şi metalic ale cărui vibraţii umpleau incinta Camerei, iar ultimele cuvinte, „şi încă ce soi de oameni!" le rostise cu un asemenea dispreţ, cu o asemenea

veselă, neiertătoare şi nimicitoare obrăznicie, cu monoclul sub sprânceană şi cu ochii scânteietori de insolenţă şi sfidare, încât cucoanele din salon începură să bată din palme şi să ţipe de încântare, aşa cum izbucniseră deputaţii conservatori în şedinţa din acea după-amiază, când ceilalţi tăcuseră, mârâind de ură sub şfichiul insultei. Lăscăruş Lascari exclamă:

– Şi n-aveau de ce să plângă! Apostrofa era cu totul parlamentară! Numai tonul nu era!

Şi, vorbind, se uita împrejur, iscodind feţele aprinse de plăcere, privirea adâncă şi pierdută şi zâmbetul moale al Sofiei Cozianu şi râsul gros şi hohotitor al lui Şerban Vogoride, jovial şi bon enfant, care făcea haz de glumă ca de a altuia. Într-un colţ, sprijinită de pian, fiica Sofiei Cozianu, Davida, o fată de şaptesprezece ani, subţire, slabă, neagră, cu părul ca noaptea, îl privea fix pe Şerban Vogoride cu o atenţie nemaipomenită, ciudată, ca pe o fiinţă necunoscută sau un obiect uimitor şi de neînţeles. Lăscăruş Lascari se apropie de Davida, pe când în cercul de fotolii dimprejurul sobei se stârnea iarăşi conversaţia din care se deosebeau râsul lui Vogoride şi glasul bărbătesc al vornicesei bătrâne:

– Aferim, Şerbane, evghenitul mamei! Oameni ca tine de-am avea mai mulţi! Aferim: vino să te sărut!

Lăscăruş Lascari se uită prin caietele de note de pe pian, trăgând cu coada ochiului spre fata de lângă el, care nici nu-l observase, atât de pierdută era în contemplarea lui Vogoride. Era zveltă, într-o rochie de tafta de culoarea pieptului de porumbel, cu ape liliachii, cenuşii, roz. Avea nasul fin, încovoiat, gura cărnoasă dar palidă, ochii negri, arzători, adânci, cu genele lungi şi fine, îndoite în sus; părul îi era strâns fără grijă, negru ca întunericul, cu luciri albăstrii, creţ şi bogat. Şi pielea fragedă şi străvezie avea în ea o umbră albăstrie. Fata era necoaptă, sălbatică, tăcută. Stătea acolo, departe de cercul de musafiri, închisă în sine şi privindu-l ţintă pe Şerban Vogoride. Lăscăruş Lascari o apucă de braţ cu obişnuita lui familiaritate, care-i îngădui să-i pipăie braţul încă prea slab, copilăresc, şi o strânse tare, fără să vrea: îi făcuse poftă să strângă în pumn braţul acela de copil. Davida nici nu băgă de seamă. El o întrebă:

– Ei, ce zici?

Fata tresări şi-l privi cu aerul ei sălbatic, închis, aproape duşmănos:

– Despre ce?

– Despre Şerban al nostru... râse diplomatic Lăscăruş şi-şi arătă dinţii verzui. Fata întoarse capul şi răspunse, mereu cu ochii la cercul de musafiri:

– E cel mai mare om de stat al nostru.

Vorbise cu o asemenea tărie şi convingere, de parcă ar fi rostit adevărul suprem al vieţii. Lăscăruş Lascari strâmbă din nas, glumeţ:

– Îmi place că te interesează politica...

Fata înălţă capul cu o mândrie împărătească:

– Tata spune că asta e datoria unei fete de neam.

Lăscăruş Lascari începu să râdă şi voi s-o apuce iar de braţ:

– Trebuie să stăm de vorbă atunci, să ne sfătuim...

Ea îşi trase braţul cu vioiciune şi zise foarte serios:

– Dacă doreşti, poţi vorbi cu mine cum vorbeşti cu un bărbat.

Lăscăruş Lascari râse şi mai tare; îi făcea poftă această naivitate şi această sălbăticie de adolescentă. O luă de umeri părinteşte şi o trase spre el:

– Trebuie să fii nevastă de om politic, zise el. Fata se făcu palidă şi murmură cu buzele uscate:

– Am să fiu.

Lăscăruş se tulbură şi zise numai pe jumătate în glumă, zornăindu-şi nervos napoleonii în buzunar:

– Apăi să nu ne spui asta nouă, oamenilor politici, că te şi cere careva din noi...

Şi o apucă de mână, dar în clipa aceea Şerban Vogoride îl chemă cu glas mare:

– Lăscăruş, vino încoace şi spune-le cucoanelor ce vor mişăii. Vino, vino încoace.

Şi-l trase în mijlocul cercului de cucoane, ca să-l ia de martor:

– Vor să ne fure moşiile, fără să dea nimic în schimb. Ne despoaie pe noi, le dau ţăranilor şi-apoi, când vor avea aceia nevoie de credite, pun mâna dumnealor pe pământ, cu băncile dumnealor, cu negustoria dumnealor! Asta vor! Şi cred c-o să ne lăsăm despuiaţi!

– Dacă n-ai fi dumneata – zise Lăscăruş Lascari – nici n-am avea un om care să se poată împotrivi. Vodă vrea reforma, Kogălniceanu o vrea; Rosetti, Ionescu, Brătianu, toată caracuda, şi-au pus în minte să ne jupoaie...

Vorbea maşinal; lucrurile astea le spusese de mii de ori, în cercuri, în saloane, în redacţii, la Cameră. Cu ochii trăgea spre Davida, care stătea în capătul celălalt, lângă pian, şi se uita spre ei. Se uită la Vogoride, nu la el, se gândi Lăscăruş Lascari cu o înţepătură de ciudă în inimă. În clipa asta, ar fi vrut să-l ştie plecat, sau mort, pe taurul acesta care vorbea prea tare, care era prea sigur de sine şi, oriunde se afla, era el în mijloc, înconjurat de bărbaţi şi de femei, ascultat, întrebat, admirat. „Dracul să-l ia", se gândi Lăscăruş Lascari, care n-avea patruzeci de ani, dar era urât şi fără haz şi nevoit să se mulţumească cu muieri ieftine, actriţe de la Union, care-l costau câţiva (dureros de mulţi, după părerea lui) din napoleonii pe care-i suna în buzunar. Dracul să-l ia pe Şerban Vogoride, nesuferit de mare şi de sigur de el! Ce găseau la vita asta cu monoclu şi cu glas ca de clopot? Tremurau pentru moşii. Se ştiau slabi, n-aveau oameni tari, oratori ca duşmanii lor; luminăţia sa beizadea Mitică Ghica asculta de ce spunea Vogoride ca de evanghelie, şi chiar ceva mai mult; toţi erau în genunchi în faţa lui, în faţa „omului providenţial". Iar târgoveţii, gazetarii, negustorii, Kogălniceanu şi Rosetti, şi însuşi vodă ştiau că numai de el au a se teme, dar că de el, într-adevăr *au* de ce să se teamă.

Cufundat în aceste cugetări morocănoase, Lăscăruş Lascari încetă de-a mai fi vorbăreţ în seara aceea şi se mulţumi să tragă cu coada ochiului la fata Cozienilor, nemişcată şi tainică în colţul ei – şi care se uita fix la Vogoride. Lăscăruş era amar, furios şi scormonit de o ciudă mult mai dureroasă decât adineauri, când fusese cât pe ce să piardă nişte bani la cărţi. N-are să mai joace cărţi. De ce să fie prost şi să piardă bani? N-are să-i mai pese nici de femei: mamsell' Fanny de la teatru era de ajuns pentru un om ca el. *Un om ca el*? Era mai deştept decât Vogoride; mai tânăr; mai înfometat de plăceri, nu ieftine şi uşoare (de-acelea se scârbise). De ce „un om ca el"? Nu era tot aşa de bărbat ca Vogoride? se întreba Lăscăruş umilit şi

mestecându-şi ura şi amărăciunea care-l rodeau de când era în umbra lui Şerban Vogoride. Ştia că Şerban era aici ca la el acasă. Nu mai putea suporta în astă-seară să-l vază unic centru al interesului oamenilor acestora. Trebuia să plece cât mai curând, să-i lase singuri; îl mai mângâia oarecum ideea că Şerban şi Sofia vor rămâne cu Cozianu, care înţelesese aluzia adineauri, la *écarté*. „Nici ei n-o să fie liniştiţi astă-seară", se gândi cu o oarecare satisfacţie Lăscăruş Lascari.

Când o văzu pe vorniceasa Sturza că se ridică, gemând şi proptindu-se în baston, şi că se pregătesc de plecare şi celelalte cucoane, se grăbi să-i ofere braţul bătrânei şi să se încline în faţa Sofiei Cozianu. Lui Vogoride îi strânse mâna şi-l sărută pe amândoi obrajii:

– Ne vedem mâine la Cameră.

Vogoride îşi trase capul înapoi, dar nu izbuti să scape de pupătura cleioasă şi de barbetele mătăsoase ale lui Lăscăruş. Nu-i plăcea să se apropie de el un bărbat, şi mai ales lividul, grasul şi părosul Lăscăruş Lascari. Rămase singur în salon cu Sofia Cozianu şi suflă pe nări, dezgustat şi jucându-şi monoclul pe deget. Afară se auzea trapul cailor pe caldarâm şi uruitul trăsurilor care plecau. Davida nu se mişcase de lângă pian. Şerban Vogoride se aplecă uşor spre mama Davidei şi spuse, surâzând:

– *Vous êtes belle comme le jour!...*[1]

Sofia Cozianu voi să-i răspundă, dar deodată simţi că n-au rămas singuri; se-ntoarse şi o zări pe Davida.

– Aicea eşti? Ce faci acolo, huhurezule? Şerban Vogoride se îndreptă şi exclamă pe un ton prea firesc:

– Sigur că-i aici; n-o văzuseşi? A stat şi-a tăcut toată seara. Nici nu te-am văzut bine, Davida.

– Vino-ncoace, să stai de vorbă cu noi, zise Sofia Cozianu stăpânindu-şi cu greu plictiseala. Avea şi ea o clipă liberă, şi proasta asta mică venea să i-o strice. Ce căuta aici?

Davida însă se apropie, fără să ştie că dorinţa maică-si era s-o vadă plecată cât mai curând. Şerban Vogoride o privi cu plăcere. Îi puse mâna pe cap ca unui copil:

[1] Eşti frumoasă ca ziua.

– Ce mare se face fata asta! mâine-poimâine o măritǎm...

– Nu vorbi aşa, Şerbane, că mă faci să mă simt bătrână...

– Dumneata, cucoană, ai să fii fermecătoare până la optzeci de ani... şi cine te-a iubit tânără are să te iubească şi atunci, spuse Şerban Vogoride înclinându-se politicos ca şi cum ar fi făcut un compliment; dar se uita ţintă la Sofia, care înţelese că i-a vorbit cu tot dinadinsul, şi se roşi, abia văzut, de plăcere. Vogoride nu-şi luase mâna de pe capul Davidei, care închise o clipă ochii. O mângâie uşor pe obraz şi-i spuse:

– Să te gândeşti mâine la mine; o să am o bătălie grea la Cameră.

– O să câştigi! zise Davida cu o aprindere întunecată şi pătimaşă, care-i făcu pe cei doi să izbucnească în râs:

– Crede în dumneata mai mult ca mine, zise Sofia Cozianu. În casa asta nu se poate spune o vorbă despre dumneata, că sare ca o tigroaică!

Davida zâmbi silit.

– Ce nu sunt onorabilii membri ai partidului conservator la fel de porniţi ca fetiţa asta! spuse Vogoride. Nu şi-ar mai face vodă şi Kogălniceanu mendrele în ţara asta, cu negustoraşii şi cu ţăranii dumnealor...

Din fundul salonului se ivi o femeie în rochie neagră. Abia când intră sub cel dintâi din cele trei candelabre de cristal atârnate de tavan, se văzu că era de aproape patruzeci de ani, blondă, cu sprâncenele bălane şi ochii verzi ca gheaţa; gura îi era strânsă şi faţa rece şi severă. Rochia simplă de mătase neagră n-avea decât un guleraş alb şi manşete albe. Făcu o plecăciune uşoară din cap lui Şerban Vogoride; el se înclină foarte rezervat, ca în faţa unei persoane pe care n-o cunoaşte, îşi puse monoclul şi-o cercetă distant.

– *Je cherchais justement Davida*, zise străina. *Venez, mademoiselle, il est temps de vous coucher*[1], adăugă ea către Davida.

– *Mais pas du tout, je ne veux pas*[2], răspunse Davida furioasă.

[1] Tocmai o căutam pe Davida. Haideţi, domnişoară, e timpul să mergeţi la culcare.

[2] Nicidecum, nu vreau.

– Ba da, du-te şi te culcă; are dreptate mademoiselle Marchand, spuse mama Davidei, care era atât de mulţumită să scape de Davida, încât, într-un elan de bunăvoinţă pentru providenţiala mademoiselle Marchand, se-ntoarse spre Şerban Vogoride şi-l întrebă:

– N-o cunoşti încă pe *mademoiselle* Marchand? Ea se ocupă de educaţia copilei ăsteia. *Mademoiselle* – adăugă ea pe franţuzeşte – vino să-ţi prezint pe excelenţa sa domnul Şerban Vogoride.

Franţuzoaica se apropie cu un zâmbet pal, amabil, gata să încline capul şi să întindă mâna. Deodată se opri. zâmbetul îi înlemni pe faţă, apoi se şterse treptat. Şerban Vogoride îşi vârâse mâinile în buzunare şi se uita peste ea, în gol, ca şi cum ea n-ar fi existat, ca şi cum unde se afla ea n-ar fi fost decât aer.

Nu păru că aude nici ce-i spunea Sofia Cozianu:

– Şerbane, mademoiselle Marchand, *l'institutrice de Davida*[1].

Sofia Cozianu rămase şi ea o clipă înmărmurită. În întregul salon imens şi gol afară de colţul unde se aflau ei, domni un moment de tăcere apăsătoare, încordată, penibilă. Sofia Cozianu se roşi şi-i spuse pe franţuzeşte guvernantei:

– Mulţumesc, domnişoară; du-o pe Davida să se culce. Dute, Davida.

Mademoiselle Marchand se înclină, cu ochii în pământ:

– Bonsoir, madame. Bonsoir, monsieur. Şi ieşi ducând-o după ea pe Davida pe care Vogoride o mângâie binevoitor pe cap pe când trecea pe lângă el. Cum ieşiră ele, Sofia Cozianu se întoarse spre Vogoride:

– Bine, Şerbane, ce-ţi veni să-i faci afrontul ăsta bietei femei?

El râse dur:

– Draga mea, eşti prea bună la suflet; mâine ai să mă prezinţi sufragioaicelor şi ţigăncuşelor dumitale de prin casă! Să te întreb eu ce ţi-a venit să mă prezinţi unei persoane pe care-o plăteşti şi o hrăneşti? Cine e mademoiselle Marchand? N-o cunosc! Nu mă interesează, şi prin urmare nu există. Cu moliciune şi cu bunătate ca a dumitale, începe să uite prostimea ce se cuvine şi ce nu: de-aceea trebuie să răcnesc eu în Cameră împotriva răzvrătiţilor şi a demagogilor!

[1] Preceptoarea Davidei.

– Bine, dar e franţuzoaică, n-are nimic a face cu... încercă să spună Sofia Cozianu, dar el râse sec:

– Mârlan franţuz, mârlan român, totuna mi-e! De la ei vin toate ideile revoluţionare, draga mea; acolo le-au intrat prostii în cap teoreticienilor noştri, cum era Bălcescu mai ieri şi cum sunt azi amicii lui, Ion Ionescu, şi Rosetti, şi toată haita! Hai, să-i lăsăm în plata domnului, că mă faci să-ţi ţin un discurs şi – adăugă el cu glas scăzut şi surâzând – avem altele de vorbit. Sofia Cozianu zâmbi fericită:

– Aşa, îmi închizi gura; dar tot îmi pare rău pentru biata Herminie... E o femeie cumsecade, Şerbane, nici nu-ţi închipui ce virtuoasă e, urmă doamna Cozianu râzând dintr-o dată. Acuma, în iarna asta care a trecut, s-a îmbolnăvit, săraca, a avut friguri mari, şi a început să aiureze. Ştii ce tot spunea în delir? Nu-ţi poţi închipui.

– Măscări, zise Şerban Vogoride, şi râse gros.

– Numai la prostii te gândeşti. Nu, dragul meu, ci tocmai dimpotrivă. Ţipa: *„Qu'on amène un médecin pour qu'il puisse témoigner que je suis vièrge!*[1]*"*

– Săraca de ea – exclamă Şerban Vogoride, râzând cu lacrimi – vai, sărăcuţa, îmi pare rău de ea; şi cum, *chère amie*[2], nu s-a aflat un românaş de-ai noştri să se milostivească de ea şi s-o scape de pacostea asta?

Râdeau amândoi, când domnul Cozianu apăru în uşa ce dădea spre cele două saloane din dreapta. Era galben la faţă, cu cravata dezlegată şi cu hainele mototolite.

– De ce râdeţi? întrebă el morocănos. Apoi se uită împrejur cu o mirare exagerată şi întrebă pe un ton dezagreabil:

– A plecat toată lumea?

– Ce e cu tine? întrebă Sofia Cozianu. Te simţi rău?

– Da... Mă munceşte iar ficatul, mormăi domnul Cozianu şi se aşează într-un fotoliu. Şerban Vogoride şi cu Sofia schimbară o privire iute. Şerban mai stătu câteva clipe, vorbind de lucruri fără însemnătate, apoi se ridică să plece; Cozianu întrebă într-o doară şi fără chef: „De ce nu mai rămâi", dar pe un ton care arăta că nu mai doreşte societate. Şerban îşi luă

[1] Aduceţi un medic să poată atesta că sunt fecioară.

[2] Draga mea.

rămas-bun şi ieşi. Cozianu se duse la fereastră şi stătu acolo, uitându-se în întunericul de afară, până auzi tropotul cailor şi văzu geamurile cupeului sticlind şi licărul roşiatic al lămpilor trăsurii cum trece prin faţă-i şi dispare pe poarta cea mare. Apoi se-ntoarse şi veni la nevastă-sa. Era pământiu şi-şi stăpânea cu greu mânia.

– Ascultă, Sofio dragă. Ţi-am făcut pe plac în toate. Atunci când ai dorit, am primit să dormim despărţiţi; am primit să trăieşti cum pofteşti; să călătoreşti singură; nu m-am atins nici de averea dumitale. Dar nu pot, mă-nţelegi, nu pot răbda să mă dezonorezi. Verişorul dumitale Şerban e om mare, e tot ce vrei, dar nu se cuvine să ajung de râsul oamenilor din pricina lui şi-a dumitale! Încă sunt eu stăpân în casa asta, după câte ştiu! Şi spre binele dumitale, o să pun regulă în toată istoria asta. Spre binele dumitale, înţelegi? Că mâine–poimâine o să te arate lumea cu degetul, şi-ai să fii nevoită să pleci în străinătate, că aici nimeni n-o să-ţi mai calce în casă! Vorba multă, sărăcia omului: mâine dimineaţă plecăm la Cozia.

– Cum? mâine dimineaţă?

– Mâine dimineaţă la ceasurile opt suntem porniţi la drum! Ai ceva de zis împotrivă? întrebă Cozianu, tremurând de enervare. Faţa plumburie şi ochii tulburi îl arătau mai mult ca niciodată născut sub o constelaţie saturniană, amară şi sumbră. Doamna Cozianu îşi mușca buzele privindu-l ţintă. Se gândea concentrat, speriată. Se sili să zâmbească.

– Dragul meu, ţi-e rău, şi asta te face să vezi lucrurile în negru. De unde ai scos toate poveştile astea cu Şerban şi cu lumea care n-o să ne mai calce în casă?

– De unde da, de unde nu, te poftesc să mă crezi! strigă Cozianu tremurând de furie. Mi s-a dat a înţelege, destul de fără perdea, că lumea vede! Lumea nu e proastă cum o crezi tu. Ce vrei? răcni el întorcându-se spre o femeie care intrase.

– Nu poftiţi la masă? întreba femeia fără să se sperie. Era aceeaşi ţigancă, Florica, care-i aprinsese lampa ca să joace cărţi cu Lascari.

– Nu! Piei de-aici!

– Du-te, Florico, zise liniştită doamna Cozianu. Culcaţi-vă toţi. Nu mâncăm astă-seară.

Aşteptă până se închise uşa, apoi spuse:

– Lumea? Să zică ce-o vrea, Sandule dragă; vorba cântecului: „gura lumii slobodă". Dacă vrei, plecăm şi acum. Dar vrei să ne supărăm cu Şerban? Ce-o să crează de noi? Că am înnebunit, sau că avem ceva cu el. Socoţi că-i un om cu care-i bine să te cerţi?

– Nu-mi pasă de el! mugi înfundat domnul Cozianu şi începu să se plimbe cu paşi mari în sus şi în jos. Apoi se opri brusc:

– Nu-mi vine la socoteală, cucoană, să mă facă de râs! Mă înţelegi? Vrei să fiu nevoit să mă bat cu dânsul în duel? Acolo o să ajungem!

– Asta ar mai lipsi! spuse Sofia Cozianu pălind. Să-l mai şi omori!

– Poate mă omoară el pe mine! La asta nu te-ai gândit! râse amar Cozianu.

– Te ştiu mai bun ţintaş, că toată ziua eşti la vânătoare, zise Sofia; şi dacă i se întâmplă ceva, îţi dai seama ce urmează? Ai să-i ţii dumneata locul în Cameră? Ai să ţii dumneata piept lui Kogălniceanu şi lui vodă? Că şi eşti în stare, zise ea cu dispreţ. *Est-ce qu'il nous faut un éclat*[1], tocmai în momentul ăsta?

Cozianu se oprise, descumpănit. Fierbea, neputincios. Moalea şi blânda Sofia Cozianu îşi adună toate puterile şi îndrăzni:

– Să zicem că ţine la mine.

– Să faci bine să nu-ţi baţi joc de mine, râse indignat şi amărât soţul. Ea însă urmă, neînduplecată:

– Să zicem că ţine la mine. Eu plec fără un cuvânt. Dacă ţine cu adevărat la mine, apoi n-are să mai fie el bun de Cameră, de şedinţe ale cabinetului, de nimic. Îl cunosc: e în stare să lase totul baltă şi ori să vie după noi – îţi închipui scandalul şi ruina lui ca om politic – ori să-şi dea demisia şi să plece în străinătate, sau la moşie, sau să-şi facă seama.

Nu era sigură de nici unul din lucrurile acestea, dar vorbea cu o cutezanţă desperată şi fără umbră de îndoială. Îl vedea pe bărbatu-său clătinat şi de aceea urmă cu şi mai multă hotărâre:

[1] Ne trebuie un scandal.

– Dacă pleacă el, Cuza şi Kogălniceanu nu mai au nici un adversar în partidul conservator; faţă de el, ceilalţi sunt un fleac.

– O să ia moşiile şi cu el, şi fără el! zise Cozianu încruntat şi sumbru. Suntem pierduţi şi-aşa. N-o să oprească un om valul ăsta...

– Eşti sigur? Iei asupra ta ce-o să urmeze?

Cozianu tăcu.

Începu să se plimbe iar prin salon.

Abia după multă vreme, mormăi:

– Mai vorbim noi mâine.

Şi ieşi fără să mai adauge un cuvânt. Sofia Cozianu îşi trecu mâinile peste obraz şi suflă adânc. Tremura de încordare. Murmură, singură:

– Nici nu visezi tu, Şerbane... Tu nici nu ştii...

Rămase tăcută, palidă de osteneala acestei jumătăţi de ceas, zâmbind slab în gol. Foarte târziu, plecă şi ea să se culce. Candelabrele rămaseră aprinse şi arseră până spre sfârşitul nopţii; fumegau sleite, când se făcea ziuă.

La vremea aceea, Davida dormea ca un copil, răsuflând liniştit; iar mademoiselle Marchand stătea în pat, cu ochii deschişi, ţeapănă şi rece ca un cadavru, şi se gândea.

Când o dusese pe Davida să se culce, în odaia unde dormeau amândouă, trecuse după paravan şi se dezbrăcase în tăcere. Davida şedea pe pat şi vorbea:

– Nu crezi că seamănă cu lordul Byron? Nu, mai degrabă cu Chateaubriand. Ah, mademoiselle, aş fi vrut să fii de faţă când a povestit cum le-a răspuns liberalilor la Cameră! Era de neuitat. E un om unic, un om care va rămâne în istorie. Are mândria şi geniul diabolic al lui Manfred, al lui Lara, al... Mademoiselle, ştii de ce mi-am adus aminte? Mi-a citit tata din Sallust o frază pe care o s-o ţin minte până la moarte: *„contemptor animus atque superbia, consueta mela nobilitatis*[1]*“*. Dar nu sunt lucruri rele, mi-a spus tata, ci fac parte din nobleţea spiritului, şi sunt semnele unui duh înalt şi generos: *contemptor animus atque superbia, ipsa nobilitas*[2].

Odaia lor de dormit era pătrată; cu un tapet de hârtie cu flori pe pereţi, cu două paturi mari cu picioarele de bronz şi

[1] Sufletul dispreţuitor şi trufia, iată obiceiurile rele ale nobilimii.

[2] Sufletul dispreţuitor şi trufia sunt însăşi nobleţea.

cu câte o comodă pentru fiecare; pe una era un lighean şi o cană de faianţă: era a domnişoarei Marchand; pe cealaltă, a Davidei, un lighean de argint şi o cană mare de argint, cu o canelură în spirală înfăşurată pe ele. Madamoiselle Marchand ieşi după paravan şi suflă în lumânare, apoi se culcă. Nu spusese o vorbă. Davida se gândi puţin, apoi întrebă, cu o supunere neobişnuită:

– Mademoiseille... aş vrea să mai lucrez la lecţia de matematici...

Mademoiselle Marchand nu spuse nimic. Davida se repezi la comodă cu o vioiciune de animal tânăr, cotrobăi într-un sertar, scoase un caiet, aprinse o lumânare şi începu să scrie, pe noptiera pe-a cărei marmură pica încet ceara ce se scursese pe piciorul de fildeş al sfeşnicului. Scria într-un caieţel cu scoarţe negre. În capul paginei puse ziua şi luna. Apoi scrise:

„Azi mi-a vorbit iar. Mi s-a părut mai mult ca niciodată că seamănă cu Manfred, deşi are ceva şi din Lara. Stăteam şi-l ascultam, când deodată m-a chemat şi mi-a vorbit. Mi-a spus că are nevoie de mine; mi-a cerut să mă gândesc mâne la el, când îi va înfrunta pe adversari. Mă voi gândi la tine, şi vei birui, iubitul meu!“

Stătu puţin, sugând capătul tocului, apoi scrise iarăşi:

„Cât de mult aş vrea să fiu bărbat, să-l ajut, să lupt alături de el! Tata nu-l înţelege; mama şi mai puţin. Mama e o găină, dovada cea mai bună e că mă crede un copil. Se înşală! Ar trebui să aibă un spirit eroic, şi atunci dânsul ar iubi-o; dar el nu poate iubi decât o fire înrudită, la fel de bărbată ca şi a lui.“

Roase puţin capătul tocului, apoi adăugă în caiet:

„L. L. mi-a spus astăzi că ar trebui să fiu soţia unui om politic; asta înseamnă că, deşi pare respingător şi mărunt, e un om inteligent. Cred şi eu că ar trebui să fiu soţia unui om politic. Dar numai a unuia singur.“

Sublinie de două ori cuvintele „a unuia singur“, apoi urmă:

„Soţia lui, iubita lui, sclava lui. Aş vrea să-mi dau viaţa pentru el!“

Închise caieţelul şi se uită pe furiş la mademoiselle Marchand, întinsă sub plapumă şi nemişcată. O întrebă încet:

– *Est-ce que vous dormez?*[1]

[1] Dormi?

Cealaltă nu răspunse. Dormea, de bună-seamă. Davida ascunse caieţelul, se dezbrăcă repede şi se vârî în pat. Încercă să-şi închipuie scene romantice în care jucau un rol ea şi Şerban Vogoride, dar în curând imaginile se amestecară în mintea ei, se topiră şi peste câteva clipe Davida dormea răsuflând liniştit, cu părul ei negru ca noaptea risipit pe pernă, şi cu mâna sub obraz, ca un copil.

Nu însă şi mademoiselle Marchand. Nu răspunsese, nu vorbise, fiindcă îi era gâtul strâns, fiindcă se înăbuşea şi fiindcă nu-şi putea îngădui să spună ce simţea. Zăcea în pat, nemişcată, cu trupul îngheţat, cu dinţii încleştaţi, şi nu putea mici măcar să plângă. O frigeau ochii. Stătea şi se gândea la un singur lucru. Rămase aşa toată noaptea. Când începu să se lumineze de ziuă, se sculă, îşi dădu cu apă rece pe faţă şi se îmbrăcă. Luă o carte şi se aşeză într-un fotoliu, dar fără să citească. Davida când se trezi, îi zâmbi copilăreşte şi o întrebă dacă s-a şi sculat:

– *Voyons, quelle bêtise* – îi spuse mademoiselle Marchand – *vous voyez bien que je suis debout*[1]. De ce mă mai întrebi?

Era liniştită şi severă ca întotdeauna.

Davida oftă, se întinse şi încercă să mai lenevească în pat, dar mademoiselle Marchand trase plapuma de pe ea. În curte se auzeau glasuri şi tropot de copite. Davida sări din pat şi se duse desculţă la fereastră: trăsura de călătorie era trasă la scară.

– Ce s-a întâmplat? Cine pleacă? Plecăm undeva? întrebă ea.

– Nu ştiu nimic, răspunse mademoiselle Marchand; îmbracă-te mai repede şi ai să afli mai curând; hai, îmbracă-te; în cămaşa asta lungă, albă şi cu părul negru pe umeri, arăţi ca o sălbatică: *une vraie sauvage*[2].

II

În aceeaşi clipă perdeaua groasă de catifea vişinie de la fereastra doamnei Cozianu se dădu la o parte numai de două degete, apoi recăzu. În întunericul odăii cu perdelele trase, cu flăcăruia candelei care pâlpâia sub luciul stins al icoa-

[1] Spui prostii – vezi bine că m-am sculat.
[2] O adevărată sălbatică.

nelor de argint, Sofia Cozianu se aşează într-un fotoliu şi aşteptă, hotărâtă ca atunci când Alexandru va veni să-i bată la uşă şi s-o poftească în caleaşca de călătorie care aştepta, să-l refuze ritos. Era nervoasă; îşi juca papucul de satin în vârful piciorului alb. Îşi trăgea pe piept halatul de mătase în care i se făcuse deodată frig. Afară tropăiau caii, scurmând caldarâmul cu copitele şi sforăind; se auzeau glasurile rândaşilor şi al lui Dumitru, vizitiul. Sofia Cozianu aştepta să audă bătaia în uşă, să se ridice în picioare şi să spuie: „Nu plec cu tine!"

Davida se îmbrăcase în grabă şi ieşise cu mademoiselle Marchand, care în dimineaţa aceea era galbenă, ca de ceară. Se întâlni cu tată-său, cu o manta groasă pe umeri şi o şapcă de vânătoare în mâinile înmănuşate în piele de Suedia, cenuşiu-verzuie. Se aplecă să-l sărute fiică-sa pe obraz, apoi se-ntoarse spre mademoiselle Marchand şi o luă la o parte să-i spună pe franţuzeşte:

– Trebuie să plec la ţară; e posibil să lipsesc mai multe luni; te rog să-mi scrii despre progresele şi purtarea Davidei; şi mai ales, s-o ţii strâns, din scurt! Să fii severă cu ea; maică-sa, de altfel, nu te va stingheri în educarea Davidei, zise în treacăt domnul Cozianu cu un zâmbet saturnian, la care mademoiselle Marchand nici nu clipi.

– Să fii alături de ea în orice moment; să-i supraveghezi lecturile, clipele libere, tot. Nici o distracţie prostească: *pas de sots amusements*, ci matematici, istorie, latină, muncă de dimineaţa până seara; să nu neglijeze muzica, şi *le maintien*[1] care e esenţial; trebuie să iasă din ea o persoană deosebită. Mă bizui pe dumneata.

– Îmi cunosc datoria, zise mademoiselle Marchand cu o asemenea fermitate necruţătoare, încât amăreala domnului Cozianu se risipi o clipă dând loc unei satisfacţii posace.

– *Très bien, mademoiselle. Au revoir*[2]*,* zise Cozianu şi dădu uşor din cap.

– *Au revoir, monsieur.* Mademoiselle Marchand înclină capul cu o mişcare rigidă, apoi se îndreptă la loc, ca o vargă de oţel. Cozianu

[1] Ţinuta.
[2] Foarte bine, domnişoară. La revedere.

o mângâie uşor pe obraz pe Davida, îşi puse şapca de vânătoare, îi făcu lui Hector, valetul francez, semn să-l urmeze şi se sui în trăsură. Davida, în capul scărilor, voi să fluture batista, să strige ceva. Mademoiselle Marchand nici nu întoarse ochii spre ea, ci murmură printre buzele subţiri şi palide:

– *Voyons*, Davida. Sentiment în faţa slugilor. *Du sentiment devant les domestiques.*

Davida se opri brusc; apoi mulţumi politicos şi intrară în casă, în clipa când trăsura ieşea pe poartă şi rândaşii închideau cele două canaturi înalte cu zăbrele de fier.

Doamna Cozianu mai sări o dată la fereastră când auzi caleaşca grea urnindu-se şi o văzu cum iese din curte. Nu-i venea să creadă. Ieşi din odaie şi străbătu casa de la un capăt la altul, ca să se asigure că Alexandru plecase; încerca să pară liniştită, astfel ca slugile s-o creadă în deplină ştiinţă a plecării soţului ei; dar înainte de-a intra şi în odaia lui, care mirosea greu a fum de ţigară de foi răcit, nu se putu împiedica şi bătu în uşă. Nu era pe aproape decât una din ţigănci, Floarea, pe care-o adusese de la moşie şi care părea vicleană şi de o răutate animalică încât nimeni n-o putea suferi, dar pe care Sofia Cozianu o ţinea pe lângă sine şi o apăra dintr-un simţământ ciudat şi neexplicabil de siguranţă şi de independenţă pe care-l avea ştiindu-se ascultată cu supunere de rob de această slugă antipatică şi căreia-i mersese buhul de otrăvitoare. Acuma când se trezi că bate în uşă, îşi luă seama şi-i zâmbi Floricăi cu vinovăţie:

– Ce-o fi cu mine de m-apuc să bat în uşă...

Tremura că ţiganca îi va spune: „Păi boierul doarme, cuconiţă“. Dar Florica, uitându-se pe sub gene cu ochii-i verzi şi tulburi, care nu plăceau nimănui, râse şi-şi arătă dinţii putrezi:

– De drag ce vi-i de dumnealui, zise ea ţuguindu-şi buzele. Sofia Gozianu rămase o clipă să se uite la ea: ce voise să spună? Era obrăznicie vicleană, sau înjositoare cârdăşie? Nu putea citi nimic în pupilele ca de apă de baltă ale femeii. Intră. Alexandru nu era. Nu era nicăieri. Plecase. Nu putea şti pe câtă vreme şi unde (de bună-seamă la o moşie, la Cozia sau la Gârla); plecase ca să nu mai dea ochii cu ea, ca să nu accepte, să nu recunoască; îi fusese teamă, ruşine de sine însuşi... „Fricosul!“ se gândi Sofia Cozianu cu un zâmbet de dispreţ.

De acum înainte, Şerban Vogoride veni şi mai des în casa din strada Culmea Veche; de altfel prietenii şi cunoscuţii îşi continuară vizitele ca şi mai înainte şi chiar şi mai mult, căci şi până atunci, nu mohoreala şi osul plin de fiere ale lui Alexandru Cozianu îi atrăseseră, ci farmecul molatic şi bunătatea zâmbitoare a soţiei lui, care acuma înflorise, râdea, glumea, era spirituală fără răutate, şi nici nu aţâţa vreo gelozie la celelalte cucoane care o bănuiau „fixată"; în aceeaşi vreme lupta politică şi duelurile oratorice în Cameră adunau în casa Cozienilor pe oamenii de frunte ai partidului conservator, care ştiau că-l văd acolo pe Şerban Vogoride, rămas mai mult ca oricând ultimul lor sprijin; de altfel, foile liberale arătau că şi adversarii ştiau asta şi începuseră să strecoare în articole ameninţări nedesluşite, de care Şerban Vogoride râdea seara, sprijinit de sobă în mijlocul salonului casei din strada Culmea Veche.

Iar Davida urma să trăiască în visurile pătimaşe şi eroice ale sfârşitului adolescenţei sale, cu capul înfierbântat de Tacit şi de matematici, urmărită de dimineaţă până seara, la masă, la toaletă, pretutindeni, de atenţia, de vocea rece şi calmă, de corectitudinea de gheaţă a domnişoarei Marchand, care-o ţinea ca într-un invizibil corset de oţel. Davida nu vedea pe nimeni din jurul ei decât pe deasupra; trăia numai în sine şi în visurile sale; nu-şi dădea seama de ce gândesc şi ce simt ceilalţi, fiindcă ea gândea un singur lucru şi simţea prea aprins. Cu şiretlicuri din ce în ce mai desperate izbutea să scrie din când în când în caietul cu scoarţe negre şi să-l ascundă de vigilenţa domnişoarei Marchand.

Într-o zi Şerban Vogoride venise la masă, aşa cum obişnuia în vremea din urmă. În jurul mesei celei lungi din sufragerie, în capul căreia Sofia Cozianu, în toaletă de primăvară, rochie de mătase *gris-argent,* cu un jabot de dantele de Bruxelles şi nasturi de sidef, râdea şi glumea fericită, mai şedea Lăscăruş Lascari, apoi un frate al Sofiei Cozianu, deputat dintr-un judeţ din Moldova, om cu favoriţi lungi, grav şi de o mare prostie, apoi două mătuşi sărace ale Sofiei, ofilite şi tăcute şi care mâncau lacom, cu ochii în farfurie; mai era mademoiselle Marchand, mută, îngheţată, răspunzând politicos cu „da" sau „nu"; şi în sfârşit Davida, care-l asculta pe Şerban Vogoride cum vorbeşte aprins:

– ...Vodă e hotărât să facă reforma agrară; e şi el un teoretician şi un progresist! spunea Vogoride, care rostea „phrohgresist“ cu un dispreţ zdrobitor, neîntrecut decât de acela pe care-l punea în rostirea cuvântului „teoretician”. Iar liberalii îl susţin numai ca să ne ia locul – sau mai bine zis locurile! Numai că n-o să se lase nimeni jupuit de averea muncită de părinţii lui, ca să-i vază pe domnii Rosetti şi Brătianu în guvern.

Davida îl privea cu ochii ei mari, negri şi aprinşi, şi uita să mănânce. Mademoiselle Marchand o întreba în şoaptă:

– De ce nu mănânci?

Davida nu auzea.

– De ce nu mănânci, Davida?

– Poftim? Ai spus ceva?

– De ce nu mănânci!

Davida stătea o clipă, aiurită, ca trezită din somn, apoi se reculegea şi răspundea:

– Nu mi-e foame!

Şi se-ntorcea iar spre Vogoride, să-l asculte.

Mademoiselle Marchand tăcea şi mânca mai departe, puţin, cu înghiţituri mici, căci îi era gâtul strâns şi numai cu o sforţare cumplită a voinţei îşi păstra calmul impasibil al feţei.

După prânz, domnii mai stătură cu stăpâna casei la cafea şi coniac, mătuşile se retraseră în odaia lor, în dos, cu fereastra spre curte şi casele slugilor. Davida încercă să mai stea, dar maică-sa o trimise din salon:

– Du-te, fetiţo: *va étudier*[1]. Davida se ridică, nemulţumită. Lăscăruş Lascari îi ţinu partea, râzând:

– Las-o, cucoană Sofio: pricepe mai multă politică decât unul din noi ăştialalţi...

– Fugi de-acolo; e un copil. Trebuie să înveţe, Lăscăruş, dragă; Alexandru are planuri mari cu ea; du-te, Davida.

Fata se uită la Vogoride aşteptând ajutor; dar Vogoride nu era atent; îşi încălzea în palme paharul de coniac şi se gândea, de bună-seamă, la şedinţa de mâine a Camerei.

Cu capul în piept şi furioasă, Davida ieşi după mademoiselle Marchand.

[1] Du-te de învaţă.

În odaie, o fâşie lată de lumină, în care jucau fire de praf aurii, trecea printre perdelele întredeschise şi aprindea o pată dreptunghiulară pe covorul roşu. Davida trecu prin fâşia de lumină, deschise secreterul cu picioare arcuite, cu frunze şi flori încrustate în lemnul lui gălbui şi se aşeză în faţa lui, dar nu luă nici o carte.

– Mă socoteşte copil, murmură ea, încruntându-şi sprâncenele. Asta arată cât de bine mă cunoaşte.

Mademoiselle Marchand trecu o clipă după paravan, apoi ieşi de acolo cu un caiet în mână. Veni la Davida şi i-l arătă:

– Vrei să-mi explici ce e asta, domnişoară? întrebă ea pe un ton glacial şi vibrant? Ce e asta?

Davida sări în picioare, palidă. Era caietul ei negru. Se repezi să-l smulgă din mâna guvernantei.

– De unde-l ai? Cum l-ai găsit? Dă-mi-l îndărăt! N-ai dreptul să-l citeşti! exclamă ea înăbuşit.

Mademoiselle Marchand feri caietul. Davida ajunsese în faţa ei, la mai puţin de un pas. Se înfruntau, fata neagră şi subţire, cu ochi arzători, şi femeia palidă şi blondă, cu sprâncene şi gene decolorate, şi cu ochii verzi, îngheţaţi. Tremurau amândouă, una de indignare, alta de o furie îngrozitoare, încă stăpânită, dar care nu mai putea fi ţinută în frâu decât o clipă şi avea să izbucnească.

– N-ai dreptul să umbli în lucrurile mele! Spioano! şuieră Davida.

– N-am dreptul? E datoria mea să te educ, să ştiu unde-ţi rătăceşti mintea, copil nerod! şopti cu patimă mademoiselle Marchand. Răspund de dumneata în faţa tatălui dumitale! Ce-are să spună când va afla ce scrie aici?

– N-ai dreptul să-i spui! Eşti o trădătoare! E josnic să-i spui! E infam!

– E infam ce fac eu? E infam idolul dumitale! În el ai găsit să adori nobleţea şi generozitatea? De el ai găsit să te îndrăgosteşti, minte de vrabie! *Tête de linotte!* Mă faci să şi râd! zise mademoiselle Marchand cu un râs silnic, înveninat.

– Ce-ai spus? Ce ţi-ai îngăduit să spui! Îţi permiţi să-l judeci? întrebă Davida sufocată de furie şi ridică mâna să-i tragă o palmă, dar mademoiselle Marchand îi prinse braţul şi o împinse îndărăt.

– Ticăloaso! suflă Davida. Am să cer să fii gonită din casa asta!

– Să fiu gonită? Da! Să fiu gonită! Ce mai caut aici? Ce mai caută în casa asta o fiinţă care mai are onoare în ea? Am să plec cu dragă inimă, fiindcă nu mai pot suporta să asist la ce se petrece aici! Singurul om vrednic de stimă e tatăl dumitale, şi e dezonorat, e batjocorit, iar situaţia mea nu-mi îngăduie să spun ce gândesc şi ce văd! Da, am să plec, şi să te las în admiraţia dumitale imbecilă faţă de amantul mamei dumitale!

Davida se făcu palidă de tot. Peste o clipă îngăimă:

– Ce-ai spus?

Mademoiselle Marchand îşi trase un cufăr de sub pat, deschise dulapul, începu să scoată rochii din cuiere, şi să le arunce în cufăr cu o grabă febrilă. Davida se repezi la ea, o apucă de umăr şi o scutură:

– Ce-ai spus? Eşti nebună?

– Nu sunt nebună de loc, vorbi mademoiselle Marchand, împachetând mereu. Tremura din tot trupul şi vorbea sec şi repezit, pe nerăsuflate:

– Nu, nu sunt nebună; am moştenit de la părinţii mei scaun la cap şi demnitate, şi am greşit stând prea mult aici şi răbdând să fiu înjosită. De ce să rabd? Sunt o fiinţă mai onorabilă decât mama dumitale şi amantul ei. Părinţii mei au muncit ca să-şi facă o mică stare; aveam cel mai bun hotel din Nogent. I-a ruinat invidia şi răutatea oamenilor; s-a făcut drumul de fier şi cursele de diligenţă nu s-au mai oprit în oraş; a fost o lovitură a destinului, pe care am îndurat-o curajos; apoi a venit la putere tiranul Bonaparte şi tatăl meu, care era cunoscut ca republican, a fost deportat; dar sunt mândră de el; era un om respectat, un om integru, nu un aristocrat corupt, depravat şi fără onoare, ca idolul dumitale care batjocoreşte patul conjugal al celui mai credincios prieten al său. Am să muncesc cu mâinile; nu mi-e frică de muncă; da, am să plec, am să plec din ţara asta blestemată, din ţara asta de sălbatici! Să mor de foame, dar să nu-mi pierd demnitatea! vorbi mademoiselle Marchand cu glas înecat de patimă. Era verde la faţă şi-şi ghemuia cămăşile de noapte în cufăr cu mâini tremurătoare. Davida o trase de braţ şi o aşeză cu sila pe pat. Cealaltă se lăsă, în neştire.

– Ce-ai spus? Nu e adevărat! spuse Davida cu îndoială, într-un fel rugător, de parcă o implora s-o liniştească, să-i spună că nu e decât un vis, că n-au fost decât vorbe în vânt. Mademoiselle Marchand vorbi însă cu o linişte sumbră:

– Ba da, e adevărat.

– Minţi! ţipă Davida şi se ridică de lângă ea. Minţi! Eşti o intrigantă şi o mincinoasă!

Mademoiselle Marchand zâmbi pal:

– E greu să fii slugă... mai ales la nişte stăpâni de sclavi...

– Iartă-mă, şopti Davida; iartă-mă. Am fost nebună; nu ştiam ce spun; dar înţelege ce-nseamnă asta pentru mine. Te rog, uită cum ţi-am vorbit. Te rog, nu pleca; te implor, *mademoiselle, je vous en supplie,* nu pleca, nu mă lăsa aşa...

Alunecă de pe patul unde se aşezase lângă mademoiselle Marchand, căzu în genunchi, şi-i cuprinse talia îngustă şi dură cu braţele; se uita la ea cu spaimă, palidă, cu ochii rătăciţi.

– Nu pleca de aici: n-am pe nimeni cu cine să vorbesc; n-am pe nimeni pe lume! Rămâi şi ajută-mă să aflu! Trebuie să aflu! Nu cred că-i adevărat! Nu poate fi adevărat!

Era atât de îngrozită şi de palidă încât mademoiselle Marchand zâmbi rece, cu un aer decis şi ferm, nu fără satisfacţie:

– Bine, vei afla.

Începând din după-amiază aceea, cineva care ar fi fost atent la purtarea Davidei ar fi observat că e şi mai tăcută ca până atunci, că răspunde monosilabic, că urmăreşte cu o atenţie duşmănoasă orice gest cât de mic al maică-si şi al lui Şerban Vogoride. Dar nimeni nu se uita la ea afară de Lăscăruş Lascari, şi acesta doar ca să se apropie de ea, s-o ia de braţ sau de talie şi să-i vorbească glumeţ şi curtenitor; Davida se scutura însă la orice atingere, răspundea scurt şi se depărta cât putea de repede. Mademoiselle Marchand părea neschimbată: rece, decolorată şi ţeapănă în rochiile ei negre sau cafenii sau cenuşii cu guleraşe scrobite. Până când, într-o după-amiază când Davida fusese iarăşi trimisă la ea în odaie şi şedea pe pat, nemişcată, absentă, iar afară era soare, vorbeau tare nişte oameni la grajduri şi bătea un vânt uşor care mişca perdelele la fereastra deschisă, mademoiselle Marchand intră în odaie. Ţinuse uşa ca să nu scârţâie şi mersese fără zgomot. Avea o

strălucire în ochii verzi şi glaciali şi un zâmbet de dispreţ pe buzele-i subţiri. Davida se ridică încet, cu ochii la ea, fascinată. Guvernanta îi făcu semn şi Davida se luă după ea. In coridorul întunecat ce ducea printre şirul saloanelor din faţă şi rândul de odăi din spatele casei, se opriră o clipă. Uşa arcuită, cu geamuri, lăsa să se vadă lumina din salonul mare, nişte palmieri de o parte şi de alta şi în faţa ei uşa cealaltă, a anticamerei, tot cu geamuri, şi dincolo vârfurile aurite ale zăbrelelor grilajului, castanii din stradă şi nişte case vechi peste drum. În coridor însă era tăcere şi umbră. Mademoiselle Marchand o luă de braţ pe Davida, o trase spre adâncurile tot mai întunecoase ale coridorului, împinse o uşă care stătea întredeschisă şi dădea în odaia de toaletă a stăpânei casei. Se întrevedeau halate aruncate pe scaun, papuci pe jos, mirosea a levănţică. Guvernanta o împinse uşor pe Davida înăuntru şi-i făcu semn spre uşa care dădea în odaia de dormit a Sofiei Cozianu, apoi se trase îndărăt şi se întoarse fără zgomot în camera Davidei, unde se aşeză într-un fotoliu, luă o carte şi stătu cu ea pe genunchi. Afară ciripeau vrăbii în curte, iar o femeie de la bucătărie striga:

– Stane! Stane! Unde s-a dus Stan?

Un glas gros dinspre grajduri răspunse:

– Mai rabdă şi tu o 1eacă, că n-o să crapi fără Stan! Stane, te cheamă muierea, nu-ş' ce vrea. Mă, Stane, n-auzi, bre?

Dar guvernanta nu pricepea, şi chiar de-ar fi ştiut bine româneşte n-ar fi auzit, cum nu simţea nici mângâierea soarelui de primăvară, nu vedea nici cerul albastru, nici nu se bucura de aerul dulce şi blând şi curat care venea în adieri pe fereastră mişcând uşor perdelele.

Târziu de tot, când mademoiselle Marchand simţi că nu mai poate îndura încordarea şi era gata să se ridice şi să se ducă după Davida, uşa se deschise încet şi Davida intră. Guvernanta se ridică în picioare. Davida mergea nesigur, era urâţită, părul despieptănat îi cădea pe umeri. Trecu pe lângă ea, se aşeză pe pat şi stătu acolo o clipă. Se trânti deodată cu faţa în pernă şi începu să plângă înăbuşit, zguduindu-se şi gemând întretăiat printre hohotele care o înecau:

– Ce josnicie... ce josnicie... ce urâţenie...

Mademoiselile Marchand încercă să se apropie, s-o mângâie, dar Davida sări în sus şi o respinse sălbatic, cu ochii fulgerând:

– Lasă-mă! Nu sta aici! Lasă-mă singură!

– Prea bine, zise mademoiselle Marchand cu demnitate şi ieşi.

Seara, Davida nu se arătă la masă, spuse că se simte rău şi când maică-sa veni s-o vadă, o goni ferindu-şi ochii de privirea ei. Sofia Cozianu dădu din umeri – avea musafiri care o aşteptau – şi ieşi: mâine are să vadă dacă e nevoie să cheme doctorul. Dar a doua zi, Davida era liniştită, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Nu mai vorbi niciodată cu mademoiselle Marchand despre după-amiază aceea, nici despre caietul negru, nici despre Vogoride; iar guvernanta nu îndrăzni s-o întrebe; nu ştia de ce, şi nu voia să-şi mărturisească nici sieşi, dar îi era o frică nelămurită.

Peste câteva zile, o dată la masă, Sofia Cozianu spuse:

– Nu ştiu ce are Davida, e schimbată, morocănoasă...

Vorbea despre ea cu ea de faţă, ca despre un copil. Vogoride râse, îşi puse monoclul şi o privi pe Davida cu bunăvoinţă părintească:

– Primăvara... *Chagrin d'amour...*[1] Spune-ne şi nouă, Davida.

Fata se făcu palidă şi nu răspunse. Sofia şi cu Şerban Vogoride se priviră zâmbind şi nu insistară. După masă Sofia Cozianu o luă la o parte pe guvernantă şi o întrebă ce are Davida. Nu cumva...?

– Nu poate fi vorba de aşa ceva, răspunse rece mademoiselle Marchand. Sunt tot timpul cu dânsa: *je ne la quitte pas d'une semelle.*[2] Aşa sunt câteodată tinerele fete.

Îi era o teamă cumplită ca nu cumva Davida să-şi piardă cumpătul într-o bună zi şi să izbucnească; s-ar depăna firul până la guvernantă, şi atunci... Trebuia să treacă uşor peste posomoreala Davidei. De aceea, văzând că doamna Cozianu nu pare convinsă, zâmbi discret şi murmură:

– Poate e numai o indispoziţie fizică... La vârsta ei, îi dă tulburări...

– Ah, da.... Aşa, da, zise Sofia Cozianu liniştindu-se.

[1] Suferinţa iubirii.

[2] N-o slăbesc din ochi.

Peste două-trei zile, tot la masă, nu erau decât ea, Şerban Vogoride, guvernanta şi Davida, palidă şi mută. Şerban Vogoride se întrerupse în mijlocul conversaţiei şi se uită la Davida:

– Ce are fata noastră? întrebă el cu aceeaşi bunăvoinţă părintească pe care o mai avusese şi care-i încrâncena carnea Davidei de dezgust şi de ură, fără ca el să poată măcar bănui.

Davida nu suflă un cuvânt; Sofia Cozianu însă râse uşor şi spuse pe româneşte ca să nu înţeleagă guvernanta, şi cu o intimitate de care nici ea nu-şi dădea seama:

– Ei... ale femeilor... E ea copil, dar a ajuns-o legea firii...

Vorbise cu un fel de bonomie rustică, de fată crescută la moşie, la ţară, unde i-a auzit pe oamenii de la curte spunându-le verde pe româneşte multor lucruri când nu ştiau că-i aud boierii, şi uneori chiar cu stăpânii de faţă, din naivitate, fiindcă nu cunoşteau alt fel de-a vorbi de lucruri de altminterea fireşti şi omeneşti. De asemenea Şerban Vogoride, crescut şi el la ţară, cu slugile, la vânătoare, şi care era foarte îndeaproape cunoscut cu femeile şi ale lor, râse îngăduitor şi trecu la alt subiect. Davida nici nu crâcnise. Dar după masă se încuie în odaie. Guvernanta aşteptă afară, îngrijorată şi neînţelegând nimic. Bătu timid.

– Cine e? întrebă Davida, dur şi neprietenos.

– *C'est moi, Davida, ouvrez*[1].

– Am încuiat din greşeală, zise Davida lăsând-o să intre. Mademoiselle Marchand rămase în uşă: ligheanul ei de faianţă era pe jos, ţăndări; la fel şi cana, crăpată de sus până jos, cu toarta ruptă. Ligheanul de argint şi cana de argint ale Davidei nu se vedeau; în schimb geamul ferestrei ce da spre curtea din dos, spart, arăta pe ce drum o luaseră. Davida se uita fix la guvernantă, aşteptând o întrebare, cu o asemenea faţă încât mademoiselle Marchand nu spuse nimic, se duse după Sultana, ţigăncuşa care le slujea, se înţelese cu ea cum putu cu câteva vorbe româneşti şi multe semne, o trimise după geamgiu şi cumpără alt lighean şi altă cană, plătind totul din buzunarul ei; cana şi ligheanul de argint, ciocnite şi strâmbate, îşi reluară locul pe o comodă, şi nu se mai vorbi despre asta.

[1] Eu sunt, Davida, deschide.

Dar din zilele acelea, Herminie Marchand trăi într-o teamă neîncetată şi într-o chinuitoare strângere de inimă. Deşi nu era nici fricoasă, nici şovăitoare, se simţea strânsă între forţe care puteau s-o strivească. Regreta câteodată că le dezlănţuise, dezvăluindu-i Davidei ce se petrecea între Sofia Cozianu şi Şerban Vogoride. Dar numaidecât îşi amintea de satisfacţia necruţătoare pe care-o simţise când o văzuse prăbuşită pe Davida şi prăbuşit de pe piedestal, în închipuirea Davidei, pe Şerban Vogoride. Totuşi, acuma Davida era în stare de orice nebunie; chiar să şi provoace un scandal, să spuie în faţă, în mijlocul salonului plin de lume, ce credea despre Şerban Vogoride.

Ar urma numaidecât izgonirea ruşinoasă a domnişoarei Marchand (căci nu se aştepta ca Davida s-o acopere şi s-o apere în nici un fel). Şi atunci – ce? În Principatele Unite n-ar mai avea ce căuta; Şerban Vogoride, ministru atotputernic, ar avea grijă s-o vadă trimisă peste graniţă în douăzeci şi patru de ceasuri. Şi apoi? Îndărăt la Nogent cu acoperişuri de ardezie sură, la Nogent unde în mijlocul pieţei primăriei era fostul *Hôtel des voyageurs*, ce aparţinea acum domnului Hébrard, duşmanul şi concurentul tatălui ei, şi unde n-ar mai fi decât fata lui Marchand, falit şi deportat ca republican, indezirabil pentru liniştea împăratului. Şi săracă. Era mai uşor să înduri dispreţul şi grosolănia acestor magnaţi valahi decât milostenia rece şi ucigaşă a rudelor din Nogent. S-ar afla, de altfel, şi că a fost gonită din Valahia, şi limbutele din Nogent, care stăteau îndărătul perdelelor să vadă cine trece pe caldarâmul vechi şi cenuşiu al liniştitelor străduţe provinciale şi încotro se duce, şi să discute de ce trece şi ce-l mână, ar avea de vorbit despre ea ani de zile. „Uite-o pe biata Herminie Marchand. Am fost la şcoală cu ea; era liniştită, dar mândră şi rea. Totuşi, cine ar fi crezut? – Dar ce-a făcut? – A fost cameristă la un prinţ rus sau polonez sau valah, nu se ştie bine; şi se pare că trăia cu el, sau că a otrăvit pe cineva; a scăpat de spânzurătoare *de justesse*[1] şi ambasadorul Franţei a trimis-o în ţară sub nume fals! – Vai, ce-mi tot spui, verişoară: când o vezi, abia ai crede... –

[1] Ca prin urechile acului.

Da, dar aşa sunt soiul ăsta de femei. Doamna Lafarge era doar frumoasă ca un înger, şi-i făcea foarte bine soţului ei *des petits a l'arsenic."*[1]

La Nogent curge Sena cu ape verzi şi bulboane adânci printre maluri ierboase cu plopi şi cu ulmi. N-ar sta mult la Nogent Herminie Marchand; ar ieşi într-o seară în oraş şi ar lua-o pe malul râului până într-un loc mai singuratic, unde malul e înalt şi dedesubt apa rece şi adâncă.

În câte o după-amiază de primăvară, când pe strada Culmea Veche trecea vreun precupeţ întârziat şi în curte tropăiau în loc caii de la caleaşca lui Şerban Vogoride, iar în aerul limpede plutea miros de fân înflorit şi sunau undeva departe peste mahalalele Bucureştilor clopotele celor o sută de biserici, Herminie Marchand şedea singură într-un colţ al salonului pustiu, sub sclipirea rolurilor de cristal ale candelabrelor împrejmuite de mobilele aurite şi tapisate cu flori şi cu scene din fabulele lui La Fontaine, dar cu gândul era pe malurile Senei, unde se jucase când era copil şi unde se înecaseră odată nişte băieţi la scaldă; şi i se făcea groază şi frig.

III

Într-o dimineaţă de primăvară cu un soare strălucitor şi cer albastru în care cântau mierle, Davida ceru să se scoată din grajd *victoria* lăcuită cafeniu, la care Nicolae, vizitiul, bărbat mustăcios cu favoriţi şi cu anteriu lung de catifea, înhămă cei doi trăpaşi suri rotaţi; Vasile, unul din feciorii din curte, îmbrăcat în vestă scurtă, cu cravată albă şi ghete cu nasturi până peste genunchi, cu joben ca şi vizitiul, deschise portiera şi lăsă scara jos; Davida, urmată de mademoiselle Marchand, coborâră treptele cu paşi mici şi repezi, ţinându-şi fustele cu vârful degetelor; Vasile le ajută să urce şi închise portiera; apoi sări pe scândura din spate. Nicolae pocni din bici şi echipajul ieşi pe poarta mare în trapul ritmic al cailor, care ridicau genunchii şi dădeau din cap, nerăbdători, gata să izbucnească în galop. Mai rămăsese în aer ceva din

[1] Mâncărică cu arsenic.

răcoarea umedă a dimineţii timpurii; aerul era proaspăt, bătea un vânt rece, cu miros de pământ reavăn şi de verdeaţă tânără. Eşarfa *gris-perle* a Davidei flutura în vânt şi-l plesnea peste nas pe Vasile, care clipea din ochi, dar nu se mişca, ţinându-se cu mâinile de mânerele de alamă dindărătul trăsurii. Mademoiselle Marchand se îmbrobodise într-un şal de caşmir pe care i-l dăduse doamna Cozianu; numai obrazul îngust, decolorat şi rece i se mai vedea. Davida îşi făcuse coc pe ceafă pletele negre şi-şi pusese o pălărioară verde cu un voal gris ca mărgăritarul, care flutura şi el în vânt, chinuindu-l pe Vasile, căruia-i intra mereu în ochi. Davida deschise umbreluţa aşijderea verde, căptuşită cu mătase de un cenuşiu-deschis, aproape alb; caii alergau în trap mare, sforăind şi scuturându-şi capetele cu ochi speriaţi şi sălbatici; *trap-trap*! *trap-trap*! trăsura se legăna pe arcuri, Nicolae plesnea din harapnicul cel lung şi elastic, iar târgoveţii în anterie sau jachete scurte se dădeau la o parte, negustorii din pragurile prăvăliilor se uitau lung pe sub cozorocul şepcilor lor înalte după moda din Lipsca, ţăranii se fereau trăgându-şi de căpăstru caii de la căruţe ca să-i împingă spre marginea uliţei, iar unii trecători în redingote negre şi cu joben în cap îşi ridicau pălăria cu respect, dar *victoria* Cozienilor era deja departe, *trap-trap*! *trap-trap-trap*! lângă biserica Sfântul Gheorghe şi prin faţa caselor principelui Şuţu, în jos spre biserica Sărindar şi de acolo pe Podul Mogoşoaiei până la capăt, printre case vechi boiereşti cu grădini şi copaci stufoşi primprejur, printre biserici vechi cu turlele aplecate şi prăvălii scunde, unde mătăsurile din Lyon şi covoarele din Şiraz se ghiceau în întuneric, alături de blănuri *sibiriotcà* venite cu poştalionul din Kiev şi Moscova, de arme englezeşti sosite cu corăbiile la Brăila şi de porţelanuri de Meissen aduse cu chervanele de negustorii lipscani şi braşoveni. *Trap-trap-trap*! înainte, prin aerul curat şi tare al dimineţii! Să salutăm doar uşor, cu o imperceptibilă mişcare din cap, pe domnii care se ridică de pe scaune la terasele cafenelelor; să-i zâmbim rece, ca de departe, lui Grigoriţă Sturza, care a ieşit să se plimbe călare prima dată de când şi-a rupt picioarele, căzând de-a-ndaratelea pe o scară, şi care acuma se ia după trăsură ca să ne ţie companie. Nicolae, dă-le bice! *Trap-trap-trap*! Mergem la şosea să mai vedem

verdeaţă şi să ne aerisim furia şi ura. Dă-le bice, Nicolae! Trăpaşii îşi încovoaie gâturile elastice şi aleargă sprinten, cu boturile în piept, rotind ochi mânioşi şi sălbatici.

Dar ce era îngrămădeala aceasta de lume? Dincolo de capul podului, de unde începeau zăvoaie de sălcii înspre bălţile Florească şi Herăstrăului şi dincoace cele patru şiruri de tei ale şoselei, echipaje boiereşti se întorceau în trap mare înspre oraş, în schimb pietonii se îndreptau, în bulucuri, vorbind şi gesticulând, spre şosea. Treaba lor; mână, Nicolae! *Victoria* porni înainte, şi mai repede, singură, în vreme ce un şir de trăsuri venea în sensul contrariu; unele persoane din trăsuri făcură semne Davidei, dar ea nu se întoarse şi goni mai departe, cu voalul fluturând după ea şi cu umbreluţa de mătase verde ţinută împotriva vântului. Nicolae vizitiul, încruntat, sprâncenat şi mustăcios, era un om liniştit şi învăţat cu toanele boiereşti; i se spusese să mâie înainte, şi mâna înainte – până nu se mai putu. Erau aproape de capătul şoselei; în dreapta se vedea o menzilhana dărăpănată, cu acoperişul spart, de unde porneau până acum câţiva ani căruţele de poştă spre Târgovişte şi spre Braşov; acuma porneau din piaţa Mitropoliei şi menzilhanaua căzuse în paragină, iar cârciuma de lângă ea nu mai avea căutare; dar acuma locul era înţesat de oameni care vorbeau tare – târgoveţi cu pălării rotunde şi jachete negre sau cafenii, negustoraşi tineri cu şepci de catifea, dar mai ales ţărani: erau poate vreo două sau trei mii de oameni, în hainele de dimie aspră – iminei negri, sumane lungi cafenii sau negre; erau mulţi şi zgomotoşi, vorbeau în gura mare şi unii răcneau furioşi; câţiva râdeau cu târgoveţii împreună; şi Davida, care se gândise până atunci la Şerban Vogoride, se trezi deodată că trăsura stă pe loc, că împrejur e o mare de oameni, că cei mai apropiaţi se uită în tăcere la ea, cu ochi duşmănoşi, negri – sute, mii de perechi de ochi negri, tainici, întunecoşi, în sute şi mii de feţe de culoarea pământului, arse de soare, colţuroase şi aspre. Se uită îndărăt: şoseaua era golită de trăsuri. Nu se vedeau decât pietoni şi, în depărtare, un bloc mişcător, întunecat: călăreţi care soseau în galop, cu un nor de praf după ei; deasupra lor fluturau, pe o pădure de lănci, steguleţe colorate.

Mademoiselle Marchand nu se mişcase; ţeapănă, galbenă, aştepta. Numai ochii îi alunecau neliniştiţi peste marea de căciuli de miel negre. Davida vroi să dea poruncă lui Nicolae să întoarcă, dar deodată nimeni nu se mai uită la ea. O trăsură înainta greu printre oameni; caii sforăiau speriaţi. Doi domni în redingotă şi cu joben se aflau în trăsură, şi pe fiecare scară se ţinea în picioare câte un ipistat de la Agie, cu sabia sub braţ. Unul din domni se ridică în picioare şi răcni, scoţându-şi pălăria:

– Oameni buni! Opriţi-vă!

La mare depărtare, un şir de care cu coviltir ce păreau că vin dinspre satul Băneasa şi din satele de dincolo de Băneasa înaintau spre capul şoselei. Mulţimea mârâi înăbuşit. Un bărbat tânăr şi ciolănos îşi smulse căciula din cap şi răcni:

– Păi de când aşteptăm răspuns? Du-te la vodă, boierule, şi spune-i că am venit!

– *Qu'est ce que se passe*[1]*?* şuieră mademoiselle Marchand printre buzele-i albe. *C'est une émeute*[2]?

– *Rien du tout... des paysans*[3]*,* răspunse Davida cu un calm trufaş care-i ascundea o tainică spaimă ce-o apucase când se văzuse ţinta atâtor mii de ochi întunecaţi, străini.

– Oameni buni, plecaţi îndărăt la casele voastre... Măria sa domnitorul cunoaşte ce vă doare... răcnea domnul care stătea în picioare în trăsură, dar un bărbat mustăcios, cu o faţă dură, zbârcită, şi o privire pătimaşă, aprinsă, pe care Davida n-avea s-o uite curând, îl întrerupse:

– El ştie... dar pân' la el ne mâncaţi dumneavoastră! răcni el duşmănos şi brutal, iar ţăranii începură să râdă. Un tânăr cu pantaloni albi şi jachetă neagră, căţărat pe creanga cea mai de jos a unui tei, strigă:

– Nu vorbiţi cu ăsta, că e omul lui Vogoride! La palat, oameni buni! La vodă! Vorbiţi-i lui vodă, că el vă iubeşte, da Vogoride-l ţine de mâini!

Părea vesel, de o veselie aţâţătoare şi răutăcioasă. Ţăranul cel tânăr care-şi smulsese căciula din cap răcni:

[1] Ce se întâmplă?
[2] E o răzmeriţă?
[3] Nimic... ţărani.

– Să vie el aici... să-i dăm noi ciubuc şi cafea!

Cuvintele lui însemnau cu totul altceva, căci le rostise cu o lucire crudă în ochi, iar cei dimprejur râseră şi ei, aspru, fără chef. Davida tresări de revoltă şi o apucă de braţ pe mademoiselle Marchand care, acasă, avea să-şi afle braţul însemnat cu pete vinete.

– Ce obrăznicie... murmură gâtuită Davida, şi se îngălbeni cu totul de furie observând că Nicolae pe capră şi Vasile în dosul trăsurii râdeau şi ei, morocănos şi duşmănos. Sub privirea ei sclipitoare de mânie, râsul le pieri şi înlemniră amândoi. În trăsura cealaltă domnii în redingotă vorbiseră cu unul din ipistaţi, care porni prin mulţime, mereu cu sabia sub braţ, către teiul pe care se căţărase tânărul cu pantaloni albi. Acesta striga mereu – se auzea ca de departe, din pricina murmurului mulţimii:

– La vodă, oameni buni! La Cameră! Luaţi-i pe boieri de piept! Luaţi-l pe Vogoride de piept!

În faţa ipistatului care înainta cu chipiul turtit pe frunte, ţăranii se făcură zid:

– N-ai pe unde să treci... Nu e loc! Unde vrei să treci? îl întrebau ei râzând răuvoitor. Era vădit că nu voiau să-l lase să treacă.

Iar alţii îl ajutară pe tânărul cu pantaloni albi să se dea jos din copac; peste o clipă, agitatorul dispăruse. Lângă trăsura Davidei, ţăranii se chemau:

– Ce facem, măi ăla? Mă, Costică, ce facem?

Cineva nevăzut în înghesuială răcni:

– Dă-i în mă-sa pe ăştia şi hai în târg, bre! La vodă!

– Oameni buni!... zbieră spart domnul din trăsură, întinzând braţele. I se vedea gura larg deschisă, rotundă, şi privirea stinsă de om speriat.

– Huoo... bubui adânc mulţimea. Lângă roata din urmă din dreapta trăsurii, lângă urechea Davidei, un ţăran zise gros:

– Să-i pun eu o dată mâna-n ciuf lui Vogoride ăsta... ce mustru aş face cu el...

Altul mârâi scurt:

– Taci, bă. Eşti prost. Ce mustru? Una cu măciuca, în numele tatălui, Hristosul şi biserica cui l-a fătat...

Şi apoi, întărâtat:

– Haide, bre! Ce facem? Ce stăm?

Iar întorcându-se către cei dimprejurul său, explică sumbru:

– N-am pe cine să pui să muncească în locul meu, că muierea mi-i bolnavă... Venii să-i ard ciocoiului una în numele tatălui, şi mă'c acasă... Ce ştie dumnealui de ce-i în sufletul meu... da-i dau eu... Îi dau eu! zise omul, scuturându-şi ipingeaua neagră zvârlită pe umeri.

Flăcăul care-şi zvârlise căciula se urcă pe scara trăsurii Davidei şi se uită întâi la pernele verzi de mătase, apoi la rochiile Davidei şi domnişoarei Marchand, apoi le privi în faţă şi râse cu îndrăzneală; apoi le făcu cu ochiul.

Ele tresăriră şi se strânseră una într-alta.

– Dă-te jos măi nene, porunci moale Vasile dindărătul trăsurii.

– Oameni bu... zbiera slab şi gâtuit omul din cealaltă trăsură. Poliţaii trăseseră săbiile. Unul ameninţa cu sabia. Ţăranii răcniră la el să-l domolească, ca la o vită:

– Hoo... hoo...

Şi-i puseră furci în faţă. De unde apăruseră furcile?

Tropot greu umplu locul; Davida văzu deodată trupuri lucioase de cai cum trec pe lângă ea, de-a dreapta şi de-a stânga. Miros de grajd şi duhoare de cizme de iuft îi umplură nările.

Lăncierii eleganţi, în albastru cu pieptare roşii şi lampasuri roşii la pantalonii lungi, se legănau moale în şa şi înaintau în două linii dese, împingând mulţimea.

Păreau posomorâţi şi furioşi şi ţineau lăncile drept în sus; steguleţele tricolore (roşu sus, galben la mijloc, albastru jos) nu mai fluturau. Davida zări ca în vis pe flăcăul care-i făcuse cu ochiul, că sare la pământ şi se strecoară printre doi cai cu o sprinteneală uimitoare. Trăsura cu cei doi domni dispăruse, ascunsă de îmbulzeala călăreţilor şi pădurea de lănci; iar în urma lor rămase locul gol, care în câteva clipe se umplu de oameni, iarăşi negustoraşi agitaţi, tineri cu pălării rotunde şi cu umbrele, cu plete şi cu favoriţi, care huiduiau şi zvârleau cu pietre. Caii, loviţi de pietre, se zbăteau; soldaţii se uitau îndărăt; unul îşi întoarse calul şi plecă lancea; în faţa lui, mulţimea se dădu îndărăt, huiduindu-l. Soldatul părea furios şi amărât; sudoarea-i curgea pe faţă. Un subofiţer răcni:

– Roşea! îndărăt în front, parastasul mă-ti!

Dar în clipa când soldatul reveni în frontul escadronului, la fel de amărât ca pân-atunci, şirul de cai se rări şi se risipi, în faţa unui urlet uriaş. Printre călăreţi şi cai, Davida zări ţăranii cu ipingele negre care se agitau ciudat, răcnind gros şi vânturând în aer furci şi securi. Unde le ţinuseră? Unde le avuseseră ascunse?

– Nicolae! întoarce caii! ţipă ea, dar vizitiul se şi folosise de clipa când locul rămăsese gol şi întorsese, dădu bici şi zvârli caii drept în bulucul târgoveţilor care astupau şoseaua. Oamenii se feriră, răcnind furioşi, o piatră vâjâi şi izbi în umbreluţa Davidei, pe care i-o smulse din mână, dar caii izbucniseră în galop sălbatic; Nicolae nu-i putu domoli decât pe la capul Podului, pe când treceau pe lângă o nouă coloană de cavalerie ce mergea în trap spre şosea. Abia acum îşi dădu seama Davida că nu mai era lumină: cerul se acoperise de nori cenuşii. Iar peste câteva clipe mademoiselle Marchand se-ntoarse şi spuse speriată:

– *Mais... où est Basile*[1]*?*

Vasile dispăruse din dosul caleştii.

– A căzut poate... sau a fugit, zise cu indiferenţă Davida, încă palidă de emoţie. Şi trecu imediat la ce o interesa pe ea:

– *Îl est donc universellement hai*[2], spuse ea cu un zâmbet de satisfacţie, mirare şi ură, care-o făcu să pară o femeie uscată şi îmbătrânită, un zâmbet acru, otrăvit, galben. Mademoiselle Marchand înţelese îndată că nu *„Basile“* feciorul e urât de toată lumea. Franţuzoaica nu răspunse, iar Davida nu mai adăugă nimic; părea cufundată într-o gândire concentrată.

Nici seara, când omul din curte trimis să-l caute pe Vasile se-ntoarse cu ştirea că l-a găsit mort, lovit de-o piatră, căzut de bună-seamă de pe scândură şi călcat în picioare de cai şi de oameni, Davida nu dădu nici un semn de interes. Nici nu ascultă. Şedea în colţişorul ei şi aştepta. Veniră foarte mulţi musafiri, ca să afle ştiri şi să-şi potolească neliniştea faţă de noul asalt al răzvrătirii şi agitaţiei. Cea dintâi sosise bătrâna vornicească Sturza, care-şi ocupase fotoliul obişnuit, în capul salonului. Şedea într-un cerc de cucoane tinere ca un gândac negru în mijlocul

[1] Dar... unde-i Vasile?

[2] E urât deci de toată lumea?

cercului de petale al unei flori şi, îndoită în două, cu capelina romantică după moda anului 1830 trântită pe urechi, dar neagră, cu fustele-i negre revărsate pe fotoliul aurit şi tapisat cu trandafiri pe fond alb, se sprijinea în cârja cu cap de fildeş şi aştepta să intre cucoanele în capătul celalt al salonului şi să meargă treizeci de paşi până la ea. Cucoanele, în rochii de mătase şi catifea, soseau, se opreau o clipă în faţa salonului luminat de marile candelabre de cristal, fluturau din evantai şi, ţinându-şi cu o mână un fald al rochiei, înaintau maiestuos prin salon, surâzând în dreapta şi în stânga şi fluturând din evantai, până în faţa vornicesei, unde făceau o reverenţă şi pupau mâna babei. Iar aceasta, din clipa apariţiei în uşa salonului şi de-a lungul mersului prin salon, murmura cu voie bună, spre încântarea cucoanelor aşezate împrejurul ei:

– Iacăt-o şi pe tâmpita de Greceancă, cu nasul ei în sus şi cu popii după ea... aud că joacă tontoroiul pe la mănăstiri cu ţapii de călugări... aoleo, Radule Grecene, unde eşti să-i pui nevesti-ti lacăt la biziculină...

Apoi, schimbând brusc tonul, căci cucoana îi făcea reverenţa:

– Bine-ai venit, măicuţă... frumoasă eşti, dragă, şi rochia asta albastră te prinde ca pe-o Sfântă Fecioară, ia vin să te pupe mătuşă-ta... şezi aici...

Doamna Greceanu se aşeza cu graţia şi gravitatea potrivite unei persoane cunoscută pentru înclinaţiile sale pioase, şi o altă cucoană apărea în capul salonului. Bătrâna prinţesă scârţâia vesel şi răutăcios:

– Iacăt-o şi pe toanta asta, care a făcut şapte copii şi dacă o-ntrebi cum i-a făcut, râde ca o tâmpită: „hă-hă-hă!“ La ea la moşie îşi cheamă ţiganii la iatac şi ce face cu ei nu ştiu, că nu s-aude decât „hă-hă-hă!“ şi „hai, mişălule, ce stai!”... Bună-seara, Matildo maică, bine c-ai venit şi tu să mai însufleţeşti conversaţia, că fetele astea-s proaste şi n-au sujeturi; ia şezi aici lângă mine să te pupe baba... ia zi, ce-ai mai citit prin cărţi?

Aceasta, spre tăcerea îmbujorată a cucoanei care era mare jucătoare, dar cărţi de citit nu prea folosea.

În vremea asta, Sofia Cozianu se ocupa de musafiri, iar Davida şedea în colţul ei, mută şi în prada unei meditaţii sumbre

şi concentrate. Când sosi Vogoride, ridică ochii şi-l mistui cu o privire arzătoare. Ministrul intră zgomotos, cu prinţul Ioan Grigore Ghica, ministrul de război, care-l ţinea prieteneşte de braţ, şi urmaţi amândoi de câţiva deputaţi şi de aghiotanţi ai prinţului Ghica. Vogoride râdea cu un aer de cruzime nemiloasă:

– Ce să fie? N-a fost nimic, le spuse el cucoanelor şi domnilor care-l înconjurară îndată. O încercare de rebeliune armată, ca aceea din iarnă, când m-au huiduit la intrarea în Cameră şi au tras cu pietre în Apostol Arsaki... Eram în conferinţă cu luminăţia-sa (şi se întoarse către prinţul Ghica, iar acesta, mângâindu-şi bărbuţa prelungă *„à l'impériale"*, se înclină cu gravitate), aşa că l-am putut ruga să trimită îndată două escadroane din regimentul întâi de lăncieri, care au arestat vreo două sute de răzvrătiţi... sunt cercetaţi în momentul acesta, şi-or să spuie şi laptele ce l-au supt de la maicile lor... încheie râzând mereu Vogoride, apoi, întorcându-se către prinţesa Sturza, o întrebă:

– Ei, vorniceaso, facem un whist?

– Ce-a fost azi dimineaţă, Şerbane maică? Că urlă târgul. Ne trezim cu o revoluţie, *psihi-mu*, ca acum paisprezece ani!

– N-ai nici o teamă, vorniceaso, zise el şi se aşeză dându-şi la o parte pulpanele redingotei, în vreme ce un fecior desfăcea masa de joc şi le-o punea între scaune. N-ai nici o teamă: să nu se clintească, că-i chem pe austrieci, îi chem pe turci, telegrafiez cneazului Gorciacov şi-i potopesc cu străini, dacă n-oi putea cu baionetele indigene... Cum s-au purtat trupele, coane Ionaş? îl întrebă el pe Ghica, care se aşezase şi el la joc, Sofia fiind a patra. În intimitate, Vogoride, prieten vechi cu ministrul de război, nu-i mai spunea „luminăţia-ta". Ioan Grigore Ghica dădu din umeri:

– Cum să se poarte? Soldatul trebuie să asculte şi să se supună la porunca ofiţerului, ca un automat! Care crâcneşte, merge la carceră, cu fiare la picioare. Am dat un ordin de zi pe armată şi am şi vârât la beci câţiva, ca să le fie la toţi spre ţinere de minte... Au jurat în faţa popii ascultare de porunci şi credinţă faţă de mai-marii lor – să-şi ţie jurământul, că-i ia mama dracului...

– Va să zică dumitale nu ţi-e grijă? întrebă Sofia Cozianu, amestecând cărţile. Vogoride şi Ghica se priviră, apoi Vogoride îşi vârî monoclul sub sprinceană şi murmură:

– Ei... nu ne-ar fi... dacă n-am fi ales de domnitor un republican... Am încoronat acum trei ani un revoluţionar... Cuza deasupra, ţăranii şi agitatorii dedesubt... cum să nu ne fie grijă? Totuşi, avem baionetele... şi cu baionetele se poate guverna foarte bine! râse Vogoride. Louis-Philippe n-a îndrăznit să facă uz de ele; nici Carol al X-lea. Şi s-au dus de râpă amândoi. Dar generalul Cavaignac în iulie 48, ca şi Napoleon al III-lea în decembrie 52, ca şi răposatul ţar Nicolae în decembrie 1825, au îndrăznit... şi le-a priit! Asta-i învăţătură! Joacă, vorniceaso, că am carte tare, şi-o să te bat!

Şi urmară să joace liniştiţi, în vreme ce ţigăncile şi feciorii umblau prin saloane cu tablalele de dulceaţă şi pahare cu vin franţuzesc, iar aghiotanţii împintenaţi, cu eghileţi auriţi şi cordoane de fir, târându-şi săbiile pe covoare, şi domnii cu pieptul scos şi mâna în jiletcă se învârteau în jurul cucoanelor care-şi făceau vânt cu evantaiurile şi zâmbeau graţios, încercând să uite că le sugrumau coastele şi le scoteau sufletul, ascunse sub mătasea rochii, corsetele din vărguţe de oţel. Iar Davida, în colţul ei, şedea gândindu-se şi privindu-l pe furiş pe marele şi impunătorul prim-ministru; şi-şi repeta maşinal, a o mia oară:

– ...Toţi îl urăsc... toată lumea îl urăşte... *Îl est universellement hai...*

O singură persoană o supraveghea în clipa aceasta pe Davida. Era mademoiselle Marchand, care urmărea privirea aceea fixă şi absorbită, aproape absentă, cu care Davida îl mistuia pe omul acela de o trufie brutală şi neruşinată, odiosul aristocrat valah. Mademoiselle Marchand îl detesta pe Vogoride; îl detesta şi-l ura; şi se bucura c-o vede pe Davida aşa; dar i se făcea frică.

Situaţia sa proprie i se părea mai fără ieşire ca oricând şi se întreba de ce se născuse, ce vârtej orb şi descreierat spulberase totul şi-i risipise viaţa, din zilele pentru totdeauna pierdute când ea şi cu fraţii ei şi cu părinţii mâncau supă în sufrageria cu bufet şi dulapuri, toate înalte şi vechi şi sumbre,

de nuc lustruit, până aici, unde era singură şi pierdută între forţele vrăjmaşe, gata să se dezlănţuie şi s-o distrugă. Dar pentru persoanele din salon, Herminie Marchand părea aceeaşi ca oricând, dreaptă şi rece, şi decolorată în rochia simplă neagră. Cum şedea acolo fără să-i vorbească nimeni, se trezi că domnul Lascari, prieten al casei, care fusese totdeauna politicos şi chiar amabil cu ea şi-i spunea uneori „mademoiselle Herminie", ba i se-ntâmpla să-i facă şi câte un compliment, o luă la o parte pentru o clipă şi-i şopti:

– Domnişoară, aş vrea să stăm o dată de vorbă prieteneşte, despre un anumit lucru...

Mademoiselle Marchand îşi stăpâni tulburarea. Ce putea să aibă cu ea? Cu privire la ce? Nu cumva?... Nu ştia de ce ar putea să se teamă din partea lui Lascari, dar de săptămâni de zile era în încordare. Faţa nici nu i se clinti; întrebă, abia mişcând buzele subţiri:

– *De quoi s'agit-il?*[1]

– *Question d'affaires*[2], zâmbi Lăscăruş enigmatic. Vrei să viu eu la dumneata, sau dumneata la mine? Aici e totdeauna lume.

– Mâine după-amiază, *ces dames* se duc la teatru... Eu nu mă simt prea bine; am să stau acasă, murmură mademoiselle Marchand şi se depărtă cu un zâmbet politicos şi o uşoară înclinare, ca şi cum ar fi răspuns la una din obişnuitele banalităţi amabile ale lui Lăscăruş; lumea din salon nu observă nimic.

A doua zi, cupeul lui Lăscăruş intră pe poartă la o jumătate de ceas după ce ieşise caleaşca Sofiei Cozianu. (Davida se împotrivise zadarnic să vie, şi se ghemuise apoi într-un colţ, ferindu-se să se atingă de maică-sa.) Lăscăruş intră, întrebă „cucoana e acasă ?" se miră cu părere de rău că n-o găseşte, întrebă „dacă nu-i acasă chiar nimeni"; i se spuse că nu, afară de duduia franţuzoaică.

– Ei, o să am cu cine sta de vorbă până se-ntorc dumnealor.

Peste o clipă, mademoiselle Marchand se ivi în salon, cu părul lins şi strâns pe ceafă, cu guler scrobit, încheiată până la gât, dar cu o crinolină după moda soţiei lui Napoleon al III-lea,

[1] Despre ce este vorba?
[2] Afaceri.

împăratul care-l trimisese pe tatăl domnişoarei Marchand să moară de friguri galbene în coloniile de peste mări.

Lăscăruş Lascari părea să se simtă foarte bine. Tolănit într-un fotoliu, îşi suna nişte poli de aur în buzunar, se frământa, avea ticuri, strâmbături, se foia în fotoliu, îşi mângâia cu o mână cu unghiile roase şi murdare barbetele mătăsoase şi aducea aminte de o bucată de brânză de Camembert care a început să se mişte. Vorbi despre vreme, despre fierberea nemaipomenită din oraş, unde se ţineau adunări la partizanii şi la potrivnicii reformei agrare, despre o mişcare ţărănească ce părea pe punctul de a izbucni, aţâţată de liberalii „roşii" şi chiar de revoluţionari necunoscuţi, veniţi, după cât se spunea, din străinătate şi afiliaţi la mişcarea revoluţionară din Europa, în sfârşit ajunse să vorbească şi despre domnişoara Marchand, despre familia ei, despre lipsa ei de avere.

– Se vede bine că sunteţi o persoană desăvârşit de bine crescută, de excelentă familie, dar într-o oarecare strâmtoare, pe care o suportaţi cu demnitate, zise Lăscăruş Lascari. Apoi, fără s-o privească, şi cam în treacăt, adăugă:

– Eu aş fi în măsură să vă creez o modestă bunăstare... un mic capital... cu o mică rentă...

– Sper că nu-mi cereţi decât ceva onorabil, întrebă guvernanta după o clipă de tăcere.

– A, cu totul şi cu totul onorabil... văd cu încântare că sunteţi la fel de inteligentă după cum prevesteşte fizionomia dumneavoastră; cu totul onorabil, vă dau cuvântul meu de onoare. In două vorbe, eu ţin foarte mult la Davida; şi sunt prea tânăr pentru ca acest sentiment să aibă un caracter părintesc. Pot spune că aş face mari sacrificii ca să o pot lua de nevastă. Ştiu că prietenul meu Alexandru e un om ambiţios şi chiar cu unele fumuri de mărire care pot părea ridicole şi stupide cui nu-l înţelege şi nu-l iubeşte ca mine. Îngâmfarea lui nu e justificată decât poate de averea, care e destul de importantă, în tot cazul nu de nume, care e bun, dar de mâna a doua faţă de familiile care au domnit în principate, dintre care Cantacuzinii au fost şi împăraţi ai Bizanţului, ca şi familii care de atunci n-au mai domnit, ca Duca sau, nu mă sfiiesc s-o spun, Lascari. Totuşi, Alexandru visează pentru fiică-sa o

alianţă sau cu una din familiile princiare, sau cu o familie nobilă din Europa, dar de întâia mână, sau ce consideră el ca atare. Cred că sunteţi de destulă vreme în casă, să înţelegeţi că abia cu greu s-ar resemna el să-şi dea fata după o persoană... în sfârşit după altcineva, încheie Lascari destul de vag. Cât despre înclinaţiile tinerei persoane – adăugă el repede – nu le cunosc, dar dumneavoastră mi-aţi putea spune dacă e cazul să sper, dacă există vreo posibilitate cât de îndepărtată, sau dacă, dimpotrivă, ar fi mai bine să renunţ...

Şi tăcu, privind-o încordat, strâmbându-se fără voie şi sunându-şi nervos polii în buzunar. Mademoiselle Marchand se gândi câtăva vreme, uitându-se la el tot atât de atent, dar cu aerul de-a-l cântări.

– În clipa asta Davida nici nu s-ar gândi la aşa ceva, murmură ea.

– Da, da, zise el cu tărie, ca şi cum ar fi fost încântat că află şi strâmbându-se mereu. Da, da. Aşa, aşa. Foarte bine. Perfect.

– Dar s-ar putea ajunge la o situaţie... la o greşeală a Davidei... care să facă inevitabilă căsătoria...

– Aşa? Aşa? Sigur... o greşeală! exclamă Lăscăruş pe un ton glumeţ, uşuratic şi politicos. Foarte bine. Perfect.

– Nu cred însă că persoana dumneavoastră, domnule, ar putea s-o atragă pe Davida în aşa măsură. V-o spun franc.

– A, zise Lăscăruş şi amuţi. Apoi începu să se foiască iarăşi în fotoliu.

– Dar... mi-ar displăcea să...

– Nu e vorba decât de aparenţa unei greşeli, zise rece mademoiselle Marchand. Destul ca să existe o bănuială din partea tatălui. Eu, ca educatoare, nu mi-aş îngădui s-o las pe pupila mea să alunece. Aici e vorba de conştiinţa mea. În ceea ce priveşte ce poate crede domnul Cozianu, asta e alt capitol.

Lăscăruş respiră, îi luă mâna şi i-o strânse cu putere. Mademoiselle Marchand spuse:

– Totuşi, domnul Cozianu n-o să ştie că în conştiinţa mea n-am să-mi reproşez decât o greşeală măruntă, pierderea unor aparenţe, nu a fondului, îmi risc situaţia.

– Nu face inimic; voi avea grijă, zise Lăscăruş, care în clipa aceea era hotărât să nu-i dea nici un ban guvernantei. Dar

Herminie Marchand ştia că trebuia să scape de Nogent şi de malul Senei, aşa că-l ţinu din scurt:

– Cred că întâi trebuie să aveţi dumneavoastră încredere în mine şi apoi eu în dumneavoastră... Nu ştiu dacă mă fac înţeleasă.

– Bine... Un sfert din capital acuma, la banca lui Hillel.

– Jumătate, *si'l vous plaît*[1].

– Jumătate, fie, zise Lăscăruş pe un ton dureros şi învins, plecând capul pe piept. Se gândea că măcar cu cealaltă jumătate are să-i tragă chiulul.

Seara, când Sofia Cozianu se întoarse de la teatru cu Davida şi cu câţiva prieteni, i se spuse că domnul Lascari o căutase, că stătuse de vorbă un sfert de ceas, aşteptând-o, cu mademoiselle Marchand, dar că apoi plecase. Ea nici nu luă în seamă ce aude; în schimb se tulbură auzind că a sosit adineauri un om de la curte, de la Cozia, călare, cu o scrisoare de la boierul. Ceru scrisoarea numaidecât; era pecetluită şi adresată ei. O deschise: înăuntru era un plic, de asemenea închis, pe care scria *„Pentru Davida"*. Doamna Cozianu stătu în cumpănă o clipă. Alexandru voia să păstreze formele curteniei; nimeni n-avea să ştie că ei nu i-a scris; dar jignirea nu era mai puţin adevărată: ei n-avea nimic să-i spuie, n-avea nimic de împărţit cu ea. Dar dacă în scrisoarea către Davida se afla ceva? Rupse plicul şi citi. Apoi o chemă pe Davida. Era furioasă şi i-l întinse de departe:

– Poftim. Ţi-a scris tată-tău.

Se aflau în anticameră amândouă; doamna Cozianu lăsase musafirii fără ea, Davida se uită la plicul rupt, la scrisoare, şi întrebă:

– Mi-a trimis scrisoarea aşa?

Sofia Cozianu tresări şi zise:

– Ce e obrăznicia asta? Să ştii că te plesnesc! De câtăva vreme eşti impertinentă? Încape-ţi în piele, că de nu îţi vin eu de hac!

– De câtăva vreme, tac! răspunse ferm Davida, şi avea dreptate. Deşi maică-sa; avea şi ea dreptate, într-un chip mai adânc, căci simţise, la început fără să-şi dea seama, şi nici acum

[1] Te rog.

lămurit, ura şi sfidarea din acea muţenie duşmănoasă, – acuma doamna Cozianu nu găsi ce să răspundă; se învârti în călcâie, cu crinolina foşnind, şi intră în salon. Davida surâse şters şi citi scrisoarea. *„Mi-e dor de tine, copila mea, scria Alexandru Cozianu. Sunt foarte amărât şi simt mai mult ca niciodată nedreptatea oamenilor, făţărnicia prietenilor, lipsa de credinţă a celor care-ar trebui să ne fie credincioşi”*. Şi urma în acelaşi stil, uşurându-şi acreala prin aluzii pe care nu putea bănui că Davida le va înţelege. Ei însă i se umplură ochii de lacrimi şi sărută scrisoarea şoptind cu exaltare:

– Am să-ţi arăt că sânt demnă de tine!

Apoi îşi puse scrisoarea în sân, încheie corsajul rochiei peste ea şi intră în salon, unde bărbaţii şi cucoanele discutau cu aprindere despre apropierea tot mai ameninţătoare a luptei decisive pentru reforma agrară, pe care vodă şi Kogălniceanu o voiau cu orice preţ. Şerban Vogoride perora după obicei, cu spatele sprijinit de sobă.

Într-un colţ, retrasă, Davida îl urmărea cu ochii, cu o atenţie nemaipomenită, ca pe un străin, ca pe o fiinţă necunoscută. Apoi, tocmai când vorbea el mai aprins, se aşeză la pian şi începu *Preludiul* în do minor de Chopin, mult mai tare decât o cerea partitura. Toată lumea amuţi şi întoarse capul. Davida şedea cu spatele la ei şi cânta.

– Davida! Se vorbeşte aici! exclamă doamna Cozianu, nemulţumită. Davida nu auzi, sau se făcu că nu aude, şi cântă mai departe.

– Nu face nimic; e o bucată foarte frumoasă, zise Şerban Vogoride politicos şi se prefăcu că ascultă cu încântare, deşi n-avea nici un fel de înţelegere pentru muzică, afară de cea de café-chantant şi de cornul de vânătoare. Davida zâmbi singură, nevăzută de nimeni, cu dispreţ, şi cântă până la capăt bucata, apoi se ridică şi se înclină morocănoasă la aplauzele musafirilor.

IV

Mademoiselle Marchand se gândise la cineva anume încă din clipa când stătuse de vorbă cu Lăscăruş Lascari. Se uita la domnul Lascari cu ochii ei verzi şi nu i se citea nimic pe obrazul decolorat, cu sprâncene blonde. A doua zi se duse

la banca lui Hillel şi se trecu în contul ei din ordinul lui Lascari o sumă însemnată în napoleoni cu capul împăratului şi în ludovici cu capul lui Ludovic-Filip şi în taleri cu efigia lui Francisc, Cezar al Austriei şi rege al Ungariei şi Boemiei. Începând din ziua aceea, guvernanta, deşi părea neschimbată, la fel de rece, demnă şi ţeapănă, nu se mai ţinu de Davida ca până atunci. Mai ales când Davida îşi lua lecţia de matematici, mademoiselle Marchand citea sau broda în celălalt colţ al odăii cât mai departe. Aerul cald al primăverii mângâietoare intra pe fereastra deschisă şi nu se auzeau decât glasurile rândaşilor de la grajduri, ciripitul păsărilor în copaci şi în odaie murmurul tânărului care-i explica Davidei elementele algebrei. Profesorul de matematici încă nu împlinise douăzeci şi cinci de ani; era subţire, strâns într-o redingotă neagră, tocită, încheiată peste pieptu-i îngust şi lucioasă la coate, pe pulpane, pe la cusăturile umerilor. Tânărul era galben la faţă, iar ochii lui negri, fără luciu, stinşi, semănau cu doi cărbuni înfipţi într-un glob de ceară. Părul şi-l purta lung, după moda romantică a tineretului vremii; îi cădea pe obraji, de pe tâmplele pătrate. Era modest, tăcut, fecior al popii de la Sfântul Nicolae Pânzari; domnul Cozianu trimisese la Paris la studii pe cei doi elevi mai buni din clasa în care învăţaseră, la Colegiul Sfântul Sava, fiii lui. Unul din aceşti doi era Anghel Popescu, băiatul popii Agapit. Se întorsese de la Paris înainte de a-şi isprăvi învăţătura, căci se îmbolnăvise de piept; iar pe când tinerii Cozieni îşi prelungeau cât puteau şederea la Paris, el trăia aici, dând lecţii de matematici şi aşteptând să se facă liber un post de suplinitor la „Sfântul Sava“, unde avea să fie numit fără întârziere prin influenţa domnului Cozianu.

Într-o dimineaţă, înainte să se ducă în strada Culmea Veche, şedea acasă, în odăiţa cu scoarţe pe pereţi şi pe lăzi, cu icoane afumate, întunecate şi încununate cu busuioc în peretele de la răsărit; soba de cărămidă, pe a cărei plită fierbea un ibric cu cafea, răspândea o căldură prea mare pentru ziua strălucitoare de primăvară. Anghel Popescu era numai în laibărul lui cenuşiu şi în pantalonii cu genunchi tociţi; şedea cu coatele pe coapse şi se uita absorbit la ghetele-i scâlciate. Părul îi cădea pe obraji şi nu i se vedea decât fruntea curată

şi galbenă ca de fildeş vechi. Surorile lui, Aglaia şi Aristiţa, fete de treizeci de ani, încă nemăritate, se înghesuiseră pe divanul din colţul odăii cu o pasienţă întinsă între ele; iar popa Agapit în hainele lui de casă, mondir încheiat până la gât, şalvari de atlaz negru şi papuci, şedea în faţa lui Anghel şi se uita la el cu milă şi cu mâhnire.

– Eşti o lipitoare, asta eşti, dacă vrei să ştii! îi spuse Aristiţa lui frate-său. Era subţire, slabă, cârnă şi rea; avea o duşmănie şi o scârbă cumplită pentru bărbaţi; „bărbaţii e un ce murdar", zicea ea. Eşti o lipitoare!

Anghel plecă şi mai mult capul şi nu răspunse. Aglaia, mai moale şi mai frumoasă, tăcea şi se uita cu coada ochiului la oglindirea chipului ei în geamul unei litografii colorate cu împăratul Nicolae I al Rusiei, călare şi cu un coif pe cap, atârnată pe peretele din stânga. Apoi se-ntoarse şi zise cu un dispreţ alintat:

– E un tont. Alţi fraţi îşi ajută surioara să se mărite, îi face cunoştinţă cu juni din nobilime... Dumnealui umblă numai prin case mari, şi nici nu pomeneşte acolo că ar avea surori... Cucoana aia nici nu ştia că are o soră; când m-am dus eu s-o vizitez, a făcut ochi mari şi a râs, şi pe urmă m-a primit aşa cum se cuvine, m-a dus prin uşa a mică din dos, pe unde nu intră decât prietenele ei intime, mi-a dat cafea...

– Şi pe urmă, când te-ai dus a doua oară, ţi-a spus feciorul că nu-i acasă, şi a treia oară la fel, şi a patra aşijderea, rânji cârna Aristiţa, care la bătrâneţe avea să semene cu un cap de mort. Aglaia însă dădu din umeri cu indulgenţă:

– Tot fata popii Agapit ai rămas, săraca de tine... Nu cunoşti iuzajurile din lumea bună... Avea musafiri şi nu putea să-i lase, să bea cafea cu mine.

Aristiţa râse strident, batjocoritor, dar Aglaia nici n-o luă în seamă şi se uită iar pe furiş, în loc de oglindă, în geamul gravurii din perete. Era încântată de sine; nu găsea nici un bărbat care să-i placă şi de aceea rămânea fată bătrână. Auzindu-le, Anghel nu se mişcase, dar o roşeaţă întunecată îi încinse obrajii supţi. Fără să-şi dea seama, clătină din cap, amar. Ce fiinţe! Ce lume! Dar Aristiţa îl şfichiui iar:

– Eşti o lipitoare! Mănânci mai mult decât aduci în casă! Nici n-ai fost în stare să te duci la boier să-i ceri slujba aia,

amărâtule! Tot tata trebuie să se ducă cu căciula în mână, să se milogească pentru tine!

Anghel tresări şi ridică fruntea de parcă l-ar fi fript cu cărbune aprins. Se uită la taică-su:

– Ai fost la domnul Cozianu? Sa nu te duci!

– Am fost, băiete... Trebuia să mă duc, murmură popa în barba-i căruntă. Dacă tu nu te duci, trebuie să mă duc eu, adăugă el trist.

Dar pe Anghel îl apucase o tulburare şi o enervare nemaipomenită:

– Ţi-am spus să nu te duci! Ţi-am spus! te-am rugat! Vrei să-ţi cad în genunchi, să mă târăsc pe jos, ca să înţelegi? De ce mă chinuieşti? De ce mă umileşti, tată?

Popa tăcea şi se uita cu milă la el. I se rupea inima. Era copilul lui. Un om tânăr şi galben în straie de la Paris tocite şi gata să se ferfenităească. Bolnav.

– Nu-mi trebuie pomana lui! strigă Anghel şi-şi şterse un fir de scuipat de pe buze. N-am nevoie! Mai bine mă mănâncă câinii! Mi-ajunge că am stat cu băieţii lui, ei în apartament mobilat şi eu sub acoperiş, cu o masă şchioapă şi un pat plin de ploşniţe! Mi-ajunge! Nu mai vreau! De ce mă-împingi îndărăt? De ce mă chinuieşti? Tocmai tu, tată? Tu m-ai făcut – pentru asta! Pentru asta! Sărut mâna pentru binele ce mi-ai făcut!

Şi-şi acoperi faţa cu mâinile, ca să nu înceapă să plângă.

– De ce n-ai vrut să asculţi de mine? murmură popa Agapit. Acuma erai diacon sau preot, aveai casă şi nevastă şi un rost pe lume... Tu n-ai vrut. Cine a visat să se ducă în străinătăţi? Cine vorbea numai de Paris şi s-a întors de-acolo bolnav şi fără credinţă? M-am luat eu după mintea ta, şi uite unde-ai ajuns...

– Unde-am ajuns? întrebă aprins Anghel sărind în picioare. Unde-am ajuns? Crezi că aşa de rău am ajuns? Află că mai bine crăp de foame cum sunt, decât să trăiesc ca un rob cu leafă! Eu... eu... Las' c-o să vedeţi voi o dată cine sunt! Am stat cu voi în casă şi nu m-aţi cunoscut!

Aristiţa necheza de râs. Îi plăcea, îi plăcea la nebunie când îi auzea glasul pătimaş şi îndurerat; aşa îi place unui câine de abator când simte sânge cald.

– Ce să cunoaştem? Ce eşti tu? O lipitoare, un tont, cu capul în lună! Căposule! Deşteptule! Ce ştii tu să faci? Nimic!

Anghel se uită la ea şi deodată se linişti. Vorbi cu un zâmbet de dispreţ:

– Ştiu să fac ce nici nu visaţi voi cu capul vostru strâmt!

Se aşeză iar pe scaun.

– Ştiu să trăiesc şi să mor pentru binele omenirii... şi caut cui să-mi dăruiesc mintea şi braţul şi viaţa...

– Şi ai găsit? îl întrebă popa Agapit, cu blândeţe şi milă, ca pe un copil. Anghel nu răspunse. Şedea cu coatele pe genunchi şi se uita la gheata dreaptă în care-şi mişca piciorul şi ale cărei crăpături subţiri se căscau la fiecare mişcare.

– Dacă erai preot, aflai ce cauţi acuma, spuse tatăl. Anghel dădu din umerii. Popa oftă:

– Ţi-ai pierdut şi credinţa... nimic nu mai ai...

– Ba am ştiinţa, murmură înăbuşit Anghel.

– Ce poate face ştiinţa ta?

– Poate răsturna lumea, spuse Anghel cu o tărie liniştită. Poate să-i facă pe oameni să trăiască liberi şi fericiţi, ca fraţii; să fie stăpâni ai pământului, bogaţi, puternici, toţi la fel! M-ai întrebat. Acuma ştii.

– Of, of, of, doamne dumnezeul meu, iartă-l că se rătăceşte... Iartă-l doamne, gemu popa Agapit, lăcrimând.

– N-am nevoie de milă, spuse Anghel întunecat.

– Da' de bani ai nevoie? întrebă muşcător Aristiţa. Să-ţi gătim noi şi să te ţie tata din bani, ai nevoie?

– Nu mă ţine! răcni Anghel sărind în sus. Nu v-ajunge cât vă dau? N-am să vă mai stau pe cap! N-o să vă mai fac pagubă.

Îşi luă redingota neagră din cui şi pălăria înaltă care-şi pierduse luciul şi avea pete întunecate la frunte şi la tâmple; se îmbrăcă si-şi trânti pălăria în cap; ieşi trântind uşa, trecu prin curte şi lăsă poarta de la uliţă deschisă. Se încheie repede şi murmurând chinuit, deznădăjduit şi furios. Nu mai putea îndura. În fiecare zi, în fi-e-ca-re zi! Nu mai putea. Să-şi găsească un colţ, un coteţ, orice, unde să stea singur, să gândească, să viseze, la ce ştia el, şi la cine ştia el...

Şi totuşi trebuia să se împărtăşească, să stea de vorbă cu cineva, ca să nu se înăbuşe. Se duse spre malul gârlei, acolo unde uliţele pline de o omenire forfotitoare coborau spre Dâmboviţa. Aici, în spatele hanului lui Manuc, într-o casă cu faţada

îngustă (câte două ferestre la fiecare din etaje), înghesuită între banca Zarifu şi prăvălia lui Gherson, Anghel intră, urcă pe scara interioară, întunecoasă şi strâmtă, până ajunse pe palierul din spate, de deasupra curţii; pe o uşă era lipită o carte de vizită cu inscripţia *Thoma Alimanesco, docteur ès sciences*[1]. Anghel bătu şi peste o clipă uşa se deschise şi apăru un cap cu plete blonde şi o barbă blondă; îl privea cercetător, cu ochi azurii, plini de seninătate. În acelaşi timp, pe deasupra pletelor blonde se strecură un rotogol de fum albăstrui de tutun.

– Eu sunt, Alimănescule... murmură Anghel. Celălalt se dădu la o parte şi-l lăsă să intre. În odaie era aproape întuneric; perdelele trase nu lăsau decât o dungă subţire de lumină printre ele. Pe scaunele dimprejurul mesei şedeau, fumând lulele lungi şi subţiri, oameni pe care Anghel îi cunoştea: tânărul Prodan, care termina de învăţat la Colegiul Sfântul Sava, unde Alimănescu îi era profesor de matematici, iar Prodan cel mai bun matematician al clasei. Prodan avea o mustăcioară rară, nu-şi rădea barba căci n-avea nimic pe obrajii netezi şi măslinii, era scund şi vânjos, cu o vestă scurtă neagră, jiletcă neagră şi pantaloni albi; gulerul şi-l purta deschis şi cravată largă, în intenţia de a părea un artist, un pictor; ar fi pus şi o beretă de catifea dacă nu i-ar fi fost frică să nu-l recunoască poliţia în anume împrejurări. Mai era şi locotenentul Măldărescu, tânăr subţire şi demn, care vorbea puţin, pe un ton rece şi ferm. Prodan vorbea tare, gesticulând, călare pe scaun; Măldărescu, însă, picior peste picior, cu amândouă mâinile sprijinite pe garda de alamă a săbiei, asculta nemişcat. Capul mic, cu trăsături drepte, cu tâmplele pătrate şi cu părul tuns perie, şi-l ţinea sever şi mândru pe gulerul înalt şi roşu al uniformei. Pe piept purta *hausse-col*-ul de oţel cu cele două steme, bourul şi corbul alăturate sub coroană. Şapca înaltă de lăncier o pusese pe masă. Al treilea, Iovanache, care era, ca şi locotenentul, de vreo douăzeci şi cinci de ani, şedea şi fuma din ciubucul lung cu cap de porţelan; purta o redingotă cu trei nasturi rupţi, încheiată strâmb la al patrulea, şi gulerul înalt îi era legat cu o cravată neagră, mototolită. Stătea cu jobenul pe ceafă, ochii cam apropiaţi de nas

[1] Toma Alimănescu, doctor în ştiinţe.

îi sclipeau de inteligenţă, iar mâna care ţinea luleaua, cu degetele pătate de cerneală, ca şi numărul proaspăt din *Românul*, care-i ieşea din buzunar, îi trădau meseria. Îl salutară pe Anghel şi Alimănescu se duse să se întindă pe pat (era numai în jiletcă, fără cravată la gât, şi în papuci), iar Prodan vorbi mai departe:

– Dacă în clipa aia soldaţii ar fi făcut cauză comună cu ei, nimic nu-i mai oprea! Stăteam acolo, printre ţărani, şi mi-am dat seama... Unul m-a întrebat: „Dar dumneata de ce te bagi, domnule? Că doar n–ăi fi vrând pământ!“ I-am spus că omul nu numai cu pământ trăieşte, că şi cu libertate... şi atunci, când era să-i risipim pe soldaţi, a mai venit un escadron, şi încă unul, n-a mai fost nimic de făcut; doar de un fir atârna! De un fir, totul!

Alimănescu, cu capul sprijinit pe mâna albă, vorbi, privindu-i cu ochii săi albaştri şi visători:

– Sunt slabi... de-aceea n-au îndrăznit să puie dorobanţii de oraş ai Agiei; ştiau că vor fugi...

– Da, dar nici cu oastea nu merge, zise sec locotenentul Măldărescu. Ostaşul e nemulţumit; nu-i vine să-mpungă cu lancea nişte oameni necăjiţi... iar ofiţerii socotesc mai prejos de onoarea lor treaba de mameluci ai Agiei... la a doua încercare, o să stea cu lancea la picior şi cu sabia în teacă, cum au stat şi azi. Aşa că...

Şi un zâmbet foarte uşor, abia simţit, mai mult o lucire în ochi, îi lumină o clipă faţa rece şi severă.

– Aşa că... *se poate face,* încheie el, fără să spună ce anume se poate face.

– Se va face, Măldărescule, zise cu un zâmbet blând şi visător Alimănescu, care se întinsese pe spate şi sufla greu. Blândeţea şi dulceaţa privirii şi glasului său aveau poate o legătură cu boala de piept care-l rodea; însă gândirea lui, de o rigoare şi consecvenţă cu totul matematică şi când se aplica politicii, nu semăna de loc cu înfăţişarea-i exterioară. Locotenentul se-ntoarse spre el şi-l privi atent:

– Cum? întrebă el.

– Se va face, repetă bolnavul, şi-i surâse. Maldărescu se făcu roşu, ridică sabia cu amândouă mâinile şi o izbi cu vârful de podea:

– Bun! exclamă dânsul, apoi tăcu, luptându-se să-şi stăpânească emoţia. Iovanache, scoase ziarul din buzunar şi-l aruncă pe pat.

– Editorialul protestează împotriva violării secretului scrisorilor, zise el. Vogoride îşi bate joc de toate libertăţile democratice! Uite, citeşte aici.

Şi-i arătă matematicianului, cu un deget murdar de cerneală, un pasaj de pe prima pagină a *Românului*.

– Multe face Vogoride! râse Prodan. Refuză unirea legală şi definitivă a principatelor, refuză proclamarea numelui de România, refuză reforma agrară, refuză tot, respinge tot, opreşte tot, repetând mereu: ordine, linişte, pace!

– ...de care beneficiază tombaterele, işlicarii! exclamă Iovanache cu violenţă.

– Ne-ar trebui pistolul unui Orsini, dar care să nu greşească, zise cineva. Toţi se-ntoarseră să privească pe cel care vorbise: Anghel Popescu fusese. Era galben şi se uita la ei fără să clipească din ochii negri, ca doi cărbuni stinşi.

– Niciodată revoluţiile nu s-au făcut cu un foc de pistol, ci cu baricade pe străzi, răspunse sec Alimănescu, de parcă enunţa o axiomă de geometrie. Iovanache trecu peste acest scurt schimb de cuvinte şi zise:

– Rosetti a vorbit cu Arion şi Orăşanu să facă un comitet de iniţiativă; o să adunăm câteva zeci de mii de oameni pe câmpul Filaretului la 11 iunie; şi n-o să ne poată opri nimeni, căci nu e o crimă să sărbătorim ziua revoluţiei; iar pe la prânz, n-o să mai poată opri nimeni o masă atât de mare... şi pe seară, totul va fi posibil: căderea guvernului, convocarea unei Adunări Constituante, proclamarea republicii, reforma agrară, orice, orice!

Şi rămase cu ochii-i sclipitori pironiţi asupra celorlalţi. Prodan îşi scuipă în palme şi le frecă ţărăneşte şi începu să mârâie:

– Mamă-mamă-mamă!

Alimănescu zâmbea, cu tâmpla sprijinită în podul palmei. Locotenentul întrebă:

– Dar... vodă? Kogălniceanu?

– Vodă n-are nimic împotrivă: vodă e paşoptist! exclamă Iovanache. Kogălniceanu ştie! Rosetti... ce să mai vorbim... şi mai sunt şi alţii!

– Vogoride e foarte tare, zise Anghel Popescu. Socotiţi fără născocirile care-i pot veni în minte acestui om ingenios şi pervers...

Urmă o tăcere. Apoi Alimănescu spuse, pe jumătate în glumă, jumătate grav:

– Dacă vrei să faci ce-a făcut Orsini, ai îndatorirea să ne spui, ca să nu aduci cumva cauzei mai mult rău decât bine.

– Nu... nici nu m-am gândit, zise Anghel încurcat şi emoţionat. Într-adevăr nici nu se gândise. El, măruntul dăscălaş muritor de foame, feciorul popii Agapit, şi marele bărbat de stat, milionar şi plin de decoraţii, cu strămoşi bogaţi şi puternici, el însuşi bogat şi puternic... Lui Anghel i se făcu frică – nu de Vogoride, ci de noile dimensiuni pe care le căpătau lucrurile în mintea sa: măreţia lui Vogoride pâlpâia şi se micşora ameţitor, iar nimicnicia lui, a lui Anghel Popescu, creştea dintr-o dată şi se transforma într-o importanţă teribilă şi cutremurătoare – apoi totul reveni la proporţiile de pân-atunci.

– Nu, nici mu m-am gândit, murmură el, pe când ceilalţi continuau să vorbească fără să-l audă. Dar iar îl cuprinse ispita să se apropie de acea zonă a gândirii în care lucrurile îşi schimbau proporţiile ca văzute printr-o atmosferă cu însuşirile optice ale oglinzilor curbe.

– Dar de ce-l apăraţi aşa? întrebă el cu glas tare, pe un ton sfidător. Ei se opriră din vorbă. Nu-l urâţi şi voi?

Locotenentul Măldărescu se întoarse ţeapăn, căci gulerul înalt nu-l lăsa să întoarcă capul, şi se uită la Anghel:

– Pe cine, pe Vogoride? întrebă dânsul. Iovanache rămase cu gura întredeschisă şi un fir de fum îi urcă spre ochi. Prodan râdea, dând din umeri. Alimănescu fu acela care-i răspunse lui Anghel, privindu-l drept în ochi:

– Dragostea pentru revoluţie e mai mare decât ura pentru un om. Nu suntem nişte asasini! Vogoride nu va cădea decât atunci când aceasta va face trebuinţă cauzei.

Anghel tuşi şi se uită la vârfurile întoarse în sus ale ghetelor sale scâlciate şi plesnite. Nu spuse nimic, şi nu mai ascultă ce vorbeau ceilalţi. Când se ridicară ei să plece, căci venise ora prânzului şi mâncau la un birt de peste drum de casele lui vodă Şuţu, Anghel se ridică şi el, dar arătând că vrea să rămână.

Ceilalţi se îmbrăţişară. Măldărescu, mult mai emoţionat decât da de bănuit aerul său rece şi sever, îi şopti profesorului de matematici:

– Nu credeam să aflu aşa vestea cea mare... Îmi închipuiam că într-alt chip, mai solemn şi mai... romantic... dar e bine!

– Revoluţia e cel mai romantic lucru din lume, spuse cu glas scăzut Alimănescu şi-l strânse în braţe, apăsându-şi pieptul slab şi bolnav pe placa de oţel cu cele două steme îngemănate sub coroana lui Alexandru Ioan I, care atârna pe plastronul roşu al uniformei lui Măldărescu. Apoi îi dădu mâna lui Iovanache, mai puţin expansiv, dar, spre mirarea lui, acesta îl îmbrăţişa cu foc şi-l sărută pe obrazul drept, ca să-i şoptească la ureche:

– Vezi ce-i cu Anghel...

Îl sărută şi pe partea cealaltă, şi-i şopti în urechea stângă:

– ...să nu facă prostii. La revedere, iubite amice, zise el tare şi ieşi, împingându-l afară şi pe Prodan.

Când rămaseră singuri, Alimănescu fu apucat de un acces de tuse. Tuşea găunos, sec, apoi se duse afară să scuipe şi se întoarse cu batista la gură. Se uită la batistă şi o băgă repede în buzunarul jiletcii. Se duse să tragă perdelele şi să deschidă fereastra. Apoi îl luă pe Anghel de umeri şi spuse cu blândeţe:

– Nu mai am mult de trăit... poate un an... cel mult doi. Dar n-aş vrea să mor înainte de-a vedea revoluţia victorioasă.

Anghel îl luă de talie:

– Te iubesc, Alimănescule, spuse el cu glasul lui sec şi înăbuşit. Dacă n-ai fi tu, omenirea ar fi mai puţin nobilă... ar merita mai puţin să-ţi jertfeşti viaţa pentru ea... Eşti un om curat, un suflet de cristal...

Alimănescu râse:

– Am prea puţină viaţă ca să-mi pot îngădui a o mânji prin compromisuri... Vezi că meritul nu-i al meu, ci al ftiziei... Ce-i cu tine? Eşti tulburat; ţi s-a întâmplat ceva?

– Da... M-am ciocnit cu suflete mici, retrograde, bicisnice... Mi-e ruşine pentru mine şi pentru ei... şi mi-e sete de libertate, de fapte eroice... exclamă Anghel.

– Spune mai cu amănunte, zâmbi celălalt cu o ironie binevoitoare. Anghel îi povesti scena cu familia.

– Era de aşteptat, zise Alimănescu; dacă vrei, stai la mine o vreme, până-ţi faci un rost; nu-ţi pot oferi mai mult decât vezi.

Şi-i arătă cu un deget canapeaua cu arcuri sărite, comoda cu lighean de faianţă, masa cu lampă de ulei şi cu sfeşnic cu o singură lumânare, dulapul cu cărţi şi haine, gravura de pe perete (generalul feldmareşal Miloradovici trecând Dunărea în fruntea oastei pravoslavnice a luminăţiei sale împăratului Rusiei), icoanele la care Alimănescu, ateu, nu se închina, şi patul de alamă. Pentru Alimănescu, fecior de boierinaş de prin Buzău, era puţin şi sărăcăcios; pentru Anghel, care cunoscuse mizeria la Paris, era bine; totuşi refuză.

– Am să-mi caut o odaie în oraş şi-ţi dau de veste unde sunt, de îndată ce-am găsit-o. Vreau să mai vorbim despre ideal, despre...

– Ascultă Popescule, ce te face să te gândeşti atâta la Orsini? întrebă Alimănescu ţinându-l de mână ca să nu-l lase să plece spre uşă. Anghel se roşi:

– Nu m-am gândit, pe onoarea mea, până adineauri, când veni vorba...

– Orsini n-a făcut nimic, zise Alimănescu. Anghel răspunse prompt:

– Focul lui de pistol l-a obligat pe Napoleon să purceadă la unificarea Italiei, care azi e un fapt împlinit!

– Revoluţia nu se face cu un foc de pistol, ci prin poporul înarmat! spuse celălalt cu o blândă încăpăţânare şi-l sili să se aşeze pe scaun. Câtă vreme societatea nu e coaptă pentru revoluţie, degeaba îi ucizi pe tirani. Iar când e coaptă, mă mai e nevoie să-i ucizi, căci cad instituţiile care-i poartă... Ravaillac l-a ucis pe Henric al IV-lea, şi Damiens l-a înjungheat pe Ludovic al XV-lea, amândoi zadarnic; în schimb, când a izbucnit revoluţia, procesul şi decapitarea lui Ludovic al XVI-lea s-au făcut aproape ca o formalitate!

– Exemple vechi! zise Anghel. Orsini e de ieri!

– Dar Fieschi nu-i tot de ieri-alaltăieri? întrebă Alimănescu aprins, înroşindu-se în obraji şi cu ochii deodată arzători. Cine l-a dat jos pe Ludovic-Filip? Maşina infernală a lui Fieschi sau revoluţia din februarie? Cine i-a gonit pe Bourboni? Cuţitul lui Louvel sau revoluţia din iulie 1830?

Începu deodată să tuşească şi se repezi afară. Când se-ntoarse, era pământiu şi-şi ţinea batista apăsată pe gură. Anghel sări în picioare şi murmură:

– Iartă-mă...

– Ai înţeles? întrebă cu glas stins bolnavul.

– Da, ai dreptate, zise iute Anghel Popescu.

– Suntem câţiva care vrem revoluţia, zise Alimănescu. Nu ne mulţumim cu o reformă sau două... vrem să vedem republica, votul universal, poporul... Se întinse pe pat şi închise ochii, apoi adăugă cu glas sfârşit:

– Poporul, liber şi... înarmat...

Anghel zise:

– Odihneşte-te. Să stau cu tine?

– Nu... şopti celălalt. Du-te... şi caută-ţi casă... îmi trece imediat; e o slăbiciune...

Anghel îi strânse mâna şi plecă. Bolnavul deschise ochii azurii şi privi tavanul, pe care igrasia desenase figuri ciudate, care puteau semăna cu orice. Faţa palidă şi cu barbă blondă, privirea blândă şi visătoare a celui care zăcea pe pat, de le-ar fi văzut cineva în clipa aceea, ar fi zis că sunt ale unui om de o mare puritate şi bunătate. Bolnavul stătea acolo şi se gândea, şi aştepta. Nu mai avea mult timp... dar era la sfârşitul lui mai şi totul trebuia să se dezlănţuie în iunie. Avea să mai trăiască pân-atunci, şi să-şi vadă visul cu ochii.

V

În vremea aceea, Anghel Popescu care-şi adusese aminte că are de dat o lecţie, mergea repede pe străzi, pierdut în gânduri. Când trecu peste Podul Mogoşoaiei, o caleaşcă venea în trap mare; el umbla aşa de năuc, încât caii ajunseseră peste el, gata să-l zdrobească. Vizitiul răcni şi Anghel sări îndărăt; pălăria îi căzu pe spate, jos în praf. Se aplecă, o ridică şi o şterse cu mâneca, roşu la faţă, sub râsetele unor trecători. Plecă mai departe, asudat, cu ochii ţintă în gol.

Intră pe poarta de fier a casei din Culmea Veche şi urcă scările, trăgând pe el şi potrivindu-şi redingota strâmtă care

nu mai avea mult până să se crape la încheieturi. Feciorul îl primi binevoitor:

– Să trăiţi, dom'le Anghel, cu o familiaritate pe care n-o avea faţă de musafirii simandicoşi. Nu era om rău, feciorul; nici nu-şi dădea seama că Anghel Popescu se strâmbă şi se încruntă abia văzut, când îl aude. Anghel Popescu ar fi vrut să fie primit ori cu „Intră, măi neică", ori cu închinăciunea mută rezervată boierilor; dar aşa, să fie un fel de boier care nu e boier... Trăgând mereu de hăinuţa-i neagră, trecu prin două saloane, apoi în coridor şi bătu la uşă.

Îi deschise guvernanta franţuzoaică, cu o veselie neobişnuită la ea. Davida abia dădu din cap... Părea tristă şi morocănoasă. Avea o rochie de mătase de un verde întunecat, strălucitor şi metalic cum e ciobul de sticlă în spărtură; lăsase deschişi doi nasturi la gât, unde se vedea o gropiţă, începutul pieptului.

– *Voyons,* Davida, iar eşti despletită, zise mademoiselle Marchand cu o falsă nemulţumire. În acelaşi timp trase cu ochiul la Anghel Popescu, care se uita la Davida, cu părul ei negru ca noaptea, cu pleoapele pure plecate, şi-şi trăgea în jos pe el redingota tocită.

– Ei, începeţi să lucraţi. Ce mai faci, domnule Popesco? Ce mai e nou în oraş? Se spune că guvernul a izbutit iarăşi să amâne dezbaterea despre chestiunea pământurilor...

Anghel Popescu rămăsese cu furia jignită şi desperată de adineauri mocnind în el. De aceea, timiditatea şi tulburarea îi pieriră pentru o clipă şi vorbi, cu capul în pământ şi cu tonul lui înăbuşit, încăpăţânat şi ferm:

– Domnul Vogoride luptă cu multă energie pentru apărarea nedreptăţii.

– Cum? A, asta a fost foarte bine zis! „cu energie, pentru apărarea nedreptăţii". Mademoiselle Marchand era încântată; repetă iarăşi fraza:

– E aproape o epigramă; *vous êtes bien spiritiuel*[1].

Davida ridicase ochii şi-l privi pe Anghel Popescu, pe care-l vedea cu adevărat întâia oară. Îşi scotea caietele dintr-un secreter din lemn de trandafir din care începeau sa cadă încrustaţiile şi de aceea fusese mutat din salon în odaia ei. Întrebă:

[1] Eşti foarte spiritual.

– Ce e nedreptatea?

Anghel Popescu murmură, mereu cu hotărârea mânioasă ce-l stăpânise pe drum:

– Pot să vă spun ce socoteşte domnul Vogoride că e dreptate şi nedreptate. Drepte sunt privilegiile şi abuzurile. Nedreaptă, lupta pentru libertate.

Se gândea: „Nu mai pot fi nici sluga lor. E prietenul casei; poate că or să se supere şi să se lipsească de mine. N-o s-o mai văd. Ei şi? N-am să mai sufăr...“ Îl durea inima, şi-i părea rău că vorbise. Dar nu se mai putea opri. De aceea răspunse şi la a doua întrebare a domnişoarei Marchand:

– Şi ce e, după dumneata, dreptatea?

– Dreptatea, domnişoară, e binele omenirii!

– Bravo, domnul meu. Se vede bine că ai fost în Franţa, spuse mademoiselle Marchand. Ce spui, Davida?

Fata se uita mereu la Anghel Popescu.

– Cred, murmură ea, cred că e o gândire nobilă... *C'est noblement pensé...*[1]

Anghel Popescu se aşteptase la o răceală de gheaţă; şi iată că vorbele lui fuseseră primite cu admiraţie. Era întâia oară când i se întâmpla asta, şi-l cuprinse un val de recunoştinţă pentru mademoiselle Marchand şi pentru Davida. Dar tocmai de aceea amuţi, şi nu mai fu în stare să spună vreun cuvânt mai cu miez. După câteva încercări de-a învia conversaţia la care Anghel Popescu nu răspundea decât cu „da“ sau „nu“, guvernanta se ridică:

– Davida, am câteva cumpărături de făcut în oraş. Dacă vrei să iei ceaiul, suni; am să-i dau eu ordin Anastasiei.

Şi se retrase, demnă. Anghel Popescu îi dădu Davidei lecţia de algebră, simţind mereu că i se încurcă gândurile de o bucurie tremurătoare pe care nu îndrăznea să şi-o mărturisească. Nu cumva... S-ar putea oare...? Dar Davida nu ceru ceaiul şi se despărţi de el cu obişnuita-i muţenie morocănoasă. Pe drum îndărăt, Anghel Popescu văzu întâia dată că e primăvară. Cerul era albastru, soarele tare, în curţile dimprejurul caselor cu coloane de stuc ciripeau păsările în castani şi în tei;

[1] E o gândire aleasă.

copiii se jucau în praful uliţelor nepietruite; şiruri de care cu boi treceau încet, depăşite la trap de echipajele elegante, cu cucoane în mătăsuri şi cu pene de struţ la pălărie; de pe trotuare domnii le salutau cu un gest larg al mâinii înmănuşate, care ţinea jobenul şi-apoi mergeau mai departe pe trotuarul pe care ucenici cu şorţuri murdare făceau opturi de apă cu o pâlnie şi o cană, spre a pieri apoi înăuntrul dughenilor care miroseau a cafea, a peşte sărat şi a mirodenii. Clopotele băteau în turlele bisericilor, precupeţi încovoiaţi sub cobiliţe îşi strigau marfa, mahalagii tineri adunaţi pe la răspântii vorbeau tare şi râdeau, din grădina unui birt se auzea ţârâit de scripcă. Anghel Popescu se opri în faţa unei ferestre pe care era lipită o hârtie: *De închiriat*. Unde era intrarea? Se uită împrejur. O curte îngustă, umedă, întunecoasă, ca o fântână; în fund se vedea un fel de podişcă împrejmuită cu parmaclâc de fier; deasupra era acoperişul. Aici erau desigur odăiţe mici, cu tencuiala cojită, în care trăiau conţopişti, studenţi, slujbaşi mărunţi ieşiţi la pensie. Găsi în sfârşit uşa, bătu şi-i deschise o femeie grasă în halat de macat roşu, legată la cap cu tulpan pembé.

– Aveţi de închiriat?

Da, avea. Îl duse tocmai sus, sub acoperişul de şindrilă, pe o podişcă cu parmalâc de fier: o odaie mai înaltă decât largă, deşi era foarte scundă; un fel de carceră, cu un pat, o masă, un scaun şi un scrin mâncat de vreme.

– De sertare trebuie să tragi binişor, că se cam desfac şi eu nu plătesc tâmplarul; orice meremet îl faci din punga dumitale.

Chiria era de zece lei pe lună, pe care Anghel îi plăti dinainte şi se duse să-şi ia boarfele de acasă. Popa era la biserică; surorile îl primiră cu râsete:

– Ei, ai venit la vorba noastră? Eşti lipitoare, sau ni se pare nouă?

Dar când îl văzură că-şi face o boccea din lucruri şi iese cu ea pe uşă, amuţiră. Erau atât de uimite, încât nici nu se gândiră să se ia după el, să-l vadă unde se duce. Cu o excitare a nervilor care se deosebea de o bucurie obişnuită şi sănătoasă, Anghel Popescu se mută în locuinţa cea nouă. Se uita la pereţii coşcoviţi şi totuşi nu-şi putea stăpâni un simţământ de mulţumire şi de triumf. „Sunt liber! Sunt liber!“ îşi zicea el încercând sertarele scrinului, care într-adevăr era gata să se deşchioleze

în mâinile lui. „E şi mai multă mizerie ca la Paris, dar aici nu sunt din mila nimănui. Aicea n-am stăpân!”

Se trânti pe patul şubred şi care mirosea a vechitură şi a sărăcie şi visă, multă vreme, cu mâinile sub cap. Şi cu toate că pe fereastra fără perdele venea o lumină gălbuie, ştia el că afară e soare şi cer şi primăvară, îndrăzneala, îşi spunea Anghel Popescu, cu o înflăcărare înfrigurată, cu o încordare aproape de neîndurat a nervilor: îndrăzneala, asta-i lipsise. Şi la Paris, şi aici, fuseseră anumite împrejurări în care era sigur că viaţa şi soarta îi deschid o uşă; nu păşise înăuntru din tembelism. „Au dreptate surioarele – îşi zise el zâmbind ironic – că sunt căzut din lună. Dar acuma s-a isprăvit.” Făcuse marea descoperire. Găsise cheia. De-acum înainte, nimic nu-l va mai putea opri să trăiască aşa cum se socotea menit să trăiască, adică nobil, curat, pătimaş şi eroic.

În clipa aceea, fără ca el să ştie, Davida Cozianu se gândea la el. Şi de asemenea, Anghel Popescu n-avea să ştie niciodată *cum* se gândea la el, ce socoteli întortocheate, ce calcule subţiri, cutezătoare, nebuneşti, cotite, se teşeau în mintea ei aprinsă care se hrănise atâta cu autori clasici, de o gravitate apăsătoare, şi cu singurătate.

Seara, Anghel se duse la Alimănescu să-i spună unde şi-a găsit casă; statură multă vreme de vorbă.

– Pari foarte mulţumit, zise Alimănescu. Eşti ca un om înamorat.

Şi zâmbi binevoitor, ca dintr-o mare depărtare. Anghel nici nu clipi din ochi, şi vorbi de altceva. Izbuti să se stăpânească şi să nu vorbească despre ce simţea; dar nu izbuti să-şi înăbuşe frământarea şi agitaţia; umbla prin odaia matematicianului, în lumina galbenă a lămpii cu glob de porţelan, şi Alimănescu, de pe pat, îl urmărea cu privirea-i visătoare, albastră. Anghel perora despre necesitatea acţiunii violente şi făcea fraze mari şi romantice, iar celălalt îi trântea din când în când câte una din axiomele sale de geometru al revoluţiei.

În zilele următoare, Anghel se duse des în Culmea Veche. Domnişoara Marchand avea totdeauna de supravegheat ceva în casă, de făcut ceva ce nu suferea întârziere şi dispărea, lăsându-l singur cu Davida. Într-o zi, când şi doamna Cozianu lipsea de acasă – era în vizită la vorniceasa Sturza, bolnavă –

şi Anghel îi explica elementele geometriei descriptive, Davida puse creionul jos şi întrebă, cu un aer visător:

– Astăzi sunt obosită. N-ai vrea să-mi povesteşti ceva... despre Paris? Şi sună să vie ceaiul. Peste câteva minute, cu ceaşca în mână, Anghel Popescu se străduia să nu tremure uşor de încordare, fiindcă farfuria şi ceaşca zornăiau, abia perceptibil, dar făcându-l să roşească.

– N-am cunoscut acelaşi Paris pe care-l ştiu oamenii bogaţi, zise el cu un zâmbet silit.

„Îndrăzneală – se gândea el – îndrăzneală şi sinceritate".

– Sunt prin apropierea teatrelor birturi la subsol, unde aerul miroase a pivniţă şi a alcool, şi unde oameni cu feţele brăzdate, scobite, cu ochii sticloşi, beau absint ca să uite de mizerie. Mă duceam acolo nu ca să beau, ci ca să mă întâlnesc cu anumiţi prieteni...

Şi se opri. Să spună? Îndrăzneala îl va salva. Numai îndrăzneala. În toate lucrurile trebuie să mergi până la capăt.

– Dumneata nici nu ştii, duduie Davida; dar îţi spun, fiindcă mi se pare că eşti singura persoană care poţi înţelege... Sper – nu: cred, sunt sigur, că înţelegi nobleţea revoluţiei. De acolo, din subsoluri, din odăiţele sărace ale foburgurilor, o să pornească explozia. Bonaparte şade pe un butoi cu praf de puşcă şi azi, mâine, are să sară în aer! Şi el ştie asta. Ştie foarte bine, că doar nu-s decât doi, trei ani de când i-a adus aminte Orsini.

– Acela care-a tras cu pistolul în el?

– Da, acela! Eram acolo şi m-am dus să-l văd la ghilotină! Niciodată nu mi s-a părut un om mai mândru şi mai frumos decât Orsini când s-a urcat pe eşafod!

Se făcuse şi mai galben ca de obicei şi ochii de cărbune stins îi străluceau. Davida îl privea ţintă.

– Povesteşte-mi despre Orsini, îl rugă ea şi-i zâmbi – cu zâmbetul ei atât de rar şi care încă părea de copil. Îl ascultă multă vreme. Se juca în neştire cu o batistă de dantelă pe care la sfârşit o vârî în mânecă şi spuse:

– La noi, oameni de aceştia nu sunt...

– Sunt şi la noi, îngăimă Anghel Popescu.

După aceea tăcură amândoi multă vreme, într-o încordare pe care fiecare o simţea numai pentru sine. Deodată Davida

îşi acoperi faţa cu mâinile şi se cutremură. Anghel Popescu se ridică în picioare, înfiorat.

– Duduie Davida... ce e? Ce s-a întâmplat? Ce-am făcut?

Ea nu-şi dezlipea mâinile de pe faţă. Anghel Popescu făcu o mişcare, voi să fugă să cheme pe mademoiselle Marchand în ajutor, făcu un pas înainte întinzând mâinile. Davida îşi luă palmele de pe ochi şi se uită la el, galbenă şi cu privirea arzătoare. Îl întrebă:

– Să-ţi spun?

Nici nu era o întrebare. Anghel Popescu, pierdut, nu răspunse.

– Aud pe cineva, şopti Davida. Şezi şi ia o carte. Se prefăcură că lucrează. Anghel Popescu tremura.

Davida îl cerceta cu coada ochiului. Nu se auzea nimic, nu se mişca nimeni. Davida se ridică şi sună. Întrebă pe ţigancă unde e mademoiselle Marchand. Plecase. Anghel Popescu aşteptă să iasă slujnica; era tulburat, îi bătea inima, asuda de emoţie şi se pregătea nici el nu ştia la ce clipă supremă a vieţii lui, dar Davida îi spuse:

– Te rog, acuma pleacă. Trebuie să mă mai gândesc.

– Dar... de ce...

– Nu, lasă-mă, du-te. O să vorbim... Vino... vino mâine.

Şi, în uşă, îi spuse:

– Până atunci, am să mă gândesc la dumneata...

Într-adevăr se gândi la el, nu aşa cum s-ar fi aşteptat Anghel Popescu, ci cântărindu-l, calculând, întrebându-se cât şi până unde se poate încrede în el. Iar Anghel stătu încuiat în odăiţa lui, sărind uneori de pe pat şi plimbându-se ca într-o cuşcă, până ameţea, împrejurul mesei nevopsite şi a unicului scaun.

Era într-o stare de exaltare care-l făcea să nici nu poată mânca. Bea apă din când în când şi pornea iarăşi în jurul mesei. Podeaua scârţâia cumplit. Vecinii de dedesubt băturâ de câteva ori în tavan, degeaba. In sfârşit cineva bătu şi în uşă; Anghel deschise şi se trezi în faţa unui bătrân cu tichie de atlaz şi halat ca un anteriu de negustor armean; omul i se plânse că nu se poate odihni.

– Sunt bolnav şi doctorul mi-a spus să mă plimb zece ceasuri pe zi, răspunse Anghel şi-l împinse afară. Îi venea să râdă, i se părea că viaţa abia acum începe, că e minunată, de necrezut,

că se întâmplă aievea lucruri despre care auzise sau citise în cărţi. Noaptea nu izbuti să doarmă. Nici nu voia să doarmă. Vedea mereu mâinile fine şi negricioase ale Davidei cum îi acopereau faţa. „Are nevoie de mine. O s-o salvez. O s-o ajut. N-o să-i cer nimic în schimb, decât s-o pot vedea, să stăm de vorbă ca adineauri. Ce fericire! Ce fericire!" Ar fi vrut să mulţumească, să se închine, dar n-avea cui: doar vieţii, întâmplării – şi lui însuşi, care era îndrăzneţ şi neînfricat, gata de faptele cele mai mari şi mai eroice.

A doua zi, vibrând de încordare, cu capul înfierbântat, tremurând de emoţie, sosi cu un sfert de ceas mai devreme şi, până să vie ora hotărâtă, se plimbă pe stradă. Trei echipaje strălucitoare intrară în curte şi traseră la peron; câţiva domni eleganţi urcară treptele şi intrară în casă, iar trăsurile ieşiră pe poarta cealaltă şi traseră la trotuar. Anghel Popescu îi privi fără invidie: de-ar şti ei ce era în el, cine era el, l-ar invidia *ei*. Le era superior; aproape că-i era milă de ei.

Intră şi el şi trecu, urmându-l pe fecior, printre saloanele unde lumea vorbea fără să-l ia în seamă. Bătu la uşa Davidei. Deschise chiar Davida. Era singură. Avea tot rochia verde, dar încheiată până la gât. Îl pofti să şadă. Apoi tăcură. Guvernanta nu era acolo: plecată, de bună-seamă, după cumpărăturile ei neobişnuit de frecvente în vremea din urmă.

– M-am gândit mult la dumneata, îngână Davida. Anghel Popescu plănuise să-i cadă în genunchi, să-i sărute mâna, dar nu putu; era ca paralizat, cu braţele şi picioarele moi.

– M-am gândit la dumneata... şi încă nu ştiu...

– Ce? şopti înecat Anghel.

– Încă nu ştiu... dacă pot avea încredere...

– Davida... îngăimă Anghel şi alunecă din fotoliu, căzându-i în genunchi. Ea înţepeni abia văzut, parcă ar fi vrut să se dea îndărăt şi n-avea unde.

– Nu ştiu dacă eşti omul pe care... îl visez eu. Tonul îi era fals; nu visa de loc un asemenea om.

Se aplecă spre el:

– Ai văzut cine e în casă la noi?

– Nnu... n-am...

– E omul cel mai odios, cel mai infam, cel mai mârşav! suflă Davida, aplecându-se şi mai mult spre el. Anghel îi simţea răsuf-

larea parfumată, de fiinţă tânără, şi mireasma părului spălat de ţigănci cu floare de tei şi de muşeţel.

– E omul care ne dezonorează ţara, care pătează numele celor mai bune familii, tiran, desfrânat, ipocrit, obraznic, un om care face ruşine pământului pe care-l calcă!

– Cine? îngăimă Anghel Popescu.

– Cine? Mai întrebi cine? Nu-l cunoşti? Eşti mai puţin decât credeam, zise Davida şi întoarse capul. Anghel rămase o clipă mut, apoi întrebă nesigur:

– Vogoride?

Davida îl privi drept în faţă; era atât de schimbată de patimă, încât Anghel Popescu îşi pierdu minţile de tot.

– Te-a jignit pe dumneata?

– Pe mine? Cum îndrăzneşti să gândeşti aşa ceva? Crezi că mă poate atinge jignirea unui grecotei infam ca el? Ah, lasă-mă, văz că numai vorbele erau de dumneata. Te pretinzi republican şi revoluţionar şi trebuie eu să te învăţ că n-au a face jigniri personale, n-au a face interese mărunte şi josnice, ci o cauză mai înaltă şi mai nobilă. Cred că am greşit...

Tăcură o clipă.

– Ia loc; şezi în fotoliul cela... Să sun să aducă ceaiul? întrebă Davida cu o răceală care-l deznădăjdui pe Anghel Popescu. Anastasia aduse ceaiul, apoi ieşi fără un cuvânt. Nu se auzea decât murmurul ibricului de argint.

Davida turnă ceaiul, îi puse zahăr. Clinchetul linguriţei răsună în tăcere.

– Toată lumea îl urăşte, zise Davida. Cine nu-l urăşte? Cunoşti pe cineva care nu-l detestă şi nu-l urăşte?

– Da, zise sec Anghel Popescu. Toţi boierii mari ale căror interese le apără!

Şi, privind-o cu o curiozitate nouă, înfricoşat de o idee pe care nu îndrăznea s-o gândească până la capăt, întrebă:

– Duduie Davida... ce ai cu el?

Davida începuse să plângă, de nervi, de furie, de nerăbdare că nu mergea totul atât de simplu cum plănuise ea.

– Eu... nu pot iubi libertatea? zise ea cu glasul întretăiat de plâns. Eu... trebuie să fiu la fel cu toţi cei din lumea mea? Nu poţi avea încredere în mine? Eu nu am idealuri?

Lacrimile i se uscară îndată şi ultimele cuvinte le rosti cu pasiune şi furie; nu fiindcă într-adevăr ar fi avut idealurile lui Anghel Popescu, dar dacă în clipa aceea avea poftă să spună că are idealuri, trebuia ca oricine s-o crează, şi în starea de nervi în care se afla, cea mai mică şovăire o scotea din fire şl o făcea să fiarbă de iritaţie. Dar această mică scorpie cu pletele negre zbârlite, cu ochii arzând în obrazul îngust şi pal, îl încântă. Îi căzu la genunchi şi-i sărută mâinile mici şi negricioase, dar ea şi le trase îndărăt, cutremurându-se. El nu observă această mică mişcare de dezgust. Râdea tulburat, fericit, bâiguind cuvinte fără şir. Davida se aşeză şi-l lăsa să-i ia mâna; spuse încruntată:

– N-ar fi trebuit să-ţi vorbesc...

– De ce? întrebă Anghel, deodată speriat.

– Nu eşti în stare să-ţi sacrifici viaţa pentru un ideal...

– Ba sunt, zise Anghel, pe un ton sec şi ferm. Sunt.

Ea îl privi atât de fix şi de întunecat, încât altul ar fi crezut-o nebună.

– Minţi, şopti Davida. Anghel se făcu galben.

– Nu mă înjosi... sunt un om sărac, n-am decât onoarea...

Ea se strâmbă dispreţuitor. Anghel vorbi apăsat:

– Duduie Davida... ia seama ce spui!

Ea, cât era de tânără şi de subţire şi de uscăţivă, adună într-o privire şi într-un cuvânt mai multă ironie veninoasă decât un sobor de cucoane bătrâne în cap cu vorniceasa Sturza şi şuieră deslușit, aproape silabisind:

– Orsini!

Anghel se roşi, apoi se îngălbeni. Exclamă, desperat:

– Duduie Davida... nu e momentul! M-am gândit... dar nu e momentul!

– Haha! Haha! râse otrăvit Davida, cu o veselie exagerată, silită.

– ...dar dacă va face trebuinţă cauzei, ascultă-mă... eu voi fi acela!

– Cauzei? sări Davida. Şi când va face trebuinţă cauzei? când o să-şi facă mendrele încă vreo câţiva ani! E mai uşor să te ascunzi după interesele cauzei, decât să-ţi pui viaţa în joc!

Anghel o luă de mâini şi o scutură:

– *Mâine!* înţelegi? *Mâine* ţi-aş dovedi ce-i în sufletul meu! Nu mâine, azi! Dar nu pot! Nu pot!

– *Orsini!* scrâşni Davida, râzând aţâţător. *Orsini!*

– Înţelege, că le-am făgăduit prietenilor mei că nu voi face nimic fără să ştie ei!

– Să ştie! De ce n-ar...

Şi Davida se opri la jumătatea frazei. Nu. Nu trebuia să ştie nimeni nimic.

– Nu mi-ar da voie! Ei văd altfel lucrurile!

– Minţi! Ţi-e frică! exclamă Davida şi începu să plângă silit, ascunzându-şi faţa. Îmi pare rău că ţi-am vorbit! ţipă ea înăbuşit. Nu trebuia! Trebuia să tac şi să încerc eu, cu mâna asta! Anghel Popescu îi sărută pumnul mic, negricios, crispat şi rosti anevoie:

– Bine, am s-o fac...

Davida îl privi atunci drept un faţă, şi-i zâmbi. El o privi, cutremurat, aproape cu spaimă şi vru să spună ceva, dar nu izbuti decât să-şi mişte buzele şi i se umplură ochii de lacrimi. Davida îi luă faţa între mâini; Anghel Popescu se înfiora la atingerea asta şi închise ochii, iar lacrimile începură să-i curgă pe obraji. Când îi deschise, Davida nu mai era în faţa lui. Se ridicase, subţire şi mlădioasă, şi căuta ceva în secreterul cel vechi din lemn de trandafir. Scoase din sertar un pistol şi i-l aduse:

– E al lui tata... E încărcat.

Era un pistol de duel, cu ţeava lungă, în şase muchii, şi cu mânerul împodobit cu sidef.

– Trebuie să ţinteşti, aşa.

Şi-i arătă lui Anghel Popescu cum să tragă; el se lăsă învăţat, ca în vis. Tot ca în vis ascultă explicaţiile ei, unde îl poate găsi pe Vogoride, unde îl poate aştepta.

– Zilele astea am să-ţi trimit vorbă, cu locul şi ceasul unde-l vei afla.

Anghel Popescu stătea în picioare, ameţit. Davida îl îmbrăţişa şi se strânse la pieptul lui, iar el se aplecă s-o sărute, pierdut; ea îi întinse obrazul stâng, fraged şi rece. După ce plecă el, îşi şterse obrazul. Nu-i ajungea, îşi turnă apă şi se spălă pe faţă. Îşi schimbă şi rochia.

Anghel Popescu se-ntoarse umblând în neştire, se-ntinse pe pat şi seara, noaptea, dimineaţa rămase acolo, galben, năduşit,

cu creierii arzând. Se duse apoi iarăşi la Davida, unde o găsi şi pe mademoiselle Marchand, care însă, după ce-i învălui într-o privire pătrunzătoare, pe el descompus la faţă şi pe Davida neschimbată, închisă şi mută, ieşi ca să pregătească ea însăşi ceaiul:

– *Ces pauvres femmes ne savent pas ce que c'est qu'un thé bien fait*[1].

Davida îl întrebă pe Anghel:

– Ţi-i frică?

Asta, cu un zâmbet batjocoritor şi trufaş. Anghel se îndreptă, jignit:

– Nu, zise el trist, mai voiam să te văd.

– Ascultă – şopti repede Davida – o să am grijă să nu ţi se-ntâmple nimic. Nu trebuie să te vadă nimeni atunci... fiindcă vreau să ne mai întâlnim.

Anghel Popescu îşi puse mâna pe inimă, îl durea de o fericire ciudată, sfâşietoare, întunecată, pe care n-o ştia şi de care nu auzise niciodată.

În zilele următoare, veni iarăşi. Vorbeau repede şi în taină. Apoi se hotărâră: mâine, Anghel avea să se ducă să-l aştepte pe Vogoride la locul potrivit.

Dar a doua zi nu se întâmplă nimic. Anghel Popescu veni spre seară. Feciorul îi spuse că duduia Davida nu e acasă. Anghel aşteptă pe stradă să vadă trăsura întorcându-se cu Davida din oraş, dar nici o trăsură nu se întoarse, până după miezul nopţii. Anghel Popescu veni şi a doua zi dimineaţa. „Duduia Davida era în oraş". După-amiază veni iar. „Era ocupată". A treia zi mai încercă o dată si-nţelese, în sfârşit, că Davida nu vrea să-l primească. Plecă încet pe Culmea Veche în jos, spre oraş.

Până atunci nu se mai dusese pe la „Thoma" Alimănescu, doctor în ştiinţe (promoţia 1854) al universităţii pe care a întemeiat-o în 1215 Robert de Sorbon. Dar acuma, deşi îi era frică de întrevederea cu dânsul, nu se putea împotrivi; îşi dădea seama că, deşi nu vrea, o ia mereu pe uliţe din ce în ce mai apropiate de locuinţa lui Alimănescu. În sfârşit (era seară şi lampagiii aprindeau felinarele pe străzi) urcă în beznă scara strâmtă şi bătu la uşă. Dinăuntru vocea matematicianului îl întrebă cine e, apoi uşa se deschise.

[1] Bietele femei, nu ştiu ce înseamnă un ceai bine preparat.

– Intră repede, şopti Alimănescu, îl trase înăuntru şi închise uşa după el. Înăuntru era fum gros, perdelele erau trase şi înghesuială; erau mai mulţi oameni decât data trecută; tânărul Prodan mai adusese câţiva colegieni de vârsta lui, Iovanache venise cu un deputat cu favoriţi cărunţi şi sprâncene stufoase, care votase cu Bălcescu şi Ion Ionescu în comisiile guvernului provizoriu din 1848, locotenentul Măldărescu era însoţit de încă vreo trei, patru tineri ofiţeri, din care unul avea lampasurile şi pieptarul albe şi epoletele roşii ale regimentului doi de lăncieri, iar altul uniforma albastră a infanteriei de linie. Măldărescu vorbea, cu spatele la soba cu patru coloane, spoită alb. Era calm, precis şi ferm – încă şi mai mult ca de obicei. Asta, fiindcă ştia că dacă se afla de complot, putea să-şi piardă viaţa.

– Nu putem fi siguri că toată oştirea o să-ntoarcă puştile cu gura-n jos şi-o să treacă de partea revoluţiei... dar de tras, n-o să tragă! Regimentul de lăncieri şi regimentul întâi de infanterie de linie sunt ca şi sigure pentru noi. Atâta vă pot spune în chip pozitiv.

Tăcu şi se uită liniştit şi plin de stăpânire de sine la cei din jur. Deputatul mârâi:

– Mai mult nici nu ne trebuie...

– Nu putem porni numai cu elemente cunoscute şi sigure, zise Alimănescu. Câte avem, sunt destule ca să facem începutul. Apoi, voinţa poporului le va târî cu sine şi pe celelalte. Iar pe cele care se vor sumeţi a se opune, le va zdrobi.

Se uită împrejur:

– Amici dragi, mie problema mi se pare rezolvată!

Unul din ofiţeri strigă „ura!“ dar se repeziră la el, râzând, ca să-l facă să tacă: puteau fi arestaţi, deşi Agia era mai atentă la agitaţia ţărănimii la barierele oraşului. Prodan spuse:

– Domnule Alimănescu, dacă n-o să avem luni cincizeci de mii de ţărani pe Câmpul Filaretului, n-o să fie niciunul!

– Pleci chiar tu prin sate? întrebă Alimănescu.

– Plec eu şi cu băieţii ăştia...

În colţul lui, sprijinit de zid, Anghel Popescu asculta, cuprins de o enervare, de un neastâmpăr, de o strângere de inimă nemaipomenită. Deodată ridică glasul:

– Dar dacă adunarea va fi oprită de poliţie? Toţi se-ntoarseră spre el. Alimănescu râse:

– N-aibi tu grijă... câteva zeci de mii de oameni nu pot fi opriţi de poliţai, ci numai de oştire; iar dacă oştirea se frânge în mâna guvernului, ca o sabie cu oţelul crăpat... nu mai e nici o stavilă în faţa voinţei poporului!

Odaia se umplu de un murmur aprobativ. Anghel plecase ochii în faţa privirii albastre a lui Alimănescu; îi bătea inima, tare de tot. „Şi-atunci eu... n-o să am nici o parte măreaţă, voi rămâne neştiut?“ Vanitatea lui suferea; îi era frică de Davida care-o să-l dispreţuiască, şi-apoi aşa cum plănuiau aceştia de aici lucrurile, nu va mai fi un uriaş, zdrobind tirania... va rămâne doar feciorul popii Agapit, iar ca revoluţionar, unul ca mulţi alţii, mult mai puţin important decât locotenentul Măldărescu, de pildă, sau Prodan, îndemânaticul agitator. Simţi deodată că-i duşmăneşte, că le pizmuieşte satisfacţia hotărâtă şi aerul ferm şi activ. Se strecură afară cu cei dintâi care plecau, în timp ce Iovanache îl lua la o parte pe Alimănescu, ca să-i şoptească la ureche:

– Ştii că Kogălniceanu şi Rosetti s-au cam speriat de proporţiile pe care le va lua totul... ca să nu mai vorbim de Brătianu şi Carada... Kogălniceanu ar vrea reforme, nu revoluţie... Rosetti s-a speriat de când cu iulie ‘48 la Paris, când au scăpat muncitorii din frâu... iar Brătianu şi Carada şi ai lor s-ar mulţumi să fie împroprietăriţi *ei*... Trebuie să le forţăm mâna. Ai înţeles?

– Ştiam, murmură Alimănescu. Şi chiar *după* aceea, trebuie să veghem, să nu păţim ce-au păţit republicanii francezi în februarie, când s-au trezit cu ducele de Orleans pe un cal alb, cu tricolorul în braţe, la *Hôtel de Ville*... Am prevăzut şi posibilitatea asta... Aici ne pot ajuta trupa răsculată şi masele din stradă.

Oftă. Era palid, dar îmbujorat la faţă şi ochii albaştri îi erau luminoşi şi curaţi.

– Mai sunt trei zile, spuse el.

VI

În zilele acelea (începuse vara, era cald şi bătea un vânt uscat dinspre Bărăgan) Lăscăruş Lascari ajunsese mai agitat decât oricând. Se plimba prin casă în halat şi papuci, cu mâinile în buzunare şi sunând ca de obicei câţiva napoleoni amestecaţi cu fire de tutun. Bea cafele, umbla nervos printre mobilele prăfuite ale casei lui de burlac cu perdelele trase şi îmbâcsite de fum de ţigări de foi şi aburi de cafea. Îşi ştergea fruntea cu o batistă mototolită, pe care spre prânz, când căldura ajungea înăbuşitoare, şi-o vâra între guler şi gât. Mâinile îi erau umede şi lipicioase; cerea altă batistă, îşi ştergea palmele; peste două minute, batista era mototolită şi murdară şi mâinile lui Lăscăruş iarăşi umede.

În sfârşit, nu mai putu răbda; deschise uşa şi bătu din palme:

– Spune-i lui Nicolae să tragă la scară! strigă Lăscăruş în penumbra anticamerei cu perdele trase şi pe care sticlele colorate, roşiatice şi albăstrii, ale marchizei de deasupra intrării o umpleau cu fâşii de lumină roşie şi albastră în care jucau miriade de fire de praf.

Lăscăruş îşi strânse cravata, lepădă halatul şi-şi puse o haină cenuşie şi o pălărie cu fundul rotund, blestemându-le şi înjurând. Avea să moară înăbuşit în guler şi cu capul fiert sub pălărie! Se urcă în trăsură, şi caii porniră la trap pe străzile liniştite, prăfuite, printre case cu jaluzelele trase, printre curţile cu copaci adormiţi în soare, sub cerul albastru-cenuşiu, prevestitor de secetă. Lăscăruş simţea câteodată că-i e frig, apoi asuda iar. De ce nu-i spusese nimic? Ce se întâmpla? Când intră în curtea Cozienilor, în faţa căreia aşteptau trei trăsuri în stradă la umbra unor duzi, se uită la ferestre. Faţada lungă şi tencuită galben, încoronată cu oribile creneluri de cărămidă, nu-i destăinui nimic. Ferestrele înalte *à la française* erau mute, astupate cu perdelele. În anticameră îi dădu pălăria feciorului:

– Boierii sunt acasă?

– E coniţa şi duduia, conaşule.

– Au musafiri?

– A venit cuconul Şerban şi luminăţia sa prinţul Ghica şi sora coniţei.

Lăscăruş nu mai ascultă şi intră ştergându-şi fruntea şi gâtul gras şi alb. Înăuntru era răcoare şi umbră. Într-un colţ al salonului celui mare, doamna Cozianu, în rochie albă, şi soră-sa Oteleşanca, în verde deschis ca o apă, îşi făceau vânt cu evantaiele de dantelă şi fildeş; domnii stăteau în picioare lângă una din ferestre şi vorbeau încet.

– A, Lăscăruş, bine că ai venit, zise Sofia Cozianu. Mai spune-ne altceva decât ce auzim de un ceas; oamenii ăştia ne-au înnebunit cu politica.

– Păi, să mă iertaţi, că nici eu nu pot vorbi de altceva; sărut mâna, coniţa Sofio, sărut mâna, Ortanso. Fierbe tot oraşul; arde mocnit. Se pregăteşte ceva: Vodă cheamă mereu oameni politici la el, Rosetti adună în fiecare seară mărimile *lor* şi complotează până noaptea târziu, Kogălniceanu a început să nu mai ascundă că socoteşte necesar *un coup de force*[1], într-un cuvânt totul atârnă de un fir. Respectele mele, *prince*; bună-ziua, Şerbane. Ei ce facem? Izbucneşte vulcanul? Îi laşi să facă adunarea de 11 iunie?

Şerban Vogoride era ceva mai palid ca de obicei; înalt şi spătos, în jachetă neagră, cu vestă albă şi cămaşa scrobită, de un alb strălucitor, se îndreaptă din şale, cu pieptul şi cu pântecul înainte:

– Nu pot îngădui cu nici un preţ o asemenea adunare. Vor să adune masele prostimii, să le agite cu ideile revoluţionare care ne-au făcut atâta rău acuma mai vreo zece ani. Nu pot îngădui; sunt un vulpoi prea bătrân ca să cred ce se spune, că totul o să decurgă în ordine şi că n-o să se întâmple nimic. În câteva ceasuri ne putem trezi cu revoluţie în Bucureşti; şi Vodă nu s-ar supăra; îl cunosc bine: ar fi în stare să se puie în capul lor. Nu. Niciodată!

Luminăţia sa Beizadea Mitică îşi mângâia favoriţii şi dădea din cap: da, aşa era. Vorbise oracolul, şi nu mai era nimic de adăugat. Lăscăruş Lascari se uita împrejur: unde-o fi guvernanta? Fotoliile cu buchete de trandafiri pe tapiserie, buchete de trandafiri legaţi cu panglici de mătase fâlfâind într-un vânt inexistent nu-i spuneau nimic. Comodele pântecoase din lemn

[1] Un gest de forţă.

de trandafir, harfa aurită şi pianul din fundul salonului, portretele de Aman, al căror ulei lucea în penumbră, nu-i spuneau ce voia el să ştie. Încetă să mai asculte ce se vorbeşte şi se aşeză, ştergându-şi faţa cu batista mototolită, care devenise cenuşie. Se agita in fotoliu, faţa grasă şi albă îi tresărea în ticuri surprinzătoare, răspundea de-a-ndoaselea la întrebări.

– Ce-i cu Lăscăruş? Ce-i cu dumneata, omule? se miră Sofia Cozianu cu râsul ei plin şi voluptuos.

– Căldura, cucoană, căldura... şi grija, răspunse sincer Lăscăruş.

– Ce, ţi-e frică? Uite, ia exemplu de la Şerban, care-i ca o stâncă.

– Lui nu-i pasă de ce-mi pasă mie, zise Lăscărus, dar când le văzu pe cucoane că ridică sprâncenele, îşi luă seama:

– Adică, vreau să spui că e mai curajos; eu simt că mi se cutremură pământul sub picioare. E grav ce se întâmplă; e foarte grav!

Vorbea de cu totul altceva, dar cucoanele crezură că se gândeşte la politică şi le cuprinse şi pe ele îngrijorarea. Afară se auziră uruind trăsuri şi peste câteva clipe intrară alţi musafiri: prieteni de-ai Cozienilor, doi membri din Moldova ai Adunării, care ţineau să vorbească neapărat cu Şerban Vogoride înainte de şedinţa de după-amiază, două fete Grădişteanu cu guvernanta lor, madame d'Aubigny, şi care veniseră s-o vadă pe Davida. Se iscă zgomot, bărbaţii se adunară într-un colţ împrejurul lui Vogoride, Davida apăru într-o rochie galbenă, cu mâneci scurte, şi se retrase într-un colţ cu fetele. Sofia Cozianu rămase într-un cerc de cucoane şi de oameni în vârstă. Lăscăruş, cu mâinile în buzunare, se plimbă prin salon, uitându-se fără interes la tablouri şi trăgând cu ochiul la mademoiselle Marchand, în negru, care vorbea cu madame d'Aubigny. În sfârşit, îi întâlni privirea, rece şi verde şi impersonală. „Ce e cu ea? A înnebunit? Îmi trage chiulul? Îşi bate joc de mine?" se întrebă speriat şi furios Lăscăruş şi iar începură să-l treacă sudorile. Nu fu chip să-i vorbească guvernantei nici la masă, unde rămase toată lumea, şi unde Lăscăruş mâncă mult şi repede, cu un aer scârbit, şi azvârlind căutături furişe spre mademoiselle Marchand.

Când se ridică toată lumea de la masă ca să treacă în salon pentru cafea, Lăscăruş se opri şi când ajunse lângă el mademoiselle Marchand, o auzi că-i şopteşte:

– Bună ziua, domnule Lascari; ce mai faceţi? Am să vă vorbesc.

Şi se depărtă, fără să mai aştepte răspunsul. Dar peste câteva minute, când domnii îşi aprindeau ţigările, iar Davida şi fetele se adunaseră ca să aleagă o bucată din partiturile azvârlite pe capacul pianului, mademoiselle Marchand se apropie ca din întâmplare de Lăscăruş, care numaidecât o apostrofă în şoaptă, furios:

– Ce faci? Nu ştiu nimic! Credeam că ţi-ai luat anumite obligaţii! De ce nu mă ţii la curent?

Voia să-i aducă aminte de banii pe care i-i dăduse, dar se stăpâni, de frică să n-o jignească şi să nu se trezească şi cu banii pierduţi, şi cu treaba nefăcută. Zgârcenia, dorinţa, frica, furia îl făceau să tremure. Îşi ştergea faţa şi-şi vâra batista pe sub guler.

– Vrei să-mi explici?

– O să vă explic, dacă-mi lăsaţi timpul pe care-l risipiţi cu întrebări inutile, murmură guvernanta. Cred că Davida e pe punctul să-şi piardă capul pentru *un petit jeune homme de rien du tout*[1] o nimica toată, profesorul ei de matematici... L-aţi văzut pe-aici, un tânăr în negru, sărăcăcios, un protejat al casei... Nu l-aţi văzut niciodată?

– Matematici? Profesor? Un june pe care l-a trimis Cozianu la Paris? Îl ştiu; dar ce-a găsit la el? Inspiră milă; e penibil, e ridicol! îl ştiu foarte bine; are aerul de-a fi bolnav. Cum să nu-l ştiu! Dar cât de departe au mers lucrurile? Ai băgat bine de seamă să nu se întâmple nimic? Nu vreau să viu prea târziu! N-am nici o încredere în...

Voia să spuie „în dumneata", dar se opri şi de astă dată.

– N-am nici o încredere; sunt foarte nemulţumit de dumneata. De ce nu m-ai ţinut la curent? Dacă-mi spuneai, na-ş fi consimţit! E o greşeală gravă!

– Este exact ce mi-aţi cerut, murmura rece mademoiselle Marchand.

– Nu, nu ţi-am cerut nimic, şopti Lăscăruş nervos. Şi-acum ce facem? Ce faci? Ce-i de făcut?

– E din ce în ce mai nervoasă, are crize de plâns şi nu vrea să spuie nimic; azi mi-a cerut s-o las să ia trăsura şi să se ducă

[1] Pentru un tânăr de nimica.

în oraş. Am refuzat. Atunci a acceptat să meargă cu mine împreună şi m-a implorat s-o las să coboare şi să se ducă singură, sunt sigură că la el, iar eu s-o aştept în trăsură.

– Bine, dar e nemaiauzit! E primejdios! Iţi dai seama ce se poate întâmpla? suflă Lăscăruş.

– Nu se va întâmpla nimic; am s-o urmez după un minut de la intrarea ei în casă, am s-o aduc îndărăt şi trimit chiar azi după-amiază o scrisoare domnului Cozianu. Mâine va sosi, iar poimâine, n-aveţi decât să staţi de vorbă cu el. Da, doamnă, e o bucată foarte frumoasă, şi fiica dumneavoastră o cântă ca un înger, zise ea zâmbind politicos doamnei Grădişteanu, care se apropiase.

– Ce vreme obositoare, nu-i aşa, domnule Lascari? întrebă doamna Grădişteanu.

– E de neîndurat! Simt că înnebunesc! spuse Lăscăruş cu o convingere şi o tărie neaşteptată. Doamna Grădişteanu îl privi mirată, dar nu spuse nimic.

Când domnii începură să-şi ia rămas-bun, fiindcă plecau la şedinţa Adunării, Sofia Cozianu îl opri o clipă pe Şerban Vogoride şi schimbă câteva vorbe cu el, cu glas scăzut:

– Te aştept deseară, şopti ea. Mi-ai lipsit zilele astea.

– Nu-s eu de vină, ştii bine... Vin negreşit...

– Şi vreau să mă şi sfătuiesc cu tine: Davida îmi dă de gândit; nu ştiu ce e cu ea, e obraznică, ciudată, insuportabilă...

– Bine, o să vorbim şi de Davida... după ce se hotărăşte ce facem cu manifestarea populară de 11 iunie, zâmbi Şerban Vogoride.

– Râzi de grijile mele mărunte, zise doamna Cozianu.

– Nu râd, spuse el cu bunăvoinţă; dar fiecare lucru la vremea sa şi la locul său... în ordinea importanţei. Vorbim deseară, draga mea.

Se înclină, îi sărută mâna şi ieşi pe peron.

Lăscăruş Lascari trebuia să plece şi el tot într-acolo. Găsi prilejul să mai treacă pe lingă mademoiselle Marchand şi să-i sufle:

– Să bagi bine de seamă... Norocul dumitale atârnă de ce se va întâmpla... Mai ales, nimic ireparabil...

Şi plecă repede, agitat, luându-l de braţ pe Vogoride şi lipindu-se de el:

– Acum e acum, Şerbane!

Ceilalţi deputaţi vorbeau şi glumeau nervos, încordaţi, socotind că azi şi mâine sunt dezbaterile hotărâtoare, că reforma agrară va putea fi amânată sau întoarsă după voia partidului conservator, dacă azi sau mâine vor obţine majoritatea în chestiunea în aparenţă neînsemnată a manifestaţiei de 11 iunie.

Lăscăruş, în trăsura lui Vogoride (a lui proprie îi urma, la pas), se uita peste capetele oamenilor adunaţi de o parte şi de alta a aleii. Deodată i se păru că un om pe care-l cunoaşte îl priveşte cu o atenţie extraordinară. Cine era? Nu putu să-şi aducă aminte, căci în chiar clipa aceea simţi o lovitură în pălărie şi jobenul îi căzu jos, în trăsură. Lăscăruş se aplecă fulgerător, ghemuit de frică:

– Dau cu pietre! îngână el, dar Vogoride nu-l auzi, căci un „Huoo!“ uriaş izbucni din masa de sute de oameni care se uitau la ei. Caii se speriară şi urcară dealul la trap; sus, vizitiul îi opri şi începură să tremure, năduşiţi. Vogoride, palid, mârâi:

– Am să pun baionetele pe ei... să-i învăţ eu minte.

Şi intră în Adunare, fără să se uite nici în dreapta, nici în stânga; Lăscăruş îl urmă, zvârlind împrejur priviri speriate, şi întrebându-se cine oare era omul care-l privea astfel. Ii era cunoscut. Cine era?

Cei ce au luat parte la această şedinţă a Adunării n-aveau s-o uite niciodată. Drumul până acolo ducea prin oraşul zdrobit de căldură, peste gârla galbenă şi aproape secată, ce-şi scurgea apa groasă, tulbure, dinspre mahalaua tabacilor, cu mirosurile ei putrede şi pestilenţiale; aerul era uscat, praful plutea peste oraş şi turlele celor o sută de biserici păreau mai depărtate în negura gălbuie sub cerul de un albastru fără strălucire, apăsător, înăbuşitor. Pe uliţele dimprejur se îngrămădeau grupuri de oameni, se auzeau strigăte, înspre hanul lui Manuc şi mahalaua Lipscanilor mulţimea era deasă şi se despărţeau din ea inşi care alergau fără să se poată ghici de ce şi încotro, dar păreau să aibă o ţinută precisă şi un rost tainic şi poruncitor. Şirul lung de trăsuri urca neîncetat, la pas, intra pe sub bolta turnului Mitropoliei, unde crucile aurite străluceau stins deasupra turlelor galbene ale bisericii celei

mari. Mulţi deputaţi urcau pe jos; pe laturile urcuşului pietruit erau adunaţi privitori în grupuri din care izbucneau aplauze la trecerea câte unui om politic popular, şi strigăte furioase şi insultătoare la apariţia miniştrilor conservatori. Copacii deşi şi tufişurile ce acopereau costişele dealului, până la zidurile vechi de mănăstire, erau plini de praf şi nici măcar rarele adieri fierbinţi dinspre câmpie nu le tulburau nemişcarea împietrită. Toată colina părea de piatră nisipoasă, galben-cenuşie, pe care se târau ca nişte gângănii negre trăsurile, şi ca nişte furnici oamenii în negru, cu jobenul pe cap, într-un şir necurmat. Sus, între biserica Mitropoliei şi clădirea Adunării, era înghesuială de trăsuri şi oameni. Deputaţii intrau salutându-se cu un aer de înţelegere cu prietenii politici şi cu o politeţe ironică şi duşmănoasă cu adversarii.

Înăuntru, în sala cea mare cu portretul sultanului şi cu acela, mai mic, al principelui domnitor, aerul era înăbuşitor; la început se deschiseseră ferestrele, dar la glasul primilor oratori ferestrele se umplură de capete de curioşi şi preşedintele porunci să fie închise. De aici încolo, dezbaterile se desfăşurară într-o zăpuşeală apăsătoare, care aţâţa nervii. Din bănci, răcnete şi întreruperi ţâşneau în mijlocul discursurilor de la tribună. Preşedintele îşi agita clopoţelul. Până şi înalţii prelaţi, cu potcapuri negre şi văluri călugăreşti, cu cruci împodobite cu ametiste pe piept, sub barba căruntă, se arătau neliniştiţi şi chiar agitaţi, ei altă dată de un calm cu totul eclesiastic. Kogălniceanu se urcă la tribună, rotofei şi pleşuv, cu un braţ de cărţi la subsuoară; le puse pe tribună şi-şi şterse ochelarii, apoi începu să vorbească, în mijlocul perioadelor celor mai avântate şi mai generoase, pe când vocea-i grasă şi melodică rostogolea imagini vaste şi raţionamente strălucitoare, ochii îi alunecau uneori spre banca ministerială, unde Şerban Vogoride şedea cu capul în piept, fără să-l privească. Lăscăruş Lascari îşi ştergea gâtul întinzând dizgraţios bărbia. Vecinul lui se aplecă spre dânsul şi-i şopti:

– Leul oratoriei noastre parlamentare se teme de un singur ins.

Un membru al opoziţiei, care auzise, şopti mai tare:

– Leul e Vogoride, şi *dânsul* se teme de Kogălniceanu! Leul a întâlnit omul!

– Sst! Sst! şuierară deputaţii din băncile învecinate. Lăscăruş se mişcă fără astâmpăr; soarele zăpuşitor încălzea geamurile, tăia în bucăţi sala cu paloşele-i de lumină, lăsând bucăţi mari în umbră. Lăscăruş îşi feri ochii de soarele care-l orbea. Preşedintele, biroul secretarilor şi al stenografilor, tribuna însăşi erau în semiîntuneric; se vedeau sticlind ochelarii lui Kogălniceanu şi răsuna glasu-i mare şi cântător, care mergea la inimă. Banca miniştrilor era în lumină; doi îşi ştergeau feţele de năduşeală; Vogoride şedea mereu cu capul în piept.

Lăscăruş pierduse şirul şi nu asculta. Deodată îl văzu pe Vogoride că se ridică în picioare şi-şi dădu seama că e tăcere. Kogălniceanu coborâse, în aplauzele a jumătate din Adunare. Trebuia să răspundă cabinetul şi o făcea, în numele întregului guvern, oratorul cel mai bun al conservatorilor. După obiceiul său, fără să se urce la tribună, Vogoride îşi îndreptă talia masivă şi se-ntoarse spre băncile din stânga, pe care le privi rece şi fulgerător prin monoclu:

– A vorbit cu arta sa bine cunoscută domnul Kogălniceanu, dar s-o spunem pe şleau: chiar dacă eu aş fi de două ori mai mare orator decât dumneata, dar domnule Kogălnicene, îţi admir geniul, chiar dacă aş avea un glas de sirenă, o gură de aur, nu i-aş putea convinge pe aderenţii dumitale. Ei şi-au însuşit cuvântul domnului Disraeli: *„Un discurs bun mi-a schimbat uneori convingerile, dar niciodată votul!“*

Râsete aţâţate izbucniră pe băncile din latura dreaptă; înalţii prelaţi zâmbiră, întorcându-şi bărbile unul către celălalt. În stânga deputaţii murmurau furioşi, unul strigă:

– Aşa sunteţi dumneavoastră, nu noi!

– Domnilor, tună Vogoride şi se înveseli deodată – de ce să ne ascundem după principii generoase? Vreţi să le daţi ţăranilor un bacşiş sub formă de pământ şi să scoateţi la mezat, pentru dumneavoastră şi ai dumneavoastră, uriaşele moşii mănăstireşti şi încă mai uriaşele moşii ale statului!

Murmurul crescu.

– E cinic! spuse de la locul lui Kogălniceanu, indignat. Deputaţii mârâiau, doi se ridicară vorbind tare, ceva nedesluşit, acoperiţi de clopoţelul preşedintelui.

– Vreţi să vă urcaţi? Cine vă împiedică? râse Vogoride, scoţându-şi monoclul şi vorbind ca într-un salon. Slujbele vă stau la

îndemână. Dar dumneavoastră vreţi totul dintr-o dată, dintr-o singură lovitură! Nu vreţi să urcaţi pe trepte, ci pe umerii noştri, apoi de acolo pe streaşină, şi hop pe acoperiş! Veţi cădea şi vă veţi frânge gâtul!

Două-trei exclamaţii indignate. Dar în rest, tăcere, mârâituri înăbuşite. Îi lovise în plin pe cei mai mulţi dintre liberali; cu asemenea lovituri date în punctul cel mai sensibil al adversarilor, în ipocrizia şi venalitatea lor, ţinea el la putere cabinetul conservator. Simţind momentul potrivit, Constantin Filipescu se ridică în partea dreaptă a Adunării şi, cu mâna în vesta albă, citi o interpelare:

– Din zvon am aflat că pe Câmpul Filaretului, zis şi câmpia Libertăţii, este a se face pentru ziua de 11 iunie o serbare, care va purta numirea de serbare naţională.

Spusese „va purta numirea" cu un dispreţ rece. Întrebă „dacă de ministerul actual este recunoscută o asemenea serbare... căci anul trecut, sub ministerul Golescu, s-a făcut tot la acest loc un banchet, ce a luat o turnură politică..."

Se uită la băncile din stânga. De acolo, un deputat îi strigă:

– Ei şi?

– Cât despre mine, domnule ministru, urmă Filipescu întorcându-se către Vogoride, aş dori să înceteze asemenea adunări, care nu pot avea alt rezultat decât acela al dezordinii!

Şi se aşeză, fără să se mai uite la Vogoride, deşi acesta îi redactase textul interpelării, şi Lăscăruş, care ştia, începu să arunce priviri curioase în dreapta şi-n stânga, să vadă cum vor reacţiona adversarii. Tăceau. Vogoride se ridică şi răspunse: voise să tolereze serbarea, dar în urma tonului în care fusese anunţată întrunirea de către comitetul ei de iniţiativă, o va interzice. Din latura stângă, se ridică Anton Arion, cu pletele negre fluturând şi cu gesturi vii; spuse ironic:

– M-am conformat unei circulare emise de cabinetul condus de domnul Dimitrie Ghica!

Beizadea Mitică sări de lângă Vogoride şi spuse:

– Să se citească ordinul ce am dat!

– Aduceţi *Monitorul* şi veţi vedea! râse batjocoritor Arion.

Beizadea Mitică îşi încruntă sprâncenele cărunte, în căutarea unui sofism; în sfârşit găsi:

– Ordinul nu era pentru 11 iunie.

– N-am zis că era pentru 11 iunie, exclamă Arion, vesel că-l prinsese pe prinţ.

Vogoride simţi că trebuie să intervie. Se ridică şi, plin de gravitate şi falsă mâhnire, zise:

– Nu e în căderea nici unui particular a aduna mulţimea sub nici un pretext!

Prinţul Ghica bodogănea:

– Cinci-şase oameni... zic că sunt reprezentanţi ai naţiei! Un deputat „roşu“ se ridică şi strigă:

– Poporul are drept a se întruni! Nici o lege nu opreşte adunările!

Vogoride se-ntoarse spre generalul Florescu, care, ca deputat, purta o redingotă neagră, şi care îşi mângâia nervos barbişonul *a l'imperiale*. Florescu se ridică şi citi următoarea propunere:

– „În toate statele civilizate sunt legi contra atrupamentelor. O asemenea lege e din cele mai urgente şi la noi, şi guvernul să aibă a o supune Adunării cât mai în grabă“. Semnat: I. Florescu, prinţul Alexandru Mavrocordat, G. Văleanu, Corlătescu, Castroianu, *Şerban Vogoride*.

– Încă o libertate mai puţin! exclamă Kogălniceanu. Deputaţii se ridicau de la locurile lor.

– Statele civilizate! strigă Arion. Civilizaţia înseamnă în limbajul dumneavoastră inchiziţia!

Tremura de indignare. Vogoride se ridică. Se făcu iarăşi tăcere. Şi acuma, cu o mare gravitate, aproape emoţionată, Vogoride rosti răspicat:

– Domnilor, manifestaţia ce se plănuieşte nu se va face cu buchete de trandafiri, ci cu topoare, cuţite, suliţe, furci şi chiar puşti! Să înceteze a mai creşte pe pământul ţării asemenea trandafiri, al căror parfum este otrava cea mai ucigătoare pentru societatea noastră! Pacea socială, domnilor, e scăparea ţării şi voi prefera moartea înainte de a călca sau lăsa să se calce vreuna din legile ţării!

– Are lacrimi în ochi, săracul Şerban, zise mişcat beizadea Mitică întorcându-se spre vecinii săi.

– Cer Adunării ori închiderea discuţiei, ori amânarea ei pentru mâine, nouă iunie! încheie Vogoride şi se aşează la loc.

– Amânarea pentru nouă, pentru zece, pentru calendele greceşti! râse Kogălniceanu. Ce tactician! Ce abil comediant!

– Continuăm discuţia! Discuţia! strigau cei dimprejurul său.

– La vot! răcneau conservatorii. La vot!

Într-o încordare care putea să scapere dintr-o dată în încăierare, cu priviri sfidătoare, ameninţări şi cuvinte duşmănoase: „Ne mai întâlnim, domnule, pe alt teren!“, se trecu la vot şi majoritatea conservatoare obţinu amânarea. Deputaţii se ridicau, tropotul paşilor şi murmurul glasurilor învălmăşite şi aţâţate umplură sala. Kogălniceanu şi prietenii săi rămaseră între bănci şi tribună. Vogoride îşi ştergea monoclul.

– Ai fost măreţ, Şerbane, zise Dimitrie Ghica strângându-i mâna, şi cu obrajii tremurând de emoţie sub favoriţii cărunţi.

Vogoride dădu din umeri.

– Apăr pas cu pas un bastion pierdut, spuse el descurajat. Îşi făcu loc spre ieşire urmat de o gloată de amici politici. În uşă era înghesuială. Trecură cu greu printre oamenii adunaţi pe scări, pe care câţiva vardişti îi ţineau cu greu la o parte. Priviri duşmănoase şi tăcere întâmpinară ivirea lui Vogoride. El îşi înţepeni monoclul în ochi şi ceru trăsura. Nimeni nu-i răspunse. Lăscăruş Lascari întrebă un vardist unde e trăsura excelenţei sale.

– A plecat acasă, să trăiţi!

– Cine-a spus să plece acasă? întrebă Vogoride, care auzise şi era la un pas de ei, cu prinţul Ghica de braţ.

– A venit un tânăr în negru, cam galben la fată, şi a spus că-i poruncă de la excelenţa voastră; m-am dus la vizitiu de i-am spus, şi-a plecat.

– Vino să te iau eu cu trăsura mea, zise beizadea Mitică. Sau urcă-te în trăsura lui Lăscăruş, că eşti în drumul lui.

Şi se duseră toţi trei la trăsura lui Lăscăruş, care-şi ştergea faţa de sudoare.

– Ne vedem mâine dimineaţă – sau poate astă-seară la Sofia, m-auzi, Şerbane?

– Bine, luminăţia ta, fie pe deseară, spuse Vogoride, urcându-se în trăsură, împrejurul lor era înghesuială, vizitiii strigau să se facă loc, caii sforăiau, gata să dea peste privitorii ce se îmbulzeau printre echipaje. Pe când trăsura se urnea

încet în urma altor două ce intraseră pe sub turnul Mitropoliei, Vogoride se întoarse spre Lăscăruş:

– Ce-a fost gluma cu trăsura mea?

Lăscăruş voi să răspundă, dar amuţi deodată şi închise ochii, înfricoşat. Trăsura intrase sub turn şi ieşea chiar în clipa aceea. În faţă aveau oraşul, cu zecile de mii de acoperişuri, cu masele de verdeaţă întunecată ale grădinilor şi ale zăvoaielor, cu turlele bisericilor sclipind în abureala roşiatic-purpurie a asfinţitului, care învăpăia văzduhul plin de pulberi deasupra Cotrocenilor. Şi aici, la un pas, lipit de zidul turnului, stătea un om tânăr îmbrăcat în negru, a cărui faţă galbenă ca ceara, ai cărui ochi ca nişte cărbuni stinşi, Lăscăruş Lascari le recunoscu într-o fulgerare: era omul care-l privise la sosire. Tânărul ridica un pistol şi-i ţintea. Lăscăruş închise ochii. Pocnetul detunăturii îi asurzi urechea dreaptă. Simţi mirosul tare de praf de puşcă ars.

O clipă nu ştiu nimic. Apoi se gândi: „Nu m-a lovit! Nu m-a lovit! Nu m-a lovit!“ răcni în el o bucurie uriaşă şi spaima. Avea să urmeze încă un foc. Dar nu urmă nimic. Deschise ochii. Fumul alb de praf de puşcă se destrăma. Se uită spre stingă: tufişurile se mişcară o clipă, apoi împietriră din nou. „A fugit.”

– Ce-a fost, Şerbane? îngăimă Lăscăruş îngheţat de frică. Şerban Vogoride şedea în dreapta lui, cu capul pe piept ca pe banca ministerială. Dar nu mai avea pălărie. Pălăria căzuse jos în fundul trăsurii. Şerban era schimbat la faţă, cu ochii întredeschişi, şi părea ciudat, parcă se gândea la ceva, sau încerca să-şi amintească de ceva, din răsputeri.

– Ce e, Şerbane? Eşti amărât? se gângăvi Lăscăruş, simţind că i se face frig. In clipa aceea auzi, limpede de tot, deşi departe, cum strigă cineva:

– În Vogoride au tras!

Îşi dădu seama că e glasul lui Dimitrie Ghica. Dar nu mai ştiu de nimic câtăva vreme. Oamenii care se repeziră la trăsură, întrebările încâlcite, răcnetele, agitaţia vardiştilor, glasul prefectului poliţiei, Nicolae Bibescu, care striga:

– Să se închidă porţile! Să nu mai iasă nimeni din sală!

Toate astea nu-l putură scoate din năuceala care-l făcea să scoată numai vorbe fără şir. Întreg acel sfert de ceas fu numai zăpăceală, strigăte, agitaţie. Abia târziu veni un escadron din

regimentul întâi de lăncieri, să păstreze locurile şi să gonească pe nepoftiţi. Dar până noaptea târziu se adunară grupuri de curioşi, care nu se puteau apropia, căci soldaţii le spuneau fără asprime:

– La o parte, domnilor! La o parte!

Sus, în curtea Mitropoliei, locotenentul Măldărescu descălecă şi dădu frânele calului în mâna unui soldat. Apoi urcă scara, cu sabia zăngănind pe treptele de piatră. Îl văzuse la sosire, într-un grup, pe Iovanache, care părea tulburat şi-i azvârlise o privire întrebătoare, la care el, de sus din şa, dăduse din umeri a neştiinţă. Acum intră în marea sală şi făcu câţiva paşi printre scaunele răsturnate. Hârtii rămăseseră pe pupitre şi pe covorul roşu de pe jos. Nu era nimeni. Se uită împrejur cu un aer sever şi nemulţumit. Asta era revoluţia populară? Astea erau baricadele pe uliţele Bucureştilor? Ieşi, târâindu-şi sabia pe covor. Afară, în umbră, un lăncier din escadron salută, bădând din pinteni.

– Să trăiţi.

– Bună seara, Roşca...

– Domnule locotenent... vă raportez... o să se dea acuma pământ la oameni?

Măldărescu zări dincolo de soldat, în întuneric, un grup. Ascultau. Aşteptau un răspuns.

– Cred c-o să se dea, zise Măldărescu şi se-ntoarse, simţind că-l sugrumă gulerul înalt, roşu.

VII

Lăscăruş Lascari se duse acasă şi bău cafele, plimbându-se singur prin odaie. Ştia mademoiselle Marchand? Ce amestec avea? Ştia Davida? Ce rost avea Davida în toate astea? Lui Lăscăruş îi era frică pentru el, pentru patima lui, frică de lucrurile necunoscute care se puteau întâmpla. Seara târziu nu mai putu răbda, ceru cealaltă trăsură – pe cea de după-amiază, cu perna plină de sânge, voia s-o dea la carosier, să-i schimbe perna, şi s-o vândă, cu preţ cât mai bun – şi porni. La Cozieni erau luminate numai două ferestre. Putu intra ca prieten al casei. „Cucoana Sofia era bolnavă." Ceru să vorbească guvernantei.

Palidă, cu părul netezit şi strâns în coc, mademoiselle Marchand îl întâmpină în salonul pustiu unde ardea numai o lampă:

– *C'est terrible, cette pauvre madame Cozianu souffre effroyablement*[1]*,* zise ea. Pentru Vogoride nu avu nici un cuvânt. Lăscăruş, livid şi gras, o spiona cu ochii lui tulburi:

– Da, Vogoride era un prieten bun al lor... Guvernanta strânse buzele şi nu spuse nimic. Lăscăruş mai încercă de vreo două ori să aducă vorba despre Vogoride, dar ea tăcea îndărătnic. În sfârşit, spuse:

– Era un om rău.

„Nu ştie nimic", se gândi Lăscăruş, care schimbă vorba numaidecât:

– Azi după-amiază, *aţi* fost acolo?

– Da... tânărul nu era acasă... Dar însăşi vizita e de ajuns. I-am şi trimis scrisoarea, cu amândouă veştile, domnului Cozianu.

– Foarte bine! Foarte bine... Foarte bine!

– Domnule Lascari... v-aţi mai gândit la mine?

– N-ai nici o teamă, domnişoară. Cum se face treaba, eşti o persoană independentă. Nu bogată, dar cu mica dumitale independenţă materială, zise grăbit şi larg Lăscăruş. Guvernanta înclină uşor capul:

– Mulţumesc... sunteţi foarte generos...

– Aşa suntem noi, orientalii... Ce face Davida?

– Are o criză de nervi, ca şi maică-sa, dar din alte motive, cred... Plânge şi nu vrea să vadă pe nimeni. Parcă e nebună...

– Aha, aşa... murmură gânditor Lăscăruş. Bine; bună seara; am să mai viu pe aici şi mâine.

A doua zi şi a treia zi, Lăscăruş care stătuse să se gândească toată noaptea, umblând ca un strigoi şi sunându-şi nervos banii în buzunar, umblă prin tot oraşul. Află că principele Cuza se înfuriase cumplit de vărsarea de sânge, ceruse să se descopere numaidecât făptaşul şi că foarte mulţi oameni fuseseră luaţi pe sus şi închişi la Plumbuita. Nimeni nu se îndoia că fapta fusese pusă la cale în cercurile din jurul lui Rosetti şi Kogălniceanu, deşi aceştia se lepădau de asasinat şi de răspunderea morală pentru el. Lăscăruş îi vizită chiar şi pe ei, spre marea lor surprindere. Ceru să le vorbească între patru ochi şi se arătă părtaş al

[1] E îngrozitor, biata doamnă Cozianu suferă înspăimântător.

ideilor lor, de multă vreme bătut de gândul de a-i urma pe ei, nu pe conservatori, în arena politică. De altfel, lăsa să se înţeleagă că el ştie cine a plănuit şi cine a săvârşit fapta; frământându-se în fotoliu, zâmbind cu dinţii lui verzui şi schimonosindu-şi faţa în ticuri şirete şi amabile, îi băgă în cap lui Rosetti că de bună-seamă „conul Mihalache“ a urzit atentatul şi că însuşi vodă nu e străin de el, iar lui Kogălniceanu îi insinuă că el, Lăscăruş, are dovezi sigure de răspunderea lui Rosetti, „şi poate chiar a lui Cuza“. Aşa, din bănuieli şi zvonuri obscure, din convorbiri tainice în doi la flacăra galbenă a unei lămpi al cărei abajur lumina numai covorul de pe masa de lucru a lui C. A. Rosetti sau a lui Kogălniceanu, se ţesu urzeala de nesiguranţă, de vinovăţie amestecată cu triumf, care a dus, precum se ştie, la închiderea anchetei şi la neştiinţa desăvârşită ce domneşte până astăzi asupra pricinilor imediate ale uciderii lui Şerban Vogoride. Dar din toate astea, Lăscăruş Lascari se alese cu stima, amestecată cu oarecare teamă şi repulsie, a fruntaşilor opoziţiei; iar după lovitura de stat a lui Cuza, naivii se mirară văzându-l membru al Camerei în sânul partidului lui Kogălniceanu şi C. A. Rosetti, în care partid, de altfel, ascensiunea lui a fost pe cât de nevăzută, pe atât de reală, mai ales când Brătianu începu să-şi întemeieze dominaţia absolută asupra partidului liberal şi să-i îndrepte politica spre coaliţia de mai târziu.

Lăscăruş nu veni a doua zi în casa din Culmea Veche; se întâlni cu Cozianu, întors de la ţară, în îmbulzeala de redingote negre, cucoane în doliu, ofiţeri în mare ţinută şi cu o fundă neagră la mânerul săbiei, ce astupa Podul Mogoşoaiei în faţa bisericii Sărindar, unde era expus trupul răposatului, în frac, cu ordinele şi decoraţiile turceşti, ruseşti, austriece şi româneşti sclipindu-i pe piept şi cu o luminare în mâini. Pe când trecea Cuza, urmat de ofiţerii curţii şi de miniştri, Lăscăruş se apropie de Cozianu, care se întâlnea cu prieteni şi rude şi împărţea strângeri de mâini. Cozianu era în prada unei agitaţii ciudate; era galben şi desperat, căci îşi dădea seama, ca toată lumea de altfel, că reforma agrară se va înfăptui, acum că principalul ei adversar căzuse; şi pe de altă parte nu-şi mai încăpea în piele de bucurie că-l vede întins pe catafalc pe Vogoride. De

aceea, trecea neîncetat de la o întunecare funebră la nişte rânjete cu totul nelalocul lor. Unora le răspundea cu gravitate lugubră:

– O mare nenorocire, monşer... un dezastru pentru ţară... şi o mare pierdere pentru noi...

Iar altora, cu un fel de veselie de om care se ţine să nu izbucnească în râs:

– Sigur, monşer: şi-a făcut-o singur! I-am spus de multe ori, dar n-a vrut să m-asculte...

La altă întrebare, se posomora iar:

– Sofia? E bolnavă... exagerează şi ea...

Şi izbucnea într-un râs stăpânit, satisfăcut:

– Ar trebui să înţeleagă că toţi suntem muritori, hehehe!

Lăscăruş îi spuse discret:

– Sandule, am să-ţi vorbesc într-o chestiune însemnată...

– Bine, vino după-amiază.

După-amiază, Lăscăruş veni şi ceru să-i vorbească Davidei întâi şi să nu fie anunţat încă stăpânul casei. Era în frac, şi cu un buchet de trandafiri albi în mână. Davida trimise vorbă că se simte rău şi că nu-l poate primi.

– Nu face nimic, mă duc eu şi-i bat la uşă, zise Lăscăruş, îl lăsă acolo pe feciorul uimit şi intră în odaia Davidei. Fata sări în sus de pe scaun. Era în rochia ei verde ca măslina crudă, pusă neglijent, descheiată la mâneci şi la gât. Era palidă, cu ochii mari şi arzători şi cu părul lucios răvăşit pe umeri. Mademoiselle Marchand se ridică şi ea în picioare şi protestă:

– *Mais, monsieur...*

– Ca vechi prieten al familiei, pot să vorbesc singur cu pupila dumitale; şi am ceva foarte important să-i spun, zise Lăscăruş, amabil şi strâmbându-se de nervozitate. Lasă-ne o clipă singuri.

– Nu pleca! exclamă fata. N-am nimic de vorbit cu nimeni!

– Mă duc să-l avertizez pe tatăl dumitale, murmură mademoiselle Marchand, ieşi şi se aşează pe un fotoliu în salon. Davida rămase singură cu Lăscăruş. Acesta puse buchetul pe o masă şi spuse:

– Ştii că am fost cu el în trăsură. Nimeni nu bănuieşte măcar cine l-a omorât. Nimeni. Eu, însă, ştiu. Eram în trăsură.

Davida înţepeni, dreaptă şi privindu-l fix cu ochii ei arzători. Era slabă şi neagră şi subţire – încă un copil. Lăscăruş, gras şi nespălat (fracul îl făcea să pară şi mai unsuros), zise:

– Ţii mult la prietenul dumitale?

– La care prieten? suflă Davida printre buze pălite şi uscate.

– Care l-a omorât. Ştii tu bine care, spuse familiar, aproape părinteşte Lăscăruş Lascari şi se aşează în fotoliul părăsit de mademoiselle Marchand.

– Ştiu tot, adăugă el.

– De unde? De la cine?

– Ce te priveşte? Pot să-ţi spun un lucru. Vodă e scos din fire şi vrea să-i spânzure pe făptaş şi pe complicii lui.

Nu era pedeapsă cu moartea în legile Principatelor-Unite, dar Lăscăruş socotea că Davida nu ştie şi că în clipa asta n-are să se gândească să se asigure. Era doar un copil.

Spre marea lui surprindere, o văzu că se face verde şi că suflă, tremurând:

– Să-l spânzure! Să-l spânzure! Să-l taie în bucăţi, să-l toace mărunt, bucăţică cu bucăţică, uite-aşa! Uite-aşa!

Şi toca în aer cu muchea mâinilor, cu un gest de nebună. Avea ochii roşii şi arşi de plâns, duşi în fundul capului.

– A îndrăznit, ticălosul... derbedeul... viermele... sluga ticăloasă... Să-l spânzure! câinele! Viermele! Să-l ucidă!

– Cum? întrebă Lăscăruş mirat şi neîncrezător. Tu nu ştiai?

– Am fost la el după-amiază, să-i spun să nu-i facă nimic lui Şerban, să-i spun că nu pot, că-l iubesc pe Şerban, că-l iubesc, că-l iubesc...

Şi căzu cu capul pe braţe, izbucnind în plâns sfâşietor.

– Aha, va să zică pentru asta te-ai dus la el cu franţuzoaica... murmură Lăscăruş.

– Dahahahaa... hohoti Davida, zdruncinându-se de plâns. – Să-l homoare... să-l ho... ho, homoare...

– Stai, că nu merge cum vrei matale, fetiţo, zise rece Lăscăruş. Cazi şi tu în căpcană... Daca-l prinde, o să spuie tot; o să ştie ăia de la Agie să scoată din el şi ce n-a făcut. O să se afle şi de tine; o să fie un scandal cumplit; taică-tău îşi zboară creierii şi maică-ta înnebuneşte.

Davida se aşează, cu mâinile pe genunchi; îl privea, rătăcită, cu gura întredeschisă. Lăscăruş se apropie de ea şi-i luă mâna într-ale lui; mâna aceea mică şi rece şi fragedă îl tulbură; o lăsă şi se depărtă iar: trebuia să-şi păstreze cumpătul.

– Ca om politic şi cetăţean am datoria să spun că l-am văzut ridicând pistolul, zise Lăscăruş. Tremura. Tremura şi Davida. Dar Lăscăruş, tremurând, zâmbea cu dinţii-i verzui.

– Numai că eu ţin la tine şi la ai tăi, şi n-am s-o fac. Mă duc chiar acum la taică-tău şi te cer de nevastă.

Tăcu, aşteptând. Davida se ridică şi îngână:

– Nu...

– Ce-ai spus? întrebă amabil Lăscăruş, tremurând. Davida căzu pe pat şi începu să plângă. Lăscăruş se apropie şi o mângâie pe păr, pe umeri, pe spate, pe talie.

– Las că nu-i nimic. Îţi trece. O să scapi... Te scap eu... Şi pe el îl scap...

Davida începu să plângă şi mai tare, cu deznădejde, icnind ca un copil. Lăscăruş deschise uşa şi o chemă cu glas tare pe mademoiselle Marchand. Aceasta se ivi într-o clipă.

– Stai cu ea. N-o lăsa nici un pas, să nu facă vreo prostie. Şi se duse la Alexandru Cozianu cu care se încuie în biroul acestuia. Cozianu era fericit că scăpase de Vogoride, turbat de ură pe nevastă-sa, speriat de ce-i spusese mademoiselle Marchand despre pasiunea netrebnică a Davidei pentru un om de nimic, al cărui binefăcător fusese el, Cozianu. Aproape că-i sări de gât lui Lăscăruş când îl auzi că o cere pe Davida:

– *Tu* eşti un adevărat prieten! zise el îmbrăţişându-l. Dar cu Davida ai vorbit?

– Da, şi primeşte, dacă dumneata primeşti.

– Bine că mă iubeşte *ea* cel puţin, murmură Cozianu, încruntându-se.

– O să trebuiască să vorbim şi cu coana Sofia, zise Lăscăruş.

– E prea mâhnită acuma ca să se mai gândească la copiii ei, râse dur şi amar Cozianu. Nu e nevoie.

În aceleaşi zile, Anghel Popescu veni de câteva ori să întrebe de Davida, dar slugile, care primiseră porunci straşnice de la mademoiselle Marchand, îl respinseră. Ceru să vorbească guvernantei, care-i primi cu răceală şi cu un dispreţ ucigător:

– După cum te-ai purtat în casa binefăcătorului dumitale, mă mir că mai ai neruşinarea să vii aici!

Anghel încercă să-i vorbească lui Cozianu, dar feciorii îi spuseră:

– Dom'le Anghel, nu mai veniţi, că nu e bine. E foc boierul...

Se întoarse acasă şi zăcu pe pat singur, neştiut, fără să mănânce. Când ieşi şi se mai duse o dată în Culmea Veche, află că boierii au plecat ca să facă la ţară cununia duduii Davida cu conaşul Lăscăruş. Se-ntoarse în neştire, se culcă şi nu se mai sculă: peste câteva ceasuri, zăcea în delir pe pat, scuturat de friguri şi chinuit de cumplite junghiuri în creier. Pierdu în curând simţirea timpului scurs; i se păru că-i apar chipuri de oameni, că-i vorbesc, că-l acuză sau îl ameninţă. Unul îi apăru atât de schimbat, încât strigă la el:

– Piei! Eşti nălucă!

Era Alimănescu, pământiu, cu ochii tulburi, cu fruntea plină de sudoare. Clănţănind din dinţi, dârdâind, bolnavul îi făcu semn lui Alimănescu să dispară. Dar năluca nu dispăru, ci se aplecă asupră-i şi-l acoperi cu ceva, şoptind:

– De ce nu m-ai ascultat?

Anghel ridică puţin capul cu ochi sticloşi şi nasul subţiat şi-l privi, clănţănind din dinţi.

– De ce nu m-ai ascultat? repetă dureros celălalt. Anghel îşi lăsă capul să-i recadă pe pernă şi închise ochii.

– Le-ai făcut jocul lâncezilor... nu voiau cu nici un preţ *decât* o reformă... Le era frică de republică, de votul universal, de poporul înarmat... zise Alimănescu, atât de chinuit şi de trist, încât Anghel îşi dădu seama de asta şi prin delir.

– ...Au amânat manifestaţia, au oprit totul... I-am rugat, i-am implorat, au spus că nu mai face trebuinţă... şi au trimis vorbă la sate că reforma se face şi să stea liniştiţi... Ah, dacă-ncercam măcar... dacă-ncercam...

Apoi mormăi, singur, cu deznădejde, amar:

– Ne smulgeau revoluţia din mână, şi-o trăgeau înapoi, ca în '48 la noi, ca în iulie 1830 la Paris, ca în februarie şi iulie 1848. A intrat în ei diavolul laşităţii, al egoismului, al moderaţiei, al compromisului... N-am să mai văd libertatea, Anghele, gemu el deodată, privindu-l tulbure pe bolnav. Dar Anghel bolborosea ceva, cu ochii în tavan, şi nu-l auzea.

Alimănescu sări în picioare şi plecă alergând pe stradă după un doctor; acesta însă nu putu decât diagnostica o febră cerebrală şi un sfârşit fatal; într-adevăr Anghel Popescu muri peste două zile. Iar Toma Alimănescu, doctor în ştiinţe şi practician al revoluţiei, fu doborât de ftizie în primăvara următoare.

Alexandru Cozianu o dădu afară pe mademoiselle Marchand, deşi ea îi declară cu mândrie că n-are nimic să-şi reproşeze, că a vegheat asupra onoarei şi purtării Davidei, dar că n-avea nici o putere asupra sentimentelor fetei. Totuşi, guvernanta nu se împotrivi prea mult; spera să se retragă acasă la Nogent cu micul capital din care Lăscăruş urma să-i dea a doua jumătate; dar Lăscăruş îi trase chiulul, şi nu-i dădu nimic; dimpotrivă, mademoiselle Marchand se trezi la hotel cu un mandat de expulzare: trebuia să plece din Principatele-Unite în douăzeci şi patru de ceasuri. De la plecarea ei, nu i se mai ştie urma.

Cozianu şi cu Sofia Cozianu trăiră la ţară câţiva ani. Cozianu nu vorbea cu nevastă-sa decât strict cât era nevoie. Prin 1870, muri de o mâncare de ciuperci. Zvonurile care umblară o vreme, că l-ar fi otrăvit Florica, ţiganca cu dinţi putrezi, nu găsiră crezare. Soifia Cozianu se mărită iar, cu un baron Bodman, la Viena, şi se crede că a fost fericită.

Iar Lăscăruş şi Davida Lascari avură, încă din primii ani, cinci copii, ai căror urmaşi există şi azi. Lăscărus a fost unul din guvernatorii Băncii Naţionale. S-a vorbit mult despre figura enigmatică şi sinistră a lui Eugeniu Carada, care conducea în umbră „Oculta“, directoriu ascuns al partidului liberal. Dar Carada nu era decât o copie ştearsă a grasului şi verzuiului Lascăr Lascari, inspiratorul livid al multora din manevrele politice ale liberalilor în anii aceia, astăzi de mult uitat, pe atunci aproape neştiut, dar cu atât mai puternic. A murit în Elveţia, de un cancer, iar Davida i-a supravieţuit puţin. Există un portret al ei din 1860, o fotografie făcută după metoda, părăsită de atunci, a lui Daguerre. Şi o altă fotografie, din 1889, la un an înainte de moarte. Prima arată o fată de vreo optsprezece ani, în crinolină şi cu fâşii subţiri de dantele la gât şi la mâneci. Faţa îi e îngustă, copilărească; Davida îşi ţine capul sus, cu o mândrie feroce, iar ochii ei mari şi negri privesc ca spre o soartă eroică şi spre o lume în care fiinţa aceasta are toate drepturile şi va stăpâni totul şi pe toţi, după bunul ei plac şi poftele ei. A doua fotografie e a unei femei trecute de patruzeci de ani, colţuroasă, slabă, cu gura suptă şi ochii încercănaţi; pare încăpăţânată, uscată şi dură, iar privirea ei e pustie, plină de deznădejdea ostenită a unui om care nu înţelege, n-a înţeles şi nu va înţelege niciodată.

Bijuterii de familie

1907

I

Primii copii născuţi din căsătoria (blestemată cu fecunditate) a lui Lăscăruş Lascari cu Davida fură două fete, botezate după numele mamei şi surorii lui Lăscăruş, Eleonora şi Elena. Eleonora, măritată cu Smadoviceanu, senator dintr-un judeţ de la câmpie, mare proprietar, rămasă curând văduvă şi fără copii, se retrase la ţară, în cel mai păcătos din conacele sale. Era o femeie singuratică şi ciudată, socotită de unii neroadă din naştere, de alţii nebună; îmbătrâni foarte repede, înainte de vreme; deşi n-o despărţeau decât doi sau trei ani de Elena, părea o babă când Elena era încă în strălucirea unei frumuseţi masive şi blonde moştenite nu se ştie de la care strămoş. Elena era admirată şi trezea pasiuni în Bucureştii anilor 1880. Fugi de-acasă cu un căpitan Vorvoreanu din roşiorii de gardă – nu din Vorvorenii de la Vârvor de lângă Craiova, ci o ramură depărtată, cu moşii prin Buzău – şi se mărită cu el împotriva voinţei, şi în ciuda furiei cumplite a lui Lăscăruş, care ţinea foarte mult la ea, nu voia s-o vadă măritată aşa de curând şi-l detestă pe Vorvoreanu: „Ticălosul, – răcnea Lăscăruş spumegând, mi-a spurcat fata! M-a dezonorat!“ Plângea cu lacrimi adevărate, trăgându-se de barbetele cărunte, când îşi închipuia ce se petrecuse între Elena şi tânărul ofiţer mustăcios şi împintenat. De aceea, a dezmoştenit pe fată şi n-o mai văzu niciodată.

Încercarea desperată a soţilor Vorvoreanu de-aşi reface averea a avut sfârşitul cunoscut dintr-un capitol precedent al acestei Cronici *(O călătorie de plăcere)*. După dispariţia colonelului Vorvoreanu şi cearta cumplită dintre moştenitorii Sofiei Lascari, doamna Vorvoreanu, speriată de sărăcie, se hotărî să „încerce ceva“ cu Eleonora şi se duse la ea la ţară cu fiică-sa, Elvira.

Erau acolo de câteva săptămâni, la sfârşitul iernii şi începutul primăverii lui 1907. Conacul nu era departe de gara

Salcia. Şi înspre Salcia, într-o dimineaţă rece, o locomotivă scundă, cu un horn lung în chip de pâlnie, trăgea încet şase vagoane de-a lungul câmpiei. Cele de clasa a treia erau pline de ţărani, muieri, babe, soldaţi, care se întinseseră pe culoarele celor de-a doua şi de-a întâia şi se uitau cu curiozitate nestânjenită la boierii în haine nemţeşti întinşi pe banchetele de pluş. La rândul lor, boierii se uitau la oamenii cu căciuli rupte şi cojoace zdrenţăroase, apoi întorceau privirile în partea cealaltă, stingheriţi, asupra câmpiei vărgate de dâre de zăpadă netopită. Dar mutrele galbene şi flenduroase de pe culoare rămâneau să se uite nestrămutat la ei cu ochii uneori arzători de friguri. Apoi, din când în când, ţăranii părăseau această contemplare mută şi îşi adunau capetele ca să stea de vorbă cu glas scăzut. Atunci aruncau doar câte o privire fugară asupra oamenilor cu paltoane îmblănite, gulere înalte, pălării tari şi lanţ de aur pe pântece.

Controlorul era nebărbierit, gras, unsuros, cu obrajii îmbujoraţi. La capătul unui vagon de clasa a treia se aplecă afară şi strigă:

– Ce faci acolo, mă? Dă-te jos!

Omul care şedea afară pe scara vagonului ridică faţa şi zâmbi. Era subţirel, mărunt, cu faţa mototolită, bătută de vânturi şi ploi şi mistuită pe dinăuntru de foame. Ochii mici, înfundaţi în cap, cenuşii, aproape albi, erau strălucitori şi pătrunzători. Privirea le ţâşnea în afară, străpungătoare ca un spin de oţel. Omul purta o şapcă neagră de elev de liceu, cu cozorocul mare, pătrat şi plesnit în mai multe locuri. În frunte şapca avea câteva litere brodate cu firet de aur. Ea era cel mai acătării veşmânt al omului, căci altminteri n-avea decât o haină de soldat, veche şi ruptă, şi o pereche de nădragi zdrenţuiţi, cu turul atârnând prea jos şi legaţi la glezne cu sfoară. Picioarele nu-i erau încălţate decât într-o coajă groasă de glod uscat. Şedea ghemuit pe scara vagonului, cu un băţ strâns subsuoară, cu urechile în gulerul ridicat şi cu mâinile în buzunare. La glasul aspru şi nesimţitor al controlorului, omul de pe scară zise:

– Cine? Eu?

– Da, tu! Dă-te jos! Ce faci acolo?

– Iaca umblu şi eu cu trinu...

– Dă-te jos!

– De ce să mă dau? Ce, vrei să-mi rup ceva?

Controlorul se gândi puţin, apoi zise:

– Bilet ai?

Celălalt surâse luminos:

– N-am, că sunt sărac... De un' să am bilet? Controlorului i se urcă sângele în cap. Urlă:

– Dă-te jos, bă, n-auzi?

– De ce să mă dau? întrebă omul. Îi pierea zâmbetul pe încetul.

– N-ai bilet? Te dai jos! Nu e voie să umbli cu trenul fără bilet! Trebuie să plăteşti!

– Nu vreau, na! Cui să plătesc? Dumitale? Nu vreau să vă plătesc, bre! Umblu cu trinu şi nu plătesc, şi gata!

Controlorul urlă răguşit şi spărgându-şi glasul de furie:

– Să te dai jos! Imediat să te dai! Uite tâlharul! Şi începu să-l înjure. Se întoarse să ia tot vagonul de martor la neobrăzarea călătorului de pe scară.

Deschisese gura să vorbească. Dar o închise numaidecât, în vreme ce o uimire neîncrezătoare i se răspândea treptat pe obraz. Tot vagonul se adunase îndărătul lui şi-l privea duşmănos. Un soldat îi zise:

– Lasă-l, domnule, că e băiat sărac şi el, o fi având nevoie...

Altul se aplecă în afară şi strigă:

– Un' te duci, bre Marinică? Omul de pe scară se-ntoarse şi zise:

– Umblu şi eu, aşa...

Dar nici cel din vagon, nici Marinică nu avuseseră vreo urmă de veselie în glas. Ţăranii şi muierile erau şi ei întunecaţi. Flăcăul care strigase la Marinică era un vlăjgan cu sprâncenele groase. Se răsti la controlor:

– Lasă-l! Ce, vrei să-l dai jos să-şi rupă ceva ori să moară, ai? Aşa aţi vrea voi, fire-aţi ai dracului de pezevenghi, să-şi rupă oamenii coastele!

Şi-l înjură pe controlor printre dinţi, privindu-l drept în faţă.

Controlorul stătea cu ochii holbaţi, ca şi cum ar fi pierit pământul de sub el. Zise:

– Păi... n-a plătit biletul...

– Ce bilet, mă, ce bilet... biletul şi Hristosul mătii! urlară mai mulţi oameni la el. Se scotoceau în buzunări sau în sân, desfăceau basmale sau chimiruri, îi arătau biletele, întinzându-i-le sub nas, strânse în pumni noduroşi:

– Io-te, mă, bilet! Toţi avem bilete! Io-te bilete, na!

– Păi, da' el n-are, ăl de-afară! ţipă controlorul.

– Pe el mai lasă-l, că v-ajunge cât am plătit noi! Ce, ai să mori dacă-l laşi! Ce-ţi pasă ţie, bă? Lasă-l.

– Păi nu e voie! Nu dă voie legea!

– Care lege, mă?... Legea şi biserica voastră! Care lege, mă? Ce, e lege să-l omori pe omul sărac? Legea mamii voastre... Mă! strigă flăcăul cel voinic în ochii controlorului. Acesta se dădu un pas îndărăt şi cu spatele la uşă, o deschise şi ieşi pe platforma vagonului. Strigătele de furie şi blestemele înăbuşiră îndărătul uşii închise. Controlorul îşi ridică chipiul, îşi şterse fruntea, apoi trecu pe platforma vagonului următor, se aplecă peste balustradă şi se răsti la Marinică:

– Bă, ăla! La prima staţie te dai jos şi te cari, bă, că dacă nu, pun poliţaiul pe tine! N-auzi?

Dar la toate ferestrele vagonului din care ieşise apărură capete mâniate. Flăcăul cel voinic ţâşni pe uşă în urma controlorului, cu pumnii încleştaţi. Controlorul pieri în celălalt vagon, alergă pe culoar, trântind uşile în urmă-i, apoi în celălalt, până la vagonul de poştă, în care se încuie îngrozit. Câţiva ţărani se revărsară până la capătul trenului, apoi se întoarseră înjurând şi blestemând, azvârlind priviri încruntate pe ferestrele compartimentelor de clasa întâia şi a doua. Vagonul din care plecaseră îi primi cu glasuri, strigăte, cu gâgâitul gâştelor legate în coşuri pe sub bănci. Un frânar negru de cărbune, cu un felinar mic aprins fără rost în mână, trecu prin vagon şi întrebă ce s-a întâmplat. Asculta lămuririle oamenilor şi râdea, arătându-si dinţii. Dintr-un buzunar al său ieşea capătul unui ziar împăturit. Flăcăul care-l cunoştea pe Marinică îl trase de mânecă pe tânar şi, arătându-i ziarul cu degetul, îl întrebă, şovăitor şi în acelaşi timp cu o dorinţă hotărâtă:

– E al dumitale ziarul?

Frânarul dădu din cap: da, era al lui.

– E proaspăt?

Frânarul făcu iar semn că da. Flăcăul apucă ziarul cu vârful degetelor groase şi aspre, cu unghiile îngroşate, cărnoase, şi-l trase afară privindu-l pe frânar în ochi. Zise:

– Scrie... ceva nou?

Frânarul zise foarte serios:

– Scrie...

Şi murmură:

– S-au sculat în Moldova...

Flăcăul se schimbă deodată la faţă şi se aplecă înainte:

– Zi: s-au sculat? Aşa-i?

Frânarul dădu din cap, grav. In jur se adunaseră mulţi din cei care făcuseră gălăgia de adineauri. Flăcăul întrebă, cutremurat:

– Nu ştii: ne dă pământ?

Se făcuse galben. Frânarul se uită împrejur. Zeci de perechi de ochi negri în feţe slabe, uscate, de culoarea nesănătoasă a cerii vechi, îl priveau în tăcere. Frânarul se simţi în mijlocul unui lucru necunoscut şi nou. I se făcu o tulburare înăuntrul trupului şi îngăimă uitându-se mereu împrejur:

– Nu ştiu...

Apoi ieşi din cercul acela de ochi, coborî din vagon. Afară, în aerul rece de sfârşit de iarnă, se ridica pana albă de abur şi şuieratul locomotivei care intra în gară.

Era o clădire mică, zdrobită sub cerul uriaş, plin de nori învolburaţi, cenuşii, bătuţi de vânt. Pe peron stăteau înşiraţi sute de oameni, toţi în aceleaşi haine sărăcăcioase de postavuri cafenii şi negre, cu aceleaşi căciuli tocite, cu feţele negricioase şi supte. Vorbeau cu toţii, şi deasupra gării plutea zvonul de glasuri crescând şi descrescând. Un tânăr cu două fire de mustaţă, îmbrăcat în haine nemţeşti, trecea printre grupuri. Purta pe cap o şapcă la fel cu a lui Marinică, dar nouă. Oamenii îl opreau şi îl întrebau ceva, un lucru pe care tânărul nu-l pricepea încă. Se îngrămădeau în jurul lui. Marinică sărise de pe scara vagonului, încerca, în vârfurile picioarelor, să privească peste umărul oamenilor şi să prindă o vorbă, să înţeleagă. Deodată gloata îngrămădită izbucni:

– Huoo!

Oamenii de lângă Marinică fluierau ascuţit, palizi la faţă. Inelul des de bărbaţi se desfăcu. Marinică zări printre ei pe

tânărul în haine nemţeşti şi chipiul unui vardist. Oamenii huiduiau şi fluierau. Vardistul îl împingea de braţ pe tânărul acela şi intră cu el în clădirea gării, pe o uşă cu geamlâc pe care scria *Şeful gării*. Tânărul se împotrivea şi striga:

– Nu-i adevărat, domnule! N-am zis nimica! Dar sergentul îl împinse înăuntru. Pe peron ţăranii huiduiau şi fluierau. Marinică întrebă:

– Ce fuse asta, frate?

Oamenii care fluierau lângă el se depărtară fără să-i răspundă şi începură să strige:

– Să-i dea drumul! Să-i dea drumul!

Un acar trecu cu un ciocan mare pe umăr. Zise tare:

– Să-i dea drumul, da! Că n-a făcut nimica rău! Na-vă, fraţilor!

Şi începu să le bage în mâna oamenilor nişte foi de hârtie. Şi Marinică se trezi cu una. Se uită la ea, o împături încet şi o băgă în buzunar.

La geamul şefului de gară se îngrămădiseră oamenii ca un roi de albine şi strigau. Unul începuse să bată cu pumnul în geam, de zdrăngănea toată sticla geamlâcului. Foarte puţini oameni stăteau în grupuri de trei-patru, din care unul le citea anevoios celorlalţi fiţuicile acarului sau gazeta sosită cu trenul. Şi mai puţini, mai ales muierile şi babele, se risipiseră pe drumurile lungi ale câmpiei ce se înnodau în dosul gării. Altminteri, gloata stătea şi striga pe peron, intra pe uşă în gară, în birouri, în vreme ce sus de tot se răsuceau ca nişte rotogoale de fum ceţurile înalte şi norii întunecaţi ai începutului furtunos de martie.

Un glas limpede de orăşean, care spunea uscat şi simplu vocalele, se ridică deasupra gălăgiei:

– Ce este, oameni buni? Ce vreţi? Ce s-a întâmplat? Eu sunt prefectul vostru. Ia spuneţi-mi mie.

Era un domn tânăr, frumos, cu mustăţile ceruite şi întoarse în sus. Era în costum de vânătoare englezesc, din stofă cu pătrăţele, cu gulerul scrobit înalt de-o palmă. Din pricina gulerului ţinea capul pe spate şi-i privea pe oameni de sus.

Ţăranii tăcuseră. Erau nemulţumiţi, întunecaţi. Marinică întrebase şi pricepuse despre ce era vorba. Răspunse dindărătul şirurilor de oameni:

– Studentul, boierule... L-a băgat în gară, l-a arestat pe student...

Oamenii se-ntorceau să-l vadă pe Marinică.

– Ia vino mai aproape. Cine l-a arestat pe student?

– Vardistul, boierule... Porunceşte-i să-i dea drumul, că altfel nu e bine... Ce dreptate e asta? Ce rău a făcut? învaţă şi el oamenii...

Ochii prefectului alunecară o clipă în orbite. Nu pricepea. Se petrecea ceva neobişnuit aci. Zise:

– Cine învaţă oamenii? Studentul? Ce-i învaţă?

Zidul de ţărani îl privi în tăcere. Apoi crescu în ei un mormăit de nemulţumire. Marinică murmură:

– Ce-i învaţă el, bine-i învaţă...

Prefectul roşi. N-ar fi trebuit să se amestece. Acum îşi dădea seama. Dar era prea târziu. Sau nu era prea târziu şi trebuia totuşi să se retragă. Intră în biroul şefului de gară.

Acarul, cel cu fiţuicile, citea una din ele unei grămezi de oameni ce creştea din ce în ce mai mult:

„... aşadar nu vă fie milă, fraţi ţărani: tăiaţi, ucideţi, daţi foc, nu vă gândiţi la păcat, căci nici ei nu s-au gândit că voi sunteţi oameni şi v-au pus în jug şi v-au batjocorit. Grăbiţi-vă şi vă faceţi dreptate, că altfel grea pedeapsă va cădea asupra voastră, împărţiţi pământul între voi, ardeţi conacele, ardeţi condicele de învoieli şi datorii, goniţi pe ciocoi! În tot timpul mă gândesc la voi cu inima mâhnită şi plină de ceaţă. Aceasta este iscălitura noastră adevărată: Buni prieteni şi apărători ai neamului românesc...“

Acarul tăcu, şi se uită împrejur. Oamenii stăteau împietriţi cu ochii în gol. Acarul zise:

– Noi, dacă vine armata să facă cuiva ceva, nu-i dăm drumul mai departe... Facem trenurile să se ciocnească, ori le stricăm frânele, ori ceva...

Era un om cu faţa cenuşie, secată de grija şi de mâhnirea care-l ronţăia pe dinăuntru ca un şoarece harnic cu dinţi înveninaţi. Se uita la toţi, pătrunzător. Zise:

– Nu trage armata cruce-n cruce... Ei nu ştiu cine suntem noi şi cine sunt ei? Tot oameni săraci, feciori de gospodari...

Era foarte liniştit şi nu cobora glasul. Mai zise:

– Măi vecinilor, care sunteţi rezervişti... dacă vă zice ofiţerul să trageţi în oameni, voi în el să trageţi foc!

Un soldat zise:

– Ba noi nici nu ne ducem... Mergem în sat îndărăt. Că al nostru, ciocoiul, încă nici n-a făcut învoielile şi stă porumbul pe câmp, şi nu ştiu ce-om mai mânca la iarnă...

Acarul îl întrebă, cu gura strâmbată de mâhnire şi necaz:

– Te duci acasă. Şi ce faci acasă? Stai cu mâinile în sân. Cu toţii staţi cu mâinile-n sân. Ca frunza şi ca iarba sunteţi. La noi în sat de unde sunt eu, la Dobrunu, suntem două mii de suflete. Şi ciocoi câţi sunt? Fro cinci-şase. Şi doi jandarmi. Ei, a făcut cineva ceva? Trudesc oamenii şi asudă sânge, plătesc bir, amenzi, bacşiş jandarmului, că eu d-aia am fugit de intrai la meseria asta. Dar oamenii au rămas îndărăt în sat, două mii de suflete. Numai să se strângă împrejurul ciocoiului pe uliţă, l-ar zdrobi între ei cu piepturile. Cu grămada. Nici deştiul n-ar avea trebuinţă să-l puie pe ciocoi. Cu piepturile, da... Şi voi ce faceţi? Ai? Vă duceţi acasă; da acasă ce vreţi să faceţi?

Întorcea de la unul la altul privirea sa aspră în obrazul secat de viaţă grea, şi-l privea drept în ochi, ca şi cum ar fi vrut să-l ia pe fiecare de piept şi să-l scuture. Oamenii stăteau şi se uitau ţintă la el. Tăceau. Nu ştiau ce vor să facă acasă. Marinică rosti în tăcere celorlalţi:

– Ei, ce să facem? Învaţă-ne dumneata ce să facem!

– Ia mai ascultaţi o dată ce scrie acilea, zise potolit acarul. Scoase manifestul din buzunar şi începu să-l citească încă o dată, încet, cu greutate, dar cu hotărârea încăpăţânată de a desluşi fiecare cuvânt. În stânga ţinea ciocanul acela mare şi-l scutura din când în când, ca şi cum ar fi vrut să izbească.

Clopotul gării bătu muzical două semnale. În clădirea gării, prefectul asculta plictisit şi tulburat, cu gândul aiurea, învinuirile vardistului:

– Agită oamenii, să trăiţi... Ii învaţă prostii, că o să li se împartă moşiile, şi să dea foc la conacul prinţului, să trăiţi dom' prefect, zău aşa...

Tânărul protesta:

– Eu nici n-am priceput ce vor de la mine, pe cuvânt de onoare, domnule prefect. Nici nu sunt student, sunt elev în

clasa a opta... Le-am răspuns aşa, într-o doară... Vă dau cuvântul meu de onoare... Vă rog, daţi-mi voie să plec... Pierd trenul...

Prefectul se uită la coşurile ce împodobeau faţa tânărului, care-şi mai dădu cuvântul de onoare de câteva ori.

– Bine, domnule. Poţi pleca... Apoi, către vardist:

– Unde e aici telefonul cu oraşul?

Pe când cerea telefonic pentru a doua zi douăzeci de soldaţi să păzească parcul şi castelul prinţului, auzi strigătele de bucurie şi uralele ţăranilor care-l înconjurau pe elevul din a opta. Tânărul, cu şapca alunecată strâmb pe cap şi cu urechile roşii, se topi într-un vagon. Trenul pornea. Oamenii chiuiră prelung. Pe scări, câţiva soldaţi ce se întorceau din concediu traseră focuri de puşcă în aer.

La fereastra biroului mişcării apăru, palid, chipul prefectului, cu ochii iscoditori şi speriaţi. Apoi prefectul ieşi şi trecu repede prin mulţime, întrebă:

– Vedeţi, oameni buni? S-au lămurit lucrurile. A fost o greşeală. Cereţi numai liniştit, faceţi-vă plângerile fără dezordine, veniţi la mine cu nevoile voastre şi vi se va face dreptate... Dar ce v-aţi adunat aşa mulţi aici în gară?

– Suntem rezervişti...

– Aşa? Bravo, foarte bine... Vă cheamă ţara şi regele, faceţi-vă datoria...

Deodată unul mai dindărăt izbucni aproape ţipând:

– Da' noi în fraţii noştri nu tragem!

Şi mulţimea izbucni într-un mormăit de nemulţumire. Nu. În fraţii lor n-aveau să tragă. Prefectului îi jucară iarăşi ochii. Ce era cu oamenii ăştia? înnebuniseră? Se întindea şi aici molima din Moldova? Imposibil... Şi totuşi...

– Cine spune să faceţi una ca asta, oameni buni?... Vedeţi-vă de treabă, ascultaţi de mai-marii voştri, rămâneţi cu credinţa în dumnezeu, şi... şi... o să fie bine, ascultaţi-mă pe mine. Nu vă luaţi după nebunii care răspândesc vorbe nesăbuite... De unde sunteţi voi?

Răspunseră într-o doară, fără bunăvoinţă, că sunt din Hotare, din Salcia, din Vădastra, din Vladomira, din satele de pe marginea bălţii. Prefectul le dădu bună-ziua şi se depărta repede spre trăsura prinţului, care-l aştepta îndărătul gării, cu

vizitiul ţigan pe capră şi caii negri, nervoşi, scurmând pământul şi mestecându-şi zăbalele. Prefectul îşi ştergea fruntea cu batista. Trăsura porni şi se pierdu printre casele dindărătul gării.

La bună-ziua prefectului nu răspunseseră decât câţiva, mai slabi de duh, moale „să trăiţi“. Ceilalţi întoarseră spatele şi se adunau acum împrejurul câte unuia care le citea ziarele sosite cu trenul acesta de dimineaţă şi care dădeau ştiri despre răscoalele ţărăneşti din Moldova. Alţii se scurgeau, vorbind tare, pe drumurile noroioase. Iar Marinică porni singur. Umbla repede, şi în curând lăsă în urmă drumeţii ce veneau dinspre gară. Casele se răriră, încetară. Şesul întins şi rece era pustiu cât vedeai cu ochii. Marinică mergea zgribulit, cu băţul de alun strâns subsuoară, cu capul înfundat între umeri şi cu urechile în guler. Umbla pe drumuri şi se uita la zările pustii. Păducile negricioase sau roşcate îşi ciocneau ramurile seci, ogoarele negre şi cleioase ieşeau de sub întinderile celor din urmă zăpezi din martie. Pe sus, norii călătoreau prin cerul de fum. Uneori, din strecurătoarea de ceaţă, sfârâia pe pământ o ploaie subţire şi rece. Alteori se pogora zăpadă în cea mai mare tăcere. Marinică umbla pe drumeaguri, omuleţ pribeag şi rebegit, mototol negru risipit departe pe întinsul şesurilor, hoinar prin ultimul ger şi prin ceţurile care veneau dinspre Dunăre. Îi pătrunsese frigul prin picioare, mergea în neştire, amorţit, cu mâinile în buzunare şi cu băţul strâns subsuoară. Mintea îi umbla încet de tot, gata să încremenească de oboseală, şi nu putea să prindă gândul pe care-l căuta, să-l oprească, să-l ia de piept şi să-l întrebe:

„Ce vrei, mă, cu mine? Cine eşti tu, şi ce vrei?“

Mai merse o bucată de drum şi zări cum se prelinge pe pământ, ca un căţel cu coada prea stufoasă, o vulpe mică şi galbenă. Rămase să se uite la el cu urechile ciulite, de departe. Marinică se opri de data asta şi se uită peste câmpul alb de zăpadă udă, gata să se topească. Stătea cu mâinile în buzunare şi se uita la vulpe. Strigă la ea:

– Hâş!

Vulpea nu se mişcă. Ştia că e prea departe ca să-i poată face ceva. Marinică râse şi o înjură. Vulpea, nimic. Marinică dădu din umeri şi plecă mai departe, vegheat de departe de către sălbăticiune, dintre doi mărăcini. După o sută de paşi, se uită peste umăr.

Vulpea se depărta în grabă, cu botul în pământ şi târându-şi coada pe zăpadă.

„Merge şi ea după daraverile ei, de...“ se gândi Marinică şi se pierdu iar în ceaţă. Bălţile drumului le ocolea. Se mai suia pe poteca de pe margine. Din când în când încerca să fluiere printre dinţi, dar se lăsa curând. Era frig.

Într-o vreme, gândul lui Marinică se opri, şi Marinică uită de el. Câmpia era nesfârşită de jur împrejur. Pe alocuri se ridica sau cobora în văi puţin adânci. O mare părăsire bătea pe deasupra câmpiei ca un vânt, şi o mare tăcere. Drumeţul se opri. I se păruse că umblă cineva în urma lui. Se uită împrejur. Nimeni, nimic, cât vedeai cu ochiul. Se uită în sus la cerul de cenuşă. Ridică amândoi pumnii, ameninţând pe cineva ascuns în vârtejurile fumurii ale noriilor furtunoşi din martie, care-şi răsuceau şi-şi desfăceau spiralele de abur negru. Apoi rămase pe loc şi gândi multă vreme. Dacă stătea pe locul acesta fără să se mişte, poate că nimeni n-avea să se arate de nicăieri. Zarea avea poate să rămâie deşartă, cerul prea înalt.

De sus, începu să cearnă zăpadă măruntă, care i se topea pe obrazul ridicat şi-l umezea.

Dacă rămânea aici, aşa în picioare, cu băţul la subsuoară, putea să stea aici o mie de ani singur în vecii vecilor, de jur împrejur singurătate şi deasupra cerul şi sfârşitul iernii, văzduhul nemişcat şi zăpada care cădea fără zgomot. Putea să adoarmă aici, aşa, în picioare, şi să stea. Nimeni n-avea să vie. Nimic n-avea să se-ntâmple.

Atunci începu să bată uşor un vânt reavăn şi zăpada încetă să mai cadă. Marinică mirosi vântul şi clipi din ochi. Mirosea a pământ, a noroi care începe să se încălzească la soare. Mirosea crud, proaspăt. Marinică îşi mişcă degetele de la picioare, aducându-şi aminte cum îi pătrundea glia printre ele, când umbla după plug. Mirosul de humă trezită se înteţi. Venea dinspre Dunăre, amestecat cu mirosul de baltă.

Marinică se înfioră şi se cutremură. Apoi clipi iar din ochi şi o luă la picior. Îşi adusese aminte de gândul lui. Acuma îl şi înţelesese. Da, aşa trebuia făcut.

Mergea harnic şi se socotea. Nu trebuia să mai fie sfios, ca înainte, înainte oamenii nu-l crezuseră decât pe jumătate, şi treaba

o făcuseră cu jumătate de inimă. Acuma trebuia pe de-a-ntregul, orice s-ar întâmpla. Da, da, aşa trebuia făcut, închise ochii şi se gândi la conacele toate, de jur împrejur, cu magazii, cu hambare, cu grajduri pentru cai şi pentru slugi, şi le văzu deodată cu ochii minţii, pline de sânge, de foc şi de fum. Da, da, aşa trebuia făcut.

Se iveau case acoperite cu stuf cenuşiu, ghemuite pe lângă drum, prin gropi, înainte de a ajunge la capul satului, un om care şedea pe un ciot la marginea drumului se ridică, făcu trei paşi, târându-şi puţin un picior, şi se opri să-l aştepte pe Marinică. Era tânăr, înalt, lat în spete şi cu ochii verzi, tulburi. Zise:

– De departe vii, de departe?

– De departe...

– Mai departe ca de la gară?

Marinică dădu din cap şi zise:

– De la gară nu-i nici o zi de drum...

– Şi vii de mai multe zile, zi?

– De multe... Nici nu le mai ştiu socoteala, zise Marinică. Apoi adăugă:

– Dar sunt ostenit... Şi nemâncat... Şi mi-e frig. Celălalt zise:

– Păi să vii să mănânci la noi şi să te odihneşti. Foc n-avem.

Dar asta numai aşa, în treacăt: bine, fie şi aşa, nu de asta îi păsa lui. Întrebă iar, ferindu-se:

– Dar... cu lucrurile, cum mai merge?

– Bine, cum să meargă, zise Marinică. E ordin să se scoale oamenii.

– E ordin, zi? Aşa-i că e?

– Cum să nu fie, zise Marinică. L-am văzut chiar cu ochii mei, ordinul.

– Hai încoa, zise celălalt grăbit, îl luă de mânecă pe Marinică şi intră cu el în sat. În drum se opri de două-trei ori şi-l măsură cu privirea din cap până-n picioare. O dată îl întrebă bănuitor:

– Dar... la noi cin' te-a trimis? Ori venişi aşa, singur?

– Lasă, neică, nu mai le şti şi dumneata pe toate... zise obosit Marinică, străpungându-l cu ochii săi mici şi luminoşi. Celălalt întoarse capul, oftând ca de-o grijă grea, şi-l trase pe drumeţ cu mare grăbire după sine.

Satul era pustiu. Doar vreun câine cu blana zbârlită de umezeală umbla ocolind gropile de noroi ale drumului. Câte-un buluc de oameni în zăbunuri cafenii şi cu căciulile pe ochi

stăteau în vreun prag de casă şi întorceau capetele să-i vadă pe cei doi trecători. În faţa primăriei, iarăşi buluc de oameni sub tindă. Unii-l strigară pe tovarăşul lui Marinică:

– Rizeo, bă! Rizeo!

Dar omul părea că nici n-a auzit şi-l mâna înainte pe Marinică. Se opriră pe podeţul care trecea peste şanţul şoselei şi ducea într-o ogradă. Rizea stătu câteva clipe în cumpănă, cu capul în pământ. Apoi se întoarse la Marinică şi-l privi cu ochii săi tulburi, verzi, întrebă:

– Da... oamenii s-au sculat?

Marinică avea ochii limpezi şi neclintiţi. Zise:

– S-au sculat. Dau foc, omoară pe boieri... s-au sculat, da... Dacă e ordin? E ordin!...

Rizea mai stătu puţin şi trecu înainte pe poartă, târându-şi piciorul. In tinda unei căsuţe strâmbe, se mai opri şi se mai întoarse o dată la Marinică. Iar îl măsură din cap până-n picioare cu bănuială şi neîncredere, şi întrebă:

– De la cine e ordin, neică?

– De la regina, zise Marinică obosit.

Rizea tăcu şi se gândi. Apoi zise:

– Cum să fie de la ea, că regele dă ordin, nu ea... şi el ţine cu boierii... Ai? Cum vine asta?

– Regele a murit, zise Marinică.

Rizea îl privea cu ochii săi verzi, grei de necaz. Era un flăcău frumos, cu obrazul lat şi cu sprâncenele arcuite. Stătea cu umărul la uşă şi cu capul plecat, ca şi cum ar îi ascultat ce se vorbeşte înăuntru. Apoi deodată se hotărî, deschise uşa şi intră, făcându-i semn lui Marinică şi zicând:

– Vino-ncoa.

În odăiţa strâmtă şedeau în semiîntuneric mai mulţi ţărani, unii cu cojoacele pe ei. Feţele nu li se vedeau bine. Se bănuia o muiere cu broboadă neagră. În lumina slabă a peticului murdar de geam bătut în cuie, se zărea uneori aburul unei răsuflări. Oamenii vorbeau încet, cumpătat, rar. Când intră Rizea cu Marinică, tăcură. Marinică le dădu bună ziua şi ei îi răspunseră cu un murmur întunecos, nedesluşit, aţintindu-l cu pupilele lor negre şi nepătrunse. Se înghesuiră puţin să-i facă loc lui Marinică pe o laviţă. Rizea îi zise femeii:

– Dă-i ceva să-mbuce dumnealui, că vine de departe.

Femeia zise posac:

– Ce să-i dau? Mai pofteşti şi oameni în casă...

Rizea zise:

– Dă-i ce-o fi...

Oamenii tăceau. Femeia se înveli mai bine în broboadă şi zise:

– Ce, tu ai mâncat azi dimineaţă? Ai aruncat-o... Ai zis că e stricată şi n-ai vrut să guşti... Nu te-ai gândit că mai e pân' la vară...

Rizea zise:

– Alta nu făcuşi?

Dar femeia ieşise. Se întoarse cu o bucată de mămăligă şi cu o ceapă. Marinică mâncă, tingând ceapa în sare. Rizea îi zise:

– Aşa e la noi... Nu mai ştim gustul cărnii... Mămăliga cu ceapă e a noastră...

– Şi cu ardei, zise un om, şi ceilalţi râseră fără veselie. Unul adăugă:

– Şi mămăliga e cam stricată, că ne lasă boierul cu porumbul pe câmp iarna nedijmuiţi... Şi pescuitul pe baltă e tot al lui...

Rizea zise:

– Mie-mi zicea tata că a fost o vreme când trăiau oamenii bine aci la noi...

– Eu nu cred, zise muierea, cu otravă în glas, şi toţi tăcură.

– Beiul, zise un om în şoaptă... Grijania...

Dar nu-şi termină blestemul. Îl părăsi obosit, ca şi cum ar fi ştiut că nu se poate uşura cu un blestem. Marinică îşi şterse gura cu dosul mâinii. Rizea zise, privindu-l ciudat:

– Dumnealui vine de departe... A auzit veşti.

Oamenii tăcură, dar se plecară uşor înainte. Unul zise gros:

– Ce veşti?... Veşti ne trebuie nouă? Dreptate ne trebuie...

– Lasă, nea Iordache, zise Rizea. Lasă să spuie dumnealui... Să vezi...

– Nu crez, zise Iordache. Nu-mi trebuie... Mie dreptate-mi trebuie...

Oamenii murmurară neliniştiţi. Rizea îi zise lui Marinică, arătându-l pe Iordache:

– Dumnealui are un necaz mare...

Iordache se plecă înainte. Era voinic, roşu la faţă, cu mâinile groase şi cu ţeasta rasă cu briciul, albăstrie. Avea vinişoare de sânge în albul ochilor. Zise:

– Uite, văz că eşti străin: să-ţi spui... Mă duc o dată la Ivancea, administratorul ciocoaicei, bătrânei, de la noi din sat, hoaşca... Smadoviceanca... Zice Ivancea, gras cum e el, ca un mistreţ:

„Iordache – zice – am auzit că ai bani.“ „Am, domnule Ivancea, zic. Am, cum să n-am. Sunt plin de bani, că şi de la tata ce-am mai moştenit...”

Oamenii râseră cu mâhnire. Iordache urmă:

– Eu nu ştiam ce are el de gând. Când colo – aia era prin toamnă – mă trezesc ieri cu jandarul, cu proces-verbal, ca să-i plătesc datoria lui Ivancea. „Ce datorie?“ – „Datoria de cinci sute de lei. Uite, hotărâre de la judecătoria din Salcia. Citaţie la procesă ţi-a venit: nu te-ai dus“ zice. Eu: „Care citaţie, mă?“ El, nu, că mi-a venit citaţie şi nu m-am dus să mă înfăţişez. Zic: „Mă, eu mă iau de piept şi cu dumnezeu pentru asta. Mă duc la judecător!“ Jandarul râse pe sub mustaţa: „Ţi-a trecut cică termenul de împotrivire. Gata, s-a-ngropat.“ Tăcu şi se uită împrejur, suflând greu. Zise:

– M-am sfătuit cu oamenii, de! Mi-au zis: „Aşa face el, Ivancea. E înţeles cu jandarul, cu primarele, le dă bacşiş, de nu ne aduc citaţiile. Noi nu ştim nimic şi ne judecă.“

Oftă greu, gemu, cu pumnii pe genunchi:

– Vorba e: de un să scot atâţia bani? Cui să vând ce-oi putea vinde? Crâşmarul sau ăia bogaţii, alde Geambaşu, ori Chiriţă, când te vede că ai nevoie, beleşte pielea de pe om.... Of! Of! Of!...

Rizea zise:

– Poate să te duci la primarele, că e chiabur, are de unde...

Iordache îl privi, apoi plecă capul. Femeia ţipă lui Rizea:

– Taci, măi nebune, şi nu-l mai amărî, fire-ai al dracului...

Rizea se-ntoarse liniştit către Marinică şi zise:

– Mulţi au păţit-o... dar le e ruşine să spuie, că se fac de râsul satului şi mai bine plătesc... Vinde calul, vinde boii, vinde sapa, vinde tot... Se vând şi pe ei... Şi când n-or mai avea ce vinde... Eeeh...

Urmă o tăcere lungă. Un om zise:

– Cam toţi suntem datori... Nu-ş’ cum le potrivesc ei, de nu te plăteşti de-un pol o viaţă întreagă... Şi la beiul, şi la Smadoviceanca, gem hambarele... când fu seceta aia de acum şase ani, de vedeai şopârla pe câmp, am dat în genunchi la ei

ca să ne ajute. Ei, ba... Vreun pumn de făină? Munceşte, mârlane, un an de zile, şi doi şi trei. Iar tăcură. Dar Marinică zise în sfârşit:

– În Moldova au dat foc... Au intrat cu plugul în moşia boierului... Erau acolo moşii de umblai cât vedeai cu ochii, şi tot boierul ăla era... Nu scăpai de el, că n-aveai un să fugi...

– Şi la noi e aşa, zise Rizea, privindu-l cu luare-aminte. Şi la noi moşia prinţului ţine de Hotare, până la Vladomira şi la Vădastra şi la Studina. Şi noi, aici, n-avem unde răsufla de Smadoviceanca...

– Pe arendaşi i-au tăiat, zise Marinică. Da, i-au tăiat. Era acolo unul de zicea: „Oameni buni, la anul o să-mi trageţi voi la jug, voi cu muierele voastre...“ L-au tăiat şi pe el...

– Şi al beiului, arendaşul din Vladomira, Alexiu, el e grec – tot aşa zicea... la noi mai mult români sunt, şi greci...

Iordache zise:

– Ciocoiul e ciocoi, bă... Ce te uiţi tu dacă e grec sau român?

Marinică zise:

– Când umbli în Moldova, numai aşa, ca o pânză în faţa ochilor, vezi fumul peste câmp. Tot au ars. Şi vântul miroase a ars.

Rizea stătea şi se uita la el. Voi să zică ceva, dar se răzgândi şi-l privi ţintă. Oamenii tăceau. Unul zise:

– Şi la grâu au dat foc?

– Care au vrut şi l-au cărat de l-au împărţit... Care nu, au dat foc... Tot au ars...

Spunea cu linişte şi plăcere toate cuvintele care aveau legătură cu incendiul. Oamenii stăteau şi se uitau la el. Marinică fusese până acum o umbră printre ei, umbră. Dar acum toţi îl vedeau limpede, ca şi cum ar fi fost înconjurat de o licărire nedesluşită a focurilor mari de care povestea. La început vorbise potolit, ca de departe. Acuma se ridicase din şale şi-i privea pe oameni în ochi. Le zise:

– Da, s-au sculat. Dau foc la conace. Dau foc la condici. Pe ciocoi îi taie. Îşi împart între ei pământul. Unii îl iau neîmpărţit, să-l muncească obştea. Şi se scoală toată ţara. Pe unde am umblat eu, pe toţi i-am văzut sculându-se. Unii îşi fac steaguri roşii şi umblă cu ele din sat în sat. Şi cu cai albi. Aţi auzit de studenţi, aţi auzit?

Toţi stăteau şi se uitau neclintit la el. Chiar şi Iordache datornicul, care oftase mult cu capul în mâini, ridicase fruntea şi cerceta cu luare-aminte faţa lui Marinică. Rizea ţinea capul plecat într-o parte şi-l privea pe Marinică ciudat, cu îndoială. Muierea îşi trăsese capătul broboadei peste gură şi-l mânca din ochi pe Marinică. Un om zise:

– Am cam auzit noi de ei...

– Umblă prin ţară – zise Marinică – umblă cu înţelepciune şi cu săbii. Au scrisori să nu se atingă nimeni de ei şi să asculte şi armata de ce-or zice. Unde stau oamenii şi nu-şi fac singuri socotelile, vin studenţii. „Aha, nu v-aţi împărţit pământul boierului? Bine: nici n-o să aveţi. Nici noi nu vă dăm. Da' foc vă dăm că n-aţi avut credinţă în noi.“ Şi omoară tot satul.

Iordache zise:

– I-ai văzut dumneata, de ne spui nouă? Marinică zise:

– Da, i-am, văzut. Şi pân bâlciuri umblă. Şi în tren, toţi oamenii ziceau că i-au văzut. Şi în gară era un student care învăţa pe oameni, că ei, vezi, sunt învăţaţi, studenţii cunosc legile... Îi învaţă, şi rezerviştilor care erau le zicea: „Fraţilor, când v-o spune ofiţerul să trageţi în părinţii voştri, voi să faceţi stânga-mprejur şi să trageţi foc în ofiţeri...“ Prefectul era acolo în gară şi a vrut să-l prindă, dar când a văzut că e student, i-a dat drumul. L-au luat şi oamenii cu huo pe prefect, de se schimbase la faţă, îi era frică... Nu se atinge nimeni de ei... Umblă pe cai albi, cu poruncă de la şapte împăraţii şi de la regină, să schimbe soarta rumânului necăjit... Că regele a murit şi asta e prăpădul *lor*...

Nu mai zise al cui, al *lor*. Ştiau oamenii de cine vorbea el...

În tăcerea care se lăsase, toţi îşi ţineau răsuflarea şi se gândeau. Un om oftă. Rizea râse mult, arătându-şi măselele. Apoi îl bătu pe umăr pe Marinică şi zise:

– Hai să mai mergem la nişte oameni...

Iordache se sculă şi el, greoi, şi îi urmă afară. Stătură toţi trei în picioare, în aerul viu, trezit, tare, desprimăvărat, însă amestecat cu miros de zăpadă.

– Hai la Mototolea, zise Rizea şi porni înainte. Ceilalţi îl urmară prin noroaiele drumului. Oamenii în pragurile caselor erau acum mai mulţi. O femeie striga tare ceva nedesluşit, într-un colţ depărtat de uliţă.

Intrară într-o ogradă la fel de pustie ca celelalte. Oamenii ghemuiţi în umbră îi primiră şi gospodarul, Mototolea, le îndesă în mână o cană cu ţuică. Omul vorbea tare. Se întrerupse o clipă la venirea celor trei, apoi urmă:

– Zece mii de pogoane, da! Zece mii are! Oamenii mormăiră, îndesându-se unii într-alţii...

– Ziceţi şi voi, mă fraţilor. Ziceţi şi voi. Nu se mai poate. Nu mai putem. Uite: eu mă pun acilea jos şi mor. Stau până mor. Cum adică? El zice din trei una. Dar ce mai e pe deasupra nu spune. Unul desăvârşit: ogorât, arat, semănat cu sămânţa noastră, grăpat, plivit, secerat, cărat, treierat şi p-ormă cine-l cară la schelă, la Dunăre? Cine i-l încarcă în şlep? Hristosul şi troiţa cui i-o mai munci, să-l văd eu pe ăla putrezit pe câmp ca pe copilul lui Uracu!

În tăcerea care urmă, Rizea spuse:

– Nu, că pe feciorul lui Uracu l-au adus acasă şi zice că se face sănătos...

Mototolea nu luă aminte la el şi urmă:

– Ce, parcă asta-i tot? Încă un pogon din trei, de ogor. P-ormă cinci zile cu mâinile. P-ormă o sută de duble la schelă. Bă, fraţilor, când mă gândesc la toate, uite-mi vine să-mi fac o groapă aici, în mijlocul casei, şi să-i spun muierii: „Na, ia lopata şi toarnă pământul peste mine“.

Oamenii râseră încet, întunecos. Muierea lui Mototolea se ruşină şi se feri de priviri. Dar omul urmă, în vreme ce picuri de sudoare îi alunecau pe faţă şi glasul i se făcea moale:

– Nu-i ajunge nici atâta, fraţilor... Ţi-ai scos căciula când trace baba Smadoviceanca în trăsură. Ce folos. Vii la domnul Ivancea să-ţi facă învoiala. „Aha... Io-te-l pe Mototolea. De ce nu-ţi scoţi căciula când o vezi pe cucoana în trăsură?“ „Mi-am scos-o, domnule Ivanceo, păcatele mele, cum să nu mi-o scot?“ – „Da, dar eram şi eu pe capră, şi le-am văzut mai de departe, şi trebuia să ţi-o scoţi de când te-am văzut eu... Cinci lei amendă, Mototoleo!“ Aşa, fraţilor, asud eu sânge de când mă ştiu pe lume. Stă parşiva asta de muiere la fântână cu poalele sumese, să nu se murdărească. „Mototoleo, nevastă-ta n-are urmări bune, Mototoleo!“ Eu, mi se urcă sângele-n obraz. Ce-i pasă ciocoiului, mormântul măsii? Da-mi ţin firea, ce să fac?

Zic: „Ce-a făcut, domnule Ivaneea?“ Zice: „Umblă fără ruşine cu poalele sumese. Plăteşte cinci lei şi te iert”.

Omul se îndoi în două, întrupare a umilinţei, a înfrângerii, cu braţele larg deschise.

– Măi, eu zic să fie la el. Poate că are dreptate. Poate că scrie undeva. Dar eu să trăiesc nu mai voi. Eu mă pui pe pământ şi mor.

Rizea zise:

– Da cu alinierea cum e, nea Ioane? Ia zi cu alinierea... Mototolea râse, un râs uscat, bolnav. Zise:

– Da. Cu alinierea. Ce, parcă voi nu ştiţi?

– Ştim, ştim, murmurară oamenii.

– Zi-i dumnealui, că nu-i de pe la noi...

– Ei, cu alinierea. Vine omul cu carul cu snopi de la câmp, uite Iordache ăsta a păţit-o astă-iarnă. Şi eu. Şi Uracu. Că domnul Ivancea vrea să vii cu snopii de la câmp drept la maşină. Nu face şire. Ei, vin o sută de care, bogăţia pământului. El stă cu ochiul la ele. „Alinierea, face. Nu eşti aliniat. Cinci lei amendă“. De unde să-i ai? Rămâi dator. Uite, ca Iordache, că el e cu datoriile.

Oamenii râseră iar cu amărăciune. Aveau feţele pământii. Unii aveau dinţii putrezi. Ochii negri le erau tineri, dar obrajii supţi şi ţepoşi, cărunţi.

Mototolea zise:

– Stăpân, bă, sadea, acolo, să-l simţi. Stăm noi să plecăm la schelă, o sută de care. Vine Ivancea, cum umblă el ca un mascur, şi râde: „Mai aveţi răbdare, că mai pusei să încarce două sute de care.“ Noi: „Domnule Ivancea, trec săptămânile, boierule, şi nu mai avem ţoale, copiii mănâncă mămăligă stricată“. Zice: „Lasă că vă ştiu eu, prost e cin’ se uită-n gura voastră şi vă crede, că toţi sunteţi hoţi...“ Noi suntem hoţi, dar el când zice din trei una, ne dă să muncim trei jumate... Şi la prisoasele moşiei, una şi una, şi deosebit, două pogoane cu desăvârşire...

Se făcu o tăcere uscată, ca şi cum oamenii n-ar mai aştepta nimic, ştiind că nu mai poate veni nimic. Marinică zise deodată:

– În Moldova oamenii s-au sculat, pun foc şi taie, şi ucid, şi rup învoielile...

Şi începu să spună aceeaşi poveste printre vorbele căreia străbătea chiotul cetelor de răsculaţi şi trosnetul pereţilor ce

se prăbuşeau arzând, şi picura sângele arendaşilor şi boierilor ucişi. Mânia şi foametea de multe sute de ani, şi umilinţa din vremurile cele mai adânci răsăreau în mijlocul oamenilor şi-i vrăjeau. După ce povesti el tot, oamenii tăcură. Unii mai întrebară câte ceva. Aveau îndoieli. Armata avea să tragă. Rizea râse, arătându-şi măselele (băuse tot timpul):

– Aş! E ordin să nu facă nimeni nimic. Uite, dumnealui e student, are în buzunări poruncă de la şapte puteri din lume, de la regina, că acum e vremea noastră. Acuma e timpul potrivit, luăm praporele de pe plămânul bogatului şi-l punem pe ficaţii săracului!

Avea în el un fel de veselie, nu ca a celorlalţi, ştearsă şi moartă, ci fremătătoare, deznădăjduită, un freamăt ascuns în miezul cel mai dinăuntru al fiinţei sale, astfel încât omul părea mult mai plăpând, ca o flacără pâlpâitoare, dar tot ce ara în el străbătea în afară ca o lumină sau o căldură. Oamenii erau tulburaţi şi muierea îl privea cu ochi mari. Toată vremea se uitase numai la el. Rizea îi zise lui Mototolea:

– Măi, nea Ioane, hai să umblăm pe la oameni... Hai la Uracu, nea Ioane, că până-n noapte poate să facem o treabă.

Mototolea îl aţinti, deodată înţelegând, împietrit. Apoi îşi trânti căciula în cap şi zise tare, cu putere:

– Hai!

Şi ieşi pe uşă cu oamenii buluc după el. Muierea îl opri pe Rizea în uşă şi-l întrebă cu glas scăzut:

– Ce, acuma te-mpăcaşi cu bărbatu-miu?

Rizea nu răspunse.

– Ştii ce-a zis, că vrea să mă lege de căruţă ca p-un câine şi să dea bici la cai, să mă-nveţe să umblu după... de tine nu ştie... Eu mai bine mor, Rizeo. Ai văzut cum vorbeşte faţă de mine, mereu cu înţeles. Nu mă lăsa.

Rizea o privea cu ochii lui verzi şi tulburi. Zise:

– Nu te las. Da acuma avem treabă: e revoluţie.

Se mai uită o dată la ea şi zise:

– Nu te las. N-aibi igrijă.

Îi întoarse spatele şi plecă după oameni. Târa piciorul, dar era lat în spate, înalt şi umbla repede.

La Uracu în casă nu găsiră decât pe nevastă-sa şi pe fiusău. Uracu era la primărie, să mai audă ceva de pe la oameni.

Zaharia al lui Uracu stătea pe-o coastă, pe laviţă, cu un cojoc pe el. Avea obrajii supţi. Ochii îi ardeau, roşii de friguri. În jurul lui plutea un miros greu, greţos.

– Ce-i cu voi, mă? zise el de sub cojoc, cu un glas hârâit din plămâni. Ce fac oamenii? Am auzit c-o să rămânem de râsul lumii, mă Rizeo.

– De ce să rămânem? Nu rămânem.

– Ba da, rămânem de ruşine, că vladomirenii s-au şi vorbit să puie foc la noapte la beiul.

– De unde ştii tu? întrebă Rizea bănuitor. Zaharia al lui Uracu se zvârcoli înveselit, hârâind din plămâni şi studiindu-i ochii în obrazul pământiu. Se uită la Marinică, se ridică deodată în cot şi azvârli de pe sine un colţ al cojocului. I se zări cămaşa la subsuoară, câtă se vedea din pieptarul de miel: avea o pată stacojie trecută, stinsă, pe unde-i şiroise sângele. Totodată crescu şi se răspândi mirosul cel greu de coptură. Zaharia al lui Uracu se uita la Marinică. Apoi îl întrebă pe Rizea:

– El e ăl de-a venit să fie student peste voi? El e?

Rizea se uită la Marinică, aşa, dintr-o parte, şi zise:

– Da.

Zaharia al lui Uracu tuşi puţin, cu capul plecat. Fruntea i se umezi de sudoare. Zise:

– Ei... a dracului...

Se pipăi pe sub cămaşă. Râse:

– Le simt pe sub piele, pe coaste... Dar mi-o fi intrat una mai adânc, de mă tot îneacă...

Lui Marinică îi zise:

– Treceam pe drum alaltăieri cu căruţa, pe un' se termină moşia beiului, a din Vădastra. O dată vine în goana mare beiul în trăsură, de la vânătoare. Stătea răsturnat pe perne, cu sticla-n ochi şi cu câinii lângă el. Până să mă dau la o parte, o dată-l văd că se scoală în picioare, pune puşca la ochi şi trage în mine. Nu-ş' cum am mai putut să sar din căruţă şi s-o iau pe câmp...

Stătu o clipă suflând greu. Apoi zise sfârşit:

– Da el a tras ţeava ailaltă...

Se culcă iar pe o coastă şi murmură:

– Atunci m-a apucat o căldură şi am căzut mort acolo...

Oamenii tăceau. Iordache zise într-o vreme:

– E mai mare boier beiul ca Ivancea al nostru... Ce să-ţi ia el cinci franci amendă? El îţi ia viaţa...

Marinică se uita la muierea lui Uracu şi la flăcăiaşul culcat sub cojoc, cu nasul ascuţit şi cu nările de ceară. Murmură:

– În Moldova s-au şi sculat oamenii, şi îi taie pe ciocoi, îi omoară...

Zaharia al lui Uracu deschise ochii şi murmură:

– Zi, îi omoară?

Zâmbi şi închise ochii iar. Nu dormea: asculta. Marinică îşi spuse povestea iarăşi, despre incendii şi despre boieri arşi în conacele lor. Vorbea potolit, cu multe amănunte, şi oamenii îl ascultau şi se încredinţau. De vreo două ori, intrară în casă vecini de-ai lui Uracu, bărbaţi şi femei, până ajunse să fie înghesuială. Iar când Marinică tăcu, Rizea se ridică şi zise:

– Aidem să mai mergem pe la oameni... Se ridicară toţi să plece. Rănitul zise:

– Mă Rizeo, mă, mie să-mi aduceţi capul beiului, mă, să-l afum şi să-l pun într-un băţ în curte!

Râdea, dar nimeni altcineva nu râse. Rizea şi Iordache rămaseră în urma celorlalţi. Rizea îl întrebă pe Zaharia al lui Uracu:

– De un ştiuşi tu, mă cârnat, ai? Celălalt, obosit, zise:

– Ce să ştiu?

– De ăsta, studentul? Zaharia al lui Uracu râse slab:

– A fost al lui Jugulete, care era la tine când venişi cu el... A fost, da, şi mi-a zis...

Rizea, lămurit, dădu să plece. Nevasta lui Uracu îl opri în prag. Era ofilită şi slabă. Zise potolit:

– Moare.

Rizea dădu din cap. Iordache era lângă el, nemişcat. În noroaiele drumului, în lumina vânătă a sfârşitului zilei, Mototolea striga şi vorbea tare în mijlocul bulucului negru de oameni adunat în jurul lui Marinică. Deasupra bălţilor îndepărtate şi fără hotar, atârnau două straturi de nori reci, plumburii; iar între ei era o dâră lungă de lumină verde ca pucioasa. Dintr-acolo venea mereu o adiere statornică, proaspătă, dar nu fragedă ca vântul de pe zăpezi, ci încărcată de izurile nămolului. Dincolo, înspre miazănoapte, era o margine de deal, cu o perie de pădure

spinoasă şi neagră. Acolo era conacul stăpânei satului, Smadoviceanca. Iar deasupra, cerul înnorat, din ce în ce mai încărcat cu întuneric.

Femeia zise iar:

– Nu mai are viaţă... Voi duce-vă-ţi. Iordache zise gros:

– Lasă. Îi judecăm... Da, da, îi judecăm...

Femeia îi privea neclintită. Oamenii plecară capetele şi ieşiră în drum, cu umerii puţin încovoiaţi.

Mergeau din casă în casă, şi cei ce se ţineau de Marinică, de Rizea, de Iordache şi de Mototolea erau din ce în ce mai mulţi. Vorbeau între ei şi înjurau amar, cumplit, fără să ridice glasul. Din câte o margine de sat se zăreau grămezile negre de porumb nedijmuit, acoperite de petice de zăpadă subţire. Oamenii şi le arătau şi blestemau. Câte unul-doi se risipeau de ceată şi umblau singuri, pe la ei pe acasă sau prin vecini, să ducă vestea, împreună cu ei venea zvonul pe ape, de pe baltă, şi răsuflarea de vânt care mirosea a primăvară.“ Toată după-amiaza, oamenii se adunaseră în inima satului şi stăteau nehotărâţi, plini de aşteptare şi nelinişte, cum se adună sângele grămadă în capul unui trup răscolit de mânie.

Rizea strigă în poarta unui bordei:

– Pârvule!

Şi aşteptă. Un om ieşi târziu şi încet şi se uită la ei. Era cu buzele umflate şi crăpate, cu fire de piei albe ca o pâslă pe ele. Pe obraz avea pete vinete care se cojeau, întrebă răguşit:

– Ha...

Stătea strâmb în faţa oamenilor, cu trupul sucit, stingher în lumina otrăvită a amurgului.

– Hai, bre Pârvule, că se scoală lumea... Hai, mă, cu noi, Pârvule... auzişi?

– Auzii...

Dădu să se întoarcă în bordei, aplecându-se ca să poată pătrunde, şi mormăi pe sub umăr:

– Nu poci veni, mi-e ruşine de oameni... Rizea îl trase de braţ afară:

– Ce, eşti prost? Ce, numai tu eşti bolnav? Iordache strigă:

– Hai, mă Pârvule, că nu-i ruşine... Pe vremuri, în alţi ani, când eram eu copil, te arăta lumea cu degetul... Da acum cine

dracu nu mănâncă mălai stricat, ai? Ce, numai tu eşti în sat, mă? Fire-ai al dracului de parşiv!

Şi-i dădu un pumn după ceafă. Pârvu zise:

– Măcar un peşte să fi mâncat şi eu... io-te palmele mele... o rană... când să-i mai ar şi pogoanele alea? Şi unde-mi dă voie să pescuiesc? Între Reviga şi Cotul Grecului, unde dă voie la tot satul... Nu poci, fraţilor... Nu mai am putere... Lui Geambaşu pentru un pol ce-mi dete acu cinci ani, de cinci veri îi fac cinş'pe' prăjini praşilă şi cinş'pe' secere, dobândă, şi n-a scăzut nimic, tot polul ăla i-l datoresc pân-oi trăi, şi plozii ăştia ai mei tot robi la el or să fie, că nu ne-ajunge boierul, ne mai trebuie şi boieri d-ăştia micii de la noi din sat... Dar eu nu mai am mult şi m-oi uşura de astea...

Copiii Pârvului ieşiseră în uşă şi-şi smârcâiau nasurile. Erau cu burţile umflate şi cu ochii scobiţi în feţişoarele cenuşii.

Marinică zise:

– S-au sculat oamenii în toată ţara, de pun foc la conace şi rup hârtiile de datorii şi ard învoielile şi-i taie pe boieri...

Pârvu se întoarse din uşă şi veni la ei. Se uita de la unul la altul şi zise:

– Da la cămătari ce le face? Marinică zise:

– Care ce vrea, aia le face...

Iordache îl trase de mânecă, deşi Pârvu se împotrivea. Marinică zise:

– Hai şi dumneata, nea Pârvule, că avem treabă în sat să mai vorbim cu oamenii.

Se întoarse şi plecă. Oamenii grămadă după ei. Rizea rămase în urmă, îi dete un ghiont în coaste Pârvului. Acesta se luminase la faţă, îl apucase o înfrigurare. Zise aproape vesel:

– Stai mă, ce dai aşa, ce eşti prost?

– Hai, Pârvule, hai că avem treabă.

– Stai. Acuşi viu.

Şi se scufundă în bordei. Ieşi numaidecât cu securea în mână. Nevastă-sa îşi arătă capul ca o stafie, în colţul uşii. Rizea şi Pârvu se îndepărtau. Rizea zicea:

– Da cu securea ce vrei să faci, Pârvule, ai? Ce, crezi că mergem după lemne?

Dar Pârvu nu răspunse. Mergea repede uitându-se drept înainte, cu o aşteptare aproape fericită pe obrazul desfigurat de pelagră.

Între biserica subţire şi înaltă, pustie, şi între primărie şi una din cârciumi era o înghesuială liniştită de oameni, cari stăteau cu mâinile în buzunare, cot la cot, adunaţi într-un loc ghem de trupuri, într-altul mai risipiţi, încât puteai face doi paşi fără să te loveşti de nimeni, dar pe urmă se îndesau cojoacele jerpelite şi zăbunurile negre. În pragul caselor, stăteau muieri îmbrobodite şi copii, iar câinii se alergau fără chef, lihniţi, cu coastele ieşite prin pieile râioase.

O dată se făcu un freamăt într-un colţ, la gura, unei ulițe. Venea repede o căruţă, încetini şi trecu la pas prin gloată. Erau trei ţărani şi două femei într-însa. Erau din Vădastra şi se cunoşteau cu cei din sat. Un om întrebă:

– Ce mai e pe la voi, mă?

– Gata! s-a început! La noapte o să vedeţi! zise vesel celălalt arătându-şi dinţii. Femeile râseră ascuţit, ceilalţi doi din căruţă râseră şi ei, şi cel care mâna dădu bici caillor.

Mulţimea dimprejur râse palid, fără veselie, cu uimire şi rămase să se uite după căruţa din Vădastra.

– Se duc la Dobrunu, zise un om. Am auzit că şi acolo a-nceput...

Şi rămaseră toţi mai departe în picioare, aşteptând, frământând în tălpi moroiul rece, gata să îngheţe acum, spre seară. Într-un colţ Rizea zicea:

– La noapte, mă, când s-a trage clopotul, să vină toţi acilea să vorbim.

– Eu le-aduc şi p-astea, Rizeo, zise un flăcău şi trase din sân două pistoale lungi, turceşti.

Dar Rizea, fără să-l asculte, zicea:

– Io-te la primarele, s-a-nchis în casă şi a tras zăvorul, tu-l în paşii pe mă-sa!

Oamenii mormăiră, râseră:

– E... Oameni cu bani, fir-ar al dracului... zise lordache. S-au îngropat, fac pe morţii, să vază cin' s-alege pân' la urmă, ca cu politica, de! Geambaşu şi ăştilalţi, chiaburii, ce, parcă ce zic? Eu sunt liberar, tu conservator: oameni cu politică...

Mototolea zise:

– Noi stăm şi ne uităm la politica lor... Şi ei învârt francii cu lopata...

Din crâşmă izbucniră glasuri înfuriate. Repeziţi afară de umeri, popa şi învăţătorul ieşiră iute de sub tinda ei joasă, aplecându-se să nu dea cu capul de streaşină de tinichea. Popa era roşu la faţă, îi luceau ochii. Zise tare, trecând prin mulţime:

– O să vedeţi voi ce-o să păţiţi!

– Ce să păţim? De ce să păţim? Ce-ai dumneata cu noi, ai? se răstiră oamenii la el. Îl înghesuiau între ei. Rizea strigă de departe, peste capetele celorlalţi:

– Aveţi lefuri, ce vă pasă!

– Vă plătesc ciocoii, bă! urlă Iordache în nasul popii.

– Vă jupuim de piele şi v-o umplem cu paie, popo! Pe tine şi pe primarele, eu vă jupuiesc!

Popa se schimbă la faţă şi zise împăciuitor:

– Lasă, taică, am zis şi eu o vorbă şi voi, ce, parcă nu-ş' ce-aş fi făcut...

Şi se strecură boscorodind. Oamenii îi făceau loc cu greu, se uitau urât la el. Alţii îl luaseră pe învăţător de piept. Rizea, mai ales, îl scutura:

– De ce ascunzi ziarele? Ai? De ce nu ne spuseşi ce se-ntâmplă?

– Ce să se-ntâmple, măi Rizeo? Ce ziare? Nu le-am primit nici eu...

Rizea îi dădu drumul. Tremura de mânie şi de nerăbdare. Tremurau hainele pe el. Zise:

– Aha, nu ştii ce se-ntâmplă. Las' că ai să vezi ce se-ntâmplă. Ai să vezi.

Învăţătorul se depărta, cu capul în umeri. Oamenii mârâiau în urmă-i, gata să-l ia cu huo. Iordache îi zise Pârvului, bolnavului:

– Zi, şi pe tine te perpeleşte pe jăratic, ai? Aşa şi eu cu primarele... Las' că la noapte îl călcăm, mergem cu oamenii... Îi învăţ eu minte să mai ia camătă...

– Parcă numai ei... Mai sunt, Melitaru, mai e Chiriţă... zise Pârvu.

– Lasă. Pe toţi îi judecăm, da, zise Iordache. Pe toţi.

Era aproape noapte. Fără zgomot de roate, pe cauciucuri trase în trap sprinten de cai negri ce umblau ca pe arcuri, trăsura prinţului intră în mulţime cu felinarele aprinse. Prefectul

era singur în ea. Vizitiul ţigan striga oamenilor să facă loc să treacă dom' prefect, dar gloata se îndesa în piepturile cailor care sforăiau speriaţi.

– Ce e, oameni buni? Eu sunt prefectul vostru. Ce s-a întâmplat? Aveţi vreo plângere?

Prefectul vorbea cu glasul mai ascuţit decât era al lui, şi ochii îi jucau nestatornic. Nici la bâlciuri nu văzuse o asemenea masă de ţărani. Cei din faţă, din jurul trăsurii, îi vorbeau toţi deodată: Dijmă... învoieli... prea greu, nu mai putem... pământ! Pământ!

Rizea îi strigă:

– Are zece mii de pogoane! Să ne dea şi nouă, măcar un petic de pământ! Îl desţelenim! Să vânză obştii, că-i plătim, în bani, în munci, cum o vrea! Trebuie să ne daţi pământ, n-aveţi decât să ne împuşcaţi pe toţi, dar numaidecât trebuie să ne daţi! Uite faptul!

Vorbise dârz, cu ochii scânteietori. Nu i se putea împotrivi nici o putere pe lume. Ştia că acum e un sfârşit al cui, a ce, nu ştia, dar că e un sfârşit, ştia, şi asta îi dădea putere.

– Voi vorbi, oameni buni. Voi vorbi eu însumi. Mă fac mijlocitor între voi şi proprietari şi voi insista ca să vi se facă dreptate şi condiţii mai blânde...

Îndărăt, oamenii fremătau:

– Ce zise? Ce zise?

– Ci–că ne dă el... împarte el...

– Minte bă! strigă Rizea. Ce, el nu e ciocoi? Are leafă de la ei! Huoo!

– Huoo, tună mulţimea. Caii speriaţi, cu urechile ciulite pe spate, porniră în galop şi bulucurile se despicară să le facă loc. Dar strigătul mânios şi greu de ură răsună multă vreme îndărătul lor, alungându-i. Pe treptele primăriei, Marinică strigă ascuţit:

– Fraţilor!

Mai strigă o dată, dar frământarea şi furtuna de glasuri nu contenea.

– Fraţilor!

Vuietul se potoli. Marinică stătea acolo pe scări cu braţele răstignite în gol. Începu să vorbească, cu o siguranţă, cu o încredere a acelei clipe în care deznădejdea trece dincolo de marginile sale şi ia chipul unei bucurii, al unei ciudate fericiri.

II

Prefectul era atât de tulburat, încât voi să intre în vorbă cu vizitiul ţigan al prinţului, înjosire nefolositoare, la care nu s-ar fi gândit niciodată altminteri. Trăsura mergea pe latura cea mai puţin noroioasă a drumului. Băltoacele ţâşneau în pânze galbene de apă sclipitoare sub roţile de cauciuc cu spiţe fine. Caii minunaţi ai prinţului mergeau în trap mare şi uneori alunecau prin noroi. De o parte şi de alta a drumului, se ridicau pădurici dese, perii scheletice, vinete. Iar deasupra, într-un cer tulbure, se prelungeau dâre nesfârşite de nori sumbri. Câte o picătură de ploaie, răzleţită de cine ştie ce furtună risipită de vânt, îl lovea în obraz pe oaspetele prinţului.

Prefectul îşi drese glasul şi zise:

– Ce dracu' au oamenii azi, măi?

Vorbise iar cu acea voce străină, ascuţită, spartă, acea voce care nu era a lui, ci a unei sălămâzdre otrăvite şi reci care era în el, ascunsă adânc de tot în cuta cea mai lăuntrică a inimii. Se simţi enervat, umilit, şi-l apucă o furie rece că a trebuit să i se vadă frica pe faţă, să i se audă frica în glasul acesta piţigăiat, ridicol. Revăzu scena de la gară, feţele ţăranilor care-l priveau înfruntător, spinările întoarse în loc de răspuns la bună-ziua lui. Apoi, aici în sat, glasurile ce strigau „minte! minte!" îl izbeau de fapt, abia acum cu şfichiul lor de dispreţ şi de ură... Îl făcuseră mincinos şi el fugise din faţa ocării şi umilinţei şi acum ajunsese atât de jos, încât cerea părerea vizitiului ţigan, şi încă cu o voce piţigăiată şi spartă, cu o voce ridicolă, de scapet, de laş!

Vizitiul nu se întoarse, ci rămase cu spatele la boierul din trăsură. Zise, aproape mormăind, nepăsător:

– Au şi ei necazurile lor, coane...

Era un ţigan bătrân şi gros, şi morocănos. Era un om cumpănit, necăjit, care vedea limpede lucrurile. Cu spatele lui lat şi rotund în mantaua albastră, era un om vrednic. Prefectul ţinti către această spinare de ţigan bătrân şi cumsecade o privire de ucigaş. Scoase din buzunar o cutie de piele şi alese o ţigară. Bătea puţin vânt, sporit încă de mersul repede al trăsurii. Trei chibrituri se stinseră unul după altul în degetele

tremurătoare ale prefectului. Deodată el izbucni, de data aceasta cu glasul său adevărat, dar răguşit de ură şi de mânie:

– Opreşte, mă... 'tu-ţi aia a mă-tii de cioroi, nu vezi că vreau să-mi aprind ţigara? Opreşte, bestie!

Trăsura opri.

– Dobitocule, încheie prefectul, tremurând tot. Îşi aprinse cu greu ţigara şi se răsti: Porneşte! Ce stai?

Apoi se trânti pe pernele trăsurii, cu obrajii dogorind, cu urechile congestionate. Spinarea ţiganului rămăsese nemişcată. Omul ori că suferea şi nu spunea nimic, ori că dorinţa brutală de a-l umili alunecase de pe el fără să-l atingă. La gândul că vizitiul putea să-i fi primit înjurătura grosolană cu demnitate şi cu un dispreţ ascuns, prefectul îşi simţi urechile arzând şi mai tare şi azvârli ţigara în drum. O clipă se gândi să-l oprească iar şi să-l i-a la palme. Apoi îşi aduse aminte de cealaltă obrăznicie, suferită în cursul dimineţii din partea prinţului. Acum fierbea de ruşine şi de furie.

Trăsura intra însă pe poarta largă, cu doi stâlpi de piatră cu tencuiala căzută, în vârful cărora glastre mari de ciment conţineau buruieni crescute la întâmplare.

Hambarele, grajdurile erau în fund, ca şi ogrăzile cu păsări. Venea de undeva o duhoare grozavă de ţarcuri de porci. Iar în faţă se ridica pe coasta dealului conacul doamnei Smadoviceanu. Era o clădire cu un singur etaj, ridicată pe o pivniţă mare, plină de butii. Un peron cu multe trepte ducea la geamlâcul antreului. Conacul era acoperit cu tinichea, acum ruginită, roşie ca drojdia de vin.

Prin curte se mişcau, în întunericul serii, forme nedesluşite. O trăsură nedeshămată era înconjurată de câţiva oameni de-ai curţii, iar undeva se alergau nişte câini lătrând turbat.

Trăsura prinţului opri la peron şi două ţigănci tinere veniră să-l ajute pe boier să se dea jos. Aveau feţele buhăite şi fără urmă de bucurie şi erau îmbrăcate în vechituri de-ale stăpânei.

Prefectul coborî, respingându-le. Îi zise uscat vizitiului care aştepta poruncă:

– Să mă aştepţi.

Dar nu se uită la el, nu se uită în ochii lui. Pe când urca scările peronului – scări de ciment prost făcute, crăpate – îşi dădu

seama că nu avusese curaj. Nu îndrăznise nici măcar atâta lucru; să se uite la vizitiu.

Iar în urmă-i, vizitiul se întoarse încet şi-l privi cum intră pe uşă. Ochii vizitiului, negri, catifelaţi, umezi, în obrazul gras şi îmbătrânit, erau grei şi-l priveau pe boier ca dintr-o mare depărtare. Apoi omul se întoarse în partea cealaltă şi scuipă.

*

Doamna Vorvoreanu şedea într-un fotoliu mare, adânc, de stofă cafenie cu desenuri cenuşii şi galbene, tocită, roasă şi pătată. Era urât dar încăpător şi comod; de aceea dânsa şedea în el seara, când făcea o pasienţă, la lumina caldă a lămpii cu abajur de porţelan verzui. Lampa era de sticlă cu ghirlande, prin care scânteia blând, aproape ca un vin vechi, petrolul cafeniu cu irizări de toate culorile curcubeului. În restul camerei era umbră. Lumina se scufunda şi se pierdea fără urmă în scoarţele bătrâneşti, pălite, care atârnau pe pereţi. Hangerele şi pistoalele turceşti, aburite de rugină, nu străluceau nici ele. Soba mare cu două coloane şi o firidă în mijloc respingea lumina prin întreaga sa suprafaţă aspră, văruită de mult, pe alocuri cojită şi arătând lutul dedesubt.

Doamna Vorvoreanu puse ultima carte pe faţa de masă brodată; un zece de pică. Apoi ridică ochii, ferindu-şi-i, cu mâna la tâmplă, de lumina lămpii. Avea ochi frumoşi, verzui, iar cute timpurii i se brăzdau de jur împrejurul feţei, acolo unde începea un pic de dublă bărbie şi obraji graşi, pufoşi, de blondă ce încărunţeşte. Masele grele de păr ca grâul copt îi erau ridicate în sus de pe tâmple şi-o încoronau de-a dreapta şi de-a stânga cu două rulouri mari, strălucitoare. Pe tâmple, doamna Vorvoreanu avea o reţea subţire de vinişoare umflate. Se-ntoarse către soră-sa Eleonora şi zise:

– Nu mai spune că exagerează. Eu cred că are dreptate şi trebuie să plecăm.

– Da, coniţă, zise prefectul. Vă sfătuiesc să plecaţi...

Se înroşi uşor şi mâinile i se agitară nervos:

– Sigur... hm... eu sunt sigur că va fi linişte. Nu vă uitaţi ironic la mine, coniţă Eleonora... Nu vă uitaţi ironic la mine! Vă asigur că eu personal, ca să zic aşa, sunt inaccesibil la simţă-

mântul... Nu vreau să zic al laşităţii, cuvântul ar fi prea tare, dar al fricii... Şi nici chiar al fricii: nici măcar nu mă las intimidat de ţărani. Îi cunosc, iar ei mă respectă...

Eleonora, femeie îmbătrânită înainte de vreme, purta un halat de casă cu flori, care înainte fusese brocart, dar acum tocit şi plin de pete, şi cu dantele bogate, dar murdare la gât şi la mâneci, era aproape cârpă. Dânsa era stăpâna moşiilor ce mărgineau proprietăţile prinţului în partea dinspre Dunăre. La patruzeci şi ceva de ani, începea să-şi piardă dinţii şi de aceea avea gura suptă, buzele intrate într-un loc înăuntru, pungă. Şuviţele decolorate de păr vopsit prost şi de mult îi cădeau pe lângă obrajii scofâlciţi; îl privea pe prefect cu o umbră de batjocură în ochii ei gălbui, străbătuţi uneori de o lucire tâmpă. Din când în când îşi strecura pe sub dantelele gulerului un băţ de fildeş, cu o mână mică la capăt, cioplită în fildeş, ca o gheară gălbuie, şi se scărpina cu ea pe spinare. Nu zicea nimic. Prefectul însă se fâsticea sub privirea ei, a doamnei Vorvoreanu, sora Eleonorei, şi a ochilor minunaţi, verzi, ai Elvirei, fiica doamnei Vorvoreanu. Încerca să-şi dreagă mereu glasul, ducea nervos mâna la mustaţă, sorbea drojdia neagră din ceaşca de cafea, o mesteca în dinţi, apoi punea ceaşca pe măsuţă, făcând-o să clănţăne pe farfurioara ţinută într-o mână tremurată.

– Nu, nu vă uitaţi ironic la mine, vă rog, repetă enervat prefectul. Fiindcă n-aveţi nici un drept! Daţi-mi voie să vă spun, cu tot respectul ce vă port: n-aveţi dreptul să... să... Nu! N-aveţi dreptul. Eu îmi risc viaţa zilnic pentru dumneavoastră!

Eleonora croncăni, cu o lucire de râs în ochii ei de nebună.

– Îţi rişti viaţa? Pentru noi? Eşti nebun, nene... Doamna surâse plictisită, fără veselie, ca să-l facă pe prefect să simtă că nu era decât o glumă, că nu era nimica de care să se simtă jignit. Dar prefectul se înfierbântă:

– Vă rog să mă iertaţi! A, nu, pardon! Asta e ingratitudine! Şi sunt mirat că vine tocmai de la dumneavoastră, de la cei mai mari proprietari ai judeţului! Îmi pare rău! Vă spun foarte sincer: da, îmi pare rău, nespus de rău!

Vorbea din ce în ce mai înţepat, simţind asupra sa privirea domnişoarei Vorvoreanu. Era o fată tânără, venită de curând din străinătate, şi care cunoştea tot tineretul bogat, nepăsător şi

cu nasul pe sus, toţi tinerii ai căror părinţi, de pe balconul clubului partidului conservator, priveau cum trec trăsurile pe Podul Mogoşoaiei. Mâine fetiţa asta va dansa la palat, va fi prietenă intimă a cutărui membru al Cabinetului. Se întoarse brusc la ea ca s-o surprindă. Dar ea plecase pleoapele şi se făcea că citeşte. Prefectului i se păru că umerii ei delicaţi se scuturã de râs, imperceptibil, sub rochia de mătase verde-închis. Zise cu amărăciune, ridicându-se în picioare:

– Regret, coniţele mele, că trebuie să mă văd jignit de dame atât de fine... a căror slugă atât de devotată sunt...

Şi se înclină cu o galanterie îndurerată.

– Surprinderea mea e la fel de mare ca azi dimineaţă, când prinţul, ruda dumneavoastră de altfel, m-a onorat cu un foc de puşcă...

– Cum? Cum? Ce vrei să spui? ziseră doamna Vorvoreanu şi Elvira. Eleonora mestecă în tăcere din gingiile pustii şi ochii ei de orătenie clipiră.

– Întocmai cum vă spun. Eram pe câmp azi amândoi şi trăgeam la becaţe, când m-am trezit că mă ia la ochi şi trage. Alicele mi-au trecut pe la urechi. Ţăranul care-mi ducea puştile mi-a spus: „Nu mai trage, boierule, că dacă dobori mai multe ca măria sa, se supără şi te împuşcă!“ M-am stăpânit şi i-am urmat sfatul, dar vă închipuiţi ce umilire! M-a tratat ca pe ţăranii dumisale, în care a tras de atâtea ori, am avut atâtea plângeri şi a trebuit să *etufez* atâtea cazuri... şi tocmai faţă de mine să se poarte la fel? Astăzi am regretat sprijinul pe care i l-am dat până şi la alegeri, căci în judeţul nostru liberalii erau mai tari, încât fără mine prinţul nu figura azi în Senat!... Desigur, eu, ca fost magistrat şi astăzi prefect, sunt pătruns de necesitatea şi autoritatea proprietarilor – dar nu e drept să fiu astfel răsplătit. Îmi pare rău, da, îmi pare foarte rău!

Se încălzise, se înroşise şi se plimba cu mâinile la spate. Zise:

– O atitudine dispreţuitoare. Daţi-mi voie să spun cuvântul: fanariotă. Asta a avut faţă de mine! Eu ştiu că nu mă trag din os de domn, ci de umil târgoveţ. Dar nu pot îndura să fiu asemeni ţăranilor pe care măria sa îi aţâţa prin provocări inutile, atunci când eu mă trudesc atâta să-i potolesc şi să-i constrâng să rabde corvezile şi muncile care-i sleiesc pe moşiile domniilor voastre.

Se roşise şi se uita provocator la cele trei femei. Se gândea: „Sunt ridicol. Mă agit ca o paiaţă. Sunt odios şi ridicol, îmi dau seama, dar nu mă pot împiedica. Ce putere m-a silit să-i rabd fanariotului obrăznicia, să mă înfurii pe ţigan, să mă fac de râs în faţa ciocoaicelor ăstora?"

– Şi tot măria sa s-a supărat! Mi-a trimis după masă un bileţel în care îmi spunea că treburi foarte urgente îl cheamă la Bucureşti. Abia îşi cerea scuze. Luase şi trăsura care s-a întors de la gară abia adineauri. Acuma, cu caii obosiţi, n-am decât să plec şi eu la gară. De bună-seamă nu ţinea să fiu văzut în trăsură alături de măria sa! Nici măcar atâta condescendenţă pentru prefectul judeţului! Nu, coniţele mele, nu râdeţi! Să am iertăciune, dar e ceva putred la mijloc! Aşa nu mai merge! Nu! Nu mai poate merge aşa!

La urmă devenise teatral şi declamator. Se simţea foarte prost. Cuvintele şi le auzea căzând în gol. Zbuciumul umilinţei sale, al deşertăciunii sale rănite nu găsea ecou, se usca în aer şi atârna împrejuru-i ca o mantie de bufon.

Doamna Vorvoreanu zise:

– Vrei să-i comunicăm nemulţumirea dumitale? sunt sigură că va regreta şi-ţi va cere scuze.

Prefectul o privi cu ochi rotunzi. Bâigui.

– Cu-cum? Vă râdeţi de mine?

Apoi solemn:

– Pardon, coniţă. Permiteţi-mi să plec. Dacă aceasta e ospitalitatea dumneavoastră... Dacă aşa vă adresaţi unui om de bună credinţă, care vine să vă servească, să vă prevină de pericolul mare, extrem de mare, care vă paşte... Nu înţeleg să vă mai importunez. Mă retrag. Unde văd că nu sunt binevenit, mă retrag... Şi aşa eram numai în trecere, mă grăbesc să nu mă prindă miezul nopţii pe drum. Sărut mâinile. Respectele mele. Veţi auzi despre mine în curând! V-o promit. În curând.

Şi închise uşa în urmă-i. Cele trei femei rămaseră o clipă mute. Eleonora zise ruginit:

– E băut...

– Nu, zise doamna Vorvoreanu. Nu miroase a vin. Altceva este. L-a impresionat povestea de la vânătoare...

– Ţăranii, zise Elvira. Îi e frică. Ai văzut cum începea să se laude şi să mintă când vorbea de ţărani?

– Prostii, zise Eleonora. Eşti o proastă.

– Mamă – zise deodată speriată Elvira, fără să-i răspundă bătrânei – mamă, să plecăm!

– Dar pe mine unde mă laşi, ingrato? zise Eleonora.

– Şi dumneata vii cu noi! Să plecăm, tanti!

– Eşti un copil fără minte şi să fiu maică-ta, aş şti eu să-ţi închid gura. Ce te-aş mai bate!

– Fetiţa are dreptate, Eleonora dragă, zise doamna Vorvoreanu. Tu n-ai observat, dar parcă şi slugile ştiu ceva. Au un aer schimbat. Ne ascund ceva. Cred că ar fi mai prudent să plecăm pentru un timp la oraş. Ai văzut ce s-a petrecut în Moldova?

– Prostii! Cum să plec? Cum să-mi las averea pe mâna mocofanilor din sat? Se vede că nu ai nimic al tău pe lume – şi ce-ai avut ai risipit, cu asemenea uşurinţă! Eşti uşuratică, Eleno dragă... Aşa nu ajungi departe! Ai lăsa-o pe fata asta muritoare de foame dacă n-aş fi eu... Deşi nu ştiu dacă merită să mă ocup de ea... Uite şi acum, una-două: „Tanti, hai să plecăm!

Şi tu îi mai dai şi dreptate, în loc s-o cârpeşti! Halal să-ţi fie!

Doamna Vorvoreanu nu asculta. Cunoştea cântecul. Dar o supraveghea îngrozită pe Elvira, care putea avea acum o ieşire care să strice munca răbdătoare a atâtor săptămâni de zile. Elvira o privea pe mătuşă-sa cu ură. Doamna Vorvoreanu se aşează între ea şi Eleonora, care boscorodea mereu. Deodată Eleonora ţipă:

– Elviro! Unde eşti? Un' te ascunzi? Vino încoace.

Elvira se ridică ascultătoare şi veni, cu rochia verde foşnind pe ea. Îşi stăpânise faţa. Doamna Vorvoreanu respiră uşurată şi se aşeză iar în fotoliul său. Elvira aduse măsuţa de joc, cărţile şi începu să joace cu mătuşă-sa écarté. Eleonora mormăia şi vorbea mereu pe când juca, şi trântea cărţile cu mare zgomot, făcându-le să plesnească pe masă. Zicea:

– Azi-noapte s-a aşezat pe pieptul meu, când dormeam, nu ştiu ce, dar m-am rugat în gând şi m-a lăsat... N-am gemut în somn? A, de unde s-auzi tu, dormi parcă n-ai fi stat toată ziua să trândăveşti, că nimica nu faci şi tu prin casă, nu te ocupi şi tu de gospodărie... Voi, astea, numai cu amorul, cu romanele,

cu junii, de altceva nu ştiţi... Dar ţi-am spus visul meu cu cucoanele care nu vor copii... am visat că eram în iad şi le vedeam pe toate cu salbă de copii nenăscuţi, uscaţi, atârnaţi de gât... Uite, iar ai pierdut... Ia să facem socoteala... Ia să vedem... Tu adu-mi banii...

– Stai că ţi-i aduc eu, Elviriţo, zise doamna Vorvoreanu şi dădu să iasă.

– Nu, mămicule, lasă, nu te duce, zise Elviriţa. Ieşiră împreună în camera de alături.

– E o bestie. E putredă de bani şi mi-i mai ia şi pe ai mei. Trişează! Ştii că trişează? Scârba bătrână! Scârboasa!

– Taci, nu vorbi aşa, şopti doamna Vorvoreanu în întuneric. Sigur că trişează. Ce plăcere vrei tu să aibă aici, în pustiul ăsta? Fă-te că nu observi!

– Dar îmi ia banii! şopti cu patimă copilărească Elvira. Doamna Vorvoreanu îi simţi răsuflarea cialdă. Zise:

– Lasă... ai răbdare...

– Am răbdare... şi tu ai răbdare... dar o să trăiască o sută de ani – şi la sfârşit ne mai trage şi chiulul şi donează averea vreunui spital sau vreunei biserici!

– Taci! Taci! şopti doamna Vorvoreanu şi o împinse de umeri în salon. Dar salonul era gol. O uşă era deschisă. Stăpâna satului şi a moşiilor de la Vladomira şi Hotare suferea de o meteahnă care o făcea prea adesea să se închidă în singurătatea privăţii.

Elvira zise:

– Numai de n-am păţi-o toate trei înainte de asta...

– Ce vrei să spui?

– Să... să nu ne... să nu se răscoale şi ţăranii de aici... Ai văzut ce zicea prefectul...

Doamna Vorvoreanu nu răspunse. Privea în gol. Tanti Eleonora se întoarse în salon şi cârâi uscat, acru:

– Ei, fetiţo, ai adus banii?

*

Doamna Vorvoreanu se uita la soră-sa şi la Elvira, oare şedeau, cea dintâi cu undrelele şi lâna perindându-se printre vârfurile degetelor, cealaltă citind o carte. Strânse buzele nemulţumită, se ridică mlădioasă, deşi era mare şi voinică, şi se duse

repede la fereastră. Rochia de casă flutură împrejuru-i şi o luminare pâlpâi grăbit pe pian. Elvira ridică ochii din carte, se uită la rochia maică-si – era de catifea ca frunza moartă, strânsă pe talie sus, lungă până la pământ, cu un guler înalt de tot de dantele crême şi cu manşete lungi de dantele la fel la mânecile ce fluturau la orice mişcare – apoi citi mai departe. Doamna Vorvoreanu dădu la o parte perdeaua şi-şi apropie fruntea de fereastră. Nu se vedea nimic în bezna de afară. Apăruţi din nimicnicie şi întuneric stropi neaşteptaţi izbeau geamul şi curgeau de-a lungu-i, boabe de mercur.

Tanti Eleonora lăsă acele şi lâna să-i cadă în poală şi zise duşmănos, bănuitor:

– Ce te-aştepţi să vezi?

Gura i se făcu pungă, îngropată în obrazul moale şi veşted, mai mult într-o parte. Vorbea prin obrazul acela ca pufniturile de aburi care răbufnesc din mămăligă când fierbe.

– Ce vrei să vezi?

Doamna Vorvoreanu se întoarse de la fereastra îngropată în zid, lăsând în urmă-i perdelele să cadă. Cu o umbră de vinovăţie pe faţă, surâse şters, plictisită. Poate avea dreptate Eleonora. Poate că lucrurile pe care se aştepta să le vadă în noapte nu erau decât o închipuire biciuită de frică. Zise:

– Nimic. M-am uitat şi eu aşa...

– Minţi, pufni Eleonora. Dar să ştii de la mine, n-au să facă nimic. Toate astea sunt prostii. Nu îndrăznesc ei. Eu îi cunosc mai bine ca voi, că nu m-am plimbat atâta la Paris şi bine-înţeles de aia mi-am şi păstrat moşiile, nu le-am risipit pentru vreun neghiob de bărbat... Pe ţărani îi cunosc, că am trăit cu ei patruzeci de ani. Ţin ei minte ce-au păţit de fiece dată şi stau cu botul în nisip. Mârâie? Să mârâie, lasă-i, că atâta le-a mai rămas. Dar nu se mişcă, ascultă-mă pe mine. Şi stai liniştită o dată, ce te plimbi atâta, că ne-ai înnebunit! Ţi-a ieşit pasenţa?

Doamna Vorvoreanu bătea cărţile în neştire, stând în picioare. Zise:

– Bine, dar în ziare n-ai văzut?

– Prostii, zise Eleonora. Ziarele mint, ca să aţâţe spiritele. Eleno dragă, fericiţi cei săraci cu duhul şi care cred: atâta pot să-ţi spun.

Doamna Vorvoreanu surâse palid şi se uită cu strângere de inimă, întrebător, la fiică-sa. Elvira ridică încet ochii spre ea. Era neagră ca bunică-sa, răposata Davida Lascari, dar cu o umbră de mustaţă, şi cu ochii verzi care luminau rece în mijlocul frumuseţii aceleia întunecate. Se uită la maică-sa în deplină nemişcare, mută şi fără expresie. Apoi coborî capul şi reîncepu să citească. Doamna Vorvoreanu dădu din umeri enervată, luă un sfeşnic în mână şi, apărând flacăra luminării cu mâna cealaltă, ieşi din salon.

Trecu prin camere cu aceleaşi scoarţe vechi pe pereţi (îndărătu-le, între covor şi perete, atârnau săculeţe cu tutun şi busuioc ca să alunge moliile), cu divanuri, cu scrinuri vechi şi cam strâmbe, cu portretele bunicilor cu cravate înalte, ale bunicelor decoltate în crinoline, înnegrite de îmbătrânirea uleiului.

Lăsă uşile deschise după sine, şi flacăra pâlpâitoare, precedată de o mână cu degetele trandafirii de lumina ce le străbătea, rătăcea prin încăperi. Doamna Vorvoreanu se uita mereu pe ferestre, acolo unde bănuia prin întuneric arbori şi o zare nemărginită; dar bezna era nepătrunsă.

Îndărătul geamlîcului din dos, de deasupra scării, se opri. De aici începea o scară strâmbă şi lungă ce cobora în aer liber până la bucătărie, locuinţele slugilor şi grajduri. Mâncarea venea pe tăvi, pe scara aceasta, chiar şi iarna când treptele erau alunecoase şi vântul tăios de ger. Doamna Vorvoreanu deschise uşa. De jos se auzeau glasuri de bărbaţi, răstite. Poate erau rândaşii şi argaţii – se certau? Băuseră? Întinse mâna spre ciucurele soneriei şi trase de sârmă, dantelele îi dezveliră braţul gros şi alb. Jos, în bucătărie, clopotul suna stins printre glasurile violente. Ele conteniră, apoi începură iar, mai potolite. Doamna Vorvoreanu se întoarse în salon închizând îndărătul ei uşile rămase deschise, şi prin care venea acum muzică.

În salon Elvira şedea la pian şi cânta o mazurcă de Chopin. Mătuşă-sa, Eleonora, vorbea tare, încercând să acopere sunetul pianului:

– Maică-ta e o proastă că te-a lăsat şi tu eşti o nebună! Nu Paris vă trebuie vouă! Parisul şi şantezele lui taică-tău v-au sărăcit! Şi din tine uite ce-a ieşit. Fetele pe vremea mea nu ieşeau de la călugăriţe decât ca să se mărite.

Elvira încetă, se învârti pe taburetul de la pian şi zâmbi cu dinţii la fel de luminoşi ca ochii verzi.

– Vremea dumitale, tanti, a trecut de mult...

– Dac-a trecut, e foarte păcat, pe vremea mea domnişoarele nu se întorceau de la Paris direct la doctor, să...

Elvira păli, pământie, se ridică în picioare şi zise:

– Ce te priveşte pe dumneata? Cu ce drept, te amesteci?

Doamna Vorvoreanu, din uşă, zise sever:

– Elviro, te rog să taci, nu fii obraznică cu mătuşă-ta.

– Eu n-am nevoie de moştenirea lui tanti Eleonora, mamă! Prefer să trăiesc singură, fără bani, decât să plătesc dinainte, să rabd în fiecare zi ce rabd aici. De ce am venit aici? Să mă jignească în fiecare zi? Ce caut eu aici! Stăm în pustiu, cu bestiile de ţărani, cu mitocanii de arendaşi, cu nebuna asta! Ne nenorocim, mamă, ia ţara foc împrejur şi noi stăm în mormântul ăsta ca s-o moştenim pe tanti Eleonora! E îngrozitor! E îngrozitor! Nu mai pot aşa! Nu mai pot! Nu mai pot!

Plângea cu hohote, cu istericale. Fugi din odaie. Doamna Vorvoreanu, palidă, enervată, zise:

– N-o mai întărita, dragă. Las-o şi tu. Nu vezi că e indispozată? Cxând e aşa, de fiecare dată are nevricale. N-o mai pisa şi tu.

– Indispozată? Să fie, ce-mi pasă? Mă doare-n spate, Eleno dragă, de nevricalele ei. Pe vremea noastră copiii tremurau în faţa părinţilor şi a celor mai bătrâni. Stăteau smirnă. Te-a crescut tat-tu prea moale, că era mort după tine, şi tu ai luat-o de bună. Din noi toţi, tu erai preferata lui, şi cu asta te-a nenorocit! Să-ţi fi altoit şi ţie câteva, ca mie, dis-de-dimineaţă, în fiecare zi – era mai bine. Şi fata nu ţi se-ntorcea de la Paris... cum s-a întors! Acum îi mai permiţi să mai aibă şi nevricale! Eu aş bate-o, aşa mare cum e! Aş bate-o cu nuiaua!

Nu era supărată pe Elvira. Era mulţumită că o făcuse să plângă. Cu ochii lucind, molfăi din buzele supte, apucă scărpinătoarea de fildeş şi şi-o petrecu pe după ceafă.

Doamna Vorvoreanu strânse buzele. Eleonora era bogată şi copiii pretindeau s-o moştenească. Dădu din umeri enervată şi ieşi. O găsi pe Elvira sughiţând de plâns, prăbuşită în întuneric pe un divan. Se aşeză în tăcere pe marginea divanului. Murmură:

– De ce nu poţi să te stăpâneşti? Fă ca mine. Se cunoaşte pe mine ceva? Şi măcar, mereu mă înveninează şi mă împunge că m-am măritat cu taică-tău...

Elvira zise întretăiat printre lacrimi:

– O să ne omoare, mamă... O să ne omoare aici, din pricina ei... Se încăpăţânează nebuna şi-or să ne omoare cu ea cu tot, mamă...

– Taci din gură, zise doamna Vorvoreanu. Taci. Nu mai cobi aşa...

– Nu mai pot, mamă... Nu mai vreau să stau aici...

– Parcă după tine merge?

– În fiecare zi mă umileşte aşa... O s-ajungă să ştie şi slugile...

– Cine e de vină? zise uscat doamna Vorvoreanu. *Tu* ai dat prilej; acuma rabdă.

Elvira se ridică în capul oaselor şi zise prin întuneric:

– Şi tu mă urăşti... Las-că ştiu eu... Crapi de invidie! Şi te răzbuni!

Doamna Vorvoreanu îi trase la întâmplare o palmă, dar n-o nimeri decât cu vârful degetelor. Elvira se aruncă iar pe divan, oftând.

Doamna Vorvoreanu, tulburată, se opri în treacăt la o fereastră şi se uită afară în beznă, dar nu văzu nimic. Apoi intră în salon trăgând nervos de manşetele lungi din dantelă.

În salon tanti Eleonora vorbea cu bucătăreasa. Doamna Vorvoreanu se uită la soră-sa şi o urî o clipă, pentru aerul ei rătăcit cu şuviţe nepieptănate de păr cărunt, prost vopsit şi privirea gălbuie de nebună. N-aveau ce să-i facă, era mai bogată decât ei... Să plece cu fata? Dar dacă nu se întâmpla nimic? Eleonora n-ar fi iertat-o niciodată, sau şi-ar fi vândut iertarea pe ani şi ani de jigniri zilnice, de vorbe otrăvite, grosolane... O clipă, o urî şi mai mult pe Eleonora şi se întoarse cu plăcere, spre chipul aspru, cioplit în lemn, uscat, al bucătăresei, care stătea în picioare şi asculta poruncile nebunei. Dar curând plăcerea i se topi în faţa mirării pricinuite de ceva necunoscut în aerul femeii. Bucătăreasa sta ţeapănă, închisă în sine. Doamna Vorvoreanu îşi aduse aminte de gălăgia auzită jos. Voise să coboare, să întrebe, apoi nu ştia nici ea de ce n-avusese curaj.

– Ce e cu voi, Mărio?

– Ce să fie, coniţă? Nu-i nimic...

– Ce era gălăgia de la voi, de jos?

– Nu era, coniţă.

– Ba da, am auzit eu!

– Eu oi fi fost pe afară, de n-am auzit, zise bucătăreasa, şi se întoarse către Eleonora reluând convorbirea despre masa de seară. Doamna Vorvoreanu se duse la fereastră şi se uită maşinal în beznă. În depărtare, unde ziua s-ar fi văzut conacul de la Vladomira, ardea un foc mare. Nu se vedea nimic, decât miezul roşu, nemişcat la depărtarea aceea, vâltoarea rotundă în sânul întunecimii.

Inima doamnei Vorvoreanu se opri o clipă, apoi începu să-i bată atât de tare, încât îi tăie răsuflarea. I se făcu rău. Închise repede perdelele, îşi apăsă mâinile pe piept. Îi veni o clipă ideea s-o cheme pe bucătăreasă, să-i arate focul, s-o întrebe dacă ştie ce se petrece acolo la Vladomira; dar se răzgândi, privind chipul împietrit al femeii. Avea să spună că nu ştie şi apoi să dispară de la curte, împreună cu toate slugile. Nu. Asta nu! Se aşeză într-un fotoliu, cu capul în mâini.

– ...şi vezi să nu fie maioneza aia cu boabe în ea, să crează coana Elena că sunt icrele peştelui! încheie Eleonora.

– Nu, coniţă, lasă că ştiu eu, zise liniştit femeia şi ieşi.

Stăpână-sa îşi reîncepu lucrul cu igliţele şl ghemul de lână, după ce-şi îngrămădi dantela gulerului în jurul gâtului ofilit, golaş. câteva clipe murmură prin colţul supt al gurii lucruri neînţelese.

Elena şedea cu vârful degetelor apăsate pe ochi, încerca să se gândească. Dar nu izbuti decât să audă bătaia pendulei. Bătuse şi până atunci, fără să se audă prin glasuri, printre gânduri. Dar acum totul amuţise, iar bătaia metalică a pendulei mari de mahon şi sticlă, cu amoraşi de bronz şi flori de alamă umplea tăcerea cu zgomotul ei rece de maşinărie.

Glasuri stăpânite în odaia de alături o făcură pe doamna Vorvoreanu să îngheţe de spaimă. Elvira intră, cu faţa la fel de nepătrunsă ca oricând – nu mai nişte cearcăne vinete pe sub ochi arătau că plânsese – şi murmură:

– A venit domnul Ivancea... Poate să intre?

– Ce vrea? întrebă tanti Eleonora.

– Are ceva de vorbit cu dumneata, zise Elvira cu o dușmănie pe care nu ținea mult să și-o ascundă. Se învârti în tocurile înalte ale botinelor cu nasturi de sidef cenușiu, întoarse spatele și ieși, socotind că se ostenise destul. Se întoarse împreună cu domnul Ivancea și se așeză pe scaunul ei, cu cartea în mână, prefăcându-se că citește. Doamna Vorvoreanu îi privea pe toți, cu vârfurile degetelor lipite pe tâmple.

Domnul Ivancea asuda. Era voinic, cu gâtul gros, cu gura roșie și o rețea de vinișoare pe nas și pe obraji. Părul negru aproape că-i astupa fruntea; îi răbufnea și din urechi și din nări. Fața lată, brăzdată totdeauna de bună dispoziție și zâmbete largi, era acum îmbrobodită de sudoare care, din când în când, năvălea din nou. Iar veselia domnului Ivancea avea ceva strâmb, tremurător.

– Săru' mâinile, săru' mâinile, zise domnul Ivancea, și le sărută mâinile celor două cucoane.

– Ce-i cu dumneata? întrebă tanti Eleonora, cu neplăcere. Ce-mi vii la ora asta? Ce vrei?

Domnul Ivancea se așeză în fața ei pe un fotoliu, fără să ceară voie și zâmbind distrat. Se uită în dreapta și în stânga la covorul de pe jos și-și frecă mâinile păroase – mâini groase, roșii, cu părul negru ca de porc.

– Ce e, Ivancea, ce-i cu dumneata, omule? Ai? Ești băut?

Omul tresări:

– Care, eu? Ferească dumnezeu, coniță, asta-mi mai trebuie mie acum? Cu capul treaz și nu știu ce să mă fac, dar' mi-te băut?

– Cum, ce să te faci? Ce ai? Ce vrei?

Omul se căută în buzunarele vestei negre care-i sugruma burta și-și mișcă nervos cizmele noroioase pe covor. Tanti Eleonora se uita la cizmele cu șireturi și frământa în ea o bruscă supărare:

– Uite cum îmi intrași în casă! Ca-n grajd. Și se uită pătrunzător la el:

– Uite-l cum asudă! Ești băut, nene! Ia zi-mi repede ceea ce ai și lipsește-mi din ochi, până-ți vii în fire. Om așezat, cu nevastă și copii, și să vie la stăpână-sa în halul ăsta!

Ivancea scosese o foaie de hârtie groasă, proastă, o despăturise și stătea cu ea în mâna întinsă. Răsufla greu:

– Citiţi-o, cucoană. Să vedeţi şi dumneavoastră. Tanti Eleonora luă hârtia cu neîncredere. Pe când o citea omul lămurea:

– O găsii adineauri bătută în gard la mine cu un cui. Nici nu e udă. Mi-au pus-o adineauri, după ce a stat ploaia. Ce ziceţi, ai?

Şi fără nici o rămăşiţă de zâmbet, îşi şterse cu o basma mare albastră faţa largă şi îngrijorată.

– Eleno, ia vino-ncoa. Ia vezi şi tu, că eu nu pricep nimic.

Îşi pusese ochelarii şi se uita împrejur.

– Să-ţi citească Elviriţa, zise doamna Vorvoreanu. Eleonora se întoarse către ea, mirată:

– Ce ai? De ce vorbeşti aşa?

– N-am nimic, zise doamna Vorvoreanu. N-am nimic. Pune-o pe Elvira să citească.

N-avea nimic. Asculta bătaia pendulei, şi o auzea atât de tare, încât glasurile i se păreau un murmur faţă de ciocănitul maşinăriei care măsura timpul.

– V-o citesc eu, zise domnul Ivancea. Şi începu să desluşească scrisul stângaci cu litere mari şi deformate:

– *„Domnule Ivanceo. Ce ai în socoteală în privinţa învoielilor cu oamenii, că vedem că dumneata stai foarte greu, nu-ţi ajunge de când sugi sângele nevinovat din oameni şi te-ai învoit cu cucoana Smadoviceanca, de te lasă să beleşti pielea de pe noi şi-i dai ei parte să se îngraşe...“*

Domnul Ivancea ridică ochii şi se uită ţintă la tanti Eleonora... Aceasta nu se mişcase. Omul citi mai departe:

– *„...Dar te rog, noi toţi te rugăm, a învoi oamenii după cum cer ei, să nu ne mai sugrumaţi în pragul primăverii ca alţi ani, că nu mai putem şi nu mai e mult până vei vedea moartea cu ochii şi cucoanii Smadovicenchii zi-i să plece, căci altfel îi dăm foc şi toată paza voastră ce vă păziţi mai bine vă păzim noi întotdeauna şi tot trebuie să cădeţi toţi unul câte unul la rând, că s-a sculat ţara şi nu vă mai rabdă. Alt nemaiavând ce ceri ne-am înţeles şi nu mai pierde vremea, că nici noi n-o vom mai pierde ca alţi ani ci ne facem treaba cu voi.“*

Domnul Ivancea răsuflă greu şi se uită împrejur. Cele trei femei păreau a nu fi înţeles. Elvira se uita la cartea închisă din poală; era o carte franţuzească, cu coperte galbene. Doamna

Vorvoreanu, cu bărbia în palme şi cu braţul alb, gros şi rotund, dezgolit, asculta pierdută un zgomot de care numai ea îşi dădea seama. Cealaltă, Eleonora, îl aţintea pe domnul Ivancea cu ochi rotunzi şi galbeni de găină, ochi de suceală învechită a minţii, ochi de nebunie stătută. Îşi cumpănea între degetele murdare scărpinătoarea de fildeş. Zise:

– Prostii!

Domnul Ivancea oftă şi şterse faţa cu basmaua, şi se gândi: „Tot şed pe un fotei moale, măcar să mă odihnesc şi să vedem: ce-i de făcut?“

Bătrâna zise iar, croncănind spart:

– Ei! ce venişi să-mi citeşti prostiile astea? Acum pleacă. Mai ai vreo treabă?

Omul se uită la ea cu îndoială şi uimire.

– Păi... N-aţi văzut ce zice?

Tanti Eleonora se gândi o clipă, aranjându-şi cu degetele zbârcite dantela din jurul gâtului de găină golaşă. Apoi pufni prin pâlnia din colţul gurii ştirbe:

– Ei... li s-a urcat şi lor la cap... Or îi băut... Ce-ţi pasă dumitale!

– Da v-ameninţă cu moartea şi pe dumneavoastră, cucoană! Ce, n-aţi auzit? Uite ce zice aici!

Şi-i citi încă o dată pasajul. Femeia îl privea cu ochii rotunzi, gălbui, prin care mintea seacă i se oglindea ca o bucată de chihlimbar, uscată şi fără folos. Apoi, într-un târziu întrebă:

– Ei şi, ce vrei să fac eu?

Înăuntrul ei era pustiu, maşinărie fără noimă. Coana Eleonora era ca o buturugă din care nici lemn de foc nu poţi face, nici butuc de tăiat lemne pe el. Nimic.

Domnul Ivancea îşi ieşi din fire, vânăt şi sări în picioare:

– Cum, cucoană, când eu îmi mănânc ficaţii cu ţăranii dumitale şi mă lupt să storc din ei arendă şi chirii şi corvezi şi tot ce-ţi trebuie dumitale, de câteodată mi se face ruşine şi mie şi mă gândesc că am copii şi-mi fac păcat de-o să cază pe capul copiilor ce fac ţăranii cu mine, şi dumneata mă întrebi ce să facem? Păi cine m-a încurajat pe mine de zece ani să aştept cu învoielile până la sfârşitul lui martie, că atunci se înmoaie ţăranul de frica morţii şi se roagă să-l învoieşti după plac şi

nu mai are nici o pretenţie, spune dumneata, cine? Ce zic eu de ani de zile: coniţă, o să ni-i sculăm în cap, coniţă, şi facem una să se pomenească, ne dă foc mârlanii, coniţă! Şi dumneata: „Lasă, Ivanceo, că-i ştiu eu, că trăiesc de patruzeci de ani cu ei şi-şi ştiu ei stăpânii, neam de neamul lor ne-a ştiut stăpâni“, aşa-mi ziceai, cucoană, şi acuma uite, poftim, că s-a întins şi aici pacostea! Unul nu mai e viu din noi mâine, cucoană! Unul nu mai scăpăm! Ca arendaşii ăia din Moldova păţim!

Şi se şterse pe faţă, suflând greu şi uitându-se hotărât la tanti Eleonora. Aceasta nu ascultase decât primele cuvinte şi pricepuse tonul de imputare, de enervare răstită şi mânie. De atunci începuse şi urmase să fiarbă în ea necazul împotriva omului nebărbierit, cu păr în urechi, cu cizmele murdare, şi care îndrăznea să-i vorbească aşa. La sfârşit se ridică tremurând în picioare, cu mâna uscată încleştată pe braţul jilţului. O clipă străluci la inelarul ghearei nespălate şi zbârcite – tanti Eleonora se pudra, dar nu se spăla – un rubin mare, prins în briliante, cumpărat de la o Izvorancă din Craiova, pe care o alungase bărbatu-său, generalul, la părinţi, pentru că se afişa cu un cântăreţ dintr-o trupă italiană în trecere. Mestecându-şi cuvintele între gingii, tanti Eleonora îşi scutură pieile gâtului golaş către arendaş:

– Cum îndrăzneşti, neobrăzatule? Cum vorbeşti cu mine, slugă? Cu ce obraz mă faci pe mine de vină, când eu te ştiu cum le măsori ţăranilor pogonul de optsprezece prăjini în loc de douăzeci şi patru, hoţule şi canalie ordinară! Şi mai arendaşi de la stat fâneaţa aia din vale cu cincizeci de bani pogonul şi le-o închiriezi mârlanilor cu un leu şi un leu şi jumătate, ticălosule, ce crezi că eu nu ştiu? Sunt aici, pe pământul ăsta, dinainte de când vindeai tu bragă în Bucureşti *espèce de voyou*[1]! Te-am lăsat în voia ta câtă vreme mi-ai plătit, şi i-am dat afară în brânci, i-am pus pe rândaşi să-i gonească, când veneau cu plângeri la mine! De ce te uiţi la mine! Veneau să se plângă de tine, *triste individu*, sărmane; ieşi, bragagiule, lipseşte din ochii mei şi să nu te mai prind pe aici! Asta e ultimul an când îţi mai arendez moşia asta! Am să i-o dau lui Alexiu, care

[1] Golanule.

administrează Vladomira cum n-ai să te pricepi tu în veci! Haide, piei de-aici, mârlane şi nesimţitule! Marş!

Se aşează, pufnind, şi căută cu mâna tremurătoare, într-o chisea de Nürenberg, cu figuri albastre şi argintate de olandezi şi nemţi băutori şi fumători, şi începu să-şi răsucească o ţigară.

Ivancea, intimidat, se ridicase în picioare. Uluit, rămăsese aşa şi se uita când la doamna Vorvoreanu, când la Elvira, care surâdea cu ură şi dispreţ. Arendaşul zise cu o rămăşiţă de veselie scremută:

– Bine, coniţă, dar cu pusul focului cum rămânem?

După izbucnirea de furie, coana Eleonora amorţise iar, cu ochii rotunzi şi fără înţeles. Îşi făcea o ţigară. Mormăi:

– Care foc?

Arendaşul se aşează iar. Era cenuşiu la faţă. Zise:

– O să vă puie foc la noapte. Şi pe mine... o să vrea să mă omoare.

Nu zisese „o să mă omoare“ ca să nu atragă piaza rea. Bătrâna zise:

– Şi eu ce sa fac?

Doamna Vorvoreanu fusese atentă la ultimele vorbe. Pricepuse. Murmură:

– Domnule Ivancea... Vino, te rog...

Şi când Ivancea se apropie, greoi, cu capul înfundat în umerii groşi, ea dădu la o parte perdeaua – numai puţin. Dar destul ca omul să vadă cum arde curtea de la Vladomira. Acum incendiul crescuse şi se înălţa spre cer ca un stâlp de flacără. Ardeau şi copaci, coloane subţiri, trandafirii. Doamna Vorvoreanu îi şopti omului care asuda de frică, cu faţa lucioasă de oglindirea focului:

– Poţi să pui caii la trăsură? Cred că nu mai e nimeni pe jos... Şi vin cu siguranţă de acolo să puie foc şi aici... Poţi? Te luăm cu noi, domnule Ivancea...

Se gândea: „Mie mi-ar fi greu să mân caii până la gară... Cel puţin să avem un bărbat cu noi...”

Ivancea îşi crescu ochii şi dădu din cap cu înfrigurare. Se întoarse spre lampa cu abajur de porţelan. Cineva zicea neîntrerupt:

– Aoleo, doamne, ce ne facem. Aoleo, ce ne facem. Vorbele curgeau fără intonaţie, fără spaimă, repede, dar pe nerăsuflate: era domnul Alexiu de la Vladomira. Era uscat, cafeniu la faţă,

brăzdat. Ţinea o mână pe genunchi, cu palma în sus, şi o plesnea uşor cu cealaltă:

– Doamne, ce ne facem. Aoleo, doamne, ce prăpăd. Ce ne facem. Aoleo, ce ne facem.

Şedea în faţa Eleonorei, pe fotoliul în care şezuse Ivancea, şi se tânguia. Pe frunte avea o zgârietură lungă până pe umărul obrazului. Sângele i se adunase în sprinceană şi o aţă i se scursese spre colţul gurii. În sprânceană era închegat, dar pe colţul gurii îl linsese domnul Alexiu şi se vopsise pe obraz cu roşu palid.

– Ce prăpăd ne-a ajuns, coniţă, vin aici şi ne taie. Aoleo, ce ne facem coniţă, că ne-a ajuns mare prăpăd, ceasul din urmă ne-a ajuns, nene Ivanceo, ne-am curăţat şi ne rămân nevestele şi copiii pe drumuri... dumneata cel puţin îi fi ţinând banii la oraş, dar eu îi ţineam în casa de fier la curte şi au dat foc, doamne, ce să mă fac...

– Cum a fost? Zi repede.

– Cum să fie, păcatele mele, uite odată aşa i-am văzut că sparg poarta cu topoarele şi strigă şi dau năvală... Dobitocii ăia de turci care-i aveam paznici au slobozit puştile în ei, dar ce folos că tot ei s-au trezit călcaţi în picioare şi-au dat ţăranii peste mine cu ciomegele... Abia am putut încuia uşa în urma mea şi am scăpat pe fereastră... Un' te duci, nene Ivanceo, un' te duci, Nelule dragă? încheie îngrozit şi plângător omul, văzându-l pe celălalt că dă să iasă.

Ivancea nu-i răspunse, dar privirea îi alunecă către doamna Vorvoreanu. Alexiu se ridică de pe scaun plin de noroi şi cu hainele rupte în două locuri. Gata să cadă pe vine de spaimă, bâigui:

– Ce, pleci, nene? Mă laşi aici pe mine, care eu...

– Care tu, ce? zise aspru, brutal, Ivancea. Ce? Nu tu le spuneai în faţă: „Mă, la anul vă pun pe voi la jug şi ar cu voi!" Cine i-a aţâţat mai tare? Fire-ai al dracului de nenorocit...

Celălalt umbla după el prin cameră cu genunchii îndoiţi şi se vaită ţinându-l pe Ivancea de mânecă:

– Nu mă lăsa, că-mi rămân copiii orfani... Adu-ţi aminte că şi tu i-ai strâns în chingi pe ţărani, mai rău ca mine, Ivanceo, zău nu eşti drept să zici că eu... Nu mă lăsaţi, coniţă, nu-l lăsaţi pe nebunul ăsta să plece, că eu care am slujit-o pe coana Eleonora o viaţă şi pe măria sa prinţul ca un rob... Coniţăăă...

Şi căzând în genunchi în faţa doamnei Vorvoreanu, care vorbea cu Ivancea, izbucni în plâns, cu faţa schimonosită şi curgându-i nasul şi balele.

Doamna Vorvoreanu se cutremură şi se făcu verde de greaţă şi de frică. Zise:

– Ia-l cu dumneata să-ţi ajute, domnule.

– Hai, măi scoală-te, că e ruşine, nenorocitule, zise Ivancea şi-l scutură. Alexiu îl urmă afară din cameră, clătinându-se, trăgând pe nas şi întrebându-l mereu:

– Un' te duci? Un' te duci? Nu te du, că vin şi ne omoară!

În salon, Elvira, palidă, adunase blănurile cucoanelor şi-şi punea mănuşile cu înfrigurare. Doamna Vorvoreanu îşi scosese halatul, rămăsese într-un corset de dantele până la genunchi; era cu umerii laţi, rotunzi, de luptător, şi picioarele groase, butuci de carne albă. Elvira, înmănuşată, o ajută să-şi puie o rochie cafenie închisă, îi încheie cei douăzeci de nasturi de la spate, îi dădu blana. Rămasă în halatul ei tocit, cu dantelele de multă vreme ofilite, Eleonora se plimba prin cameră, cu privirea rătăcită şi cu o cutie de lemn de trandafir în braţe. Venise din odaia ei şi cu un geamantan moale, foarte greu, pe care-l pusese pe jos. Soră-sa îi spuse, privind-o cu o linişte ciudată, cu un zâmbet ca de departe:

– Îmbracă-te, omule. Ce mai aştepţi?

Apoi privi în jos şi întâlni ochii Elvirei, care-i încheia botinele cu nasturi de sidef. Ochii verzi ai fiică-si spuneau limpede, rece, mut: „Las-o aici să ardă!" Doamna Vorvoreanu se uită la pendula cu amoraşi de bronz şi flori de alamă. Ea singură îi auzea trăncănitul metalic. Şi pendula avea să ardă, în noaptea aceasta. Poate peste un ceas. Iar ele, cele trei femei, aveau să intre acum, în câteva minute, într-un viitor cu desăvârşire necunoscut. Pendula avea să ardă.

Doamna Vorvoreanu se uită împrejur la portretele şi fotografiile de pe pereţii văruiţi curat, la covoarele scumpe şi la divanuri, la pianul negru – câteva clape aveau fildeşul lipsă – la perdelele de la ferestre, se gândi la odăile cu dulapuri mari, vechi, cu oalele de noapte de faianţă, sub paturi, cu şiruri de gutui pe ziare vechi aşternute pe jos şi felii de fructe uscate atârnate prin colţuri. Totul avea să ardă. Şi patul ei şi al lui

bărbatu-său, patul pe care o făcuse pe Elviriţa şi pe Mişu, fratele Elvirei, căci venise aici să-i nască din pricină că li se vindea la licitaţie casa de la oraş, pentru datorii, şi a doua oară îi fugise bărbatul la Paris cu o cântăreaţă de café-concert şi tot la soră-sa, tot la Eleonora venise să nască, căci Alexandru, Şerban, Sofia, n-ar fi primit-o, n-o iertau că fusese de mică preferata lui Lăscăruş Lascari. Totul avea să ardă. Se uită iar la Eleonora, care umbla cu caseta de bijuterii în mână. Bijuteriile bunicii Sofia. Cele pe care le aşteptase, le dorise, le prădase. Dădu din cap şi zise iar, tare:

– Îmbracă-te, ce umbli aşa? Elviriţo, dă-i blana lui tanti-ta.

Elvira se uită la ea cercetător, încerca să priceapă.

Maică-sa îi ocoli privirea. O îmbrăcară pe Eleonora care dădea din cap şi molfăia în gingii vorbe neînţelese, privind în jur cu ochii crescuţi în cap, ca o pasăre ciudată şi urâtă. În halat şi cu blana pe deasupra, încălţată în şoşonii ei de casă şi cu caseta strânsă, la pieptul ofilit şi zbârcit, o scoaseră în capul treptelor din faţă, şi aduseră la trăsură şi geamantanul cel greu.

Eleonora se împotrivi deodată braţelor doamnei Vorvoreanu şi Elvirei care voiau să o sprijine şi s-o ajute a coborî treptele peronului. Murmură ceva nedesluşit, se smuci şi se întoarse repede în casă, lăsând uşile deschise în urmă-i: iar o apucase meteahna ei.

Doamna Vorvoreanu aşteptă câteva clipe. Aerul era proaspăt, umed, mirosea a ceaţă risipită de vântul uşor dinspre baltă. Copacii desfrunziţi şi negri se mişcau nevăzuţi cu sunete uscate. Trăsura veni din fundul curţii. Avea felinarele stinse.

– Gata, coniţă? întrebă Ivancea de pe capră.

– O clipă! Numai o clipă, aşteaptă! strigă doamna Vorvoreanu.

Elvira o privise tot timpul, uitându-se din când în când pe uşa antreului. Faţa îi era fără expresie, închisă în sine. „Nu. Nu pot, se gândea doamna Vorvoreanu. Chiar lucrul ăsta nu-l pot face. Mai întâi de toate – dacă nu se întâmplă nimic? Ar fi groaznic.“ Ar trebui să dea ochii cu ea. S-ar afla. Ar spune-o la toată lumea. „Aş fi pierdută. Elviriţa ar fi pierdută, toată răbdarea şi toată munca asta scârboasă va fi fost degeaba. Lumea ar râde de noi, ne-ar arăta cu degetul ne-ar întoarce

spatele, ne-ar închide uşile, nu ne-ar primi... Iar ea ar fi în stare să ne ţie şi mai departe pe lângă ea, numai ca să ne chinuiască. Abia atunci ar putea să mă joace cum nici n-a visat ea vreodată...“

Se uita, fără să-şi dea seama, în ochii Elvirei, verzi, minunaţi... Se smulse şi intră repede în casă.

În salon era tăcere. Uşile erau vraişte. Sertarele, răvăşite în goană, rămăseseră deschise şi rufe atârnau din ele pe jumătate afară. Câteva bibelouri, fotografii în rame erau răsturnate şi partitura căzuse de pe pian, cu un papuc al Elvirei peste ea. Iar pendula bătea răsunător, metalic, cu un sunet care clănţănea şi vibra înăbuşit, bogat, plin, în lemnul de preţ în care era închisă şi îndărătul geamului ei de cristal.

Pe masa din mijlocul salonului, lângă coşul cu ghemuri de lână şi petice croşetate de către tanti Eleonora, stătea caseta cu bijuterii. Nu era mare. Lemnul de trandafir strălucea cald în lumina lămpii de pe masă. În salon nu era nimeni. O clipă, doamna Vorvoreanu nu mai auzi ţăcănitul pendulei. „Eleonora mai poate sta multă vreme unde se află: când o apucă crampele ei, nu se poate şti cât ţin...“

Doamna Vorvoreanu se repezi la geam. O năduşeală uşoară o trecuse sub rochie şi blană. Smuci perdeaua, o dădu la o parte. Sus inelele de alamă scârţâiră, alunecând. Doamna Vorvoreanu se uită în bezna de afară, în miezul căreia se învălvora incendiul de la Vladomira. Undeva, departe, ca o luminiţă, începuse să crească altul. Vreun hambar, vreo magazie, vreo cramă. Doamna Vorvoreanu se întoarse din doi paşi lângă masă, apucă în mâini caseta. I se păru grea. Ieşi cu ea afară. Elvira se uită la obrazul maică-si. Înţelegerea, surprinderea îi luminară ochii şi privirea îi alunecă în jos, căzu asupra cutiei din lemn de trandafir.

– Nu vrea să vină? întrebă Elvira, surâzând palid, strâmt.

– Se încăpăţânează, zise doamna Vorvoreanu, înecându-se, cu gâtlejul strâns. Nu pot să te sacrific pentru nebunia ei. Plecăm.

Pe când vorbea, Elvira o apucase de cot, şi aşa subţire cum era, o trase pe maică-sa mare şi voinică în jos pe trepte. Doamna Vorvoreanu călca nesigur şi o dată era să şi cadă.

Ivancea le spunea înfrigurat:

– Mai iute, coniţă! Mai iute, mai iute!

– Eleonora n-a vrut să vie, domnule Ivancea, zise înecat doamna Vorvoreanu; dar Ivancea nu asculta şi nu răspunse nimic.

Se urcară în trăsură, punându-şi la picioare geamantanul Eleonorei, şi împingându-l pe Alexiu, care se ghemui-se în locul cel mai bun şi care se aşeză pe banchetă. Trăgea din nas neîncetat şi se uită la pălăriile largi, mari de tot, cu pene de struţ, ale celor două femei. Ivancea coti îndărăt ca să iasă prin fundul curţii pe drumul ce da în şosea fără să treacă prin sat. Odăile slugilor erau pustii, toţi, fugiseră. În uşa bucătăriei, siluetă neagră cu fustele ei lungi, stătea cu braţele încrucişate bucătăreasa şi privea nemişcată trăsura. Nu i se putea vedea faţa. Era doar o siluetă neagră în uşa luminată. Apoi totul rămase în urmă şi trăsura înainta în trapul cailor, prin aerul reavăn şi întunericul nopţii, printre şirurile de copaci bănuiţi, sub cerul ceţos. Vântul uşor le bătea feţele, prospeţimea umedă le înviora, nările şi duzii bătrâni de pe marginea drumului îşi scuturau uşor ramurile mai subţiri, văduve, învăluite de fâşii uşoare de aburi reci. Nu se mai vedea roşeaţa cerului în partea Vladomirei, căci dâmburi line şi pădurici desfrunzite o ascundeau, dar prin noapte rătăcea pierdută bătaie de clopote de nu se ştie unde.

Omul din faţa lor încetă de a mai trage din nas şi murmură liniştit:

– Trag clopotele... Îşi fac semne... Prăpăd...

Şi trăsura se cufunda în ceasurile târzii ale nopţii. Departe de tot, pe alocuri, cerul se lumina trandafiriu, o culoare la fel de gingaşă ca a fierului înroşit, şi omul lungea gâtul pe lângă capra trăsurii, apoi spunea numele conacului care ardea. Iar uneori clopotele se stingeau în vreo undă de vânt rece, vreun ropot uşor de ploaie numaidecât înghiţită de întuneric. Din când în când, însă, din direcţii nedesluşite, soseau glasuri, strigăte, freamăt de gloată. Atunci Ivancea pe capră înfunda capul în umeri şi încerca să vadă prin noapte urechile fine ale cailor, ciulite atent, îndărăt sau într-o latură. Dar apoi reîncepea totuşi glasul tăcerii, zvonirea vântului peste peticele largi de zăpadă netopită pe ogoare pustii, zbârlite de muşuroaiele de porumb retezat...

La crucea drumurilor dinspre Vladomira şi Hotare, ele se afundă, străjuite de tufişuri dese, spinoase, de valuri înalte de

pământ şi nimenea nu poate vedea dacă vine pe drumul celălalt cineva sau nu. Când trapul înăbuşit al cailor târând trăsura neagră, umedă de ceaţă, se adânci în valea aceasta, cele două femei tăceau. În faţa lor moţăia Alexiu, ostenit de spaimele serii şi de propria sa ticăloşie în faţa primejdiei. Pe capră, domnul Ivancea se cocoşase în grăsimea sa şi simţea că-l cuprinde frigul de după miezul nopţii. Uitase să mai încerce a pătrunde întunecimea ca să zărească urechile cailor. Nu văzu cum aceştia le ciulesc înainte şi sforăie lungind gâturile. Deodată glasuri furioase şi aspre răcniră:

– Stai! Ho! Prr, ho!

Trăsura se clătină şi se opri. Caii, ridicau deznădăjduiţi boturile în sus către cerul negru, încercând să scape de mâinile pietroase care-i apucaseră de căpestre. Sforăiau speriaţi, izbiţi unul într-altul şi dând îndărăt în hamuri.

Glasurile se îmblânziseră, erau mângâietoare:

– Ho, hooo...

Şi cineva îi bătea cu pâlnia pe gât. Apăruse un felinar în patru colţuri cu geamuri murdare şi o luminare înăuntru. Se zăreau trupuri îmbrăcate în zăbunuri întunecate, feţe cioplite stângaci şi aspru de lumina puţină. Erau mulţi, multe glasuri şi deasupră-le străluceau fire de lucire rece, dinţii de oţel ai furcilor. Se apropiară strângând trăsura în mijlocul lor. Înăuntru Elvira se înghesuise în maică-sa; privea ţintă în gol, scâncind uneori încet de tot ca un căţel, la sânul puternic al doamnei Vorvoreanu.

Cei doi arendaşi erau împietriţi şi nu roteau nici măcar ochii împrejur să desluşească obrazul oamenilor care-i căutau. Cineva ridică în sus braţul cu felinarul; o clipă lumina îi căzu pe faţa lată, umbrită de sprâncene arcuite şi lungi, cu cute pe obraji în jos şi gura strânsă ca asupra unei taine. Era un om tânăr şi voinic. Zise:

– Dumneata eşti, domnule Ivanceo?

Toţi tăcuseră. Buluciţi, încoronaţi de dinţii furcilor, ţăranii stăteau împrejur cu un şirag de ochi arzători în feţele scobite. Ivancea nu răspunse nimic. Flăcăul cu felinarul îşi făcu loc pe lângă trăsură şi privi înăuntru. Ochii săi se împlântară pe rând în ochii celor două femei, apoi, ca şi cum nu le-ar fi văzut, alunecară asupra lui Alexiu.

Un glas, din partea cealaltă, zise:

– Io-te-l şi p-ăstălaltu...

Cel cu felinarul se îndreptă din şale şi zise:

– Amândoi sunt...

Unul din mulţime strigă:

– Trage-l de pe capră! Bagă cuţitul în el!

– Dă-mi-l mie pe domnul Alexiu, măi! strigă altul şi începură să strige cu toţii.

Unul întinse braţul să-l tragă pe domnul Ivancea de pe capră, dar arendaşul se feri ca fript şi ţipă ascuţit:

– Staţi l Staţi, fraţilor! Cu dreptate! Cu dreptate, fraţilor! Judecaţi-mă... Staţi că mă dau eu singur jos!

Înfăşură cu grijă hăţurile în jurul biciului înfipt în ţeava lui lângă capră şi coborî greoi. Oamenii tăcuseră. Un glas zise:

– Dar ălălalt unde e?

Îl traseră afară pe domnul Alexiu, care zicea:

– Nu, nu, zău că nu... Conită, nu mă lăsaţi, nu mă lăsaţi, fie-vă milă de mine că am nevastă şi copii...

Un murmur de enervare trecu prim ceata de ţărani:

– Izbeşte-l peste gură, măi, zise unul. Doamna Vorvoreanu zise cu glas gâtuit:

– Lăsaţi-i, oameni buni, judecaţi-vă cu ei ziua mare, nu acuma. Gândiţi-vă că sunteţi toţi creştini şi...

Tăcu, înăbuşită de emoţie, cu gândurile risipite.

– Lasă, cucoană, că dacă dumneata fugi noaptea, tot noaptea v-om judeca...

– Oameni buni – gemu doamna Vorvoreanu – gândiţi-vă la nevestele voastre, la copiii voştri! Nu vă faceţi un păcat, căci groaznică pedeapsă vă aşteaptă!

– Ba chiar la ei ne gândim, că muierile ne face copii morţi şi ăi vii se usucă de foame!

– Care pedeapsă, coană? Cine să ne pedepsească? întrebă un glas batjocoritor.

– Armata, oameni buni, regele, dragii mei, zise doamna Vorvoreanu. Dar un freamăt de râs trecu prin mulţime. Cel cu felinarul zise grav:

– Regele a murit, cucoană, şi avem poruncă de la regină să dăm foc la curţi şi la oraşe.

Doamna Vorvoreanu se ridicase în picioare îndărătul caprei şi ţinea în mină hăţurile, lăsate de domnul Ivancea. Trase de ele cu băgare de seamă. In gloata de oameni se cutremură scurt o încordare.

– Stai lepră, ţine-l, Iordache, să scot eu ceva să-l legăm. Stai, spurcatule, că te-nvăţăm noi...

– Nu, urlă deodată domnul Alexiu. Iertaţi-mă, oameni buni. Nu v-am făcut nimic, iertaţi-mă... Nu mă legaţi!

Şi căzu în genunchi în noroi. Murmurul iar se înteţi a mânie.

– ...Chiar dacă v-am făcut, nu pentru mine, zău, pentru copii, să fie şi ei oameni... zău, oameni buni, iertaţi-mă...

Căzuse de tot pe jos, se tăvălea cu faţa într-o băltoacă a şoselei. Oamenii se strânseseră în juru-i şi se uitau unii peste umerii celorlalţi. Vreo doi îl izbiră cu piciorul. Îl ţineau şi pe Ivancea de guler şi de coate şi-l împingeau, îl încovoiau ca să vadă peste umărul lui. Cei care opriseră caii se apropiaseră şi ei şi dădeau cu piciorul în cel de jos.

Doamna Vorvoreanu strânsese hăţurile în mâna stângă. Şi le trecu printre degete. Le trăsese încet ca să simtă caii zăbala. Apoi lăsându-le largi, smulse deodată biciul mlădios cumpărat de la şelarul palatului din Bucureşti şi-l plesni sălbatic peste şalele cailor. Trăsura se smuci din loc. La a doua plesnitură de bici, caii intraseră în galop şi doamna Vorvoreanu îşi încorda braţele groase şi voinice şi-i frigea sălbatic cu biciul, îndărătul trăsurii care pierea zgâlţâindu-se în noapte, se ridică hărmălaie de glasuri şi huiduieli şi un pocnet de puşcă.

– Huo, curvelor, huoo! strigau oamenii pe jumătate râzând. Unii voiau să se repeadă fără rost după trăsură, dar flăcăul cu felinar în mână îi opri:

– Ho, măi! Lasă-le să se ducă.

Unul din cei opriţi, gâfâind, zise:

– De ce să le las, paştele şi parastasul mă-ti? Ai?

– Tot trebuia să le lăsăm... Ce, era să omorâm nişte muieri? De asta ne-am apucat noi? Ce era să le facem?

Celălalt îşi arătă dinţii râzând mut. Flăcăul cu felinarul se întoarse şi zise gloatei:

– Ei, îi judecăm?

Da, toţi voiau să-i judece. Pe loc, în noroiul drumului.

– Să facem învoielile întâi, Rizeo! strigă unul.

– Da, să-i ducem în sat să facă învoielile şi p-urmă să-i punem cu gâtul în pragul primăriei, şi le retez eu capetele, zise un om trist, negru, încruntat, cu căciula pe ochi şi o secure în mână. Acesta era Uracu, tatăl flăcăului împuşcat de prinţul. Cei doi arendaşi se uitau sticlos în gol. Pe faţa domnului Ivancea şiroia sudoarea.

– Haideţi, măi, zise liniştit Rizea şi oamenii plecară împingând în mijlocu-le pe cei doi prinşi, care mergeau cu acelaşi pas grăbit ca şi ceata şi priveau ţintă înainte. Curând se pierdură în întuneric. Se mai auzi o vreme murmurul greu de glasuri amestecate, apoi se topi în vântul rece şi umed de pe baltă. Doar felinarul clătinându-se în capul cetei se mai văzu o vreme, apoi şi acela pieri în depărtare. Numai focurile înalte ale conacelor şi hambarelor vegheau somnul câmpiei, ca nişte arbori de flacără sădiţi din loc în loc la mari depărtări.

III

Arma udă, cleioasă, răcoritoare, aproape îngheţată, nu era mai adâncă de două-trei degete. Mai adânc nu pătrunseseră ploile. Dedesubt se simţea pământul tare, încă înţepenit în iarnă.

Mergeau prin noroi. Uneori alunecau. Picioarele goale, aspre, crăpate, opincile ferfeniţite, nădragii erau stropiţi de lut umed.

Din loc în loc, şoseaua se cufunda puţin; acolo mâlul era mai gros, le cuprindea gleznele sau obielele. Cei cu picioarele goale se cutremurau pătrunşi de un frig neaşteptat. La fiecare pas, trebuiau să-şi smulgă un picior din ciorba de lut cu apă, care fleşcăia lipită de gleznă, se ridica odată cu talpa, apoi se descleia şi recădea, păstrând adâncă întipărirea pasului.

Mergeau prin întuneric. Abia-şi bănuiau feţele, când scăpa printre doi umeri sau printre două capete lumina felinarului. Felinarul se clătina în mijlocul ceţei. Rizea i-l dăduse lui Alisandru al lui Uracu, frate cu Zaharia cel împuşcat de prinţul. Vorbeau mereu, cu toţii, şi pentru fiecare zvonul nelămurit, neobosit, fără contenire, era ca o tăcere în care putea vorbi cum ar fi vorbit singur cu sine în întuneric.

De sus cădeau rar fulgi de zăpadă sau câte un fir de ploaie subţire ce înceta numaidecât. Uneori venea o suflare de vânt şi le bătea feţele. Vântul era cald, usca numaidecât pe obrazul oamenilor umezeala ploii sau a fulgului de zăpadă topit.

Felinarul se legăna în mijlocul cetei, lângă domnul Ivancea şi domnul Alexiu. Uracu umbla lângă ei, mărunt, uscat, înfofolit într-un cojoc scurt, negru, şi-şi întorcea mereu faţa schimonosită de mâhnire şi de ură. Umbla cu securea sub braţ, o secure cu coada scurtă, cu tăişul arcuit, cu ciocan în partea cealaltă, cum se făceau pe vremuri. Din timp în timp îi zicea lui fiu-său:

– Ia mai ridică felinarul...

Şi se uita bine la domnul Ivancea şi la domnul Alexiu, ca şi cum ar fi vrut să le ţie minte feţele.

Feţele le erau cenuşii, trase, chiar şi a domnului Ivancea, atât de rumen şi de gras altădată. Umblau grăbiţi, alunecând, împiedicându-se, privind mereu înainte. Se fereau, le era frică să întâlnească ochii oamenilor. Le era frig. Umblau cu picioarele goale prin noroi. Abia plecaseră la drum şi oamenii îi opriseră şi-i descălţaseră:

– Descălţaţi-vă şi umblaţi ca noi... Să simţiţi cum umblăm noi, spurcaţilor...

Ivancea se lăsase ca în somn. Chiar îşi descheiase cizmele cu şireturi. Avea picioarele albe, grase, cu unghii negre. Acuma erau nişte bulgări de noroi. Alexiu plânsese iar. Din când în când, pe drum, începea să plângă înăbuşit, ticălos, parcă mugea. Atunci se lăsa greu, voia să rămâie în urmă. Oamenii îl îmbrânceau înjurându-l, îl împingeau înainte. Se împleticea, se împiedica şi pornea mai departe, mai repede. Mergeau aşa amândoi, se grăbeau către sat, lutul moale şi rece le pătrundea printre degetele picioarelor, ca şi oamenilor care-i înconjurau şi-i mânau înainte şi vorbeau tare despre ei, ca şi cum n-ar fi fost de faţă sau ca şi cum ar fi fost morţi. Nu ştiau să-şi pună picioarele pe pământ, nu ştiau să umble desculţi. Domnul Ivancea se împleticea câteodată, se oprea şi nu călca de-a binelea, când simţea câte o piatră sub talpă. Din pricina asta umbla parcă ar fi avut lanţuri la picioarele grase şi albe, cu unghii negre.

Când ceata ajunse în şoseaua mare – noroiul era mai adânc şi brăzdat de roţile carelor – se opriră ca să-l vadă pe Rizea cum se caţără pe un stâlp de telegraf. Se urca greu, mai mult în puterea braţelor, căci nu era stăpân deplin pe piciorul stâng. Îşi petrecuse în brâu o secure. Când ajunse sus, stătu o clipă, ascultând zumzetul tainic al firelor şi oamenii adunaţi la picioarele stâlpului îl auzeau, cum se aude un stup de albine iarna, închis şi vâjâind înăuntru. Apoi Rizea lovi firele cu securea, unul după altul; deodată mute, căzură plutind, cu capetele în noroi. Rizea alunecă până jos şi îşi şterse fruntea de sudoare cu palma. Zise:

– Hai, ce stăm?

Oamenii porniră, iar el îşi târî piciorul în urma lor. Mototolea umbla lângă el. Vorbi deodată prin întuneric:

– Mă, Rizeo...

Rizea sufla încă greu de urcatul pe stâlp. Tăcea.

– Auzi, mă? zise iar Mototolea. Eu am o treabă cu tine.

– Ce treabă, nea Ioane? întrebă Rizea. Ce treabă ai dumneata cu mine?

Mototolea nu zise nimic. Mergeau în urma cetei. Apoi se hotărî:

– Măi, eu aveam un necaz pe tine...

– Ce necaz, nea Ioane? zise Rizea, cu o mirare moale şi mincinoasă, ca de departe, faţă de un străin. Mototolea se închise în sine şi zise:

– Aveam şi eu o ciudă, de...

– De ce să ai, nea Ioane, ciudă pe mine? şopti Rizea zâmbind prin întuneric. Se mira de Mototolea. Nu credea că ştie. Dar Mototolea va să zică ştia, nu era prost.

– Las' că ştii tu de ce, zise Mototolea întunecat, fără prietenie, năpădit încă o dată de necazul său. Ce, parcă tu nu ştii?

– Nu ştiu, zău dacă ştiu... Spune-mi dumneata...

– Ba ştii şi te prefaci. Eşti al dracului, Rizeo... Ştii tu bine ce am eu cu tine...

Tăcură deodată amândoi. Sigur că ştia şi Rizea. Ştiau amândoi. Rămăseseră cam în urmă. Pe drum, înaintea lor, glasurile gloatei se înteţiseră, mânioase şi năvalnice. Cineva striga:

– Ce ne-ai făcut? Să-ţi spun eu ce ne-ai făcut! Lăsaţi-mă să-i spun eu ce ne-a făcut!

Dar Mototolea umbla pierdut în glodurile lui. Rizea îl privea din când în când cu coada ochiului prin întuneric. Mototolea zise, ca şi cum s-ar fi muncit din greu:

– Mă, Rizeo...

Celălalt nu răspunse.

– Mă, eu... mă despart de muiere...

Iarăşi tăcu, şi iarăşi se căzni să vorbească:

– Dacă nu vrea ea... eu ce să-i fac? O fi având şi ea dreptatea ei... O trimit la tat-su îndărăt...

– Bine, nea Ioane, zise Rizea.

– Ce bine, mă? Al dracului să fii tu cu neamul tău de nebuni!

Mototolea se tot lupta cu necazul său vechi, care scotea mereu capul ca un şarpe din vizuină. Acum era gata să-l biruie ciuda, dar se stăpâni. Sufla greu. Ochii îi sticliră prin întuneric.

– Eu te omoram, măi, zise. Vorbea liniştit. Da, măi, să ştii tu Rizeo, că aşa făceam... Da' veni nevoia asta peste noi cu dreptatea asta care se face... M-am gândit... Toată ziua am stat şi m-am gândit. Voi mă vedeţi că vorbesc ca un prost, mereu dă-i cu gura, dar eu mă gândeam. Dacă-i vremea de făcut dreptate, barem să fie şi pentru muierea mea. Am chinuit-o. Am bătut-o. Să fie şi cum vrea ea. Şi m-am uitat şi la tine, de. M-am gândit... Ce să te omor? Parcă n-am eu altele mai grele pe capul meu – de, care le avem toţi, uite, cu lupii ăştia de ciocoi! Zi şi tu. Nu e bine cum m-am gândit?

– E bine, nea Ioane, şopti Rizea. Dar Mototolea zise furios:

– Bine, pe dracu să te ia! şi plecă de lângă el, grăbit, se amestecă în gloată şi Rizea îl auzi strigând răguşit:

– Dă-i cu pumnul peste gură! Ia fă-mi loc să-l învăţ eu minte!

Rizea râse singur în întuneric, arătându-şi măselele. Aşa râdea el: i se vedeau şi măselele. Dar nu râdea niciodată cu hohot. Fără zgomot: aşa era râsul lui.

Un om se despărţi din ceată, vorbind tare. Rizea îl recunoscu după glas: era Iordache. Iordache aproape că striga:

– Da' când i-am mutat gardul ce-a făcut?

Şi se duse până la un stâlp de telegraf. Rizea îl aşteptă în mijlocul drumului, în noapte. Apoi Iordache se întoarse, încheindu-se la nădragi. Rizea zise:

– Ce-i cu gardul?

Iordache izbucni cu ură:

– Auzi, guşterul de ciocoi! Ci–că e dreptul lui! Ce, parcă gardul ăla nu l-a pus să ne fure şi din islazul nostru, cât e, aşa o bucăţică acolo, că tot nu ne-ajunge şi plăteam de căciulă cinci franci păşunea şi două găini şi ouă şi o oală de unt topit, dumnezeul şi precista lui de căpuşă! Când i-am mutat gardul la loc, ce ne-a făcut? Ai? Ce ne-a făcut?

Rizea nu răspunse. Iordache suflă pe nări cu năduf. Rizea zise:

– Măi nea Iordache, tu ce crezi?

– Ce să crez? Nu crez nimic...

– Ce zice Marinică ăsta, de... E-adevărat? E-adevărat?

Iordache scuipă.

– Păi cum să nu fie? Nuţu al lui Cochină veni de la oraş pe seară. Şi el tot aşa zice: în Moldova s-au sculat, dincoace tot aşa... Scrie la toate gazetele... Da' ţie ce ţi-i voia de-ntrebi?

– Nu aşa, nea Iordache... Asta ştiu şi eu. Dar aia, ce zicea el, cu regina, cu scrisoarea de la şapte puteri, cu poveştile alea... Adevărat e, adevărat?

– Ba! zise Iordache. Şi începu s-o înjure crâncen pe regină, cu ură, de stropea cu bale când împroşca blestemele. Înaintea lor, pe drum, felinarul clipea din când în când, roşu, printre oameni. Rizea dădu din cap, liniştit, zâmbind prin întuneric:

– Păi ştii tu, măi nene? Unii d-aia s-au băgat cu noi, că l-au crezut pe Marinică ăsta...

Iordache zise scurt:

– Ce-or fi crezut, treaba lor. Acum vorba e: începurăm? Începurăm. Tot trebuia să-ncepem o dată. Acuma-i gata, s-a-nceput. Ce mai vrei tu să ştii?

– Va să zică nu-l crezi pe Marinică, aşa-i? Nu-l crezi.

– Nu-l crez, na. Şi atâta-i tot.

Ajunseră gloata din urmă. Se topiră în ea. Sutele de picioare fleşcăiau în noroi. Picioarele grase şi albe ale lui Ivancea se împleticeau. Ivancea mergea repede, cu ochii ţintă înainte, cu gura deschisă. Voia să vorbească, să răspundă, dar îi astupau glasul strigătele oamenilor şi-i fugeau gândurile. Uracu îl izbea din când în când cu pumnul în ceafă şi Iordache îi dădea şi el una, când îl vedea pe Uracu ce face. Atunci Ivancea se poticnea înainte ca şi cum s-ar îi împiedicat în ceva. Alexiu urla ceva jalnic şi spart, dar nu se pricepea nimic.

Treceau printre case închise, cu lumini stinse. La primărie erau oameni adunaţi, aşteptând. Erau şi mai săraci, şi câţiva din bogaţii satului. Era Geambaşu, era Chiriţă, era Melitaru, care fusese sergent–major. Ceata intră în primărie, o umplu, rămase bulucită şi sub tindă şi la ferestre. Alisandru al lui Uracu îl văzu pe fereastră pe Iordache cum sare pe o masă şi-l trage de o mână pe Rizea, să se urce şi el. Iordache vorbea. Alisandru dădu cu cotul în geam, până-l sparse de tot şi-şi băgă pe fereastră capul palid, cu ochi umezi şi cu păr cârlionţat. În colţul gurii avea o bubă. Ferestrele se spărgeau pe rând şi oamenii se uitau înăuntru ascultând.

Iordache strigă:

– Ce învoieli? Care e ăla prostul, mă? Care vrei să faci învoieli cu ciocoiul? Crezi că se ţine el de ele? Iar ne scoate datori vânduţi în toamnă! Iar ne ţine de terminăm treieratul când începe frigul şi n-avem vreme să mai facem nimica! Ce, crezi că ne iartă el? Pune jandarii pe noi şi ne scoate sufletul! Acuma-i gata cu ciocoii! Mă! Nu v-a ajuns cum v-a belit până acuş, că şi pe vită întâi o tai şi pe urmă-i iei pielea... Nu v-a ajuns? Să le stingem sămânţa, măi, de pe lume, altfel nu scăpăm, altfel ne chinuie mai rău, măi fraţilor, ca pe Hristos ne chinuie, fraţilor...

Şi glasul lui Iordache se frânse, îl năpădi plânsul. Stătea acolo în mijlocul lor, gros ca un urs, cu ţeasta rasă, albăstrie, şi-şi ştergea ochii cu degetul arătător, gros, şi-şi scutura lacrimile de pe deget.

De jos, din grămadă, striga Uracu:

– Vino jos, măi, să-l judecăm, că Zaharia al meu moare, măi, şi nu ştie ce-am făcut cu ciocoii! Vino jos! Rizea strigă de sus, de pe masă:

– Moşia o luăm toţi! O munceşte obştea! Melitaru, gros, cu o mutră de sugaci, dar cu mustăţi mari, negre, răsucite, era în uşă. Strigă:

– Ba s-o–mpărţim!

– S-o–mpărţim între noi, strigară şi Chiriţă, şi încă vreo câţiva. Dar Iordache se uită la Melitaru, cu ochii lucitori îngropaţi sub sprâncene, şi se dădu jos de pe masă.

– Ia faceţi-mi loc, fraţilor...

Şi se îndreptă spre uşă. Melitaru se dădu îndărăt şi încercă să se strecoare afară. Gloata se îmbulzi către ieşire. Uracu, Pârvu, Mototolea şi încă trei oameni îi ţineau de coate şi de umeri pe Ivancea şi pe Alexiu. Rizea strigă peste capetele oamenilor:

– Hai, judecaţi-i!

Deodată în jurul celor doi arendaşi se făcură două cercuri groase de trupuri. Oamenii se striveau, se ridicau în vârful picioarelor, să se uite peste umerii celor din faţă. Se făcuse o tăcere mare. Nu se auzeau decât sughiţurile de plâns şi jelania tremurătoare a lui Alexiu, care bolborosea ceva cu glas scăzut.

Uracu şi cu Iordache se lăsară greu pe umerii lui Ivancea şi-l aplecară în jos, spre pragul înalt al primăriei. Ivancea izbucni. Mugea ca o vită mare:

– Nu! Nuhuhu! Nunu!

Apoi tăcu. Uracu se lăsă aproape pe vine lângă el.

Ţinea securea în mână. Nu ridică în sus braţul. Îl ridică numai din cot, ca la despicat lemne.

În tăcere se auzi întâia lovitură, scurt, în oase şi în carne. Apoi încă două, care sunau în lemnul pragului. Oamenii se depărtară repede, dând un pas îndărăt, sângele ţâşnea şi gâlgâia pe prag. Şalele şi genunchii lui Ivancea zvâcneau cu mişcări ciudate, neruşinate, şi mâinile căutau ceva împrejur, tremurând, pipăind orbeşte pământul. Apoi trupul descăpăţânat înţepeni. Jelania lui Alexiu crescu, se umflă, deveni un urlet ascuţit care umplea uliţa şi întunericul. Nu mai semăna de mult a glas omenesc. Oamenii forfotiră în jurul lui, răstindu-se unii la alţii.

Pârvu striga:

– Nu aşa! Ţine-l jos! Fereşte!

Şi deodată urletul încetă, retezat. Se auzi securea Pârvului cum se înfige în lemn. Oamenii se uitară o clipă în tăcere, apoi începură să se risipească, să se adune iar, mai departe, în uliţă. Vorbeau încet unii cu alţii, obosiţi.

Uracu se aşeză pe gardul scund al primăriei, puse securea lângă el şi stătu cu coatele pe genunchi şi cu capul în mâini. Fiu-său stătea lângă el. Uracu mormăi fără să ridice capul:

– Du-te acasă. Ia securea. Du-i-o lui frat'to s-o vază.

Pârvu stătea cu picioarele lângă hoitul lui Alexiu şi se uita în jos. Nu putea să-şi desprindă ochii de la trupul scurtat şi de

la capul rostogolit în sânge. Iordache veni lângă el şi se uită şi el o vreme, apoi îl scutură pe Pârvu de umăr şi-i zise aspru:

– Ce stai, mă? Hai, că avem treabă! Hai la ăla al tău, cămătarul... Hai să-i plătim camătă... Hai!

Şi se uită împrejur.

– Parcă era p-acilea...

Plecând cu Pârvu, mai luă vreo trei oameni:

– Mă, care mai sunteţi de vă seacă Geambaşu, hai să mergem la el să-i plătim dobândă!

Rizea vorbea cu Marinică. Rizea era înfrigurat, părea mereu că-i vine să râdă, îl scutura o bucurie tremurătoare, ca nişte friguri. Marinică se uită de departe la cei doi morţi şi holba ochii. Rizea îi zise:

– N-ai mai văzut, aşa-i?

Marinică scutură din cap: nu, nu mai văzuse niciodată. Rizea îl privi cu îndoială, voi să spuie ceva, apoi se răzgândi şi-l trase către Iordache:

– Stai, nea Iordache, că venim şi noi!

Toată gloata se luă buluc după ei. Curgeau pe uliţă, o umpleau de umbre negre şi de glasuri ce creşteau în strigăte şi zarvă. Pe marginile bulucului unii alunecau în şanţ, în urmă se răreau şi umblau câte doi, câte trei, câte unul singur care se uita împrejur.

Pe podeţul din faţa casei lui Geambaşu, mulţimea se sugrumă şi apoi se lărgi iar în curte. Pârvu bătea cu muchia securii pline de sânge în uşă. Cei dinăuntru nu voiau să deschidă.

– Deschide – strigă Rizea – că-ţi dăm foc!

Uşa se deschise şi Geambaşu ieşi în prag. Era cu ochii căscaţi, cu gura deschisă. Voi să spuie:

– Ce aveţi cu mine, fra...

Dar Pârvu ridică securea şi chiaburul se feri cu mâna în sus. Rizea îl opri pe Pârvu şi strigă:

– Nu! Să-l luăm cu noi, să puie foc! Să puie foc cu mâna lui! Noi o să ne uităm şi el să puie foc la curte, să se-nveţe minte să mai facă pe ciocoiul cu noi!

Pârvu nu voia. Se împotrivea, se zbătea, striga:

– Să-i plătesc dobândă! Să-i plătesc dobândă!

Dar i-l luară pe Geambaşu şi-l mânară înainte în ghionturi şi îmbrânceli. Pârvu îl urmă, strigând că asta nu-i dreptate.

Băteau în uşi cu ciomegele şi topoarele, îi scoteau pe rând pe chiaburi, pe primarele. Alţii ieşeau în praguri, întrebau:

– Mergeţi la curte, măi?

– Mergem la curte, la ciocoaica!

Oamenii îşi trăgeau din fugă cojocul pe mâneci şi intrau în ceată. De după umărul scund şi rotunjit al dealului cu salcâmi seci, negri, iernatici, în aerul de primăvară al nopţii, răsări curtea, casa înaltă şi albă cu acoperişul de tinichea ruginită aplecat cam într-o rână, zidul cu două vase de ciment, poarta largă, rămasă deschisă. Prin perdelele de la ferestre străbătea lumină slabă, moale. Mulţimea neagră năvăli înăuntrul împrejmuirii cu un vuiet de mânie, astfel că oamenii nici nu-şi dădură seama cât pustiu era acolo şi ce tăcere. Pătrunseră deodată toţi, pe toate uşile. Totul era deschis şi nicăieri ţipenie de om. Rizea şi cu ceilalţi se opriră în salon. Totul era aici străin pentru ei, totul era altfel, neobişnuit, duşmănos în bogăţia aceasta necunoscută, de neînţeles, stoarsă din sutele lor de care cu grâne ce scârţâiau toamna spre şlepurile de pe Dunăre. Amuţiseră toţi. Rizea era palid. Auzea un zgomot de maşinărie, ascuns undeva. Căută cu ochii şi văzu pendula scumpă, cu geamuri de cristal şi copilaşi înaripaţi, din bronz lucios. Limba de alamă se legăna în cutia de lemn preţios. Rizea luă securea însângerată din mâna crăpată, pătată de pelagră, a lui Pârvu, şi începu să izbească pendula, care tăcu, zăngănind a metal şi ţăndări de sticlă.

Pe masa din mijloc, printre harababura de lucruri lăsate vraişte, semne tăcute ale fugii, Marinică văzu un băţ de os alb de tot, cioplit de mână de meşter mare. Îl trase de sub o cămaşă subţire, mototolită, şi-l ridică la lumina blândă, odihnitoare, caldă, a lămpii cu abajur de porţelan ca laptele. În capătul băţului de fildeş se răşchira o gheară cu degete încârligate şi ascuţite, o gheară ca o mână de om, dar mai mică şi tainică. Marinică se uită mai în deaproape la ea. Era făcută întocmai ca o mână de om, cu încreţiturile la fiecare nod al degetelor, cu unghii, cu totul, dar mai mică şi încrâncenată, parc-ar fi vrut să zgârâe, să apuce, să sfâşie. Marinică se întrebă

la ce poate sluji o asemenea gheară; apoi găsi un răspuns în mintea lui, o aruncă jos, cutremurat de frică şi scârbă, o scuipă şi o călcă în picioare. Oamenii trecuseră în celelalte odăi. Marinică trase cu urechea şi i se păru că desluşeşte glasul lui Iordache care spunea vorba „cucoană“, „Au găsit-o pe ciocoaică!“ se gândi Marinică şi inima începu să-i bată tare. Cei ucişi în pragul primăriei fuseseră ciocoi, dar arendaşi, nu stăpâni... Lui Marinică i se păru că aude un glas ruginit de bătrână vorbind tare. Ocoli masa, se împiedică de covorul care o acoperea, răsturnă un scaun şi intră buzna în camera cealaltă, îndărătul lui lampa se clătinase, apoi căzuse fără zgomot, moale, într-o grămadă de ciorapi de cucoană făcuţi ghem pe un halat de mătase. Abajurul se sparse aproape fără zgomot. Petrolul se scurgea cu o creastă subţire de flacără. Hainele şi faţa de masă începură să ardă în acelaşi timp. În salonul pustiu, se auzeau strigăte mânioase din camera de alături, şi alte strigăte, mai de departe, intrau pe uşile deschise ale intrării, veneau din curte unde oamenii puneau foc la acareturile conacului.

IV

Doamna Vorvoreanu sosise la Salcia în ultimele ceasuri ale nopţii. Târgul era tăcut şi încremenit în frig, umezeală şi ceaţă. Prin întuneric, doamna Vorvoreanu îşi mânase caii până îndărătul gării. Aici trecuse pe lângă şi printre grupuri de momâi întunecate pe care mai mult le ghicise că erau oameni. Se dăduse jos, cu caseta sub braţ şi geamantanul în mână, după ce legase hăţurile de bara de fier ce înconjoară capra vizitiului. O ajutase pe Elvira să se dea jos, cu grijă, uitând de propria sa oboseală. Elvira se mişca încet, moale, parc-ar fi ieşit dintr-un leşin. Prin întuneric doamna Vorvoreanu îi putea vedea ochii mari şi strălucitori, care o priveau ţintă, parc-ar fi vrut s-o înghită, încât doamna Vorvoreanu se răstise la ea în şoaptă, pe când intrau în gară:

– Nu te mai uita la mine aşa! Spune-mi ce vrei şi astâmpără-te! Parc-ai fi nebună.

Elvira răspunse cu o neobişnuită blândeţe şi supunere:

– Iartă-mă, mamă... N-am vrut...

Apoi intraseră în gară, îl căutaseră pe şeful gării, care dormea, dar care sosise totuşi curând după aceea şi se topise în temenele şi amabilităţi faţă de ruda prinţului şi sora coanei Eleonora Smadoviceanca, cei doi stăpâni ai tuturor satelor dimprejur. Da, zicea şeful gării, e încurcătură mare cu ţăranii; sunt zvonuri că zilele astea începe şi aici ca în Moldova... Dacă i-ar auzi doamna Vorvoreanu numai aici în gară cum vorbesc, aşa cum îi aude de vreo două zile, el, şeful gării... Bine că aici în Salcia e deocamdată linişte. Oamenii cuminţi, aşezaţi, cu pământul lor, moşneni la care nu prinde agitaţia, socialismul, anarhismul sau cum i-o mai fi zicând... Să poftească doamnele la el în birou, n-are ce le oferi decât canapeaua asta de piele veche, cam ruptă, dar de, vremurile aşa sunt, an jubiliar, an jubiliar, dar tot greu merge, cu seceta de anul trecut şi gerul din iarna asta... Pentru Bucureşti biletele?

– Nu, zise doamna Vorvoreanu. Mergem numai până în oraş...

– Aha, pardonaţi vă rog, eu am crezut că la Bucureşti, fiindcă măria sa a fost pe la mine ieri după-amiază, a plecat la Bucureşti, la sesiunea Senatului...

– Ştiu... zise scurt doamna Vorvoreanu cu vocea ei frumoasă, adâncă, în aşa fel încât şeful gării să priceapă că ea ar vrea să i se aducă biletele, nu să i se facă conversaţie. Şeful gării pricepu şi, fără să se supere, mai făcu o temenea şi ieşi din biroul în care ardea un foc mare în soba de tuci. Voi să facă lumina mai mare în lampa de pe masă, care împrăştia doar un păienjeniş de filamente şi ţesături de lumină slabă.

– Nu, e mai odihnitor aşa, zise doamna Vorvoreanu. Şeful se strecură afară ca şi cum ea şi cu Elvira ar fi vorbit prin somn şi el n-ar fi vrut pentru nimic în lume să le tulbure odihna. Doamna Vorvoreanu tuşi. Îi era frig la gât, la gâtul ei alb, care făcea două cute mari în carnea gata să se ofilească, de femeie trupeşă care îmbătrâneşte. Voi să-şi puie şalul, dar îşi aduse aminte că îl ţine în poală, înfăşurat în jurul casetei grele pe care în goana nebună cu trăsura o lăsase în fund, pe perne, lângă Elvira.

Da, îl făcuse pe şeful gării să iasă, fiindcă avea nevoie să se gândească. Elvira se ghemui lângă ea şi o strânse de braţ.

Doamna Vorvoreanu o respinse, liniştit dar cu hotărâre. Voia să fie singură şi netulburată, numai o clipă măcar să se gândească repede, repede de tot: „Ce să-i spun şefului de gară de trăsură? Să i-o încredinţez: aşa ar fi cuminte din partea mea, dar în noaptea asta fac lucruri mult mai cuminţi decât atât. Să-l las cu o trăsură în faţa gării, să se întrebe de unde a venit, cine a lăsat-o. O cunoaşte, a văzut-o de atâtea ori pe Eleonora trecând pe aici spre Vladomira, invitată la nebunul... Nu ştie încă – sigur, n-are de unde, de aici nu se pot vedea incendiile. Aşa că dacă nu-i spun nimic n-are să-şi închipuie decât că plec, că am plecat din întâmplare, tocmai în ultima clipă, ca „măria sa“. Are să i se pară normal... Dar de ce fără vizitiu? De ce fără Eleonora? Cât aş da să ştiu ce poate el înţelege, ce poate bănui din ce vede... Bine, dar cine-l ascultă pe el? Chiar dac-ar bănui ceva – mâine, nu azi, mâine, când are să afle că Vladomira a ars – şi la noi probabil – nu, sigur, a ars totul, chiar în clipa asta arde şi Eleonora... da, Eleonora, în clipa asta... da, da, altfel nu se poate, ar fi o minune a cerului să scape, nu poate scăpa, e cu desăvârşire imposibil. Se vedea limpede ce vor... au şi spus, unul a spus, că-i taie gâtul lui Ivancea... Da, trebuie să se fi petrecut totul acolo, până la ora asta... Dar ce fac cu trăsura... Dacă s-a petrecut ceva acolo – şi poate că se petrece chiar în clipa asta...“

Doamna Vorvoreanu surâse cu buzele tremurând, uscate.

„...Vor fi cercetări mai târziu, sau ceva de felul ăsta... şi eu nu pot risca să-nceapă lumea să se-ntrebe... Să-i spun că am venit cu vizitiul Eleonorei – cum îl cheamă? Gheorghe? – şi că i-am poruncit să se întoarcă acasă? N-au decât să se descurce în urmă, n-au decât să creadă că Gheorghe a fugit. Are să aibă el grijă de trăsura Eleonorei, ruda cu „măria sa“ pentru care ţine trenul în staţie peste ora de plecare... Da – am venit cu Gheorghe... Gheorghe e afară, pe capră, cu poruncă să se-ntoarcă acasă, unde e linişte... de unde-am plecat din întâmplare... Dar dacă Ivancea sau Alexiu scapă? Atunci se va afla totul... abia atunci încep să devin suspectă – dar dacă scapă şi Eleonora? Atunci sunt pierdută. Pierduţi şi copiii. O să fie un scandal mai mare decât cu băiatul lui Candiano-Popescu, acela de şi-a înjunghiat metresa. O să fiu odioasă, criminală“.

Elvira întrebă în şoaptă:

– Mămicule, ţi-e rău?

– Ce?

– Zic: ţi-e rău?

Doamna Vorvoreanu se gândea: „Hai, femeie, stăpâneşte-te. Acum am riscat, să vedem cum ies cărţile. *Le vin est tiré, il faut le boire.*[1] Se întoarse către Elvira:

– Ce vrei?

– Te-am întrebat dacă ţi-e rău?

– De ce să-mi fie rău?

– Răsuflai greu, parcă aveai ceva...

Doamna Vorvoreanu îşi dădu seama că Elvira îi surâde larg, fermecător, rece ca gheaţa, cu ochii cei mari verzi şi dinţii foarte albi. Doamna Vorvoreanu îi spuse aspru, rece, duşmănos:

– Ai o batistă?

I-o smulse zicând:

– Ai vrea să mă simt bine? Te slujesc, domnişoară, şi obosesc slujindu-te...

Şi începu să-şi mişte încet braţele, care o dureau parcă i s-ar fi smuls din toate încheieturile. Cu o mişcare pornită, Elvira se aruncă iar şi se strânse lângă maică-sa. Doamna Vorvoreanu o mângâie pe păr încet.

Şeful gării se întoarse cu biletele. Doamna Vorvoreanu i le plăti, îi mulţumi. Omul era îngrijorat:

– Sunt veşti proaste, coniţă... Se aude că la Dobrunu s-a întâmplat ceva... la curtea domnului Leontopol... Îl ştiţi, ăla grasul, cu barbete... nu-l ştiţi? Mă rog, ce mai... om bogat. Mi-a spus impiegatul de la mişcare că s-au făcut devastări... Au înnebunit ţăranii, coniţă, ce mai încoa' încolo... Ia uitaţi-vă la ei.

Se duse la geamul aburit, îl şterse cu mâneca şi stătu să se uite afară, cu mâinile în buzunare, zgribulit, cu chipiul pe ceafă. Doamna Vorvoreanu se ridică, gândindu-se: „Nu-i spun nimic... Nu pomenesc nimic. Să bănuiască, sa facă orice-o vrea... Încă n-am putere... trebuie să mă mai gândesc, să mă mai liniştesc. Veni şi ea să se uite pe geam pe peronul gării de ţară.

E adevărat că mereu se auzeau glasuri. Crezuse până atunci că e ceva normal, glasurile învălmăşite şi strigătele pe jumătate

[1] Ai scos vinul, trebuie să-l bei.

vesele ale mulţimii care da năvală la vagoanele de clasa a treia în gările mici de pe câmpie. Sau glasurile muncitorilor care dreg o bucată de linie undeva departe şi vorbesc pe peron înainte de zori, aşteptând să se urce pe vagonetele pe care le vor împinge pe linie, printre mărăcini şi ierburi uscate şi umede rămase de anul trecut.

Dar acum îşi dădea seama că ţăranii erau mai mult bărbaţi, toţi ghemuiţi în cojoacele lor zdreanţă roase, pe marginea peronului, cu spatele la gară, înşiraţi pe linie ca mătăniile de păsări negre înşirate pe liniile de telegraf în văzduhul şesului pustiu. Vorbeau între ei mult mai tare ca înainte, ca şi cum ar fi fost stăpâni ai locurilor, ai gării. Se uitau în largul câmpului pierdut în ceaţă şi întuneric, cu şiruri de sălcii abia bănuite undeva departe pe maluri de pâraie şi râpe. Stau şi aşteptau. Uneori ieşea câte unul între linii şi se uita. Deodată murmurul şi freamătul lor crescu, izbucni în mişcare, în înghesuială. Din umezeală şi ceaţă, se înfiripă întâi o umbră mare cu ochii roşii, apoi trupul scund şi hornul înalt, în chip de pâlnie, al locomotivei de manevră care trăgea un vagon de marfă gol. Îl trecu de pe o linie pe alta, cu uşile lui larg deschise, pustii. Locomotiva sufla pene şi fire şi globuri de aburi albi, un felinar ca sângele aluneca în sus şi în jos, şi mulţimea ţăranilor se potoli, se aşeză iară în şiruri, în cârduri, ca nişte păsări călătoare, ca rândunelele negre pe firele de telegraf pierdute pe şesuri. Locomotiva se topi iar în ceaţă. Vagonul rămase pe ultima linie, de unde începea câmpul gol. Un vagon de marfă, gol, cu uşile deschise, pustii, uitat acolo parcă ar fi fost la marginea lumii. Cineva deschise uşa şi şopti răguşit:

– Don şef! Don şef!

– Ce e, măi?

– Veniţi iute la mişcare, don şef!

Şeful gării trecu dincolo, dincotro se auzea ţăcănitul liniştit al aparatelor telegrafice, care înfăşurau şi desfăşurau necontenit panglici de hârtie. Prin uşa întredeschisă, luminată galben, la înălţimea genunchiului, felinare atârnate în mâinile vreunui acar. Uşa se închise. Fereastra se aburise iar, dar se făcea acum cenuşie. Nu mai era mult până la ziuă. Doamna Vorvoreanu se aşeză pe canapea. Se uită o clipă la Elvira care adormise cu buzele

întredeschise, cu o şuviţă neagră căzută pe frunte. Se gândi s-o mângâie, dar se opri. Elvira şoptea ceva prin somn, gemea uşor, ca şi cum ar fi vrut să plângă. Doamna Vorvoreanu dădu din umeri şi aţipi.

Dormi puţin, un somn scurt şi chinuit, şezând dreaptă pe canapeaua veche de piele. Tresărea prin somn. Obrazul îi tresărea într-un tic nervos. Ţinea mâinile pe genunchi, cu pumnii strânşi. O treziră glasuri. Şeful gării vorbea cu un poliţai, dând din mâini şi stăpânindu-şi vădita nevoie să ţipe:

– Măcar îi ştii cine sunt?

– Îi ştiu, domnule şef, îi ştiu, i-am ochit eu pe toţi, sunt ăia veniţi de la Bucureşti să dreagă podul, ăia de la ateliere. I-am ochit eu. Chiar aşa pe întuneric, da eu tot i-am *indentificat*. Auzi cum strigă! I-auzi, ia!

Într-adevăr, de afară se auzeau strigăte ce ţâşneau deasupra murmurului mulţimii ca nişte artificii roşii, amestecate cu foşnetul şi şuieratul de aburi. Pe geamul acum luminat de zorile ca cenuşa, nu se mai vedea întinderea oarbă a şesului, ci zidul negru al unui tren oprit în gară. Doamna Vorvoreanu se ridică. Locul de lângă ea unde fusese Elvira era gol. O văzu pe Elvira la uşa dinspre peron. Doamna Vorvoreanu veni lângă fiică-sa. Fata o apucă de mână cu o mişcare nervoasă şi o strânse. Priveau amândouă afară. Un ceferist, negru de funingine din cap până în picioare, striga în mijlocul ţăranilor:

– Luaţi-le pământul, fraţilor, că e al vostru! Noi nu terminăm podul până nu vă-mpart ei moşiile. Ia să vedem! Pe unde o să vă mai trimeată tunuri să vă omoare copiii, ai? Ia să vedem: pe unde? Şi firele de telefon, fraţilor: stricaţi-le! Nu vă lăsaţi! Nu-i credeţi, că mint, îşi spurcă sufletul şi mint!

Elvira deschise puţin uşa şi un fir de aer rece ţâşni înăuntru. Doamna Vorvoreanu, speriată, întinse iute mâna să închidă uşa la loc. Elvira îi şopti:

– Lasă, mamă... Să auzim mai bine... Doamna Vorvoreanu se uită la ea cu o umbră de zâmbet mirat şi ironic. Elvira părea liniştită, curioasă. Era cam palidă.

Din spate, auzeau glasul poliţaiului:

– E şi un tinichigiu, rus, e din ăia de pe „Potemchin“, de-acum doi ani... Dumneatale ştiai treaba asta?

Şeful gării şopti agitat, gata să ţipe isteric:

– Ce sunt eu de vină? Nu sunt de vină! Dacă îmi trimit de la Bucureşti socialişti d-ăştia? Eu ce să le fac? Direcţia atelierelor e de vină, eu nu sunt răspunzător, mă-nţelegi? Eu nu răspund pentru ei, mort-copt, nu răspund! Nici să mă taie!

Doamna Vorvoreanu se întoarse către el. Era singur: poliţaiul ieşise dând din umeri.

– Au înnebunit şi ceferiştii mei, coniţă! L-aţi văzut pe Neguşi? El e vardistul gării. Ei, a vrut să şi-i scrie p-ăi mai scandalagii. Când l-a observat că stă cu ochii pe ei şi-i notează, au sărit la el să-l omoare şi mai multe nu! I-au smuls carnetul, i l-au călcat în picioare. Bine că-i ştie măcar după faţă şi o să facă iute un proces-verbal...

Stătu puţin pe gânduri, apoi zise:

– Acum să fie vreunul certat cu Neguşi, se şi trezeşte pe listă. Cum e Neguşi găinar, ce-o să-i mai frece pe unii, să tragă de la ei ceva...

Afară se înteţiseră strigătele. Trenul aluneca negru şi pustiu, afară din gară. Şeful gării zise:

– Bine faceţi că plecaţi, coniţă, că nu mai ştiu ce-are să mai iasă din istoria asta... Uite, acum trebuie să vie un vagon cu nişte soldaţi de la oraş, să păzească curtea măriei-sale, a de la Vladomira...

Elvira se-ntoarse spre ei cu o mişcare iute. Întâlni privirea maică-si şi tăcu, prefăcându-se că priveşte iar pe geam. Gălbejit de oboseală, cu ţepi de barbă rară prost rasă, şeful gării se aşeză la birou şi începu să scrie. Nu observase nimic. Nu se aflase încă aici ce se petrecuse la Vladomira. Doamna Vorvoreanu se simţi că tremură şi încercă să se stăpânească. Şopti, gata să clănţăne din dinţi de încordare:

– Închide uşa, Elviriţo, că se face frig... Elvira ţinu uşa crăpată încă o clipă. Se auzea un glas:

– Ce, parcă voi ce sunteţi? Nu sunteţi şi voi gospodari? De ce vă cheamă-n concentrare, ai? Să poată să vă omoare muierile şi copiii, aşa, s-o ştiţi de la mine!

Spinările îmbrăcate în postav cazon, cenuşiu, se adunară, se strânseră iar. Erau rezervişti chemaţi la regimente. O voce aspră, groasă, strigă:

– Nu mergem! Nu mergem! Ce treabă avem noi în Moldova? Ce, e război? Nu e război!

Apoi mai multe izbucniră, încăpăţânându-se asupra cuiva nevăzut şi neauzit:

– Ba nu te duci, că te luăm de gât şi nu te lăsăm!

Se făcu o învălmăşeală. Clopotul gării sună muzical de trei ori. Elvira închise uşa, o încuie cu mare băgare de seamă, uitându-se pe furiş la şeful gării, apoi veni la doamna Vorvoreanu care se aşezase pe canapea şi se ghemui lângă ea, şoptind:

– Mămicule... crezi că or să ne lase să plecăm? Doamna Vorvoreanu scoase un oftat şi nu răspunse.

La asta se gândea şi ea. Iată, drumul către oraş era tăiat de cetele acestea de ţărani răsculaţi, peronul era înţesat, nu puteai face un pas fără să fii observat şi poate atacat de ei. Doamna Vorvoreanu se gândi la caseta învelită într-un şal, şi pe care o simţea pe canapea cum îi intră în şoldul drept, şi la valiza pe care stătea cu picioarele. Va să zică... degeaba? A fost degeaba? Ce făcuse ea... degeaba? De ce tăiau aceşti ţărani toate drumurile, de ce se răsculaseră? Ce era nebunia aceasta subită care îi apucase în pragul primăverii? De ce erau nemulţumiţi? Răbdau de sute de ani, şi acum deodată nu mai puteau să rabde? Îşi simţi inima strânsă şi stoarsă de o ură crâncenă. De ce n-o lăsau să plece cu caseta, aceste fiinţe cărora ea nu le-ar fi dat numele de oameni; de ce nu înţelegeau că ea are nevoie de casetă şi de moştenire pentru Elvira şi pentru băiat? Îşi lipi mâinile de tâmple, le apăsă şi clătină capul, stăpânindu-se să nu geamă de oboseală, de frică şi de ură.

*

Eleonora ieşise într-un târziu din odăiţa strâmtă, văruită, cu bucăţi de ziare vechi străpunse de cuiul ruginit în perete. Îşi apucase poalele hainei de blană scumpă, le ridicase puţin şi ieşise aproape în goană, cu genunchii slabi şi ofiliţi, îndoiţi de boală, şi târându-şi papucii-şoşoni. Casa era pustie şi răvăşită, camerele pustii, cu pereţii tăiaţi de triunghiuri de lumină strecurată pe uşile înalte întredeschise. Peronul era pustiu, curtea pustie, întunericul adânc. Vântul uşor dinspre Dunăre i se păru rece şi-i cuprinse gâtul golaş cu piei bătrâne. Îşi strânse încet blana la gât şi, cu ochii pierduţi în întuneric, strigă slab:

– Eleno... Elviro... Unde sunteţi?

Se miră singură cât de slabă îi era vocea; i se păru că sună piţigăiat şi străin, ca o voce mică de copil; îşi aduse aminte de simţământul de singurătate care îl apucase în copilărie când se juca de-a v-aţi ascunselea şi intra într-un loc devenit dintr-o dată înstrăinat şi tainic, plin de ascunzişuri necunoscute. Stătea o clipă înfricoşată puţin, în faţa unei asemenea pustietăţi pline de prieteni fugiţi şi ascunşi, înainte de-a-ncepe să-i caute. Stătea şi acum în capul peronului, cuprinsă de acea frică nelămurită şi de nădejdea temătoare că de undeva, din vreun colţ de umbră, un râs înăbuşit avea s-o călăuzească. Stătea cu pălăria mare, largă, cu pene de struţ, singură în noapte, în capul peronului. Se uita împrejur ca o pasăre bătrână, clipind din ochii rotunzi. I se păru că iese cineva din odăile slugilor, străbate dreptunghiurile de lumină întinse pe pământ în curte, se pierde în umbră. Clipi din ochii miopi:

– Mărio, tu eşti?

Nimeni nu răspunse. Eleonora se înfioră. Deodată se întoarse şi fugi în casă. Umblă prin toate odăile, chemând. Coborî, cu paşi şovăitori, ţinându-se cu amândouă mâinile de rampă, scara din dos, intră în bucătărie, în odăile slugilor. Nici ţipenie. Oamenii fugiseră îşi luaseră lucrurile. Se întoarse în casă, stătu o clipă în mijlocul salonului şi încercă să se gândească, să-şi aducă aminte dacă era adevărat că Elena şi Elvira fuseseră la ea şi că voiau să plece împreună. Era adevărat? Alergă la fereastră, dete perdeaua la o parte şi privi multă vreme vâlvătăile focului de la Vladomira. Mai era un foc în zare, mare, dar depărtat, îşi pierdu gândurile, cu ochii aţintiţi la focurile acelea. Nu-şi dădu seama cât stătu aşa la fereastră. Apoi începu să plângă sughiţând, încet, ciocnindu-şi pumnii ofiliţi unul de altul. Blestemă înecându-se. Cădea din când în când pe câte un scaun. O dată îşi lăsă fruntea pe masă, îşi turti pălăria care-i căzu din cap. Apoi umblă iar prin casă, cu capul gol, cărunt, zbârlit şi murdar, oftând şi plângând. Îngâna vorbe fără noimă, din când în când îşi aducea aminte de câte o clipă din copilăria ei. Auzea glasul de copil al Elenei: „Am să te omor! Te omor de tot!“ Şi ceilalţi, la înmormântarea bunicii, ca nişte hiene... Era singură, singură de tot.

Se liniști treptat, fără să prindă ici ea de veste și o cuprinse încet o oboseală, o toropeală a creierului, o somnolență care scurtă orele nopții pentru bătrâna uscată și murdară, așezată într-un scaun în odaia ei, lângă foc. O clipă simți că i se face frig și se trudi să-și limpezească mintea, să-și aducă aminte cum o cheamă pe una din slujnice, care avea rostul să-ncarce sobele. Dar nu izbuti și renunță să mai cheme pe cineva. Aţipi iarăși, în liniștea desăvârșită a casei. Pe ușa deschisă a salonului auzea pendula bătând.

Într-una din clipele goale care treceau de mult, auzi zgomote nedesluşite, apoi glasuri, strigăte, paşi. Încă nu se trezise bine, încă nu înțelesese, și își văzu odaia plină de lume necunoscută, care striga învălmășit. În salon cădea țipătul argintiu al oglinzilor care se prăbușeau în țăndări. Clipi din ochi și întrebă:

– Cine sunteți voi? Ce vreți?

În tăcerea care se lăsă, începu să-i recunoască. Erau oameni din sat. Le uitase numele, dar îi știa. Omul acesta spătos, celălalt, cu ochii verzi, da, era șchiop, și apoi vreo doi grași, așezați, oameni cu stare, care stăteau cu ochii în pământ, ruşinoşi, pe când ceilalți o priveau drept, întunecați. Mai primise ea cete de astea care veneau să i se plângă ba de una, ba de alta. Dar îi primea în antreu, și oamenii se plecau în fața ei, se rupeau în două de șale până la pământ, apoi îi sărutau mâna și i-o duceau la fruntea lor. Acum ce aveau? Şi deodată își aduse aminte de toate, o cuprinse o groază rece ca gheața, clipi din ochi şi zise sugrumat:

– Vă cunosc... Ce vreți?

Omul voinic din fața ei, cu ochii gălbui și mici cu vinișoare roșii, se uită la tovarășii lui, ieși între ei și scaunul bătrânei, încet, scoase căciula din cap și plecându-se până la pământ, și-o puse pe jos lângă picioarele îmbrăcate în noroi gros. Apoi se îndreptă din șale și zise:

– Apăi dumneata, coană, să cam pleci. Oamenii murmurară: „Da, să plece, să plece“. Se uitau la ea unii peste umerii celorlalți. „Da, da, să plece.“

– Să pleci din casa asta, că noi îi punem foc. Dumneata eşti bolnavă, tot nu mai ai mult, așa că noi viața ți-o iertăm. Şi muiere

eşti, de... Noi cu bărbaţii ne punem. Pe Ivancea al Dumitale l-am judecat... P–ălălaltu, al beiului, iar aşa. Acum de, împărţim moşiile.

Eleonora suflă, cu ochii la securea roşie de sânge din mâna Pârvului:

– De ce-mi luaţi moşia? E a mea... E din părinţi... Eu nu v-am făcut nimic. Ivancea v-a chinuit, nu eu... Lăsaţi-mi-o că v-o dau în arendă vouă!

– Auzi ce zice, măi, vorbi nesigur Melitaru cel gros, dintr-o parte. Din dos, din uşă, Marinică ţipă ascuţit, în acelaşi timp:

– I-auzi hoaşca, ia! Cum îi dă cu meliţa! Ii pute gura a mort! Arde-o cu biciul peste gură, să se-nveţe minte!

Iordache se uită la Rizea, la Mototolea, la Uracu. Rizea îi răspunse din ochi şi dădu din cap. Mototolea făcu la fel. Uracu sta întunecat şi obosit cu privirile aţintite în gol. Se gândea la fiu-său. Să fi fost după Uracu, şi pe Eleonora o omorau. Tot neam de ciocoi, dobândă pentru viaţa fii-su.

Iordache zise:

– Nu ne trebuie arendăşie, coană, că nu mai putem în nici un chip. In cinci ani ne-aţi făcut porţia în loc de din patru una, una şi una, şi iar ne văzurăm robi ca înainte vreme, pe vremea turcilor. Dar noi ne-am săturat de robie, nu mai putem răbda. Ori ne omorâţi, ori ne facem oameni. Gata. Acum vrem să fim stăpâni, noi, obştea. Că dacă suntem stăpâni fiecare, ne tăiem şi ne omorâm pentru o brazdă. Da' aşa ca-n vremea de demult, să fim de-a valma. Şi dumneata, du-te un' te-o duce ochii, dar nu mai călca pe-aici, că-ţi punem cruce. Faceţi-i loc, măi, să plece.

Eleonora ieşi, tremurând de frică şi de oboseală. Faţa îi era smochinită, cenuşie şi i se făcuse mică cât pumnul. Sughiţa şi gemea de frică. În salon, perdelele, ghemuri de haine, stofa fotoliilor, fotografiile de pe pian ardeau şi scoteau vălătuci de fum. Eleonora bolborosi şi se feri cu cotul în partea focului, ca de o lovitură. Ieşi în întuneric şi pieri. Rizea îl luă pe Geambaşu de braţ şi-i strigă lui Iordache râzând:

– Hai cu boierii ăştia să pună dumnealor foc, că nu-ş cine-ncepu treaba şi le-o luă înainte...

Oamenii ieşiră, se răspândiră prin odăi, căutând lucruri de aprins uşor şi repede. Răsturnau lămpile de gaz pe perdele.

Salonul era pustiu şi plin de fum: aici nu mai era nevoie de pus foc. Începuse de la sine.

*

Doamna Vorvoreanu strânse caseta sub braţ şi puse mâna pe clanţa uşii, pândind. Trenul care venea dinspre Dunăre intră în gară, răbufnind aburi. De câteva minute cernea o ploaie subţire. Erau numai patru vagoane de călători. Doamna Vorvoreanu privea pe fereastră: inima-i bătea tot mai încet. Aştepta. Dacă nu se va putea strecura acum, să se urce în tren, va fi pierdută. Acum era ultimul moment, ultima scăpare; după trenul acesta nu va mai trece poate nici unul. Vor urma poate numai două, trei zile, poate mai multe, în care nu va mai fi mântuire decât în păduri, sub ninsoare şi ploaie.

O simţi pe Elvira că tremură ţinând-o de braţ; îl auzi pe şeful gării suflând greu la fereastră lângă ea. Pe peron, mulţimea se adunase într-un buluc, ghem strâns de trupuri. Apoi se scurse deodată către coada trenului, unde era ultimul vagon, un vagon de vite. Într-o clipă peronul rămase gol. La ferestrele vagonului de clasa întâi şi a doua apărură feţe cercetătoare şi speriate.

Doamna Vorvoreanu deschise iute uşa şi străbătu peronul în fugă. O târa după ea pe Elvira care căra geamantanul. Îi era frig, era umezeală în aer, pustietate. Avea să scape. Strânse mai tare caseta sub braţ, apucă bara de fier a scării şi începu să se urce. Avea să scape cu bijuteriile. Îşi dădu seama în chip nedesluşit că pe pereţii vagonului de vite se fac ciorchini de oameni care strigă.

Pe când intra în vagon, tresări la auzul unui foc de puşcă. Nu era o pocnitură care suna a gol, ca o puşcă de vânătoare, aşa cum auzise noaptea pe când fugea, ci o plesnitură uscată, scurtă, ca de bici. Puşca militară. Intră în primul compartiment care nu era gol. Doi domni priveau pe fereastra deschisă. Încă o împuşcătură şi zgomotul metalic al unor ciocane. Trenul se puse în mişcare.

– Ia uite-i cum dau cu pietre! zise unul dintre cei doi călători. Nu le ajunge că vor să spargă vagonul.

– Se vede treaba că şi ceferiştii fac cauză comună cu ei, zise celălalt. Îşi trase din vesta de catifea vărgată, vânătorească, un ceas gros de argint şi adăugă:

– Un ceas mai avem... Dacă trece cu bine, am scăpat... Ce zici, domnule, ai?

Era un bătrân frumos, cu mustaţă albă, cu un inel greu de aur la degetul mic. Insistă:

– Ei, domnu' Hariton, ce zici?

Celălalt, gras şi palid, îşi şterse faţa de sudoare cu o basma albastră. Tăcea. Domnul cu mustaţă albă se-ntoarse către doamna Vorvoreanu:

– Aţi văzut cum au atacat vagonul cu arestaţi? Doamna Vorvoreanu îl privi fără să răspundă.

– Vagonul din urmă, acela de vite. Sunt arestaţi agitatori, din satele noastre, ale domnului Hariton şi al meu. Daţi-mi voie: colonel Rusescu. Doamna cum? Vorvoreanu? A, cum de nu: îl cunosc pe Vorvoreanu... Mi-a fost elev la Şcoala militară. A, coniţa mea, sunt încântat. Deşi vă cunosc în asemenea împrejurări... Teribile, teribile... o dezlănţuire de instincte, de bestialitate... Dar pedeapsa trebuie să fie exemplară. Să le vâre minţile în cap pe o sută de ani. Să fi fost eu acuma la minister, cum era să fiu, de altfel, în cabinetul Manolache Costake... (N-am fost în urma unor mărunte meschinării personale...) Aş trece prin foc şi sabie toată regiunea asta... Ţăranii trebuiesc ţinuţi în frâu.

Afară aluneca de-a curmezişul ferestrelor câmpia netedă cu şiraguri de sălcii scheletice şi largi suprafeţe de zăpadă murdară. Pe cerul de cenuşă se agăţau firele de telegraf cu mătănii de ciori. Doamna Vorvoreanu se gândea: „Cum sosesc, mă vor întreba ce-am făcut cu Eleonora... De ce-am lăsat-o. Ce pot răspunde?“

Colonelul Rusescu zise:

– Credeţi că n-au îndrăznit să-l ameninţe pe dumnealui? (E proprietar mare, are douăsprezece mii de pogoane la Izvoare, aţi auzit de el, nu se poate: Augustatos, Hariton Augustatos.) Şi mie au încercat să-mi devasteze conacul. Era acolo o companie, să păzească fabrica de sticlă. M-am dus la căpitan: „Căpitane, te rog să-ţi faci datoria.” Uite rezultatul: am prins douăzeci, i-am urcat în vagonul de vite, în lanţuri. Se vede însă că au prins de veste mârlanii şi pândesc prin gări, să-i scape...

Domnul Hariton murmură, privind în gol:

– Îşi dau de ştire... Noaptea... Au ei semnalele lor, noi nu le cunoaştem...

Toţi tăcură. Doamna Vorvoreanu se gândea.

„Nu se poate să păţim ceva... Ar fi prea stupid, tocmai acum la sfârşit."

Domnul Hariton murmură iar:

– Ştiu tot... Au aflat şi ne pândesc în gări...

Colonelul Rusescu zise:

– Eu am împuşcat doi cu mâna mea, când au venit la mine la conac. Mie nu mi-e frică de ei.

Era un domn bătrân cu mustăţi albe şi nasul coroiat, îmbrăcat cu îngrijire, cu gulerul tare, strălucitor, şi cu mâinile zbârcite, dar curate şi cu unghiile făcute.

Doamna Vorvoreanu se gândea: „Trebuie să scap. Să nu fi fost zadarnic tot ce am făcut. Am să spun că am încercat s-o conving, dar ea nu-şi dădea seama şi a refuzat să vie... Da, asta e cea mai bună explicaţie." Se uită împrejur.

Domnul Hariton era gras şi palid. Privirea lui, sudoarea rece a fricii, felul cum îşi frământa mâinile, le mai văzuse doamna Vorvoreanu, noaptea trecută, la Ivancea şi la Alexiu. Strângea în mâini o geantă şi o privea din când în când. „Da, toţi fugim, cu titluri de proprietate, cu acţiuni, cu bijuterii", se gândi doamna Vorvoreanu şi se uită la întinderea nemărginită a câmpiei semănată cu bordeie, cu conace, cu moşii de douăsprezece şi douăzeci de mii de pogoane.

Mai trecură prin halte pierdute în râpe de lut sau drumuri noroioase. Ţăranii priveau în sus ferestrele trenului, cu ochii întrebători, plini de aşteptare. Glasuri din vagonul de vite aduceau gloata împrejuru-le ca un magnet. Urma aceeaşi furie, aceleaşi încercări neizbutite de a sparge vagonul şi câte un foc de puşcă tras în vânt de soldaţii închişi în vagon împreună cu prinşii. Domnul Hariton se înfundă în colţul său şi ascultă îngrozit. Când trenul se punea în mişcare, scotea basmaua şi îşi ştergea faţa, apoi îşi petrecea basmaua între gât şi guler.

Apoi trenul intră între căsuţe acoperite cu carton gudronat, paie şi şindrile. În gară, un grup de vardişti însoţeau pe câţiva civili. In cojoacele lor cu blana neagră de fum de cărbune, cu feţele negre şi ele, acari, strungari, dulgheri de la atelier, hamali

se adunară în faţa ultimului vagon. Priveau în tăcere. Când civilii – poliţaiul oraşului, prefectul, procurorul – se apropiară, prinşii din vagon începură să strige, iar ceferiştii izbucniră în huiduieli şi fluierături.

Doamna Vorvoreanu coborî repede şi trecu spre ieşire. Prinse câteva cuvinte. O voce uscată, burgheză, ţipa: „Socialiştilor! Anarhiştilor!“ Doamna Vorvoreanu cu Elvira, domnul Hariton, colonelul ieşiră repede, goniţi de huiduieli ca frunzele moarte de un vânt. În piaţa noroioasă dindărătul gării, două birje cojite, cu căluţi costelivi, stăteau în ploaie. Domnul Hariton se urcă repede în cea mai bună, fără un cuvânt. Colonelul îşi scoase pălăria şi o salută pe doamna Vorvoreanu. Domnul Hariton spuse birjarului: „La Hotel Unirea“, şi birja porni pe un bulevard prea larg, între case prea mici. Copitele cailor clepăiau trist în noroi.

Doamna Vorvoreanu se gândea: „Dacă e adevărat că n-a lăsat nici un testament, şi nici nu m-a minţit, ce-mi pasă dacă or să mă bănuiască? O să fiu bogată, copiii o să-mi fie bogaţi, o să fim respectaţi. Numai să nu fi scăpat Eleonora. Să nu fi scăpat“.

Birjarul o întrebă răstit, mahmur:

– Unde vă duc, coană?

– În strada Sfântul Spiridon, zise doamna Vorvoreanu şi se uită la el mirată, gândindu-se: „Şi aici a ajuns nebunia?“

– Ce, nu mă mai cunoşti, Ghiţă?

– Săru’ mâna, zise omul, mereu morocănos. De, nu v-am cunoscut... Cu necazurile astea...

– Care necazuri, Ghiţă?

Omul nu răspunse. Îşi pocni caii şi birja porni pe caldarâmul din pietre rotunde de râu. Ploua mărunt. Trecură pe străzile cu case scunde, cu un singur cat, stăpânite de biserici vechi, Sfânta Treime, Sfinţii împăraţi, de *Palatul administrativ, Marele hotel regal*, Hotel *Unirea*, magazinele *„La steaua colorată“*, al domnului Ioaniţiu, *„La împăratul Napoleon I“*, al lui Miliţescu, „La Potcăpieru“, al domnului Niculiţă, cele armeneşti de cafea şi coloniale, cele evreieşti, *„La Cupidon“*, al domnului Mohnblum, ceasornicarul – defilau încet. Trotuare pustii, vitrine închise, obloane trase şi ploaie măruntă. Rar trecea câte un om cu umbrelă, zgribulit.

– De ce sunt închise magazinele, Ghiţă? Ce, e sărbătoare? întrebă doamna Vorvoreanu.

Omul, cocoşat pe capră, atinse spinarea udă şi slăbănoagă a calului din dreapta:

– Neaa!

Apoi se întoarse şi mormăi:

– Nu e sărbătoare, coană, e revoluţie... Cică vin ţăranii şi reghimentele din oraş sunt trimise în Moldova...

Râse în ţepii de barbă nerasă, răutăcios:

– Le ţâţâie negustorilor... Şi iar îl atinse cu biciul pe calul din dreapta:

– Nea, gloabă...

Calul se scutură îşi trase mai harnic trăsura prin burniţă, printre obloanele închise. Doamna Vorvoreanu se gândi că nici aici poate nu va scăpa şi că răscoala o înconjoară ca o revărsare de ape în care se va îneca. Strânse mai tare caseta şi se uită înfricoşată pe sub coviltirul trăsurii, pe care se înşirau picăturile de apă.

Trăsura trecu pe lângă monumentul lui vodă Calimah, în anteriu lung de metal şi cu işlic tot de bronz, înverzit de ploi. Firele de apă înţepau aerul cu statornicie şi pe marginile caldarâmului curgeau gârle galbene. „Ce vreme bună pentru semănături“, se gândi o clipă doamna Vorvoreanu. Dar îşi aduse aminte numaidecât că ardeau pretutindeni conacele şi hambarele la ţară şi că poate ogoarele încă nesămănate sau semănăturile de mai târziu nu vor mai fi prilej pentru ea nici de nemulţumire, nici de bucurie. „Totuşi – se gândi ea, strângând în braţe mai tare caseta – totuşi nu e cu putinţă să fim izgoniţi cu toţii de pe avutul nostru părintesc... iar ei sunt prea simpli, prea străini de lumea de azi, ca să ne poată birui...“

În vremea aceasta, trecea prin faţa Băncii Naţionale care era în casele foste ale Rasovicenilor: clădire frumoasă, mare, boierească, cu un parc desfrunzit în faţă. Prin şuviţele reci ale ploii se întrevedeau, în afară de obişnuitul vardist, mantalele cenuşii şi baionetele câtorva soldaţi zgribuliţi: banca era păzită de armată.

Vreo douăzeci de ţărani, ghemuri negre în umezeală şi frig, şedeau pe vine la adăpostul zidului Băncii Naţionale. Păreau

tăcuţi, mărunţi, închişi în sine, străini de lumea oraşului, neprimitoare şi mâhnită de ploaie. „Aici nu mai au îndrăzneală – se gândi doamna Vorvoreanu – totuşi, totuşi – îşi zise ea – aici suntem păziţi, aici suntem feriţi de primejdie...” Şi strângea în braţe caseta cu bijuterii.

Printre casele de zid, cu scoici de sticlă deasupra uşii celei mari cu geamlâc, cu câte două porţi în gardul înalt de fier forjat din faţa peronului, se arătau şi altele scunde, cu acoperişurile lăsate într-o rână, cu garduri putrede, cu ferestre mici şi murdare, ca nişte pupile de orb.

– Aici! spuse tare doamna Vorvoreanu şi birjarul trase de hăţuri. Elvira sări din trăsură pe partea cealaltă, deschise poarta şi întoarse capul către maică-sa, aşteptând-o. Doamna Vorvoreanu plăti şi birja se topi în ţesătura friguroasă a ploii, stropind în dreapta şi în stânga cu apă murdară de sub copitele cailor. Elvira se dădu la o parte, ţinând uşa ca să treacă maică-sa, şi-i zâmbi, cu pleoapele cam strânse. Doamna Vorvoreanu n-o văzu. Intrând pe poartă, călcă greşit, se poticni, gata să cadă, şi se lovi de canatul de fier. La a doua încercare izbuti în sfârşit să intre.

Elvira observă că doamna Vorvoreanu se cam clatină pe picioare când umblă. Alergă după ea s-o sprijine, într-un chip drăgăstos, pe care nu-l avusese faţă de maică-sa niciodată până în noaptea trecută când o ajutase să coboare pe treptele peronului de la conac.

Străbătură curtea cu pietriş şi răzoare acoperite de zăpadă murdară. Poalele rochiilor li se târau pe jos şi se mânjeau de noroi şi apă. Ploaia statornică le bătea obrajii.

Sunară la uşa mare, arcuită, cu trei canaturi şi nenumărate ochiuri de geamlâc. Aici marchiza de sticlă în chip de scoică de deasupra porţii le ferea măcar de ploaie.

Sunară iarăşi. În sfârşit se deschise ferestruica din geamlâc şi apăru capul Viorichii, ţiganca, apoi pieri numaidecât şi uşa se deschise. Femeia le sărută mâinile în tăcere, apoi se uită cercetător la doamna Vorvoreanu. Dar aceasta trecu înainte, poruncind să i se încălzească baia. Străbătea odăile întunecate, cu jaluzele lăsate la ferestre, urmată de Elvira şi de Viorica. Vreo două, trei slugi mai apărură câte una prin câte un ungher,

şopteau „săru' mâna" şi piereau numaidecât. Pe pereţii înalţi, tablouri proaste, fotografii mari, cu multe ovale mărunte, care arătau sublocotenenţii din promoţia 1880 a soţului doamnei Vorvoreanu, apoi ofiţerii regimentelor de Roşiori 8 şi 12, în care fusese el, portretele generalilor Rasoviceanu şi Perticari, foştii lui comandanţi, înainte ca să fie numit ataşat militar în ţări străine şi să-şi plimbe pe alte meleaguri monoclul, lampasurile, mănuşile *glacé*[1] şi pintenii cu care cucerea inima milostivă a şantezelor berlineze sau sofiote.

Dar mai erau portrete de părinţi, bunici şi unchi mari, frumoasa şi grasa Sofia Cozianu, sumbrul Alexandru Cozianu, Davida Lascari, neagră şi tainică şi cu ochi de foc, privind în gol cu trufie şi îndrăzneală nebunească, şi cu o spaimă tainică, alături de soţul ei Lascar Lascari, tatăl doamnei Vorvoreanu, cu vestă albă şi inel în degetul arătător; dar erau şi portrete mai vechi, care arătau işlice, bărbi orientale şi brâuri turceşti ca coada păunului. Priveau cu ochi catifelaţi şi fără viaţă asupra bogatelor covoare tocite, asupra mobilelor care nu semănau una cu alta, cu picioare lipsă şi mătasea pernelor găurite. Doamna Vorvoreanu se aşeză într-una din aceste mobile, un scăunel aurit în chip de S în care două persoane puteau să şadă una lângă alta, dar totuşi spate în spate, şi neputând să-şi vorbească decât dacă se răsuceau din şale. Doamna Vorvoreanu şezu câteva clipe în fotoliul acesta, uitându-se foarte atentă la soba înaltă de teracotă, cu flori albăstrui şi cenuşii în relief. Elvira stătea în picioare lângă ea. Viorica îşi legăna către fereastră fustele clădite multe una peste alta şi toate rupte şi începu să ridice jaluzelele. O prismă de lumină cenuşie, rece, pătrunse în cameră. Doamna Vorvoreanu zise:

– Închide.

Avea o voce necunoscută Elvirei, şi de care fata se înfioră: o voce străină, îmbătrânită, la fel de rece, de cenuşie, de nemiloasă ca şi lumina împotriva căreia se ridicase. Ţiganca lăsă iar jaluzelele, fără să spună un cuvânt. Iar se ridică vocea tăioasă, neliniştitoare, a doamnei Vorvoreanu:

– Trage perdelele. Pune geamantanul jos. Aici, lângă mine.

[1] Mănuşi albe, de ceremonie.

Viorica se supuse şi în odaie se făcu întuneric. Doamna Vorvoreanu şedea în întuneric cu caseta în braţe. Zise iarăşi:

– Pleacă. Ce stai? Pleacă.

Apoi cu greu, se sili să adauge ceva cu noimă:

– Du-te şi vezi de baia mea. Dă-i de mâncare domnişoarei Elvira. Du-te.

Femeia ieşi, într-o scurtă pală de lumină, când se deschise uşa. Se făcu iar tăcere. Doamna Vorvoreanu vorbi în întuneric:

– Elvira.

Fata nu răspunse.

– Aici eşti?

– Da, mamă.

Doamna Vorvoreanu stătu şi se gândi puţin, apoi murmură:

– Du-te... Du-te... Du-te...

Elvira stătu, încercând să-i desluşească faţa prin întuneric. Apoi oftă şi ieşi. Doamna Vorvoreanu se ridică, se duse până la uşă lovindu-se de mobile prin întuneric, încuie uşa cu cheia. Se întoarse la biroul pe care ştia că e totdeauna o lampă şi chibrituri. O găsi, o aprinse, făcu flacăra mică şi se aşează în fotoliul din faţa biroului. Îşi puse în faţă caseta, care lucea blând, mângâietor, luminată din plin de lampă. Se uită la casetă multă vreme. Era o mare tăcere în casă, şi întunericul i se părea odihnitor. Nu se auzea decât ca din depărtare ploaia ciocănind pe acoperiş, iar din măruntaiele casei, nedesluşit, pianul.

Doamna Vorvoreanu deschise sertarul şi se uită înăuntru printre hârtii, bastonaşe de ceară de sigilat, tocuri. Erau acolo undeva şi un ciocan şi o daltă. Le căută mult, deschizând uşile şi sertarele biroului. Le găsi, potrivi dalta sub capacul casetei. Strângea dalta în mână, în mâna ei albă, puternică, cu degetele umflate şi învineţite de strâns hăţurile cailor în noaptea trecută. Era o mână care începea să facă creţuri adânci la toate încheieturile şi care avea în curând să aibă şi ea o piele bătrânească, încreţită ca pielea de şarpe sau ca aceea, aidoma ei, care îmbracă ghearele de pasăre.

Apoi doamna Vorvoreanu izbi cu ciocanul din toate puterile, de două ori, broasca se strică şi capacul se desfăcu, atârnând în balamale delicate, acuma pe jumătate smulse din

cuie. Doamna Vorvoreanu se sprijini pe speteaza fotoliului şi răsuflă adânc. Apoi se aplecă înainte şi începu să scoată bijuteriile una câte una din caseta căptuşită cu mătase roşie şi să le puie pe masă în lumina lămpii, pe care-o făcu mai mare. Lua fiecare inel, fiecare pereche de cercei, le ridica în faţa ochilor, le făcea să-şi joace apele şi sclipirile în lumina blândă a flăcării de petrol. Câteodată, când îşi dădea seama că preţul unei bijuterii e de o mie de napoleoni sau mai mult, se uita mai îndelung la ea, ca de departe, pe gânduri, şi cu faţa deosebit de gravă. Erau acolo nouăsprezece inele. Unele, cu briliante sau cu câte un smarald mare, făceau cât o jumătate de recoltă, mai ales cel cu briliantul trandafiriu. Dar erau şi unele fără nici o valoare sau cu câte o poveste, a fiecăruia, uneori necunoscută. Astfel, un inel bărbătesc gravat cu iniţialele Ş. V. în litere gotice. Al cui fusese? Iată şi inelele dăruite de Eleonora Elviriţei şi lui Mişu când erau mici, şi aruncate de ei. Într-o vară, îi bătuse, deşi copiii plângeau şi se jurau că nu le-au aruncat şi că le-au pierdut prin casă. „Le-a furat va să zică Eleonora... Le-a furat va să zică... Le-a luat îndărăt...“ se gândi mirată, visătoare, doamna Vorvoreanu. Apoi găsi şi inelul soţului ei, care-l pierduse la conac, ultima dată când a fost acolo, în 1898, vara. Îl pierduse – sau, mai bine zis, crezuseră ei cu toţii aşa. Întâi fuseseră bănuite slugile, şi o ţigăncuşă mâncase o bătaie cumplită, să spuie. Dar nici una nu mărturisea nimic, se văitau deznădăjduite în faţa furiei lui Vorvoreanu şi a Eleonorei. Mai ales Eleonora făcuse gălăgie, apoi asistase şi la cercetări, la discuţii, la certuri, la toată agitaţia lor, clipind din ochi ca o găină bolnavă şi molfăind din buzele supte între gingiile fără dinţi. Cum s-o bănuiască pe ea? Şi iată că ea ţinea inelul, de aproape zece ani, încuiat în casetă. Soţul doamnei Vorvoreanu ţinea foarte mult la inel. Om pornit, răsfăţat, brutal, făcuse accese de furie, uriaşe, căutase, bătuse în zadar. Eleonora, care nu-şi putea suferi cumnatul, îl supraveghease în tăcere, cu răceală, cu privirile ei sticloase. Îl găsise şi-l ascunsese. Sau îl furase chiar de-a dreptul? Doamna Vorvoreanu se lăsă pe speteaza scaunului şi începu să râdă, stăpânindu-se cât putea. Îi făcea rău râsul, îi făcea rău şi sila de a şi-l înfrâna, şi-i curgeau lacrimi pe obraji, şi râdea mereu,

înecându-se. Apoi îi veni rău, o greaţă, o slăbiciune de la inimă. „La ora asta poate că e moartă de mult...“

Stătu în scaun nemişcată, încercând să-şi recapete cât de cât liniştea şi cumpătul. Îşi şterse ochii cu batista. Luă pe deget lanţul fin de aur de pus la gât şi legănă în lumina lămpii diamantul mare care atârna de el şi care arunca unghiuri de lumini şi fulgere în toate culorile curcubeului. Se juca aşa o vreme, absorbită, cu mintea pustie. Apoi se scutură şi luă la rând şi celelalte bijuterii. Unele erau urâte, fără gust, altele ieftine, aproape tinichele. Dar colierele, cel mare de smaragde şi râul de briliante şi colierele de briliante şi cel cu două rânduri de perle, erau acolo, şi nu-şi aveau poate pereche în ţară. Găsi şi colierul de camee galbene încadrate în perle mici, pe care i-l ceruse de atâtea ori Eleonorei şi pe care aceasta i-l refuzase de atâtea ori, la urmă sub cuvânt că l-a pierdut – cine avea s-o creadă, dar parcă ei îi păsa dac-o crezi sau nu?

Doamna Vorvoreanu luă în mână toate medalioanele, le deschise, pe cel cu diamante încadrând fotografia unui domn cu favoriţi, care era poate Ş. V. cel cu inelul (nu bănuia că e a lui Şerban Vogoride, pierdută de Sofia Cozianu prin vreun sertar, cu cincizeci de ani în urmă); un medalion dublu cu portretele părinţilor; altul cu o femeie necunoscută; şi apoi unul cu portretul doamnei Vorvoreanu la douăzeci de ani. Doamna Vorvoreanu se uită multă vreme la medalionul acesta. Cu degetele încrâncenate în chip de gheară, îl desfăcu. Înăuntru era o buclă de păr blond, pe care o tăiase înainte să se mărite şi i-o dăduse Eleonorei. Doamna Vorvoreanu se gândi: „A păstrat-o... Şi portretul mi l-a păstrat... Le ţinea la ea... Se uita la ele? Poate că da... poate că adesea...“

Împinse fotoliul îndărăt, se ridică, închise medalionul şi-l aruncă pe masă. Se plimbă prin odaie frângându-şi mâinile. I se umplură ochii de lacrimi. I se părea că se înăbuşă. Apoi se stăpâni şi fără să se mai aşeze, cercetă ce mai era în casetă: ceasornicele tatălui ei şi-al Eleonorei; cercei de smaragde mari cu briliante împrejur; broşe în chip de păianjen de aur cu ochi de rubin, şi un cap de pisică de argint, cu ochi tot de rubin, şi mare cât un măr domnesc, de agăţat la cordon, cu cârlige pentru cheile de la cămară şi dulapuri. Astea erau îngrozitor

de urâte şi doamna Vorvoreanu le împinse la o parte cu nerăbdare, ca să numere monedele de aur turceşti, mari de tot şi găurite în mijloc, şi rublele ruseşti cu portretul împăratului Alexandru al II-lea, pe vremea căruia făcuse avere bunicul, cu aprovizionarea armatelor împărăteşti ce treceau să se bată cu turcii...

Şi apoi le luă toate, cercei, mahmudele, coliere. Îi erau mâinile pline cu ele. Îi curgeau, reci şi sclipitoare, printre degete. Abia peste câteva minute îşi aminti de valiza moale şi grea, de piele tocită. O puse pe masă, o deschise şi începu să scoată din ea teancuri de hârtii ţepene, groase, cu figuri simbolice gravate pe ele (Comerţul, Justiţia, Prosperitatea, cornuri ale abundenţei, snopi, ancore, roţi dinţate), ştampilate şi răsştampilate în roşu, negru, violet: acţiuni ale multor societăţi industriale, de asigurări, de navigaţie, din Austro-Ungaria, Germania, Franţa, Anglia. Acţiuni la purtător. – Aici erau banii bunicii Sofia. În sfârşit! Ah, în sfârşit! Stătu multă vreme să se uite la ele, să le compare, să le numere. Apoi le puse pe toate, casetă, bijuterii, acţiuni, în casa de bani în care păstra hârtii vechi de moştenire, de vânzare, de căsătorii, scrisori şi fleacuri fără preţ. Încuie de două ori, îşi atârnă cheia de gât, cu o panglică. Se simţea slăbită de tot. Îi venea să doarmă. Dar trebuia să aibă grijă de casă, de Elvira. Apoi trebuia să iasă în oraş, să afle ce s-a întâmplat la conac, ce se întâmplă cu răscoalele. Şi era îmbrăcată în haine mototolite şi murdare, şi nedormită. Avea să facă baie mai întâi. Puse ciocanul şi dalta la loc, adună câteva aşchii din lemnul casetei şi le puse în sertar. În alt sertar geamantanul gol, dezumflat şi turtit. Pe birou nu mai era nici o urmă. închise sertarul, stinse lampa şi ieşi din camera cufundată în întuneric.

V

Stăteau în picioare şi se uitau în lungul drumului, Rizea, Iordache şi încă câţiva oameni. Era aici, unde se lăsa în vale capul satului, o cruce de drumuri. Stăteau pe marginea drumului şi se uitau cum vin dinspre conac carele oamenilor. Era un şir lung de care ce şerpuia negru, de nu i se vedea capătul. Veniseră şi oameni din alte sate, chiar şi din unele depărtate,

din Pietri, din Reviga, din Cotul Grecului. Carele scârţâiau şi se legănau încet prin noroiul drumului. Vitele se opinteau în jug. Îşi legănau capetele la dreapta şi la stânga, la fiece pas. Li se vedeau coastele şi burţile slabe de iernat, acoperite cu ciucuri de balegă şi noroi. Vite de oameni săraci, siliţi să le puie în jug de mici, vite mărunte şi costelive. Şi carele erau mici şi scârţâiau amarnic, urnindu-se anevoie din câte-o creastă groasă de noroi ce tăia drumul. Erau încărcate cu saci de grâu, morman. Pe saci şedea omul cu băţul în mână şi se uita obosit la dinţătura şirei spinării boilor, cărora le jucau şoldurile ascuţite sub piei. Câte doi flăcăi, cu furci şi cu topoare, câte un copil, şedeau în unele care pe movila de saci. Boii trăgeau înainte, clătinând din cap şi cu nările aburinde, şi lungeau gâturile în jug. Oamenii stăteau încotoşmănaţi în ţoalele lor sărace, negricioase, cu topoarele lângă ei sau ascunse sub vreo traistă, vreo scoarţă, şi lăsau să le atârne un picior gol şi crăpat, încărcat cu noroi uscat, peste saci şi marginea carelor. Carele se urneau scârţâind rar dar fără oprire, de departe până încoace şi apoi la vale în sat, unde multe coteau în ogrăzile oamenilor, iar altele umblau către zarea din partea cealaltă.

Unul din care nu era atât de încărcat. Sacii erau puşi frumos unul lângă altul, ca o masă, iar pe ei era culcat un om cu cojocul peste el. Un băieţandru împungea din când în când boii pe lângă coadă cu capătul băţului. Omul de pe saci zăcea cu ochii închişi şi obrazul pământiu parc-ar fi fost umplut cu cenuşă. Pe sus, prin văzduhul limpede, norii lunecau pe deasupra goniţi de vântul proaspăt şi răcoros de martie.

Câte un petic uriaş de umbră alerga de-a curmezişul câmpiei şi altul de lumină îl urmărea făcând să sticlească bălţile; apoi venea încă unul de umbră.

Astfel se făcu deodată lumină, ajunse din urmă carul şi trecu peste el. Faţa celui culcat pe saci se făcu alb-gălbuie ca fildeşul.

Rizea îi strigă băiatului:

– Ho, mă!

Celălalt strigă la bou şi carul stătu în marginea drumului.

Rizea întrebă:

– Ce-i cu tat-tu?

Băiatul răspunse fără să privească în ochi, ci uitându-se la spinările ascuţite ale boilor:

– E bolnav...

Apoi se întoarse la taică-su să-l vadă. Omul nu se mişca. Avea pe un obraz, cam sub tâmplă, o umflătură largă, vânătă, şi zăcea acolo aşa, cu ochii duşi în fundul capului.

Cei de pe marginea drumului schimbară priviri bănuitoare, Iordache strigă gros la băieţandru:

– Bă! E mort, bă!

Băiatul se-ntoarse iar să-l vadă pe taică-su. Murmură:

– Ba...

Apoi puse mâna pe genunchiul celui rănit şi-l scutură cu băgare de seamă, chemându-l cu glas scăzut:

– Tată, tată...

Omul gemu, întredeschise pleoapele, apoi le-nchise iar, bolborosind ceva neînţeles. Iordache întrebă iar:

– Ce-are, mă? Cin' l-a matolit aşa, mă? Băiatul zise:

– Melitaru...

– Da de ce, mă neică? Din ce se luară?

– Din nişte saci cu grâu, că mu mai erea la ciocoaica decât puţini, şi a fost bătaie...

Oamenii de pe răzor, dincolo de şanţul drumului, tăceau. Nici Iordache nu mai întrebă nimic. Băieţandrul înţepă cu băţul şoldurile uscăţive ale boilor. Carul scârţâi şi se urni din noroi, depărtându-se.

Într-o vreme Rizea, privind şirul de care cu ochii lui verzi, tulburi, pe sub sprâncenele lungi şi arcuite, mormăi:

– Au şi-nceput să-şi dea cu sapa-n cap... Ba că vreau eu mai mult, ba că de ce-ai luat tu atâta... precista voastră de nebuni...

Apoi tăcură iar. Pe lângă ei, oamenii şopteau liniştiţi, aşezaţi pe răzor. Unii îşi învârteau câte-o ţigară. În depărtare apăru ultimul car din şiragul ce păruse a nu mai avea sfârşit, se apropie şi trecu lăsând şoseaua pustie. Apoi un om singur, tântăi ca un fir negru, apoi ca un ghemotoc, se apropie încet, singur pe drumul deşert. Mergea greu, cocoşat, cu capul în pământ. Ducea un sac în spate. Când ajunse în dreptul oamenilor ce stăteau pe răzor, se opinti, lăsă sacul să-i alunece peste umăr, şi-l puse pe jumătate pe un loc uscat şi jumătate pe o piatră

mare. Omul era Pârvu. Se şterse cu palma pe frunte şi scuturǎ sudoarea pe jos. Sufla greu. Se sprijini cu şezutul de sac, dar fără să şadă pe el. Se uita în pământ şi tăcea. Petele de pe faţă erau parcă mai vinete şi omul mai galben, ca în lumina blândă a înserării. Acum, sub soarele biruitor dar fără cruţare sau sub trecerea iute a norilor, Pârvu părea mai bolnav, mai otrăvit de otrava înceată a foamei şi a mălaiului stricat. Stătea cu bărbia în piept şi nu zicea nimic. Se odihnea, aşteptând să i se aline zbaterea coastelor.

Iordache întrebă: – De ce nu-mi ziseşi să ţi-l iau eu, mă, sacul, ai?

Pârvu tăcea. Apoi întoarse faţa către el şi-i zise cu necaz:

– Vă vine să râdeţi, fire-aţi ai dracului... Îl cărai în spate pân-acilea şi-acum vă râdeţi de mine... Nepricopsiţilor...

Şi fără să mai aştepte să-şi recapete răsuflarea, se întoarse, apucă sacul de gură, îl săltă în sus şi se strecură sub el. Oamenii îl priveau: era zdravăn Pârvu, măcar că-l supsese boala. Pârvu se cocoşa, se frânse aproape în două, cu sacul pe ceafă. Se uită la ei pe după braţul ridicat să ţină sacul. Iordache zicea:

– Nu fi prost, mă. Cine-a vrut să-şi bată joc de tine?

De sub sac, Pârvu îl privi holbat de necaz, cu fire de sânge în albul ochilor. Zise:

– Râzi tu, râzi... V-oi vedea eu, când or să vie să ne spânzure pe toţi, cum o să mai râdeţi, fire-aţi ai dracului să fiţi...

Şi se depărtă, din ce în ce mai mărunt, negru sub sacul care-l zdrobea. În curând fu ca o furnică din cele ce târăsc câte un gândac mort de zece ori mai mare ca ele.

Oamenii rămaseră pe loc, muţi. Nu le păsa prea mult de necazul Pârvului. Numai Iordache îl înjură, mai mult de mirare. Ceilalţi tăceau şi se gândeau. Erau obosiţi de treaba de azi-noapte şi de azi-dimineaţă. Toată avuţia de la conac se risipise cum se risipeşte în pădure un hoit de sălbăticiune: mii de gâze harnice fură fiecare câte o bucăţică, până nu mai rămâne dintr-un iepure mort decât oasele albe şi curate şi o pereche de urechi îmblănite pe o tigvă cu dinţi lungi. Aşa se risipise conacul, de nu mai rămăsese decât zidurile în bună parte arse.

Da, oamenii erau obosiţi şi îi frământau încă gânduri nelimpezi. Aşteptaseră să vie ceva, şi venise; iar acuma iarăşi

aşteptau. Gloata din timpul nopţii se risipise; acum nu mai erau decât câţiva care-i căutaseră pe Rizea, pe Iordache, acum, dimineaţa, după ce fiecare îşi terminase treaba, adică îşi luase partea din hambarele boiereşti.

Cum stăteau aşa şi aşteptau, pe gânduri, tot rumegând ultimele vorbe ale Pârvului, se apropie de ei peste câmp Alisandru, feciorul celălalt al lui Uracu. Era un băieţandru subţire şi palid, cu o bubă în colţul gurii. Stătu şi el lângă oameni fără să spuie o vorbă.

Rizea se întoarse la el şi-l întrebă:

– Da cu frat–tu ce mai e?

Băiatul răspunse ferindu-şi privirea în jos, ca şi cum i-ar fi fost ruşine, sau ar fi minţit, sau ar fi făcut ceva urât:

– A murit de dimineaţă...

– A murit, zi, murmură Rizea.

Se uitară cu toţii la Alisandiru, cu o mâhnire întunecoasă, Iordache zise gros, răguşit:

– Da' tat-tu ce face, măi?

Alisandru se uită neatent la brâul lui Iordache, numai ca să nu ridice ochii. Zise, într-un târziu, cu greu.

– Doarme...

– Zi, doarme... murmură Rizea.

Apoi întrebă iarăşi:

– Da' cum muri frat-tu, mă, că ieri era mai bine?

– L-a apucat o slăbiciune azi dimineaţă, răspunse băieţandrul. Noi vorbeam cu el şi nu ne cunoştea... şi p-ormă a murit... Aşa, o slăbiciune a fost...

– Aşa, da, o slăbiciune, îngână Rizea. Iar Iordache întrebă iar încovoindu-se spre faţa lui Alisandru mai mărunt de cât el:

– Da' tat-tu de ce doarme, măi? Ce, el e de lemn? E turc?

– Nu ştiu, răspunse băieţandrul. Nu ştiu de ce doarme. N-a zis nimic. Şi-a tras cojocul peste cap şi a adormit...

Se mai uită o clipă, nehotărât, la mijlocul lui Iordache şi îşi roti privirea de jur împrejur, tot coborâtă de sfială. Adăugă:

– A zis că el se duce la oraş...

Rizea se întoarse cu vioiciune către el şi spuse:

– Aha, a zis aşa, ai? Se duce la oraş... Da' de ce se duce la oraş? Ia zi tu: de ce?

Se apropiase de băieţandru, îl înghesuia cu întrebările, privindu-l ascuţit cu ochii verzi, tulburi, din care nu se putea citi nimic:

– Ce vrea el la oraş? Ce treabă are el acolo? Ce, parcă tu nu l-ai întrebat ce-are în gând? Ia nu mai face pe prostul, Alisandre, hai, zi: ce vrea el, tat-tu, să facă, zi...

Băiatului îi jucară ochii în dreapta şi în stânga, sperioşi, a fereală. Voia să se dea înapoi. Apoi deodată se schimbă la faţă, ridică pleoapele şi-l privi pe Rizea drept în faţă. Zise cutezător:

– A zis că se duce la oraş să-i taie pe ciocoi... Dobândă pentru viaţa lui frate-miu...

Oamenii tăceau. Şi Rizea, atât de nerăbdător şi dornic de-a afla, tăcuse, înnegurat. Apoi zise:

– Mda...

Şi întorcându-se către ceilalţi:

– Păi atunci să mergem la tat-su, să vorbim...

– Să vorbim întâi cu el, da... adăugă şi Iordache şi ceilalţi mormăiră că da, aşa să facă.

Băieţandrul se uită la ei toţi, încruntând puţin sprâncenele a mirare. Nu înţelegea. Dar se luă cuminte după ei, când plecară cu toţii către sat. Locurile rămaseră pustii. Pe întinderea lor se alergau soarele şi norii, şi pământul începea să aburească. Undeva, într-o depărtare, se auzeau glăsuiri pierdute şi pocnete de bici. Acolo oamenii mai nerăbdători intraseră cu plugurile în pământul boieresc şi stricau împrejmuirile şi semnele de hotar. Dintr-un gard smuls şi făcut morman se ridica un stâlp subţire şi înalt de fum. Şi gardul fusese boieresc; acum ardea sub cerul schimbător de martie.

Când intrară pe poartă, îl văzură pe Uracu pe prispă. Avea o casă strâmtă şi lungă, cu pietre pe marginea tindei, înăuntru se auzea bocetul prelung al mamei feciorului mort, care se văieta aproape cântând.

Vreo două, trei femei stăteau în uşa deschisă, cu basmalele negre trase peste gură, şi oftau. Uracu şedea pe prispă şi fuma, mut, negricios, cu fire de barbă împâslite peste obraz, ca părul negru care rămâne pe nucă după ce-a putrezit coaja verde, întocmai ca nuca veche era şi faţa lui Uracu: ca de lemn şi brăzdată adânc. Oamenii veniră în faţa lui şi-l înconjurară. Stăteau

în picioare şi se uitau la el cum fumează. Uracu făcea ochii mici şi nu se uita la nimeni. Apoi Rizea se aşeză lângă el, cu coatele pe genunchi şi mâinile spânzunând. Deodată începu liniştit:

– Bine, să zic c-o făcurăm şi p-asta. Da' acolo ce facem? Dăm foc? E mare oraşul... Şi ce, parcă numai ciocoi sunt în el? Dumneata cum crezi să facem, zi, nea Ioane, ai?

Uracu fuma şi nu zicea nimic. Ceilalţi se nelinişteau. Se aşezară şi ei pe prispă, iar doi rămaseră cu pieptul în ciomege. În tăcerea încăpăţânată a lui Uracu, începeau să înţeleagă un gând de dedesubt, de mânie sângeroasă. Rizea zise încet, strângând ochii întocmai ca Uracu:

– Nu fi aşa, nea Ioane, că singur cât poţi să tai? Unul, doi... poate nici unul... Dai de slugi, dai de jandari, de poliţai... Zi şi dumneata...

– Ei, câţi oi putea şi eu, mormăi Uracu în silă, fără să-l privească. Ţie ce ţi-i voia? Ce treabă ai tu cu mine?

Începuse să se înverzească de mânie şi necaz. Se întorsese către Rizea, dar acesta parcă nici n-auzise. Stătea cu capul în pământ şi se gândea. Ceilalţi oameni îl mâncau din ochi pe Uracu. El se închise în sine, înstrăinat şi negru de întristare, şi zise:

– Singur plec... Eu am cu ei socoteala mea... Eu am supărarea mea... Singur mă duc...

Înăuntru, glasul nevesti-si gemea prelung.

Rizea întrebă într-o doară, pe nimeni anume:

– Da' Marinică, unde e?

– Care Marinică? Studentul? întrebă cineva, Iordache mormăi:

– E în Dobrunu, sau s-o fi dus mai departe, în Pietri, la Reviga... Au rămas mai în urmă cu lucrurile.

– El a zis că merge şi el la oraş, zise Rizea. Uracu se ridică la suprafaţă din singurătatea sa şi zise potolit, fără nici un fel de intonaţie:

– Minţi...

– Mi-a zis azi-noapte, spuse Rizea liniştit. Mi-a zis mie...

– Minte, zise Uracu.

– Cine minte, nea Ioane, eu?

– Nu tu. Minte el, şopti Uracu, cu ochii pierduţi în zare.

Deodată se făcu umbră şi începu să bată un vânt rece. Deasupra în văzduh se clădiseră nori cenuşii, grei. Oamenii

se înfiorară. In uliţă mai trecea un car întârziat venit de la curtea boierească. Scârţâia şi-l lătrau câinii de prin ogrăzi, înăuntru în casă, mama lui Zaharia cel mort obosise de bocit şi hohotea încet. Acuma femeile vorbeau şi mai tare.

– De ce minte, nea Ioane? întrebă Rizea liniştit.

– Minte. Nu se duce la oraş.

– De ce nu se duce, nea Ioane? De ce să nu se ducă? N-are de ce. Ce, îi e frică de cineva? N-are de ce să-i fie frică. Zi şi dumneata...

– Îi e frică de armată, că pun ciocoii armata pe noi... O pun să tragă mă, voi nu ştiţi...

Oamenii se feriră de privirile celorlalţi. Se depărtară uşor unul de altul. Unul se ridică să plece.

– N-or să tragă, zise Rizea cu hotărâre, Iordache tuşi. Rizea se întoarse cu vioiciune la ei şi-l privi o clipă drept în ochi. Iordache clipi iute, ca şi cum i-ar fi intrat ceva în ochi şi vorbi şi el, dar mai tărăgănat:

– Nu, n-o să tragă... De ce să tragă? A zis şi studentul, şi el ştie, de... Cruce-n cruce cum să tragă...

Uracu zise ce face el pe cruce, blestemând cumplit. Rizea se răsti la el, mânios:

– Da' atunci dumneata de ce pleci? Ai? De ce te duci? Ce, dumneata eşti de fier? Eşti fermecat? Ce ai? Ce, eşti mai deştept ca noi?

Se sculă în picioare.

– Ţi-a luat minţile supărarea, uite faptul, mă-nţelegi? Nu mai ştii nici dumneata ce spui. Aşa e: scurt! Eşti mai deştept ca ăsta, eşti mai deştept ca ăla, eşti mai deştept ca noi toţi. Păi dacă ai dumneata dreptate, atunci să ştii de la mine că nimic n-ai să isprăveşti, o să te prindă şi-o să te belească de piele şi-o să ţi-o umple cu pale, să stai să te uiţi la ea. Aşa, să ştii! Ce crezi că aşa merge?

Apoi îl înghionti pe omul de lângă el şi se răsti la el:

– Ce stai, mă neică, aşa, de lemn? Vrei să feţi?

– Hai, fraţilor, zise şi Iordache. Hai!

Se ridicară şi se urniră încet, trecură prin ogradă, ieşiră pe poartă. Uracu, încăpăţânat, şedea împietrit pe prispă cu barba-n pumni şi cu ochii strânşi, îngustaţi, pierduţi în depărtare. El voia

să se ducă singur şi simţea în sine pornire nebiruită, nebună, către pierzanie: să verse sânge şi să piară şi el ca să scape de mâhnirea care-i frământa inima în unghii unse cu venin. Stătu aşa multă vreme. În casă reîncepuse bocetul nevesti-si şi jelania celorlalte muieri. Alisandru, cel mai mare fiu după Zaharia cel mort, şedea şi el pe prispă şi ascuţea un lemn. Uracu se uită deodată la el cu ochi noi. Alisandru era subţire, voinic, cu mâinile mari şi roşii şi încheieturile groase: oase zdravene. Dar era încă fraged, cu faţa netedă şi cu genele ca de fată mare, lungi şi întoarse în sus la capete. Acuma era palid de nesomnul de azi-noapte, de toate câte le văzuse şi de moartea lui frate-su Zaharia. Zaharia fusese mai frumos ca ăsta, mai voinic; iar ceilalţi erau mărunţi, mai aveau să treacă mulţi ani până să ajungă ca Alisandru... Uracu se răsti deodată la copilandru:

– Mă! Du-te şi adă-mi securea.

Băiatul tresări, se ridică şi aduse securea. Uracu o luă şi petrecu degetul pe buza oţelului; o ascuţise, o curăţase cu gresia: tăia bine şi era o secure grea. Apoi Uracu se uită la fiu-său cu îndoială, cumpănind. Zise liniştit, încruntat:

– Să stai în casă... Dacă e ceva... sau mai ştiu eu ce... tu să nu te mişti de lângă mă-ta. Vezi de ăi mici, auzi? Şi să nu ieşi din casă, că te bat cum n-a mai fost bătaie pe lumea asta. Întins lat pe jos te las.

Şi dădu să plece. În poartă se întoarse şi zise:

– Eu mă cam dusei...

– Un' te duci? întrebă fiu-său.

Uracu dădu din umeri:

– La oraş, cu ăia... zise el şi ieşi în uliţă, cu securea subsuoară.

Când ajunse Uracu în faţa primăriei, era gloată deasă în jurul sâmburelui de oameni care fuseseră la el în ogradă. Soarele era sus pe cer, dincolo de amiază, şi scăpa din când în când prin găurile norilor câte un stâlp pieziş şi străveziu de lumină. Oamenii vorbeau tare, cu o mânie veselă şi cu o înfrigurare, cu o grabă, pe care nu le avuseseră în ajun. Uracu se strecură întunecat printre ei. Îi făceau loc, ştiind că-i murise feciorul cel mare, şi-i ziceau bună–ziua cu prietenie şi mâhnire. Ajuns în mijlocul ghemului de oameni, Uracu dădu ochii cu Rizea, care zicea tare:

– Gropi pentru pâine şi-a făcut!

Uracu vorbi şi el supărat:

– Care gropi, mă? Ce fel de gropi?

– Gropi de îngropat grâul în ele, nea Ioane...

– Ei, cum vine asta, mă? Că eu n-am auzit...

Unii dimprejur începeau să zâmbească. Rizea se uită pătrunzător la Uracu, apoi zise cu încredere prefăcută:

– Adânci, nea Ioane, în pământ, cât două staturi de om, rotunde, aşa ca o ploscă... Bagă în ele fân cât poate, un braţ, două, o căpiţă, cât are omul, de... Şi-i dă foc. Cărămidă se face pe dinăuntru. Şi pe urmă toarnă grâul înăuntru, astupă gaura cu pământ că ea, vezi, nu e mai largă ca un coş, cât poate intra un om; ei, şi bate pământul, sau pune brazde, cum se pricepe omul mai bine şi gata, nu-i mai găseşte grâul!

– Cine nu i-l mai găseşte?

– Ciocoiul, de!

– Cui, mă, Rizeo? Cine şi-a făcut groapă de asta?

– Mototolea! strigară câţiva oameni din jur. Alţii adăugau, într-o hărmălaie de nume:

– Chiriţă! Geambaşul! Dobre! Burete!

Rizea râdea, arătându-şi măselele, dar cu ochii fără pic de veselie, ci reci şi străpungători:

– S-au ascuns să nu vie ciocoii să le ceară grâul înapoi!

– Care ciocoi, mă? întrebă Uracu.

Se făcu tăcere.

– Care ciocoi? repetă el în mijlocul tăcerii înfiorate.

Înălţă securea de capătul cozii, deasupra mulţimii. Securea grea se cam clătina, dar Uracu o strângea bine în pumn. Strigă:

– Uite cu asta l-am tăiat eu pe ciocoi! Nu se mai întoarce! Nu mai cere grâu! S-a isprăvit!

Apoi schimbă glasul şi, în mijlocul strigătului mulţimii, întrebă pe unul de lângă el, ca şi cum ar fi fost singuri în odaie:

– Unde i-au aruncat, zi, nu ştii?

– I-a dat pe gârlă azi dimineaţă, zise celălalt, apoi ascultă cu luare-aminte la Rizea, care striga tare peste capetele câtorva care se înghesuiseră între el şi Uracu.

– Le e frică de ăi de la oraş, nea Ioane! Se spurcă în nădragi de frică, nea Ioane, de frica ciocoilor de la oraş!

Uracu tăcea. Mulţimea amuţi iarăşi şi toţi întinseră gâturile să audă mai bine. Glasul lui Uracu se înălţa cu nepăsare prefăcută:

– Las' că mă întorc eu de la oraş şi-i învăţ eu să mai facă gropi, Rizeo tată. Mâine-poimâine mă-ntorc, Rizeo, şi mă socotesc eu şi cu dumnealor...

Gloata izbucni în murmur înăbuşit: Uracu se duce la oraş. Singur?

– Care singur, fraţilor? Mergem şi noi cu el: eu, Iordache, ăştia... Mai vin şi alţii.

Cocoţat pe treptele primăriei, unul strigă:

– Bă, Rizeo! Viu şi eu, bă! Da' ce facem la oraş, bă?

Cu ochii sclipind de însufleţire şi de gânduri, de aşteptări, de temeri ale viitorului, pe care numai el le ştia, Rizea strigă din răsputeri:

– Mergem la trebunal să dăm foc la hârtiile ciocoilor! Neam de neamul lor să nu mai ştie unde le-au fost moşiile! Haideţi!

Şi porni înainte, târându-şi puţin piciorul. Îl urmară numaidecât Iordache şi Uracu... Furnicarul de oameni se rări în faţa primăriei, se îndesi şi se făcu zid de trupuri pe uliţă. Unii săreau pârleazurile şi se furişau prin case, sau se opreau la vreo fântână făcându-se că beau apă, rămâneau în urmă, se risipeau pe la casele lor şi se încuiau în odăi. Alţii ieşeau la porţi cu câte o secure sau un ciomag în mână, se luau în vorbă cu vreunul din gloată, îl urmau încet, apoi tot mai repede, până în sfârşit se topeau în bulucul de oameni.

Când trecură prin faţa casei lui Uracu, Alisandru îi privi din poartă. Îl văzu pe tată-său, schimbat la faţă, în fruntea mulţimii. Uracu trecu fără să se uite în dreapta sau în stânga şi fără să-l vadă pe fiu-său; vorbea tare, ochii îi scânteiau, dar nu se pricepea nimic din cauza gălăgiei. Alisandru se uită o clipă după el, apoi ieşi în uliţă şi se cufundă şi el în norul de trupuri îmbrăcate în postavuri negricioase, zdrenţuite, şi se topi numaidecât. În urmă-i rămase poarta larg deschisă, pustie.

*

Rizea se frământa din ce în ce mai greu cu un gând tot mai sfredelitor: de ce treceau ceasurile spre seară. Se luptase el cu gândul acesta, îl învinsese, apoi îl văzuse iar cum îi răsărea în

minte şi iar se luase la trântă cu el, de obosise mai rău decât de drum, de opinteala şi încordarea războiului cu îndoiala. Trecuseră prin sate, se adunaseră oamenii, se îngroşase duiumul cu care se îndreptau spre oraş. Intrară în Salcia spre seară. În dosul gării şi acolo buluc de oameni, strigăte, glasuri. Oamenii aceştia ce aşteptau? Ce făcuseră sau ce voiau să facă? Cu o durere grea, sfredelitoare în osul piciorului său neputincios, Rizea intră de unul singur pe peronul gării, în vreme ce ai lui se amestecau cu cei din Salcia. Pe peron era frământare şi fierbere şi Rizea se află deodată pierdut şi străin în mijlocul unui lucru pe care nu-l pricepea. Ce aşteptau? De ce deodată mişcarea năvalnică a întregii gloate spre linii şi risipirea ei dezamăgită? Se apropie de un grup şi văzu, în mijlocul chipurilor încruntate şi tulburate de aşteptare, o faţă cenuşie, suptă şi roasă pe dinăuntru de dinţii mărunţi şi veninoşi ai sărăciei şi ai mâhnirii. Rizea îşi dădu seama că feţele celor din grup nu erau îngălbenite şi brăzdate de aceeaşi suferinţă ca ale oamenilor de la el din sat, feţe cafenii asemenea cu pământul de toamnă şi cu câmpul ruginit. Ci erau altfel, sure, păstrând parcă în fiece încreţitură cât de mică fire de fier şi unsoare de fier. Şi glasurile nu aveau tărăgănarea cântătoare şi ca sunetul unui vas de lut gol, ca glasurile ţărăneşti; ci erau aspre ca sunetul de fier lovit pe fier. Şi straiele înnegrite de fum de cărbune le erau altfel, străine. Rizea ghici că erau mecanici şi zilieri care lucrau la linia cea nouă şi în atelierul ridicat pentru aceasta aici în gară. Îl ascultă pe omul care vorbea, descoperind cu uimire în ce spunea lucruri la care nu s-ar fi putut gândi şi el, Rizea, lucruri pe care le-ar fi putut face şi el, lucruri pe care şi le-ar fi putut îndrăzni: ca şi cum i s-ar fi spus dintr-o dată că e de două ori mai voinic decât e, că poate ridica pe umeri o greutate de două ori mai mare decât până atunci...

Omul spunea:

– Nu-l putem lăsa, fraţilor. Dacă trece de Salcia, nu mai poate fi oprit nicăieri pân' la oraş. Şi dacă ostaticii sunt în mâna prefectului şi a generalului de acolo, s-a dus cu satele de dincolo de Reviga. Unul nu se mai mişcă.

Acarul care cu o zi înainte, dimineaţa, împărţea manifeste zise:

– Eu las acul închis! Oamenii râseră:

– Aşa, Petrache! Învaţă-i tu minte!

– Las acul închis – urmă potolit şi întunecat acarul – şi voi săriţi la vagonul cu ostatici să-l deschideţi. Eu mă sui la mecanic şi-i spun să lepede focul...

Dincolo de ei, nu se mai vedea câmpia: furnicarul de oameni acoperea liniile, peronul. Pe ici, pe colo, se zărea haina de uniformă a vreunui rezervist chemat la regiment – la regimentul care plecase în Moldova să potolească răscoalele. Rezerviştii se opreau aici la Salcia, în gară, şi erau supţi de vârtejul gloatei.

Un clopot bătu de patru ori, limpede şi cu vibraţii prelungi. Un cutremur străbătu mulţimea. De departe apărură luminile trenului. Semnele clipiră de-a lungul liniei şi trenul cu patru vagoane intră în gară cu toate frânele strânse, scârţâind şi vărsând scântei pe linie. Conducătorul, oamenii de la vagonul de poştă, mecanicul scoteau capul şi întrebau ce se petrece, de ce a fost oprit trenul care avea ordin să nu se oprească. Pe peron, Rizea se simţea strâns din toate părţile, gata să se înăbuşe, de valul de trupuri, purtat apoi pe sus până la vagoanele din urmă, şi trase şi el de uşile alunecătoare ale vagoanelor de vite din care, înghesuiţi, priveau afară prin zăbrele şi strigau după ajutor ostaticii. Câteva focuri de puşcă plesniră fără ecou, numaidecât oprite. În primul rând al mulţimii, lipiţi de vagon, aproape zdrobiţi, cel pe care-l auzise Rizea vorbind întâi şi încă unul descuiau cu uneltele lor de oţel unsuros lacătele şi desfăceau zăvoarele uşii. Apoi valul de oameni se retrase şi năvăli în el, strigând, prinşii sloboziţi. La capul trenului, Rizea zări cu coada ochiului umbra neagră a lui Petrache acarul cum se caţără pe locomotivă. După câteva clipe vâlvoare roşie de jar lepădat lumina de sub locomotivă. Lupta fusese câştigată iute şi oamenii se îmbătaseră de uşurinţa biruinţei. Rizea se simţi şi el mai uşor şi cu capul puţin ameţit de bucurie. Va să zică aşa se făceau lucrurile astea... Va să zică erau cu putinţă, şi chiar uşoare... Îl căută, prin mulţimea care se tălăzluia încoace şi încolo, pe Petrache acarul şi-l trase de mânecă. Omul se întoarse şi Rizea se miră că nu-l vede beat de bucurie şi pe el. Dimpotrivă, omul părea amărât. Rizea îi zise totuşi:

– Noi ne ducem la oraş. Hai şi dumneata, neică...

Acarul îl întrebă privindu-l ascuţit:

– Sunteţi mulţi? câţi sunteţi?

– Mulţi, zise Rizea. Din Vădastra, din Vladomira, de la noi, din Dobrunu... Vreo două mii să tot fim.

– Şi ce vreţi să faceţi la oraş?

– Mergem la trebunal şi dăm foc la hârtiile ciocoilor... La acte, de... unde au scris care ce moşie are, pe unde vine, mai ştiu eu ce... Diplomele lor, de... înţelegi, neică? Vino cu noi. Acum e prăpădul lor, dac-o luăm din pripă...

Acarul stătea pe gânduri şi se uita la Rizea cântărindu-l din ochi. Sub cătătura aceasta iscoditoare, Rizea îşi aminti deodată de îndoiala lui, cum îţi aduce aminte un junghi de meteahna uitată. Stăteau amândoi faţă în faţă în miezul mulţimii, înconjuraţi de trupuri şi glasuri, lângă un stâlp de fier din cei care susţineau acoperişul deasupra peronului.

Acarul zise:

– Vezi, frate? Vă duceţi aşa, la nimereală... Nici nu ştiţi ce vreţi... Parcă fără hârtii nu vă pot încăleca ei?

Rizea tăcu. Ştia că acarul are dreptate. Ştia de mult că merg orbeşte. Aştepta şi, fiindcă celălalt nu mai spunea nimic, Rizea zise:

– Aşa e... Învaţă-ne dumneata... Învăţaţi-ne, că ştiţi mai bine cum vine cu oraşul...

Acarul chemă încă vreo câţiva tovarăşi ai lui împrejur, Iordache îl văzuse de departe pe Rizea şi încă vreo câţiva de la ei din sat, printre care şi Uracu, străpunseră gloata înghiontindu-se şi dând din coate şi se bulucira în jurul celor doi.

Acarul îl întrebă pe Rizea:

– Unde-i puterea lor, la oraş?

Rizea se uită împrejur. Se gândi. Zise cu şovăială:

– La cazarmă o fi...

– Acolo e, frate-miu, zise acarul. Dar mai e şi la poştă, la telefon, la prefectură. Acolo trebuie să izbiţi: la cap... şi dintr-o dată i-aţi şi doborât.

Ţăranii se uitară unii la alţii, murmurând. Nu pricepeau. Ce să facă la cazarmă? Să întărâte armata? Şi la celelalte – ce puteau găsi acolo? N-aveau nici o treabă acolo. Uracu zise răstit:

– Trebuie să-i tăiem pe toţi, oameni buni. Altă socoteală nu e! Intrăm prin casele lor şi le stingem sămânţa de pe faţa pământului! Ce mai umblaţi cu fleacuri!

Şi se uită întunecat împrejur. Nu-i plăcea cum vorbea acarul. Nu se simţea sigur când vorbea omul acesta despre lucruri pe care el Uracu nu le pricepea. Alături de el Iordache strigă:

– Da' la trebunal nu mergem? Lăsăm hârţoagele lor cu procestele, să ne scoată sufletele şi mai departe cu ele? Ce vorbă e asta, nene? Mai întâi să stingem datoriile, fraţilor, şi să-i miruim pe ciocoi, pe care unde-l găsim, pe rând... Că pe urmă a noastră-i lumea... Ce ascultaţi basme, măi? Haideţi, că nu mai au putere, şi a crăpat şi regele lor, nu mai au cap! Numai vremea să n-o pierdem p-acilea prin gară, că mai sunt atâtea ceasuri de drum...

Întrebările, răspunsurile, glasurile, strigătele se învolburară în vârtejuri ca frunzele învârtite de vânt. Rizea strigă:

– Ce-i cu regele, bre Iordache? cu atâta imputare în glas, încât Iordache îşi veni în minţi şi ochii îi alunecară, tulburaţi. Apoi se feri de privirea lui Rizea şi se depărtă repede de el, strigând:

– Haideţi, fraţilor, că ei sunt puţini – şi noi suntem mulţimea pământului!

Iar Uracu, şi mai departe, striga ceva nedesluşit, scuturând în aer, deasupra capetelor, securea ascuţită proaspăt de dimineaţă. Mulţimea năvăli în urma lor, scuturându-se puhoi pe ieşirile gării, ca o apă prin stăvilare sparte. Rizea stătu o clipă şovăind, cu ochii la faţa mâhnită a acarului care-l privea. Mai erau câţiva alături de acar, cu aceeaşi întristare pe faţă. Rizea înţelesese. Da, aveau dreptate. Dar el nu putea rămâne în urmă. Acuma că se începuse lucrul, trebuia să meargă până la capăt. Se hotărî şi le întoarse spatele, grăbindu-se să iasă cu cei din urmă. Mai auzi cum strigă după el Petrache acarul:

– Tăiaţi măcar firele de telefon!

Rizea strigă:

– S-a-nţeles! şi ieşi repede. În uşă, se ciocni cu Alisandru al lui Uracu, îl recunoscu şi-l apucă de braţ să poată umbla mai uşor şi mai iute. În urmă pe peron, grupul mecanicilor şi ceferiştilor rămaşi singuri păru dintr-o dată puţin la număr. Oamenii tăceau. Pe linie, trenul era gol, vraişte, cu locomotiva oprită şi scăpând aburi. Dedesubt jăraticul se stingea între şine, înnegrind traversele. Se făcea noapte.

Tot restul drumului, Rizea îşi rumegă în el amărăciunea. Nu-l lăsa nici o clipă pe Alisandru al lui Uracu să-l părăsească. Era atât de însingurat în inima sa, încât avea nevoie să vorbească mereu cu cineva. De câteva ori încercă să intre în vorbă cu Iordache, cu Uracu sau cu alţii, dar parcă dintr-o dată n-avea ce să le spuie, n-avea nici o poftă să încerce să-i lumineze când îi vedea cum strigau şi râdeau. I se păru că prinde câteodată câte o lucire de îndoială, de temere, iute înăbuşită, în ochii lui Iordache. În schimb Uracu era întunecat şi liniştit ca unul care s-a hotărât să se arunce, şi dacă-l ţii şi nu-l laşi şi-l încui cu lacăt şi zăvor, iese pe fereastră şi tot se duce în prăpastie. Rizea vorbea mereu, cam fără şir, cu Alisandru, şi-i spunea ce crede el, cum ar fi fost bine să se ia după mintea „ălora de la gară", care cunosc oraşul şi totuşi le vor binele, că şi pe ei îi încalecă ciocoii; şi-şi vărsă amarul şi focul într-un murmur neobosit, pe care nici nu ştia dacă-l ascultă băieţandrul şi parcă totuşi ar fi voit să-l asculte, ca măcar un om să fi înţeles ce-a înţeles el, Rizea.

Mai e un drum spre oraş, cel ocolit de Reviga, Cotul Grecului şi satele care se depărtează de baltă prin partea cealaltă. Acesta se încrucişează cu cel dinspre Salcia la câţiva kilometri de oraş. Şi aici l-a văzut de departe Rizea pe Marinică venind. Era ghemuit într-o căruţă, în fruntea unei gloate cu steaguri, în care se amestecase şi un om cu goarnă, care suna ca la cazarmă deşteptarea cu lingura şi strachina. Furcile se clătinau deasupra capetelor oamenilor şi cu fiecare boare de vânt venea o răbufnire de strigăte.

Cele două gloate împânziră câmpul, se amestecară. Rizea ajunse să umble pe lângă căruţa în care şedea Marinică. Îl strigă. Marinică îl recunoscu. Rizea îi zări în ochi aceeaşi lucire de îngrijorare nemărturisită pe care o văzuse la Iordache. Nu mai zise nimic, ci se amărî şi mai tare şi se închise în sine.

Înnoptaseră pe câmp, prin sate. Acum era dimineaţă. Norii cenuşii acopereau cerul, în aer era umezeală dar nu ploua. Astfel că aerul era apăsător, aţâţător a ceartă şi a mânie. Uracu îl zări pe fiu-său Alisandru şi se repezi la el cu securea, dar băiatul se strecură printre oameni ca o şopârlă. Apoi se apropie iarăşi de tată-său, care se uită la el şi nu zise nimica, parcă i-ar

fi dat voie de mult. Intrau în oraş, în oraşul cu case de zid înalt şi drept, cu obloane uneori de fier la ferestre. Toate obloanele erau de altfel trase şi închise, ca şi ferestrele de la caturile de sus – nu erau multe case cu un cat de sus... Porţile erau zăvorâte. În piaţa mare, pavată cu pietre rotunde de râu, între Palatul administrativ şi catedrala Sfântul Vasile cel Mare, albă, subţire şi veche, mulţimea cu ciomege, securi şi furci zări un şir rar, drept ca tras cu linia, de soldaţi în mantale cenuşii. Baionetele sclipeau, subţiri ca nişte ace. Prin faţa cordonului de soldaţi se plimbau ofiţeri şi domni cu pălării tari. Printre soldaţi se vedea piaţa goală şi străzile învecinate cu desăvârşire pustii. Soldaţii erau puţini.

Uracu îi văzu pe domnii cu pălării negre, înalte, şi paltoane. Văzu pete albe în faţa ochilor şi simţi cum se umple de fiere. Ridică securea şi cu faţa schimonosită de ură, răcni din răsputeri, cu un glas care nu mai era al lui şi care înfiora mulţimea:

– Ucidee!

Şi dădu buzna înainte. Marinică, Iordache, Rizea, Alisandru şi câţi mai erau pe lângă el năvăliră peste pietrele rotunde ale caldarâmului, şi după ei bulucul greu al mulţimii spre soldaţii puţini, rari şi depărtaţi, spre ofiţerii şi domnii care gesticulară iute ca nişte păpuşi trase pe sfori şi se ascunseră îndărătul cordonului de ostaşi cenuşii şi al baionetelor subţiri ca nişte ace.

VI

Doamna Vorvoreanu umblase toată ziua trecută pe la prietenele ei „dezolată, îngrijorată, înfricoşată“ pentru soarta Eleonorei. Repetase de zeci de ori cât se căieşte că a plecat părăsind pe Eleonora într-un moment când, „ce e drept, nu se întâmplase încă nimic, dar se simţea ceva în aer...“ Şi totuşi cine putea să bănuiască măcar că răscoalele se vor întinde atât de repede şi aici şi că vor începe chiar în judeţul nostru? Da, dar o soră iubitoare care trăise ca ea toată viaţa pentru Eleonora – mai cu seamă când ceilalţi fraţi rupseseră cu Eleonora pentru meschine certuri de avere, de parc-ar fi fost şacali, nu fraţi dintr-aceeaşi mamă – da, şi-i sacrificase Eleonorei aproape că

până şi viaţa sa de familie, trăind mai mult la Eleonora, la ţară, decât aici sau la Bucureşti – o astfel de soră ar fi trebuit să aibă măcar o presimţire, o idee, şi să fi rămas sau s-o fi luat pe Eleonora cu ea, chiar şi cu forţa. Dar o ştiau şi cucoanele pe Eleonora cât e de încăpăţânată, cum prinsese rădăcini acolo la ţară şi cum refuza de peste zece ani să mai calce în oraş. „Şi cum aş fi putut-o convinge?“ ţipa doamna Vorvoreanu încercând să lăcrimeze. Nu reuşea decât să aibă toată faţa congestionată şi ochii roşii. „N-aveam cu ce să-i dovedesc ce se petrece în jurul nostru, căci şi eu nu-mi dădeam bine seama. A fost aşa, ca un trăsnet din cer senin, când am aflat în tren ce se petrecea. Era prea târziu ca să mă întorc... Dar totuşi ar fi trebuit să mă întorc, să pier împreună cu ea, care mi-a fost mamă şi soră laolaltă, să ne omoare bestiile de ţărani, îmbrăţişate, vai, păcătoasa de mine, de ce n-am avut tăria să fac aşa...“ Şi plângea, iar cucoanele o luau în braţe, o mângâiau cu mâinile lor încărcate cu inele şi-i spuneau cuvinte alinătoare:

– Lasă, Eleno dragă, că să vezi că nu s-a întâmplat nimic, o să scape, că bătrânii au mai mult noroc decât tinerii, şi pe ea ţăranii o respectă, ai să vezi...

– Vai, Matildo dragă (sau Zoe, sau Aristiţo, sau Dora, căci scena se repetase cu mai multe cucoane la rând) – zicea hohotind doamna Vorvoreanu – da, aşa zicea şi ea, săraca, dar mi-e frică, Matildo, că n-are să fie aşa şi c-o pierd şi că se prăpădeşte şi averea ei, frumuseţea de curte cu tot ce-a adunat ea acolo într-o viaţă de om.

„Mai lasă şi nu te omorî aşa – se gândea Matilda, sau Zoe, sau Aristiţa, sau Dora – ce e curtea pe lângă miile de hectare de pământ de lângă baltă pe care le-ai moşteni – numai să dea domnul să scape soră-ta, să te văd, te bucuri?“ şi îşi pipăia enervată corsajul sau îşi privea inelele cu un gest maşinal. Căci era evident că Eleonora n-avea să lase nimic celorlalţi fraţi ai ei; toată lumea ştia asta; şi de altfel aceia erau atât de bogaţi, încât nu-i interesa.

Doamna Vorvoreanu îşi ştergea ochii fără lacrimi, se săruta rece cu Matilda şi pleca la Zoe sau la Zenaida, să înceapă iar. Adunase în ea atâta nelinişte, enervare, încordare mocnită şi frică descreierată şi tainică, încât cum intra într-un salon şi începea

să se jelească, toată lumea se apropia de ea, devenea iritată, gata de ceartă, şi neavând altă descărcare, începea să-i blesteme pe ţărani sau guvernul care nu era în stare să facă faţă evenimentelor.

Până seara durase această muncă grea şi înfrigurată a doamnei Vorvoreanu. Seara aflase că telefonul cu gara Salcia e întrerupt, şi că nu se mai poate comunica spre Dunăre cu nici o comună, astfel că probabil acolo răscoala era în toi. Păruse desperată, declarase că se duce pe jos. Cucoanele, milostive, se făcură că vor s-o oprească: „Vai, Eleno dragă, vino-ţi în fire, te porţi ca un copil!“ şi şoptiseră între ele: „E adevărat că ţineau una la alta... Mai exagerează ea, dar ţinea la Eleonora... Pe când ăilalţii, Şerbănică Lascari, Sofia Şufană – vorba Elenei, săraca: şacali!“

Doamna Vorvoreanu dormi în noaptea aceea un somn greu, întrerupt de spaime, după care se trezi sfârşită de oboseală. În cursul zilei trecute încetaseră ploile. O sună pe Viorica, îi porunci să deschidă jaluzelele şi privi de pe pernă, cu ochii grei care o usturau, cerul posomorit. Lenevi în pat cu o cafea. Se gândi să trimită după baba ţigancă pe care o ştia ea, să-i ghicească, dar pe urmă i se făcu frică, se răzgândi şi începu să-şi ghicească singură. Dar nu desluşi nimic în norii negri–cafenii de cafea care rămăseseră învolburaţi pe ceaşcă. Îi era frică, de altfel, să priceapă şi lăsă ceaşca. În casă, Elvira cânta la pian. Cânta foarte frumos şi la orice oră când se plictisea, adică mai întotdeauna. Şi acuma dimineaţa, cânta nişte muzică nouă franţuzească, pe care doamna Vorvoreanu n-o cunoştea. Doamna Vorvoreanu renunţă, enervată, să mai tragă cu urechea şi să mai priceapă, închise ochii şi zăcu într-o toropeală obositoare. În casă, muzica încetase. Doamna Vorvoreanu tresări din amorţire şi inima începu să-i bată, nebuneşte. Prin fereastră se auzeau glasuri de afară, al Elvirei, al Vioricăi, al unui bărbat, glas ridicat şi înfruntător. Cât de mare şi voinică era doamna Vorvoreanu sări din pat, îşi îmbrăcă în goană un halat şi ieşi din cameră în antreu, apoi pe uşa ce da într-o latură a casei, cea mare din faţă fiind încuiată în zilele acestea nesigure.

Pe peronul cel mic, Elvira şi Viorica se certau cu un oltean. Era un flăcău scurt, spătos şi cu ceafa puternică. Îşi turtise

căciula peste ochi, astfel că îi rămăsese descoperită ceafa cu cârlionţi negri şi lucioşi. Îşi pusese cobiliţa pe jos; în coşuri avea lămâi şi portocale, cu care venise desigur din port, de la Dunăre, poate cu acelaşi tren cu care sosise doamna Vorvoreanu. Omul era supărat. Striga:

– Ce te târguieşti atâta, domnişoară? Ce, parcă multe portocale ai să mai mănânci? Ce vă scumpiţi atâta, parcă n-aţi avea bani, căcălăul pământului?

Elvira era palidă, furioasă, îi scăpărau ochii:

– Mişelule! Am să-ţi arăt eu ţie! ţipa ea tremurând de necaz.

– Ce-o să-mi arăţi, domnişoară? întrebă râzând şiret olteanul şi se aplecă să-şi ridice cobiliţa cu coşurile. Elvira stătu o clipă fără să înţeleagă, apoi dădu buzna să intre în casă. In uşă se ciocni de doamna Vorvoreanu, care-o întrebă:

– Un'te duci aşa? Ce vrei?

– Îmi iau cravaşa să-l bat, gâfâi Elvira, luptându-se cu maică-sa să intre. Când în sfârşit izbuti, căci maică-sa tremura toată de spaima ei fără pricină de adineauri, doamna Vorvoreanu mai avu timp să-l audă pe oltean care le striga din poartă:

– Las' că bine vă face de vă taie şi vă dă foc! Să vă omoare pe toţi, să vă învăţaţi minte!

În casă doamna Vorvoreanu o potoli pe Elvira, care era roşie ca focul şi vorbea repede, fără şir, că voise să mănânce portocale, şi omul era un hoţ care trebuia bătut şi dat pe mâna politiei şi avusese şi ea o poftă să mănânce portocale şi...

În clipa aceasta intră Viorica cu portocale în mâini. Zise:

– M-am luat după el, coniţă, şi tot mi-a dat, cât îi zisese domnişoara Elvira...

Doamna Vorvoreanu se întoarse şi intră în odaia ei să se îmbrace. Era obosită, greoaie, mâinile îi tremurau, se simţea prost. Pe când se îmbrăca, se gândi o clipă să renunţe să se mai ducă în oraş, pe la oameni, şi să mai dea spectacolul îngrijorării unei surori iubitoare. Dar se trezi numaidecât, limpede la minte şi hotărâtă: „Nu, nu se poate. Trebuie să duc treaba asta până la capăt." Şi ieşi în oraş pe jos, într-o blană veche de lucru cam roasă şi pe cap cu un şal negru de mătase brodată.

Se duse la Matilda Misirliu, a cărei casă era la doi paşi de Palatul administrativ şi de catedrală. Era o casă mare, albă, clădită trainic, cu un balconaş de fier ruginit la catul de sus. Era una din puţinele case boiereşti cu zid şi un gard cu grilaj de fier împrejurul curţii. De amândouă laturile porţii grele, zăbrelite, în câte o firidă în zid, pe o bancă de piatră, şezuseră pe vremuri arnăuţii de pază. Acum firidele erau goale, după cum era pustie şi uliţa şi piaţa mare. Doamna Vorvoreanu observă cu strângere de inimă vreo douăzeci de soldaţi care băteau din călcâie şi se loveau cu palmele peste umeri să se încălzească, apoi suflau aburi albi, împrejurul câtorva piramide de puşti cu baionetele puse.

Trase îndelung de sârma clopoţelului, şi abia târziu veni un rândaş să-i deschidă. O cunoştea şi-i zise sărut mâna.

– Cine e sus? îl întrebă doamna Vorvoreanu. E singură coniţă Matilda?

– Nu, coniţă, s-a adunat lume parc-ar fi seara, nu dimineaţa. Beau cafele şi aşteaptă să vie ţăranii, coniţă.

– Aşa, zise cu glasul schimbat doamna Vorvoreanu. Urcând scările încerca să se stăpânească şi apoi să întrebe cu nepăsare silită:

– Va să zică vin ţăranii?

– Da, coniţă, vreo zece mii cică sunt, murmură omul rotind ochii în semn de mare taină. Doamna Vorvoreanu intră în salon, unde era întuneric. Numai o candelă ardea purpuriu sub o jumătate de perete acoperită cu icoane mari, mici, argintate, aurite, cu chipuri întunecate de Marii şi sfinţi. Altminteri era umbră deasă, şi lumina cenuşie a dimineţii posomorâte de afară pătrundea cu greu prin perdelele abia întredeschise. Era şi fum de tutun în straturi albăstrii prin încăpere. Sărutând cucoanele şi dând din cap cu o demnitate îndurerată către bărbaţi, doamna Vorvoreanu recunoscu, în afară de Matilda Misirliu cu nasul ei coroiat, fălcile late şi gura cu buze subţiri şi reci, gătită ca totdeauna în mătăsuri grele cafenii, câteva babe, rude de-ale Matildei. Erau toate în doliu, mărunte, cocoşate, stafidite şi stăteau prin unghere de umbră ca nişte mormane de cârpe negre. Mai era Zoe Izvoranu, înaltă, frumoasă, strălucitoare, fardată, şi Aristiţa Pretorian, trecută, cuminte,

casnică, fadă, ca o gogoaşă fără zahăr şi fără untdelemn. Iar printre bărbaţi era, spre uimirea noii venite, domnul Augustatos, prăbuşit într-un fotoliu, mut, gras, palid ca o lună văzută prin ceaţă; din când în când îşi ştergea fruntea de sudoare şi se uita la ceas. Lângă el şedea colonelul Rusescu, răsucindu-şi mustăţile albe cu o mână cu degetele lungi şi fine, şi vreo doi tineri, fii sau nepoţi ai babelor de prin colţuri.

– *Ils sont devenus fous*[1], spunea Zoe Izvoranu, fâlfâindu-şi prin aer mâna fină cu degete prelungi. Au înnebunit, i-a molipsit exemplul îngrozitor al anarhiştilor acelora din Rusia... sunt nebuni! Vor să le dăm pământul nostru muncit din greu, din moşi-strămoşi, agonisit cu trudă! Al nostru e după toate legile din lume. Ei cu ce drept ni-l cer, *s'il vous plaît*[2]? Aş vrea sa mi se spună. E o crimă! sunt nedrepţi cu noi! Iar guvernul dumneavoastră lasă să se spulbere atâta avuţie a unor oameni nevinovaţi, fără să mişte un deget. V-am spus: toată lumea a înnebunit!

Şi-şi rezemă obosită capul minunat dar prea sulemenit, închizând o clipă, ca dintr-o mare oboseală, ochii orientali pe care i-i ştia tot Bucureştiul. Răsufla iute, ca şi cum ea ar fi agonisit cu truda ei, chiar atunci, averile familiei ei care se întindeau spre dealuri cuprinzând vreo zece sate. Aristiţa Pretorian clătină din cap mâhnită şi spuse plângător:

– *Parfaitement*[3], are dreptate Zoe...

Dindărătul perdelei de fum albăstrui de tutun, domnul Augustatos urmări mişcările răsuflării Zoei cu ochii deodată lucitori. Glasul muzical, răsfăţat, puţin cam lăbărţat, al Zoei lăsă un ecou îndelung în tăcere. În colţul lor, babele se mişcară şi scoaseră câteva sunete uşoare şi nedesluşite, ca nişte grămezi de vechituri şi cârpe negre prin care scotoceşte un şobolan.

Doamna Vorvoreanu ridică spre tavan ochii încercănaţi de nesomnul şi frământarea ultimelor zile. Tavanul fusese pictat pe la începutul veacului trecut, în chip de uriaş covor turcesc, cu toate firele, cu toţi ciucurii, roşu-purpuriu; dar acum se întunecase devreme. Doamna Vorvoreanu zise:

[1] Sunt nebuni.
[2] Mă rog.
[3] Chiar aşa.

– Da, are dreptate Zoe... Ţăranii sunt ingraţi. Am fost pentru ei ca nişte părinţi, suntem legaţi de ei şi ei de noi de zeci şi sute de ani. Şi acum vor să ne smulgă, să ne fure, să ne asasineze; şi de ce, mă rog? Ca să ne mai ia şi pământul? Al cui e pământul? Al lor? Ar trebui să ne sărute picioarele că-i lăsăm să muncească, să-şi câştige şi ei o bucată de pâine! Îi spuneam Eleonorei: Lucrează-ţi moşia cu maşini, surioară, e mai ieftin, produce mai mult, nu mai ai litigii cu ţăranii. Ea, bună cum e, săraca, o ştiţi...

Şi începu să i se înece glasul. Căută iute în poşetă cu mâinile tremurânde. O tulburare trecu prin penumbra salonului.

– ...îmi zicea: „Lasă – zice – să trăiască şi creştinii ăştia din sat pe lângă curtea mea..." şi ei... şi ei... cine ştie ce-or fi făcut! Ah, ah, ah, iubita mea, surioara mea, de ce te-am lăsat...

Glasul i se spărsese de tot; până la urmă, doamna Vorvoreanu izbucnise în hohote de plâns, cu batista pe faţă. Zoe Izvoranu sări, o îmbrăţişă, o mângâie, vorbind pe nerăsuflate:

– *Pauvre cherie*[1]*,* nu mai plânge, c-ai s-o găseşti, ai s-o revezi, lasă, fii liniştită, o să fiţi iar fericite ca înainte...

Deodată se întrerupse şi, uitându-se mirată împrejur, întrebă cu glas uşor, limpede, lipsit de orice emoţie:

– Dar Elviriţa unde e? N-a venit cu tine?

– E acasă... oftă stins doamna Vorvoreanu, retrăgându-se în umbră şi cu batista la ochi. La ferestre domnii se făceau că se uită afară cu o tulburare discretă. Matilda Misirliu, stăpâna casei, simţi că i se urcă pe buze umbra unui surâs rece, faţă de arta naivă a Zoei de-a întrerupe scenele de sentiment. Ca să uite de ghidul acesta şi să nu surâdă, zise:

– Sunt nişte animale, săracii, înapoiaţi... Ar trebui să-i luminăm... Să le ţinem conferinţe...

– Conferinţe? T*u es foile, toi aussi*[2]*,* Matildo dragă, izbucni Zoe şi-şi scutură cerceii sclipitori, căci purta giuvaere şi dimineaţa.

– Când îmi aduc aminte ce-am văzut în Sicilia, şi mai ales în Spania, când era Ilariu ataşat acolo, nu pot să-ţi spun decât atât: ţăranii noştri sunt scârboşi că se mai plâng... Ar trebui

[1] Săraca de tine.

[2] Ai înnebunit şi tu.

bătuţi cu biciul, ca să-şi bage minţile în cap! *Un point, c'est tout!* Asta e!

Şi-i surâse răpitor, fără motiv, domnului Augustatos, în ochii căruia recunoscuse o lucire ce-i era bine cunoscută. În colţul ei, doamna Vorvoreanu oftă adânc.

Se lăsă tăcere. Cu glasul său liniştit şi curtenitor, colonelul Rusescu zise:

– Facem un écarté, Augustatos?

Augustatos mormăi două vorbe scurte turceşti, nu destul de încet ca să fie auzite şi de cucoane. Matilda Misirliu şi Zoe zâmbiră palid. În umbră, babele se mişcară foşnind ca de un vânt subit. Colonelul Rusescu mişcă nemulţumit mustăţile sub insultă, dar se uită peste umăr pe fereastră, ca şi cum el singur n-ar fi auzit. Augustatos era prea bogat ca sa se poată supăra pe el cineva...

Se făcu iar linişte. Candela pâlpâia sub icoane. Lumina cenuşie a ferestrelor făcea să sticlească în peretele opus lor geamurile bibliotecii domnului Misirliu şi îndărătul lor se vedeau şirurile sinistre de volume groase de legi şi coduri, căci domnul Misirliu, deputat liberal, era jurist. Nu practica; spunea însă că vrea să ştie să-şi apere moşiile. În tăcere începu să se desluşească şi să crească un murmur îndepărtat. La început nimeni nu-l luă în seamă, deşi era lucrul pe care-l aşteptau toţi în tăcerea aceea sugrumată. Domnul Augustatos se ridică din fotoliul pe care-l făcu să scârţâie şi merse şovăind la fereastră. Privi afară şi se agăţă cu amândouă mâinile de perdele, pe care le mototoli. Apoi le azvârli de la sine. Candela pâlpâi mai tare. Domnul Augustatos se întoarse, cu braţul întins către fereastră. Şoptea stins:

– Poftim... Poftim...

Se aşeză. Fotoliul scârţâi. Domnul Augustatos îşi îngropă faţa în mâini şi începu să plângă scoţând sunete ciudate, ca şi cum i-ar fi fost tare greaţă şi n-ar fi putut să verse.

Ceilalţi se îngrămădiră la ferestre, cu răsuflarea oprită. Zoe Izvoranu deschise gura să ţipe. Şi-o acoperi cu mâna fină şi prelungă, strălucitoare de inele.

Dincolo de piaţă, pe cele trei uliţe largi, se vedea înfiripându-se de departe mulţimea ţăranilor. Era o mişunare de

siluete negre, mărunte, subţiri, care se adunau, se risipeau, se apropiau în pâlcuri în neîncetată mişcare între ele. În mijlocul lor se ridica pata roşie a câte unui steag, sau ca un muşuroi umblător, căruţe încărcate cu oameni, unii şi în picioare.

Firul de soldaţi întins de-a curmezişul pieţei părea subţire, gata oricând să se rupă sau să se destrame. Stăteau cu spatele la Palatul administrativ şi la balconul casei Misirliilor, şir rar de mantale cenuşii şi de puşti subţiri şi lungi cu baionetele la ţevi. Prin faţa lor se plimbau procurorul Pretorian şi doi ofiţeri.

Dinspre Palatul administrativ se îndreptă către cordonul de soldaţi un grup de ofiţeri. În mijlocul lor, uşor de recunoscut, cu mâinile la spate, cu burta enormă înainte, cu mantaua descheiată fâlfâind şi cu sabia bătându-i cizmele, se rostogolea ca un bulgăre negru colonelul Cilibia, comandantul garnizoanei. Vorbi o clipă cu procurorul, gesticulând şi arătând către ţăranii încă îndepărtaţi, al căror vuiet se auzea însă tot mai puternic. Apoi se întoarse către soldaţi. I se putea vedea bine faţa congestionată, înecată în grăsimea revărsată peste gulerul totdeauna descoperit, cu chipiul negru pe ceafă. Deschidea larg gura, răcnind din acea gaură neagră cuvinte care nu se auzeau, dar care puteau fi recunoscute după aerul umflat şi gol al vorbitorului: „Datorie... Ţară... Rege!“ Şirul de soldaţi se mişcă uşor. Desigur că strigau ura, dar Cilibia îi privi nemulţumit: probabil că uralele fuseseră prea slabe. Mai răcni deodată la ei, şi erau uşor de ghicit cuvintele: – Încă o dată! Soldaţii scoaseră urale ceva mai vajnice. Erau însă prea puţini ca rezultatul să fie mulţumitor. Colonelul Cilibia, cu ofiţerii săi după el, veni iute către poarta doamnei Misirliu. „Vin la mine, se gândi Matilda Misirliu; cu atât mai bine: vom fi apărate.“ Şi continuă să privească îngrijorată, aproape sigură că erau pierduţi cu toţii, şirul prea rar al mantalelor cenuşii.

Îl auzi pe Cilibia cum urcă zgomotos scările, zăngănind din pinteni şi din sabie. Intră înăuntru strigând:

– Rezervişti! Ce vrei să fac cu ei? Mai mult nu se poate! Îmi lasă două companii de rezervişti şi-mi cer să apăr oraşul! E nebun! Săru' mâna, coniţă Matilda...

Doamna Misirliu îi întinse mina fără să se mişte de la fereastră.

– Să cer o cafea singur, sau dai dumneata poruncă? întrebă colonelul morocănos, asudat, vânăt la față.

– Cere dumneata; șopti doamna Misirliu, întorcându-se iar către privelиștea de afară. Zarva crescuse, se vedeau fețele țăranilor palide în bulucul des de trupuri ca niște grăunțe azvârlite bogat pe glia neagră. Li se auzea strigătul de mânie. Câțiva se desprinseră din fruntea lor, învârtind ciomege și securi, năvăliră în goană către soldați. După ei se desprinseseră roiuri care soseau în fugă, strigând. Dincoace procurorul le făcuse semne din brațe, apoi se trăsese cu ofițerii îndărătul liniei de soldați. Din două mișcări mecanice, puștile se legănară, cu baionetele sclipind, și se culcară în aer pe brațul trăgătorilor. Strigătul uriaș al mulțimii se umflă, crescu, străpuns deodată ca de multe ace subțiri, de o salvă de împușcături. Năvala se opri scurt, gloata se înghesui în fața baionetelor, bulucită, apoi se retrase pas cu pas, lăsând în fața soldaților un loc pustiu, curat, unde se vedea caldarâmul din pietre rotunde de râu.

La auzul împușcăturilor, colonelul Cilibia și cu ofițerii ceilalți se repeziră la fereastră, urmați de domnul Augustatos. Cilibia strigă:

– Trag în aer! Au tras în aer bestiile!

Augustatos se uită la piața ticsită de marea de trupuri până la țărmul fragil al ostașilor, dincoace de ei cu desăvârșire pustie. Gemu și-l luă pe Cilibia de piepții mantalei cenușii cu nasturii auriți:

– Trădătorule! Trădătorule! Bei cafele! Ce cauți aici? Lașule! Apără-ne dacă ești militar! De-aia ești plătit! Ieși în piață! Dă ordin să tragă în plin!

Cilibia se înfuriase și se apăra, congestionat, asudând, stacojiu, încerca să scape din brațele scurte ale celuilalt munte de carne, livid însă și țipând ascuțit. Ceilalți îi despărțiră și Cilibia se uită mirat, mânios și deznădăjduit la Augustatos, care gâfâia și plângea cu sughițuri, prăbușit într-un fotoliu. Colonelul își descheie doi nasturi de la guler și zise:

– Ce domnule, ești copil? Ho, nebunule!

Apoi se căută sub vestonul negru de uniformă și-și scoase de pe pântec, de sub vestonul negru, ceasornicul gros de argint gravat cu o scenă de vânătoare. Zise:

– Acum trebuie să pice şi ei... Acuşica... Să ne ţinem firea... Numai să reziste bestiile de rezervişti... Rădulescule! Du-te de le spune să tragă în plin!

Afară răsuna arareori câte o jumătate sau un sfert de salvă. Nimeni nu cădea pe caldarâmul cenuşiu. Mulţimea fierbea, clocotea, se învârtejea în faţa ostaşilor a căror linie nu mai era dreaptă ci se retrăsese pe alocuri. Se vedea bine cum trag în aer; unii ţineau puştile drept în sus.

Colonelul Cilibia se repezi la uşa balconului, o deschise şi aplecându-se peste balustrada de fier ruginit, cu gulerul descheiat, răcni din răsputeri, ca să acopere strigătele şi împuşcăturile răzleţe dar necontenite:

– Trage în plin! Trage în plin!

Deodată un geam zbură în ţăndări. Cilibia se întoarse: fusese geamul uşii balconului. Cel de alături se găuri şi el, crăpat deodată în chip de stea. Cilibia năvăli îndărăt în salon, unde toată lumea se retrăsese de la fereastră. Avea în ochi o licărire deznădăjduită. Scoase iar ceasul, se uită la el şi murmură:

– Trebuiau să fie aici... La ora asta trebuiau...

Cucoanele plângeau înăbuşit în salon. Doamna Vorvoreanu se strecură până la fereastră şi se uită, ascunzându-se după zid. Se gândea triumfătoare: „Ăştia n-au iertat-o pe Eleonora...“ Şi în acelaşi timp îi venea să râdă, să râdă, la gândul că totuşi, ce făcuse fusese în zadar, că răscoala era biruitoare, iar ei toţi pierduţi fără scăpare! Simţi o atingere în spate: era pântecul lui Cilibia. Colonelul voia să se uite şi el, dar nu îndrăznea decât pe după umărul ei. Părea rătăcit şi-i curgea un fir de scuipat din colţul gurii. Murmură maşinal:

– Acuşi trebuie să vie... acuşi trebuie să vie...

– Cine? întrebă doamna Vorvoreanu.

Jos în piaţă soldaţii se trăgeau îndărăt, în dezordine. Deasupra mulţimii de ţărani se vânturau securile şi ciomegele. Un ofiţer alerga dindărătul ostaşilor, către casa doamnei Misirliu. Avea pe cap ceva ciudat; doamna Vorvoreanu îşi dădu abia după câteva clipe seama că ofiţerul era cu capul gol şi plin de sânge, care-i curgea roşu peste păr şi peste faţă. Apoi îl auzi pe Cilibia:

– Acuşi trebuie să pice... acuşi...

– Cine trebuie să pice?

– Patru roşiori, doamnă... Acum un ceas am primit ştirea... Patru roşiori... Trebuie să fie în gară... da, în gară...

Cilibia vorbea parcă în vis, cu ochii la ce se petrecea în piaţă. La capătul celălalt, linia soldaţilor se topise în mulţime. Acolo nu mai exista. Doamna Vorvoreanu nu pricepea bine:

– Patru roşiori vine aici? Astăzi?

Cilibia dădu din cap, nătâng:

– Azi dimineaţă... Dar o să fie prea târziu...

Din clipa aceasta doamna Vorvoreanu aşteptă cu o dorinţă, o voinţă, o sete cumplită să vie regimentul patru roşiori. Murmură:

– Mişu... copilul meu... îngeraşul mamei... Vino şi scapă-mă... Scap-o pe mămica ta...

Căci Mişu, fiu-său, era locotenent în regimentul acela, pe care toată lumea îl ştia trimis în Moldova să potolească răscoalele de acolo. Acuma cea mai mică apropiere a şirului de mantale cenuşii către zidul casei i se părea o prăbuşire a ei în prăpastie, şi le şoptea ostaşilor vorbe aspre de îmbărbătare, apoi îi blestema văzându-i cu gurile puştilor îndreptate în sus şi lăsându-se împinşi îndărăt de piepturile ţăranilor. Acum le vedea bine feţele tuturora. Ale soldaţilor, când câte o mişcare bruscă li se arăta, mustăţi cărunte, feţe de ţărani gospodari din judeţ. Pe ale ţăranilor le vedea mereu, şi le privea cu ură, ca şi cum ar fi vrut să le ţie minte toată viaţa şi pe ele, şi clipa aceasta de deznădejde ce părea a fi cea din urmă înainte de moarte.

Dedesubtul balconului zări un ofiţer în uniforma lui neagră, cu lampasuri roşii la pantaloni, dar cu capul gol. Alerga ca un animal, cu mişcări de manechin, de maşinărie. Îl fugărea o ceată de băieţandri zdrenţăroşi, în care doamna Vorvoreanu recunoscu chipuri şi ţoale pe care le văzuse prin mahalaua ţigănească a oraşului. Da, acesta era sfârşitul. Atunci pătrunse în piaţă, venind pe bulevardul gării, regimentul patru roşiori. Caii veneau la pas, cu părul strălucitor, piepturi lângă piepturi şi stufăriş de picioare fine, pădure de gâturi încordate. Cei mai frumoşi cai din ţară veneau la pas, cu copitele făcând un zgomot de grindină. Soldaţii se legănau în şa, în mantalele lor cenuşii, care lăsau să se vadă câte un colţ de tunică roşie cu branden-

burguri şi pantaloni albi. Ţineau lăncile drepte şi steguleţele albe şi roşii atârnau de vârfurile de oţel, în aerul mort al dimineţii înăbuşitoare. Era unul din cele mai frumoase regimente ale armatei române, care venea acum în trap legănat şi spărgea cordonul de rezervişti. Unul din cele mai frumoase regimente din ţară, care defilase de multe ori pe Podul Mogoşoaiei prin faţa regelui – aidoma vreunui regiment de ulani din Brandenburg, pe care-l admirase suveranul în tinereţe la el acasă – în aceeaşi ordine perfectă ca şi acum. Între gulerele roşii şi colpacul de blană cu ciucure roşu şi aurării, feţele ostaşilor erau, ca şi la paradă, pământii, feţe de ţărani tineri. Dar făcuseră multă instrucţie, mâncaseră multe bătăi cu tesacul şi sabia prin manejurile mirosind a var, rumeguş de lemn şi urină de cal. Ochii flăcăilor îşi pierduseră strălucirea, erau ochi morţi şi trişti, ca la parăzile de pe Podul Mogoşoaiei; şi de aceea acum gloata se risipea în faţa cailor şi lăncilor plecate. Escadroanele treceau prin piaţă şi intrau în uliţe, uneori la trap, în urmărirea fugarilor şi a ţipetelor lor de deznădejde. În piaţă nu mai rămăseseră decât câţiva ofiţeri călări şi vreo douăzeci de morţi şi răniţi întinşi şi risipiţi pe caldarâmul cenuşiu, împunşi de lance sau călcaţi de cai. Unii se văietau sfâşietor. Morţii erau întinşi pe spate, loviţi în piept, şi priveau, cu ochi deschişi şi nemişcaţi, drept în sus. Lângă ei, risipite pe pietrele caldarâmului, erau furcile şi topoarele cu care săriseră în pieptul cailor.

*

Domnul Augustatos zise:

– Carte?

Şi-i privi întrebător pe colonelul Cilibia şi pe prefect care jucau împotriva lui. Cilibia avusese noroc toată noaptea. Acum, cu un şase de treflă în mână, mai ceru o carte. Ii veni un doi. Luă miza de pe masă. Prefectul în schimb pierduse iar şi se întunecă la faţă.

Jucau de vreo două ceasuri baccara în salonul luminat acum de candelabrul cel mare de cristal din mijlocul tavanului. Dincolo, dansa tineretul. Se auzea glasul lui Mişulică Vorvoreanu, care striga vesel:

– Auzi, mârlanii, să-mi rănească bunătate de cai cu furcile! I-am căsăpit, să-i învăţ minte!

Dincoace, în faţa lui Augustatos care ţinea banca surâzând, palid şi gras, ca o lună plină, Cilibia se ţinuse bine, dar prefectul pierduse mai mult de cât putea plăti. Grămada de napoleoni din faţa lui Augustatos de la un timp nu mai crescuse; prefectul juca pe cuvânt; dar pierduse şi în felul ăsta. Nimeni nu ponta pe mâna lui, şi asta-l enerva, îl tulbura, îl umilea, mai ales văzându-l pe Cilibia liniştit şi rezistând şi la câştig şi la pierdere cu acelaşi obraz apoplectic. Cucoanele jucau, discret, pe cartea lui Cilibia; iar Zoe Izvoranu şedea lângă Augustatos, care ţinea banca, şi se prefăcea că nu simte când acesta îşi freacă genunchiul de al ei.

Prefectul îşi şterse fruntea şi zise:

– E cald, sau mi se pare mie? şi se uită bănuitor împrejur. I se păruse că zăreşte zâmbete ironice la cei din jur. „Adică mi se pare mie că e cald, fiindcă am pierdut...“ Se înroşi şi-l trecu un rând de sudoare gândindu-se la suma pe care i-o datora lui Augustatos, afară de cât pierduse şi-i plătise pe masa de joc.

Se uită cu coada ochiului la Cilibia, care părea violet la faţă din pricina negrului uniformei. Cilibia râdea gros, scuturându-şi burta. Îndărătul lui, pe un scaun, doamna Vorvoreanu îşi scutura părul ca grâul copt, dar cu şuviţe cărunte, şi râdea şi ea:

– Oamenii trupeşi au noroc, las' pe mine că ştiu eu, colonele, nu numai la cărţi...

– Mă vezi dumneata cu ochi buni, coniţă Eleno, că ai stat la sihăstrie acolo la ţară şi n-ai văzut om... zise mai încet Cilibia şi strânse imperceptibil pleoapele umflate de grăsime. Doamna Vorvoreanu îi surâse arătându-şi dinţii, pe care-i ştia frumoşi, şi umezindu-şi buzele ca să strălucească. Cilibia o privi mai atent o clipă, apoi ridicând sprâncenele negre şi stufoase îl întrebă pe prefect:

– Ei, ce? Nu-ţi ajunge atâta bătaie? Mai vrei?

– Mi-ajunge, zise prefectul, cu un râs silit, bolnav... Mi-ajunge.

Se ridicară de la masă, Augustatos îl luă de braţ pe Cilibia care-l privi politicos, dar destul de rece şi-i zise:

– S-a decavat prefectul...

– Dar în schimb dumneata joci tare, colonele, zise Augustatos cu admiraţie. Cilibia dădu din umeri şi nu zise nimic.

– Uite ce e – urmă Augustatos – ce? a nu te uita la ei, râd de noi că ne văd pe amândoi aşa graşi, lasă-i să râdă că sunt proşti... uite ce e: nu te-ai supărat pe mine pentru azi-dimineaţă? Mi-era frică, neică, de, nu oricine are curajul dumitale...

Cilibia s-e întoarse la el şi ridică tufişurile negre ale sprâncenelor, mirat. Zise:

– Ei, aş: n-ai văzut că făceam în pantaloni toţi? Păi atunci adevărat că frică ţi-a fost, domnule...

– Dar nu te-ai supărat? Uite: dacă te-ai supărat, eu îţi cer scuze.

– Vezi-ţi de treabă, domnule... Da, coniţă Eleno, vin acum, vorbim numaidecât.

– Uite ce e, colonele: nu se poate să trimiţi prima coloană pe la mine? Ţi-aş fi foarte recunoscător, ţi-aş mulţumi, mă-nţelegi...

Cilibia se uită la el mai mirat ca oricând, cu o clipire de necaz în ochii-i mici, cenuşii:

– Lasă, vine şi a dumitale la rând... Toate la rândul lor... Nu te grăbi... Ce, vrei să te întorci acolo? N-o să mai ai mare lucru ce vedea. E mai frumos aici la oraş, ascultă-mă pe mine. Şi-l părăsi zâmbind batjocoritor. Augustatos dădu din umeri nemulţumit, apoi îl căută pe prefect. Acesta tocmai pleca.

– Uite ce e, neică, zise Augustatos: nu-ţi mai face atâta sânge rău; ai să-mi plăteşti datoria când o să fii plin de bani. Ce, suntem între străini? Sunt om înţelegător.

Prefectul îi aruncă o privire umedă şi recunoscătoare, de câine bătut pe care binevoieşti să-l mângâi.

– Nu ştii din ce ananghie mă scoţi, domnule Augustatos... Cum să-ţi mulţumesc?

– Ei, ce să-mi mai mulţumeşti, lasă... Uite, dacă ai obţine să se trimită trupă chiar mâine la mine la moşie, mi-ai face mai mult decât dacă mi-ai plăti datoria de astă-seară. Aş vrea să-ncepem muncile de primăvară. Ei? Ce zici? Eu cred că atâta influenţă ai dumneata...

Prefectul trase paltonul pe mâneci, ajutat de un fecior. Se opri, îl scoase şi se întoarse în salon cu Augustatos după el.

Toţi îşi dădură seama că prefectul se luminase la faţă şi părea uşor, nu ca un om bolnav, cum ieşise din salon. Pe când se apropia de ei, Cilibia îi făcu cu ochiul doamnei Vorvoreainu şi-i şopti:

– L-a montat grecul... Gata! Stai să vezi!

Şi clipi vesel, bătând-o pe genunchi şi strângând-o tare. Doamna Varvoreanu îşi umezi buzele şi râse fermecător. Se gândea: „mâine plec. Trebuie să aflu cu urechile mele că s-a terminat cu ea. Să fiu liniştită. Dacă nu văd cu ochii mei tot, nu pot fi liniştită. Mâine trebuie să plec."

Prefectul zise:

– Am o chestie de slujbă cu tine, colonele... Ne scuzaţi, coniţă...

Cu Elena era foarte rece şi trufaş, ca să-i plătească suferinţa deşertăciunii lui, cu câteva seri înainte, la conac. Cilibia răspunse:

– Lasă, discutăm cu dumneaei de faţă. Ce, sunt secrete? Nu e şi dânsa interesată?

– Cu averea lui Augustatos ce facem? întrebă prefectul. Ştii că a dat până acum două telegrame la Bucureşti lui Manolache Şuţu?

– Ei şi?

– Trebuie salvat, domnule, e cel mai influent proprietar din judeţ!

– Văd că e, zise Cilibia, râzând batjocoritor, gras. Prefectul se făcu roşu şi întrebă:

– Vrei să binevoieşti a-mi spune ce linie de operaţiuni le-aţi fixat roşiorilor?

– Ţi-o spun şi pe a divizionului de artilerie care vine mâine, nenişorule, că tot aia e. Întâi, cu trenul până la Salcia. Pe urmă, pe linia Vădastra, Vladomira, până la Dunăre.

– Aha, va să zică pe la dumnealor, zise prefectul arătând-o pe doamna Vorvoreanu.

– Da, şi pe la prinţul. Acolo sunt ăi mai îndârjiţi. Ei, eşti lămurit? Vrei s-o schimb?! E impusă de motive strategice, puiule!

Şi se întoarse către doamna Vorvoreanu zicând:

– Va să zică aşa, coniţă... Poimâine dimineaţă cel mai târziu, vă dau trăsura mea şi o patrulă de călăraşi, şi la prânz sunteţi acolo...

Prefectul, căruia Cilibia îi întorsese spatele, se ridică şi se întoarse la Augustatos, care-l aştepta prefăcându-se că se uită pe fereastră în piaţă. Îi spuse neizbânda sa. Augustatos tăcu o vreme, cu ochii la focurile aprinse în piaţă de roşiori. Apoi se întoarse încet către prefect, îl măsură din cap până în picioare cu răceală şi dispreţ şi-i zise:

– Uite, neicuşorule: să nu te mai văd în ochi, că mi-e greaţă de dumneata. Te iert de datorie, ca să nu te mai văd. La amânarea parcului de Cilibia mă resemnez, că până să telegrafiez la Bucureşti şi-i vine lui ordin, tot prea târziu e. Dar de vină eşti de fapt dumneata, fiindcă eşti un ...căcăcios; şi am să te fac să zbori din prefectura asta în două zile.

Te-am salutat!

Şi-i întoarse spatele. Prefectul ieşi din salon ca în vis. Pe scări se împiedică, gata să cadă. Ajuns afară, se izbi într-un grup de oameni.

– Cine e? strigă unul şi-l lumină cu felinarul în ochi.

– A, să trăiţi, don, prefect!

Era un poliţai cu câţiva soldaţi.

– Ce faceţi aici? întrebă prefectul maşinal, cu glasul stins.

– Îi cărăm din piaţă, să trăiţi.

– Pe cine îi căraţi?

– Pe morţi, să trăiţi, pe ţărani.

– Şi unde-i duceţi?

– În curte la catrindală, să trăiţi.

– Aşa, în curte la... da, bine, murmură prefectul şi se depărtă cu gândul la soarta care-l aştepta. Poliţaiul, în urmă, zise:

– Bagă de seamă, nu-l scăpa pe jos, măi... Ce, ţi-e greu? Că doar nu sunt grei, sunt uşori, că au venit nemâncaţi...

VII

În după-amiaza zilei următoare, patru oameni umblau repede pe câmp, apropiindu-se de Vladomira: Rizea, Marinică, Uracu şi cu fii-său Alisandru. Pe Rizea îl chinuia piciorul, parc-ar fi avut o dihanie cu dinţi ascuţiţi ce i se târa prin miezul osului coapsei şi-i mușca măduva. Faţa i se brăzdase adânc de

întristare. Se sprijinea cât putea de Alisandru al lui Uracu, care umbla gâfâind sub greutatea braţului lui Rizea, dar nu zicea nimic. Cârniseră pe la oameni în Reviga şi totuşi erau plini de frunze putrezite, ude şi de noroi, căci adesea trebuiseră să se lipească de pământ în vreun tufiş pentru a scăpa de urmărire. Uracu umbla tăcut, mai înnegrit de ură ca niciodată. Din toţi el singur nu aruncase unealta pe care o luase cu sine; păstrase ascunsă sub cojoc securea grea pe care nu o întrebuinţase la oraş niciodată. Iar Marinică umbla cel mai uşor şi mai repede, cu picioarele goale prin noroiul greu al câmpiei nesemănate şi cu ochii în zare. El era cel mai liniştit dintre ei şi din când în când se uita la norii care umpleau cerul spre apus, rotunzi şi trandafirii ca nişte meri înfloriţi plutind fără trunchi în văzduh. Se zăreau undeva departe bălţi strălucind, şi ţâşneau către ele prin spărturile norilor fâşii piezişe de soare. Vântul era statornic dar uşor, astfel încât nu fura zgomotele primejdioase; dar totuşi îi neliniştea pe fugari şi se uitau mai des în partea încotro bătea el.

Prin văzduhul curat şi care începuse să se umple de umbra albastră a serii, trecu o fluturare grăbită şi statornică de aripi şi ţipătul raţelor sălbatice care se duceau să doarmă pe Dunăre. Fugarii se uitară în sus şi zăriră umbrele negre ale păsărilor cum treceau ca săgeata, înţepând asfinţitul cu unghiul lor ascuţit.

Rizea vorbea adesea în tot timpul fugii, cam fără şir, tulburat, dar mereu despre aceleaşi lucruri, ca şi cum ar fi fost singur. Ceilalţi îl ascultau şi mergeau înainte cu el fără să răspundă, fără să zică nimic. Vorbea acuma, din mers, pe nerăsuflate:

– Ne-am socotit, fraţilor, dar nu ne-am socotit bine... Nu, altfel trebuia să facem, uite, cum ziceau creştinii ăia din gară, meseriaşii ăia, că ei ştiu mai bine rosturile... după vorbele lor trebuia să ne luăm, că noi credeam că suntem deştepţi, iar când am crescut şi ne-am văzut umbra pe zid ne-am speriat ce mari suntem... Da' io-te c-am dat greş ş-acum mulţi or să piară de mâna ciocoilor...

– Tot bine e, zise gros Uracu. Măcar acum au văzut că nu mai răbdăm să suferim orice ne-ar face...

– Proastă mângâiere, nea Ioane... Asta voiam noi? Asta voiai, zi?

– Ce-am voit eu, n-am putut face... mormăi întunecat Uracu. Dar mai e vreme, nu s-a terminat...

– Nu, nu s-a terminat, zise Rizea. La toamnă iar începem, şi atunci trebuie vorbit cu care sunt luaţi la militărie să nu se mai întâmple ce s-a întâmplat...

Şi dacă la toamnă tot nu s-o putea, atunci la anul pe vremea asta, şi tot trebuie să se termine o dată... Auzi, Alisandre? Chiar dacă eu sau tat-tu n-om mai fi... Auzi?

Băiatul dădu din cap fără un cuvânt.

Rizea se strâmbă de durerea care-l chinuia la picior. Dar nu numai de durere strângea braţul lui Alisandru, ci fiindcă vorbea mereu:

– Auzi, pe care s-or da după ciocoi să le fie slugi şi să-i spuie pe alţii care au fost la răscoală, să-i bateţi noaptea... să le puneţi foc... şi dac-or ieşi la muncă să are pământ, ciocoiesc, după învoielile ciocoiului, să le puneţi şi ălora foc la paie, la coşare!

– Le punem, zise băieţandrul. Da' dumneata ce vorbeşti aşa, ce, n-ai să fii cu noi împreună?

Rizea nu răspunse nimic. Mai merse o bucată de drum şi întrebă:

– Da' Iordache mai trăieşte?

Uracu dădu din cap:

– L-au călcat caii, că veneau în urma lui în goana mare, şi el cum s-a întors cu toporul la ei, l-au răsturnat şi l-au zdrobit de tot...

– Săracu Iordache, zise Rizea şi tăcu multă vreme. Se apropiau de şoseaua noroioasă şi pustie. În dreapta se lungea un petic mare de pădure. Nu ştia ce vine dincolo de pădure, pe şosea. Iar împrejur, dindărătul zării, se rostogolea bubuit de tun, ca o furtună îndepărtată.

– Eu nu mai pot, gemu Rizea. Voi duceţi-vă înainte... Eu rămân aici.

Uracu zise:

– Hai că te iau în spinare...

– Nu, du-te, nea Ioane, şi lasă-mă liniştit acilea... Du-te, Alisandre, nu mai sta, că de ce staţi, de-aia vă băgaţi în primejdie... Du-te, măi Mărinică.

Şedea pe pământ, gemea şi le făcea semn cu mâna să plece. Uracu şi cu fiu-său se uitau la el, în cumpănă. Marinică le zise:

– Las' că stau eu cu el... Voi vedeţi-vă de drum... Se aşeză pe vine lângă Rizea şi-şi răsuci o ţigară.

Siluete stinghere pe câmpul pustiu, ceilalţi doi se pierdeau repede către pădure.

Într-un târziu, Rizea se opinti să se ridice şi Marinică îl ajută. Apoi merseră împreună, încet, spre pădurea aceea. Rizea zise:

– Pe ăia din Dobrunu şi care or mai fi fost, i-ai dus la oraş, zi? I-ai dus, că te-am văzut.

Marinică tăcea.

– Le-ai spus cum că e ordin de la regele, ai? Le-ai spus, altfel nu se poate... Şi lor le-ai spus ca nouă...

Îşi arătă măselele într-un râs tăcut, cu faţa schimonosită din când în când de junghiurile durerii. Marinică tăcea şi-l ajuta să meargă. Rizea vorbi iar:

– Nu te-ai gândit ce o fi dacă regele nu e mort...

– Ba, m-am gândit, murmură Marinică, şi apoi tăcură amândoi. Rizea oftă:

– N-a fost bine cum am făcut... Noi nu ne pricepem de capul nostru, ei sunt puţini...

Ajungeau pe marginea pădurii. Lui Marinică i se păru că aude glasuri:

– St! auzi? Ia ascultă.

– ...dar las' că vine ea o dată, o vreme, zicea Rizea. Se întrerupse şi ascultă. Se culcară amândoi într-o adâncitură, în noroi şi pe frunze şi ierburi înnegrite de-ale toamnei trecute. Se culcară cu obrazul şi urechea la pământ şi auziră tropot greu de cai sau de oameni. „Uracu o fi scăpat cu băiatul? Din noi trebuie neapărat să scape careva... Să rămâie mai departe..." se gândea Rizea simţind în nări mirosul de pământ umed şi de verdeaţă care iese din sământă. Dacă întorcea capul puţin, putea vedea coroanele copacilor, negre şi desfrunzite, ca un păienjeniş pe cerul albastru-cenuşiu. Şi din pădure părea că iese tropotul greu, înăbuşit. Se uită la Marinică. Li se întâlniră ochii. Tăceau amândoi şi ascultau zvonul de paşi nenumăraţi, care parcă venea şi de pe şosea, şi de pe câmp, şi din pădure, greu, apăsat, tropot de paşi de jur împrejur.

VIII

Înainte de a pleca la conac, doamna Vorvoreanu se duse la biserică, la Sfinţii împăraţi, cea mai apropiată de casa ei. Se îmbrăcase simplu de tot, ca să treacă neobservată. Se opri o clipă în stradă, se uită împrejur: nu era nimeni s-o vadă. Intră în biserica albă cu turla de tablă ruginită. Înăuntru, în frig şi tăcere, catapeteasma sclipea din zecile ei de icoane înşiruite şi îmbrăcate în alamă sau suflate cu aur şi argint. Mirosul de tămâie, de smirnă şi de lumânare îi dădea dureri de cap doamnei Vorvoreanu; dar de data aceasta îl îndură şi-l uită chiar. Se duse şi sărută icoanele sfinţilor împăraţi Constantin şi mama sa Elena, aprinse lumânare pentru rugăciunea ei, aprinse lumânare pentru morţi şi se rugă multă vreme în genunchi, până ce începură s-o doară. Alături de ea, o femeie bătrână bătea metanii.

„Doamne, dumnezeul meu – se ruga doamna Vorvoreanu – dă-mi, doamne, liniştea, fă s-o găsesc pe Eleonora liniştită în pământ, iar sufletul ei la tine, că tare m-a mai tulburat cu răutatea şi nebunia ei, şi m-a ţinut în veşnică ispită cu avuţiile ei, şi n-aş fi făcut ce-am făcut, dar tot ea a fost de vină, că voiam s-o urc în trăsură şi s-a smuls să-şi vadă de ale ei, şi m-a dus în ispită fără voia mea. Şi gândeşte-te, doamne, că pentru mine nimic nu mi-a trebuit şi că tot ce fac e pentru copii. Ajută-mă, sprijină-mă, dă-mi liniştea; izbăveşte-o şi pe ea de suferinţele ei, fă s-o găsesc împăcată şi liniştită în pământ; iar dacă greşesc cu ceva şi am făcut rău, pe mine pedepseşte-mă, pe copii iartă-i; numai pe mine să mă pedepseşti.”

Se ridică greu, cu genunchii înţepeniţi, dădu preotului bani să citească un acatist pentru îndepărtarea duşmanilor şi făcu milostenie ologului din uşa bisericii.

Acasă o aştepta trăsura, cu Elvira, cu Mişu călare şi o patrulă de roşiori din escadronul lui Mişu. Porniră, într-o dimineaţă cu soare mult, şi în care pe crengile copacilor apărea pecinginea verde a viitoarelor frunze şi mlădiţe noi.

În tot timpul drumului, doamna, Vorvoreanu tăcu, fără să se uite împrejur. Se gândea: „Temerile mele sunt prosteşti. Nu mai trăieşte şi n-am decât să iau cunoştinţă de ce s-a întâmplat...

Numai de n-o fi lăsat vreun testament făcut împotriva mea... Dar în noaptea aceea n-a avut desigur nici gândul, nici timpul să facă unul, iar dacă a făcut înainte unul, atunci n-avea de ce să-l facă împotriva mea – numai din răutate? Nu se poate: dovadă medalionul cu portretul meu şi bucla de păr...“

Elvira se uita adesea cercetător la maică-sa, şi era la fel de tăcută. Iar Mişu, deşi la început fusese vorbăreţ şi vesel, amuţi curând. Căci treceau prin sate în care copiii fugeau îngroziţi în casă când zăreau de departe trăsura şi călăreţii pe şosea. Nimeni nu apărea în prag, tindele erau pustii, ferestrele oarbe. Departe pe câmpie se auzea încă tunul. Aici se vedeau doar urmele lui, case dărâmate, la Vladomira chiar turla bisericii ruptă. Într-un loc văzură în marginea satului un şir lung de oameni după nişte cosciuge cu preot în frunte, dar trecură repede şi-i lăsară în urmă. Dacă-i prindeau în curţi, oamenii îşi vedeau de treabă fără să ridice capul, fără să se uite la trăsură, nici la cei din ea, nici la ostaşi. Mişu Vorvoreanu îşi bătea cizma cu cravaşa şi se făcuse palid:

– De ce nu-şi scot căciula din cap, bestiile? zicea el, şi se pregătea să izbească în primul ţăran întâlnit care nu-i făcea o plecăciune destul de adâncă.

La Vladomira găsiră curtea arsă şi slugile rămase, care-şi făceau un fel de bordei, să le adăpostească la vară. Povesteau istoria cumplită care se întâmplase cu domnul Alexiu şi cu domnul Ivancea. Nu aveau veşti de la prinţul. Iar despre coana Eleonora ce ştiau? Oamenilor le alunecau ochii în dreapta şi-n stânga, apoi răspundeau, codindu-se, că ei au auzit că s-a prăpădit...

Doamna Vorvoreanu trebuia să-şi facă silă mare ca să nu surâdă de bucurie. Da, totul mergea bine, cum se aşteptase ea. Putea fi liniştită.

Pe amândouă laturile şoselei, ogoarele stăteau nearate şi începeau să prindă pe deasupra un abur verde: creştea iarba.

La Vădastra găsiră un post al regimentului de roşiori. Mişu se aplecă peste şea si-l întrebă pe căprarul comandant al postului:

– De ce nu ară ăştia, mă?

– Nu vor, să trăiţi, zise liniştit omul, uitându-se în altă parte. Adăugă:

– Dacă nu-i pământul lor...

– Ce vorbeşti acolo? întrebă Mişu ameninţător. Ce-ai zis?

– Păi n-au cu cine face învoielile, că arendaşii de p-aici sunt morţi, don locotinent... iar cu cucoana să se învoiască nu pot, că e bolnavă...

Urmă o clipă de tăcere. Apoi răsună din trăsură o voce rece, ciudată:

– Oare cucoană?

Era vocea doamnei Vorvoreanu.

– Nu ştiu nici eu, n-am văzut-o... care are moşiile astea toate...

Doamna Vorvoreanu se uită bine la căprar. Era subţire, cu ochi catifelaţi ca de femeie. Părea dezgheţat. Îl întrebă:

– E bolnavă? Va să zică mai trăieşte?

Omul făcu ochii mari, uimit şi nedumerit.

– Nu ştiu, coniţă. Eu aşa am înţeles...

– N-ai înţeles greşit? N-a murit?

Căprarul se uită la ea fără să răspundă. Tăcea.

– Mână! îi strigă doamna Vorvoreanu vizitiului.

Trăsura porni iar. Doamna Vorvoreanu murmură:

– Imposibil! Elvira tăcea.

Când văzură conacul ars, curtea părăsită, hambarele arse şi ele, doamna Vorvoreanu murmură:

– N-a priceput el... Era un tâmpit.

Odăile slugilor erau neatinse de foc, dar goale. Cele două cucoane se urcară în trăsură şi porniră iar. Mişu o luase înainte către sat. Îl găsiră în faţa primăriei, în uliţa pustie. Îl ţinea de gât pe învăţătorul satului, îl scutura şi striga la el:

– Tu eşti răspunzător de moartea mătuşi-mi, nemernicule! Rostul tău era să-i luminezi, să-i creşti cuminţi şi ascultători, să-i înfrânezi! În genunchi, mizerabile!

Cu o mână îl ţinea de gât, iar cu cealaltă îl plesnea cu palma şi cu dosul mâinii peste faţă. Învăţătorul bolborosea mereu ceva, cu gura astupată de palme. Deodată Mişu se dădu îndărăt, scotocindu-şi tocul revolverului. Era verde la faţă, schimonosit, cu mustăcioara blondă tremurând peste buzele prea roşii, moi şi fără voinţă într-un obraz prea palid, învăţătorul lipise mâinile rugător, gata să-i cadă în genunchi. Mişu se dădu doi paşi

îndărăt ca să aibă unde să întindă pistolul. In clipa aceasta îşi încurcă pintenii în sabie, se clătină cu ochii holbaţi şi se prăbuşi cu pantalonii albi în noroiul uliţei. Se ridică tremurând de emoţie. Forma şezutului îi era întipărită cu mâl pe fundul pantalonilor cu lampasuri roşii. Mâinile de asemeni îi erau pline de humă cleioasă, învăţătorul striga jalnic:

– Am scăpat-o pe coana Eleonora! Vă spun c-am scăpat-o!

Pe uliţă trecea o patrulă de călăraşi. De şaua fiecăruia erau legate patru-cinci frânghii lungi, iar capetele lor erau înnodate în jurul mâinilor a tot atâţia ţărani. Aveau hainele rupte, erau obosiţi, bărboşi, cu capetele goale, cu mâinile umflate de strânsoarea frânghiilor, şi umblau pe jos în urma cailor. Doamna Vorvoreanu nu se uită nici o clipă la ei. Întrebă cu glas tăios, ager:

– Ce-ai făcut? Mişule, lasă-l! Spune, omule: ce-ai făcut?

Şi atunci învăţătorul le povesti cum Eleonora rătăcise noaptea prin sat, cum o adăpostiseră, el şi cu nevastă-sa, cum o îngrijiseră, căci fusese bolnavă, cum era bolnavă şi slabă şi acuma...

Prizonierii legaţi cu funii treceau mereu pe uliţi, prin noroiul în care plescăiau copitele cailor. Doamna Vorvoreanu îi privi de data aceasta îndelung. Apoi se-ntoarse către învăţător, îl privi o clipă şi-l întrebă:

– E bolnavă rău, nu-i aşa?

Învăţătorul crezând că e cazul să-şi facă un merit din îngrijirea dată Eleonorei, îngână o tăgadă: Nu, nu era chiar aşa de bolnavă... Dar amuţi, înfricoşat, sub privirea de gheaţă a ochilor doamnei Vorvoreanu. Stătea înlemnit, neştiind ce să facă, în vreme ce ea se gândea adânc. Din pivniţa primăriei se auzeau lovituri înăbuşite, gemete, strigăte: „Nu da! Nu da!“

– Şi unde e acum? întrebă doamna Vorvoreanu privindu-l rece şi duşmănos pe învăţător. Acesta zise:

– E la mine acasă, coniţă... Are grijă nevastă-mea de dumneaei...

– Să mergem, zise doamna Vorvoreanu şi se dădu jos din trăsură cu mişcări neobişnuit de greoaie şi obosite, ridicându-şi puţin poalele rochiei cu amândouă mâinile. Elvira o urmă, cu ochii iarăşi strălucitori şi pândind-o, iscodindu-i faţa. Iar în urma lor umbla Mişu, stânjenit şi umilit, ca şi cum cele de pe turul pantalonilor albi cu brandenburguri negre s-ar fi aflat

pe dinăuntru. Învăţătorul o luă înainte, ca să le arate drumul. Doamna Vorvoreanu nu-i dădu nici o atenţie. Elvira, însă, deşi concentrară asupra aşteptării revederii cu tanti Eleonora, observă totuşi obrajii umflaţi şi urechile vinete ale învăţătorului, căruia îi curgea un firişor imperceptibil de sânge pe faţă, de unde-l zgâriase inelul masiv pe care Mişu îl purta la degetul cel mic. Învăţătorul era înjosit, cu ochii înlăcrămaţi, cu gura strâmbă, parc-ar fi vrut să plângă. O luă înainte şi Elvira nu-i mai văzu decât urechile congestionate, capul înfundat în umeri, spinarea încovoiată, felul descurajat în care-i atârnau braţele şi mâinile, ca moarte.

În tinda casei, învăţătorul se întoarse şi întrebă, încovoiat, aproape în şoaptă, temător, ca un om care ştie că cea mai nevinovată întrebare îi poate atrage mânia stăpânilor, pedeapsa şi bătaia, dar totuşi speră că extrema umilinţă a întrebării însăşi îl va salva:

– Doriţi *chiar* să intraţi?

Doamna Vorvoreanu nu-l luă în seamă. Îl dădu la o parte şi intră. După ea, Elvira. Mişu rămase în uşă, evitând să se uite la învăţător şi reîncepând să fiarbă de ruşinea care i se întâmplase. Învăţătorul simţi că se apropie iar primejdia, poate chiar moartea, şi se depărtă în vârful picioarelor câţiva paşi.

Înăuntru era o odaie cu tavanul de bârne spoite de mult, ca şi pereţii. Varul îngălbenise, se afumase, se cojise. Două scoarţe pe pereţi, icoane într-un colţ, cu o mână de busuioc agăţata pe ele.

Nevasta învăţătorului, într-o fustă cenuşie până în pământ (nu ca ţărăncile, cu fuste mici până-n glezne) şi cu o bluză de borangic din care-i ieşeau braţele slabe, sări în picioare de pe patul pe care şedea şi dădu să spună „sărut mâna“ dar se stăpâni şi zise:

– Bună ziua, doamnă, bună ziua, domnişoară...

Îşi pierdu cumpătul şi voi să vorbească ceva pe nerăsuflate, căci deşi se aştepta de câteva zile la sosirea doamnei Vorvoreanu, aceasta apăruse aşa, deodată, ca picată din cer. Amuţi însă, căci acuma vorbea numai doamna Vorvoreanu.

Doamna Vorvoreanu rămăsese întâi împietrită. Eleonora şedea tot pe pat. Nevasta învăţătorului şezuse lângă Eleonora, supraveghind-o ca pe un copil şi ţinând un şerveţel murdar pe care-l scăpase din mână la intrarea doamnei Vorvoreanu.

Eleonora mânca mămăligă cu lapte. Copiii învăţătorului şedeau pe scăunaşe cu trei picioare şi mâncau şi ei mămăligă cu lapte, cu ochii nedezlipiţi de la ea. Morfolea din gingii, laptele îi curgea din colţurile gurii, se aduna în bărbie, de unde pica iar în blidul de pământ, lăsând pe faţa Eleonorei fărâmituri mici de mămăligă nemestecată. Eleonora privea în gol. Era îmbrăcată tot cu halatul ei, peste care nevasta învăţătorului îi pusese două fuste vechi şi o scurteică de catifea tocită. Îi legase şi părul într-o basma neagră lucitoare şi o spălase pe faţă cu unui capăt de prosop muiat în apă. Părea întinerită, palidă, dar foarte plăpândă; iar ochii aţintiţi în gol erau mai mult ca oricând morţi, fără adâncime.

Doamna Vorvoreanu biruise prima clipă de împietrire şi dăduse buzna la ea, rostind tare:

– Eleonora! Surioara mea dragă! Iubita mea!

O strânse în braţe, o copleşea cu sărutări, încerca pe cât posibil s-o sărute pe basmaua neagră lucioasă, nu pe faţă. Simţea că dacă o sărută fie chiar şi măcar pe frunte, are să-i vie rău. O simţea pe Eleonora că i se zbate în braţe, plăpândă ca şi cum ar fi fost făcută din fire de pai, din oscioare de pui, din ceva foarte uşor de sfărâmat, şi acest lucru de asemenea îi făcea rău. Îi venea cu leşin de la inimă şi de la stomac. Şi i se păru că Eleonora miroase. Ţinându-şi răsuflarea, se despărţi de ea şi se dădu îndărăt un pas. Blidul căzuse pe jos, se spărsese, laptele era vărsat pe podeaua de lut bătut şi pătase poalele Eleonorei şi rochia doamnei Vorvoreanu. Eleonora făcuse o mişcare slabă, apărându-şi faţa cu cotul ridicat, apoi se împotrivise sărutărilor şi îmbrăţişărilor. Acuma o privea pe soră-sa cu ochii rotunzi de orătanie. Zise cu glas ruginit, întorcându-se către nevasta învăţătorului:

– Mai dă-mi mâncare. Mi-a vărsat mâncarea.

Nevasta învăţătorului dispăru din odaie. Doamna Vorvoreanu se uită nervos la ea, apoi iute la Elvira. „Va să zică nu vrea să mă recunoască? Sau s-a ramolit? Sau nu vrea să vorbească cu mine?“ Zise mângâietor:

– Surioară! Eleonoro! Nu mă mai cunoşti?

Şi se aşeză lângă ea. Eleonora nici n-o privi. Aştepta cu vădită încordare să intre cineva pe uşă şi se lumină la faţă văzând-

o pe nevasta învăţătorului cu alt blid de mâncare. Pe când mânca lacom şi neputincios, doamna Vorvoreanu se gândea: „A dat în mintea copiilor.“ întreba:

– Nu recunoaşte lumea?

– Ba da, doamnă, murmură nevasta învăţătorului. Pe noi ne cunoaşte...

– Şi pe tine te cunosc, zise Eleonora întorcându-se o clipă către doamna Vorvoreanu, apoi mâncă mai departe. Copiii începură să râdă uşor, înfundat. Doamna Vorvoreanu păli. Şopti furioasă:

– Ia copiii de aici, te rog!

Speriată, nevasta învăţătorului duse copiii în tindă. In tindă se auzea bubuitul înăbuşit al tunurilor, undeva departe, pe unde ardeau acuma ruinele satelor răsculate. Dar femeia se obişnuise de două zile cu sunetul acesta şi era prea neliniştită de prezenţa cucoanelor în curte, a ofiţerului în tindă, a călăraşilor în ogradă şi în uliţă împrejurul trăsurii. Voi să se întoarcă în casă, dar Elvira îi ieşi în cale. Era prea frumoasă, cu părul negru strălucitor strâns numai cârlionţi, împrejurul capului, ochii verzi, şi o rochie de călătorie de catifea de un verde foarte închis. Murmură:

– Lasă-ne puţin singure... Nu e aer înăuntru...

Apoi se întoarse şi se aşeză pe pat lângă tanti Eleonora. De partea cealaltă, doamna Vorvoreanu îi spunea Eleonorei:

– Tu nici nu ştii cât am suferit când te-am lăsat singură... adică vreau să spun: după aceea. Când mi-am dat seama de ce se întâmplă. Căci nu ştiam. Nu puteam să ştiu. De unde să fi ştiut? Ţii minte ce spuneai şi tu, de ne convinseseşi: nu se mişcă ţăranii...

– Pe mine mă respectă, zise Eleonora.

Doamna Vorvoreanu şi Elvira se priviră o clipă. Apoi cea dintâi reîncepu:

– Sigur că te respectă! Toată lumea te respectă.

Şi noi te respectăm – şi te iubim.

– Ce zici? întrebă Eleonora, cu privirea în gol. Cum ziseşi?

Doamna Vorvoreanu se roşi şi repetă:

– Că noi te respectăm şi te iubim... Ce, vrei să spui că nu e adevărat? Tu ştii cum te iubim noi.

– Ştiu eu, ştiu eu... zise Eleonora moţăind. Ştiu eu, dar nu pricepusem ce ziseşi... Şi tu în loc să-mi spui, mă iei cu altele. Aşa făceai şi când erai mică şi te prindeam cu vreo minciună. Te iubeam: nu te băteam. Ar fi trebuit să te bat. Cu nuiaua, dimineaţa şi seara.

– Da... zise doamna Vorvoreanu şi zâmbi rece, cu o luminiţă în ochii ei frumoşi, verzi. Dar mă băteai. Nu-ţi aduci tu aminte. Imi trăgeai palme de-mi venea ameţeală. Eleonora n-o asculta, întrebă:

– Unde s-a dus? Unde e? Să vie încoace.

– Cine, dragă? întrebă doamna Vorvoreanu, blând.

– Constantina... Femeia asta de aici.

– A, nevasta învăţătorului. Are treabă şi ea prin casă, prin curte...

– Mereu mă lasă singură...

– Ce, eşti singură? Eşti cu noi. O să stăm mereu cu tine, ca înainte, o să-ţi povestim ce mai e pe la oraş...

– O să jucăm tabinet, *écarté*, zise şi Elvira din partea cealaltă. Eleonora se întoarse către ea şi o-ntrebă:

– Dar banii mi i-ai adus îndărăt?

– Care bani, tanti? întrebă Elvira, care uitase cu totul de jocul de cărţi şi se gândea la moştenire.

– Banii pe care mi-i datorai... Mulţi bani. Ai pierdut mulţi bani! cârâi Eleonora privind în gol.

– Cine, tanti, eu? Nu mai ţin minte... Dacă spui dumneata, aşa trebuie să fie...

– Da, da, da! Eu să ştii că ţin minte bine. Îmi aduc aminte! Perfect îmi aduc aminte!

Îi vorbea cu un aer convingător doamnei Vorvoreanu. Aceasta schimbă o nouă privire cu Elvira. Doamna Vorvoreanu întrebă blând, moale:

– Dar de testamentul ăla îţi aduci aminte?

– Care testament? cârâi Eleonora.

– Ăla pe care l-ai făcut tu... Unde ai scris cui îi laşi averea, cum o împărţi...

– Tu ştii ce vorbeşti... mormăi Eleonora dând din umerii plăpânzi. Nu pricep ce spui...

Doamna Vorvoreanu se ridică şi se plimbă puţin prin odaie, suflând şi făcându-şi vânt cu o foaie de hârtie de pe masa învăţătorului, şi suflă Elvirei:

– Nu mai pot...

– Ce să-mpart? Averea? Nu mai am nimic, mormăia Eleonora. Şi dac-aş avea, cui s-o dau? Ţie să ţi-o dau? De ce?

Doamna Vorvoreanu o oprise, zâmbi silit, galben:

– Păi, sunt soră-ta... Nu mă ai decât pe mine pe lume...

Eleonora nu asculta. Ţipa răguşit:

– Constantino!

Apoi îi zise doamnei Vorvoreanu:

– Iar m-a lăsat singură. Aşa face ea. Mă lasă mereu singură. Ce nu-mi place mie pe lume: să fiu lăsată singură...

Iar se priviră Elvira şi doamna Vorvoreanu. Nevasta învăţătorului intră:

– M-aţi chemat, doamnă?

– Da... Ia şezi aici şi spune-mi: cum a fost cu mă-ta, că începuseşi?

Nevasta învăţătorului, cu un zâmbet şters către doamna Vorvoreanu în chip de scuză că se ia după copilăriile Eleonorei, începu să povestească o istorie încâlcită. Eleonora asculta clipind din ochi, întrebând-o din când în când sau cerându-i să repete. Doamna Vorvoreanu se uită lung la nevasta învăţătorului, ca şi când atunci ar fi văzut-o prima oară. Deşteaptă femeie, nevasta învăţătorului, se gândea doamna Vorvoreanu.

Elvira se ridică de pe pat de lingă Eleonora şi veni s-o întrebe în şoaptă:

– Mamă... O vezi pe femeia asta?

Doamna Vorvoreanu dădu din cap mută. Se gândea încordat: „A făcut Eleonora testament în favoarea femeii acesteia care o salvase?“

Elvira şopti:

– Mamă... A dat în mintea copiilor?

Doamna Vorvoreanu murmură:

– Ţie nu ţi se pare că-şi bate joc de mine?

Elvira o privi ţintă, cufundându-şi în ochii ei privirile verzi. Era o privire întrebătoare? Cercetătoare? Curioasă? În orice caz, ciudată privire... Dar doamna Vorvoreanu întoarse capul. N-avea timp de Elvira. Ce se întâmpla cu Eleonora era mult mai grav. Şi, mai ales, era pericol să i se vâre sub piele femeia asta. Eleonora era majoră, era stăpână pe moşie mai mult ca

oricând. N-avea ce să-i facă; în faţa nebuniei ei, adevărate sau prefăcute, da, prefăcute, era neputincioasă. Şi atunci? se întrebă doamna Vorvoreanu. Primul lucru era s-o despartă de Eleonora de fina asta, interesată ca toţi oamenii simpli, şi care umbla să-i intre sub piele. Doamna Vorvoreanu se ridică mlădios, ieşi afară şi chemă:

– Mişu!

Mişu sosi, zăngănind din sabie şi înţepeni. Încă nu i se uscase noroiul de pe turul pantalonilor albi.

– Mişule! trimite soldaţi prin sat, să ia cele mai bune lucruri de dormit: saltele, rufe de pat, perne... De la cine-o fi: de la popă, de la primar, de la notar, treaba lor. Bune dă fie. Şi mai ales, curate. Dormim la noi la conac la noapte. N-o mai pot ţine pe mătuşă-ta în mizeria asta, biata femeie e într-un hal fără hal. Ce faci ochii ăştia de găgăuţă? Ce, nu pricepi? E ars? N-ai văzut, breazule, că mai sunt odăile servitorilor? Pustii? Goale? Fără uşi, fără ferestre? Pune soldaţii să bată scânduri, să puie saltele, cum s-or pricepe şi ei. De aia sunt militari, să se priceapă, şi tu de aia eşti ofiţer, să te servească. Şi nu te jena cu bestiile de pe aici, ca un prost. Să dea tot ce au, că de luat au ştiut să ia! Hai, mai iute, că ne-apucă noaptea. Du-te!

Apoi se întoarse în casă, unde Eleonora ţipă slab şi ruginit:

– Ce-mi pasă mie de copiii tăi? Să faci bine să stai aici şi să-mi povesteşti mai departe, că pe urmă mă supăr şi ştii că nu e de glumit cu mine ! Ai văzut ce-au păţit nenorociţii ăştia care au vrut să-mi ia averea?

Începutul vorbelor Eleonorei se adresase nevestei învăţătorului, dar treptat bolnava se întoarse către doamna Vorvoreanu, şi n-o privea în ochi, ci mai jos, către brâu. Continuă:

– Au păţit-o rău, i-au legat cu frânghii, îi închide, câte şi mai câte. Tu ai văzut? Ştii ce-au păţit?

Doamna Vorvoreanu nu răspunse. Îi era o frică grozavă să nu roşească sau să se schimbe la faţă în vreun fel. „Doamne dumnezeule, nu mă lăsa, ajută-mă să fiu tare“, se ruga în gând. O enerva şi să se simţea spionată mereu în felul ăsta de Elvira, că-i privită cu o uimire împietrită de către nevasta învăţătorului. „A început să simtă şi asta că e ceva la mijloc. Nu; aşa nu

se mai poate. Asta îmi mai trebuia: şi martori! Trebuie dusă nebuna de aici, că ne face un pocinog îngrozitor. Chiar dacă mă învârte pe mine pe cărbuni aprinşi, măcar să fie între patru ochi, să n-aibă pe unde să iasă zvon în lume...“ se gândea crispată doamna Vorvoreanu. Îşi încordă încă o dată toată voinţa şi se sili să se aşeze lângă Eleonora, ţinându-şi la început răsuflarea, deşi nu era de loc sigură că are pricină să facă asta. Începu:

– E bine că ai găsit aici oameni cu suflet care să aibă grijă de tine, dar nu trebuie să le cădem pe cap bieţilor creştini, trebuie să-şi vază şi ei de ale lor, nu poţi rămâne aici... Te iau cu mine la oraş, până vedem ce se poate face cu conacul. Până una-alta, cum nu putem să plecăm azi, e prea târziu şi drumurile noaptea sunt primejdioase, abia s-au potolit răscoalele – dormim cu toate la conac. Am poruncit eu să se repare ce s-o putea repara, şi ai să dormi mai bine chiar decât aici. Nu e bine?

Privirea vagă a Eleonorei părea să însemne că n-au priceput nimic.

Poate că nici n-ascultase, nici n-auzise măcar. Şi în clipa aceasta, doamna Vorvoreanu avu lipsa de prevedere şi neînţelepciunea de a insista:

– Ai auzit? Dormi deseară acasă. Acasă! La conac!

Eleonora clipi din ochi şi glăsui scârţind ca o balama neunsă:

– Dar să nu le văd pe hoţoaicele alea! Să nu le văd pe hoţoaicele, că m-au jefuit şi au plecat singure.

Doamna Vorvoreanu se uită la Elvira, şi Elvira la doamna Vorvoreanu: era limpede lucru. Apoi amândouă la nevasta învăţătorului: nu cumva începea să priceapă? Eleonora mormăia:

– Hoaţele! Parşivele! Cutrele!...

Doamna Vorvoreanu se gândea cu deznădejde: „Observă făptura asta şi mie tocmai acum mi se urcă sângele în obraz şi nu mi-l pot stăpâni, ah, ce n-aş da să nu mi se cunoască nimic pe obraz! Şi totuşi trebuie să ne stăpânim, să ne facem că nu pricepem...“

Şi, cu vocea gata să înceapă a tremura, doamna Vorvoreanu întrebă:

– Care hoaţe, surioară? Ţi-au furat ceva slugile atunci?

Dar se gândea cu ură grea şi mânie arzătoare: „Bestia! Mai bine mi-ar da în cap cu ceva, să termine cu mine. Dar nu aşa, cu picătura, cu înţepătura! A început să se răzbune. A început".

Întrebarea „Care hoaţe?" mai răsuna însă în aer. Morfolindu-şi buzele supte, Eleonora nu părea încă s-o fi auzit. Privea în gol. Doamna Vorvoreanu ieşi să grăbească pregătirea locuinţei pentru noapte, a locului unde va fi ea singură cu Eleonora.

*

Eleonora se lăsase suită în trăsură şi dusă la conac, ascultătoare, supusă ca un copil. Scâncise puţin după Constantina, şi, tot ca unui copil, i se făgăduise că va mai veni Constantina s-o vadă, cât de curând. Apoi, pe întuneric, ajunseseră la conacul ars cu ferestrele ca nişte ochi de orb, cu pupilele pline de umbră. Intraseră în odăile slugilor, rămase întregi, în care soldaţii făcuseră foc şi unde ferestrele erau acuma astupate cu scânduri şi saltele de paie. Popa, învăţătorul, chiaburi, îngroziţi de frica morţii, dăduseră tot ce aveau. Astfel că acuma doamna Vorvoreanu stătea în întuneric pe trei saltele una peste alta şi îngropată în perne prea mari şi prea moi. Zăcea în întuneric, cu mâinile sub cap. Aştepta somnul de ore şi ore, dar cu nici un chip nu putea să doarmă. Afară începuse să fluiere şi să geamă un vânt viclean şi rece dinspre Dunăre. Trosneau lemnele uscate din preajma casei, vântul şopotea, izbea vreo crenguţă de scândurile bătute la fereastră şi printre care vântul înfigea degete reci, nepipăibile. Parcă era un umblet şi un şoptit neîncetat împrejurul casei. Apoi lemnele din sobă, ajunse tăciuni, se prăbuşeau din când în când cu un zgomot uşor, clar de ajuns ca să sperie somnul doamnei Vorvoreanu, chinuită de altminteri de spaime şi gânduri. Atunci gura sobei mai împrăştia o dată pentru câteva clipe o lumină slabă, roşiatică, care nu lumina nimic.

Doamna Vorvoreanu stătea cu ochii deschişi şi nu vedea nimic decât întuneric adânc, desăvârşit. Ştia însă că la stânga ei era Elvira, iar la dreapta Eleonora, fiecare ca şi ea pe un teanc de saltele şi de perne curate, proaspete, cu miros de busuioc şi de mucegai umed laolaltă. Răsuflarea Elvirei era curată şi

liniştită. A Eleonorei nu se auzea. Parc-ar fi moartă, se gândi doamna Vorvoreanu. Da, Eleonora era foarte slăbită, devenise plăpândă ca o flacără pe care o poţi stinge între două degete. „Parc-ar fi moartă."

Doamna Vorvoreanu încercase de trei ori să adoarmă, şi de trei ori se trezise din toropeală, înăbuşindu-se, asudată, visând urât. Pernele popii erau prea mari şi prea moi. Puteai să te cufunzi în ele în somn şi să-ţi ascunzi faţa cu totul, înăbuşindu-te, până când visul urât şi bătăile înnebunite ale inimii te trezeau. De mirare cum dorm Elvira şi Eleonora... Elviriţa e tânără, sănătoasă şi poate că a nimerit o pernă mai tare. Dar Eleonora, a cărei răsuflare nu se aude... poate că s-a sufocat în pernă?

Doamna Vorvoreanu se trezi de tot la gândul acesta. Inima începuse să-i bată deodată foarte puternic.

Eleonora... Da, fusese un chin îngrozitor după-amiaza împreună cu ea. De data asta doamna Vorvoreanu nu mai făcuse greşeala de a începe vorba cu ea. Dar totuşi, vorbea ea şi singură destul. Mereu pe muche de cuţit, mereu la un fir de păr de lucrurile îngrozitoare care cu nici un preţ nu trebuiau spuse – care cu orice preţ trebuiau să fie oprite de-a fi spuse. Oare licărirea aceea pe care doamna Vorvoreanu crezuse că o surprinde în ochii Eleonorei nu era numai amăgire? Iar dacă nu, atunci era într-adevăr aşa cum i se păruse, o lucire de batjocură, o scăpărare de veselie asupra acelui joc crud şi nemilos al prefăcutei nebunii care mereu ameninţa să se prefacă în cuvântul ultim, răzbunător, care va chema ancheta, judecata, poate condamnarea, în orice caz condamnarea din partea oamenilor, moartea socială? Doamna Vorvoreanu stătea pe spate cu mâinile sub cap şi cu ochii larg deschişi în întuneric şi asuda de frică.

Se mângâia zicându-şi: „Nu face nimic, nu e adevărat, mi se pare numai, o iau razna de frică. Dar n-am dreptate, e pur şi simplu căzută în mintea copiilor. N-are ce să ne facă. Cum soseşte la oraş, pot cere s-o pun sub tutelă – sub tutela mea bineînţeles. Dar dacă a făcut un testament pe care eu nu-l cunosc? Îl vom ataca în justiţie. Nu las eu să se treacă aşa de uşor peste voinţa mea. Dar ea e lângă mine, şi poate chiar acuma râde şi prin somn de farsa pe care mi-o joacă... De felul

în care mă biciuie până la sânge cu frica şi cu deznădejdea, râde şi în somn cu siguranţă. Puţin mai lipseşte şi-are să izbucnească în hohote de râs...“

Era îngrozitor, şi nu era nimic de făcut. „Chiar dacă s-a prostit de ce a păţit atunci – se vede cât de colo că-şi revine din oră în oră din zdruncinătura aceea a minţii, îşi aduce aminte tot mai bine de tot mai multe detalii... In curând îşi va aduce aminte de prea multe. Şi atunci sunt pierdută. Atunci s-a terminat cu mine. Şi cu copiii. Mişu e ofiţer. Ce fel de ofiţer o să mai fie? Cum o sâ-l privească camarazii de regiment? E în stare să-şi zboare creierii. Iar Elvira, şi aşa destul de primejduită cu câte le făcea ea, dacă ar mai fi fiica unei... astfel de...

Dar poate că Eleonora nu e ramolită şi poate că nu-şi revine. Poate că e zdravănă la minte ca mine, sau mult mai zdravănă ca mine, şi are puterea să mă joace în felul ăsta dezvăluindu-şi din ce în ce gândurile faţă de mine, ca să mă zdrobească în sfârşit când va voi... Dacă va binevoi să mă zdrobească, şi dacă nu preferă să aibă un animal de chinuit ani de zile...

Da, dar atunci de ce s-a lăsat adusă aici fără împotrivire?

Ei şi, dacă am adus-o aici, se află în vreo primejdie?...“

Doamna Vorvoreanu se zvârcoli neliniştită. Ii era prea cald cu atâtea pături, saltele şi perne. Soba fusese prea încinsă. Dar printre scândurile ţintuite în ferestre pătrundeau lame reci de vânt.

„Dacă se joacă mult cu mine, am s-o omor“, se gândea doamna Vorvoreanu. Încet-încet, cu ochii larg deschişi în întuneric, îşi aminti de privirile nedumerite ale nevestei învăţătorului, îşi aminti cum trebuise să roşească atunci când Eleonora vorbise de „hoaţele alea“, cum tremurase de frică şi de umilinţă. Nu, aşa nu se poate trăi. Mai bine să moară. Dar de ce să moară ea? O cuprinse o revoltă, o ură înfricoşătoare faţă de fiinţa care dormea dincolo, fără nici un zgomot de răsuflare. O treceau fiori răcoroşi, fiori de ură. Da, asta era şi singura soluţie. Asta era.

Şopti în întuneric:

– Elvira... dormi?

Nici un răspuns. Elvira răsuflă liniştită.

Da, Eleonora era plăpândă. N-avea multă putere în ea. Iar ea, doamna Vorvoreanu, grea şi puternică, o putea ţine nemişcată. Cu genunchii, cu mâinile. A doua zi nu s-ar putea dovedi nimic.

Sau poate ar trebui să sară în toiul nopţii, ţipând, deşteptându-l pe Mişu, pe soldaţi, că Eleonorei i-a venit rău, că trebuie un doctor? Sau mai bine acelaşi lucru mâine dimineaţă abia? Dar cum să stai o noapte întreagă... după aceea... după... cu ea alături?

Doamna Vorvoreanu se zvârcoli, năduşită, frământată. întunericul era adânc, şi afară zgomotele neîncetate ale vântului. cât era ceasul? Cine putea şti? târziu de tot, dar mai era încă mult până la ziuă. În stânga Elvira dormea, răsuflând adânc şi liniştit.

Doamna Vorvoreanu se dădu jos, în picioarele goale. Apucă în mâini perna uriaşă a popii, perna prea moale care putea să se lipească de toate părţile feţei, să astupe cu totul orice cale a aerului, să oprească răsuflarea, să înăbuşe plămânii, să oprească viaţa. Pipăi cu mâna până întâlni patul. Caută cu degetele uşoare prin întuneric, până pipăi faţa Eleonorei. Ca fulgerul, o acoperi cu perna, o apăsă, se urcă pe ea cu trupul ei mare şi greu, îi stăpâni zvârcolirile slabe sub plapumă, cu genunchii şi cu mâinile, până nu mai simţi nici o mişcare. Stătu aşa multă vreme, nemişcată, fără zgomot.

IX

Şlepul era ca un clopot. Cutia uriaşă, plutitoare, din tablă de fier, era goală şi răsuna la toate atingerile dinafară. Era ca un hambar, ca un siloz, ca o biserică: larg, cu capătul pierdut în umbră, înalt, boltit. Sus, deasupra capetelor lor, era o deschizătură pătrată. De jur împrejur şi până la capătul şlepului era întuneric negru cu un ton roşiatic de rugină. Dar prin deschizătura pătrată puteau vedea cerul, care în dimineaţa aceasta era albastru-închis, albastru puternic, strălucitor, adânc. De acolo cădea în jos, în şlep, o cutie de lumină cu patru feţe, înconjurată de umbră. Iar sus, pe cer, se vedea trecând câteodată umărul santinelei. Santinela umbla pe puntea de tablă de fier. Avea cizme ţintuite, călca greu, şi tot şlepul greu şi uriaş răsuna ca un clopot: bong, bong, bong... Se depărta santinela, dar vuietul adânc răsuna mereu. Apoi lăsa puşca jos: bong... Şi pe urmă se făcea tăcere. Sus vibra cerul albastru în chepengul

pătrat. In şlep atârna lumina, drept în jos, cu muchii drepte, plină de fire aurite. Se învârteau în ea şi câteva muşte, puţine: primăvara abia începuse. Era tăcere. Dar abia acum începeau să se audă celelalte sunete ale clopotului. Şlepul era cufundat pe sfert în apă. Şi cum stăteau ei culcaţi pe paie, în fund, auzeau deasupra capetelor lor cum se strecoară faţa apei şuşotind şi gâlgâind pe lângă pântecele de metal, cum alunecă şi murmură şi foşneşte neîncetat clipocind. Câteodată aducea lemne mai mărunte, alteori câte o bârnă, căci era Dunărea mare şi năvalnică din martie, care dezrădăcinează copacii de pe ţărm; şi atunci se auzeau lovituri în coastele de tablă de fier, clopotul suna înăbuşit. Alteori se loveau alte lucruri, moi: atunci zgomotul era scârbos, înăbuşit, tainic. Apoi santinela de sus se plictisea de stat şi începea iarăşi să umble: bong, bong, bong...

Stăteau pe câteva braţe de paie ce începeau să putrezească. Erau uscaţi de foame, cu ochii crescuţi mari, de le era toată faţa numai ochi, adânci, negri. Şi bărbile le crescuseră mari. Erau zdrenţuiţi de bătăi, unii cu vânătăi, lovituri, răni deschise pe trup, alţii cu feţele strâmbe, cu coji mari de sânge uscat pe obraz. Erau Rizea, Marinică şi mulţi oameni din toate satele din partea aceea. Mai mult tăceau şi vedeau cum trec zilele prin chepengul mare, pătrat, al punţii, pe unde li se zvârlea şi pâinea neagră, mucedă, sau le venea vadra de apă pe o frânghie.

Rizea vorbea mai des şi îndelung, cu glasul potolit. El nu se împăca cu neizbânda: de ce n-a izbutit să facă aşa cum voia el, să fie ei stăpâni pe ţară.

Zicea încet, aproape în şoaptă, dar cu o credinţă liniştită:

– Las' că nu-i nimic. Nu s-a mântuit. La toamnă începem iar...

– N-o să mai fim noi să-ncepem, Rizeo – zicea unul din Vladomira – că ăştia şi-au pus în gând să ne bage-n pământ.

Rizea tăcea atunci. Pe urmă vorbea iar:

– Ce, parcă numai noi suntem? Oamenii sunt mulţi. Nu se termină ei, oricâţi ar muri... sunt de o mie de ori mai mulţi ca ăilalţi...

– Da – zicea atunci omul din Vladomira – dar pentru unul de-ai lor, omoară ei o mie de-ai noştri... Iar tăcea Rizea, apoi zicea cu glas spart:

– De... aşa zic ei că-i după dreptate... că pielea lor e mai scumpă... au dreptatea lor...

Apoi ascultau o vreme dangătul şlepului sub paşii santinelei. Marinică plângea şi ofta de unul singur. Nimeni nu-l întreba, nimeni nu-i spunea nimic.

În dimineaţa aceasta, omul de la Vladomira întrebă totuşi:

– Ce ai, măi frate-meu? Ţine-ţi firea, că tot pământ eşti şi pământ ai să te faci... Ce are?

Rizea răspunse:

– Are el necazul lui...

– Fraţilor, fraţilor – gemea Marinică – ce-am făcut, frăţiorilor, ce v-am făcut, of, of, of şi iar of... Vai de mine ce v-am făcut... Unde v-am dus, frăţiorii mei, uite unde v-am dus, cu mâinile legate v-am făcut să umblaţi după şaua călăraşilor şi să vă împuşte prin toate colţurile şi pe toate drumurile... Numai eu sunt de vină, cu nebunia mea, că v-am spus minciuni şi v-am dus la pieire, vai de mine, greu păcat mi-am făcut cu voi...

Şi plânse mai departe, liniştit, tânguindu-se şi clătinând din cap. Omul din Vladomira întrebă:

– Ce minciuni zice că i-a învăţat pe oameni?

– De-alea, de-ale studenţilor, zise Rizea. Ce, nu ştii dumneata? Că regele a murit, că regele aşa şi pe dincolo, parcă nu ştii?

– Aha – zise omul din Vladomira — acum ştiu, şi pe la noi a fost...

– Tot el? întrebă Rizea, iar celălalt dădu din cap:

– Tot...

Rizea îl bătu pe umăr pe Marinică:

– Tu crezi că noi după vorba ta ne-am luat să pornim revoluţia?

Marinică nu răspunse.

– Hă-hăă! Să fii tu sănătos. Păi ce, noi credem ce zici tu?

Marinică îl privi cu ochi sticloşi. Slăbise. Faţa-i se făcuse mică, ghem, şi semăna a maimuţă. Îi crescuse un arici de barbă. Rizea râse slab, privindu-şi piciorul bolnav, întins pe paie:

– Alea erau bune pentru care aveau nevoie de ele... Vorba e: trebuia s-o pornim? trebuia. Ei, şi atunci de ce o porneai, că de-aia, că de ailantă, tot dracul ăla... Bun a fost începutul cum a fost, numai sfârşitul n-a cam fost bun... Da' ce, parcă s-a sfârşit? Ai? tu ce crezi, măi?

Omul de la Vladomira nu răspunse. Sus, paşi grei făceau să răsune şlepul. Se schimbau santinelele. Omul de la Vladomira zise în sfârşit:

– Eu cred că aşa ceva niciodată nu se termină, măi, că ţin minte oamenii şi, când le vine bine, iar încep...

De sus se auziră glasuri aspre dar liniştite, apoi un om coborî pe scara de fier care ducea în pântecul şlepului. Abia se ţinea pe picioare şi vorbea greu din buzele umflate, după cum umflată îi era toată faţa. Era Mototolea.

– Nea Ioane, vino colea, îl chemă Rizea. Mototolea tresări şi se lăsă lângă el pe paie. Zise:

– Tu eşti?

– Ba, zise Rizea. Nu-s eu, nea Ioane.

Mototolea se lăsă pe spate pe paiele putrede şi gemu:

– Au, oasele... M-au stâlcit... Le-am zis: omorâţi-mă,... da ei: „Lasă – cică te omorâm pe urmă...“ Pe toţi ne-au chinuit... Au jucat pe noi, Rizeo, ca pe blăni de lemn, pentru fapta Pârvului...

– Ce-a făcut Pârvu, nea Ioane?

– A dat cu barda într-un căpitan, de i-a crăpat capul. Azi a dat, şi l-au şi împuşcat. O, o, oasele mele... De ce să mă mai bată, Rizeo, dacă tot ne împuşcă? O, o, boaite sălbatice, ciocoi...

Se făcu o tăcere mare. Toţi îl priveau pe Mototolea. Până când omul de la Vladomira întrebă:

– Zi, de noi cin' ţi-a spus ce ne face? De unde ştii?

Mototolea dădu din cap, obosit:

– Mai jos, la Reviga, e un şlep ca ăsta... P-ăla l-au golit ieri...

Oamenii tăcură, cu bărbile sălbatice în piept. Unul mormăi:

– Binee...

Rizea parcă n-auzise vestea înfricoşătoare, întrebă:

– Da cu Uracu ştii ce e?

– Umblă prin păduri, zise Mototolea. A scăpat.

– Aha. A scăpat. Da fii-su?

– E vorba că ei au dat foc la fro câţiva din Vladomira, de ieşiseră să muncească moşia beiului... Nu mai ies oamenii la muncă. Nu vor; şi care vor, de frică şi tot nu ies...

Mototolea bolborosea printre buzele umflate de lovituri. Negri, cu ochii mari şi umezi şi mâhniţi, bărboşi, slabi, oamenii se ridicaseră în cot şi-l priveau. Rizea îl scutură pe Marinică:

– Auzi?

Marinică dădu din cap. Se priveau cu toţii. Omul din Vladomira zise:

– Păi atunci tot e bine... Tot am făcut o treabă...

Rizea se răsturnă pe spate cu mâinile sub cap şi mormăi:

– Ar fi fost ea mai bună...

Se uita la cerul albastru, adânc, fără fund. Zise iar, mai mult pentru sine:

– Numai de nu s-ar apuca să are...

Deasupra lui, pasul răsunător al santinelei se opri. Soldatul se uită la ei, în adâncime. Nu-i vedea bine, din cauza amestecului de pete de lumină şi întuneric. Se lăsă pe vine, sprijinit în puşcă. Ferindu-se, cu glasul scăzut, suflă:

– Bă! sunteţi acolo?

Era un băieţandru roşcovan şi cu părul ca paiul grâului.

– Aici, răspunse un glas din adâncurile şlepului.

– Unde, bă? întrebă iarăşi soldatul, clipind din ochi şi încercând să pătrundă cu vederea în întunecimile de dedesubt. Când i se păru că s-a lămurit oarecum, scoase cu o mână trei pachete de tutun, şi le aruncă înăuntru. Cu mâna cealaltă ţinea puşca. Şuieră:

– Foc aveţi, bă?

– Avem, răspunse alt glas.

– Bă, să n-aveţi grijă... La toamnă începem iar şi unul nu mai trage în frate-su, bă... La toamnă... Să n-ai grijă, bă, auzişi, care eşti acolo?

– Auzit, murmură adânc glasul din şlep. La toamnă, la toamnă...

Soldatul se uită pe furiş împrejur. Se ridică şi începu să se preumble iar pe tabla de fier ce suna a gol: bong, bong, bong...

Jos, în şlep, prizonierii fumau, îşi făcuseră ţigări. Pentru cei care aveau mâinile prea umflate de strânsoarea frânghiilor, când fuseseră aduşi, sau degetele zdrobite în bătaie, răsuceau ţigări ceilalţi. Mai mulţi aveau amnar şi iască. Băteau piatra, aprindeau şi fumau. Ascultau foşnetul apei şi alunecarea vreunui lemn putred de-a lungul şlepului, pe dinafară. Se uitau dacă rămâne tot albastru şi curat cerul.

– Ar trebui să ploaie, zicea unul.

– Pentru cine? îl întrebă Rizea. Apoi, de unul singur, mormăia:

– Numai să se ţie tari... să nu are...

Şi asculta şi el freamătul Dunării de-a lungul pereţilor de fier, deasupra capetelor lor. Erau îngropaţi în apă, ascunşi acolo, nu cumva să-i scape sau să-i găsească fraţii lor. In sânul apei stăteau şi pluteau în tăcere, în clopotul acesta, în întunericul roşiatic, acoperiţi cu un pătrat de cer.

Apoi veniră soldaţii. Şlepul începu să bubuie sub mulţi paşi grei. Câţiva ostaşi cu baionetele la puşti coborâră în şlep şi-i mânară sus pe prizonieri. Trecând pe lângă ei, Rizea le simţi răsuflarea grea de ţuică şi le văzu ochii sticloşi şi tulburi. Se întristă şi-l cuprinse o linişte. Se urca greu, din pricina piciorului. Un soldat îl izbi cu patul puştii, zicând:

– Haide... haide...

Vorbise fără supărare şi-l lovise ca în vis. Era beat. Ofiţerul era tânăr, uscat, cu chipiul negru pe ceafă.

– Mai repede! mai repede! ţipă el nervos.

De sus de pe şlep Rizea se opri o clipă să vadă întinderea albastră a Dunării cu bărci, cu sălcii înecate şi sfârşită abia departe, căci Dunărea creşte în martie şi cuprinde pământurile de pe margine, înecându-le.

Prizonierii coborâră într-un barcaz mare, înconjuraţi de soldaţi cu baionetele îndreptate spre ei. Nimeni nu se mişca, nimeni nu vorbea. Nici măcar nu se priveau între ei. Era o linişte mare. Cei doi vâslaşi erau bulgari. Cântau ceva prelung şi de jale, pe bulgăreşte. Unul avea lacrimi în ochi şi se lăsa cu mânie pe spate parc-ar fi vrut să rupă vâsla, de i se încordau vinele, gâtului. Dar ofiţerul simţi că se petrece ceva şi strigă:

– Tăceţi, măi! Gura!

Bulgarii tăcură înfricoşaţi.

Rizea abia aştepta să vadă pământul, câmpul. Pe ţărm îi legară pe toţi cu mâinile la spate. Rizea se lăsă legat, încercând să zărească arăturile. Când se îndreptară pe drumul pe care de atâtea ori veniseră sute de căruţe să încarce şlepurile cu grâu, văzu de o parte şi de alta ogoarele negre, printre bulgării cărora ieşeau sulițele verzi ale ierbii.

– Aşa-i bine, şopti Rizea singur. Abia atunci începu să se uite împrejur şi să vadă copacii cuprinşi de aburul verde ca

pucioasa, al mugurilor. Mâine avea să aibă frunză. Auzi nişte păsări ciripind într-un zăvoi depărtat. Răsuflă adânc, zâmbi şi se întoarse la Marinică. Acesta îi zâmbi şi el. Colţurile buzelor îi tremurau.

Dindărăt, ofiţerul strigă:

– Luaţi-o peste câmp!

Rizea cel dintâi o luă peste câmp. Calcă anevoie în pământul moale şi greu. Dar înainta voinicește, rotindu-şi privirile peste ogoarele pustii peste care creştea iarba. Erau vreo douăzeci de oameni care mergeau aşa de-a curmezişul câmpului, ridicând genunchii sus, ca să-şi smulgă piciorul din glia neagră. Ofiţerul îşi scoase pistolul şi le făcu semn soldaţilor. Soldaţii începură să tragă, iar el îi supraveghea cu pistolul gata pentru nesupuşi. Pe câmp, oamenii cădeau, unul câte unul. Rizea căzu printre cei dintâi, împreună cu Marinică, pe care îl ţinea de mână. Împuşcăturile răsunau seci şi mărunte, ca nişte nuci sparte, în văzduhul larg, pe câmpul nemărginit. Apoi încetară. Toţi oamenii căzuseră. Ofiţerul dădu comenzi, soldaţii porniră pe şosea îndărăt. Unul rămase mai în urmă. Ochii i se limpeziseră de beţie şi broboane de sudoare reci i se înşiruiau pe frunte şi pe buza de sus. Se aşeză jos. Ofiţerul care trăgea mereu cu coada ochiului, bănuitor, la soldaţi, se întoarse şi-l văzu că-şi încheie bocancul, astfel că nu se opri. Dar ostaşul îşi scoase bocancul, îşi desfăcu obielele; cu piciorul gol, băgă degetul gros în trăgaciul puştii; strânse capătul ţevii între dinţi. Ofiţerul tresări la auzul împuşcăturii şi se aplecă instinctiv, iute ca fulgerul. Se aşteptase la o împuşcătură pentru el. Se apropie, văzu că omul e mort, îi luă puşca şi se întoarse în goană în capul plutonului care se depărta pe şosea.

X

Destituit telegrafic în urma scrisorii trimise de domnul Augustatos ministerului, prefectul alergase la Bucureşti ca să încerce să-şi salveze poziţia politică. Era prieten din copilărie cu şeful de cabinet şi spera să-l pună bine cu ministrul. Astă-seară era foarte nenorocit, deşi, sau tocmai pentru că prietenul îl invitase la teatru, ca să-şi scuze prin aceasta şi alte

amabilităţi lipsa dorinţei de a-l ajuta. Piesa era *Marchizul de Priola*, cu tânărul Bulandra. Primul act trecuse cu sosiri în sală şi în loji, ridicări de rânduri întregi, sclipiri de binocluri răspunzând intrării unei celebrităţi sau unei frumuseţi în lojă, freamăt neîncetat şi sâsâituri, în vreme ce pe scenă domni în fracuri discutau personalitatea marchizului de Priola.

Apoi se făcuse lumină. Provincial, prefectul îşi rotise privirile asupra şirului de femei în mătăsuri care umpleau lojile şi-şi fluturau evantaiurile de dantelă neagră sau de pene asemenea unor crizanteme prelungi. Generalii cu toate aurăriile şi decoraţiile, aghiotanţii zornăind de eghileţi în loja regală, care le fusese cedată pentru seara asta, tinerii cavalerişti în dolmanuri roşii dovedeau însemnătatea câştigată de armată în ultimul timp. Dar erau totuşi mai numeroase fracurile sau, burgheze, redingotele, vestele albe peste burţi pline de importanţă politică şi financiară, sau cele strânse în corsete englezeşti şi aparţinând oamenilor de cluburi, proprietari de grajduri de curse. Parterul se scursese, în negru, alb şi culori ţipătoare de uniforme, către foaier. Câteva din toaletele şi coafurile cu pene de struţ din loji părăsiseră de asemeni sala. Prefectul rămase cu prietenul său, în picioare, în mijlocul unui şir de fotolii goale. Deodată amicul îl luă de braţ şi spuse:

– Ia te uită colo! Cine or fi?

Într-o lojă din dreapta şedeau două femei, una mai în vârstă, blondă, încărunţită şi cealaltă foarte brună şi foarte tânără. Cea mai în vârstă avea o rochie de mătase neagră cu valuri de dantelă cernită în jurul pieptului şi umerilor plini, voinici şi încă tinereşti, iar cea tânără era într-o rochie de un roşu stins, cu broderii negre pe piept şi la talie, altminterea cu mâneci lungi şi gulerul foarte înalt. Cea mai în vârstă strălucea de smaralde mari pe piept, la urechi şi la degetele cam groase, cam bărbăteşti. Cea mai tânără avea numai două solitare admirabile în urechi şi unul la deget, care toate sclipeau la fiecare mişcare a ei. Cucoanele şi domnii din lojile alăturate vorbeau cu aceste două femei, iar îndărătul celor două scaune stăteau fracuri şi uniforme care se plecau spre ele.

Prefectul recunoscu pe doamna şi domnişoara Vorvoreanu. Cea dintâi i se păru deodată îmbătrânită, uscată, cu buzele subţiate

şi strânse. Elvira era aceeaşi. Faţă de admiraţia vădită a amicului său, prefectul se hotărî cu inima strânsă să încerce a-şi recâştiga prestigiul pierdut. Zise cu nepăsare:

– Le cunosc: sunt Vorvorencele, mama şi fiica. Doamna Vorvoreanu e fata lui Lascar Lascari, îl ştii, răposatul om politic; le ştiu de la mine din judeţ, trăiau retrase la ţară la o soră a ei, mare proprietară... suntem prieteni buni...

– Sunt gătite fanariotele dumitale, monşer, ca două vitrine de bijutier, zise amicul cu invidie.

– Sunt bijuterii vechi, de familie, monşer, răspunse prefectul, silindu-se să-şi păstreze aerul plictisit.

– Mă prezinţi? întrebă celălalt. Prefectul şovăi o secundă, apoi zise:

– Haidem!

Se îndreptă spre lojă cu inima strânsă. Îşi aducea prea bine aminte de mica altercaţiune de la conac, acum nu de mult, şi de răceala lui la doamna Misirliu. Ii va fi iertat doamna Vorvoreanu? Îl va fi uitat cel puţin?

Ajunşi în faţa lojii, prefectul se înclină adânc. Prietenul făcu la fel, ţinându-şi monoclul cu mâna. Doamna Vorvoreanu, care-l recunoscuse pe prefect, se uită pe deasupra lui, în sală. Sclipind din briliantele ei trandafirii, Elvira se întorcea chiar atunci către unul dintre domnii din lojă ca să-i răspundă, astfel că nici nu-i văzu pe cei doi.

Prefectul împietrise. Se întoarse deznădăjduit către prietenul său, dar acesta, roşu, murmură:

– Poate le-ai cunoscut în calitate oficială...

Şi-i întoarse spatele, ieşind în grabă din sală. Prefectul nici nu mai izbuti să se mişte din culoar, de sub loja doamnei Vorvoreanu. Sala se umplu; vizitatorii părăsiră loja, îşi căutară locurile. Se făcu întuneric. Nimicit, dorind să-l înghită pământul, cu obrajii arzând de ruşine, prefectul auzi în întuneric râsul muzical al Elvirei.

– De ce râzi? întrebă glasul doamnei Vorvoreanu.

Cortina se ridică asupra actului următor din *Marchizul de Priola*. Freamătul din sală amuţi. Elvira murmura:

– Mi-am adus aminte când mânai trăsura spre gară, mamă... Şedeam cu caseta lângă mine. Ştii că am vrut o clipă s-o arunc?

Doamna Vorvoreanu nu răspunse. Se uita prin binoclu la tânărul Bulandra care-l juca pe Priola. Elvira şopti, insistent:

– Voiam s-o arunc. Când am trecut pe pod, ştii? Acolo am vrut s-o arunc în apă... şi mămicule, ştii?... La conac... atunci, noaptea...

– Da? murmură doamna Vorvoreanu.

– Nu dormeam.

Trecu o clipă. Pe scenă tânărul Bulandra vorbea seducător şi romantic, marchiz răsăritean. Doamna Vorvoreanu şopti:

– Taci... Fii atentă la piesă...

Prefectul ascultase maşinal, fără să priceapă nimic. Se întoarse să le vadă pe cele două femei, ale căror bijuterii sclipeau în umbra lojii. Le înjură crâncen printre dinţi, româneşte, în şoaptă, şi se îndreptă spre ieşire, neluat în seamă de nimeni, ciocnindu-se de genunchii spectatorilor şi dibuind prin întuneric.

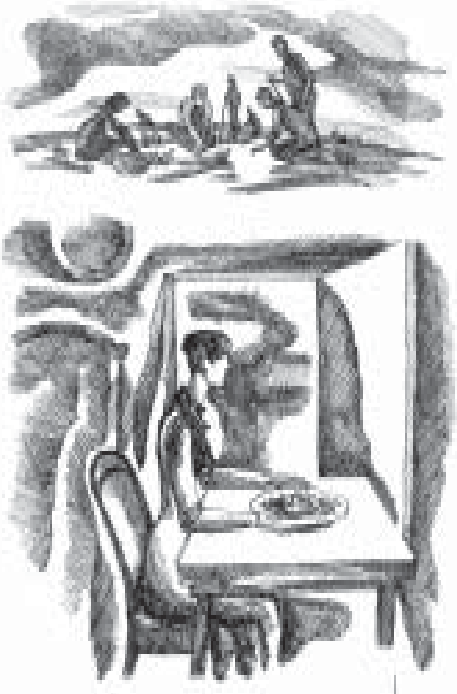

SALATA
1923

I

În comitatul Trei Scaune din Transilvania exista în veacul al XIX-lea o familie de mică nobilime provincială cu numele Debretzy. Nu se cunoaşte obârşia ei; nu se ştie când şi care rege al Ungariei sau palatin al Transilvaniei l-a lovit pe umăr cu latul săbiei pe un om numit Debretzy şi i-a dat acolada şi sărutarea. Vreme de câteva veacuri cei din neamul Debretzy au fost stăpâni de moşii pe care le lucrau ţăranii, şi au luat de la ţărani dijmă în grâu, corvezi cu carele, cu vitele şi cu braţele, daruri silite în păsări, unt şi ouă; şi uneori dreptul primei nopţi la căsătorii. Dacă ţăranii crâcneau, cei din neamul Debretzy, indignaţi că nişte iobagi ticăloşi îndrăznesc să puie la îndoială ordinea şi dreptatea unei lumi lăsate aşa de dumnezeu, binecuvântată de biserica romană şi universală şi consfinţită prin pactele şi statutele palatinatului Transilvaniei, puneau să-i spânzure. Altă dată, când îl vedeau pe vreunul mai zdravăn şi mai îndrăzneţ, îl luau cu ei la război: dacă crăpa în bătălie sau pe drumuri, era bine, că nu mai crâcnea; iar dacă se întorcea acasă viu şi cu pradă, iarăşi era bine, căci devenea omul stăpânului şi spera să mai fie luat o dată, şi să se mai îmbogăţească.

Pomeniţi în acte de pe vremea principelui Gabriel Bethlen, curând după anul 1600, cei din neamul Debretzy au găsit de cuviinţă să se lepede de papa şi de Roma şi de Biblia latină. „Suntem nişte oameni liberi, sau nu suntem? Ne e frică de cineva pe lume? Avem vreun stăpân? Nu! La ce ne mai trebuie atunci o persoană interpusă, un negociator între noi şi dumnezeu şi un stăpân al conştiinţei noastre? Conştiinţa noastră e a noastră cum sunt ai noştri ţăranii; dumnezeu e al nostru cum e a noastră sabia de la şold!" Iar ţăranilor le-au spus: „Oameni buni, adevărul e în *Instituţiunile* lui Johannes Calvinus; oricărui nobil care nu crede în ele îi dăm foc la castel şi-i luăm

vitele; vă dăm şi vouă din ele; veniţi să ne mântuim conştiinţa noastră liberă!"

Astfel, în deceniile care au urmat, cei din neamul Debretzy au tras nu o dată sabia pentru apărarea iubitei lor fără de zâmbet, religia catolică reformată.

În a doua jumătate a veacului al XVII-lea, când principele Francisc al II-lea Rákoczy s-a răsculat împotriva Casei de Austria, cei din neamul Debretzy şi-au poftit secuii şi maghiarii de pe moşii să încalece pe cai şi să meargă la război, pentru religie, libertate şi (când nu vedea prinţul) jaf. Rákoczy îi iubea pe aceşti căpitani secui, înalţi şi cu pielea măslinie; într-o seară, găzduit în casa unuia din ei, a băut în cinstea gazdei sale Debretzy dintr-un pahar de cristal de Boemia, cu flori tăiate în sticlă. Acest pahar, ţinut într-o cutie de fier pe care a ros-o rugina, s-a păstrat din tată în fiu şi se află şi azi în mâna celui din urmă coborâtor din neamul Debretzy.

Mai târziu, când, într-o vestită dietă a magnaţilor, Măria Theresia din Habsburg, împărătească a sfântului imperiu romano-germanic, regină a Boemiei şi Ungariei, arhiducesă şi ducesă a Austriei, Carnioliei, Stiriei şi Carintiei şi aşa mai departe, a cerut supuşilor ei maghiari apărare şi ocrotire, în sala adunării magnaţii au scos sclipitoare paloşe turceşti şi galante strigăte latine: *„Vitam et sanguinem pro rege nostro Maria-Theresia!"* În clipa aceea, în suita unui magnat transilvan, a tras sabia şi un Debretzy; pe urmă acesta a mers călare prin Silesia şi Bavaria şi Palatinat şi Wurttemberg, în lung şi-n lat, multă vreme şi a observat că fumul prafului de puşcă ars de tunurile franceze, prusiene şi austriece miroase la fel şi că de asemenea la fel miros după câteva zile câmpurile de bătălie presărate cu cadavre de ţărani francezi, prusieni şi austrieci, în uniforme albe, albastre şi verzi; şi a mai observat că în schimb aurul banilor din lăzi şi al podoabelor din biserici n-are nici un miros. S-a întors acasă după ani şi ani de zile, a cumpărat pământuri întinse şi şi-a botezat fata şi fetele rudelor cu numele „regelui Ungariei", Maria-Theresia. De atunci datează preferinţa pentru acest nume în neamul Debretzy, în care multe fete l-au purtat.

În a doua jumătate a veacului al XIX-lea, cei din neamul Debretzy erau cunoscuţi numai în colţul lor de comitat şi vestiţi

pentru statura lor înaltă. Se mândreau cu alianţa prin căsătorie a unor seminţii atât de nobile ca a conţilor Apor şi mai ales a baronilor Apor, care aceştia din urmă n-au vrut niciodată să accepte o schimbare a titlului lor, moştenit, ziceau ei, de la un general al regelui Arpad (dar mai probabil de la un soldat al dinastiei de Anjou).

Exista un colonel von Debretzy, care comanda un regiment de cavalerie şi a murit fără copii; apoi două fete tomnatice, Maria Theresia şi Carolina-Francisca-Josepha, şi fratele lor mai tânăr, Carol von Debretzy.

Carolina-Francisca-Josepha şi Maria-Theresia îl luau pe băiat în caleaşca lor cu hamurile bătute în ţinte de argint, trasă de cai frumoşi cu trandafiri la urechi, şi se duceau în trap mare în vizită la castelele şi conacele rudelor. Acolo beau ceai şi fumau ţigări subţiri de foi. Discutau ore întregi mereu acelaşi subiect: dacă neamul Bathory e mai vechi şi mai ilustru decât neamul Bethlen; dacă exista în comitat vreun neam mai bun decât neamul Apor şi neamul Debretzy; că baronii Fay de Uramhaza nu erau cunoscuţi, nu zic pe vremea regelui Ştefan, dar nici măcar sub dinastia angevină.

După aceea, se plictiseau şi schimbau subiectul. Maria-Theresia spunea că un nemeş nu poate răbda nedreptatea şi lipsa de generozitate; iar Carolina-Francisca-Josepha răspundea că un nemeş trebuie să-şi dea viaţa pentru cei mai slabi decât el şi nu trebuie să mintă, nici să facă vreo faptă urâtă, şi exemplul cel mai bun e strămoşul care şi-a oferit viaţa pentru „regele“ său Maria-Theresia de Habsburg-Lorena şi a îmbătrânit în războaie; dar Maria-Theresia sărea şi declara că exemplul cel mai bun era strămoşul care s-a lepădat de catolicism şi a trecut la religia reformată, fiindcă aşa-i cerea conştiinţa lui, cu toate persecuţiile la care se expunea astfel! Şi de aici se certau, iar Carol von Debretzy, băiat de zece ani, asculta cu ochi mari, fără să observe că sunt cam nebune.

Când se plictiseau şi de discuţii despre morala cavalerească, plecau îndărăt spre casă. În curte, aşteptau ţărani cu mustăţi şi cizme. Părinţii şi strămoşii lor merseseră la război pentru religia evanghelică şi pentru jaf, sub căpitănia părinţilor şi strămoşilor bătrânelor domnişoare Debretzy. Ţăranii îşi scoteau pălăriile.

– Ce vreţi? întreba Maria-Theresia, sau Carolina-Francisca-Josepha, cu o pasăre împăiată pe pălărie, un dram de nebunie în ochi şi cotul pe marginea trăsurii.

– Excelenţă, iarna a fost grea şi am mare nevoie de un sac de grâu. Mă rog foarte frumos, daţi-mi un sac de grâu împrumut.

— Un *nemeş* nu dă cu împrumut! spunea râzând bătrâna domnişoară Debretzy, Maria-Theresia, sau Carolina-Francisca-Josepha. Antal! Dă-i omului ăstuia doi saci de grâu! Tu ce vrei? întreba ea întorcându-se către următorul ţăran.

– Excelenţă... aş vrea un sac de grâu împrumut, că nu mai am...

– Un nobil nu dă împrumut, ci în dar! Antal! Dă-i şi ăstuia doi saci de grâu.

Ţărânii mulţumeau, înclinându-se până la pământ, şi plecau vorbind între ei:

– Tu, Pişta, sau Şandor, sau Ianoş: dacă toţi boierii ar fi ca ăştia... "

Pişta, sau Şandor, sau Ianoş întâi scuipa, apoi se gândea şi în sfârşit întreba, gâfâind sub povara sacului:

– Ce-ar fi, tu?

– Ar fi nişte sfinţi, tu Pista, sau Şandor, sau Ianoş.

– Pe dracu sfinţi... ar fi cerşetori, prostule. Ia saltă-mi sacul ăsta pe umăr, că nu ştiu cum l-am apucat şi-mi tot alunecă.

Încă n-ajunseseră cerşetori, când Carol von Debretzy îşi făcea serviciul militar în al 12-lea regiment de husari, „Maria-Theresia", din Seghedin. Un straja-meşter băut îi găsi nu ştiu ce pricină soldatului Debretzy şi-i vorbi nu numai aspru, ci şi jignitor. Soldatul Debretzy, care era mai înalt cu un cap decât toţi oamenii din escadron, răspunse iute şi brutal. Unterofiţerul îl înjură de mamă. Soldatul Debretzy trase sabia, o roti prin aer şi-l lovi în cap, tăindu-i în două obrazul, tâmpla şi urechea. În ultima zecime de secundă, muiase braţul, căci se înfuriase cumplit, dar nu voia să ucidă om; de aceea, oţelul nu sparse osul craniului. Unterofiţerul zăcu şase luni la spital între viaţă şi moarte, iar Carol von Debretzy fu judecat de curtea marţială. Colonelul Gabriel von Debretzy vorbi cu judecătorii şi le arătă că băiatul fusese jignit cum nu poate răbda nu un nobil, dar nici măcar un maghiar de rând. Sentinţa

fu astfel mai blândă: cinci ani de puşcărie, într-una din fortăreţele monarhiei.

Când ieşi din temniţă, frumos, subţire şi înalt, cu mustăţi mari, blonde, şi o paloare romantică datorită cazematei întunecoase, umede şi pline de şobolani unde fusese închis, surorile lui nu mai aveau nici pământ, nici casă. Nimic nu le mai rămăsese decât hainele de pe ele, caleaşca şi caii, cu care se mutaseră la rudele lor Apor. Ca şi strămoşii lor dinainte cu o mie de ani, câtă vreme aveau cai şi o casă pe roate, se simţeau slobode şi neatârnate; unde se găsea nutreţ pentru cai, era bine şi puteau rămâne.

Dar Carol, care era bărbat, trebuia să înveţe o meserie. Se duse la universitate, la Viena, se întoarse inginer şi intră în slujba uneia din noile societăţi petrolifere. Era vremea când se deschideau mereu noi puţuri de petrol sub Carpaţi, între 1880 şi 1900. Inginerul Debretzy lucră întâi la exploatările din Galiţia; acolo însă începu să fie rău văzut; se spunea în şoapte despre el că e socialist şi prietenii dezminţeau cu indignare această bănuială dezonorantă pentru un nemeş. Lucru de nemaiauzită ruşine la un fiu al neamului Debretzy, socialist! Nu mai fu invitat prin castele. Prietenii mai nobili nu-i mai spuseră „tu“. Avu două dueluri. Societatea îl mută la exploatările ei din România. Aici cunoscu în tren o domnişoară Sofia Lascari, se îndrăgosti de ea şi, după o curte scurtă şi furtunoasă, fugiră împreună în Transilvania, lăsând familia fetei furioasă de escapada neiertată cu un străin care nu numai că nu era ortodox, dar nici măcar catolic, şi n-avea nici un pogon de pământ.

Carol von Debretzy muri foarte curând şi soţia lui rămase silită să ceară mila părinţilor. Maică-sa, Davida Lascari, ar fi primit-o; dar domnul Lascăr Lascari puse o condiţie: să nu vadă copilul. Astfel că Maria-Theresia, fiica lui Carol von Debretzy şi a Sofiei Lascari, fu crescută de mătuşile Maria-Theresia şi Maria–Cairolina–Josepha, care fumau ţigări de foi, citeau romane ruseşti şi-i povesteau despre sufletele nobile şi cavalereşti ale strămoşilor. Pe Sofia von Debretzy, Lăscăruş Lascari, apucat de o cumplită lăcomie de bani în preajma morţii, o mărită cu un oarecare Şufană, ajuns din nimica toată milionar, fiindcă avusese terenuri petrolifere. Sofiei nu i se îngădui să-şi vadă fiica.

După marele război şi prăbuşirea vechii monarhii (măturşele muriseră), fata Sofiei se căsători cu un căpitan din armata română, tânăr ofiţer de mare viitor, dacă nu s-ar fi întâmplat în viaţa lui o întorsătură neaşteptată, pornită din câteva cuvinte schimbate la o serată în casa doamnei Vorvoreanu.

Casa aceasta era aşezată pe una din străzile mai vechi ale unui orăşel de frontieră. Peste acoperişurile de olane se vedeau, în seara aceea de început de vară, coroanele plopilor şi sălciilor negre în văzduhul de un albastru palid, în care, sus de tot, plutea cornul subţire al lunii şi o stea.

Printre casele scunde, cu viţă de vie căţărată pe streşini, acoperite cu olane şi spoite cu var, era una mai înaltă. Avea două etaje şi ziduri groase de cărămidă şi piatră, un balcon cu grilaj de fier, o poartă mare în ai cărei stâlpi erau săpate ocniţe unde putea şedea câte un om; şi într-adevăr aici şezuseră cândva arnăuţi de pază, cu hangerele şi pistoalele la brâu. In acea seară de vară a anului 1925, casa avea ferestrele luminate; veneau mereu trăsuri cu cucoane şi cu domni care intrau în curte, copitele cailor ţăcăneau pe piatra caldarâmului, ofiţeri călări soseau câte doi, câte trei, vorbind şi râzând, şi salutau în poartă pe superiorii lor care se dădeau tocmai jos din trăsură cu mişcări greoaie; generalul comandant al garnizoanei veni cu patru ofiţeri după el, toţi călări. In curte, slugile casei şi ordonanţele trimise înainte legau caii sau îi plimbau în rotocoale în jurul unui nuc uriaş şi bătrân. Iar de peste drum, din cea de-a doua casă cu două etaje de pe strada aceea, şi pe care scria *Marele Hotel Unirea*, cele cinci prostituate ale orăşelului, subalimentate, mizere şi oribil vopsite cu alb şi roşu, dădeau la o parte perdelele şi admirau cu timiditate pe străluciţii invitaţi ai doamnei Vorvoreanu, stăpâna casei celei mari, pe care-o moştenise în 1907 de la soră-sa, doamna Smadoviceanu, mare proprietară în judeţ.

Locotenentul Turtureanu, care venise dimineaţa dintr-un pichet de pe frontieră, se rugă de prietenul său locotenentul Spahiu, aghiotantul generalului comandant, să-l introducă şi pe el la balul doamnei Vorvoreanu:

– Prezintă-mă, monşericule, să mai văd şi eu altceva decât ţărani bulgari, comitagii şi broaşte din Dunăre. Mi-e dor de-un ceas de viaţă civilizată.

Locotenentul Spahiu, în pantaloni lungi cu *sous-pied*, ghete de lac cu pinteni, eghileţi, mănuşi albe şi cravată ca zăpada sub guler, se uită la locotenentul Turtureanu. Acesta avea o bluză de pânză ieşită la soare, cizme pline de praf şi pete întunecate la subsuori, unde haina îi era udă de sudoare. Sabie n-avea. Ar trebui să-i dea un rând de haine de-ale lui, să-i facă rost de o sabie, de cizme sau botine de lac, cu pinteni... O bătaie de cap teribilă.

– Dacă dai şampanie, te iau, zise el într-un târziu. Locotenentul Turtureanu, mare, osos, cu un născior subţire şi cârn şi ochişori rotunzi, cenuşii, apropiaţi de nas, râse cam galben, dar îi era prea poftă să se ducă:

– S-a făcut, monşericule. S-a aranjat!

Asta se petrecuse înainte de prânz. La opt seara, în mare ţinută şi cu ochii sticlind, mergeau amândoi, foarte ţepeni, pe strada care duce de la geamie în jos spre Dunăre. Soldaţii în trecere îi salutau, vânzătorii turci de alune şi floricele de porumb le ofereau marfa, nişte ţigănci se ţinură după ei întinzându-le buchete de flori pe care cereau un preţ exorbitant; dar cei doi tineri ofiţeri mergeau înainte, băţoşi, cu bărbia sus, mârâind câte un „hai sictir“ printre dinţi, ca să scape de vociferările vânzătorilor ambulanţi. Negustori din oraş, graşi şi gravi, cu soţiile lor pieptoase şi spătoase şi cu fetele gătite, plecaţi cu toţii la plimbare spre aleea de plopi de pe lângă Dunăre, răspunseră cu deferenţă la salutul elegant şi superior al celor doi ofiţeri, care le-ar putea face cinstea – cine ştie? – să le ceară fetele în căsătorie. Fetele care ştiau şi ele asta, şi din care una, la întrebarea: „cu ce fel de om ai vrea să te măriţi?“ răspunsese „nu concep decât ofiţer“, se roşiră, zâmbiră graţios, cu ocheade mult-grăitoare, şi una se uită chiar peste umăr, dar fără succes, căci amândoi erau prea ameţiţi ca să le dea atenţie. În schimb, tinerii ofiţeri se opriră în faţa „caselor“ doamnei Vorvoreanu, cum i se zicea în orăşel masivei clădiri cu balcon de fier forjat, şi stătură o clipă, ezitând. Era poate încă devreme, se gândi locotenentul Spahiu, şi va fi mai uşor să-şi introducă invitatul de contrabandă mai târziu, la înghesuială. Afară de asta, băutura îi dăduse idei. Îl luă de braţ pe locotenentul Turtureanu şi-l întrebă:

– Ascultă, monşer... Ce-ai zice de o incursiune pe la *Unirea*?

Celălalt se uită la el, apoi se-ntoarse şi se uită la hotelul în faţa căruia stăteau. Rânji şi zise:

– S-a aranjat! O să dansăm mai uşor p-ormă! Şi intrară amândoi, râzând, zăngănind din săbii şi din pinteni, ca să urce pe scara întunecoasă. Dar uşa era închisă. Bătură în geamul murdar, prin care aproape că nu se mai distingea nimic înăuntru. Bătură de câteva ori, din ce în ce mai tare, până apăru o femeie sfrijită, într-un halat care părea cenuşiu, fie din pricina murdăriei geamului, fie din a murdăriei proprii. Femeia ţinea în mână o lampă cu petrol şi se uita la ei, orbindu-i cu lumina roşiatică.

– Ce e cu voi, mă? întrebă locotenentul Turtureanu. Ce v-aţi încuiat aşa?

– Ne-a închis domnu doctor de la primărie, zise femeia pe un ton bosumflat şi trist. A fost azi după-amiază şi ne-a închis.

– Aoleo, fire-aţi ale dracului de nenorocite, spuse fără patos Turtureanu, şi începu să coboare: Haide, monşericule, că aicea e prăpăd...

Jos, pe trotuar, mai stătură o clipă, să se dezmeticească în aerul blând şi mângâietor al serii de vară. Bătea un vânt uşor şi moale dinspre Dobrogea, peste Dunăre şi peste miile de hectare de bălţi, canale, păpurişuri şi mlaştini, şi aducea miros de baltă, plin de emanaţiile noroiului, apei şi verdeţii grase şi înflorite. Pe cer se aprindeau stelele. O trăsură trecu prin faţa celor doi, înhămată cu doi cai cenuşii, de sânge englezesc, şi se opri în faţa porţii casei Vorvoreanu. Se dete jos un ofiţer de talie mijlocie, ţeapăn, cu faţa pătrată, şi căruia-i sticlea monoclul sub cozorocul chipiului. Cu sabia sub braţ, întinse o mână înmănuşată alb, ca s-o ajute pe cucoana de lângă el să coboare. Era înaltă şi subţire, într-o rochie de bal de mătase roz, cu multe falduri, şi o broboadă mare de mătase veneţiană, brodată şi cu ciucuri, de un roz pal, aproape alb, pe părul buclat şi blond. Cei doi locotenenţi salutară, clănţănind din pinteni. Ofiţerul răspunse serios la salut, apoi îi oferi femeii braţul şi intrară amândoi în casă. Turtureanu şuieră printre dinţi:

– Ce femeie, domnule! Mama lui! Ce-aş mai vrea şi eu una aşa la mine la pichet!

– Asta nu-i pentru tine, monşer, zise Spahiu. Îi face curte gheneralul, dar nea Petrică e gelos al dracului: e-n stare să se bată în duel cu gheneralul, când o simţi!

Soldatul de pe capră strunea cu greu caii cei suri.

– Şi ce cai, mamă, mamă! murmură Turtureanu. Ce-aş mai vrea şi eu nişte cai dintr-ăştia...

– Multe ai mai vrea tu, zise Spahiu ironic.

– Mai vorbim noi, monşericule, zise găliganul. Mai vorbim noi, peste câţiva ani...

Dar Spahiu nu dădu atenţie acestor cuvinte de care n-avea să-şi aducă aminte decât peste douăzeci de ani, cărunt, în bordeiul comandantului unei divizii de pe frontul dintre Nipru şi Don, generalul Turtureanu. Acuma se gândea numai că e prea târziu ca să mai stea pe trotuar şi, luându-l de braţ pe celălalt, intră cu el pe poartă, în casă şi pe scara cea mare cu covor roşu, şi cu un portret mare al unui Preda Cozianu Serdar, cu işlic şi caftan îmblănit cu samuri, şi cu mâna pe hangerul din brâu-i de mătase ca guşa turturicii. Doamna Vorvoreanu, având alături pe fratele ei Şerban Lascari, ce venise s-o viziteze în provincie, îşi primea musafirii în capul scării. Avea o rochie neagră, care, după moda anilor acelora, n-ajungea până-n pământ; şi purta pe mâinile-i ofilite un singur smaragd mare şi întunecat ca o băşică de cristal plină cu otravă. Era căruntă, scofâlcită, cu obrajii căzuţi, şi cu o plictiseală adâncă şi deznădăjduită în privirea-i pustie. Dădea recepţia aceasta într-un scop anumit, ştiut numai de ea şi de fratele său Şerban, bărbat scund, cu bărbuţă ce încărunţea, în frac şi cu decoraţii, şi cu mâinile împreunate sub burtica rotundă, ceea ce-i dădea un aer şmecher şi blajin.

– Ce lume... ce lume... murmură Şerban Lascari uitându-se la fetele tinere în toalete albastru-pal, verde ca apa, galbene, care dansau cu ofiţerii bostonul pe atunci la modă şi tangoul ce de-abia începea să fie la modă, pe podelele de scânduri lungi vopsite cafeniu-închis. Erau şi civili în fracuri strâmte şi cu gulere prea înalte, prefectul, primarul, preşedintele tribunalului şi cu magistraţii mai tineri.

– Ce lume... ce lume... Nu-ţi vine nebunia, Eleno-dragă? *Ça vous fiche le cafard, un trou comme ça*[1].

[1] Te-apucă nebunia într-un fund de provincie ca asta...

– Eu am ajuns să mă plictisesc şi la Paris ca aicea... nu mai simt diferenţele, murmură doamna Vorvoreanu, apoi zâmbi binevoitor unei tinere perechi care urcase scara şi se înclină.

– Vă aşteptam... A început dansul fără voi, zise doamna Vorvoreanu, aproape maternă.

După ce se depărtară musafirii, domnul Lascari murmură:

– Ei, cum dracu nu vezi nici o diferenţă între Paris şi satul ăsta?

– Nu văd, gemu soră-sa. Pentru mine e totuna. Sunt bolnavă, Şerbane...

Şerban Lascari se uită la ea, mirat şi deodată atent. Era scofâlcită, într-adevăr, lividă, cu cearcăne negre, şi pielea gălbejită ca pergamentul. De ce fel de boală putea fi vorba? A trupului sau a sufletului?

Generalul Ipsilanti, şeful de stat-major al diviziei, înalt, subţire, strâns în uniformă ca într-un corset, cu faţa îngustă şi părul cărunt, lins pe cap, se apropie cu monoclul în ochi.

– E o serată încântătoare, zise el înclinându-se. *Je vous remercie infiniment... je suis ravi*[1]*!*

Doamna Vorvoreanu zâmbi:

– Ai văzut ce fac eu pentru dumneata? Cilibia crede că pentru el dau balul; dar eu îl dau pentru dumneata, ca să invit pe cine-ţi place dumitale...

Şi se uită ca din întâmplare la cucoana blondă, cu buclele scurte pe cap ca un băiat, înaltă şi drapată în rochia de satin *rose-thé*. Avea nasul fin şi drept, fruntea boltită şi pură, ochi căprii, când veseli şi strălucitori, când întunecaţi şi sălbatici, şi un râs fermecător, cu dinţi ca mărgăritarele, neaşteptat la o fiinţă atât de înaltă şi cu portul de o mândrie nobilă şi la fel de sălbatică precum îi era uneori şi privirea sumbră.

– Cine e splendoarea aia? întrebă Şerban Lascari, în timp ce generalul Ipsilanti îi sărută mana doamnei Vorvoreanu, recunoscător şi fericit, şi pornea spre cucoana în *rose-thé*.

– E nevasta căpitanului de colo, cela ţeapăn, pătrat şi cu monoclu, zise doamna Vorvoreanu, şi-i arătă un ofiţer care şedea la o măsuţă de joc cu primarul, preşedintele tribunalului

[1] Îţi mulţumesc foarte mult... sunt încântat!

şi medicul-şef al oraşului. Ofiţerul era un bărbat de vreo treizeci de ani, încruntat şi fără zâmbet, cu ochi albaştri ai căror privire fixă era greu de îndurat. Părea că nu vede nimic şi juca cu gravitate.

– Un căpitan Dumitriu... Ea ştii cine e? E fata Sofiei din prima căsătorie.

– Ce? Ia s-o văd! exclamă Lascari uimit şi se-ntoarse s-o vadă. *Ça, par exemple*[1]*!* Nu mă aşteptam! Ţţţ! E foarte, foarte bine! Da ştii că nu seamănă... nu seamănă de loc...

– Seamănă cu cei din partea lui tată-său... murmură doamna Vorvoreanu. Ştii că nu mi-a făcut nici o aluzie la rubedenia noastră... de altfel, te pomeneşti că nici nu ştie. În orice caz, nu eu trebuie s-o recunosc, ci ea pe mine, aşa că, te rog, nu te repezi s-o iei cu „nepoţico".

Şerban Lascari dădu din cap; înţelesese. Se-ntoarse spre generalul Cilibia, comandantul garnizoanei. Gras, roşu-vânăt, apoplectic, cu ceafa revărsată peste guler, cu burta uriaşă presărată cu nasturi de alamă şi cu decoraţii, generalul iese apropie cu picioarele crăcănate:

– Coniţă Eleno, e de neuitat; poftim o floare, gâfâi el astmatic, întinzându-i un trandafir. Domnule Lascari, surioara dumitale e cea mai încântătoare fiinţă din lume... Din 1907 o cunosc, de când cu... în fine... şi de atunci sunt un adorator al dumneaei...

– Dacă-i aşa, n-o să-mi refuzi o rugăminte, zise doamna Vorvoreanu, în seara asta pe care am organizat-o pentru dumneata, ca să nu te plictiseşti pe la noi... Nu mă refuzi, nu?

– Nu, coniţa mea. Nu, coniţă Eleno. Dar spune-mi repede că mă usuc de sete: aş vrea un şpriţ.

– Uite: Cezar, nepotu-meu, băiatul lui Şerban, e soldat în regimentul 16; dă-i drumul acasă, nu-l mai pisa cu milităria...

Generalul Cilibia începu să râdă gras:

– Îmi ceri mofturi... tragi cu obuzierul de 105 în muşte... Mă, prinţule!

Generalul Ipsilanti, care vorbea cu doamna Dumitriu, se-ntoarse.

– Prinţule, vino-ncoace... Iartă-l o clipă, coniţa mea... Ascultă-mă: să-i dai drumul soldatului Lascari, din regimentul

[1] Ei, asta-i bună!

16 roşiori; la vatră! La vatra părinţilor săi plugari! zise el şi începu să râdă gâdilat de contrastul dintre cuvântul militar făcut pentru o armată de ţărani şi cum ştia el casa Lascari din Bucureşti. Generalul Ipsilanti se uită la doamna Vorvoreanu şi la Şerban Lascari, apoi dădu din cap, zâmbind, şi păru că vrea să plece iar, dar Cilibia îl apucă de mânecă:

– Ascultă, domnule...

Şi se uită la monoclul zveltului, uscăţivului şi foarte înaltului Ipsilanti.

– Ascultă, domnule. Dacă ţi-ai pune un monoclu şi în c..., ai fi bun de telescop!

Şi începu să râdă şi mai tare, gata să plesnească, vânăt de congestie. Generalul prinţ Ipsilanti tresări, înghiţi o dată în sec, apoi răspunse, pocnind din călcâiele împintenate:

– Domnule general, dacă v-aţi uita prin lentila dindărăt, aţi vedea prin cea din faţă totdeauna inamicul!

La acest răspuns marţial, Cilibia începu să răcnească de râs, încât doamnei Vorvoreanu i se făcu teamă că-l vede căzând jos, fulgerat de apoplexie. Ipsilanti se înclină ţeapăn şi se duse s-o poftească la dans pe doamna Dumitriu. Cilibia îşi veni în fire, ceru un şpriţ şi zise:

– Îmi place, dobitocul! A, pardon, poate că sunteţi rudă... că dumneavoastră, protipendada, sunteţi toţi rude...

– Nu, cu el nu suntem, zise amabil doamna Vorvoreanu.

– E dobitoc, dar îmi place, în 1913, când înaintam în Bulgaria, tot sub ordinele mele era. În fiecare dimineaţă, primeam telegrame de la guvern: *„Opreşte înaintarea. Supărăm marile puteri. Austro-Ungaria protestat majestatea sa regele."* Eu adunam ofiţerii la raport: „Domnilor, căcănarii de miniştri vor să ne oprim. Noi mergem înainte. Încălecarea! Înainte marş! Şi cine mergea ăl mai departe? Domnul colonel Ipsilanti. Bun băiat. Dobitoc, dar excelent băiat. Mai dă-mi un şpriţ, coniţă Eleno.

În clipa aceasta generalul Ipsilanti dansa un vals cu doamna Dumitriu şi murmura privind-o:

– Ştii că nu mă aşteptam să găsesc o persoană ca dumneata în orăşelul ăsta... când te-am zărit prima dată, nu ţii minte?

– Nu, zise doamna Dumitriu zâmbind cu farmec şi oarecare indiferenţă.

– Făceam un tur călare pe aleea de lângă Dunăre, şi dumneata erai cu copiii, cu căruciorul şi cu o femeie după dumneata...

– A, doica...

– Da, şi mi-am zis: „ai cui or fi copiii, că nemţoaica e remarcabilă“, spuse generalul, galant şi dezinvolt. Dansau în mijlocul sălii, sub policandrul de alamă în care luminările de ceară fuseseră înlocuite cu becuri electrice.

– Pe urmă te-am văzut călare cu Petrică şi mi-am dat seama... Rareori am văzut femeie să se ţie pe cal ea dumneata, parol...

– Am fost mai de mult călăreaţă: la circ, zise foarte serios doamna Dumitriu, dansând cu gravitate şi ţinându-şi cu stânga un fald al rochiei roz. Generalul o privi înlemnit, apoi râse şovăitor:

– Ei, asta-i... îţi baţi joc de mine... Eşti cucoană mare, nu eşti rudă cu Lascarii?

Ea zâmbi şi nu răspunse, înclinându-şi cu graţie capul pe un umăr, fiindcă nu-i plăcea să-i vorbească în nas cineva care mirosea prea tare a vin.

– Aş vrea să ne mai vedem... murmură generalul. Taraful de lăutari al vestitului Cascarache, cunoscut în toată balta Dunării, isprăvise valsul.

– Cred că doamna Vorvoreanu o să mai primească, zise doamna Dumitriu cu o răceală politicoasă.

– Da... dar eu aş ţine să te văd mai curând, şopti generalul sărutându-i mâna. Ea zâmbi amabil şi spuse cu fermitate:

– Sunt prea ocupată cu casa şi cu copiii. Când o să fie mai mari, o să ies în lume mai mult, şi-o să-mi facă foarte mare plăcere să vă văd.

– Când? şopti generalul, cu o patimă mimată cu exagerare.

– Păi... când se fac copiii mai mari, râse doamna Dumitriu: peste vreo cinci-zece ani...

Generalul Ipsilanti se înţepeni şi nu mai spuse nimic.

Târziu noaptea, pe străzile tăcute şi pustii, la răspântiile cărora vardiştii de noapte salutau pe ofiţerul din trăsură, doamna Dumitriu îşi dădu de pe cap pe umeri vălul din mătase de Veneţia. Bătea vântul dinspre Dunăre şi cerul se umpluse de nori, dar ei îi era cald.

– Ai câştigat sau ai pierdut? Întrebă ca să spuie ceva.

– Câştigat, răspunse scurt căpitanul Dumitriu. Apoi, după îndelunga tăcere (copitele cailor păcăneau pe caldarâm şi roţile cu cauciuc uruiau înăbuşit), căpitanul îi luă mâna şi-o sărută de câteva ori, apăsat.

– Ah... mi-a luat-o vântul! exclamă doamna Dumitriu şi sentoarse cu vioiciune: broboada scumpă *rose-thé* zburase.

– Să ne-ntoarcem. Măi, Gheorghiţă.

– Ordonaţi! zise soldatul de pe capră.

– Nu, Las-o... o găseşte un om-sărac, spuse doamna Dumitriu, uşor, cu mica beţie de mândrie de care suferiseră pe vremuri mătuşele ei când se ruinau cu bună-ştiinţă. Căpitanul o privi o clipă, uimit şi foarte impresionat: aşa ceva era ca în romanele cu eroi din lumea mare.

– Bine, dragă... dar eu nu-ţi pot cumpăra curând a doua, mormăi el, sufocat de admiraţie. Mână înainte, Gheorghiţă.

Vântul era răcoros şi cu mireasmă de zăvoaie înflorite. Căpitanul Dumitriu murmură, luând mina nevesti-si între ale sale:

– M-am gândit să cer o mutare... în altă garnizoană sau în altă armă.

Doamna Dumitriu nu spuse nimic. Apoi, după un răstimp, întrebă, încercând să pară indiferentă:

– De ce? Eşti bine aici.... bine văzut... Comandanţii te apreciază...

– Am să cer mutarea, repetă el încet. În altă garnizoană, sau în altă armă. Ai ceva contra?

Ea îşi puse capul pe umărul lui:

– Nu, dragul meu. Poate că e mai bine aşa... Căpitanul Dumitriu o cuprinse cu braţul şi o strânse la piept. Ea, cu obrazul zgâriat de galonul aurit de pe epoleţi, oftă fericită:

– Ce bine e...

– Mda, mormăi el grav, cu monoclul sub sprinceana încruntată.

A doua zi dimineaţă, căpitanul Dumitriu se prezentă la raport generalului Ipsilanti şi-l anunţă în poziţie de drepţi, că e hotărât să ceară mutarea în altă garnizoană, sau în altă armă. Se uita drept la el, cu ochii lui albaştri a căror privire era greu de suportat. Generalul, monoclat şi el, se schimbă la faţă şi se uită la hârtiile de pe birou:

– Hem... hem... da... bine, voi aviza...

Afară, pe fereastra cazărmii, se vedea un maidan pustiu, cu grămezi de gunoaie şi un câine slab care scobea pământul cu ghearele. Dincolo, un calcan enorm, lung de tot, de zid cenuşiu: cazărmile grănicerilor. De undeva, veneau ţipete stridente de goarnă. Trompeţii „boboci", în cerc în jurul unuia vechi, îşi încercau priceperea cu orăcăituri metalice, gâtuite. Apoi, iarăşi, trompetul cel vechi le arăta, sonor şi melancolic:

„Trece, trece
Regimentul zece..."

Generalul Ipsilanti ceru la telefon pe colonelul comandant al regimentului care păzea frontiera de uscat cu Bulgaria:

– Ascultă, colonele, mi se pare că nu ţi-a venit un ofiţer în locul ăluia... cum îl chema? Ala pe care l-au omorât comitagiii? Aşa, ăla. Ţi-l trimit pe căpitanul Dumitriu, de la statul-major al diviziei... da, da, să mai vadă şi el puţină frontieră, aşa, haha, sigur că da...

Afară, goarnele trompeţilor începători zbierau înfiorător, metalic, sub cerul alburiu şi incandescent.

II

Ziua fusese caldă, uscată, apăsătoare. Cerul albicios, fierbinte, n-arătase nici un nor. Bătuse vântul, dar un vânt cald, ca o suflare din gură de cuptor. Copacii (salcâmi cu frunzişul puţin şi subţire) erau plini de praful adus de vânt de pe stepă. Iarba pălise; se veştejea văzând cu ochii.

Pe la prânz, nimeni nu umbla pe uliţele satului, într-o uliţă se stârniseră răcnete, la ivirea unui câine care turbase de căldură şi de sete; ţăranii îl goniră cu pietre, iar el fugi chelălăind de moarte, până amuţi, după ultima lovitură la mir. Pe urmă iarăşi fusese tăcere.

Mai pe seară începuseră să umble care cu boi, cu ţărani bulgari, morocănoşi, într-însele. Trecuse o ţărancă turcoaică, cu feregea neagră; altele, tătăroaice, se adunaseră la puţul de la răscruce: femei cu şalvari liliachii sau trandafirii, cu multe cute şi cu fundul jos de tot, şalvari la care trăgea cu ochiul, mahmur, ostaşul de santinelă din poarta companiei, căruia i se încălzea ţeava puştii pe umăr, la soare.

Se întoarseră de la câmp şi plutoanele care făcuseră instrucţie; bluzele soldaţilor erau ude de sudoare, feţele trase, roşii, ochii sticloşi, gurile deschise, uscate de sete. Cei care duceau în spate manşoanele ţevilor de mitralieră cu răcire cu apă păreau zdrobiţi de povară, ca şi cei ce cărau cutiile cu muniţii. Ofiţerii erau la fel de prăfuiţi ca şi soldaţii; tot cu sprâncenele şi genele cenuşii de colb şi cu hainele ude de năduşeală; dar erau călări, şi caii, la pas, uzi şi ei, nu păreau obosiţi, căci trăgeau la grajd.

Căpitanul Dumitriu îşi pusese monoclul în buzunarul de la piept, căci se aburea mereu. Descăleca în curte, dădu ordinele pentru patrulele de frontieră din noaptea aceea, trecu iar prin curte, unde locotenentul Turtureanu pusese un soldat să-i toarne apă cu vadra pe cap şi pe trupul gol până-n brâu, şi-i striga:

– Don căpitan, faceţi şi dumneavoastră duş!

Dar căpitanul era prea obosit. Deschise o portiţă de scânduri spoite cu var şi intră într-o curte cu zarzavaturi prăfuite – mai ales pătlăgele roşii şi vinete şi salată, toate cu frunzele parcă opărite de căldură, cenuşii de praf, pleoştite – şi intră în casa lungă, ţărănească, acoperită cu stuf. Pe când intra, mai auzi glasurile şi râsetele soldaţilor, tropăit de bocanci şi ţăcănitul închizătoarelor de la puşti, din care cei întorşi din patrulă scoteau cartuşele.

Doamna Dumitriu şedea într-un scaun pliant de pânză, la fereastra deschisă, şi se uita afară, la întinderea de pământ galben, cu iarbă săracă, balegi uscate şi fără nici un copac. Nici măcar cu tufişuri.

– Admiri natura? întrebă soţul ei. Ea dădu din cap:

– Îmi place, zise ea, şi se uită mai departe la asfinţitul roşu, cu dâre uriaşe de purpură trase pe cer deasupra stepei. Căpitanul se duse să se schimbe în odaia de dormit. Aveau o odaie de dormit, una pentru copii şi una de mâncare, toate trei lipite cu lut pe jos, cu ferestre mici, pătrate, şi cu scoarţe ţărăneşti pe pereţi. Ţăranul bulgar la care stăteau se strânsese într-una singură şi feciorii lui se mutaseră pe la rude. Nu-i vedea nimeni. Gospodăria o ţinea doica, ea vedea şi de copii, şi muştruluia ordonanţa. Doamna Dumitriu şedea în scaunul pliant şi citea, sau se plimba pe câmp; iar căpitanul era toată ziua la instrucţie,

iar noaptea, adeseori, stătea la companie, sau pleca pe frontieră cu patrulele.

Acuma ieşi din odaie, spălat, parfumat cu apă de Colonia şi în veston alb. Era obosit şi-i era foame, întrebă:

– Mâncăm ceva?

– Eva! chemă doamna Dumitriu.

Femeia vârî capul pe uşă, apoi dispăru. Peste câteva minute, începu să pună masa, ajutată de soldatul în papuci de postav kaki, vestă albă şi şorţ. Aprinseră lampa cu petrol, pe care o înconjurară îndată zeci de muşte, de molii, de ţânţari, care umblau pe sticla ei aburită. Cu picioarele fripte, gâzele ameţite de lumină şi de căldură cădeau în farfuriile cu mâncare. Înotau în oţetul şi untdelemnul salatei de roşii.

– Calde sunt roşiile astea, zise căpitanul Dumitriu, la masă. Apoi bău apă şi zise: Caldă e şi apa. Pe urmă se opri din mâncat şi spuse:

– Parcă nici mâncarea n-are gust... Stătu o clipă, şi se uită la nevastă-sa:

– Să nu-ţi pară rău că ne-am luat... N-o să stăm aici o mie de ani...

– Mie îmi place, zise dânsa. Îmi place. Aici e pământ adevărat... oameni adevăraţi... ca în povestirile din Caucaz ale lui Tolstoi... De ce să nu fie bine? Suntem împreună, nu ne pasă de nimeni...

El îi luă mâna şi i-o sărută. Stătură mână-n nună multă vreme, la masa cu mâncărurile începute, cu salata în care se înecau moliile şi cu carafa cu apă sălcie, gălbuie în lumina lămpii de petrol. Apoi căpitanul încercă iar să mănânce:

– Sunt proaste roşiile astea, zise el. Sunt fleşcăite. Ce au?

– N-au apă... E seceta asta...

– O să-ţi dau mâine zece soldaţi, să ude toată ziua salata şi roşiile, zise el. Măcar atâta lucru să avem în pustiul ăsta... Hai să stăm puţin afară, că se face noapte, şi e senin...

O luă de braţ şi o conduse afară pe nevastă-sa, se-ntoarse şi-i cără afară scaunul, îşi luă şi el un scaun de răchită împletită şi-şi aprinse o ţigară de foi. Iarăşi îi luă, cu gestul său obişnuit, mâna lungă şi îngustă, cu degetele ca fusele, şi statură aşa în întuneric, fără să spună nimic nici unul, sub bolta albastră,

plină de stele sclipitoare, tremurătoare, picături de foc lichid. Pietrele erau calde, lutul era cald şi aerul fierbinte. Urlau câinii în capătul satului. Trecură călăreţi pe uliţă; apoi, după o îndelungă tăcere, porni o patrulă. Alături, în curtea companiei, se auzea glasul răguşit şi răstit al lui Turtureanu:

– Hei, ostaş! Care eşti acolo? Ia vino la mine! După aceea, câteva clipe, numai mormăituri nedesluşite, apoi, dintr-o dată, plescăind zgomotos, palme. Un glas gemu:

– Nu daţi, don 'lent.

– Care să nu dau – icni duşmănos glasul lui Turtureanu, cu acompaniament de palme răsunătoare – care să nu dau, biserica şi parastasul şi închinarea cui te-a făcut?

Doamna Dumitriu tresări, şi mâna i se zgârci în mâna mare şi pătrată a soţului său.

– Ce face acolo omul ăla? întrebă ea cu glas schimbat. Ce josnicie... vai, ce groaznic, ce ruşine, murmură ea şi sări de pe scaun. Căpitanul se ridică şi ieşi din curte. În mijlocul curţii companiei, Turtureanu îi trăgea palme din răsputeri unui soldat care stătea în poziţie de drepţi, încremenit, şi se cutremura şi se clătina la fiecare izbitură, căci locotenentul îşi lua vânt ca să-l lovească, cât putea de departe.

– Domnule Turtureanu, rosti rece căpitanul. Celălalt se opri şi văzu în întuneric vestonul alb, vârful aprins al ţigării de foi şi sticlirea monoclului.

– Fii bun şi vino puţin la mine.

Şi intră în clădirea unde un plutonier scria la o masă, cu spatele la rastelurile cu puşti aliniate la perete.

În biroul său, cu harta frontierei pe zid şi cu pistolul în toc de piele agăţat în cuier, căpitanul Dumitriu făcu mai mare flacăra lămpii, apoi se-ntoarse către celălalt. Locotenentul era năduşit, cu ochii tulburi şi mai înalt decât el. Era roşu la faţă şi mâinile-i mari erau roşii.

– Domnule Turtureanu, nu-ţi permit să mai loveşti niciodată un soldat! Azi e a treia oară că-ţi spun. De-acum înainte, n-am să-ţi mai spun nimic; am să iau alte măsuri.

– Don căpitan, am onoarea să vă raportez: ostaşul se pişa pe zidul companiei, bazându-se că e noapte, în loc să se ducă şi el după casă! vorbi celălalt, duhnind a vin ca o gură de pivniţă.

– Şi ăsta e un motiv să-l loveşti? Sunt ţărani, ce vrei să ştie? Eşti băut, domnul meu, şi când eşti băut înjoseşti uniforma pe care-o porţi! Ai să ţii arest de cameră o săptămână: n-ai decât să te îmbeţi acolo, cu uşa închisă! zise căpitanul, pe un ton biciuitor, cu dispreţ şi scârbă.

– Am onoarea să raportez: în toate unităţile în care-am făcut serviciu, se bătea! zise Turtureanu, congestionat şi înfuriat de şfichiuirea dispreţuitoare din glasul căpitanului. Acesta răspunse:

– În unitatea pe care o comand eu nu se bate. Bună seara.

Şi-i întoarse spatele, ieşind. Turtureanu pocni din pinteni:

– Să trăiţi!

Apoi, singur, murmură:

– N-ai să comanzi tu multe unităţi, dumnezeii mă-ti de cap pătrat... neamţul dracului...

Întors în curtea casei unde stătea, căpitanul Dumitriu o găsi pe nevastă-sa în picioare, plimbându-se printre straturile de salată. Când îl văzu, veni la el, repede.

– Ce-a fost?

– Nimic... O bestie... Hai, nu mai da tu atenţie la lucruri de-astea...

Se aşezară iar, şi el îşi aprinse o ţigară de foi. Apoi, mai târziu murmură:

– Dac-ai luat un militar...

– N-am luat un militar, te-am luat pe tine, zise doamna Dumitriu.

Părea liniştită, dar nu era. O tulburase cumplit, o jignise adânc ce se-ntâmplase alături. Să loveşti un om, un om ca tine, să-l loveşti peste faţă... Răsufla greu, revoltată, simţindu-se umilită, înjosită de ce i se făcuse unui om ca şi ea.

Era poate după miezul nopţii, şi ea tot nu putea să adoarmă. Alături, în pat, soţul ei răsufla adânc, liniştit, sforăind uşor din când în când. Afară era o tăcere uriaşă, din care ţârâitul nesfârşit al greierilor nu se desluşea ca zgomot, ci ca o vibraţie şi o formă a tăcerii. Numai când se auzea câte un lătrat stins, departe de tot, se simţea cât de mare e tăcerea. Rareori, tropăia pe uliţă o patrulă întoarsă de pe frontieră, sau în drum într-acolo, şi pe urmă iarăşi nimic, decât golul fierbinte şi uscat în care ţârâiau miliarde de greieri. Cum stătea în pat, doamna Dumitriu, vedea pătratul ferestrei deschise, plin de stele.

Undeva în noapte răsună un foc de puşcă. Foarte departe, încă unul. Apoi începură să pârâie neîntrerupt. În pătratul de cer plin de stele, se ridică o stea verde, care se sparse în trei altele, şi acestea coborâră încet până pieriră. O bubuitură seacă, un pocnet surd, se amestecă în pârâitul împuşcăturilor. Apoi încă una şi deodată nu se mai auzi nimic – o secundă. Pe urmă glasuri, strigăte, tropot greu prin curte. Cineva bătu în uşă, strigând înăbuşit:

– Don căpitan! Don căpitan!

– Petrică, te cheamă, zise doamna Dumitriu, zgâiţîindu-l. El sări din pat fără un cuvânt, suflând greu, se îmbrăcă în întuneric, îşi trase cizmele gemând, ieşi şi întrebă răguşit:

– Ce e?

Cel care bătuse în uşă răspunse ceva nelămurit şi se depărtară amândoi repede, vorbind. Aici, în preajmă, era agitaţie, tropăit de bocanci, se auzeau strigăte:

– Pluton, ascultă comanda la mine! Pluton – drepţi! La stânga! Înainte, marş!

Şi pasul cadenţat al trupei umplu uliţa, greu şi ritmic: *trop-trop, trop-trop...*

În curte uruia ceva cu zgomot de cărucior, dar şi de fierărie; apoi acel ceva, însoţit de ţăcănit de copite de cai, se depărta în noapte, pe uliţă. Încet-încet se potoli zarva; se mai auzeau vorbind mai liniştit nişte soldaţi, iar câmpia vibra ca mai înainte de ţârâitul infinit al greierilor, sub cerul mare şi sclipitor şi fierbinte. Doamna Dumitriu ieşi, în halat, şi-i găsi pe doică şi ordonanţă în picioare în prag.

– S-au trezit copiii, Eva? întrebă ea.

– Nu, coniţă, dorm.

– Ce-a fost, Vasile? întrebă doamna Dumitriu.

Soldatul, desculţ, în pantaloni şi cămaşă deschisă pe piept, mormăi:

– Iar au dat comitagiii peste noi... la pichetul 16...

– Şi... domnul căpitan s-a dus acolo? întrebă şovăind doamna Dumitriu.

– S-a dus, cu toată compania, pe frontieră, zise flăcăul. Da nu-i mai prinde: ăia lovesc, şi s-au şi dus. Ce să-i prindă... he–hei! Noapte fără lună, şi-au ales-o ei bine...

Doamna Dumitriu nu spuse nimic. Ascultă multă vreme. Deodată izbucniră iar împuşcături şi o rachetă ţâşni în aer desfăcându-se în trei stele. Apoi focul slăbi, mai pocni o împuşcătură şi încă una şi nu se mai auzi nimic

– Doamne, maica domnului, păzeşte-ne.... gemu doica şi-şi făcu cruce.

– S-a speriat careva si-a tras în vânt, mormăi flăcăul.

Doamna Dumitriu mai stătu cu ei poate o jumătate de ceas, apoi îi trimise să se culce şi se aşeză în faţa casei, lângă şirurile de salăţi care se ofileau în căldura uscată a nopţii de secetă. Aşteptă multă vreme, cu inima strânsă, cu auzul atent, încordat. Dar nu se auzea nimic, decât ţârâitul greierilor, care se umfla şi scădea, ca o răsuflare imensă şi vibrantă a stepei fierbinţi în întuneric.

Trecuse un ceas, poate două, poate mai mult. Începuse să se răărească bezna; spre răsărit, peste pământul nesfârşit şi golaş, începu să se lumineze cerul de un abur palid.

Pe uliţă se auzi tropot şi glasuri. Şi iarăşi tropăit. Şi ţăcănit de copite de cai pe pietroaiele drumului. Intrară în curtea companiei şi oamenii şi caii. Doamna Dumitriu se apropie de portiţă, să audă glasul soţului ei, sau să priceapă ce-a fost, unde este el, ce se petrece. Dar nu-l auzi. Glasurile erau străine, glasuri de soldaţi. Spuneau: „Pune-i colo, unul lângă altul. Măi, Stan Vasile, adă nişte paturi de la magazie şi puneţi-le peste ei“.

Apoi îi auzi pe doi care vorbeau aproape de gard.

– Care, mă? spunea unul. Care, Florea Ion?

– Da, mă, săracul, spuse al doilea. E colo, poţi să te duci să te uiţi...

– Fugi mă, că minţi! Cum să i le taie, mă?

– Du-te şi te uită... Îi taie cu baioneta un pătrat pe lângă gură, şi buzele îi cade afară; parcă-i cap de mort; da' roşu. Roşu, şi cu dinţi albi. Parcă râde.

– Fugi, mă, că minţi, îngăimă primul.

– Du-te să vezi, zise liniştit al doilea.

Apoi nu se mai auzi nimic. Deodată acelaşi glas care vorbise de pături strigă poruncitor:

– Mă, ostaşu ăla! Lasă, nu te mai uita, că n-ai ce să vezi; pune pătura la loc şi vezi-ţi de treabă, fuga, marş! Căprar

Motancea! Pune aici doi ostaşi de santinelă, să nu mai vie să se uite ăştia la morţi ca proştii! Măcar de v-aţi învăţa minte altă dată, să fiţi cu ochii în patru, răcanii dracului.

Doamna Dumitriu se înfioră şi se-ntoarse să se aşeze pe scaunul pliant, lingă salatele veştejite de căldură şi de secetă.

Mult mai târziu, când se făcuse ziuă, auzi iarăşi tropăit de bocanci, şi uruitul cărucioarelor de metal, şi glasul soţului ei. Se repezi şi-l primi când intra pe portiţă. Nu se uită la ea şi vorbi morocănos:

– De ce nu dormi?

– Ce-a fost, Petrică? întrebă ea.

– Nimic... Un atac de comitagii. Pune ceasul să mă scoale la şase.

Se trânti pe pat, îmbrăcat, şi începu numaidecât să răsufle regulat. Ea se întinse lângă el, iar el întinse mâna prin somn şi i-o puse peste piept, sub gât, şi dormi aşa, greu, mormăind prin somn.

III

Doamna Dumitriu adormi, obosită de veghea şi de emoţiile de noaptea trecută. Visă lucruri groaznice şi tulburi, dar îşi zicea mereu: „Nu e nimic... nu e adevărat, visez“. Îi vorbea soldatul Florea Ion, cu buzele tăiate din rădăcini, şi cu pătrat mare, roşu, sub nas, un pătrat din care rânjeau dinţii mari şi albi ca ai unui cap de mort. Dar ea se gândea: „Nu i-au făcut nimic: visez. Am visat că i-au făcut ceva. Într-o clipă când somnul îi era şi mai rărit, se gândi: Nu există nici un soldat Florea Ion, numai în vis am auzit de el“, îşi dădu seama că deşteptătorul zbârnâie, că soţul ei se scoală, se-mbracă fără zgomot şi iese şi se hotărî, tot pe jumătate în vis, să-l întrebe ce-a fost cu adevărat, apoi începu iarăşi să viseze, şi nu se trezi decât spre amiază, obosită şi ameţită. Afară era iarăşi o zi apăsătoare, cu aer fierbinte şi vânt ce aducea pulberi uscate peste stepă. În curte se auzeau glasuri domoale de bărbaţi vorbind bulgăreşte, îşi puse halatul de casă. Şi ieşi în prag. În grădina de zarzavaturi, vreo zece-cincisprezece ţărani cu opinci şi în haine de

postav cafeniu, ţesut în casă, cărau apă cu vedrele şi cu stropitorile, de la puţ. Un soldat cu baioneta la puşcă, asudat şi rezemat cu spinarea de gard, se uita la ei, prostit de căldură. Îi curgea sudoarea pe obraji. Şi lor le curgea sudoarea pe tâmple şi pe frunte, şi cărau mereu apă, o vărsau la rădăcina tufelor de roşii şi de vinete şi în şănţuleţele straturilor cu salate. Cei cu stropitorile turnau şi pe foile verzi care acuma străluceau, ude, pline de şiruri de picături argintii.

Doamna Dumitriu se uită la ţăranii bulgari. Erau oameni în toată firea, gospodari, nu tineri. Unul avea mustăţi cărunte şi sprâncene sure. Altul, roşu în obraji, rotund ca o minge, cu ochi negri şi rotunzi, lăsă vadra jos ca să-şi scoată pălăria şi să se şteargă cu mâneca pe capul ras şi albăstriu, lucios ca o bilă de metal, şi la fel de rotund ca toată fiinţa ţăranului. Era atât de caraghios şi părea atât de cumsecade, încât doamnei Dumitriu îi veni să râdă; dar în ochii lui rotunzi era o îngrijorare care-i aduse aminte într-o clipită de spaima nopţii. Stătu câtăva vreme uitându-se la oameni cum udă salatele. Unul din ei era un bărbat falnic, lat în umeri, cu glasul de bas, şi n-avea mai mult de treizeci şi cinci de ani. I se făcu ruşine că-l vede udând grădina: un om ca ăsta ar fi trebuit să fie liber şi stăpân, la el acasă, pe gospodăria lui.

Când veni la prânz căpitanul Dumitriu şi se aşeză la masă, obosit şi încruntat, nevastă-sa îl întrebă:

– Petrică... ce-i cu ţăranii ăştia din grădină?

– I-am pus să stropească, să nu stea degeaba, zise el.

– Dar... ce caută aici?

– Sunt arestaţi... pentru anchetă.

Căpitanul Dumitriu mânca cu poftă din salata de roşii: erau proaspete, reci.

– N-au nici un amestec cu comitagiii... Aia vin de peste frontieră, noaptea, şi dispar imediat îndărăt... Dar Siguranţa şi jandarmii trebuie să facă zel, aşa că mi-au căzut pe cap, le iau interogatorii, fac dosar...

– Dar ce-a fost, Petrică?

– Ce să fie? mormăi el. Au atacat pichetul de la Staro Selo şi i-au omorât pe soldaţi... pe toţi...

– Câţi?

– Opt... dar ce te interesează pe tine? Asta-i militărie...

– Am auzit cum vorbeau astă-noapte soldaţii care-i aduseseră.

El ridică ochii şi se uită la ea:

– Ce-ai auzit?

– Ce le-au făcut...

– Mda, murmură căpitanul Dumitriu. Mutilează cadavrele... şi uneori şi pe vii...

– De ce? De ce, Petrică? De ce? îngăimă doamna Dumitriu. Soţul ei dădu din umeri:

– Fiindcă guvernul de la Sofia vrea sudul Dobrogei, iar guvernul nostru, care a luat bulgarilor acest sud în 1913, nu vrea să-l dea îndărăt.

– Şi pentru asta... să tortureze oamenii?

— Aşa lucrau cu toţii, draga mea. Eram sublocotenent acuma zece ani, proaspăt ieşit din şcoală şi am făcut campania. Îi atacasem în flancul neînarmat prin surprindere, în timp ce ei îi atacaseră tot prin surprindere pe foştii lor aliaţi, sârbii şi grecii, cu care împreună îi atacaseră prin surprindere pe turci, zise cu o ironie amară căpitanul Dumitriu, privind-o pe nevastă-sa prin monoclu. Tăcură o clipă. Vasile, ordonanţa, strângea masa. Căpitanul Dumitriu îşi aprinse ţigara de foi. Nevastă-sa stătea pe gânduri, cu capul blond şi buclat plecat pe-un umăr. Apoi întrebă:

– Şi pe ţăranii ăştia... i-ai pus să lucreze pentru noi... gratis?

Căpitanul îşi luă ţigara din gură şi se roşi:

– Am să le plătesc, zise el.

Mai schimbară câteva vorbe, apoi el plecă, grăbit: aşteptau ofiţerii de jandarmi şi inspectorii de la Siguranţă.

Doamna Dumitriu ieşi în grădina de zarzavat. Bulgarii şedeau sub streaşină, la umbră. Era cald, tare cald. Câţiva se-ntinseseră pe jos şi dormeau, iar muştele li se plimbau pe obraz. Doamna Dumitriu se aşeză pe un scăunel, sub un ciorchine de ardei lucioşi, galbeni, portocalii, roşii. Lângă ea şedeau pe jos omuleţul cel rotund şi înspăimântat şi bărbatul cel înalt şi frumos. Cel mărunt îi spunea celuilalt „bre Dimităr“, iar vlăjganul îi spunea rotofeiului „bre Petco“: vorbeau încet între ei, cel mic mai repede şi mai insistent, cel mare rar, liniştit şi cu glas de bas. Apoi tăcură şi răsuciră ţigări. Doamna Dumitriu întrebă:

– Aţi avut de mâncare la prânz?

Vlăjganul se uită la ea, nu spuse nimic şi întoarse capul. Mititelul zise:

– N-am avut, cocoană.

Spunea *cocona*.

Alţii se uitară curioşi, dar ca şi cum nu i-ar fi privit pe ei toată afacerea. Doamna Dumitriu se ridică, intră în casă şi-i puse pe doică şi pe ordonanţă să taie pâine şi brânză felii; apoi ieşi şi le dădu oamenilor. Cel mic zise:

– Mulţumesc, *cocona*. Lăsaţi, nu trebuie, că acuşi plecăm acasă...

Şi se uită la ea, temător, şi cu aşteptare înspăimântată în ochii-i rotunzi şi negri, ca şi cum ar fi aşteptat să i se spună, fie: „Da, plecaţi acasă curând", fie: „Nu mai plecaţi voi de-aici niciodată acasă!"

– Nu face nimica, Petco, zise doamna Dumitriu; tot e mai bine să pleci la drum mâncat. Ia, pofteşte...

Bulgarul zâmbi abia văzut, mulţumit. Celălalt, Dimităr, dădu din cap:

– Sărut mina, bogdaproste, zise el gros.

– O să vă plătească bărbatu-meu ziua de muncă, spuse doamna Dumitriu. Ei tăcură, miraţi, apoi Dimităr cel mare vorbi:

– Lasă *cocona*, nu trebuie. Tot n-avem ce face... Şi o privi lung, cu blândeţe. Era un om puternic, cu gâtul gros şi muşchiulos şi cu o faţă demnă, brăzdată, ţeapănă. Ce spusese el însemna mare lucru, însemna: „Eşti femeie cumsecade; na, ţi-am muncit degeaba, ca să ai şi tu ceva de la noi, să nu zici că ţi-am mâncat pâinea degeaba." Dar doamna Dumitriu dădu din cap:

– Lasă, Dimităr, când oi veni eu la dumneavoastră în Staro Selo, să-mi daţi pâine şi brânză...

– Să vii sănătoasă, *cocona,* spuseră vreo trei care până atunci tăcuseră, ascultând.

– Dar munca la grădină trebuie să v-o plătesc. Nu se poate altfel, zise ea cu bunăvoinţă şi fermitate. Ei dădură din cap:

– Bine...

Petco se şterse la gură şi-şi scutură mâinile de firimituri; apoi se ridică:

– Apăi... atunci măcar să-ţi muncim, *cocona*. Să vezi cum ştim noi să muncim la noi în sat. Hai, bre, le spuse el celorlalţi.

Spre seară, salatele înviaseră, straturile erau negre, roşiile străluceau de apă; bulgarii sădiseră şi alte straturi, le săpaseră, le greblaseră. Fără grabă vizibilă, mişcându-se încet încoace şi încolo, fuseseră de-o hărnicie nemaipomenită. Când se lăsase amurgul şi nu se mai vedea bine să umbli printre răsaduri fără să calci pe salată, se adunară iarăşi lângă zidul scund al caisei, pe vine, în cerc. Din când în când, un soldat venea la portiţă cu un felinar si-l chema pe câte unul pe nume, după o hârtie.

Doamna Dumitriu ieşi din casă şi se aşeză lângă ei. Îşi adusese poşeta şi începu să se socotească cu ei. Întrebase întâi de Petco, dar pe el îl chemase soldatul alături, aşa că vorbi cu Dimităr. Ceilalţi ascultau, curioşi, deşi nu toţi ştiau româneşte. Când era pe terminate cu plata, sosi şi Petco, se lăsă pe vine lângă zid şi gemu înfundat. Dimităr întrebă ceva pe bulgăreşte cu glasu-i adânc. Petco răspunse scurt, jalnic.

– Ce vorbiţi? întrebă doamna Dumitriu.

– L-am întrebat dacă l-au bătut.

După o clipă de tăcere, doamna Dumitriu întrebă:

– Şi... l-au bătut?

– Apoi cum să nu... pe toţi ne-au bătut, râse Dimităr, sec, fără veselie. Numai că el e mai fricos...

– De ce ne bate, *cocona*? întrebă Petco din umbră, rezemat de zid, ca un sac rotund. De ce ne bate? Noi n-am făcut nimic. Odată am fost la Bulgaria, am plătit bir, am mers la armată; acuma suntem la Rumânia, plătim bir, mergem la armată. Când am fost eu copil mic, la şcoală, am cântat pentru ţarul Ferdinand şi ne-a învăţat că rumânii sunt răi; acuma, copiii mei merg la şcoală, cântă pentru regele Ferdinand şi-i învaţă că bulgarii sunt răi... Ce au cu noi?

Părea gata să plângă şi oftă:

– Nouă mi-i totuna...

– Tot amară-i pâinea, mormăi gros Dimităr.

Altul, din umbră, zise:

– Comitagiii sunt machedonţi, nu-s dobrogeni...

Doamna Dumitriu nu putea vorbi. Îi bătea inima şi-i venea să fugă, să n-audă, să uite. „Pe toţi ne-au bătut“, spusese Dimităr,

simplu de tot. Era firesc să fie luaţi cu baionetele şi să ude grădina comandantului companiei de grăniceri. Era firesc să fie bătuţi. Era firesc să se mute frontierele peste ei încoace şi încolo, cu acompaniamentul lor de imnuri regale şi de lecţii de duşmănie la şcoală.

Se ridică. Nu mai putea sta cu ei, ca să nu înceapă să plângă şi să nu-i audă mârâind „Pe noi ne bat, şi ea plânge“, sau „Mai bine i-ar spune lui bărbatu-său să dea ordin să nu ne mai bată“. Ii era ruşine, o ruşine ucigătoare, de-ar fi vrut să intre în pământ, să moară, să nu mai existe. Le spuse, cu glasul şovăitor:

– Noapte bună, oameni buni...

– Sară bună, mormăiră ei prietenos. Nu prea prietenos, dar măcar fără supărare. Ea nu le făcuse nici un rău.

Stătu în odaie, cu lampa stinsă aşteptându-şi soţul. Din când în când, auzea glasurile domoale ale ţăranilor bulgari şi vedea scăpărarea de lumină a unui chibrit. Pe urmă iarăşi nimic: oamenii tăceau. Unul ofta. Altul vorbea iar, gros, cu glasul scăzut. Nu râseră niciodată. Nu erau veseli. Le erau inimile strânse. Le era grijă. Nu le era frică, dar le era grijă.

Pe urmă se auzi portiţa trântindu-se de gard, tropăit de bocanci, un glas care poruncea:

– Voi doi aici. Voi doi în capul curţii. Nu se apropie nici unul la mai puţin de zece paşi de voi. Dacă se apropie vreunul, trage fără somaţie!

Era vocea răguşită şi răstită a locotenentului Turtureanu. Apoi a căpitanului Dumitriu:

– Domnule Turtureanu, du-te şi mănâncă, şi după aceea aşteaptă-mă la companie.

Vorbea sec şi fără putere, ca de pe altă lume. Intră apoi în casă:

– Aici erai? De ce nu aprinzi lumina? Apoi, îndată, tot el spuse:

– Las-o mai bine aşa...

– Nu vrei să mănânci? şopti ea.

– Nu... nu mi-e foame, zise el şi se aşeză pe un scaun care scârţâi. Afară era tăcere: bulgarii amuţiseră, înconjuraţi de santinelă.

Dotamna Dumitriu ieşi şi-o chemă pe doică:

– Eva, ia spune-i lui Vasile să puie masa pentru domnul căpitan şi aprinde, te rog, lumina.

La flacăra galbenă a lămpii de petrol, se uită cercetător la bărbatu-său: era cenuşiu la faţă şi se ferea de privirea ei. Se aşează la masă şi încerca să mănânce, cu nasul în farfurie. Se opri şi lăsă furculiţa în salată.

– Ce e, Petrică? întrebă doamna Dumitriu.

– Nimic, zise el sec. Du-te şi te culcă. Eu am treabă la companie.

Totuşi, nu se mişcă de la masă. Ordonanţa strânse, apoi plecă. Doamna Dumitriu se duse să se culce. Bărbatul ei şedea la masă şi se uita încruntat în gol, prin monoclu. Încruntat, cu buzele strânse, în gol.

Peste un ceas, sau două (sau poate se apropia miezul nopţii? n-ar fi putut spune), doamna Dumitriu se sculă în capul oaselor. Alături era mereu lumină. Se dădu jos din pat, îşi puse halatul şi papucii de casă şi deschise încet uşa. Soţul ei stătea cu coatele pe masă, cu tâmplele în pumni şi se uita la flacăra lămpii, pierdut. Monoclul şi-l pusese pe masă. Gâzele roiau în jurul luminii, se lipeau de sticla fierbinte a lămpii, cădeau pe masă. Afară ţârâiau greierii, lătrau câinii departe. Aici bâzâiau gângăniile împrejurul lămpii şi sfârâia, abia auzit, fitilul arzând. Doamna Dumitriu se aşeză uşor, fără zgomot pe scaunul ei obişnuit. Soţul ei o privi cu ochi injectaţi cu sânge şi tulburi. Părea nebun. Zâmbi strâmb, întorcându-se spre ea, tot cu capul în mâini. Strâmb, jenat. Ca şi cum ar fi mărturisit o boală ruşinoasă, sau că a furat ceva, murmură:

– Am primit ordin să-i împuşc pe toţi.

Ea se uită la el cu ochi mari şi întunecaţi, şi întrebă:

– Cum?

– Trebuie sa-i scot cu escortă, ii duc prin pădurice de lingă frontieră, şi le ordon soldaţilor să-i împuşte. Ca represalii. Ca să-i domolim pe comitagii.

– Nu, spuse încet nevastă-sa. Nu.

– Ştiu că nu. Sunt ofiţer...

Apoi, după un timp, căpitanul adăugă:

– Dar un ofiţer execută ordinele superiorilor.

Ea îngână:

– Petrică...

– Lasă, taci. Ştiu, şopti el. Lasă-mă să mă gândesc.

Şi începu iar să se uite la flacăra lămpii, în jurul căreia zumzăiau gâzele ameţite cu picioarele subţiri, arse de sticla fierbinte. Se auzi afară cum unul din ţăranii bulgari se scoală mormăind, se duce la gard şi urinează, apoi se-ntoarce, sentinde şi oftează. Apoi iar nu se mai auzi inimic decât bâzâitul gângăniilor fascinate de lumină.

IV

Dimineaţa, în cancelaria companiei, ţârâi telefonul. Soldatul telefonist ieşi în goană:

– Don căpitan! Vă cheamă regimentul!

Căpitanul Dumitriu, îmbăiat, stropit cu apă de colonie, cu monoclul în ochi şi cu ţigara de foi în dinţi, într-un veston alb, proaspăt (era un om căruia-i plăcea să fie curat), intră în cancelaria companiei, încuie pe dinăuntrul cu cheia şi se duse la telefon:

– Alo, aici căpitanul Dumitriu. Să trăiţi, domnule colonel.

– Ce e, Dumitriule? Raportează executarea ordinului! măcăi răguşit telefonul de campanie.

– Am onoarea să vă raportez: aştept ordin scris, zise liniştit şi ferm căpitanul. Ştia că nu i se poate da un asemenea ordin în scris. Telefonul orăcăi furios:

– Ai înnebunit? Execuţi imediat ordinul, şi te prezinţi la raport la regiment! Imediat! Până la prânz, te prezinţi la mine la raport!

– Am onoarea să raportez: după sau înainte de executare?

– *După! După!* urlă vocea mititică din telefon.

– Am onoarea să vă raportez: aştept ordin scris, repetă băţos şi mecanic căpitanul Dumitriu.

Tranc! Se închisese receptorul. Căpitanul Dumitriu descuie cancelaria şi ieşi să supravegheze instrucţia unui pluton pe maidanul din dosul companiei.

Nevastă-sa ieşea la soare în clipa aceea. Se opri în prag. Bulgarii cărau mereu apă şi-i udau salatele.

– Bună dimineaţa, zise ea.

– Bună ziua, *cocona*, mormăiră câţiva dintre ei.

– Da' cine v-a spus să udaţi grădina? întrebă ea. N-avea curajul să se uite la ei. Îi era frică să nu izbucnească, să spuie cine ştie ce vorbă necugetată, să facă cine ştie ce faptă nebunească. Tremura. Aveau să fie omorâţi, şi tot îi pusese cineva la muncă? „Doamne, dumnezeule! Cum îngădui? Cum rabzi?"

– N-a spus nimeni, da' noi am zis că să nu stăm degeaba, zise marele şi spătosul Dimităr, cu gravitate. Ei îi veni să plângă: vorbele şi privirea lui însemnau: „Noi suntem oameni buni; ajunge să nu ne faci rău; numai atâta: să nu ne faci rău; şi noi îţi şi facem bine. Şi poate că ai să ne dai o bucată de pâine şi azi: ţi-o muncim." Petco se apropie de ea, mic şi rotund, dar mai puţin rumen în obraji; acum era mai pământiu; şi murmură:

– Nu ştiţi... ne mai ţine?

– Nu vă mai ţine, zise ea uitându-se pe lângă el. Petco tăcu o clipă, apoi îngăimă:

– Dar... ce ne face?

Doamna Dumitriu făcu o sforţare supraomenească, ca să se silească să i se uite drept în ochi (atunci văzu cât de galben se făcuse bietul Petco; galben, galben de tot, şi cu gura deschisă de spaimă) şi să-i spuie cu mare linişte:

– Ce să vă facă? Vă dă drumul acasă...

– Nu cred, zise Petco, mic, rotund şi speriat, cu două vedre pline în mână. Nu cred... nu ştiţi cum a zbierat la noi domnii ofiţeri, ieri la cantilene... şi ce palme ne-au tras...

– Îţi spun eu, sigur, Petco: vă trimite acasă la Staro Selo, zise doamna Dumitriu, simţind în ea un sâmbure de gheaţă. Petco se uită la ea cu ochi mari. Avea să ghicească. Se vedea, pe chipul lui că e pe punctul să ghicească; peste o clipă, ghicea. Doamna Dumitriu zise cu seriozitate:

– După ce vă dă drumul, să mai veniţi vreo doi-trei pe-aici, să vedeţi de grădină; vă plătesc cu ziua.

– Da, venim... bine, venim, zise Petco uitându-se ţintă la ea. Dar de ce ne păzeşte aşa, cu baioneta la puşcă, dacă ne dă drumul?

Doamna Dumitriu se făcu palidă, dar râse. Izbuti să râdă:

– Nu-i ştii dumneata cum sunt militarii?

Şi adăugă cu gravitate:

– Sânt supăraţi pentru că i-au omorât comitagiii pe camarazii lor...

– Aha, zise Petco, şi porni mai departe cu vedrele. Peste o clipă, îl văzu stând de vorbă cu glas scăzut cu ceilalţi, care se apropiau de el şi păreau îngrijoraţi şi trişti, dar îl ascultau atent. Dimităr, mai înalt cu un cap decât ei, o văzu în prag şi îi aruncă o privire cercetătoare, dar doamna Dumitriu nu mai avu putere să-l liniştească; fugi în casă şi se închise în odaia de culcare; stătu pe pat, tremurând nervos.

V

La prânz sosi o maşină plină de praf, din care se dădură jos colonelul regimentului şi un general înalt şi subţire, „cu sticlă în ochi ca don căpitan al nostru“; urcară în cancelaria companiei şi trimiseră subofiţerul de serviciu să-l cheme pe căpitanul Dumitriu de pe maidanul unde plutonul făcea instrucţie. Căpitanul veni, nu prea repede, intră în cancelarie, salută rigid, cum învăţase la parăzile de la Schwerin ale regimentului de grenadieri pomeranieni pus de Wilhelm II de Hohenzollern, împărat al Germaniei şi rege al Prusiei, sub patronajul lui Carol I de Hohenzollern, fost domnitor al Principatelor Unite, Moldova şi Valahia, iar apoi rege al României.

În faţa lui, generalul Ipsilanti, distins şi rece, primi raportul. Apoi îl întrebă:

– Ia spune, Petcrică: ce e cu ordinul domnului colonel? Îl vrei scris?

– Da, să trăiţi, domnule general, zise celălalt, rece şi sec.

– Ei, îţi ordon eu! Cred că mie nu mi-l ceri scris!

Căpitanul Dumitriu stătea mereu în poziţia de drepţi, dar încordat ca un om care vrea să sară la duşman, sau să fugă. Ochii albaştri deschişi şi reci îi erau stingheritori cu privirea lor fixă.

– Am onoarea să vă raportez: aştept un ordin scris, rosti el mecanic, impersonal. Colonelul tresări şi pufni, furios. Generalul Ipsilanti zâmbi fin:

– Lasă-mă cu el, colonele; îi vorbesc eu.

Când rămaseră singuri, întrebă:

– Ascultă, monşer, îţi dai seama că-ţi pui în primejdie cariera?

Celălalt nu răspunse, ţeapăn şi mut.

– Eşti un ofiţer remarcabil, inteligent, cult, ceea ce nu e cazul adesea în armata noastră, regret s-o spun. Ai făcut Şcoala de război şi eşti propus la avansare; mâine-poimâine comanzi un regiment, iar dacă vine vreun război, poţi ajunge general, comandant de divizie sau de corp de armată. Cu capul tău de neamţ, te văd uşor la vârsta mea şef al Marelui Stat Major.

Căpitanul Dumitriu strânse din măsele. I se umflau muşchii tâmplelor.

– Soţia dumitale are rude influente; familia Lascari are legături cu regina. Aşa că...

Tăcu iar. Celălalt era mut.

– N-ai decât să faci acum o mică... cum să-i zicem?

Căpitanul Dumitriu zise printre dinţi:

– O mică crimă.

Generalul Ipsilanti se gândea cu satisfacţie că, daca omul primeşte, îl va înlătura încet-încet, fără ca acesta, compromis prin acceptarea unui astfel de ordin care nici nu putea fi dovedit, să se mai poată apăra. Iar dacă refuza să-l execute, haha! Abia atunci începea distracţia...

– Spune-i cum vrei; dar dacă refuzi executarea ordinului, nu vei comanda niciodată în armata română nici măcar un regiment. Vei îmbătrâni în subordine, dumneata care ai un cap bun să comande marile unităţi în bătălie. Vei încărunţi fără comandă, înaintat la vechime. Toţi idioţii o să avanseze în grad înaintea dumitale. O să mori unul din cei o mie sau două mii de locotenenţi-colonei la pensie, în loc să rămâi în istoria militară a neamului. Ei?

Căpitanul Dumitriu stătea ţeapăn, nemişcat. Fruntea îi lucea de sudoare.

– Te las să te gândeşti până după-amiază; acuma trebuie să mergem la masă. Unde se poate mânca aici mai ca lumea? Ce mai face soţia dumitale?

– Îmi permiteţi să vă invit la masă la mine, împreună cu domnul colonel. Soţia mea are să fie încântată de musafiri, zise căpitanul Dumitriu, cu buzele albite.

– A, cu plăcere. Cu plăcere, spuse generalul cu un zâmbet satisfăcut şi amabil. Apoi îl bătu pe umăr pe căpitanul Dumitriu, părinteşte:

– Şi gândeşte-te... sunt sigur c-ai să alegi soluţia cea mai bună.

Celălalt îl privi fix cu ochii săi albaştri-palizi, reci şi apăsători, şi spuse:

– Da, am să aleg soluţia cea mai bună.

VI

Generalul prinţ Ipsilanti trona în capul mesei, la dreapta doamnei Dumitriu. Era într-o uniformă croită perfect, cu rufe ca zăpada, cu monoclul sub sprinceana căruntă; distins şi elegant până-n vârful degetelor.

– Da, mulţumesc, zise el amabil; am să mai iau puţină salată. E delicioasă.

– N-aş fi avut-o, spuse doamna Dumitriu, galbenă; n-aş fi avut-o, s-ar fi uscat de secetă, dar au udat-o ţăranii aceştia bulgari care sunt afară în curte...

Generalul se opri, puse jos tacâmul şi se uită la ea. Colonelul tuşi, înecându-se. Apoi urmă o tăcere penibilă, până când ordonanţa aduse cafelele.

– Vasile, le-ai dat ceva de mâncare bulgarilor? întrebă tare doamna Dumitriu.

– Da, coniţă, murmură ordonanţa. Generalul zâmbi acru:

– Văd că vă ocupaţi mult de ei... Aveţi simpatii pentru bulgari?

– Am simpatii pentru toţi oamenii nefericiţi, zise ea.

– N-ar îi rău să vă gândiţi şi la bieţii noştri ostaşi asasinaţi, zise serios generalul.

– S-a făcut ceva pentru familiile lor? întrebă doamna Dumitriu. Era galbenă, obosită şi ochii-i erau roşii; numai buclele blonde ca pe capul unei statui greceşti înfăţişând un adolescent mai rămăseseră, în ziua aceea, din mândra şi nobila ei frumuseţe. Generalului nu-i mai plăcea; nu mai simţea pentru ea decât duşmănia care încolţise într-o clipă la serata doamnei Vorvoreanu şi crescuse fulgerător, prefăcându-se în ură.

– Cine se ocupă de familiile lor? întrebă ea cu ironie rece şi biciuitoare.

– Hm... ă... guvernul, coniţa mea, guvernul ţării... nu trebuie să vă faceţi griji *dumneavoastră* pentru ei, spuse el cu o încercare brutală de a-i imita ironia.

– Adineauri spuneaţi că trebuie să mă gândesc la bieţii soldaţi, observă doamna Dumitriu. Şi, după cum vedeţi, mă ocup şi de cei de care guvernul nu se ocupă... ţăranii ăştia de afară.

– Mda, mormăi enervat generalul. Nimeni nu-l contrazisese – şi mai ales nici un inferior – de la vârsta de patru ani, până acum, la cincizeci. I se părea o obrăznicie neiertată că femeia asta îndrăznea să-l şfichiuie cu ironia ei rece şi superioară. Deodată izbucni într-un râs răutăcios şi crud:

– Se ocupă guvernul şi de ei... se ocupă! îndeaproape. Hahaha!

– Hohoho! izbucni şi colonelul.

– Hehehe, behăiră silit doi ofiţeri mai tineri de la statul major al diviziei, locotenentul Spahiu şi încă unul. Căpitanul Dumitriu stătea băţos şi grav, îngheţat, fără să clipească din ochi. Iar nevastă-sa zâmbi – un zâmbet amar şi rănit, chinuit şi dispreţuitor.

– Haha! Se ocupă de ei... Sărut mâinile pentru dejun, coniţa mea... când vă vedem pe la noi? Se ocupă, se ocupă! Căpitane, te aştept peste zece minute... Vorbeşte-i, coniţa mea, *parlez-lui de la raison, c'est un petit entêté*[1]*!*

Se înclină; doamna Dumitriu înclină capul cu graţie şi cu un zâmbet politicos, fără să-i întindă mâna. După o clipă de şovăire, generalul bătu din pinteni şi ieşi. Colonelul, mitocan dintr-un orăşel de la câmpie, întinse mâna, fără să-şi dea seama ce se petrece, şi rămase cu ea întinsă câteva secunde, apoi se roşi, bătu din pinteni şi ieşi. Cei doi ofiţeri tineri păţiră la fel. Ieşind, locotenentul Spahiu începu să înjure printre dinţi:

– ...paştele şi dumnezeii mă-sii de putoare... ce crede ea, ciocoaica dracului? Şi mai e şi boanghină!

Şi întâlnindu-l în curte pe locotenentul Turtureanu, îl luă la o parte şi stătură de vorbă câteva minute, după care începu să-l împingă cu mâna între spete:

[1] Făceti-l să înţeleagă, e un mic încăpăţânat!

– Nu fi tâmpit; prezintă-te la raport, că ai să raportezi ceva confidenţial! Telescop e montat contra lui, vede roşu! Du-te, îţi spun eu: ai dat lovitura!

– Am înţeles; nu mă mai împinge, murmură Turtureanu; intră, bătu la uşă şi o deschise, pocnind din călcâie.

În casa ţărănească de alături, doamna Dumitriu îşi muşca pumnii:

– Ce ai? întrebă bărbatu-său.

– Nu trebuia... nu trebuia... mai bine răbdam orice, mă prefăceam... poate îi salvam! exclamă ea în şoaptă, cu ochii sclipind de încordare în chipu-i galben. Căpitanul Dumitriu dădu din umeri:

– Nu depinde de el... s-a hotărât în Consiliul de Miniştri... I-a ordonat ministrul de război verbal, telefonic, lui Cilibia, Cilibia lui Telescop, Telescop colonelului. Totul, verbal...

– Ce-ai să faci, Petrică? Ce-ai să faci? întrebă ea înspăimântată şi se agăţă de el, văzându-l că dă să iasă. El îi desfăcu blând mâinile înfipte în docul bluzei, îi luă dreapta şi i-o sărută, apoi murmură, zâmbind şters:

– Dacă i-aş scăpa sacrificându-mi viaţa, mi-aş sacrifica-o, ca să fii mândră de mine... dar sunt condamnaţi.

– Petrică! ţipă ea. Dar căpitanul Dumitriu ieşise şi trecea prin curte fără să le arunce nici măcar o privire ţăranilor bulgari care şedeau pe vine lângă zidul casei şi mâncau pâine cu brânză şi ceapă. Trecu înainte, ţeapăn, în veston alb, cu monoclul în ochi, răspunse cu gravitate saluturilor santinelelor şi dădu să intre în cancelaria companiei. Era încuiată. Se auzeau glasuri înăuntru. Aşteptă. Apoi locotenentul Turtureanu ieşi, luminat la faţă, şi-l salută cu o voioşie frăţească nelalocul ei. Intră. Generalul era în picioare, colonelul stătea în poziţie de „drepţi". Nu erau decât ei în odaie. Generalul îl privi de sus (era mai înalt ca el cu un cap) şi-i spuse sec:

– Domnule căpitan, te rog să-ţi pofteşti soţia să aibă altă atitudine faţă de inamicii neamului nostru! Şi de asemenea faţă de superiorii dumitale.

– Am onoarea să vă raportez – zise sec căpitanul Dumitriu în poziţie de „drepţi" — am onoarea să vă raportez că soţia mea nu face parte din efectivul diviziei, aşa că nu poate primi ordine de la comandamentul diviziei.

Celălalt tresări şi replică şi mai de sus, muşcător:

– Dar să discute cu dumneata dacă trebuie sau nu să nu execuţi ordinele superiorilor, poate?

Căpitanul Dumitriu înţelese într-o fulgerare ce căutase adineauri Turtureanu acolo cu uşa închisă. „O fi întrebat santinela din curte, sau o fi pus pe cineva să asculte la geamul deschis." Îi veni să râdă. Totul i se părea mărunt, ruşinos şi comic. Răspunse cu o fermitate şi iuţeală aproape de voioşie:

– Am onoarea să vă raportez: nu! Nu discut cu nimeni dacă trebuie să execut un ordin! Îl execut!

În ochii generalului licări o plăcută surpriză: se înmuiase omul; îl va putea dispreţui. Îl va putea muştrului, îl va călca în picioare. Poate că atunci şi ea?... Cine ştie? Începea să se poată discuta şi cu ea?

– E-ee... aşa, da! Aşa îmi placi! Bravo! Bun! ia spune-mi: şi cum aranjezi chestiunea? Eu plec şi-mi raportezi telefonic executarea, pe urmă-mi faci un raport scris: fugă de sub escortă, atac de comitagii în acelaşi timp, eţetera. Eşti liber asupra detaliilor.

– Domnule general, aştept ordin scris.

Cuvintele îi îngheţară deodată pe cei doi ofiţeri superiori. Apoi generalul izbucni, urlând:

– Eşti nebun? Iţi baţi joc de mine? A, stai că te învăţ eu minte, domnul meu! Colonele, îi iei comanda companiei, cu care îl însărcinezi provizoriu pe băiatul ăla de adineauri, locotenentul. Vorbeşti cu el, şi-i ordoni să facă transportul deţinuţilor pe şosea, sub escortă, până la comuna Staro Selo. Dumneata, căpitane, rămâi la dispoziţia diviziei. Ţi se va comunica ulterior când să te prezinţi la raport! Poţi să-ţi vezi de treabă.

Căpitanul Dumitriu salută iarăşi ca pe câmpul de manevre de la Schwerin, la parada regimentului de grenadieri pomeranieni, când îl inspecta maiestatea sa împăratul, rege al Prusiei; apoi se întoarse în călcâie şi ieşi. Trecu prin curtea companiei, unde stăteau de vorbă locotenenţii Spahiu şi Turtureanu, care se opriră din vorbă ca să-l urmărească cu o privire lungă, de satisfacţie ironică; trecu prin curtea cu zarzavat, unde bulgarii iar se apucaseră să ude salata, şi nu se uită la ei, ci intră drept în casă.

Acolo, în casă, nevastă-sa îl aştepta şi, când intră, îl lovi privirea ei neagră, de spaimă. Ii spuse în două cuvinte totul, şi

de data asta îi luă ea mâna. Stătură aşa, ţinându-se de mână. Afară se auzeau glasurile bulgarilor, mai joase ca până atunci, mai neliniştite. Apoi, un ceas, două, tăcere. După-amiază mai târziu, când cobora soarele peste stepa pustie şi pleşuvă pe care-o arsese până atunci, izbucniră comenzi în curte. Se auzea glasul lui Turtureanu, motorul maşinii care pleca, apoi tropot de cai, şi deodată locotenentul Turtureanu, strigă undeva pe aproape (desigur că din portiţa dintre cele două curţi):

– Măi, ăştia, bulgarii! Drepţi! Înainte, marş! Hai, că vă ducem acasă!

Doamna Dumitriu sări în picioare. Afară izbucni un glas ciudat pe care nu-l mai auzise:

– Domnule ofiţer, *nu* ne duceţi! Domnule ofiţer, *nu* ne omorâţi!

Era atât de cântător acel *nu* prelung şi aproape dulce, ca o rugăminte duioasă şi blândă, încât doamna Dumitriu simţi că se înfioară carnea pe ea de groază. Glasul era al lui Petco cel rotund, care ieri era roşu în obraji. Se ruga cu o dorinţă cutremurătoare, din adâncul cărnii lui, ca o plângere şi un geamăt al pământului, al firii, al vieţii întregi cât e vie pe faţa pământului.

– Domnule ofiţer, nu ne duceţi... nu ne omorâţi!

Unul răcni răguşit şi sălbatic:

– N-am făcut nimic! Nu-i drept!

– Domnule ofiţer, nu ne duceţi! Nu ne omorâţi! spunea Petco, ca o jelanie dulce, de vietate fără apărare. Doamna Dumitriu, în odaia cu perdeluţele trase, gemu, înecată de groază, de ruşine şi de o durere atât de ascuţită că era aproape dulce, şi-i sfâşia inima; erau oameni, şi aveau să-i ucidă oameni, şi ea era un om.

– Lasă văicăreala! răcni scurt Turtureanu. Nu vă omoară nimeni! Numai voi îi omorâţi pe ostaşii noştri... tu-vă paştele mamei voastre. Hai, marş! Marş!

– Avem copii, gemu gâtuit glasul lui Petco.

– Hai, ridică-te, că te ating! Sus! răcni Turtureanu. Desigur că bietul Petco îi căzuse în genunchi. Apoi un glas gros vorbi ceva, bulgăreşte. Ăsta era Dimităr. Poate că-i spunea „Ţine-ţi firea... tot degeaba e... hai, fii bărbat, bre..."

Doamna Dumitriu se năpusti deodată spre uşă şi ieşi în grădina cu zarzavat. Locotenentul Turtureanu, supraveghind trecerea ţăranilor în curtea companiei, se făcu că n-o vede, şi n-o salută.

Ea se opri în prag. Oamenii erau cenuşii la faţă, şi mergeau absenţi, părea că se gândeau încordat la cu totul altceva decât ce făceau. Unul se împiedică. Petco se trăgea îndărăt; ochişorii rotunzi, negri, îi erau înnebuniţi, căutau în dreapta şi-n stânga scăpare. Când o văzu, deschise gura şi răcni sugrumat:

– Cocona, nu ne lăsa! Ne duce! Ne omoară! Iar lângă el, Dimităr, înalt, spătos, puternic, cu gâtu-i muşchiulos şi mustaţa scurtă neagră şi faţa osoasă şi plină de barbă scurtă, neagră, îi azvârli doamnei Dumitriu o privire mută, intensă, plină de întunericul spaimei. Doamna Dumitriu îşi înfipse în palme unghiile lungi şi îşi adună toate puterile fiinţei ei. Trebuia, cu orice preţ. Acum.

Părând foarte liniştită, aproape veselă, zise:

– Ce e cu dumneata, Petco? Ce plecaţi aşa, oameni buni? Nu v-am plătit munca pe azi...

– Coniţă, n-aveţi voie să vorbiţi cu ei! răcni Turtureanu.

– *Cocona*, ne omoară! gemu Petco, ajuns lângă ea.

– Hai, nu fi copil, zise ea. De ce să vă omoare? N-aţi făcut nimic. Acuma nu e voie să vorbesc cu voi, dar ascultă, după ce vă duce în sat şi vă dă drumul, vino dumneata să-ţi dau banii pentru toţi, şi să vorbim că am nevoie de oameni să-mi lucreze în grădină...

– Vin! Venim! zise Petco, înnebunit de emoţie şi grăbit (îl împingea un soldat din spate cu patul puştii, iar el se grăbea ca şi cum ar fi crezut că de bună voie merge). Dimităr îi mai aruncă o dată doamnei Dumitriu privirea aceea lungă, mistuitoare, acuma plină de ceva întrebător, fără ca să se fi topit spaima. Dar ieşi drept, cu ceafa lui groasă, ţeapănă. Soldaţii ieşiră şi ei şi închiseră portiţa.

Doamna Dumitriu intră în casă şi se aşeză pe scaun tremurând. Soţul ei nu se mişca. Era în umbra odăii cuprinse de înserare, aşa că nu-i vedea faţa.

După câteva ore (era noapte, doica pusese masa, Vasile ordonanţa servise, dar soţii Dumitriu nu începuseră să mănânce, şedeau şi nu mâncau, iar moliile şi gâzele de noapte se frigeau la lampă, picau în sosul mâncării şi înotau în oţetul şi untdelemnul salatei) se auzi în uliţă marşul plutonului care plecase cu ţăranii bulgari.

– Plutoon... stai! răcni glasul lui Turtureanu. Tropăit de bocanci, alte glasuri, ţăcănitul metalic al închizătoarelor armelor; mormăitul soldaţilor care vorbeau mult mai încet ca altă dată. Apoi, repede, totul amuţi.

În tăcerea odăii în care nu se auzea decât bâzâitul gângăniilor în jurul lămpii, răsună vocea doamnei Dumitriu, care îngăimă:

– Poate n-a fost nimic...

Soţul ei nu spuse nimic. Se gândea poate la cariera lui frântă, la viaţa care avea să fie meschină, strâmtă, fără strălucire.

– Vasile!

– Ordonaţi, coniţă.

– Ia du-te şi vezi... ce-au făcut.

Terminase în şoaptă. Flăcăului îi alunecară ochii într-o parte, şi ieşi.

Îl aşteptară mult. Nu venea. Doamna Dumitriu se ridică şi ieşi în tindă. Vasile era acolo.

– Ce faci aici? Ai fost? Ce-au făcut?

Flăcăul se uită sticlos în ochii doamnei Dumitriu, apoi în jos, şi îngână:

– I-au... i-au făcut fugiţi, coniţă. Au tras în ei. Ea se-ntoarse fără un cuvânt şi se aşeză iar la masă. Se uită în neştire la ceva de pe masă. Apoi îşi dădu seama că se uită la castronul cu salată proaspătă, verde, rece, udă, pe care se prelingeau încet boabe de untdelemn şi de apă; ca nişte boabe de sudoare, sau de lacrimi.

– Vasile! strigă ea cu glasul schimbat. Flăcăul intră buzna, speriat de sunetul glasului ei.

– Ia salata asta de-aici! Ia-o!

Vasile luă castronul şi plecă repede. Iar doamna Dumitriu se prăbuşi cu capul pe masă, plângând cu hohote. Soţul ei îi mângâia umărul în neştire, iar ea plângea sfâşietor, anevoie, dureros, cu sughiţuri amare.

VII

A doua zi de dimineaţă, căpitanul Dumitriu se prezentă la raport în faţa generalului Cilibia. Era plin de praf din pricina drumului lung făcut călare, şi faţa-i era încă umedă de sudoare când intră în cabinetul generalului. Acesta şedea cu

spatele la un perete pe care atârnau portretele regelui şi al reginei, iar dedesubt al mareşalului Averescu, cu bărbuţă albă şi cu cască, ca un şoarece alb care a vârât capul într-o jumătate de nucă seacă. In odaie era răcoare; mirosea a iuft, a hârţoage şi a vopsea. Generalul Cilibia era roşu-vânăt, cu gâtul revărsat peste gulerul ţeapăn, şi se uita la ofiţerul din faţa lui fără să spuie nici un cuvânt. Multă vreme. Căpitanul Dumitriu nici nu clipi sub privirea ochilor injectaţi şi tulburi. Deodată Cilibia zise, rece şi neprietenos:

– Când te vede omul, căpitane, pari un băiat deştept.

Căpitanul Dumitriu nu se mişcă. Generalul se uită lung la el şi puse o întrebare surprinzătoare:

– Nevasta dumitale e comunistă?

Celălalt rămase ţeapăn; surprinderea nu i se trăda decât prin tonul şters:

– Ordonaţi?

– Eşti surd, căpitane? Sau faci pe prostul? N-auzi ce te întreb? Nevasta dumitale e bolşevică?

– Nu este, domnule general, răspunse căpitanul Dumitriu, dând din umeri.

– Măi băiete, tu ori faci pe prostul, ori eşti. Unde ai cunoscut-o? În 1919, la Budapesta, că făceai parte din divizia mea. Fusese acolo revoluţie? Ştii dumneata cu ce fel de oameni se cunoştea acolo? Comunişti, socialişti, jidani... Ai?

– Domnule general... soţia mea nu e comunistă, repetă căpitanul enervat.

– Da' atunci ce paştele mă-sii, nu te supăra, aşa înjur eu, da o respect din cale afară... ce paştele mă-sii are să le ţie partea ţăranilor ălora? Uite, am aici două rapoarte confidenţiale...

– Va să zică am două canalii în companie, zise rece şi ironic căpitanul Dumitriu.

Generalul se ridică deodată, burtos, congestionat enorm, şi urlă, cu ochii ieşiţi din cap:

– Nu mai e compania dumitale! Şi canalie e ofiţerul care se-nsoară cu boanghine, duşmani ai naţiei noastre, şi care nu execută un ordin venit direct de la guvern, şi mă pune pe mine în situaţia să ştie ministrul de război că Cilibia are în divizie

cazuri de insubordonare! Am să te trimit la curtea marţială! Am să-ţi pun eu nişte observaţii în dosarul dumitale, de-o să te mute uite-aşa, din garnizoană-n garnizoană, ca pe o sfârlează, să-ţi faci mobilele ţăndări prin trenuri, şi-o să-ţi caut nişte comandanţi pe-alese, de ăia de-o să te frece să-nnebuneşti! Am să te distrug! Ai să ieşi la pensie căpitan din ăia bătrânii, ca ăi făcuţi din majuri! Marş afară!

Şi se aşează gâfâind, cu fire de sudoare curgându-i pe tâmple şi cu mustaţa zbârlită. Căpitanul Dumitriu stătea în poziţia de „drepţi“ îşi scoase monoclul din buzunarul de la piept, şi-l puse sub sprânceană, şi cu buzele pălite, rosti:

– Să trăiţi, domnule general! Sunt căpitanul Dumitriu, din regimentul 10 Grăniceri; am onoarea sa vă raportez: sunt la dispoziţia diviziei...

Cilibia sufla greu şi-l privea pe sub sprâncenele încruntate şi stufoase. Apoi spuse totuşi, silit să se exprime oarecum cuviincios, cu un dispreţ obosit:

– Eşti mutat la regimentul 90 infanterie... Bună ziua.

Căpitanul Dumitriu salută, pocnind din pinteni, şi ieşi. Se duse la grajduri, în dosul regimentului, acolo unde-şi lăsase calul. Se duse acolo, fiindcă la ora asta numai acolo putea fi singur. În răcoarea şi umbra plăcută cu miros de nutreţ, de baligă şi de trupuri de cai încălzite, se apropie de calul său – grăjdarii nu-i scoseseră şaua – şi-l bătu pe gât. Calul se uită la el cu ochi mari, negri şi sforăi. Căpitanul puse fruntea pe şa şi închise ochii. Apoi, tot cu ochii închişi, îşi pipăi buzunarul tunicii. Ofiţerii aveau ordin să poarte arma pe frontieră şi, acolo în buzunar, avea un pistol care atârna greu şi colţuros pe şold. Vârî mâna în buzunarul tunicii şi apucă arma. Voia să se sinucidă.

Calul mesteca şi ronţăia zgomotos; era cald şi mirosea a fân; şaua scârţâia imperceptibil şi maţele calului ghiorăiau din când în când înăbuşit.

Căpitanul Dumitriu scrâşni din măsele şi strânse pleoapele ca să nu plângă. Dacă murea el, ce se făcea ea? Ce se făceau copiii? Dezlegă calul, îl scoase din grajd, încălecă şi porni la pas, spre poartă, cu bărbia în piept şi o faţă de om bolnav.

A doua zi, căruţele companiei îi cărară cele câteva mobile, cărţile, lucrurile nevestei şi ale copiilor. El, cu ea şi cu copiii

veniră cu trăsura pe şoseaua de pământ galben, cu grâu de-a dreapta şi fără copaci, iar de-a stânga tot fără copaci, cu lut sterp şi mărăcini veştejiţi de soare. Pe drum, ţinând-o pe nevastă-sa de mână, căpitanul se gândea că va trebui să-şi vândă trăsura şi caii. Se juca în silă cu copiii pe care-i ţinea în braţe doica şi care râdeau, gâdilaţi, apoi începură să plângă fiindcă se ţineau de ei nişte bondari mari galbeni-cenuşii, cu înţepătura dureroasă, feroci ca şi spinăraia stepei, ca şi soarele stepei, ca totul aici în stepă...

Abia sosiţi, doamna Dumitriu, care se frământase şi se gândise singură, de patruzeci şi opt de ore, se spălă de praf, puse o rochie albă şi se duse la singura persoană căreia credea că se mai poate adresa: la doamna Vorvoreanu. Nu fu primită imediat, şi aşteptă în picioare în faţa primei trepte ce ducea sus. Apoi feciorul coborî să-i spuie că „coniţa o aşteaptă".

Doamna Vorvoreanu, galbenă şi scofâlcită, îmbrăcată în negru ca totdeauna, şedea într-un fotoliu. Nu se mişcă; o lăsă pe cealaltă să vie de la capătul salonului până la ea, şi-i întinse mâna fără să se ridice de pe scaun; apoi, cu aceeaşi mână galbenă, veştedă, cu vine vinete, îi făcu semn să şadă pe unul din fotoliile cu huse albe pe ele.

– Bună ziua, draga mea coniţă, rosti ea, rece şi în silă. Doamna Dumitriu, palidă şi cu ochii roşii, începu:

– Am venit la dumneata, fiindcă totuşi îmi eşti persoana cea mai apropiată în oraşul ăsta...

Doamna Vorvoreanu zâmbi fad, strâmbându-se ca şi cum ar fi văzut sau mirosit ceva dezgustător:

– „Totuşi" îmi place... îmi place mult... zise ea, iar doamna Dumitriu, speriată că a jignit-o, se roşi şi se tulbură şi mai mult.

– Şi, mă rog, de ce-ţi sunt tocmai eu aşa de apropiată dumitale? întrebă doamna Vorvoreanu.

– Păi... fiindcă eşti soră cu mama...

– Până acuma... n-ai observat? întrebă doamna Vorvoreanu. Catadicseşti să mă onorezi cu rudenia dumitale numai când îţi merge prost?

– Nu e vorba de mine... e vorba de nişte bieţi oameni, zise doamna Dumitriu şi începu să-i explice ce se întâmplase. Vorbea cu pasiune şi cu elocvenţă; la sfârşit îi dădură lacrimile în ochi.

– E o crimă! Trebuiesc reabilitaţi... trebuiesc ajutate familiile, văduvele, orfanii lor! Trebuie să ştie şi guvernul, şi presa, ce s-a întâmplat, iar vinovaţii să fie pedepsiţi! spunea ea cu aprindere. Doamna Vorvoreanu o privea, mută. Apoi începu să râdă. O durea ceva înăuntru când râdea.

– Ah, gemu ea, ţinându-se de sub coaste; îmi faci rău... Bine, doamnă dragă, dumneata pe ce lume trăieşti? Vinovaţii să fie pedepsiţi? Adică gheneralul Ipsilanti, care e frate cu Bubi Ipsilanti, care e prieten cu toţi oamenii importanţi? Trebuie să fii nebună dumneata, urmă ea pe un ton rece şi răutăcios. Şi pe cine vrei să asculte guvernul şi presa? Pe o persoană din naţionalitatea cea mai urâtă de toată suflarea românească, o persoană bănuită că este sau a fost comunistă? Ce-ai căutat pe frontieră? Probabil să faci spionaj, o să zică oricine, afară de mine, care te văd ce-ţi poate capul... *et ce n'est pas beaucoup de chose*[1]... Vino-ţi în fire, fetiţo! Ce-ţi pasă dumitale de ţăranii ăia? Erau nişte şovinişti bulgari... sau nişte comunişti, ceea ce e şi mai rău... Mai bine vezi-ţi de-ale dumitale. Să vă faceţi mici de tot, şi dumneata şi soţul dumitale, dacă vreţi să mai existaţi în societate... şi să nu vă prea arătaţi în public. Iţi permiţi să *faci fi* de omagiile gheneralului Ipsilanti şi de rudenia cu mine, şi pe urmă soţul dumitale, pus la cale de dumneata, îşi mai oferă luxul de-a fi bulgarofil, sau ţăranofil, sau comunistofil, sau mai ştiu eu ce... E prea mult. V-aţi fi făcut imposibili. Dacă aveţi mijloace de trai, să-şi dea soţul dumitale demisia din armată şi să plecaţi undeva în provincie, unde nu vă ştie nimeni; iar dacă n-aveţi, făceţi-vă mici de tot... e un sfat bun pe care nici nu ştiu de ce ţi-l dau.

– Dar oamenii aceia au murit! Au fost omorâţi... nevinovaţi! suflă doamna Dumitriu îngrozită. Doamna Vorvoreanu râse scurt, cu dinţi galbeni în faţa galbenă:

– Şi eu am să mor... şi dumneata. Ce-ţi pasă de ei?

Doamna Dumitriu se ridică şi ieşi. Pe când se depărta, doamna Vorvoreanu o urmărea cu o privire plină de ură: era tânără... iar ea, Elena Vorvoreanu, avea să moară curând. Ştia: boala de care suferea era mortală şi cu o desfăşurare cunoscută. Era în ea şi o omora treptat, întâi o bucată, apoi alta. Sună, ca să ceară trăsura, şi se duse sa facă nişte vizite.

[1] Şi nu-i mare lucru.

În BĂTĂLIA PIERDUTĂ
1947

I

Dimitrie Cozianu, văr cu Şerban Romano şi cu Cezar Lascari, era nepotul de bunic al fratelui Davidei Lascari, Alexandru Cozianu; Davida era mătuşa mare a tatălui lui Dimitrie Cozianu şi străbunica lui Şerban Romano. Om cu oarecare avere (moştenise două moşii sub munte, când fuseseră, cu o sută de ani înainte, ale tatălui Davidei), licenţiat în drept şi economie politică la Sorbona, fost vreme de douăzeci de ani funcţionar, din ce în ce mai înalt, al statului care era pe cale să se prăbuşească, Dimitrie Cozianu era în 1945 un bărbat de patruzeci şi patru de ani, înalt, spătos, îmbrăcat veşnic în flanel englezesc cenuşiu, cu gulerul cămăşii veşnic alb, neprihănit şi scrobit. Părul îi era sur la tâmple; pielea feţei, gălbuie, era a omului suferind de ficat. Omul acesta elegant şi sumbru, care moştenise mohoreala saturniană a străbunicului său, avea, sub sprâncene groase, negre, nişte ochi duşi în fundul capului, a căror privire întunecată, adâncă şi tainică, era a unui om care ştie multe, a unui om care are secrete, tace asupra multor lucruri ştiute numai de el, în sfârşit privirea unui om în stare de fapte surprinzătoare, de combinaţii tainice, nebunesc de îndrăzneţe, pe care nu le află lumea decât după ani de zile, atunci când au devenit amintiri, poveşti, istorii ciudate; şi atunci se spune: „Uite, la asta nu m-aş fi aşteptat din partea lui!“ Sau: „Evident; ajungea să-l vezi ca să-ţi dai seama că e în stare de orice“.

În seara zilei de 23 februarie 1945, domnul Dimitrie Cozianu era în vizită la văru-său, Cezar Lascari, directorul băncii Europa, S.A.R., în casa acestuia din parcul Bonaparte. Afară era un frig uscat, cerul strălucea plin de stele, iar în câteva maşini trase la trotuar şoferii dormeau, înăuntru, îndărătul perdelelor trase (erau perdele mari şi grele de catifea gălbuie), aplicele de cristal de Murano luminau moale pereţii de calcio

vecchio ca aproape ai tuturor caselor din cartierul acela nou, cu locuinţe de oameni bogaţi sau recent îmbogăţiţi. In salonul cu două piane la care nu cântase nimeni în seara aceasta stăteau douăsprezece persoane, care se ridicaseră de la masă. Alexandra Lascari, blondă, înaltă şi voinică, veselă şi liniştită ca o fiinţă care n-a avut niciodată griji şi n-a suferit niciodată (firele albe din păr erau numai ale vârstei), purta una din primele rochii lungi din Bucureştii anului 1945; fuseseră lansate în apusul Europei, obraznic de costisitoare pentru femeile modeste care abia ieşiseră din mizeria războiului; dar asta era moda atotputernică pe care n-o lansau ele, ci cucoanele mari, actriţele amante de oameni bogaţi şi bogătaşele neurastenice din toate colţurile pământului. De aceea soţia lui Cezar Lascari purta o rochie de demi-soirée până aproape de glezne şi tocuri înalte de o şchioapă la sandalele făcute din câteva cureluşe înguste din piele de rechin. Mai era acolo vară-sa Elvira Vorvoreanu, care îşi vopsise părul, ca totdeauna, într-un negru exagerat, de cărbune; era galbenă, cu cearcăne adânci şi obrajii supţi; avea un cap de mort, împodobit cu două mari smaragde la urechi, ce-şi lunecau luminile de culoarea zemii de cucută. Elvira Vorvoreanu povestea verişoarei ei, lui Dimitrie Cozianu, lui Jack Varlam şi fraţilor Haralamb cum fugise de la ţară. Jack Varlam era un distins avocat bucureştean, fruntaş al partidului social-democrat şi proprietar al unei sau unor fabrici textile; bărbat solid, masiv, pieptos, gros, cu fălci puternice, şi vinişoare roşii în obraji şi în nas; totdeauna proaspăt ras, cu obrajii lucioşi, cu haine sobre şi fără exagerată eleganţă avea nişte ochi mici, reci, străpungători, palizi, de un albastru decolorat, care spuneau multe despre el în ciuda lipsei lor de expresie. Ionel Haralamb (Ion Paul) era un bărbat subţire, cărunt, elegant, cu hainele cam uzate, fiindcă i le făcuse Pyle la Londra cu zece ani înainte şi domnul Haralamb nu voia să-şi facă la Bucureşti. Era un om care nu făcuse niciodată nimic, fiindcă, tânăr fără avere, luase o cucoană mai în vârstă ca el şi foarte bogată, care murise la timp, lăsându-l singur moştenitor, după care domnul Haralamb trăise zece-cincisprezece ani ocupându-se numai de femei. Bărbat agreabil şi amabil, era prietenul casei, bea whisky cu

Cezar Lascari şi o întovărăşea la teatru, la concerte sau la cumpărături, pe Alexandra Lascari.

Cu totul altfel era fratele său, Jean-Pierre Haralamb, zis şi Haralamb schilodul, care, tot atât de fără avere ca şi Ionel, nu luase nici o „partidă“ bună, fiindcă era şchiop dintr-o paralizie infantilă.

Acest om uscăţiv, cu faţa îngustă şi colţuroasă, cu părul rar şi cu ochelari cu rame groase, negre, fusese obscur funcţionar în Ministerul de Externe şi risca să moară necunoscut şi neavansat, fiindcă n-avea nici nume boieresc, nici relaţii în lumea mare. Dar dintr-o dată în cele câteva luni de tratative secrete, febrile, când Mihai Antonescu încerca să-şi salveze capul, când regele încerca să-şi salveze tronul, când toată lumea politică se zbătea să facă armistiţiu numai cu puterile anglo-saxone şi să scape de înaintarea uriaşă a frontului armatelor sovietice, care aduceau de la sine eliberarea şi dezlănţuirea forţelor populare şi revoluţionare din ţară, în acele câteva luni Jean-Pierre Haralamb devenise pe nesimţite, dar foarte repede, creierul Ministerului de Externe şi unul din cei mai importanţi oameni politici – mai important decât se bănuia. Peste capul boierilor uşuratici şi superficiali de care era plin ministerul, acest infirm care suferea de o boală fără leac, cu sfârşit fatal şi de neamânat – putea să mai trăiască doi, trei, patru ani, dar nu mai mult, şi ştia şi el asta – condusese din umbră nenumărate acţiuni şi tratative secrete şi continua şi în clipa asta. Şedea pe o canapea, între două cucoane, cu bastoanele lângă el (umbla în două bastoane, de la un fotoliu până la maşină şi de la maşină până la alt fotoliu), şi asculta fără să spuie nimic. De un an de zile era din ce în ce mai des invitat într-o lume care-l ignorase până atunci sau îl tolerase ca fiind fratele inteligent şi foarte citit al simpaticului şi mondenului Ionel Haralamb. Acuma, simţeau puterea şi-l tratau ca atare ei, oamenii care aveau nevoie să-şi încălzească la soarele puterii sângele subţire şi rece, fiinţa uşor pieritoare. Şerban Romano, prieten cu fraţii Haralamb şi văr cu Cezar şi cu Cozianu, se apropie şi el s-o asculte pe Elvira Vorvoreanu. Era gras, rotund, cu obrajii bucălaţi, ochii tulburi şi şezutul proeminent; hainele prea elegante (purta cipici de şarpe şi ciorapi

violeţi, iar la buzunarul smokingului o batistă violetă) şi umbletul cam din şolduri, cu paşi mici şi frecându-şi genunchii, erau ale altui om decât fusese el cu douăzeci de ani înainte: pe vremuri un bărbat tânăr şi serios, ajunsese acuma un adolescent bătrân şi uşuratic.

– E mai rău ca în 1907, dragii mei, spunea Elvira Vorvoreanu. Am văzut cu ochii mei ce s-a petrecut şi atunci şi acum. Acum e mai rău. De ce nu se iau măsuri? *Qu'est–ce que vous foutez, vous autres*[1]*?* îi întrebă ea cu brutalitate pe Cozianu şi pe Jean-Pierre Haralamb, care, deşi funcţionari ai statului, n-aveau nici un amestec: unul era economist, iar celălalt diplomat. De aceea ridicară din umeri amândoi. De la pian se auziră râsete şi grupul se întoarse dintr-o dată într-acolo. Un domn cu mustaţă roşcovană se aşezase la pian, silit de trei cucoane. În curând izbucni o gălăgie ritmică de sub mâinile lui, care izbeau cu nesimţire claviatura sonorului şi delicatului Steinway. Domnul înălţă capul spre cucoanele dimprejur şi le întrebă, vorbind pe nas şi cu accent din Middle West:

– *'Tis hoţ, isn't it? Rather, hey*[2]*?*

Şi urmă să zdrobească pianul. Şerban Romano râse încântat.

– E şarmant, sunt şarmanţi. Ca nişte copii sunt...

– Sunt imbecili, mârâi întunecat Cozianu.

– Spuneţi voi ce e de făcut, exclamă Elvira. E imposibil de trăit aşa! La cincizeci de ani o dată se dă totul peste cap. Asta-i ţară? La patruzeci şi opt, revoluţie; la 1907, răscoală; la 1945... Ce să mai vorbim? Aş pleca, pentru totdeauna. Ce căutăm aici? Spuneţi şi voi: ce căutăm? Erau mai cuminţi părinţii noştri că stăteau toată viaţa la Paris...

– Eu aş sta toată viaţa la Veneţia, zise Alexandra Lascari, visătoare. Să te trezeşti dimineaţa şi să-ţi joace pe tavan reflexul soarelui în apa canalului... şi să auzi mereu cum se izbesc gondolele de peron... şi să nu faci nimic, să stai, să stai... să visezi...

– Fleacuri! zise dur Elvira. Ce e cu manifestaţia de mâine dimineaţă?

[1] Ce faceţi voi ceilalţi?
[2] E „tare", nu-i aşa?

– E adevărat că o să se tragă? întrebă Şerban Romano cu interes şi cu nervozitate. Dintr-o dată se schimbase; dar numai un ochi atent şi pătrunzător ar fi putut observa subita întunecare, îmbătrânire a expresiei lui, care deveni aceea a unui om care suferă, pe care-l doare ceva nelămurit, ca o amintire ruşinoasă şi dureroasă. Dimitrie Cozianu, căruia i se adresau întrebările, dădu din umeri:

– Dacă manifestanţii vor ataca clădirile publice, palatul, ministerele, o să se tragă...

Jean-Pierre Haralamb râse sec.

– Nu e nevoie să fii discret. Da, doamnă, o să se tragă, chiar dacă comuniştii nu atacă nimic. Trebuie intimidată mârlănimea. Altfel, ne trezim că se întâmplă ca în provincie, unde câteva prefecturi sunt în mâna lor. Aşa că vă recomand să nu ieşiţi mâine pe stradă şi, mai ales, nu pe Calea Victoriei.

– De-ar trimite o divizie de paraşutişti, imbecilii ăştia... mormăi Cozianu trăgând cu ochiul la domnul cu mustaţa roşcovană.

– Am văzut pe stradă nişte canadieni splendizi, zise Şerban Romano zâmbind visător.

– Cum să trimită? întrebă Jean-Pierre Haralamb. Ruşii le-ar spune: „Ce căutaţi aici? Duceţi-vă pe front!"

Un bătrânel foarte elegant, mititel, cu picioare mici în cipici de lac, veni încovoiat, frecându-şi mâinile albe şi pistruiate, întrebă vesel şi pisălog:

– E? E? Ce-o să fie mâine dimineaţă? E? E?

– *Rassurez-vous, prince*[1], îi spuse Jean-Pierre Haralamb; o să se tragă în plin. E un lucru hotărât.

– *Parfait! Parfait! Ca va péter! Nous sommes sauvés*[2]*!* zise bătrânelul chicotind vesel şi se depărta frecându-şi mâinile. Era prinţul Ipsilanti, care se micşorase, se încovoiase, se albise de tot din vremea când era tartorul Jockey-Clubului, iar moralmente se schimbase tot aşa de mult, devenind vesel, răutăcios şi cu un aer de permanentă şiretenie, ridicolă şi pisăloagă. Umbla din grup în grup, frecându-şi mâinile, gata să dea cu sâc şi chicotind mereu:

[1] Linişteşte-te, prinţe.

[2] Perfect! perfect! O să facă explozie! suntem salvaţi!

– *Ca va péter! Nous sommes sauvés!*

Grupul din jurul lui Jean-Pierre Haralamb se risipi: sosise ca să ia cafeaua trimisul extraordinar al unei mari puteri din Apus, domn elegant cu o orhidee la reverul hainei, proprietar al unor societăţi de căi ferate din ţara lui. Cozianu rămase singur pe canapea lângă Jean-Pierre Haralamb, cu Jack Varlam pe un fotoliu în faţa lor. Haralamb râse ruginit, neplăcut (era un om care nu ştia să râdă) şi-i spuse lui Varlam:

– Vezi de-i încuie pantalonii băiatului dumitale, că altfel rişti să-l pierzi mâine...

Varlam bâigui un răspuns încurcat, se ridică şi se depărtă, urmărit de croncănitul râsului lui Haralamb. Cozianu întrebă:

– Ce e cu fiu-său? E socialist şi el?

– Dac-ar fi socialist ca nebunul ăsta bătrân, n-ar' fi nimic, dar e comunist fanatic.

– De unde ştii? întrebă Cozianu.

– Am uitat cine mi-a spus, zâmbi celălalt, încreţindu-şi faţa uscată şi fără sânge. Cozianu murmură:

– Eşti un om foarte bine informat.

– Da, spuse simplu schilodul.

– Bine-ar fi să fii informat şi asupra viitorului...

– Păi pot să-ţi spun: de mâine-ncolo cred că le-am rupt şira spinării. Nu vor mai fi aşa de îndrăzneţi, începe contraofensiva noastră şi retragerea lor. Bătălia, pentru ei, e pierdută.

– A, nu mă îndoiesc. Pentru mine este evident, zise Cozianu, că americanii şi englezii nu vor tolera un guvern comunist; cu atât mai puţin regele... Dar dumneata ce mai faci? Vorbeşte-mi de dumneata, nu de politică; nu te-am văzut de o lună de zile cel puţin...

– A, eu, zise cu un surâs satisfăcut Haralamb, cu mâinile-i uscăţive şi fără sânge încrucişate pe mânerul bastonului, scriu zilele astea un eseu despre capitalismul viitorului şi viitorul capitalismului. Se crede că e o formulă condamnată, că s-a isprăvit cu el. Voi demonstra contrariul, zise el satisfăcut de sine. Prinţul Ipsilanti se apropie de ei, chicotind:

– Aţi auzit ce-o să fie mâine! *Ca y est! Ca va péter: nous sommes sauvés!*

II

Jack Varlam plecă printre cei dintâi de la Cezar Lascari. Era furios că fiu-său îl face de râs. Trebuia să vorbească o dată pentru totdeauna cu el, să-l facă să înceteze înhăitarea asta descreierată cu revoluţionarii, cu comuniştii. Se urcă în maşină şi nici nu-şi dădu seama când a ajuns. Se gândise toată vremea. Preocupat, trânti uşa automobilului, pe când şoferul descuia gratiile de la marea şi greaua poartă ce ducea, printr-un gang boltit, la garaj. Casa era masivă, cenuşie; toate luminile erau stinse, afară de o fereastră sus, la al doilea etaj, un fel de mansardă unde şedeau servitorii. Acolo era odăiţa fiului lui Jack Varlam. Varlam tatăl rămase o clipă cu ochii la lumina aceea; apoi începu să-şi caute în buzunar cheia, mormăind nemulţumit. In sfârşit deschise uşa grea de stejar în stil rustic, înarmată cu fiare late şi negre în chip de frunze, o trânti, trecu prin holul cu covoare groase de orient şi în care ardea o lampă pe pianul la care, de la moartea doamnei Varlam, mama băiatului, nu mai cânta nimeni; apoi urcă scara de lemn care trosnea sub paşii lui grei, repezi şi hotărâţi. Jack Varlam era un om energic şi ager, oricât era de masiv, de burtos şi de congestionat la faţă. Intră în salonul cu fotolii capitonate de culoarea sumbră a tutunului spaniol, cu tablouri proaste în rame foarte late şi foarte aurite şi pereţi spoiţi cu văruiala zgrunţuroasă, care, sub numele de calcio vecchio, făcuse furori în Bucureşti între 1930 şi 1940; Jack Varlam aprinse aici o lampă olandeză, cu bilă de bronz şi braţe în chip de S, al cărei metal lucea stins, potrivit cu luxul sumbru, greoi şi fals rustic, pe care-l dăduse odăii arhitectul decorator, căci Jack Varlam dispreţuia şi ignora orice fel de artă, declarând cu o mândrie brutală: „eu nu mă pricep la de astea“, şi cu atât mai mult nesocotea alcătuirea unui interior. Trecu prin salon gâfâind, cu capul sus, înălţând bărbia grea şi fălcile congestionate. Urcă a doua scară, intră pe coridorul mansardei şi bătu la o uşă, apoi intră fără să mai aştepte răspuns. Un tânăr care şedea pe vine în mijlocul odăii întoarse capul şi, văzându-l pe Jack Varlam, se ridică încet în picioare. Era fiu-său. Era înalt, mai înalt decât tată-său, subţiratic, slab, iar părul creţ, faţa măslinie,

de o paloare mată, ochii negri, umbra albăstrie a bărbii pe obraji, fruntea netedă, îngustă, ca fildeşul, obrazul îngust, supt, prelung, totul îi dădea înfăţişarea unui tânăr spaniol sau marocan, învăţăcel al universităţii din Cordoba, când Cordoba era arabă. Acest tânăr, în pantaloni necălcaţi şi tricou gros care atârna pe el cam la întâmplare, ca pe un om prea preocupat de altceva ca să dea mare atenţie îmbrăcămintei sale, îşi scoase ochelarii şi se uită la Jack Varlam. Era fiu-său, Ionel Varlam.

– Bună seara, zise Jack Varlam şi căută un fotoliu în care să se aşeze. Dar cele două fotolii erau încărcate cu pachete cubice de cărţi legate cu sfoară; pe patul desfăcut erau două, trei teancuri de cămăşi şi ciorapi, două, trei rânduri de haine erau atârnate pe marginea dulapului deschis; peste un teanc de batiste era pusă fotografia încadrată a unei femei tinere, cu părul tuns scurt, cu bucle pe lângă urechi, după moda anilor 1925 şi care, cu ochii ei negri, sprâncenaţi, încercănaţi, adânci, de orientală, avea o asemănare mare cu tânărul Varlam. Acesta răspunse rece:

– Bună seara.

Şi continuă să împacheteze. Pe jos, deschise, două geamantane de carton presat, pe care Varlam nu i le ştia, aşteptau să fie umplute.

– Ce faci? întrebă Varlam.

– Nu vezi? răspunse Varlam fiul. Împachetez. Urmă o tăcere.

– Pleci? întrebă iarăşi Varlam. Elegant, masiv, cu gulerul alb şi cravata bine făcută, congestionat de hrană prea bună şi băutură prea multă, îl ţintea cu ochii reci, albaştri, decoloraţi, pe tânărul în pulover şi cu gulerul descheiat, cu părul creţ şi ochelari, care nu semăna de loc cu el, şi totuşi era fiul lui. Se gândi: „Dacă n-aş fi cunoscut-o atât de bine, as crede că l-a făcut cu altcineva...“

– Pleci, Ionel? întrebă el a doua oară.

– Da, răspunse tânărul Varlam. Trebuie să plec.

– De ce trebuie să pleci? întrebă tată-său cu oarecare şovăială. Tânărul îl privi şi-şi scoase iarăşi ochelarii. Părea obosit, dar mulţumit. Spuse fără emfază:

– Trebuia să plec încă din august anul trecut... sau încă şi mai demult – de când am început munca ilegală. Nu era just să mă

folosesc de casa ta, în care ştiam că siguranţa n-o să cotrobăiască. Nici să mănânc şi să mă-mbrac din banii tăi... Le-am spus treaba asta tovarăşilor mei, şi mi-au spus că bine fac că plec...

– Măi, dar eu sunt tată-tău, zise rece Jack Varlam. Era normal să trăieşti de pe urma mea...

– Nu ca activist al partidului, spuse celălalt, dând din umeri.

Jack Varlam lăsă bărbia să-i cadă pe piept, apoi rosti dureros:

– Mult m-ai făcut să sufăr, măi băiete...

– Şi tu pe mine... şi pe mama, răspunse celălalt cu glas schimbat şi aruncându-i o privire otrăvită de duşmănie. Jack Varlam înălţă brusc capul:

– Cum? Iţi interzic să amesteci pe maică-ta în prostiile şi mârşăviile tale! Maică-ta a fost o sfântă!

Ionel Varlam se îngălbeni:

– Numai faptul că îndrăzneşti să numeşti mârşăvie cea mai nobilă activitate posibilă azi pe pământ şi dovedeşte destul că nu mai am ce căuta la tine în casă, zise el tremurând. Dacă ai venit să scuipi pe ce am eu mai sfânt, spune-mi, ca să ştiu şi să ies pe uşă fără bagaje! exclamă el ridicând glasul tot mai mult. Jack Varlam însă se făcu vânăt:

– Dacă trăia maică-ta, o făceai să moară acum cu purtarea ta! spuse el.

Ionel Varlam răspunse, cu otravă şi-n glas de data asta:

– Da, dar nu mai trăieşte, fiindcă ai făcut-o tu să moară mai din vreme!

– Măgarule! Ticălosule! Cum îţi permiţi! răcni Jack Varlam, cu pumnii strânşi. Ionel Varlam zâmbi ascuţit şi galben:

– Bine că mă insulţi numai pe mine şi-ai lăsat în pace munca de partid...

Jack Varlam însă nu-l asculta:

– Ce ţi-am făcut ca să te porţi aşa cu mine? exclama el scos din fire. Apoi, cu spatele rezemat de tocul uşii, îşi privi fiul cu o desperare morocănoasă:

– Tot eu sunt de vină... Eu te-am educat aşa... Ionel Varlam se lăsase iarăşi pe vine, îşi pusese ochelarii şi era pe cale să umple un geamantan. Se uită brusc la, tată-său:

– Tu eşti de vină... dar nu fiindcă m-ai fi educat aşa. Tu nu m-ai educat de loc. Dacă aş fi fost crescut de tine, aş fi un tânăr afacerist sau un avocăţel fără scrupule, pus pe îmbogăţire, sau un tânăr activist ipocrit şi corupt al partidului social-democrat, eventual puţin agent de siguranţă, sau toate la un loc cum...

Era cât pe ce să spuie „cum eşti tu“, dar se stăpâni şi încheie:

– Sau un mic fecioraş de bani gata, bolnav de vicii sexuale, beţiv şi amator de stupefiante. Asta aş fi ieşit, dacă mă creşteai tu. Din fericire m-a crescut mama; avea timp pentru asta, când erai tu la doamna Gherson sau la Gaby Ionescu sau la altă metresă de-a ta...

Vorbise fără accent deosebit; cuvintele erau destul de cumplite ca să nu mai poată fi încărcate de patima glasului; dimpotrivă, vocea lui Ionel Varlam se făcuse seacă şi ştearsă.

Jack Varlam gemu, stăpânindu-se din răsputeri:

– Să pleci! Marş afară, câine! Ionel Varlam dădu din cap trist:

– Sunt om, nu sunt câine... tratezi prea mult oamenii ca pe nişte câini... dar nu sunt...

Jack Varlam se cutremură. Suflând greu, îşi puse mâinile pe faţă:

– Ce-am făcut? Ce-am făcut? gemu el înăbuşit.

Ionel Varlam zise:

– Ce-ai făcut? Ai adunat bani şi putere prin toate mijloacele... Ai călcat sute de oameni în picioare... şi ai făcut-o nefericită pe mama...

– Minţi! răcni tatăl. Fiu-său puse fotografia doamnei Varlam în geamantan şi-l închise:

– Nu mint, spuse el obosit. Ai fost şi eşti de un egoism sălbatic, totul trebuia să existe pentru tine şi pentru satisfacerea poftelor tale: muncitorii, clienţii cu procese, afacerile, femeile, mama... Crezi că ea nu simţea?

– Minţi, minţi, minţi! zise tată-său fără să mai poată ridica glasul; părea sleit de puteri, de lupta pe care-o dăduse ca să se stăpânească; şi totodată, lucru ciudat, nu se putea mişca din loc. Ar fi putut scăpa de glasul acela sec, fără emfază, de constatare ştiinţifica, care-l înjunghia cu fiecare cuvânt. Dar nici nu-i trecea prin gând, să iasă din odăiţă.

– Nu mai spune că mint, zise Ionel Varlam, cu o iritare răutăcioasa. Minţi tu când ţii discursuri politice şi spui că eşti

marxist. Eu nu mint. Tocmai de aceea sunt comunist, ca să nu mint pe alţii şi să nu mă mint şi pe mine. Ca să scap din minciuna şi ipocrizia care te înconjoară.

— Bine c-a murit, suflă Varlam. Bine c-a murit, sa nu te audă... Daca te-ar fi auzit, s-ar fi sinucis!

– N-avea nevoie, ţi-am mai spus, replică Ionel Varlam. Jack Varlam îl întrebă cu un glas ciudat:

– Cum îţi permiţi să vorbeşti astfel de părinţii tăi?

Ionel Varlam roşi tulburat. Întâia oară în seara aceea strigă:

– Nu de „părinţii mei“ vorbesc aşa, ci de tine. Pe mama o iubesc şi acum, cum am iubit-o cât a trăit; aş lua-o cu mine şi am pleca împreună de aici!

– Ionel! strigă tremurător Jack Varlam cu mâna pe piept: nu ştii ce faci! Eşti copilul meu, măi baiatule...

Apoi schimbă deodată tonul şi, sec, practic, întrebă:

– Te duci mâine la manifestaţie?

Fiu-său, bănuitor, întrebă:

– De ce vrei să ştii?

– Nu te duce, măi copilule. Uite, ca să mă înţelegi (poate că acum în sfârşit ai să mă înţelegi): te las să pleci, să faci ce vrei, să-mi vorbeşti oricât de murdar şi de josnic, dar nu te duce mâine la manifestaţie! Are să se tragă în manifestanţi, o să fie o baie de sânge! Nu te duce! Promite-mi!

Se apropie de fiu-său, dar acesta se dădu un pas îndărăt; părea cutremurat de repulsie şi ură:

– Nu-mi trebuie o viaţă pe care mi-ai dat-o tu. Nu vezi că vrei să ai un copil al tău, proprietatea ta, şi că-l aperi ca pe un obiect neînsufleţit, al cărui proprietar eşti? Ce-ţi pasă dacă eu neducându-mă mâine la manifestaţie, îmi pierd stima tovarăşilor mei, îmi pierd onoarea, îmi pierd rostul de a trăi! Ţi-e egal dacă mi-am pierdut sufletul! numai să trăiesc. Ei, află că prefer să mă curăţ mâine de un glonte, dar cu bucurie şi mândrie în suflet, decât să trăiesc o sută de ani prin baruri din banii tăi nemunciţi, furaţi! Ce-ţi pasă de mine? Lasă-mă să-mi văd de viaţa mea... Eu nu mă amestec în a ta... Îţi spun eu ceva despre faptul că tu, fruntaş al partidului social-democrat, ştii – mă întreb de unde – despre intenţiile lui Rădescu de-a vărsa sânge mâine şi nu faci nimic ca să dai alarmă, să-i împiedici

pe bandiţii ăia... Despre asta ţi-am făcut eu vreun comentariu? Sau despre faptul că-mi oferi să-mi faci un bine, spunând în aceeaşi frază că sunt mârşav şi josnic? Lasă-mă să plec, mai bine.

Varlam era desperat de umilinţa cumplită la care se expusese, căci nimeni nu-i vorbise atât de nemilos şi de fără frică, nimeni nu-l înfruntase aşa niciodată; era desperat şi de simţământul că-şi pierduse unicul copil, că pierduse ceva ce era al lui; se gândea şi la ruşinea publică ce avea să urmeze; îi venea să înnebunească; şi încercând să-şi ascundă chiar şi faţă de sine însuşi ce simţea, ajunse să trădeze, să vorbească alandala. Izbucni năduşit:

– Măi Ionel, băiatul tatii... singura dată în viaţa mea când am fost sincer, tocmai copilul meu nu mă crede! Am iubit-o pe maică-ta... prost, cum am putut...

– Asta-i bine zis! Cum ştie iubi un om ca tine! spuse duşmănos fiul.

– ...şi tu eşti copilul meu şi-al ei... copilul dragostei noastre... nu te duce mâine la...

– Nu te-a iubit! Niciodată nu te-a iubit! zise fiul. Se vedea cât colo! Toată lumea ştia! Şi eu mi-am dat seama... curând de tot! N-aveam zece ani când i-am spus o dată: „Aşa-i că tu nu-l iubeşti?“ Şi-a început să plângă!

– Nemernicule! răcni Vairlam tatăl şi se repezi la fiu-său cu pumnii ridicaţi. Fiu-său nici nu se mişcă. Varlam se opri, se stăpâni, împurpurându-se; urechile i se înroşiră şi fruntea. Şuieră printre dinţi, cu buzele umede de scuipat:

– Ti-că-lo-su-le... ti-ca-lo-su-le...

Apoi ieşi încovoiat, răpus. Fiu-său îşi scoase ochelarii şi şi-i şterse, apoi continuă să împacheteze, cu mâinile tremurând. Se opri o clipa, scoase fotografia maică-si, o privi, o sărută, o puse la loc şi începu iar să puie peste ea cărţi, rufe de corp şi iarăşi cărţi.

Varlam tatăl însă se duse în biroul său (birou de avocat, cu portrete de celebrităţi ale baroului dintre 1900 şi 1940, cu pereţii căptuşiţi cu tratate de drept, coduri şi jurisprudenţă) şi stătu multă vreme cu tâmplele în pumnii strânşi, fierbând de ură, scrâşnind din dinţi şi gemând:

– Măcar de-ar crăpa mâine!

Jack Varlam încă şedea cu capul în pumni şi simţindu-se nimicit, ca apoi iarăşi să-l cuprindă dorinţa sălbatică de-a-l şti mort pe fiu-său, când Ionel Varlam lăsă la poarta unui cămin studenţesc geamantanele şi pachetele şi, după ce-l convinse pe portar, urcă la etaj şi bătu la uşa unei camere. Ii deschise un tânăr blond şi uscăţiv, cu ochelari, care se lumină la faţă văzându-l şi surâse cu dinţii săi mari şi strălucitori:

– Ei, în sfârşit – s-a făcut? Te-ai hotărât? Şi-i făcu loc să intre. Fum gros de tutun plutea în odaie; câţiva tineri în pijamale, alţii încă îmbrăcaţi şi unul cu o scurtă de postav pe el, şedeau pe cele trei paturi de fier, cele trei scaune şi masa de brad din odaie. Afară de cel cu scurta, toţi îi erau cunoscuţi lui Ionel Varlam: studenţi comunişti ai facultăţii de ştiinţe; cel cu ciuf blond căzut pe frunte era de ani de zile prietenul cel mai bun al lui Ionel Varlam. Îl întrebă în şoaptă, privindu-l în ochi:

– Ai plecat definitiv?

Ionel Varlam dădu din cap. Celălalt îi puse mâna pe umăr, fără să spuie nimic. Ionel Varlam murmură:

– Am venit să dorm aici; deocamdată n-am unde...

– Mai încape vorbă... Şezi. Ai mâncat? Am sandvişuri şi marmeladă. Şezi. Zi, măi!

Cel cu scurta de postav era voinic, liniştit, cu fălci late şi ochi catifelaţi, dulci; era ceva atrăgător şi fermecător în zâmbetul lui; se vedea cât colo că e un om foarte simplu, un muncitor; mâinile muncite şi îngroşate, haina, felul cum pronunţa. Muncitor bucureştean.

– Ce să mai zic? Cred că sa-nţeles; de-asta am mai trecut o dată pe la voi, să văd. Să nu care cumva să aveţi careva arme, măi frate, că-i foc: mai bine staţi acasă. Asta e linia partidului: manifestăm paşnic. Suntem destui ca să-i dăm peste cap pe burjui şi cu mâinile goale.

Stătu o clipă gândindu-se:

– Am uitat ceva? Nu. Ei, asta era. Eu o să merg cu voi mâine. Poate mai vine vreun instructor de-al U.T.C.-ului, dar eu în tot cazul o să fiu cu voi.

Ionel Varlam se aşezase pe marginea unui pat de fier şi asculta, înţelesese numaidecât despre ce era vorba. Prietenul

lui stătea lângă el, cu mâna pe umărul lui. Era fum şi toţi erau obosiţi, surescitaţi, veseli, fără somn, şi era frig aici în cămin... Asta era viaţa, tinereţea, fericirea! Ionel Varlam era fericit.

III

A doua zi, 24 februarie, la ora douăsprezece şi cincizeci şi unu de minute, Dimitrie Cozianu stătea în picioare la fereastră într-unul din apartamentele de la etaj ale hotelului Athénée Palace. Aici locuia domnul străin cu mustaţa roşcovană, care fusese în vizită la Cezar Lascari în seara precedentă. Acest domn fuma tutun parfumat într-o pipă şi, cu mâinile în buzunar, picior peste picior, se tolănise într-un fotoliu. Cozianu însă nu se putea desprinde de la fereastră. Vedea palatul cu o aripă îmbrăcată în schelării, cu catargul de pe faţada centrală, iar sus, pe catarg, fâlfâind steagul pătrat cu stema regelui; regele era acolo, ascuns în palat. În faţa palatului statuia de bronz a lui Carol I călare răsărea dintr-o mare de fiinţe mici, mişcătoare. Soarele era strălucitor şi cerul albastru, dar lui Cozianu i se părea totul negru şi cenuşiu; steagurile acelea roşii îi înţepau ochii. Se apleca înainte, cu mâinile pe pervazul ferestrei, şi încerca să deosebească în depărtare, pe masivul enorm şi roşu al clădirii Ministerului de Interne în construcţie, siluete de soldaţi şi de arme; îi lăcrămau ochii de încordare, dar nu izbutea să distingă nimic. Directorul hotelului îi spusese că sus, pe acoperiş, sunt instalaţi soldaţi din garda regală, cu mitraliere; dar trebuiau să mai fie şi în palat, şi pe binalele Ministerului de Interne. Unde erau? Ce făceau? Ce aşteptau? Mulţimea asta de zeci de mii de oameni, poate de o sută de mii de oameni, umplea Calea Victoriei cât se vedea cu ochii, se strivea de grilajul de fier al palatului, se revărsa în străduţele dinspre bulevard şi făcea să tremure ferestrele hotelului cu murmurul ei greu din care izbucneau valuri de aclamaţii; steagurile roşii se legănau şi se adunau în faţa palatului, pe care flutura în vântul rece micul drapel pătrat cu stema şi cu ciucurii de aur; ce făcea regele? Ce făcea generalul Rădescu, primul ministru? Dacă-i mai lăsa cinci minute, deşi păreau neînarmaţi, puteau să ocupe palatul şi ministerele, aşa, cu mâinile goale, atât erau de mulţi!

– De ce n-or fi trăgând? murmură Cozianu cu o enervare dureroasă, încordată, cu o dorinţă aproape sexuală. De ce n-or fi trăgând, ce mai aşteaptă?

– *What did you say?*[1] întrebă maşinal individul din fotoliu, plictisit. Cozianu nu răspunse.

– *Nothing seems to happen*[2], mai spuse celălalt, dezamăgit. O rafală de mitralieră pârâi undeva în piaţă. Cozianu tresări, scuturat de un fior răcoros, plăcut, şi oftă adânc, muzical, ca o femeie:

– Ah! în sfârşit!

Jos, în piaţă, altă mitralieră începu să tragă. Omul din fotoliu se ridică, luă un aparat de filmat de pe masă, deschise fereastra şi începu să filmeze cu pipa în dinţi:

– *Now, that's something to show to my pals at home*[3]... mormăi el încântat.

În aceeaşi clipă, jos în piaţă, Ionel Varlam se uită la cei doi oameni între care mergea. Avusese o clipă de frică, o tresărire instinctivă pe care şi-o stăpânise îndată şi, maşinal, se uita la cei de lingă el, ca să se întărească. Amândoi erau de vârsta lui, abia trecuţi de douăzeci de ani; dar foarte deosebiţi. Cel din dreapta era tânărul muncitor cu fălci late şi ochi catifelaţi, dulci; cu ochii îngustaţi, îi zâmbi încurajator lui Ionel Varlam, în vreme ce o pânză de gloanţe trecu bâzâind pe deasupra lor; cel din stânga era prietenul lui, slab şi blond; îşi scoase ochelarii şi ridică mâna în care-i ţinea; gesticula furios cu ochelarii, răcnind ceva ce Ionel Varlam nu înţelese. Mulţimea îi apăsa din toate părţile, cu presiunea ei uriaşă, şi-i ducea aproape pe sus, înainte, nici nu vedeau bine încotro, din pricina steagurilor roşii care se legănau în faţa lor. Când pârâi a treia rafală de mitralieră, îndelungă, parcă fără sfârşit, prietenul lui Ionel Varlam se lăsă să alunece încet, parc-ar fi vrut să se aşeze pe jos; Ionel Varlam îl apucă şi-l ţinu; îl văzu galben, cu privirea fixă, în gol, cu pleoapele pe jumătate căzute pe ochi. Strigă la el, speriat; simţi că-i e foarte cald braţul cu care-l ţine şi că-i curge ceva ud pe mină. Era sângele lui sau al celuilalt? O

[1] Ce-ai spus?

[2] Nu pare să se întâmple ceva.

[3] Ei, asta-i ceva de arătat prietenilor mei acasă.

durere cumplită îl săgeta în inimă: are să-i moară prietenul acum, aici, într-o clipă? Îl ridică – celălalt se lăsa greu, inert, şi mulţimea îi purta înainte. Mitralierele trăgeau mereu.

La ora trei şi jumătate Dimitrie Cozianu se desprinse cu greu de la fereastră. Era obosit, sleit de puteri, cu creierul pustiu, parc-ar fi săvârşit cine ştie ce orgie. Nu făcuse nimic, decât să stea la fereastră şi să privească; dar încordarea, aşteptarea, ura, satisfacţia şi, acuma, o cumplită strângere de inimă îl zguduiseră şi-l epuizaseră. Gazda lui şedea în fotoliu, cu picioarele pe marginea altui fotoliu, şi bea whisky cu sifon. Mulţimea era mereu în piaţă, strânsă împrejurul statuii: se vedeau siluetele subţiri de oameni urcaţi pe soclu; steagurile se adunaseră ca o pădurice roşie în unghiul mort de lângă soclu, acolo unde nu-i puteau ajunge gloanţele. Nu se mişcaseră din piaţă. Dar Rădescu şovăise şi dăduse îndărăt în faţa unui masacru total. Se vedeau oameni întinşi pe asfaltul pieţei, dar mitralierele tăcuseră. Cozianu îşi îmbrăcă paltonul şi cu mâini tremurătoare îşi luă pălăria şi mănuşile, spuse bună seara băutorului de whisky şi plecă.

Ionel Varlam simţea cum îi zvâcneşte braţul legat cu batista. Al lui fusese sângele: glonţul îi trecuse prin carnea braţului drept; mâneca îi era găurită şi cleioasă de sânge. Pe asfalt, lângă trotuarul din faţa Fundaţiei Carol, o baltă de sânge arăta că acolo murise un om, sau mai mulţi. Sus, pe soclu, un bărbat îndesat, cu părul cărunt care-i cădea în şuviţe pe frunte, cu un cap mare şi puternic, vorbea cu glas răsunător, pasionat, despre victoria inevitabilă a clasei muncitoare, iar Ionel Varlam simţea că, într-adevăr, aşa este şi aşa trebuie să fie.

Când se făcea întuneric – şi se făcu foarte devreme întuneric în acea zi de februarie – Dimitrie Cozianu sună la o uşă discretă în zidul foarte înalt al unei curţi din dosul unei case vechi, vopsită în galben, cu obloanele trase şi cu fâşii groase de frunziş de iederă care mascau în parte ferestrele şi uşile, îi deschise un fecior cărunt, distins şi cu glas de tenor, care-l cunoştea, şi-l salută cu deferenţă şi simpatie.

– Conaşul e acasă, Jean? întrebă Cozianu.

– E acasă, poftiţi, spuse Jean, pe care-l chema Ion, dar era snob şi fandosit. Cozianu îi dădu pălăria şi paltonul şi urcă. Îl

găsi pe Jean-Pierre Haralamb în biblioteca lui, luminată slab de lămpi cu abajur pe măsuţe joase. Hărţi vechi ale principatelor române, făcute la Veneţia şi la Viena în veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea, portrete în ulei pictate de „zugravi de subţire“ necunoscuţi şi înfăţişând boieri cu işlic şi antiriu, încinşi cu şal şi cu mustăţi lungi, asiatice, acopereau pereţii. Hărţile erau acolo fiindcă Haralamb era un om politic; portretele, fiindcă pretindea că se trage dintr-un vechi neam din Valahia, deşi se ştie că era fiu de modeşti mic-burghezi. Rafturile bibliotecii, pline de coduri legate în culori sumbre, îl trădau pe jurist. Jean-Pierre Haralamb şedea în fotoliu, cu un plaid pe genunchi şi cu bastoanele de-a dreapta şi de-a stingă. Mai erau acolo secretara lui, o tânără în tailleur albastru-închis şi cu părul vopsit blond şi lăsat să-i cadă pe umeri după moda lansată de actriţa Alida Văli şi pe care o adoptaseră toate secretarele şi dactilografele din Bucureşti în anul acela, şi un tânăr secretar de legaţie, subţire, înalt, elegant, cu pielea feţei albă ca laptele, părul negru şi ochii albaştri, cu genele lungi. Se ridicară amândoi la sosirea lui Cozianu şi Jean-Pierre Haralamb concedie secretara:

– Mulţumesc... pentru astă-seară ajunge. Şi, întors spre Cozianu, adăugă:

– Încercam să dictez o pagină din eseul meu... tânărul cu ochii albaştri, umbriţi de acele gene extraordinare, spuse:

– Vă las şi eu, domnule Haralamb.

Plecă şi el după secretară; Cozianu le răspunse la saluturi cu o superioritate rece; nu-i plăceau aceste figuri care, se zicea, erau amantele, masculină şi feminină, ale lui Haralamb. Se aşeză într-un fotoliu şi se uită la Haralamb. Acesta avea faţa brăzdată de cute de suferinţă; era cenuşiu, obosit. Cât o mai fi având de trăit? se întrebă Cozianu. Apoi, cu glas tare:

– Ştii ce-a fost?

– Ştiu tot, murmură Haralamb.

– De ce nu i-a curăţat pe toţi?

– Cum să omoare o sută de mii de oameni? A doua zi aveam revoluţie... Nu e foarte, foarte grav...

– Pe stradă încă circulă grupuri, e o febrilitate, o agitaţie... Venind încoace am asistat la nişte bătăi...

– Între cine şi cine?

– Nu ştiu... parcă poţi şti?

Urmă o tăcere. Cu degetele subţiri, uscate, albe, Haralamb îşi trase pătura pe genunchi, sună, şi-i spuse lui Jean:

– E frig aici...

Cozianu se gândi: „Nu e frig de loc... Îi e frig lui... E muribund nenorocitul“. Dar după ce feciorul puse lemne în sobă, îl întrebă pe „nenorocit“:

– Ce ne facem?

– O să trebuiască să cedeze regele...

– Cum? exclamă indignat Cozianu.

– În aparenţă. O să cedeze în aparenţă. O să accepte un guvern în care să intre şi comunişti.

– Dar atunci... exclamă Cozianu.

– Ce, atunci?

– Păi... n-o să-i mai putem opri!

– Trebuie să-i frânăm, să le încetinim acţiunea, să le-o „sabotăm“, cum se zice, murmură Haralamb.

– Cum să le sabotăm acţiunea? întrebă Cozianu cu oarecare scepticism. Haralamb zâmbi subţire, sec:

– Cum s-au dus tratative la Cairo de către Ministerul de Externe, fără ştirea ministrului de externe Ică Antonescu?

Cozianu, care cunoştea rolul mafiei ce domnea la Ministerul de Externe şi în capul căreia era Haralamb, înţelese:

– Cum, adică... să-i lovim din spate? Dinăuntru! Asta înseamnă să acceptăm colaborarea cu ei!

Haralamb râse fără putere:

– Ei şi? Cozianu zâmbi cinic:

– Ia ascultă, nene: dar dacă după aceea toţi cei care au colaborat în această intenţie lăudabilă o să fie de-abia consideraţi trădători?

Haralamb murmură:

– Regele va şti pe fiecare din cei care au vorbit cu mine şi le va cunoaşte pas cu pas activitatea.

Cozianu rămase o clipă tăcut. Apoi întrebă:

– Trebuie să consider asta ca o propunere făcută mie?

– Da. Dumneata n-ai ocupat nici un post politic important, poţi să te dai totdeauna drept tehnician, drept expert în chestiuni

administrative şi economice... ce să-ţi mai spun? Eşti unul din cei mai indicaţi...

– Şi... mai sunt ca mine? întrebă Cozianu râzând ca să-şi ascundă tulburarea.

– Sute, răspunse scurt Haralamb. Urmă o tăcere. Cozianu spuse:

– Ascultă... nu mă deranjează să-i asigur pe comunişti de loialitatea mea, şi pe urmă să-i înjunghii... dar dacă observă ei asta... pot fi într-o situaţie foarte neplăcută, chiar primejdioasă.

– Câtă vreme voi trăi eu, regele va şti de dumneata... şi vor şti şi alţii... Poţi fi vârât într-o uniformă de soldat american şi urcat într-un avion, într-un ceas. Nu-ţi face griji, spuse Haralamb.

Cozianu rămase o clipă tăcut, apoi, deodată, începu să râdă şi spuse jovial şi brutal:

– Ascultă, domnule, dumneata nu prea ai picioare, în schimb ai cap!

Haralamb zâmbi în silă, rece, galben; nu se ştia dacă-i plăcuse complimentul. Spuse:

– Situaţia e gravă... dar bătălia e departe de-a fi pierdută de noi şi câştigată de ei. Părerea mea e că ei o vor pierde. Nu părerea: certitudinea. Ei o vor pierde.

IV

Într-una din serile de la începutul lui martie, Dimitrie Cozianu se duse seara la bătrâna prinţesă Basarab–Comnen, care dădea în fiecare vineri un mic concert de muzică de cameră. Casa ei, pe Calea Victoriei, avea doar un parter, dar înălţat pe un peron de zece trepte. În curte, castani bătrâni încă nu-şi arătau mugurii în aerul rece. Cozianu intră în primul salon, bătrânesc, cu ghirlande de stuc, cu un lustru uriaş pe schelet de argint şi cu câteva fotolii vopsite în albastru-pal şi roz şi cu tapiseria pălită, înşirate de-a lungul pereţilor. Se stătea în picioare, concertul se terminase. Bătrâna Basarab–Comnen, înaltă, cu peruca roşie căzută pe o parte a feţei pline de pete livide, sprijinită în baston, cu o rochie ciudată, violetă,

şi o capă de vulpi albastre, care atârnau pe ea ca pe o sperietoare de ciori, îi întinse lui Cozianu o mână care părea intrată în putrefacţie din pricina petelor de pe ea şi a tendoanelor care ieşeau prin pielea mumificată.

– Bună seara, zise ea cu glas ţipător, bine cunoscut în lumea în care se învârtea Cozianu. Ai întârziat, n-ai să mai auzi nimic. *Monsieur que voilà*[1] ne-a cântat ultimele sale opere: o sonatină şi o arietă; pregăteşte şi o simfonietă.

Cozianu dădu din cap rece şi-i întinse o mână rece compozitorului, domn scund, nervos, sec, cu dinţii rânjiţi într-un etern rictus constipat: era un muzician modern, foarte apreciat. Cozianu se întreba de ce nu i-o fi spus bătrâna pe nume, ci monsieur que voilà. Desigur uitase cum îl cheamă.

– Am astă-seară noile vedete, zise prinţesa Basarab-Comnen: pe domnul Tătărăscu, pe domnul Titel Petrescu, *pour la bonne bouche, devinez qui?*[2]

Cozianu dădu din umeri:

– *Quelque americain* [3]

– Ah, ăştia bântuie saloanele, sunt banali la culme; ceva ce n-ai să găseşti decât la mine – deşi singură mă mir... *ces gens-là chez moi!*[4] exclamă ea cu uimire şi stupefacţie şi amuzată la culme. Hai, ghiceşte! *Un rouge, cher ami, un rouge!*[5] Un thova-răş! ţipă bătrâna excitată, cu peruca pe o ureche şi zornăind din foarte lungile pandantive de briliante.

– Un comunist? Au devenit salonarzi? întrebă surprins Cozianu.

– Nu... numai ăsta... Ăsta e foarte amator... de altfel nu e lucrător, *c'est presque un monsieur...*[6]

Şi trăgându-l pe Cozianu de braţ printre grupuri, se opri cu el în faţa unui bărbat în haină neagră, croită mediocru şi care, cu mâinile la spate, privea lumea elegantă dimprejur, cu un surâs viclean, de geambaş. Această şiretenie greoaie, care-i încreţea pielea la coada ochilor, îl izbi pe Cozianu.

---

[1] Domnul pe care-l vezi.
[2] Ca o surpriză plăcută, ia ghiciţi pe cine?
[3] Vreun american...
[4] Oameni de ăştia la mine!
[5] Un roşu, dragul meu, un roşu!
[6] E aproape un domn...

– Domnul Matei Mardan... domnul Cozianu, cârâi bătrâna Basarab-Comnen.

– Îl cunosc din auzite, spuse Mardan zâmbind şi măsurându-l din ochi cu preţuire pe Cozianu, de parcă voia să-l cumpere şi-i evalua preţul în gând.

– Cum se face? Nu sunt o celebritate ca alţi musafiri ai doamnei Basarab-Comnen, spuse Cozianu.

– Am studiat în vremea din urmă problemele financiare, zise Mardan, urmărind-o cu ochii pe prinţesa Basarab-Comnen care, după un zâmbet înfiorător şi amabil, se depărtase sprijinită în bastonul cu cap de fildeş. Cunosc activitatea dumitale de consilier tehnic al Ministerului de Finanţe şi, după cum vezi, am socotit-o de aşa natură, încât ţin bine minte şi omul şi lucrările...

„Ăsta e sau un imbecil care mă ia drept un savant, sau un şmecher care vrea ceva de la mine şi mă flatează"... În acelaşi timp cerceta croiala modestă a gulerului cămăşii, calitatea banală a cravatei, croiala mediocră a hainelor, faţa masivă şi vicleană şi-l cuprindea o repulsie fizică la gândul că omul ăsta e unul din duşmani şi că el, Cozianu, i-a dat mâna. Ar fi iscălit cu mai mare uşurinţă condamnarea la moarte a acestui om, decât să-i dea mâna. Totuşi continuă să fie politicos şi atent, deşi rezervat până în clipa când Mardan îi spuse:

– Ascultă, domnule Cozianu... n-ai vrea să lucrezi cu mine?

– Cum? Unde? întrebă Cozianu aiurit.

– Guvernul îmi încredinţează preşedinţia unei comisii de control a activităţii financiare, mai precis al creditelor. Am nevoie acolo de oameni cu experienţă, cum ai fi dumneata... Ai mai lucrat în direcţia asta sub guvernele trecute...

Cozianu tresări. Asta ce fusese? Aluzie? Ironie? Ameninţare? „Dacă nu accepţi, te fac criminal de război"? sau simplă constatare... Îi trecu fulgerător prin minte convorbirea cu Jean-Pierre Haralamb. Dar dacă garanţia acestuia nu era destul ca să-l acopere în faţa unui viitor guvern Rădescu, în faţa unei eventuale terori albe sau a unei dictaturi legionare? Şi, în acelaşi timp, se gândea ispitit la posibilitatea de a juca pe două tablouri şi de a câştiga pe amândouă.

– E o propunere care mă onorează... şi foarte tentantă, spuse el; dar trebuie să mă gândesc...

– Dacă nu accepţi în douăzeci şi patru de ore, trebuie să reflectez la altul, zise Mardan cu bunăvoinţă şi un fel superior, ironic, neaşteptat pentru Cozianu. Îl privea mereu, cântărindu-l cum priveşte un geambaş un cal, şi zâmbea. Îţi dai seama, adăugă el, că trebuie să-mi constitui comisia cât de curând. Ce zici?

– Până în douăzeci şi patru de ore vei avea răspunsul, domule Mardan, spuse Cozianu şi adăugă cu un surâs amar, morocănos, saturnian:

– Cred că voi accepta... din simpatie pentru dumneata şi ca să slujesc ţara... aşa cum e tradiţia familiei noastre.

– Ei, vă înţelegeţi perfect, cârâi doamna Basarab-Comnen, trecând pe lângă ei. Nu regreţi că mi-ai cerut să ţi-l prezint pe domnul Cozianu, nu-i aşa? E o personalitate...

Şi trecu mai departe, pe când Cozianu, vorbind nimicuri cu Mardan, se gândea cu oarecare mirare şi bănuială că Mardan îi ceruse anume bătrânei să i-l prezinte. Mardan umblase după el, prin urmare. De ce? Întrucât era el atât de interesant?

Îi puse aceeaşi întrebare lui Haralamb, când se duse a doua zi la el să-i ceară sfatul. Haralamb îi spuse:

– Cine ştie? Are nevoie de dumneata ca tehnician sau e vorba de o acţiune de împăciuire a comuniştilor; orice ar fi la mijloc, dumneata acceptă; eu te voi susţine...

Erau în biblioteca lui Haralamb. Un câine mare de vânătoare stătea întins lângă fotoliul lui Haralamb şi dormea cu botul pe labe. Cozianu se gândi: „Mă susţine; dar pe el cît o să-l susţină viaţa din el?“ I se părea că Haralamb se agaţă din răsputeri, prin acţiunea lui politică, la viaţa care în fond îl părăsea; după cum şi cu acest câine încerca să-si dea iluzia că nu e olog şi ţintuit în fotoliu, că mâine sau peste un ceas ar putea pleca la vânătoare.

– Ascultă, dragă Haralamb, o să-ţi fiu poate dezagreabil, dar sunt obligat să mă gândesc la toate: în fond, poate să-mi risc la un moment dat pielea... Dumneata nu stai bine cu sănătatea; dacă, Doamne fereşte, ţi se întâmplă ceva? Haralamb zâmbi la fel de silit şi de acru ca şi la întrevederea lor dinainte.

– Sunt foarte bine cu sănătatea! zise el înţepat. Dar văzându-l pe Cozianu că tace, îl linişti:

– Nu sunt singur. Dacă mi se întâmplă mie ceva, toate legăturile mele vor fi moştenite de altcineva, care va fi în contact direct cu vodă şi cu ambasadele interesate. Nu ezita atâta: am mai vorbit cu alţii care nu au făcut atâtea fasoane ca dumneata!

În aceeaşi seară, Cozianu primi un telefon de la şeful unuia din partidele politice care intrau în guvernul de largă concentrare; şi, ca reprezentant al acestuia, îi dădu el un telefon lui Matei Mardan, anunţându-l că acceptă; peste două zile, Monitorul Oficial publica decretul-lege care constituia Comisia guvernamentală pentru controlul financiar, preşedinte Matei Mardan, vicepreşedinte Dimitrie Cozianu. Din ziua aceea începu o activitate febrilă pentru Cozianu, în marele imobil oficial cu maşini veşnic înşirate în faţă, cu şiruri de birouri în care ţăcăneau maşinile de scris şi de calculat şi cu cabinetele conducătorilor, veşnic asediate de directorii băncilor, de oameni de bursă, de politicieni, de gazetari. Mardan îi prezentase lui Cozianu pe viitorii săi colaboratori, şefii serviciilor comisiei.

– Domnul Ioaniţiu... domnul Mereanu... spunea Mardan, cu coada ochilor încreţită de un zâmbet jovial. Domnii respectivi, spilcuiţi, pomădaţi, cu unghiile făcute la manichiură, cu batista parfumată la piept, se înclinară în faţa lui Cozianu, care se înclină la fel de grav, de parcă ar fi fost cu totul străini: se cunoştea cu „domnii“ aceştia de cincisprezece-douăzeci de ani; Ioaniţiu fusese în consiliul de administraţie al Creditului germano-român şi reprezentant al lui Deutsche Bank; Mereanu lucrase la Banca Naţională sub dictatura generalului Antonescu; pe alţi câţiva nu-i cunoştea. Unul, şeful serviciului de studii şi statistică, un tânăr înalt şi subţire, brun ca un arab, avea braţul drept bandajat şi atârnat de gât cu o faşă.

– Domnul Varlam, zise Matei Mardan, prezentându-l. Tânărul nu întinse mâna; nu putea din pricina pansamentelor.

– Varlam? Rudă cu Jack Varlam? întrebă Cozianu, amabil.

– E fiu-său, spuse Mardan.

„Aha, ăsta e comunistul!“ se gândi Cozianu. Totuşi, pus pe amabilitate, zise:

– Tatăl dumitale mi-e prieten... şi e un foarte distins jurist...

Tânărul clipi din ochi şi nu răspunse nimic. Mardan zise:

– Fiul e un bun statistician; îşi face acuma un doctorat în matematici şi ştiinţe sociale; e şi un marxist, ceea ce nu strică... Şi râse gros şi jovial. Cozianu simţi că-l trece un val de antipatie faţă de acest june slăbănog şi tuciuriu, cu ochelari şi cu gulerul cămăşii răsfrânt peste gulerul hainei, fără cravată, atât de deosebit de eleganţii domni Ioaniţiu şi Mereanu; şi calitatea lui de matematician îi era antipatică; aici trebuia să fii frecat cu toate sforăriile administraţiei, cu toate şmecheriile marilor bănci, nu cu calculul infinitezimal şi cu statistica! Totuşi, fiindcă în această zi a prezentării era hotărât să fie amabil, întrebă:

– Aţi avut un accident, domnule Varlam. Celălalt bâigui ceva nedesluşit. Mardan râse:

– A fost rănit la manifestaţia noastră din 24 februarie! E un tânăr erou!

Cozianu rămase o clipă descumpănit şi de aceea îi scăpă o întrebare stupidă:

– Cum? Aţi fost jos... în piaţa Palatului? tânărul Varlam răspunse politicos şi sec:

– Da... Dumneavoastră aţi fost sus?

Ioaniţiu şi Mereanu, care până atunci îl priveau rece şi ironic pe colegul lor comunist, nu se putură împiedica de a zâmbi de această întrebare usturătoare, care-l arăta deodată pe domnul vicepreşedinte al comisiei undeva, pe acoperişul palatului, printre mitraliere. Cozianu se schimbă la faţă, râse silit şi îngână:

– Eu eram la Athénée Palace, la etaj, în vizită la un prieten.

– Ei, atunci ai văzut bine... A fost o manifestaţie impunătoare a maselor populare, zise Mardan, care nu fusese de loc la manifestaţie. Se începu o conversaţie fără importanţă. Cozianu rămase tăcut: era stăpânit de o duşmănie instinctivă faţă de tânărul Varlam... „Uite ce-a putut ieşi din şmecherul de Jack Varlam, care e totuşi un om inteligent, un om cu care se poate vorbi; golanul ăsta, acest matematician derbedeu!“ se gândea el fierbând. Şi, totuşi, va trebui să lucreze cu el. „Un fanatic, un iacobin periculos, îşi zicea Cozianu în sine; Mardan nu e ca ăsta: Mardan e un vulpoi bătrân, ăsta însă...“

Dar, în cursul săptămânilor următoare, îşi dădu seama că tânărul Varlam e deosebit de competent şi că se lucrează foarte bine cu el. Uită de prima senzaţie de ostilitate, care rămase să mocnească undeva în fundul sufletului său; şi, vreme de câteva săptămâni, nu mai văzu pe nimeni, afară de recepţiile oficiale; nu mai trecu decât pe la Haralamb, ca să discute cu el ce e de făcut. Se înţeleseră să se întâlnească numai noaptea, cu nimeni de faţă. Cozianu, înalt funcţionar al unui guvern progresist, nu trebuia să se compromită.

În zilele aceleia, când ţara fierbea de primele măsuri ale reformei agrare, Şerban Romano veni să-l caute pe văru-său la birou. Şerban Romano purta un costum care-l sugruma peste piept, în talie, la coapse. Şerban se îngrăşase enorm în vremea din urmă, făcuse un şezut şi un piept de matroană. Picior peste picior, privindu-şi pantofii de antilopă ca să nu se uite în ochii acestui om grav şi dur a cărui privire neagră îl intimida, Şerban îi spuse:

– *Ecoute, mon vieux Dim*[1]... am remuşcări că n-am venit să te văd când... când s-a prăpădit săraca Mariana...

Lui Dimitrie Cozianu îi murise nevasta în primul bombardament, cel de la 4 aprilie 1944; fusese invitată de nişte prietene să mănânce la prânz la „Floarea-soarelui" şi bomba căzuse pe restaurant. Cozianu nici nu clipi. Aştepta.

– ...şi ştiu că eşti ambetat cu casa...

Încă o tăcere.

– Da, mă mut mereu; n-am găsit nimic care să-mi convină, zise Cozianu.

– *Précisément*[2]*:* îţi fac eu o ofertă: mută-te la mine; eu vreau să-mi aranjez o casă undeva pe la lacuri, am eu ideile mele în materie de decoraţie şi de mobilier... o să vezi, ce seră un *bijou*[3]; am descoperit la idiotul de Bubi Ipsilanti un Sfânt Sebastian de un maestru italian de pe la 1600, extraordinar, emoţionant; era înnegrit, l-am dat la curăţit şi Bubi Ipsilanti, care mi l-a lăsat în schimbul unui Luchian, îşi dă cu pumnii în cap; şi mai am nişte lucruri fermecătoare, o să vezi, zise

[1] Ascultă, scumpe Dim...
[2] Tocmai.
[3] Va fi o bijuterie.

Şerban Romano, râzând puţin jenat că e atât de încântat de planul său, când fusese tocmai vorba de răposata Mariana.

– Să-mi faci plăcerea să vii când o să fiu gata: o să organizez *des parties fines, entre garçons... avec des filles, par exemple, hein? Garçons sans filles, n'est pas dans nos gout, hein*[1]*?* Haha! Haha!

Dimitrie Cozianu, serios şi morocănos, se uita la acest bărbat gras, cu pungi sub ochi, cu pupilele tulburi şi cu părul rar. Mai şi minţea în chestia cu băieţii. Îl cunoştea din copilărie. Se schimbase. Se schimbase mult... De ce? Moale. Moale. Stofă proastă. Nu de-ăştia e nevoie... Cu de-ăştia, o să ne ducem de râpă, se gândea Dimitrie Cozianu privindu-l grav şi rece pe văru-său.

– Bine, accept. Mulţumesc, zise el.

– A... dar ce accepţi? Casa sau invitaţia? Hein?

– Amândouă, zise Cozianu.

– A, bravo, perfect. Absolut perfect. Dar... aş vrea să-ţi cer un mic serviciu... care pentru mine e foarte mare, dar pentru tine e mic. Nu mă refuzi?

– Să vedem.

– Să nu mă refuzi, Dim. *C'est pour moi une question de vie ou de mort*[2]*...* E vorba de reforma asta... cu moşiile. Mă atinge foarte simţitor... foarte simţitor... Tu eşti bine cu comuniştii... mi se pare că te-ai şi înscris la ei? zise Şerban şi se uită timid şi curios la văru-său. Acesta, în flanel gris-fer, cu gulerul scrobit şi privindu-l fix şi sumbru pe sub sprâncenele încruntate şi stufoase, aştepta.

– *C'est un secret? Car alors, je n'insiste pas, ce n'est pas mon genre...*[3] râse Şerban încurcat.

– Nu e un secret. Nu sunt înscris în nici un partid. Sunt un tehnician, zise scurt, sec, Dimitrie Cozianu. Şerban părea dezamăgit:

– Dar atunci... *tu n'est pas au mieux avec eux?*[4]

– *Mais si, mon petit, je suis au mieux avec eux*[5], spuse celălalt, plictisit. Spune-mi ce vrei.

---

[1] Petreceri între băieţi... cu fetiţe, bunăoară, hm? Băieţi fără fetiţe nu e gustul nostru, hm?

[2] Pentru mine e o chestiune de viaţă sau de moarte...

[3] E vreun secret? Atunci, nu insist, nu-i genul meu...

[4] Tu nu eşti bine cu ei?

[5] Ba da, dragul meu, sunt bine cu ei.)

– E vorba de reforma asta, cu moşiile. Aş vrea să mă scapi... să obţii să fiu băgat în vreo categorie exceptată... Hein? Se opri, nervos, îngrijorat, cu ochii la Cozianul, şi repetă maşinal, bâţâind din pantoful de antilopă:

– Hein, hein?

Celălalt nu se mişca. Apoi spuse:

– Să vedem. Sfatul meu e să vinzi, să-ţi salvezi capitalul...

– Nu cumpără nimeni! Ţăranii nici nu se gândesc să cumpere ce-o să le daţi voi, comuniştii, gratis! exclamă Şerban Romano.

– Să vedem. O să mă gândesc, repetă Dimitrie Cozianu.

Peste câteva săptămâni era instalat în fosta casă a lui Şerban Romano, iar acesta nu mai avea decât o sută de pogoane, dar era atât de ocupat de aranjarea noii sale case, încât nu suferi prea mult de pierdere; şi apoi mai erau acţiunile, imobilele, aurul...

După instalarea lui Cozianu, casa lui Şerban Romano arăta altfel. Pe dinafară erau aceiaşi pereţi cu tencuiala veche, aceeaşi loggia cu pilaştri de cărămidă deasupra intrării, acelaşi mare felinar de fier forjat atârnat sub bolta loggiei. Înăuntru însă, casa în care Şerban Romano primise de atâtea ori în ultimii zece ani, era cu totul schimbată. Tapiseriile franţuzeşti din veacul al XVIII-lea dispăruseră de pe pereţi; în locul lor se întindea o vastă pânză de pictorul român Mirea, intitulată (pe plăcuţă de bronz) *Vîrful cu Dor*, şi care reprezenta un ciobănaş cu un bucium şi un vultur, amândoi înconjuraţi de ceţuri cenuşii; iar în celălalt salon, *Ospăţul lui Sardanapal* de un pictor francez de mâna a cincea, din regretabila epocă 1890 şi în regretabilul stil „Salon officiel". Mobilele fine, fotoliile aurite, scrinurile din lemn de lămâi şi de trandafir, se retrăseseră şi ele; în locul lor tronau fotolii masive de piele. Un bar de lac chinezesc, roşu pe dinăuntru şi plin de sticle, iar pe dinafară negru cu mici scene în aur, era una din mobilele cele mai importante; sufrageria era în falsul stil al Renaşterii italiene, care se fabrica în cantităţi mari sub numele de „florentin" în Bucureştii anilor 1930-l940; iar din tavane, în locul candelabrelor de cristal de rocă şi de bronz atârnau altele, din cristal de Murano, ca nişte fântâni ţâşnitoare împietrite printr-o minune; nu urâte, dar reci.

Covoarele de Aubusson şi de la Savonnerie dispăruseră, înlocuite de frumoase; Şirazuri şi de câteva Ghiordezuri preţioase, în culori stinse. Casa era pustie, curată şi nu se mişca nimeni în ea. Uneori, stăpânul sosea la douăsprezece noaptea, cu prieteni, suna servitorii care apăreau cu ochii umflaţi şi serveau o gustare rece, cu icre negre şi whisky; aproape niciodată nu mânca acasă la prânz. Foarte rar, stătea singur, să lucreze, în biblioteca din care cărţile de filozofie, clasicii preferaţi ai lui Şerban Romano şi cărţile franţuzeşti cu stampe pornografice din secolul al XVIII-lea pieriseră, înlocuite de şiruri întregi de coduri civile, tratate de jurisprudenţă, reviste de statistică şi de economie politică. Iar servitorii bătrâni, veniţi cu douăzeci-treizeci de ani înainte de la ţară şi care-l slujeau pe Şerban Romano, nu mai erau în casă. Gospodăria o conducea o house keeper în rochie neagră, care poruncea bucătăresei şi fetei în casă; feciorul îşi petrecea vremea dormind, fumând şi la spectacolele de dimineaţă ale cinematografelor, unde bătrânul Vasile al lui Şerban Romano nu s-a dus niciodată în viaţa lui.

Aici, în casa asta, îşi petrecea puţinul timp liber foarte ocupatul vicepreşedinte al Comisiei financiare. Nu ieşea decât la recepţiile oficiale, nu se mai ducea prin saloane, nici pe la Jockey Club. Când se dusese ultima dată la club era obosit, voia să bea ceva rece şi tare, nu dădea atenţie celor dimprejur. Câţiva domni şedeau pe canapelele de pluş sub marile tablouri de Grigorescu, pe care nu le priviseră niciodată. Erau acolo prinţul Ipsilanti, frate-său Telescop, generalul, în smoching, cu mustaţă albă, prostit de tot de bătrâneţe, tânărul Calomfirescu, Cezar Lascari, Titel Negruzzi. Cozianu trecu printre ei, salutând în grabă şi fără să ia seama la ei, se ducea să bea ceva, când Titel Negruzzi îl opri sub lustrul cel mare, de sticlă, ca un lustru de restaurant. Titel Negruzzi era chel, cu fălci grele, cu ochii tulburi; altminteri bonom şi familiar ca totdeauna.

– Ascultă, Coziene dragă, nu merge, puiule, vezi tu, nu merge, murmură el discret. Ori una, ori alta... Te, expui la scene penibile... Înţelege-mă: îţi vreau binele, înţelegi? Tu cu comuniştii şi băieţii de-aici, majoritatea expropriaţi de moşii de amicii tăi... Ce să-ţi mai explic, eşti om inteligent...

Cozianu se uită la el, făcându-se palid. Titel Negruzzi era beat ca de obicei; părea bunăvoinţa întrupată. Cozianu zvârli o privire împrejur. Jucătorii de la mesele de joc erau cu ochii pe el. „Băieţii" cărunţi sau chei, monoclaţi sau burtoşi, râdeau ironic, batjocoritor, insultător. Cozianu şovăi o clipă. Să-l pălmuiască pe Titel Negruzzi? Să-l ia de gât pe vreunul din ceilalţi? Mai stătu o clipă, apoi se învârti în călcâie şi ieşi repede.

V

Într-o zi de la sfârşitul primăverii, Dimitrie Cozianu intră la Athénée Palace, unde trebuia să se întâlnească cu Jack Varlam. Maşina îl lăsă în faţa hotelului; Cozianu intră în hol. Luminile erau discrete, fotoliile adânci şi de tapiserie bună şi domnea tăcerea marilor hoteluri. În lumina puţină, portocalie, ca printr-o sită, se zăreau nişte mogâldeţe negre în fotolii, îndărătul coloanelor de marmură falsă sau nu. Din obişnuinţă, Cozianu le salută; una avea faţa gălbuie, ofilită, smochinită, pălăria neagră cu perle de jais şi cu penele unei specii de păsări care nu putea fi decât corb; era bătrâna prinţesă Ipsilanti, fiica unuia din domnitorii dinainte de vodă Cuza; acum avea aproape o sută de ani şi adora să şadă în cafeneaua Nestor şi aici, în hol, la Athenee Palace. Cealaltă era Elvira Vorvoreanu, desfigurată, cu cearcăne negre, cu capul ei de mort din pricina bolii de inimă. Mai erau două babe necunoscute, apoi Nicolas Ipsilanti, mititel, rotund, cu mustaţă albă şi cu cele mai elegante haine din câte se croiseră la Londra în tot cursul anului 1910; alături de el, masiv, brun, ars de soare, într-un costum beige şi cu o cravată de un galben-palid ca şi batista din buzunarul de la piept, Toto Candiotu, om de cincizeci de ani, proprietarul unui mare grajd de cai de curse. Dimitrie Cozianu, care-i cunoştea pe toţi, mâncase la ei în casă şi-i primise la el pe când trăia nevastă-sa, îi salută, întrebându-se: „Ce-o fi vrând Toto? Crede că-i poate escroca bani babei? N-o cunoaşte..." Dar în clipa următoare nu se mai gândi la asta. Privirea bătrânei Ipsilanti alunecă peste el şi reveni la Candiotu, indiferentă, parcă ar fi văzut un obiect, un scaun, un palmier din hol. Bătrânul

Ipsilanti (era cumnatul prinţesei) întoarse ochii; Elvira Vorvoreanu îl fixă o clipă pe Cozianu cu ochii negri, morţi, apoi sentoarse şi ea şi continuă să vorbească; iar Toto Candiotu, al cărui tată avusese un mare magazin de coloniale, se întoarse şi mai glacial decât toţi ceilalţi, încântat că poate face cauză comună cu os de domn şi că snobează un boier. Oamenii de serviciu din uşa holului nu observaseră nimic. Un colonel englez din misiunea aliată de control, ţeapăn, cu capul sus, cu ochii sticloşi, cu picioarele parcă anchilozate, ieşi din bar şi trecu prin faţa lor fără să se uite nici în dreapta, nici în stânga. Dimitrie Cozianu simţi o fierbinţeală năvălindu-i în obraji. Se roşea. Nu i se mai întâmplase asta din copilărie. Strânse din fălci, îşi smulse batista din buzunarul de la piept şi-şi şterse fruntea. Murmură furios:

– Imbecilii...

Şi se uită împrejur, căutându-l pe Jack Varlam. Acesta se ridicase dintr-un colţ întunecos şi venea spre el cu mâna întinsă. Era voinic, aproape gras, roşu, cu obrajii lucioşi, ochii strălucitori, albaştri, ca ai unui gâscan, şi râdea vesel şi dur.

– Ce faci, excelenţă? Ce faci, domnule? Ia vino-ncoace să-ţi prezint pe amicul meu, domnul Ragusa... domnul Bobby Ragusa, domnul Cozianu.

Un omuleţ subţirel, cărunt, apăru şi el de după o coloană, îşi înclină capul palid, alb, cu trăsături uscate şi dure. Cozianu dădu din cap distant, deşi ştia că venise aici tocmai ca să-l cunoască pe domnul. Bobby Ragusa. Şi acesta ştia foarte bine; de aceea, potrivit cu regula jocului, chiţăi (era mai mult decât tenor):

– Vă las... scuzaţi-mă, am întâlnire cu cineva... Vă salut, excelenţă... (şi se înclină respectuos, apoi se îndreptă şi dădu din cap:) Servus, dragă... Cu bine...

– Îţi telefonez eu, zise Jack Varlam. Apoi se aşeză cu Cozianu pe o canapea şi făcu semn unui chelner care trecea: ceru două pahare de whisky şi, pe când gusta dintr-al lui, spuse:

– E, ăsta e Ragusa.

– Şi ce vrea? întrebă sumbru Cozianu, care se gândea la incidentul de adineauri. Imbecilii! Imbecilii!

– Şi ce vrea domnul Ragusa? repetă el răguşit şi neprietenos.

– Dragă... ştie că te cunosc şi că mă onorezi cu prietenia ta, spuse domnul Varlam, sau tovarăşul Varlam. Domnul Varlam era proprietarul unor fabrici textile în Bucureşti; iar tovarăşul Varlam era membru în comitetul executiv al partidului social-democrat. Umbla într-un costum cenuşiu, simplu şi fără o croială deosebită, care-i şedea bine şi unui proprietar de uzină şi unui lider socialist. Era un om foarte bogat, cu asemenea relaţii şi influenţe, încât „mă onorezi cu prietenia ta“ era aproape o glumă.

– ...Şi m-a rugat să-ţi cer o intervenţie unde-ai să ştii tu... Are nevoie urgentă de patruzeci de vagoane care să facă drumul Bârlad-Bucureşti şi îndărăt. Comuniştii apără cu dinţii căile ferate. Ştii bancul lor: „totul pentru front, totul pentru victorie!“... poate că dacă ceri şefului tău... sau ai pe cineva să-i ceară lui Gută sau lui Jenică să intervină... Ei? Ce zici? „Gută“ şi „Jenică“ erau doi şefi de partide burgheze, care erau în momentul acela în guvernul de largă concentrare democratică. Duşmănia fundamentală care nu putea să nu-i despartă de comunişti izbucni abia mai târziu în chip răsunător şi dezastruos pentru ei.

– O să-l coste scump pe domnul Ragusa... mormăi încruntat Cozianu. Nu intervenţia avea să-l coste scump, ci furia amară care clocotea în sufletul lui şi care făcea să-l treacă sudorile, şi-l silea să-şi şteargă necontenit fruntea cu batista pe care o mototolea în pumn. Nu era nimic afrontul pe care i-l făcuseră „ramoliţii aceia“, cum le spunea el în gând. Dar asta însemna ceva, însemna că va îi ostracizat de o întreagă lume... de lumea lui, lumea în care trăise şi respirase patruzeci şi patru de ani... „Imbecilii!“ se gândea el sufocat de o furie dureroasă şi deznădăjduită, ca în faţa unei neînţelegeri mărunte, dar catastrofale.

– O să-l coste scump pe domnul Ragusa.

– Ei, cât de scump? Vezi să fii rezonabil, că altfel nu-i mai rentează lui afacerea şi-o lasă să cadă, murmură Varlam zâmbind, dar uşor alarmat. Apoi, tot zâmbind: Să ştii că eu nu iau nimic... am nişte obligaţii vechi şi cu asta mă plătesc faţă de el...

– Eu n-am nici o obligaţie, râse încurcat Cozianu. („Imbecilii! Nici nu-şi dau seama!“) Dar, ascultă, comisionul o să-l plătească în dolari.

– E o condiţie mai grea...

– N-am ce-i face...

– Bine, am să-i spun... Iar tu vezi ce se poate face.

– I-o fac. Spune-i că e ca şi făcut, murmură sec Cozianu şi se ridică: Tu mai stai aici? Eu nu pot... Trebuie să mă duc la birou...

În picioare amândoi, pe punctul să se despartă, Cozianu îşi aduse aminte.

– Ascultă, domnule, n-ai putea să-l mai struneşti pe băiatul dumitale? îmi face viaţa imposibilă! Dacă n-ar fi al diumitale, l-aş fi zburat de acolo din prima zi! E băţos, obraznic, face ce vrea, parcă el ar fi stăpân.

Jack Varlam era un om dur. Dar acuma râse cu o moliciune dezarmată, pe care încerca să şi-o ascundă.

Nu era râsul unui părinte, ci al unui om care se ştie fără putere într-un punct, un punct din care-i poate veni pieirea.

– Nu, dragă... nu-mi cere asta... N-am nici o influenţă asupra lui... suntem din două partide politice deosebite... foarte deosebite... eu sunt social-democrat, el e comunist...

Cozianu îl privi drept în ochi. Celălalt nu răspunse cu o clipire complice, ci se uită la el, cu ochii adânci şi goi ai unui om lovit. Cozianu întrebă:

– Comunist?

– Da, da... Comunist...

– Bine, auzisem şi eu, dar credeam că... cu ştirea dumitale!

Varlam oftă şi dădu din cap, zâmbind melancolic.

– Să te ferească dumnezeu, dragă. Bine că nu trăieşte maică-sa să-l vadă... Ar fi murit de supărare...

Cozianu rămase o clipă nemişcat, apoi murmură:

– Auzi, ce dement... E nebun?

– Nu. E comunist, nu înţelegi? E comunist, repetă Varlam cu tristeţe şi neputinţă. Cozianu nu mai spuse nimic despre asta şi se despărţiră. Varlam se duse; la bar, unde avea întâlnire cu nişte gazetari americani, iar Cozianu la birou. Când trecu prin hol, spre ieşire, îşi înţepeni muşchii, silindu-se să nu ştie că în colţ, în cercul de fotolii, capul de mort al Elvirei Vorvoreanu, obrazul alb, al prinţesei Ipsilanti sub pălăria cu pene de corb şi mutra masivă şi obraznică a lui Candiotu se întorceau

spre el. Nu se uită la ei, dar le simţi privirile şi-l mai trecu un rând de sudoare. Ieşi, făcu semn maşinii, urcă şi spuse:

– La birou!

VI

Aici, la birou, Dimitrie Cozianu se simţea stăpân. Aici ştia ce face, pentru ce, pentru cine; aici se simţea sigur şi uneori îi venea să râdă de păcăleala formidabilă pe care le-o trăgea comuniştilor, ca şi imbecililor de la Athénée Palace. Astăzi însă avea o strângere de inimă. Tot jocul lui era mersul unui acrobat pe funie. Dar dacă făcea un pas în gol? Urma prăbuşirea – şi asta putea însemna puşcăria pe mulţi ani de zile sau, cine ştie? procesul de înaltă trădare şi... parcă el nu ştia, parcă schilodul nu-i spusese că agenţii marilor puteri anglo-saxone erau la curent? Cozianu, ca şi Haralamb, ştia foarte bine că asta se încadrează în textele de lege privitoare la înaltă trădare. Şi atunci?

Trecu încruntat şi morocănos printre oamenii care se înghesuiau în anticameră, intră în birou şi şezu o clipă singur. Apoi începu să răsfoiască hârtiile care erau pe masa de lucru. Era întuneric; numai lampa cu scoică de porţelan verzui arunca un cerc de lumină pe birou şi mâinile fine, prelungi, cu degete subţiri şi cu păr des, negru, ale lui Cozianu, ieşeau din lumină. Pe degetul mic al mâinii drepte strălucea un inel mic cu pecete. Mâinile întorceau liniştit câte o foaie, apoi stăteau întoarse pe hârtie, elegant şi cu părul acela animalic care ieşea de sub manşetele albe şi scrobite. Deodată Cozianu se aplecă asupra unei foi de hârtie şi rămase cu ochii nemişcaţi. Apoi o mai citi o dată. Apăsă pe buton ca să cheme secretara:

– Roagă-l pe domnul Varlam să poftească încoace.

Şi, rămas iarăşi singur, ridică hârtia care tremura uşor în mâna lui. O ţinea în aer, gata s-o arunce, s-o rupă în bucăţele. Nu mai putea suporta pe acest Varlam. Era a treia sau a patra oară când insista şi se zbătea ca un desperat, făcând referate şi contra-referate, intrând de câte zece ori la rând la Cozianu şi la Mardan, ca să obţină anularea unor măsuri ale Comisiei

financiare. In şedinţele de lucru combătea fiecare propunere a lui Cozianu, cu o încăpăţânare iritantă, cu calmul său sec care îl scotea pe Cozianu din sărite. Trebuia să se isprăvească odată. Cozianu aştepta, fierbând de furie rece, stăpânită.

O bătaie în uşă.

– Intră!

Înalt, subţire, îmbrăcat mai corect ca la început – purta cravată, avea un costum călcat – Ionel Varlam intră, spuse bună seara şi stătu o clipă în picioare, aşteptând să fie poftit să şadă. Cozianu nu-l pofti. Se uita la pieptul celuilalt, mult în ochii lui, de frică să nu-l trădeze furia şi antipatia. Ionel Varlam mai stătu o clipă în picioare, apoi, foarte calm, se aşeză într-unul din fotoliile din faţa mesei de lucru a lui Cozianu.

– Domnule Varlam, zise acesta cu glasul mai-mai să-i tremure de furie, văd că încă n-ai înţeles ce s-a vorbit în ultima şedinţă a comisiei.

– Vorbiţi despre mutarea fabricii de avioane îndărăt la Braşov şi creditele pentru repunerea ei în producţie? Am înţeles foarte bine, domnule vicepreşedinte.

– Cum ai înţeles foarte bine? N-ai înţeles nimic! exclamă Cozianu enervat. Suntem încă în război. Hitler e încă la Berlin, toate forţele economice ale ţării trebuiesc consacrate frontului şi dumneata propui credite pentru o fabrică demontată, mutată în nişte sate, şi care n-o să dea nimic până-ntr-un an sau doi! Asta e nebunie! Studii şi statistici se fac în secţia dumitale sau romane?

– Domnule vicepreşedinte, fabrica I.A.R. va putea produce automobile, maşini-unelte, tractoare pentru agricultură! Războiul e pe sfârşite. Nu e bine să ne gândim la perioada următoare? spuse Ionel Varlam cu căldură, fără nimic din animozitatea pe care o avea Cozianu faţă de el. Urmă: Mă simt dator să propun în fiecare şedinţă a comisiei aprobarea de credite pentru mutarea I.A.R.-ului îndărăt la Braşov şi repunerea sa în funcţiune. Nu pot, înţelegeţi-mă vă rog şi pe mine, nu pot accepta ca o fabrică întreagă, cu un echipament modern şi perfecţionat, să stea prin magazii şi lăzi, în nişte sate din fundul Ardealului, să se deterioreze, să se piardă, nu pot asista cu mâinile-n sân, domnule vicepreşedinte! Dacă n-aş

avea nici o informaţie despre asta, n-aş zice nimic, aş avea scuza că n-am ştiut. Dar pot să vă arăt scrisorile comitetului sindical ai fabricii, rapoartele inginerilor, rapoartele funcţionarilor noştri pe care i-am trimis la faţa locului: e un dosar întreg, complet, din care reiese clar ca lumina zilei că acolo e o mare avere pentru ţară şi nu pot tăcea. E o chestiune de conştiinţă pentru mine; şi oricine-ar fi în locul meu, afară de un om necinstit şi răuvoitor, v-ar vorbi la fel!

Cozianu se stăpâni să nu întrebe ce vrea să spuie cu „om necinstit şi răuvoitor“, dacă era o aluzie la el, Cozianu; îşi dădea seama că este exclus, că i s-a părut în mod cu totul nejustificat, că Ionel Varlam nici nu se gândise la aşa ceva şi totuşi se simţea prost, iritat, jignit; de fapt simpla pomenire a unor oameni „necinstiţi şi răuvoitori“ îl enervase, căci Ionel Varlam vorbea cinstit şi deschis, mărturisindu-şi făţiş intenţiile şi mobilurile, pe când el, Cozianu, făcea tocmai ce spunea Ionel Varlam: Frâna, oprea în mod discret şi ascuns, dar din răsputeri.

– De-asta, urmă Ionel Varlam, v-am înaintat memoriul şi adresa pe care-aţi rupt-o după cât văd...

Cozianu se uită cu vioiciune la hârtia din faţa lui: da, era adresa ce însoţea memoriul serviciului de studii; şi într-adevăr o rupsese fără să-şi dea seama; cu totul fără să-şi dea seama. Dar când? Adineauri, de bună seamă, pe când îl aştepta pe junele ăsta. Cozianu simţi că se roşeşte: Varlam îl prinsese asupra unei manifestări pătimaşe, care-i trădase sentimentele. Îl privi pe tânărul înalt şi firav care şedea în faţa lui. Ar fi vrut să-l strângă de gât, să-l facă să dispară, să nu mai existe. Îl ura. „Să vedem dacă n-o să fiu eu mai tare ca tine!“ se gândi el. Da, îl ura pe intelectualul ăsta cu ochelari şi cu ideea revoluţiei în cap. Ideile sunt făcute pentru a străluci într-un salon, a lua examene, nu pentru revoluţie – aşa socotea Cozianu. Prezenţa acestui „tânăr fanatic“, cum îl aprecia el în gând, îi făcea un rău fizic. Ar fi dat orice ca să nu-l mai vadă pe acest om care folosea ideile ca pe nişte arme, nişte cuţite, nişte măciuci, ca să-l zdrobească pe el, Cozianu. „O să fie greu, se gândea Cozianu fierbând. Totuşi, trebuie să se poată. Trebuie! Şi pentru asta, o să-l zbor de aici“.

– Nu ne înţelegem, domnule Varlam, zise el stăpânit. Dumneata eşti un organ consultativ, trebuie să informezi comisia,

să studiezi problemele care o interesează, nu să dai sugestii şi nici să exerciţi presiuni asupra comisiei.

– Încerc să fiu în primul rând patriot, domnule vicepreşedinte... V-am spus: nu pot tăcea. Comisia n-are decât să treacă peste încercările mele, dar eu îmi voi face datoria până la capăt.

– Ce însemnează „până la capăt"? întrebă Cozianu enervat şi bănuitor. Ionel Varlam ezită o clipă, apoi spuse:

– Adică, cât voi fi aici, voi continua să propun creditarea I.A.R.-ului în scopul reinstalării şi începerii producţiei.

Cozianu se prefăcu a răsfoi nişte hârtii de pe masă şi urmă:

– Bine, mulţumesc.

Vorbise cu capul în piept şi fără să ridice ochii, ca să nu dea mâna lui Ionel Varlam. Acesta se ridică şi plecă. Peste două minute, Cozianu îl întrebă la telefon pe Mardan dacă-l poate primi; da, Mardan îl aştepta.

Preşedintele comisiei îl aştepta în picioare, îi întinse mâna cu aerul său viclean şi fals binevoitor, îl pofti într-un fotoliu, se aşeză şi el în alt fotoliu, aprinse o ţigară, îi oferi una lui Cozianu, dar acesta refuză.

– Domnule preşedinte, vă rog să-mi acceptaţi demisia, zise Cozianu sec.

– Cum? De ce? Ce s-a întâmplat? întrebă celălalt, mirat, dar fără să se tulbure.

– Nu mai pot lucra cu domnul Varlam. Prin felul cum e organizată comisia, trebuie să am de-a face cu el zilnic; ei, nu mai pot lucra cu el. E maniac, are idei fixe, e obsedat de câte ceva şi mă pisează cu mii de propuneri pe aceeaşi temă; m-a înnebunit. Uite, în chestiunea remontării L.A.R.-ului a ajuns să nu mai poată referi decât despre asta!

– Bine, dar e o problemă a viitorului... nici nu s-a sfârşit războiul, murmură Mardan cu un zâmbet superior şi înţelegător, cum zâmbeşti de ce spune un copil.

– Asta-i repet şi eu, dar m-am săturat! izbucni Cozianu.

– Ei, nu-l lua în serios... e avântul tinereţii...

– Nu sunt dispus să înghit avânturile domnului Varlam! exclamă Cozianu.

– Lasă, n-avea grijă; o să discut cu el, spuse Mardan. Nu trebuie ca pentru asta să iei hotărâri atât de grave...

– Nu, domnule Mardan. Cu mare regret vă rog să-mi acceptaţi demisia.

– Nici nu mă gândesc, zise Mardan. De ce să-ţi dai demisia? Mi-eşti indispensabil.

– Vă rog totuşi să-mi acceptaţi demisia, spuse celălalt pe un ton rece, ferm şi încăpăţânat.

– Nu insista... şi, te rog, ajută-mă mai departe... trebuie făcută o politică de redresare a economiei ţării... e o muncă de ani de zile şi dumneata îmi eşti indispensabil...

Se uita mereu la el cu ochii săi reci.

– V-as ruga să-l scoateţi din post pe Varlam, zise Cozianu după un răstimp.

– Bine, zise Mardan. Dacă vorbesc cu el şi totuşi nu-şi schimbă felul de-a lucra, îl mutăm. Eşti mulţumit? Vezi cum te poţi înţelege cu mine?

– Domnule Mardan, mă înţeleg cu dumneavoastră şi mai bine decât mă puteam aştepta, zise Cozianu. Începură amândoi să râdă. Mardan îi întinse mâna cu un aer de bunătate şi de prietenie, ca un om cumsecade şi fără fasoane. Cozianu îi strânse mâna şi ieşi, cu creierii fierbând. Nu cumva ăsta îi întindea o cursă? Când începi să minţi şi lucrezi în plină minciună, nu te mai poţi încrede în nimeni; s-a isprăvit, ai părăsit terenul ferm şi pluteşti în nesiguranţă şi primejdie. Nu-l pândea? Tulburat, şedea şi se gândea la primejdiile legate de încercarea lui. Ştia că până la sfârşit îşi va risca libertatea şi poate chiar capul. Ştia că sorţii sunt cel mult egali şi, mai probabil, potrivnici. Şi acuma, din primele clipe, scurta lui convorbire cu Mardan îi arătase perspectiva unei alianţe neaşteptate, dar şi pe aceea a unui pericol imediat. Îl minţise Mardan ca să-l prindă într-o capcană? Sau îi oferise alianţa? Prima alternativă era cea mai probabilă; a doua era absolut de necrezut!

Secretara intrase de vreo trei ori, dar el o gonise cu un semn din mină. Mai stătu singur, gândindu-se: va trebui să se ducă să-l vadă pe Jean-Pierre Haralamb; era singurul om cu care putea să-şi descarce sufletul.

VII

Cam pe la ora când Cozianu şedea cu Jack Varlam la Athénée Palace, Isabela Giurgea-Roseanu, care avea să joace un rol atât de important în viaţa lui Cozianu, stătea de vorbă cu Ana Antim, prietena ei, conferenţiară la catedra de endocrinologie a Facultăţii de medicină din Bucureşti şi şefă a unei secţii dintr-un mare spital. Locuia la Ana Antim din vremea bombardamentelor, dar nu vorbiseră până acum niciodată despre ce vorbeau în clipa asta.

Şedeau amândouă în salonul plin de tablouri de Luchian, Petraşcu şi Pallady, de lângă biroul doctoriţei. Isabela, măruntă, subţire şi cu mâini fine, Ana Antim mare, voinică, cam bărbătoasă; Isiabela delicată, cu mişcări graţioase şi pline de demnitate, doctoriţa sobră în gesturi şi glas, vorbind bine şi curgător, dar stăpânit; nu semănau de loc, dar se înţelegeau bine şi erau prietene de douăzeci de ani. Beau ceai; ceaşca pe care o luă Isabela Giurgea-Roşcanu de pe măsuţa de ceai îi zuruia în mâna tremurătoare.

– Să nu cumva să mă-nţelegi greşit; îţi cer să mă sprijini, nu să-mi dai bani, murmură ea.

– Cum? pomană? Nici nu m-am gândit vreodată să te miluiesc, zise doctoriţa; de altfel ştii bine că e contra principiilor mele să dau pomană.

– Ce-ţi cer eu, urmă Isabela, e să-mi dai un sfat. Ce pot face ca să-mi câştig viaţa? Tu nu ştii şi n-am lăsat pe nimeni să bănuiască, dar am ajuns să nu mai am ce mânca. În 1941, când m-am despărţit de Giurgea-Roşcanu...

– Pe care, fie vorba între noi, nu-mi pot explica cum de l-ai luat! o întrerupse Ana Antim.

– Eram naivă, fără experienţă, părinţii mei, care erau încântaţi de asemenea partidă, au făcut presiuni asupra mea... şi pe urmă am plătit scump... Nici nu bănuieşti, tu care nu eşti măritată, ce înseamnă să convieţuieşti cu un om pe care nu-l iubeşti şi pe care începi pe nesimţite să-l deteşti, până ajungi să-ţi mărturiseşti că da, îl deteşti, pe care te hotărăşti în fine să-l părăseşti... A fost un infern, Ana dragă... bine că am scăpat. Dar altceva îţi spuneam: când l-am lăsat, nu mi-am luat

nimic decât hainele şi rufele. Tot ce-mi făcuse el cadou, bijuterii, blănuri, am lăsat tot. M-am mutat la tata; când a murit el, în 1942, mi-a rămas casa bătrânească şi biblioteca tatei; le-am vândut şi din asta am trăit; tu ştii că abia mănânc şi că n-am nevoie aproape de nimic, dar, chiar aşa, am ajuns cam la capăt. Trebuie să încep să lucrez, nu mai pot sta aşa, să pictez flori. Ceva mai necesar, mai util... şi din care să pot şi trăi.

Ana Antim dădu din umeri:

– De ce nu mi-ai spus mai demult?

– Păi... Mi-era greu, erau prejudecăţile oamenilor... lumea în care m-am învârtit din cauza lui Giurgea-Roşcanu... Ar fi urlat Bucureştiul... Pe când acum, e un fel de revoluţie, văd femei ca tine, eşti şef de spital, ţii conferinţe, faci politică... S-a schimbat ceva; nu mai mi-e frică că par o nebună, cum am părut în 42 şi 43, când lucram cu tine la Iaşi...

– Ai lucrat foarte bine atunci, şi asta ţi-o recomand şi-acum, zise Ana Antim cu tonul ei obişnuit, energic, practic, sigur, ferm. Îţi găsesc un post de infirmieră la mine la spital; urmezi un curs de perfecţionare şi pe urmă, văzând şi făcând: poate, cine ştie, să-ţi termini medicina... În al câtelea an ai întrerupt ca să-l iei pe ilustrul Giurgea-Roşcanu? În al doilea sau al treilea?

– Al doilea, zise Isabela zâmbind.

– O să fie mai greu... In fine, vedem atunci. Deocamdată, mă ocup să te plasez.

– Nu; mai întâi câteva zile, vreau să mai încerc să intervin pentru...

– Nu pot să te aprob, draga mea, spuse doctoriţa destul de sec. A fost un ticălos, un exploatator al suferinţei omeneşti... ceva foarte murdar.

– Alt om decât pe mine nu are, zise Isabela ridicându-se; trebuie să-mi fac datoria.

Ana Antim dădu din umeri şi o mângâie pe cap:

– Bine, domnişoară Isus Hristos, treaba ta. Cu cine vrei să vorbeşti? Să nu-mi ceri mie să intervin pe lângă nimeni, că nu intervin!

– Nici nu m-am gândit; te cunosc, zâmbi Isabela. Cunosc eu pe un om care are un post înalt şi se pare că are mare influenţă pe lângă comunişti. Dimitrie Cozianu. Îl ştii?

– Am auzit de el... Nu, nu-l cunosc. Şi? Te duci la el?

– Am audienţă chiar astă-seară.

– De-aia erai îmbrăcată de oraş... bine, du-te. Nu-ţi urez succes, spuse doamna profesor doctor Antim, scoţându-şi prietena din salon de umeri, cu un gest totodată sever şi protector. Şi pe când Isabela ieşea, trăgându-şi mănuşile, doctoriţa îi mai spuse:

– Să vii să-mi povesteşti cum a fost. Şi închise uşa.

VIII

Secretara intră în biroul lui Dimitrie Cozianu:

– Aţi acordat audienţă doamnei Giurgea-Roşcanu.

Giurgea-Roşcanu? Probabil rudă cu Giurgea-Roşcanu căruia i se pregătea acuma procesul, ca om de afaceri al unor criminali de război. În principiu, n-avea nici un rost s-o primească. N-avea chef să-şi bată capul cu necazurile altora, îşi pierduse soţia în bombardament, îşi pierduse moşia acum în primăvară (comuniştii fuseseră atât de intransigenţi, încât nu numai că nu i-o putuse salva pe a lui Şerban Romano, dar nici pe a lui proprie nu şi-o salvase), şi acuma juca un joc hazardat şi primejdios. Ce-i păsa de doamna Giurgea-Roşcanu? Îi acordase audienţă într-un moment de neatenţie... S-o amâne?

– Să poftească, zise el plictisit.

Se făcea seară; perdelele mari de catifea cenuşie lăsau între ele o fâşie de cer albastru cu o dungă portocalie la bază, pe care pluteau nori de un trandafiriu delicat, incandescent. În birou era penumbră; ardea numai lampa, de birou, cu scoica ei de porţelan verde deasupra.

Uşa se deschise şi intră o femeie subţire, de vreo treizeci şi cinci de ani, care veni cu paşi liniştiţi, cu un mers plin de demnitate, până în faţa lui. Cozianu rămase o clipă nemişcat, să se uite la ea. Avea un cap mic, cu un oval desăvârşit, îngustat spre bărbie; pielea ivorie pătrunsă de o căldură trandafirie mereu gata s-o cuprindă; ochii verzi-cenuşii îl priveau puternic, fără sfială, dar şi fără cutezanţă; şi o gură sensibilă, tremurătoare, îndurerată se întredeschise într-un zâmbet care

se vedea că putea fi strălucitor. Femeia era îmbrăcată într-un tailleur de şantung de culoarea zahărului ars. Cozianu, care voia s-o ţie în picioare, se trezi că se ridică dindărătul biroului şi vine în întâmpinarea ei. Doamna Giurgea-Roşcanu îi întinse o mână înmănuşată în alb şi-i spuse:

– Nu-ţi mai aduci aminte de mine. Ne-am cunoscut la Cezar Lascari... prin 1940... într-o seară când se făcea muzică. Era multă lume...

Dimitrie Cozianu îşi aducea aminte de serată, dar nu de doamna Giurgea-Roşcanu; totuşi minţi, pretinzând că-şi aminteşte perfect şi întrebându-se cum se putea să n-o fi remarcat. O mare linişte şi seninătate era în glasul, în privirea, în toate mişcările femeii acesteia; politeţea ei era firească şi adevărată; nu părea învăţată şi rece, ci o bunăvoinţă înnăscută, o grijă reală pentru cel cu care vorbea.

– Domnule Cozianu, dumneata eşti singurul meu cunoscut în lumea care e la putere astăzi. Aş fi putut să-l rog pe vărul dumitale Cezar să mă introducă la domnul Tătărăscu, dar mi s-a părut că e mai bine să vorbesc cu dumneata.

– De ce vi s-a părut asta? întrebă Cozianu, zâmbind fără să vrea. Ea îl privi drept în faţă şi zise:

– Se spune despre dumneata că eşti mai influent pe lângă comunişti decât domnul Tătărăscu.

Cozianu începu să râdă; avea de-a face cu o persoană care vorbea deschis. Alta i-ar fi spus: „fiindcă mi s-a părut că ai un suflet deosebit“ sau alte asemenea baliverne.

– Şi la ce vreţi să folosiţi această influenţă a mea, dacă pot să ştiu şi eu? întrebă Cozianu, în felul său morocănos şi saturnian, dar înveselit. Era o mare deosebire între politicienii cu care avea el de-a face de douăzeci de ani, la al căror cuvânt trebuia să stai o zi să te gândeşti nu dacă fusese o minciună, ci din care din cele zece mii de varietăţi de minciuni fusese aceasta şi de ce grad de falsitate – şi această persoană cumpătată, politicoasă şi de o francheţe absolută, care şedea într-un fotoliu, de catifea cenuşie în faţa lui. Era o mare deosebire şi între ea şi cucoanele din lumea în care se învârteau amândoi; avea un aer de stăpânire de sine şi de simplitate şi o privire atentă şi inteligentă ca a unui bărbat, şi încă a unui bărbat cum

Cozianu nu cunoştea mulţi. Ce putea avea comun femeia aceasta cu Giurgea-Roşcanu, lichea agreabilă şi imprudentă pe care-l pândea o condamnare la moarte sau la închisoare pe viaţă?

– Am venit să te rog, domnule Cozianu, pentru soţul meu.

Nevasta lui Giurgea-Roşcanu! Da, sigur, Alexandra Lascari îl prezentase; dar pe atunci Giurgea-Roşcanu n-avea nici o importanţă, era un avocat cu succes şi atât. Abia după aceea, prin 1940-41, devenise, prin hatârul mareşalului Antonescu, mare mânuitor de bani murdăriţi cu lacrimi şi sânge. Şi acum îşi aştepta procesul.

Se încruntase:

– Ce pot eu face pentru soţul dumneavoastră? Nimic! N-am nici o legătură cu procesul.

– Domnule Cozianu, nu pentru el, fiindcă nu el te roagă.

– Nici pentru dumneavoastră, doamnă, spuse el rece. Iertaţi-mă, dar aici e vorba de dreptate. Oricât aş ţine să vă fac un serviciu... nu mă pot amesteca!

Ea nici nu clipise. O luă de la început, calmă şi răbdătoare:

– Nu cer nimic ilegal... nimic nedrept. Cer un singur lucru: să vorbiţi să fie judecat separat. Fiindcă atunci o să se vadă mai limpede că vinovăţia lui e diferită de a guvernatorului şi a generalilor. Aceştia au ordonat masacre de ruşi şi de evrei, jafuri... El însă...

– El a fost complicele lor moral, doamnă, şi poartă răspunderea împreună cu ei, zise sec Cozianu.

– N-ai dreptul să te pronunţi înainte de sentinţa tribunalului, în situaţia dumitale de om de stat, spuse ea cu multă linişte. Cozianu amuţi. Doamna Giuirgea-Roşeanu urmă:

– Crede-mă: va fi poate condamnat, dar nu cu aceeaşi asprime; cu condiţia să fie judecat separat, să fie judecate faptele lui, şi să nu fie pedepsit el pentru fapte de care răspund ceilalţi. Te asigur, domnule Cozianu, că e în interesul justiţiei. Nu vreţi să se facă dreptate?

Cozianu zâmbi întunecat:

– Dumneavoastră vorbiţi aici de dreptate, când se ciocnesc două tabere înarmate... Comuniştii numesc asta dreptatea istoriei.

Doamna Giurgea-Roşcanu reţinu cuvântul:

– Judecata istoriei? Bine, să fie pentru o categorie întreagă... dar trebuie văzut cine intră în categoria asta! Giurgea-Roşcanu nu intră – şi în orice caz nu e un criminal de război! A fost inconştient, uşuratic, necinstit... dar n-a comis crime!

– În postul în care era el inconştienţa şi necinstea sunt crime, zise grav Cozianu. Apoi se uită la femeia din faţa lui şi zise:

– N-avea decât să nu accepte să intre în banda care va fi judecată... Îl apăraţi bine, dar zadarnic.

– Nu îl apăr pe el, ci dreptatea, domnule Cozianu! Apăr dreptatea, spuse ea. Dimitrie Cozianu se uită lung la dânsa şi dădu din cap:

– Consecvenţa asta este foarte abilă. Aţi fi bună de avocat. Sunteţi elocventă.

– Orice om drept e bun de avocat, dacă nu e prea prost... Numai că nu sunt aşa de mulţi, spuse ea. Esenţialul e să judeci lucrurile independent de interesele tale, de pasiunile tale... numai potrivit cu ce e drept. Şi e drept să fie judecat separat Giurgea-Roşcanu, spuse ea zâmbind liniştit. Dumneata ai atâta trecere pe lângă guvernul de acum, încât sunt sigură că ai putea obţine disjungerea procesului.

Era o fiinţă delicată şi armonioasă, cu un ton de sinceritate şi de convingere care-i dădură o clipă lui Cozianu impresia că lucrurile pot fi şi altfel decât le vedea, că bătălia pe care o dădea el, sângeroasă şi feroce, trânta pe sugrumate, în beznă, poate fi înlocuită de o lume a demnităţii omeneşti şi a perfecţiei morale... care nu existau doară nicăieri! Nu existau! Ce tot lua cuconiţa asta vorbe mari din gură? Spuse brutal:

– Dar dumneavoastră nu veniţi aici în interes personal? Nu veniţi pentru soţul dumneavoastră? Unde e dreptatea?

Ea îl privi cu seriozitate:

– Sunt hotărâtă să mă despart de soţul meu cât de curând...

– Acuma! râse aspru Cozianu. Când a căzut!

– Cererea de divorţ am făcut-o în ianuarie anul trecut, zise doamna Giurgea-Roşeanu. Îţi închipui că au venit bombardamentele, fuga din Bucureşti... Ţi le spun pe toate astea fiindcă pari să iei în serios ce-am spus şi vreau să te conving că am dreptate; căci, de altfel, nu am obiceiul să dau socoteală de

viaţa mea particulară... încheie ea cu o fermitate îndulcită de un surâs fermecător, deşi nu voia să fie mai mult decât politicos.

Dimitrie Cozianu era însă prea tulburat ca să ţie seama de acea delicată „punere la locul său“ şi urmă, duşmănos:

– Dar aţi beneficiat până în ‘44 de situaţia lui Giurgea-Roşcanu şi de ce făcea el în teritoriile ocupate! N-aţi protestat!

Doamna Giurgea-Roscanu se schimbă la faţă şi-şi strânse poşeta de crocodil în mâinile înmănuşate:

– Nu mai trăiesc decât din banii mei din 1941, de când, de altfel, nu mai convieţuiesc cu el...

Obrajii sidefii se înroşiră uşor, ochii îi străluceau. Cozianu spuse:

– Atunci... dacă n-aveţi nimic comun... nici afecţiune, nici interese cu domnul Giurgea-Roscanu, ce vă face să veniţi la mine să-l apăraţi?

– Datoria mea; eu îl cunosc cel mai bine pe lume şi ştiu că a fost imoral şi necinstit, dar nu criminal, spuse doamna Giurgea-Roşcanu, subţirică şi elegantă, strângându-şi poşeta pe genunchi. Lui Cozianu îi venea să urle de mirare şi de tulburare. Cunoştea oamenii, trăise în lume, ştia ce tip de femeie produce mediul în care se învârtea – şi iată pe această tânără persoană care... nu, era de necrezut! Sau, poate, era excepţia care confirmă regula... sau o ipocrizie fenomenală? Dar cu ce scop? Nu, nu era ipocrizie... şi totuşi... era de crezut? Existau şi oameni de aceştia?

– Dar în 1941 datoria dumneavoastră care era? întrebă el. De ce nu l-aţi aparat atunci de propria lui imprudenţă?

– E mai greu să aperi un om de el însuşi decât de duşmanii dinafară, zise simplu doamna Giurgea-Roşcanu. Am încercat: n-a vrut să mă creadă...

– Şi atâta v-a ajuns? V-aţi resemnat?

Doamna Giurgea-Roşcanu se făcu palidă:

– Datoria mea era să protestez... să lupt activ ca să nu se întâmple tot ce s-a întâmplat...

Tăcu. Cozianu aştepta. Apoi ea urmă:

– N-am avut atâta putere...

Acuma tăcu Cozianu. Îi era ruşine s-o privească în faţă. Încruntat, cu ochii la placa de cristal de pe birou, se ridică:

– Bine, doamnă. Mă voi ocupa personal de ce mi-aţi cerut şi vă voi înştiinţa. Lăsaţi secretarei mele numărul de telefon.

Doamna Giurgea-Roscanu îi întinse mâna înmănuşată, el i-o sărută şi rămase în picioare până o văzu ieşind cu mersul ei de o graţie şi o demnitate desăvârşită şi uşa se închise după dânsa. Apoi exclamă:

– N-aş fi crezut! Ei, nu! La asta, nu m-aş fi aşteptat... Să vedem... Să vedem...

IX

Seara târziu, după ce chemase la telefon din oraş, spunând „Aici Dumitru“, se duse la Jean-Pierre Haralamb.

Când ajunse în faţa casei îmbrăcată în iederă, pe strada slab luminată, se uită în dreapta şi-n stinga, apoi scoase iute o cheie şi descuie o poartă în zidul dindărătul casei; intră în curtea pustie, îngustă ca un şanţ, încuie poarta, descuie o uşă prăfuită cu o a doua cheie, apoi urcă o scară fără lumină, bătu într-o uşă şi intră: era în biblioteca lui Haralamb. Schilodul şedea în fotoliu, cu ochii închişi, obrajii-i erau supţi şi uscaţi, oasele feţei îi ieşeau prin piele, întoarse numai ochii spre Cozianu şi-l întrebă:

– Ce mai faci? Eşti plictisit că te-au snobat babalâcii la Athenee Palace?

Cozianu, care voia să se aşeze, rămase în picioare de mirare:

– Ai şi aflat?

– Aflu tot... imediat... asta e cochetăria mea, râse schilodul. Apoi, pe un ton grav: Nu le da atenţie... E mai bine ca să nu existe nici o îndoială asupra legăturilor tale cu comuniştii şi asupra rupturii tale cu noi. Ajunge că ştiu eu... şi cine trebuie. Fii liniştit. In primele douăzeci şi patru de ore ale restabilirii noastre la putere, eşti un om la fel de onorat şi ai tot atâtea drepturi ca mine, de pildă, sau ca... ştii cine. Ce faci dumneata e periculos într-o oarecare măsură, în măsura în care comuniştii o să se poată stabiliza mai mult decât se prevede acum, să zicem mai mult de şase luni – dar e un lucru eroic, şi care

cere calităţi excepţionale. Nu-i atacăm numai frontal, ci şi din spate – din propria lor tabără.

– Nu ştiu cât de bine am să pot lucra. Zilele astea am avut câteva eşecuri... Am subordonaţi comunişti care răstălmăcesc dispoziţiile mele; eu trag totul spre dreapta şi îndărăt, iar ei trag înainte şi spre stânga...

– Nu te lăsa, zise celălalt. Mâinile slabe, albe cu vine albastre şi le ţinea încrucişate pe pântecele supt. Vorbea calm, aţintindu-l prin ochelari pe Cozianu cu o privire inteligentă şi fixă.

– Nu te lăsa, repetă schilodul. Poţi să mă crezi: o ştiu din experienţă; în postul dumitale, un om care ştie să lucreze e adevăratul stăpân. Încă Antonescu credea că tratează cu englezii şi cu americanii, înainte de 23 August, prin noi, aparatul ministerului, şi prin legaţiile de la Madrid şi Ankara... dar în realitate noi tratam în numele regelui şi al nostru! El nu vedea decât telegramele pe care voiam noi să i le arătăm, nu ştia decât demersurile pe care binevoiam să i le spunem. El îl păcălea pe mareşal, iar noi îl păcăleam pe el! *A menteur, menteur et demi!*[1]

Şi începu să râdă, sec, fără putere.

– Asta poţi să faci dumneata acolo... Cum te înţelegi cu şeful dumitale?

Şi-l privi atent, dar fără nimic deosebit: ca şi cum l-ar fi întrebat de sănătate. Cozianu zise:

– Tocmai acum mă gândeam... poate că şi comuniştii, aşa disciplinaţi cum sunt, au şi ei punctele lor... de mai mică rezistenţă. Îţi închipui că şeful meu nu e de acord cu ei? Crezi că există ceva divergenţe, puncte de vedere diferite, interese opuse, ale partidului de o parte şi ale lui de alta?

– De ce te-ai gândit la asta? Ai vreun indiciu? întrebă Haralamb. Cozianu îi povesti incidentul cu tânărul Varlam şi convorbirea cu Mardan.

– Înţelegi? încheie dânsul. Nu pot spune precis că mi-a făcut o propunere de alianţă. A vorbit foarte acoperit, foarte discret. Dar ştie că am oarecare experienţă şi nu sunt surd. Ce

[1] Unui mincinos, un mincinos şi jumătate!

trebuie să cred? Pot să mă bazez pe un om care-şi trădează partidul?

Haralamb începu să râdă:

– Numai pe ăla! Ce, vrei să te bazezi pe comuniştii consecvenţi şi intransigenţi? Lucrează mai departe cu şeful dumitale... dar fii atent; să nu-ţi întindă o cursă.

Cozianu râse încruntat:

– Sunt vulpe bătrână... Nu mă prinde aşa uşor... Ia spune: care e situaţia?

– Sunt sigur că peste şase luni comuniştii au dispărut de la putere... şi o să anulăm reforma agrară, ca primă măsură... A doua, excluderea din viaţa publică a oricui care a colaborat cu ei! Şi pe urmă... mai vedem, zise sec domnul Haralamb cu o ameninţare cumplită în glasu-i rece şi uscat, rece şi uscat ca întreaga-i fiinţă, care nu cunoştea nici o bucurie, nici o plăcere, decât pe aceea de a ţese în umbră intrigi politice şi de a domina; pasiunea puterii era singura mişcare în sufletul acesta la fel de nemişcat şi de rece ca şi trupul. Schilodul urmă:

– Dumneata, dragă Coziene, ai să te aranjezi aşa, încât banii să nu curgă pe canalele şi în direcţiile voite de comunişti. Unde o să pună ei credite, fii sigur că e interesul nostru să lipsească fondurile! Deci contracarează-le orice mişcare de credite. Calul lor de bătaie e redresarea economică a ţării. O s-o redresăm noi, pentru noi, cu credite în dolari, cerute şi obţinute de noi, credite care să treacă prin mâinile noastre! exclamă el, aprinzându-se deodată; apoi urmă mai liniştit şi mai rece:

– Dar ca s-o redresăm, trebuie ca ei să nu poată face nimic. Casele distruse şi arse de bombardament, căile ferate dezorganizate, fără vagoane şi locomotive, fabricile fără materie primă, fabrica de avioane de la Braşov demontată – totul trebuie să rămâie pe loc, aşa cum e acuma! Iar cui măcăie, îi spunem:

„Poftim! Comuniştii voştri! Uite ce ştiu să facă!“ Şi pe urmă...

Întinse braţul osos, cu mâna lungă şi pală, şi tăie aerul:

– Jos cu ei!

– Şi preluăm haosul? întrebă Gozianu.

– Pha! E uşor! Facem un contract cu Ford: să ne dea maşini, uzine, să ne facă autostrăzi... iar noi să-i dăm o parte din portul Constanţa şi monopolul automobilelor... Alt contract cu

Vickers-Armstrong: le dăm jumătate din uzinele Reşiţa şi fabricăm maşini grele şi tunuri pentru tot sud-estul Europei! Alt contract cu Schneider-Creusot: le dăm concesiunea căilor ferate pe douăzeci de ani, iar ei refac utilajul şi parcul de vagoane şi locomotive! Alt contract cu...

– Stai, coane, mârâi Cozianu. Ce, vrei să ne bagi la stăpân? Vindem ţara la mezat? E a noastră, dă-o dracului... moşia noastră, din bătrâni!

Haralamb, care se însufleţise, îşi şterse de scuipat buzele subţiri cu o batistă pe care o puse în buzunarul de la piept al halatului de mătase neagră, înfoind-o cu grijă; apoi surâse ironic şi superior:

– Dar lui Hitler n-am vândut-o? Angliei şi Franţei n-am vândut-o? Lui Banque des Pays-Bas şi lui Credit Lyonnais n-am vândut-o? Parcă n-ai fi în administraţia statului de aproape un sfert de secol... Şi afară de asta... te bagi la stăpân; admit! Dar la stăpânul care-ţi convine! Preferi să-ţi fie stăpâni muncitorii din fabrici?

Urmă o clipă de tăcere. Cozianu mârâi:

– Ba mai bine-i văd morţi... Vorba dumitale: decât să-ţi fie stăpân un mârlan... mai bine un boier... mai ales dacă e miliardar...

Tăcură, gânditori. Jean-Pierre Haralamb murmură:

– Dar până una-alta, trebuie ţinuţi comuniştii în loc, cu orice preţ.

– Pe sectorul meu, am s-o fac, zise scurt Cozianu. Apoi vorbiră despre lucruri indiferente. Cozianu întrebă deodată:

– Ascultă, domnule... dumneata care ştii tot: o cunoşti pe doamna Giurgea-Roşcanu?

– Care? Isabela? A lui Giurgea-Roşcanu care...

– Da, care şade la puşcărie şi o să fie condamnat de „tribunalul poporului“, cum zic iacobinii ăştia de comunişti... o să-i ardă vorba englezului, *a stiff sentence*[1].

– Ei, ce-i cu Isabela?

– Nu ştiam că Isabela o cheamă; a fost la mine, crezând că am vreo putere la comunişti; nu ştie că ăştia te lasă să ai

[1] O sentinţă necruţătoare.

putere numai pe sectorul pe care ţi l-au dat în mână... şi încă, şi acolo, ţinut de scurt! In fine, să vezi cu ce a venit la mine...

Şi-i povesti schilodului convorbirea. Era politician; nu-şi dădea seama de varietatea tipurilor omeneşti pe care le-a produs istoria socială în Bucureştii de la mijlocul veacului al XX-lea şi de aceea era surprins, i se păru că i s-a întâmplat ceva extraordinar. Haralamb, şi el politician, era dispreţuitor şi sceptic:

– O nebună, monşer... Fata lui Ţibică Vardala, belferul, profesorul, juristul, fratele ăluia pe care l-au asasinat legionarii. Ţibică şi-a mâncat averea cu o femeie şi le-a lăsat pe Isabela şi pe soru-sa complet decavate când a murit... de inimă, la damă, fie zis în paranteză; unii pretind de altfel că pe, nu la... Sora Isabelei a luat pe banditul de Teofil Vardaru, care a fugit la timp în America de Sud, iar Isabela – nu ştiu ce atracţie au avut amândouă pentru canalii – l-a luat pe Giurgea-Roşcanu... Dar ea e o exaltată, o puritană, n-a avut amanţi şi, când şi-a dat seama că Giurgea era mare colecţionar de dame şi că trăieşte cu Valentina Scarlat, a lui Scarlat de la Banca de Credit General, îl ştii...

– Cum nu: Scarlat *le cocu...*[1]

– Ei, aia l-a tocat; când a aflat, nebuna de Isabela i-a dat un picior şi n-a mai apărut pe nicăieri – asta era în 41 – şi pe urmă a făcut o criză morală şi s-a făcut infirmieră! Dar ştii, nu aşa, cum era moda printre cucoane: infirmieră sadea, care cară ţucalele, trăieşte între puroi şi excremente, în fine, nebună, ce să-ţi mai spun... o femeie drăguţă, citită, inteligentă... are şi talent la pictură; nu prea mult; pictează flori. In fine, o persoană extravagantă şi care nu seamănă de loc cu... cu lumea bună. Ţicnită.

– Mi-a ţinut o predică! râse Coziianu. S-o mănânci, nu altceva. Şedea în faţa mea şi-mi ţinea o predică! Mă întrebam dacă nu visez! îmi venea să şi râd...

– Văd că ţi-a făcut o impresie deosebită, zise celălalt cu un zâmbet acru.

– A, să nu exagerăm, minţi Dimitrie Cozianu. Celălalt se uită în gol prin ochelari şi spuse cu o strâmbătură a feţei palide, de om suferind de fiere:

[1] Încornoratul.

– Nici nu merită...

Dimitrie Cozianu replică enervat, însă numai în gând: „Fiindcă eşti schilod, faci pe superiorul... vulpea şi strugurii, amice...“ Dar tare zise:

– Prin urmare, mergem înainte.

– Da... S-au dat asigurări regelui că situaţia asta intolerabilă nu va mai continua... Peste sase luni, cel târziu în primăvara viitoare, scăpăm de comunişti. Dar ei de noi, râse rece schilodul, ei de noi, nu...

X

A doua zi dimineaţa Mardan îl chemă pe tânărul Varlam şi-i spuse, cu un amestec de severitate şi bunăvoinţă:

– Tovarăşe Varlam, trebuie să discutăm despre dumneata... Nu lucrezi bine cu Cozianu... Trebuie să fim supli, să nu depărtăm de noi oamenii de valoare... Dumneata, cu insistenţele dumitale, l-ai supărat...

Tânărul Varlam, care stătea în faţa lui, firav şi puţin adus din umeri, îşi scutură capul creţ şi măsliniu de marocan si, fără ca ochii să i se aprindă îndărătul ochelarilor, zâmbi subţire:

– Tovarăşe Matei, dacă lăsăm să se distrugă instalaţiile şi utilajul uzinei I.A.R., cred că urmările vor îi mai grave decât o supărare a dumnealui.

– Bine, ce vrei? A lucrat în administraţia burgheză... şi, la urma urmei, şi noi lucrăm în condiţii burgheze... În orice caz, partidul are nevoie de el şi de oameni ca el...

– Nu vă supăraţi că vă întreb, spuse Varlam cu zâmbetul acela subţire, ironic, care începu să-l enerveze pe Mardan, dar dacă e un funcţionar burghez... ce nevoie mai avem de el?

– Partidul are nevoie de o întreagă categorie de cadre vechi, până cresc oamenii noştri...

Varlam voi să spuie că există chiar în aparatul comisiei membri ai partidului care ar putea fi puşi în posturi importante, de unde să conducă totul, şi că sunt ţinuţi în roluri mărunte dar se opri; Mardan putea crede că e o cerere de avansare făcută sub o formă discretă, şi Ionel Varlam îşi punea

mândria în a sta cu aceeaşi linişte în orice loc, oricât de mic şi oricât de mare, unde l-ar fi pus partidul.

– Suntem obligaţi să-i menajăm pe specialiştii burghezi de care ne folosim, zise Mardan. Aşa că dumneata, ca membru de partid, ai să înţelegi... E bine să nu mai ai conflicte cu Cozianu... Ei, la revedere.

Urmă o mică tăcere. Varlam nu se mişca. Mardan, care-i întinsese mâna fără să-l privească, ridică ochii, mirat. Paloarea pasionată a lui Varlam sporise:

– Tovarăşe Matei... dar cu creditul pentru I.A.R. cum rămâne?

– S-a hotărât... E o hotărâre a comisiei în privinţa asta, zise Mardan surprins şi foarte rece.

– Atunci... nu mai e nimic de făcut? întrebă Ionel Varlam cu o ciudată sfială.

– Ba da, ba da... o să vedem... după victorie, spuse Mardan, vădit plictisit şi dispus să-l expedieze repede pe tânărul Varlam. Acesta simţi desluşit graba şi neatenţia lui Mardan. Şovăi o clipă, apoi spuse bună seara şi plecă. Târziu, pe la zece, când, rămas de mult singur în birou, Ionel Varlam îşi terminase lucrările curente, se duse acasă obosit şi fără poftă de mâncare, de altfel prea preocupat şi concentrat ca să se mai gândească la mâncare. Locuia într-o garsonieră de bloc, la etajul nouă, împreună cu prietenul său de demult, tânărul cu şuviţe blonde căzute pe frunte şi cu priviri strălucitoare, inteligente, prin ochelari; zăcea încă în convalescenţă de pe urma glonţului de mitralieră care-i străpunsese plămânul la 24 februarie; îşi petrecea zilele îmbrăcat, dar întins pe o canapea în odaia plină de cărţi îngrămădite în teancuri pe scaune, pe masa de lucru, pe două rânduri în rafturile de pe pereţi; portretul lui Lenin, fotografia mamei lui Ionel Varlam şi o fotografie înfăţişîndu-l pe celălalt ţinându-se de talie cu o fată, erau singurele podoabe ale pereţilor; aici, în vraiştea de cărţi, de fişe, de ziare răvăşite, stătea prietenul lui Ionel Varlam, citind şi scriind articole care apăreau în presa comunistă sub iscălitura H. Dragomir. Când intră Ionel Varlam, H. Dragomir lăsă din mână cartea pe care-o citea (era *Materialism şi empiriocriticism* a lui Lenin) şi-l privi prin ochelari, cu zâmbetul deschis, vesel, încântat de viaţă, pe

care-l avea totdeauna. Ionel Varlam însă, întunecat, călcând în picioare nişte ziare englezeşti şi americane (erau Daily Miail, al partidului conservator, şi New York Herald, la fel de reacţionar, pe care un articol, iscălit „H. Dragomir“, în *România Liberă*, le trata cu ironie, dispreţ şi violenţă), întrebă:

– Ai mâncat? A fost Rafira pe aici?

Rafira era nevasta unuia din portarii blocului; ea le făcea mâncare celor doi burlaci.

– Da, am mâncat... pe tine însă ce te roade? întrebă H. Dragomir râzând; dar ascultându-l pe Ionel Varlam ce are pe suflet, deveni mai puţin vesel.

– Înţelegi? întrebă Ionel Varlam. Se poartă ca şi cum asta ar fi linia partidului. Dar am ajuns să mă întreb: asta e? Chiar aşa, numai pentru momentul ăsta, fără să pregătim nimic pentru viitor... ba chiar distrugând, adică lăsând să se distrugă unele resurse ale viitorului? Ai înţeles?

– Am înţeles... am înţeles... mormăi H. Dragomir. Şi tu, acuma, ce vrei să faci?

– Păi, n-am decât două lucruri de făcut. Ori mă comport ca un organ pasiv, un simplu mecanism fără părere personală, şi-l las pe Mardan să facă ce ştie, pe răspunderea lui – în fond, el singur răspunde în faţa partidului...

– Nu! În fond răspunzi şi tu tot în faţa partidului, zise celălalt, scoţându-şi ochelarii, începu să-i şteargă, zâmbind cu ochii obosiţi.

– Şi tu răspunzi, Ionel. Zi mai departe: ori asta, ori...

– Ori sezisez conducerea partidului de problema asta.

– Cum vrei s-o sezisezi? întrebă celălalt punându-şi iarăşi ochelarii.

– Păi... înaintez o copie a întregului dosar I.A.R. secretariatului partidului, zise Ionel Varlam mereu încurcat. Celălalt întrebă iar:

– Şi... ai înaintat-o?

– Nu încă...

– Ce mai aştepţi? Înainteaz-o mâine, zise H. Dragomir şi, reluându-şi *Materialism şi empiriocriticism*, reîncepu să citească, uitând pe dată de Ionel Varlam. Acesta însă începu să râdă, întărit de atâta siguranţă din partea prietenului său,

ca şi cum totul ar fi fost de la sine înţeles: însemna că era pe calea cea bună.

– Unde-a pus Rafira tava cu mâncare? întrebă el. Nici un răspuns.

– Ascultă, Haş... m-auzi?

H. Dragomir citea, concentrat şi scria ceva cu creionul pe marginea cărţii.

– Ricule! strigă râzând Ionel Varlam, unde e mâncarea?

Celălalt nu răspunse, dar Ionel Varlam o descoperi singur, pe jos (alt loc liber nu exista şi cel mai puţin pe masă), îndărătul celor patru sau cinci volume enorme ale Istoriei civilizaţiei omeneşti, redactată de un grup de universitari francezi marxişti la Paris în 1931 (Quillet). Erau chiftele în sos de roşii şi plăcintă cu mere. Abia acum i se făcuse foame şi lui Ionel Varlam. Se aplecă, cu mare grijă să nu răstoarne teancul de tomuri, ridică tava de jos, se aşeza într-un fotoliu cu tava pe genunchi şi începu sa mănânce, întrebându-se dacă hârtiile pe care le simte sub el sunt ziare, fişe de lectură, sau vreun manuscris.

XI

Casa Anei Antim era în apropierea grădinii Cişrnigiului şi plină de tablouri de pictori din şcoala românească (doctoriţa era pasionată de pictură). Isabela şedea într-o odăiţă de la etaj: un pat alb, panouri de lemn pe pereţi, tot albe, două fotolii adânci, de un verde palid, o lampă de cristal atârnată în tavan, cu frunze, lacrimi, romburi de cristal de stâncă, ca o ploaie pietrificată şi suspendată în aer, transparentă şi străbătută de lumini. Dulapurile erau în perete, îndărătul lambriurilor de lemn vopsit alb. Se întorsese acasă îndată, dar n-o mai găsi pe doctoriţă, care fusese chemată la o şedinţă unde rămase până noaptea târziu.

Seara fusese la Dimitrie Cozianu. A doua zi dimineaţa, nemâncată (mânca numai o dată pe zi, iar seara bea un ceai cu doi, trei biscuiţi) îşi puse unul din costumele ei de o eleganţă sobră, aproape severă, luă un carton şi nişte creioane de pastel

şi, cu capul sus, dar fără exagerare, cu demnitatea ei cumpătată, porni spre Cişmigiu. Un copil care alerga pe stradă se ciocni de ea; ea îl certă cu blândeţe şi seriozitate. O bătrână în baston nu îndrăznea să traverseze bulevardul Schitu Măgureanu. Isabela o luă de braţ şi o ajută să treacă. Apoi intră în Cişmigiu, se instală pe un scaun în faţa unui masiv de trandafiri şi începu să deseneze. Nişte copii se adunară să vadă, apoi plecară; trei soldaţi sovietici se opriră şi ei, spuseră „haraşo, oceni haraşo", şi „prekrasno", şi plecară. Un domn se aşeză lângă ea si-i spuse bună ziua. Ea se întoarse, mirată, şi-l recunoscu pe Ionel Haralamb, fratele lui Jean-Pierre Haralamb de la Ministerul Afacerilor Străine. Ionel nu avusese niciodată nici o slujbă şi nici o treabă; era cărunt, elegant, dar cu hainele cam vechi; pielea îi era lipită pe oasele feţei, iar privirea lui părea lacomă şi îngrijorată.

– Ce mai faci, cucoană? Nu te mai vede nimeni prin lume... Cred că n-ai fost la un ceai sau la o recepţie de ani de zile...

– Din '41, zise Isabela, desenând.

– Cinci ani! E formidabil! Şi... ce faci de cinci ani?

– Uite, desenez... pictez... citesc... mă gândesc...

– La ce te gândeşti? Cu siguranţă nu la noi, pe care ne privezi de prezenţa dumitale... Ieşi în lume, cucoană, să avem şi noi la ce să ne uităm! Ai un amor, cu siguranţă...

– Nu... zise calmă Isabela.

– A, atunci, ar trebui să ai şi oricine ţi-ar cădea la picioare, ţi-ar oferi inima şi averea... N-ai decât să te apleci ca să găseşti bani, confort, o viaţă agreabilă...

Nu insista mai mult; nu sublinia nici prin ton; depindea de răspunsul ei ca să continue şi să accentueze. Isabela însă răspunse, ea în glumă: .

– Da, dar nu vreau să mă aplec.

Şi continuă să deseneze. Ionel Haralamb înţelese; după câteva cuvinte, se ridică, salută şi plecă. „Ciudată persoană; trebuie să fie cam nebună." N-avea rost să se mai ocupe de ea; era rece şi distantă sub politeţea ei binevoitoare. „Dracu s-o ia. Sunt atâtea femei în Bucureşti, care abia aşteaptă", se gândea Ionel Haralamb mergând pe aleile Cişmigiului spre casă.

Isabela se-ntoarse puţin înainte de prânz. Doctoriţa era încă la spital sau la facultate. Sosi, „pentru cinci minute, în treacăt,"

o cunoscută, Alexandra Lascari, soţia bancherului. Şezând pe unul din cele două fotolii din odaie, răsfoia cartoanele cu acuarele şi pasteluri, toate cu flori – „galeria de portrete“, zicea Isabela.

– Draga mea, spunea Alexandra, am început să mă satur de comuniştii ăştia... Cezar îmi promite în fiecare zi că „luna viitoare“ o să cadă de la putere – şi ei tot nu cad...

– Dar de ce să cadă? întrebă Isabela.

– Păi... altfel, ne mănâncă fripţi, zise Alexandra Lascari privind-o mirată. Eşti de o seninătate, ce să-ţi spun... Eu n-am mai fost la Paris de şase ani... n-am mai dansat într-o „boată“, n-am mai văzut un spectacol de music-hall, n-am mai băut un cocktail bine făcut, de şase ani! Vreau să mă plimb de braţ cu... cu cine-mi place, pe Chamips Elysées... să mâncăm la Armenonville... ah, nu ştiu cum rezişti tu. Îţi invidiez seninătatea.

– Nu sunt de loc senină, zise Isabela pierzându-şi amabilitatea şi buna dispoziţie.

– Cum să nu fii? Florile astea pe care le pictezi exprimă atâta seninătate...

– Senine sunt ele, iar eu, cum nu prea am personalitate ca pictoriţă, le fac exact cum sunt, fără să pun mare lucru din sufletul meu, răspunse Isabela, destul de sec.

– Nu eşti senină? întrebă Alexandra Lascari, curioasă. Era mare şi blondă, cu ochi frumoşi albaştri; începea să încărunţească şi era cam grea în şolduri. Îi părea bine să afle ce o frământă pe Isabela: „Să vedem ce-are pe dinăuntru trăsnita asta“, se gândea ea, cu o umbră de invidie pentru aerul de demnitate şi independenţă al Isabelei.

– Nu, nu sunt senină, decât ca purtare, fiindcă nu e politicos să nu te stăpâneşti, când eşti prea fericit sau când eşti nefericit şi suferi. Şi n-aş fi spus nimic, dar te văd cum gândeşti şi vreau să-mi fac datoria şi să-ţi spun: Trezeşte-te, Alexandra dragă! Dă-ţi seama ce vinovaţi suntem!

Spusese asta cu atâta severitate şi o asemenea strângere de inimă, încât Alexandra Lascari scăpă cartonul pe jos şi sări să-l ridice scuzându-se.

– Lasă hârtiile astea... Vezi, aşa suntem noi: delicaţi şi simţitori la mărunţişuri şi ignorăm lucrurile grave... Era război, şi noi dansam... N-ai fost în spitalele de război să vezi acolo

suferinţă. Durerea unor oameni care nu ştiau de ce suferă, de ce a trebuit războiul şi suferinţa lor... Eu am fost, şi de atunci nu mai pot respira liniştită... Am trăit o viaţă întreagă şi n-am spus nimic, n-am ajutat cu nimic – am ignorat suferinţa oamenilor. Şi eu, şi dumneata, şi Cezar... ca să nu mai vorbesc de Giurgea-Roşcanu, care a mai şi pus la cale... E groaznic ce răspundere apasă asupra noastră, Alexandra – ce vină îngrozitoare! Cum o s-o plătim?

– Vai, *chérie*, potoleşte-te, că mă îngrozeşti, zise doamna Lascari, văzând-o palidă şi cu privirea chinuită. Se gândea: „A apucat-o mania morală. Săraca... Devine plicticoasă."

– Lasă, nu le lua şi tu aşa în tragic. Asta e lumea, asta e viaţa, urmă Alexandra Lascari. N-ai ce să-i faci... nu poţi schimba nimic...

– Ba poţi... s-a schimbat ceva, uite, şi de la războiul celălalt până la ăsta: acuma a devenit ceva ruşinos, o crimă să provoci războiul... şi înainte era un titlu de glorie. Un progres există... dar atât de încet a mers... şi atâta trebuie muncit pentru el!

– Ei, ce vrei să facem? Fiecare cu partea lui; noi am făcut ce-am făcut, copiii noştri o să mai facă şi ei ce or putea... Uite, Lena mea o să fie mai bună ca mine.

– Eu n-am copii, zise Isabela. Şi n-ai dreptate: ce-am făcut noi? Am dansat, am dat ceaiuri, ne-am înşelat bărbaţii – n-o spun pentru tine sau pentru mine – din întâmplare n-am făcut-o – dar asta nu ne salvează moralmente...

Doamna Lascari, care ştia mai bine în ce o privea pe ea însăşi, se simţea jenată; la urma urmei, asemenea conversaţie nici nu e de bon ton; e o lipsă de gust să iei lucrurile aşa, în tragic; au dreptate englezii că nu discută decât despre vreme şi despre campionatele de tenis. Se ridică:

– Foarte interesant ce spui tu... mai vin să discutăm; acuma însă trebuie să dispar, mă aşteaptă Cezar să facem un bridge cu tată-său şi cu bătrâna Hrisoverghi. Pa.

Şi o sărută, gândindu-se: „Nu mai viu eu curând pe-aici... să mă barbeze cu predici..." Iar Isabela Giurgea-Roşcanu se lăsă sărutată, rece şi tristă, gândindu-se: „N-am pe cine să mă înţeleagă... Toţi sânteţi cu bridgeul, cu vorbăria goală, cu ochii închişi... şi ceilalţi suferă şi urlă şi se pregătesc să vă mature..."

O conduse până jos pe Alexandra; în uşă o întâlni pe doctoriţă, care se-ntorcea obosită, de la muncă. Ana Antim o salută destul de sec pe doamna Lascari, apoi, înăuntru, abia aşezată la masă, redeveni bine dispusă, cu acea bună dispoziţie a tuturor doctorilor buni, care ştiu să inspire optimism prin ton şi gest:

– Ei? Cum a fost? Pari foarte impresionată.

Isabela se roşi:

– De ce? Nu, nu chiar aşa...

Doctoriţa începu să râdă:

– Am glumit... Ia spune! sunt curioasă. Ce fel de om e Cozianu ăsta al tău? Te-a primit?

– Nu e de loc al meu, protestă Isabela. E un om... deosebit! M-a pus pe gânduri, Ana dragă. E un caracter, omul ăsta. Are o fermitate, o consecvenţă în gândire, o gravitate... Şi, mai ales, pare devotat cu trup şi suflet politicii ăsteia a... voastră.

– Şi ce ţi se pare curios în asta? întrebă doctoriţa, cam atinsă. Asta dovedeşte că e om inteligent, cinstit, un om de bine, şi atâta!

– Draga mea, e un om din lumea mare... cu rude extrem de influente, el însuşi de neam mare... Tu n-ai ieşit din laborator, ţi se pare normal ca un om ca el să facă politică alături de voi...

– Dacă e un om de treabă, mi se pare normal, sigur că da, spuse doctoriţa zâmbind.

– Mie nu, oricât ar fi de cumsecade, fiindcă există prejudecăţile, interesele, tradiţiile, atâtea şi atâtea lucruri peste care el a trebuit să treacă, şi a trecut. Iţi spun, e un om remarcabil... un om de bine, un idealist, un om de caracter... Trebuie să-l cunoşti.

– Mi-ar părea bine să-l cunosc. La urma urmei, dacă nu exploatează munca salariată, zise Ana Antim, şi dacă se pricepe în meseria lui, îl primim cu dragă inimă... Şi zi, e atât de bine? Şi ca fizic, întrebă ea zâmbind, pare să fie tot bine...

Femeia de servici a doctoriţei se duse să deschidă: sunase cineva afară.

– Ca fizic... nu e rău; e impunător, zise Isabela Giurgea–Roşeanu.

Femeia de serviciu veni să-i şoptească Isabelei:

– Vă caută un domn... Cozeanu.

Isabela se ridică de la masă, mirată; doctoriţa râdea:

– Ai să mi-l prezinţi şi mie... altă dată... la altă vizită.

În vestibul, Dimitirie Cozianu, cu ochii negri duşi în fundul capului, arătos şi sumbru, cu pălăria într-o mână şi un buchet de trandafiri albi în cealaltă, se înclină în faţa Isabelei.

– Cer iertare că am venit fără să mă anunţ. Nu te-am găsit la telefon, dar am aflat c-ai să fii acasă la ora asta.

Isabela îl pofti sus şi-i oferi un fotoliu; îi spuse:

– M-am gândit la dumneata...

El voia să se aşeze, dar rămase în picioare şi o privi, deodată atent. Mai auzise vorba asta de la femei cu totul altfel decât ea... Isabela, fără să observe, urmă:

– Şi cred că ai dreptate... Giurgea-Roşcanu a planat satisfăcut asupra dramei aceleia cumplite... a beneficiat de ea. Oamenii mureau de foame, de boală şi de glonţ, iar el...

Cozianu zise:

– Nu ştiu dacă am avut dreptate... Am venit să-ţi spun adevărul: nu pot face nimic pentru... soţul dumitale. Şi... te rog să mă ierţi pentru întrebările mele de o indiscreţie grosolană...

Se aşeză în fotoliul care se lăsă sub greutatea lui. Se uită la Isabela. Ea observă că e tras la faţă, că are două cute adânci pe lângă gură, că e cărunt, că ochii întunecaţi au o încordare în privire, un vid ca ai unui om bolnav sau căruia i-e frică, sau care face un lucru primejdios şi foarte greu.

– Te-am întrebat ieri aşa, fiindcă eşti singura persoană care mi-ai vorbit de datorie, de dreptate, de lucruri de-astea mari, fără să mintă şi să umble după pasiuni personale şi interese mărunte... Am vorbit cu mii de oameni, eu fiind aşezat la biroul acela şi la altele; toţi au încercat să mă convingă că n-au nici un interes, că numai din nobleţe de suflet cer ce îmi cer... dar minţeau toţi. Eşti singura excepţie... Şi încă mici despre dumneata nu ştiu dacă... dacă nu-l iubeşti pe soţul dumitale, şi de-aceea...

– Nu, nu l-am iubit, zise Isabela cu tristeţe şi oboseală. E uşuratic şi imoral... şi acum e pierdut...

Dimitrie Cozianu se uita în pământ încruntat, cu pălăria pusă pe jos lângă el şi cu mănuşile în pălărie (aşa cum ar fi făcut bunicu-său şi prietenii acestuia).

– Eu nu sunt uşuratic, zise Cozianu greoi. Cât despre imoralitate... Ce e morala?

– Morala e să-ţi faci datoria, spuse Isabela. Luase florile, le desfăcea şi le punea într-un vas.

– Şi care e datoria noastră?

– Mare lucru, spuse Isabela. Puse florile pe o măsuţă, îşi apucă de poale cu două degete halatul lung şi larg şi se căţără pe fotoliu. Mare lucru să ştii... Datoria noastră e să trăim pentru ceilalţi; să-i slujim şi să-i ajutăm pe oameni, zise ea. Greu nu e s-o ştii... greu e s-o faci.

Pe fereastra deschisă intră o albină. Se auzeau ţipete ascuţite de copii care se joacă în stradă. Cozianu, mereu încruntat, mormăi:

– Ba nu te supăra... dar e foarte greu să-ţi ştii şi datoria... Uite, spune-mi mie: care e datoria mea?

– Datoria dumitale stă scrisă pe toţi pereţii. Eşti în slujba oamenilor... Trebuie să munceşti pentru ca majoritatea oamenilor, sau chiar toţi oamenii din ţara asta, să mănânce bine, să fie încălţaţi şi îmbrăcaţi, să aibă locuinţe confortabile, cărţi şi spectacole, să facă sport şi să nu-şi facă rău unul altuia... Nu e mare lucru de ştiut... dar e greu de făcut...

Se uita la el, delicată, fermecătoare şi tristă, parcă nu ea ar fi vorbit. Parcă era o păpuşă de porţelan sidefiu şi vorbise altcineva (în parte aşa şi era: vorbele erau în bună parte ale Anei Antim). Obrajii măslinii, uscaţi şi brăzdaţi ai lui Cozianu se împurpurară.

– Parc-ai fi comunistă, coniţă dragă... zise el râzând silit. Ea dădu din cap:

– Nu sunt... N-am făcut în viaţa mea nimic cu mâinile astea...

Şi-şi mişcă fără putere mâinile albe şi fine. Cozianu înălţă din umeri, încruntat:

– Ei, dumneata judeci lucrurile de la distanţă... dar noi, oamenii de guvernământ... nici nu ne gândim la chestiile astea... Ne gândim la poziţia noastră personală, la puterea noastră personală...

– Foarte rău dacă sunteţi aşa... Şi vă miraţi când căderi de la putere, când se face revoluţie, când sunteţi detestaţi şi urâţi?

spuse ea cu o răceală şi cu o asprime care lui Cozianu i se părură şi mai încântătoare. El începu să râdă:

– Când vorbeşti aşa... îi vine omului să te mănânce... Eşti cam aspră, cucoană.

– Nu sunt aspră... nu e părerea mea, aşa e adevărat şi drept...

– Eşti o fiinţă extraordinară! exclamă Cozianu râzând. Nu ţi-a făcut nimeni o biserică?

– Iar dumneata eşti uşuratic... uşurătatea vă omoară, pe toţi... zise ea cu amărăciune. Eu îţi vorbesc despre adevăr şi dreptate, iar dumneata glumeşti...

– Nu glumesc de loc! spuse Cozianu cu tărie. Dacă n-aş fi un om serios, aş îngenunchea la picioarele dumitale pentru ce ai spus adineauri şi pentru severitatea dumitale morală... Asta mă mai răcoreşte de lumea de canalii printre care mă mişc...

– Esenţialul e să nu fim noi înşine canalii... şi dacă fiecare judecă la fel, se schimbă lumea... Numai că de obicei aşteptăm ca ceilalţi să fie perfecţi şi pe urmă să ne transformăm şi noi... spuse Isabela. Cozianu râse silnic:

– M-ai lovit unde mă doare...

– Iartă-mă, murmură Isabela. Când mă întrebi despre adevăr şi datorie, nu mă pot împiedica să nu-ţi spun ce cred. Dar să te las cu lucrurile astea care nu sunt ascultate cu plăcere. Să-ţi fac un ceai. Se ridică şi puse în priză un samovar electric. Cozianu se uită după ea, după mişcările-i măsurate, pline de linişte, de graţie şi seninătate. Îşi drese glasul.

– Să-mi dai voie să mai vin pe la dumneata, zise el, fără să se mişte de pe scaun. Ea tăcea. Umbla cu ceştile şi cu linguriţele, care scoteau un clinchet argintiu.

– ...Să mai stăm de vorbă... îngână Cozianu.

– Numai aşa... ca să facem conversaţie? întrebă Isabela.

El o privi nedumerit şi încruntat.

– Eu stau foarte bine şi dacă nu vorbesc cu nimeni... Dar dacă ţi-e de folos cu ceva să stăm de vorbă, atunci... da, cât doreşti...

Şi-i surâse cu demnitate şi drăgălăşenie. Dimitrie Cozianu se uită deodată pe fereastră şi spuse:

– Mi se pare că am mare nevoie să stau de vorbă cu dumneata... să te aud...

– Bine, vino... Unde te uiţi? Ia-ţi ceaşca...

Şi-i întinse ceaşca cu ceai. Vorbiră de alte lucruri – Cozianu tărăgănat, cu tăceri îndelungi, iar Isabela tristă. Îi părea rău de Giurgea-Roşcanu. Nu-l iubea, nu-l stima, îi era scârbă de el, dar era tristă.

La despărţire, îi întinse mâna lui Cozianu. Gozianu nu i-o luă şi-i spuse, oprit în faţa ei, înalt, masiv şi întunecat, ca şi cum i-ar fi anunţat o nenorocire sau un doliu, dar cu mai multă tărie:

– Aş vrea să te strâng în braţe.

– De ce? se miră Isabela. Nu există nici un motiv... şi râse politicos şi distant. Cozianu îi întoarse spatele şi plecă.

A doua zi veni iar. Şi a treia, şi a patra. Vreme de luni de zile se văzură în fiecare zi. La început Cozianu vorbea de lucruri obişnuite, indiferente. Dar într-o zi luă în mâna lui mare şi păroasă mâna ei fragilă, albă, îngustă.

– Eşti singurul lucru curat din viaţa mea, spuse Dimitrie Cozianu. Apoi se roşi: Scuză-mă că vorbesc în cuvinte de-astea mari... dar ăsta e adevărul: eşti singurul lucru curat din viaţa mea... oricât de curios ar părea din partea unui om serios, din lumea noastră, să aibă asemenea naivităţi...

Şi altă dată îi spuse, tot râzând jenat:

– Sunt îndrăgostit de dumneata cum n-am fost niciodată... de nimeni... afară de verişoara mea Alexandra, ştii, Alexandra Lascari – dar când aveam cincisprezece ani şi ea optsprezece şi, bineînţeles, nici nu se uita ia mine... dar sper că de data asta să fiu mai norocos... Nu spui nimic?

Isabela se uită la el, zâmbind cu îndoială şi îngrijorare:

– Nu... încă nu spun nimic.

– Dar ai să spui? Când? Deseară? Mâine? întrebă el răguşit, cu un zâmbet strâmb.

Isabela dădu din cap şi zise:

– Curând; curând...

Iar într-o zi, pe la începutul verii, când Cozianu, tulburat, palid, cu glasul tremurând (ajunsese s-o iubească pătimaş) îi propuse căsătoria, ea dădu din cap:

– Nu; nu ţi-ar şedea bine, în lumea politică, să fii însurat cu fosta nevastă a lui Giurgea-Roşcanu... Ar trebui să-ţi petreci viaţa

dând explicaţii... Nu, nu insista; de altfel, nu e nevoie de formalitatea asta... greul era să mă hotărăsc eu...

Cozianu rămase împietrit:

– Şi... te-ai hotărât? îngăimă el.

– Da, zise ea şi-i întinse cu mare seriozitate, ca un copil, mâna delicată.

Abia peste o clipă Cozianu se dezmetici, înţelese, şi o luă în braţe.

Peste vreo lună, Ana Antim, care, cu o discreţie desăvârşită, nu mai pomenise nimic în legătură cu Isabela şi Cozianu, deşi acuma îl cunoştea pe acesta, o întrebă o dată, seara, pe Isabela, care împreună cu fata în casă pregătea o gustare pentru două persoane pe o măsuţă din camera ei:

– Isabela dragă... ce mai e cu ce vorbisem noi?

– Ce anume? întrebă Isabela, sincer mirată. Un zâmbet abia simţit încreţea coada ochilor doctoriţei.

– Ei, cu căutarea unui post...

Femeia de serviciu isprăvi şi plecă. Isabela nu răspunsese nimic. Acuma se aşeză într-un fotoliu.

– Ah, zâmbi ea, mai lasă-mă puţin... Lasă-mă câteva luni măcar. In toată viaţa mea de pân-acum n-am fost fericită. Nici n-am bănuit că pot fi. Acuma sunt. Vreau să mă consacru cu totul numai lucrului ăstuia...

– E cam egoist să trăieşti numai pentru tine şi pentru respectivul, zise doctoriţa; dar eşti totuşi de invidiat... Ştiam că ai să-mi spui asta; dar trebuia să te întreb...

– Lasă-mă un pic să nu fac altceva decât să fiu fericită... zise Isabela. Ana Antim dădu din umeri:

– Bine, fetiţo; fii fericită.

XII

Ceva mai înainte de aceste evenimente, pe la sfârşitul primăverii, preşedintele comisiei financiare, Matei Mardan, în capul mesei lungi, cu o placă de cristal pe ea, în jurul căreia şedeau membrii comisiei, anunţă ca o dispoziţie a Consiliului de Miniştri că trebuie aprobate credite pentru reinstalarea şi

darea în producţie, în scopul fabricării de tractoare, a fabricii de avioane din Braşov. Membri ai comisiei, printre care Cozianu, se opuseră: era nevoie de bani pentru cheltuieli mult mai urgente; propunerea era riscantă; dacă se mergea mai departe pe calea asta, se putea ajunge la inflaţie; el, Cozianu, nu putea fi de acord.

Nu fură de acord nici colegii săi, unul reprezentant al partidului liberal tătărscian, celălalt al partidului naţional-ţărănesc. Se opuse şi domnul Jack Varlam, care reprezenta în această comisie partidul social-democrat, înlocuindu-l pe titularul Jocului, bolnav. Nu fură de acord, deşi n-aveau decât un vot consultativ, nici domnii Ioaniţiu şi Mereanu, care fuseseră plătiţi, prin mijlocirea lui Jack Varlam, de către anumiţi domni anonimi ce voiau să cumpere fabrica pentru o societate străină şi mai anonimă. Dar Mardan impuse aprobarea. Atitudinea lui fu atât de ciudată, moale, cu jumătate de gură, încât Cozianu veni la el, când se ridică şedinţa, şi îl luă la o parte, cerându-i o audienţă.

– Peste un sfert de oră, la mine, zise Mardan, uitându-se atent nu la Cozianu, ci la Ionel Varlam, care nu luase cuvântul, şi care ieşea fără să fi schimbat nici o vorbă cu tată-său.

Peste un sfert de oră, Cozianu intra în biroul lui Mardan. Acesta, în picioare îndărătul biroului, îl privea pe sub sprâncene, ca acum câteva luni la serata prinţesei Basarab-Comnen, îl cântărea cu o şiretenie rece, de calculator. Cozianu era mai înalt cu un cap decât el. Îşi plimbă privirea neagră în ochii limpezi, inteligenţi şi reci ai preşedintelui şi-i spuse:

– Domnule preşedinte, dacă nu vă mai trebuie un colaborator în persoana mea, spuneţi-mi.

– De ce spui asta? întrebă celălalt. Şi de ce mi te adresezi oficial?

– Pentru că aţi revenit peste o hotărâre luată, fără să mă întrebaţi. Dacă n-aveţi încredere în mine, n-are rost să fiu vicepreşedinte al comisiei şi daţi-mi voie să plec.

– Trebuia să impun măsura, sunt doar membru al Partidului Comunist Român, spuse celălalt pe un ton atât de curios, încât Cozianu ridică ochii deodată atent. Şi, urmă Mardan, trebuie să-ţi spun că în problema asta... a trebuit să-mi schimb punctul de vedere... am fost constrâns...

Era ceva ciudat în felul voit încurcat în care vorbea. Voia să-l facă să înţeleagă ceva. Ce anume? Că el, Mardan, nu era liber, era controlat de alţii?

– Bine... atunci nu insist, zise Dimitrie Cozianu.

– Nu, nu insista, te rog, zise Mardan, sunând. Să ştii că şi pentru mine a fost ceva foarte surprinzător în măsura asta.

Întrase secretara:

– Cheamă-l, te rog, la mine pe domnul Varlam — tânărul cel de la noi, zise Mardan. Apoi îl împinse pe Cozianu spre o uşă discretă, în spatele biroului: era uşa a doua, prin care se ieşea în spatele clădirii.

– Stai un minut aici, murmură Mardan, lăsându-l într-un cabinet cu o canapea, o oglindă şi o măsuţă. Cozianu se uită după Mardan: acesta lăsase uşa anume întredeschisă. Cozianu rămase după uşă, trăgând cu urechea. Auzi deodată glasul lui Ionel Varlam, care spunea bună seara, apoi pe al lui Mardan:

– Tovarăşe Varlam, dumneata ai informat pe cineva de la partid privitor la fabrica de avioane?

Urmă o tăcere, întrebarea fusese pusă pe un ton judecătoresc, inchizitorial.

– Da, spuse Ionel Varlam într-un târziu.

– Pe cine?

Ionel Varlam spuse numele unui membru al conducerii partidului, acela care vorbea în piaţă în după-amiaza lui 24 februarie.

– Bine, mulţumesc. Voiam numai să ştiu, zise Mardan redevenit binevoitor. La revedere.

Peste o clipă veni să-l scoată pe Cozianu din odăiţa lui şi, spire marea surprindere a acestuia, îi vorbi despre treburi curente, nici nu suflă despre Ionel Varlam vreun cuvânt. Iar la trei săptămâni de atunci, venind la birou într-o zi, Cozianu află de la Ioaniţiu că Ionel Varlam fusese mutat la un minister, cu un post mai mare decât avusese la comisia financiară. Dar era mutat. În aceeaşi zi, la audienţă, Mardan îl întrebă:

– Ei, eşti mulţumit?

Cozianu şovăi: despre ce vorbea? Nu îndrăznea să creadă că Mardan mărturiseşte atât de făţiş alianţa lor împotriva lui Varlam.

– Parcă nu-l puteai suferi pe tânărul Varlam, urmă Mardan. Cozianu, sufocat de atâta îndrăzneală cinică, strălucea, cât putea străluci acest om înalt şi sumbru, cu piele măslinie şi ochii nocturni:

– Domnule preşedinte, zise el gros, sunt la dispoziţia dumneavoastră... pentru orice.

Adăugase „pentru orice“ cu bună-ştiinţă, ca să vadă reacţia celuilalt şi ca să-i spuie prin asta că a înţeles, că alianţa e făcută.

Mardan zâmbi binevoitor, cu acea bonomie prin care se străvedea viclenia rece, şi zise:

– Pentru orice? Păi, ce cirezi că mă ocup şi cu altceva decât cu probleme financiare?

Cozianu rămase mut. Răspunsul ăsta îl lăsa pe Mardan perfect acoperit; Mardam nu voia intimităţi, mu voia cinisme la alţii; cel mult dacă-şi permitea lui însuşi, şi acelea echivoce, ambigue, oricând negabile.

– A, a fost numai un fel de a vorbi, zise Cozianu; şi trecură la problemele curente, fără să mai pomenească nici unul nici celălalt, niciodată, despre Ionel Varlam.

Iar din vremea aceea începu perioada de perfectă conlucrare între Cozianu şi ceilalţi „tehnicieni“ ai comisiei şi preşedintele comisiei, Matei Mardan. Atunci întreprinse acel grup de oameni un şir întreg de acţiuni, care prelungiră haosul economic moştenit de la dezastrul dictaturii fasciste şi care tindeau să nemulţumească masele şi astfel să le îndepărteze de regimul pe care ele, ieşind în stradă, îl aduseseră la putere. Acţiunile „tehnicienilor“ financiari erau subtile, greu de urmărit, greu de sesizat în ansamblul lor şi încă şi mai greu de înţeles în sensul lor adevărat, duşmănos regimului şi guvernului care le acordase încrederea sa. În aparenţă comisia recomanda creditarea întreprinderilor producătoare de bunuri de consum, canaliza bancnotele Băncii Naţionale spre orice cât de mic producător de prosperitate. Dar, în realitate, se făcea cu totul altceva. Întâlnirea lui Cozianu cu văru-său Cezar Lascari a fost un caz tipic din sutele de asemenea acţiuni. Într-o zi, Cozianu invită la el la birou pe directorul băncii „Europa S.A.R.“.

– Dragă Cezar, îi spuse Cozianu, comisia noastră recomandă Băncii Naţionale pe cine să crediteze; dar Banca Naţională

e prea mare ca să crediteze direct întreprinderile industriale care interesează guvernul, ca fiind în măsură să contribuie la refacerea economică a ţării. Ea, după indicaţiile noastre, o să crediteze instituţii de credit mai mici, care, la rândul lor, o să crediteze întreprinderile. Bineînţeles, să ştim şi noi pe cine creditaţi şi pe ce bază. Te interesează?

– Mai e vorbă, exclamă Cezar fericit.

– Ei, atunci alcătuieşte un dosar; firmele amatoare, ce vor să producă, în ce termen, ce contracte au, ce utilaj şi materii prime au, în ce stare... O să-ţi comunice Ioaniţiu, care se ocupă de detalii tehnice...

– Ioaniţiu? făcu mirat Cezar Lascari încruntând din sprâncene. Care Ioaniţiu? Ăla de la Creditul Germano-Român? Misitul lui Deutsche Bank? Nu e la puşcărie?

– Nu... e director la moi, zise Cozianu calm. Şi încă şef al unui serviciu foarte important: Studii şi statistică. El vă va controla dosarele... In fond, pe referatele lui ne bazăm hotărârile.

– A... aşa... spuse Cezar Lascari.

Era un bărbat elegant, cu o cravată papillon de un albastru palid cu picăţele albe; ferchezuit, proaspăt ras, cu carnea obrazului moale şi plină de cute a omului obosit de plăceri. Privirea nu prea inteligentă i se lumina încet:

– A... dacă e Ioaniţiu aici...

– De ce să nu fie? spuse neglijent Cozianu. Sunt şt eu. E şi Mereanu. Suntem mai mulţi specialişti aici... Ce vrei? Comuniştii sunt obligaţi să lucreze cu noi, specialiştii. Ei, va să zică suntem de acord... Ce mai face Alexandra? Ce mai face fata?

– Mulţumesc, bine, zise Cezar Lascari mai rece: să facă afaceri cu văru-său Dimitrie, voia; dar să-l mai primească în casă... nu se putea; era compromiţător: mâine-poimâne, la căderea comuniştilor şi a celor care merseseră cu ei, Cozianu avea să înfunde puşcăria, dacă nu ajungea chiar şi în faţa plutonului de execuţie...

– Mulţumesc, bine, repetă el şi vorbi de altceva, fără să facă nici măcar aluzie la vreo invitaţie. Cozianu gândea: „Relaţii cu mine nu vrei, dar să-ţi dau bani vrei, laşule... Nici nu visezi că mâine-poimâine, sub regimul vostru, tot aici am să fiu — sau chiar mult mai sus... şi am să ţi-o plătesc atunci!"

Atunci. Acum era prea important ca banii să ia calea asta. Şi, zi de zi, în cursul lui 1945 şi începutul lui 1946, milioane, sute de milioane, miliarde, banii luau calea asta; iar fabricanţii, rezervând o mică parte producţiei, se repezeau să vâre cât mai mulţi bani în devize: începuse vânătoarea turbată după aur şi dolari, care, pe căi ocolite, ascunse, luau drumul străinătăţii. În loc să bată în arterele ţării, sângele se scurgea, prin mii de ventuze şi era supt de safeurile băncilor elveţiene, pariziene, londoneze; capitalurile lichide fugeau, iar Cozianu, la un birou cu o placă de cristal, iscălea aprobări de credit, simple bucăţi de hârtie, care însemnau anemierea economiei ţării, paralizarea oricăror încercări de a readuce bunăstarea şi echilibrul. Cam pe atunci, într-o zi, Cozianu, sosind la Isabela, o găsi acolo pe Ana Antim, care tocmai spunea:

– Tu eşti fericită, ce-ţi pasă?

Doctoriţa părea obosită, cu faţa trasă şi galbenă; atunci observă Cozianu cât de mult păr alb are.

– Despre ce vorbiţi? întrebă el, care tocmai intrase şi-i săruta mâna Isabelei. Ii strânse mâna doctoriţei. Ana Antim nu-i răspunse; cu fruntea încreţită, cu privirea amărâtă şi aspră, se uita în pământ.

Isabela, impresionată, palidă, cu ochii mari, îl lămuri:

– Spunea Ana că e groaznic ce se petrece în clipa asta în Moldova. Ştii, cu seceta asta care nu se mai sfârşeşte...

– Ne vin oameni îmbolnăviţi de cele mai cumplite boli, cu organismul slăbit de foame! izbucni doctoriţa. Muncitori tuberculoşi, funcţionari tuberculosi, studenţi tuberculoşi şi copii care mu se pot dezvolta, femei însărcinate care nu se mai pot reface după naştere... Ce e asta? Ce se întâmplă?

Cozianu râse sec, dând din umeri.

– Ce mă întrebaţi pe mine? Eu fac politica guvernului?

Ana Antim îl fulgeră cu o privire ostila:

– Politica Partidului Comunist se sprijină pe mase şi urmăreşte bunăstarea maselor, aşa că e exclus ca guvernul să vrea ce se întâmplă... E altceva la mijloc... e o debandadă undeva, unde trebuie pusă ordine, trebuie făcută undeva o curăţenie mare... Dumneata, care eşti economist, cum explici ce se întâmplă?

Cozianu începu o explicaţie lungă şi încâlcită, dând vina pe războiul care se încheiase de un an de zile, pe urmările lui inevitabile... Se gândea: „Se sperie comuniştii: îi facem să-şi piardă simpatia maselor...“ Dar, vorbind, se uită în ochii măriţi şi întunecaţi de tristeţe ai Isabelei, în ochii aspri şi mânioşi ai Anei Antim şi simţea cum glasul îi sună fals, cum argumentele îi sunt slabe şi evident străvezii; se întreba dacă femeile acestea nu-şi dau seama că el minte.

Nu, nu-şi dădeau seama. Spre marea lui uşurare, Ana Antim spuse:

– În fine, o să se lămurească şi asta. Trecem noi şi peste acest hop... Haideţi la masă.

Aşezat la masa care la Ana Antim era totdeauna pusă pe o faţă de masă strălucitor de albă, dintr-un damasc bătrânesc, gros, ţeapăn de curat ce era, şi cu flori, Cozianu se uită la gustarea sărăcăcioasă şi la salata veştedă şi întrebă zâmbind:

– Bine, coană Ano, asta e masa unui profesor universitar?

– Da, asta e, zise Ana Antim; poţi să-ţi închipui ce e masa unei familii de muncitori sau masa unei cantine de studenţi! Dumneavoastră, funcţionarii ăştia înalţi, aţi face bine să vă gândiţi şi la bieţii oameni.

– Ei, acuma mă tragi pe mine la răspundere, spuse Cozianu dând din umeri şi încăpu să mănânce. Prima înghiţitură merse mai greu; apoi mestecă mai uşor, dar fără poftă. Ii era profund antipatică Ana Antim. Oare ce găsea la ea Isabela? De-aici îi veneau ideile...

În cursul săptămânilor următoare încercă să-i vorbească Isabelei de Ana Antim, dar la cea mai mică ironie Isabela îi răspundea cu fermitate:

– E o fiinţă pe care o admir. O cunosc din şcoală şi niciodată n-am găsit ceva egoist, meschin sau josnic la ea. E un om şi jumătate! Aş vrea să fiu ca ea!

La asta, Cozianu înţelesese că nu trebuie să mai insiste. Uită curând de Ana Antim. Era din ce în ce mai ocupat. Făcu prin 1946 călătorii în străinătate, împreună cu Mardan; o dată, în delegaţia din care făceau parte veni şi Jak Varlam, cu care Gozianu se împrieteni la cataramă: Varlam era mare băutor, şi Cozianu începea să bea. Se îngrăşa, obrazul măsliniu îi era

mai masiv şi mai greoi, de la o vreme reîncepu să primească prieteni la o sticlă de whisky. Nu vorbea niciodată de chestiuni politice; dacă nu era alt subiect de conversaţie, tăcea şi bea; ochii i se umflaseră, nu mai erau atât de duşi în fundul capului.

XIII

Rar, pe ascuns, dar destul de regulat, Cozianu se ducea pe la Jean-Pierre Haralamb. Într-o seară de la sfârşitul iernii 1946-l947 şedea în biblioteca lui Haralamb. Schilodul, nemişcat, cu pledul pe genunchi, cu bastoanele lângă el, cu mâinile uscăţive în poală, îl privea cercetător şi rece, prin ochelarii cu sticlă groasă, pe bărbatul masiv din faţa lui, pe care hainele de flanel cenuşiu începeau să fie cam strimte şi pe care-l strângea gulerul. Cozianu răsufla greu, ochii-i erau tulburi.

– Ştii că legătura dumitale cu Isabela Giurgea e cam comentată, zise Haralamb.

– Adică cum? vorbi celălalt, gros, din piept.

– Lumea e surprinsă... Un om de stânga, ca dumneata, colat cu fosta nevastă a unui tip care şade la puşcărie, condamnat de regimul pe care-l susţii... Te compromite...

Urmă o tăcere. Apoi Cozianu se răsti sfidător:

– Şi?

– Şi, spuse Haralamb foarte rece, şi mu poţi lucra la fel de sigur şi de liniştit.

– Asta e grija mea! exclamă băţos Cozianu. Mă mg, eşti mulţumit de ce fac sau nu? Domnii ceilalţi sunt mulţumiţi?

– Da... zise celălalt cu îndoială. In măsura în care se poate ţine piept până la restauraţie... da.

– Ce se poate face, fac! zise Cozianu. Maximul posibil! Şi mă rog să fiu lăsat în pace în ce priveşte viaţa mea particulară!

Tăcu o vreme, fixând furios o frunză de culoare albastră pe covor.

– „Fosta nevastă a lui Giurgea-Roşcanu!“ pufni el. Idioţii! Imbecilii! E cea mai extraordinară fiinţă pe care am întâlnit-o! Curcile dumitale, care-şi petrec toată viaţa la ceaiuri şi la bridge, nu merită nici să-i sărute picioarele! Nici eu nu merit! Nu merit să ţie la mine...

Şi tăcu, congestionat, uitându-se în gol. Haralamb îl examina cu o privire rece. Se gândea: „Tocmai acum o ia razna... când o să fie cel mai greu.“ O atenţie încordată, trează la orice pericol din partea comuniştilor, gata de a-i lovi în orice clipă – asta se cerea acum... şi iată că Dimitrie Cozianu, unul din cei mai buni oameni, slăbea... „Bine că-l protejează şeful lui“, îşi spuse Haralamb. Iar în vremea asta Cozianu, aprins la faţă, cu ochii lucioşi, mormăia furios:

– Nici nu meritam fericirea asta!

Şi pufnea:

– „Mă compromite“! Ha! „Mă compromite“!

Răcni:

– Nu mă despart de ea pentru nimic în lume! Puteţi să vă daţi şi dracului cu toţii! Nici nu mă gândesc!

Haralamb se uită lung la el, cântărindu-l. Se gândea: „O să mai fie în stare de ce-i cer? Şi totuşi... unul într-o poziţie mai tare n-am...“

– Ascultă, dacă-ţi displace, lăsăm să cadă chestiunea asta. Am altceva de discutat cu dumneata; ceva foarte important.

– Mai important decât ce simt eu pentru femeia asta nu e! mârâi furios Cozianu.

– Pentru dumneata, zâmbi celălalt politicos şi cu o ironie rece; dar pentru restul neamului românesc...

– Despre ce e vorba? întrebă Cozianu îmblânzindu-se.

– Despre înaintarea comuniştilor, zise Haralamb. Era mai palid ca de obicei, mai uscat, părea bolnav, stins. Ocupă mereu poziţii noi... împănează totul cu muncitori şi agitatori de-ai lor... ne lovesc cu nişte metode nemaiauzite, inadmisibile...

– Ştiu, zise acru Cozianu. Pe ce lume crezi că trăiesc? Ştiu. Ne ţin de gât, şi strâng, încet-încet, iar noi încercăm să-i înjunghiem în spate până nu e prea târziu. Ştiu. Şi?

– Uite, trebuie făcut ceva care să le ia terenul de sub picioare, să-i facă să-şi piardă simpatia şi încrederea muncitorilor şi a salariaţilor de orice fel... Şi există un mijloc: să lovim în salarii, să le micşorăm din ce în ce, să le reducem continuu puterea de cumpărare...

– Cum? Eşti nebun? Te crezi în 1929? exclamă Cozianu. Celălalt răspunse rece:

– Nu sunt nebun şi suntem în 1947. N-ai înţeles? Salariile vor scădea automat, dacă torpilăm moneda.

Cozianu rămase cu gura întredeschisă şi cu ochii mari.

– Aşaa, îngână el. Aşa, da...

Şi-l privi cu admiraţie pe schilod, care părea că nu mai are mult de trăit. Acesta şopti stins:

– Trebuie loviţi fără milă... striviţi, nimiciţi...

– Îi urăşti, murmură Cozianu.

– Da, îi urăsc, suflă Haralamb. Dumneata nu?

Cozianu începu să râdă, cum râdea el uneori, încruntat şi sumbru. Mai era nevoie de spus?

Se gândi, câteva zile după aceea, la mijloace şi propuse noi credite întreprinderilor care primiseră bani şi nu-şi respectaseră contractele cu statul. Mardan respinse propunerea după o zi de reflecţiune.

– Domnule preşedinte, îi spuse Cozianu, să-i dăm în judecată – adică să-i dea în judecată Ministerul Economiei Naţionale pentru călcarea contractelor; iar noi să le dăm bani, ca să-şi poată respecta eventualele noi termene de livrare... Interesul nostru e să-i facem să producă, nu să-i ruinăm şi să-i vârâm la puşcărie!

Mardan se uită la el, se lumină la faţă şi începu să râdă:

– Ne-ar mai trebui oameni ca dumneata! spuse el încântat, aproape admirator; şi, în adevăr, argumentul găsit de Cozianu era perfect. Cozianu ştia că Ministerul Economiei Naţionale, condus de un necomunist, nu va fi prea zelos, nici prea sever în urmărirea firmelor ce cheltuiseră banii statului pe cumpărături fictive, acoperind cumpărături ireale şi masive de aur şi devize; mai ştia că noile credite vor lua acelaşi drum, în speranţa că răsturnarea regimului îi va scăpa de urmăriri pe vinovaţi; de aceea se mulţumi să surâdă politicos, fără să mai întrebe cui şi la ce i-ar mai trebui lui Mardan oameni ca el.

Peste câteva zile, ministrul necomunist al Finanţelor şi cel al Economiei fiind convinşi atât de uşor, încât parcă se aşteptau la ideea asta şi o cunoşteau, presele monetăriei începură să funcţioneze zi şi noapte, preţurile începură să urce vertiginos, Bursa, înnebunită, înregistra urcări constante ale valorilor, o *haussă* permanentă care nu se ştia unde se va opri; în cuferele

negustorilor şi ţăranilor bogaţi se îngrămădiră metri cub de bancnote, iar salariile muncitorilor şi funcţionarilor, mereu recalculate, rămâneau necontenit în urma preţurilor – din ce în ce mai în urma preţuirilor. Până când un salariu lunar mediu ajunsese să fie preţul unui pachet de ţigări şi un salariu lunar mare, preţul unei mese de restaurant.

În această epocă, a cărei atmosferă încordată, tulbure, nebunească, e pomenită şi descrisă în partea următoare *(Fuga)* a acestei cronici, Alexandra Lascari îi făcu o vizită Isabelei. Isabela şedea multă vreme singură; foarte puţină lume venea s-o vadă; iar ea nu ieşea, ca să nu stârnească nici un comentariu răuvoitor, care să-i dăuneze lui Dimitrie Cozianu.

Şezând în acelaşi fotoliu în care şezuse aproape cu doi ani înainte, Alexandra, care părea îmbătrânită şi avea o încordare sălbatică în privire, îi spuse Isabelei:

– Draga mea... de ce nu-i spui lui Dim să fugă? Cu tine împreună, bineînţeles... Nu vezi ce viaţă imposibilă e aici, cu inflaţia asta, cu sărăcia...

Isabela rămase mută de uimire. În sfârşit întrebă:

– Să fugă? De ce? Unde?

– Draga mea, ori unde e bine, unde putem trăi agreabil, uşor... până o să fie răsturnaţi comuniştii – căci atunci, bineînţeles, ne întoarcem...

– Cezar ştie ce-mi spui? întrebă Isabela.

– Cezar e optimist... crede că la primăvară ni se dau moşiile îndărăt...

– Bine, dar cum poţi să-mi propui să-i spun lui Dim să fugă? E funcţionar... are datoria, responsabilitatea, obligaţiile lui de funcţionar...

– Fugi, dragă, de-aici; nu e nevoie să-mi vorbeşti mie aşa. Am crezut, multă vreme, că e un trădător, o canalie, dar Cezar mi-a explicat că Dim e totuşi un om bine...

Isabela se făcuse palidă.

– Alexandra, zise ea foarte rece şi ferm, nu cred că Dim înşală oamenii care au avut încredere în el şi i-au încredinţat postul acela. Nu cred! Nu cred că e un trădător! Cum să fugim? Din ţara noastră? Sunt oamenii noştri!

– Vai, dar eşti pornită rău, zise doamna Lascari speriată. Sau eşti o ipocrită fără pereche... Te previn că n-are să-ţi mai

dea nimeni bună ziua; eşti deja imposibilă şi nimeni nu mai vrea să te vadă – nu ştiu dac-ai observat. Nu continua aşa, că „la întoarcerea lucrurilor“ are să fie rău de tine. *A bon entendeur salut!*[1]

Se ridică şi plecă furioasă. Isabela ramase nemişcată, îngheţată.

Când veni s-o vadă după-amiază Cozianu, el îşi dădu seama imediat că s-a petrecut ceva:

– Ce-i, draga mea? Ce s-a întâmplat?

– Dim... tu crezi în ce faci? întrebă ea pirivindu-l ţintă, cu un amestec de spaimă şi de hotărâre. El râse gros, jovial, ca să nu trebuiască să răspundă imediat:

– Hoho! Adică, cum? Ce vrei să spui?

– Ce faci tu ca om politic. Crezi în ce faci?

– Pardon: sunt un simplu specialist!

– Ca orice-ai fi: ca administrator al unei trebi publice, crezi în ce faci?

– Iubita mea... tot nu înţeleg! Eu sunt economist; nu-mi vorbi de credinţă: e ceva iraţional, glumi el încercând s-o ia în braţe. Isabela se împotrivi:

– Stai puţin. Eşti corect, cinstit în ce faci?

– Dar de ce mă întrebi? Ce ţi-a venit? întrebă Cozianu. Ea îi povesti discuţia cu Alexandra Lascari. O clipă voi să-i spuie tot, să izbucnească, să mărturisească tot. De doi ani îi ascundea cea mai importantă îndeletnicire a lui – sabotarea politicii comuniştilor în economie; şi cel mai important sentiment al lui, afară de dragostea pentru ea – ura împotriva comuniştilor. Să-i spuie, să respire, s-o aibă alături!

Dar ea era atât de palidă, de înspăimântată, era atât de severă în supunerea ei la nişte principii pe care singură şi le făcuse, începând din spitalele de război şi până acum, încât Cozianu se înfricoşa, îi fu groază c-o pierde şi o minţi încă o dată:

– Vezi-ţi de treabă... Cezar e un imbecil şi Alexandra e o curcă. Nu, dragă; nu sunt comunist, dar lucrez pentru democraţie, pentru bunăstarea maselor eţetera... Hai, vino să te sărut...

Astfel se încheie momentul de criză. Dar Cozianu începu să se simtă apăsat. Îi era greu cu Isabela. O iubea – dar era

[1] Cine are urechi de auzit să audă!

prea exaltată, prea morală, prea independentă. Nu primise de la el aproape nimic: câteva lucruri de găteală, masa – nimic faţă de briliantele şi blănurile pe care i le oferise el şi ea le refuzase cu încăpăţânare. O iubea, dar îi era greu cu ea, şi-i era frică de ea. Nici o clipă nu se gândi că ea ar putea avea dreptate: nu era un gânditor, nici un om de ştiinţă, ci un combatant într-o bătălie pe care nu voia să şi-o mărturisească pierdută.

XIV

Prin vara lui 1947 Jack Varlam fu desemnat să facă parte dintr-o delegaţie oficială ce avea să reprezinte ţara la o întrunire internaţională la Haga. Într-o seară bătu la uşa lui fiu-său. Îi deschise un bărbat tânăr, blond, cu ochii atenţi şi strălucitori prin ochelari. Peste umărul acestuia îl zări pe fiu-său, care sări în picioare de surprindere.

– Bună seara, zise Jack Varlam uitându-se critic la cărţile deschise, cărţile făcute teanc, ziarele trântite pe jos, masa de lucru acoperită de fişe, totul vraişte în aşa fel încât nu ştiai unde să pui piciorul. Tânărul blond se dădu la o parte şi-l privi pe Ionel Varlam şi pe taică-său.

– Sper că nu te deranjez, îngână Jack Varlam.

– Ce doreşti? întrebă sec fiu-său.

– Am venit să discut ceva foarte serios cu tine... dar văd că ai pe cineva...

– Nu, tovarăşul locuieşte aici, ca şi mine...

– Pot să plec, să vă las să discutaţi, murmură H. Dragomir şi ieşi discret. Jack Varlam îşi ştergea faţa asudată şi se uita fix la fiu-său: nu cu mânie, ci cercetător şi îngrijorat. Ionel Varlam se făcuse foarte palid. Ii făcu loc lui tată-său pe un scaun pe care-l goli de cărţi, iar el se aşeză pe pat, aşteptând.

– Nu te-am văzut de mult... de la şedinţa aia... Te-ai schimbat... te-ai făcut bărbat...

Celălalt tăcea. Într-un târziu zise:

– Da... nu ne-am văzut de doi ani.

– Aş vrea să ştiu câtă experienţă ai adunat, cum au evoluat ideile tale.

– N-au evoluat. S-au îmbogăţit dar în bază au rămas aceleaşi, zise fiul cu zâmbetul lui ascuţit, ironic.

– Dragul meu, nu se poate să nu devii mai sceptic, ciocnindu-te de oameni, să nu ţi se mai tocească entuziasmul...

– Eu sunt ceva mai entuziast ca acum doi ani, zise Ionel Varlam cu aceeaşi ironie.

– Cum, întrebă Jack Varlam râzând, văzându-i pe conducătorii tăi mai de-aproape, nu ţi-a mai scăzut entuziasmul?

– Pe lângă prietenul tău Mardan nu mi-a crescut, ce-i drept, spuse Ionel Varlam; dar pe lângă Paraschiv Ionescu, m-am făcut bărbat, cum spuneai tu... pe lângă el nu pot să lucrez decât bărbaţi...

Paraschiv Ionescu era cel care vorbise mulţimii la 24 februarie de pe soclul statuii, când mitralierele băteau în piaţa palatului: cazangiu la atelierele Griviţa, conducător al grevei din 1933, era acuma şeful ministerului unde lucra Ionel Varlam.

Jack Varlam strâmbă din nas:

– Când o să ai experienţa mea, n-o să mai crezi aşa în oameni...

– Nu cred în toţi... şi la tine cred că e mai mult o optică specială decât experienţa, zise Ionel Varlam, apoi adăugă: spune-mi ce voiai să-mi spui, ca să nu-l fac pe bietul Ricu să bată caldarâmul atâta vreme degeaba.

Jack Varlam îl cântări o ultimă dată din ochi, apoi spuse ca o afirmaţie şi o constatare:

– Vii cu mine la Haga.

– Cum? Cine a spus? întrebă celălalt uimit.

– Eu spun. Am nevoie de tine. Vii cu mine la Haga. Am şi făcut propunerea. Am venit numai ca să-ţi cer să nu refuzi. Am nevoie să vii cu mine.

Celălalt se uită bănuitor la Jack Varlam.

– Dar de ce? De ce ai nevoie de mine la Haga?

– Fiindcă... o să fie mai bine aşa, râse Jack Varlam, roşu şi congestionat. Râsul îi era jenat şi şovăielnic; ochii nu râdeau, ci-l iscodeau neîncetat, neliniştit, pe Ionel Varlam. Tânărul întrebă insistent şi mereu bănuitor:

– Cum adică „o să fie mai bine“?

Jack Varlam râdea mereu:

– O să fie mai bine aşa, când îţi spun! O să mă supraveghezi. Tu eşti un om de încredere, comunist sută în sută; tu vei fi garanţia că nu fug!

– Că nu fugi? Adică... că nu rămâi acolo, în Apus?

– Da, ceea ce eu nici nu mă gândesc să fac, râse Varlam, cu ochişorii-i albaştri sticlind de veselie.

Fiu-său însă părea îngrozit. Îngână:

– Şi dacă totuşi tu rămâi acolo?

– Ei, asta-i comedie! Nici nu te gândi la aşa ceva. Nici prin gând nu-mi trece, zise tatăl ceva mai serios.

– Dar dacă nu viu şi eu la Haga?

– Vino, zise Jack Varlam, serios de tot de astă dată. Vino, am nevoie de tine.

– Nu cumva vrei să mă „salvezi"? întrebă Ionel Varlam, galben şi schimonosit de un râs dureros. Jack Varlam tăcu. Ionel Varlam urmă:

– Nu cumva ai cere să rămâi acolo şi contezi pe faptul că eu, compromis, bănuit că am ştiut de intenţia ta, speriat că la întoarcere ar trebui să răspund de ea, aş rămâne şi eu acolo? Asta voiai. Taci. Va să zică asta voiai, şopti Ionel Varlam. Părea zdrobit.

– Tată, ce mi-ai făcut... ce mi-ai făcut, gemu el, cu capul în mâini. Ce mi-ai făcut...

Cumplita lui tulburare îl făcu pe Jack Varlam să se tulbure. Se făcu vânăt la faţă şi începu să vorbească, aproape bolborosind:

– Mă, eu ţin la tine... tu eşti copilul meu. Ştiu că nu mă iubeşti. Dar măcar pe tine iubeşte-te! Nu fi nebun. Nu-ţi dai seama că-ţi pierzi viaţa? Iţi pierzi tinereţea...

Părea chiar emoţionat; vorbea cu durere; faţa nu-i mai era atât de împietrită şi de roşie; părea bătrân, fără putere.

– Dai cu piciorul la plăceri, femei, cărţi, învăţătură, bani, la tot... pentru ca să stai aici să realizezi programul Partidului Comunist! Nu-ţi dai seama că ţi-ai pierdut minţile? Nu vrei să trăieşti, nu vrei să exişti decât pentru Partidul Comunist? Partidul Comunist e totul?

– Da! Pentru mine e totul! exclamă fiul cu patimă. Mai era şi mama. Acuma nu mai e...

– Ionel, te rog...

Jack Varlam se ridică anevoios şi-l luă de mâini pe fiu-său. Acesta şi le smulse dintr-ale lui şi se dădu îndărăt:

– Nu cred! Minţi! spuse el văzându-l că deschide gura. Varlam vorbea:

– ...vino cu mine! Lasă aici ţara asta nenorocită... Nu e pentru oameni ca noi. Aici o să-nceapă ce-a fost în Rusia. Nu e de noi. Nu e nici de tine. Prietenii tăi comunişti o să te scuipe, o să te calce în picioare! Ai să vezi! Nu te poţi înţelege cu ei; n-ai nimic comun cu ei...

– Ba da! Idealurile! Revoluţia!

– Copilării... zise Varlam, dureros. Copilării. Eşti fiu de oameni bogaţi...

– Nu sunt! exclamă tânărul. Apoi deodată se stăpâni şi zise:

– Comedia ta m-a făcut şi pe mine să declam... Eşti abil: mă iei prin sentimente. Bine că n-ai început să-mi demonstrezi că nu înţeleg marxismul, că tu eşti marxist!... Nu, papa: nu mai sunt fiul lui Jack Varlam; sunt un membru al Partidului Comunist, şi-atât... N-am altă familie... Şi nu mai juca teatru, că nu mă poţi înduioşa. M-ai omorât, rosti el cu o durere nemaipomenită-n glas. Deodată strigă la taică-său:

– Să nu pleci!

– Taci! Eşti nebun? Ne aude lumea! exclamă Jack Varlam.

– Să nu pleci! strigă Ionel Varlam. Să nu te duci să faci ţara de râs! Să nu te duci cu încrederea oamenilor de la noi, ca acolo să le tragi chiulul şi să le dai cu tifla! N-ai să te duci!

– Ei, asta-i! O să mă duc, şi n-o să fac nimic din ce spui... vorbi Jack Varlam silindu-se să pară liniştit. Fiu-său îl privi pătrunzător.

– Ce te uiţi aşa la mine? întrebă nervos Jack Varlam. Ce, eşti nebun?

– Tu minţi! Ai să te duci şi-ai să rămâi acolo! exclamă Ionel Varlam. Împreună mâinile, rugător, şi se ridică:

– Nu te duce, Rămâi aici!

– Fii serios... ce, eşti nebun? Eşti beat?

Ionel Varlam căzuse iarăşi pe pat şi ofta din greu, cu capul în mâini. Jack Varlam se ridică şi ieşi, aruncând o privire neliniştită asupra fiului său. Acesta strigă după dânsul:

– Nu te duce! Am să te denunţ!

Jack Varlam tresări şi se-ntoarse. Cu spatele la uşă, vorbi:

– Ascultă, vrei să mă nenoroceşti? Fii serios, măi băiete; înţelege-mă când îţi spun: n-o să se întâmple nimic. Uite, îţi dau cuvântul meu de onoare. Îţi jur pe capul maică-ti, pe sufletul ei mă jur, înţelegi? zise el nervos, uitându-se în treacăt la fotografia din perete. Fiu-său îl ţintea cu o privire rătăcită; deodată începu să râdă în aşa fel încât Varlam, îngrozit, ieşi pe uşă şi coborî în fugă scările.

Peste o jumătate de ceas, H. Dragomir intră în odaie, bătând mai întâi cu precauţie în uşă. Îl văzu pe Ionel Varlam, care rămăsese cu coatele pe genunchi şi cu capul în mâini şi gemea ca de o durere cumplită, fizică:

– Ce e, măi? întrebă el speriat şi se repezi la Ionel, îi ridică fruntea cu mâna, se uită în faţa lui. Acesta avea aceeaşi privire rătăcită.

– Ce e cu tine? Ce s-a întâmplat?

– M-a omorât. M-a omorât, gemea Ionel Varlam.

– Ce ţi-a făcut? Cine?

Ionel Varlam povesti, întretăiat şi cu anevoie, ce se petrecuse.

– Înţelegi ce mi-a făcut? întrebă el. Înţelegi ce mă sileşte să fac?

Celălalt dădu din umeri.

– Îmi pare rău că ţi-e tată, dar e un mare porc. N-ai ce să faci, trebuie să-i spui partidului. Nu e plăcut deloc...

– Plăcut! gemu Ionel Varlam, cu tâmplele-n pumni. Plăcut, hohoti el între un râs dureros şi plâns, dacă ar fi putut plânge.

Celălalt stătea cu spatele de colţul uşii şi-şi ştergea ochelarii cu batista.

– N-ai încotro, zise el. N-ai încotro. Trebuie să-i spui partidului. Eu te sfătuiesc să-i spui chiar tovarăşului Paraschiv.

Jack Varlam mersese repede până acasă; aproape fugind. N-avea cu cine să se sfătuiască. N-avea cui să încredinţeze un asemenea secret. Trebuia să tacă, să-şi ţie firea, să se stăpânească. Încă două, trei zile.

Ce va face la noapte? Cum va dormi? Nu va putea dormi, de frică şi de încordare. Luă receptorul şi formă un număr de telefon: al lui Cozianu de la birou.

– Alo! Aici Jack Varlam! Alo! Să trăieşti, excelenţă. Ce am? Nimic; ţi se pare; poate are ceva telefonul şi-mi schimbă vocea. Ce faci astă-seară, domnule? Am chef să mă îmbăt! Ce zici, colaborezi? S-a făcut. Aranjez eu ceva şi-ţi spun peste o oră. Să trăieşti.

Apoi sună şi feciorului în mănuşi albe, care intră, îi ceru un pahar; din birou scoase o sticlă de coniac şi începu să bea singur. După al treilea pahar se simţea mai bine.

*

Dimitrie Cozianu fusese în dimineaţa zilei aceleia la birou, apoi se dusese s-o ia pe Isabela şi mâncase cu ea în oraş: după-amiază venise să doarmă la ea; pe la patru erau împreună în odăiţa albă. Cozianu era în halat de casă şi şedea într-unul din fotolii, picior peste picior, fumând. Isabela pusese să fiarbă apă în samovarul electric, apoi o turnă într-o cană de porţelan de Saxa, dintr-un serviciu dăruit de el cu vreun an înainte: un *tete-a-tete* din veacul il optsprezecelea, tavă, cană, zaharniţă şi două ceşti cu capac, totul de porţelan alb pictat cu scene în miniatură, scene de vânătoare, plecarea de-acasă, femeile în rochii cu *paniers* de mătase trandafirie, bărbaţi sunând din cornul de vânătoare, fete călări cu şoimul pe mână, totul înconjurat de ghirlande de trandafiri şi flori de câmp şi încadrat în fileuri de aur; era un capodeoperă şi fusese modelat, ars şi pictat anume pentru două persoane. În aceste două ceşti turnă ceaiul Isabela, care purta o rochie de interior lungă până-n pământ, cu corsajul strimt, de tafta de un roz vechi, aidoma cu călăreţele pictate pe ceşti. Faţa mică îi era palidă, sidefie cu un ton trandafiriu, liniştită şi odihnită. Se mişca în odaie fără zgomot. Cozianu tăcea. Se gândea la cele două cumplite lovituri de măciucă căzute ca din senin: arestarea conducătorilor naţional-ţărănişti în clipa când voiau să fugă cu avionul şi reforma monetară. Târziu de tot, spuse suflând fumul şi uitându-se prin el:

– Comuniştii ăştia au găsit câteva lucruri cu care duc înainte masele... N-ai cum să-i opreşti... n-ai cu ce să le rezişti... Au găsit câteva obiective de atins şi le spun maselor: „Puteţi ajunge acolo. N-aveţi decât să vreţi.“ Şi, bineînţeles, în felul ăsta şi ajung, oriunde.

– Asta înseamnă că corespund unei cerinţe a faptelor, zise Isabela. Dar de ce te tot tracasează asta? Ce-ţi pasă ţie? Doar mergi alături de ei...

Şi-l privi cercetător cu ochii întunecaţi de bănuială şi de grijă.

– Da, îngână Cozianu, uitându-se în altă parte. Ii era frică de ea; parcă o auzea: „Dacă eşti contra lor, fii pe faţă! E inadmisibil să-i minţi!“ Isabela era în stare să nu-l mai primească în casă, să nu-l mai vadă niciodată. Ţinea la el, Dimitrie ştia asta; dar n-ar fi admis niciodată să fie legată de un om a cărui viaţă se întreţesea cu lupta politică prin fire de înşelăciune şi minciună. Şi dacă n-ar mai vedea-o... Se simţi deodată stingherit, sărăcit; parcă-i lipsea ceva, parcă pierduse ceva. Pierduse cheile? Stiloul? Oftă şi spuse, întinzând leneş mâna:

– Tu eşti cel mai curat lucru din viaţa mea!... Singurul lucru curat din viaţa mea...

Isabela îşi puse mâna fragilă în palma lui mare şi zâmbi slab, uitându-se mereu la el, mereu cercetător:

– Ei, cum poţi vorbi aşa? Parc-ai fi comis cine ştie ce crime...

Îl privea cu atenţie extraordinară.

– Ai ceva pe suflet? Ai făcut ceva de care-ţi pare rău?

– Nnu... îngână el, uitându-se prin fum spre fereastră, ca să-i evite privirea.

– Sigur, sigur?

– Sigur, zise el şi-i sărută mâna. Isabela se aşeză pe genunchii lui Dimitrie şi spuse:

– Ţi-aduci aminte când ai intrat pe uşă prima oară? Cu pălăria într-o mâna şi cu nişte trandafiri într-alta?

– Mi-aduc aminte, zise el. O cuprinse cu un braţ, o strânse, apăsându-şi obrazul de sânii ei.

– Aveai un aer posomorât de parcă ţi s-ar fi întâmplat o nenorocire, spuse Isabela.

– Mi se întâmplase cel mai fericit lucru din viaţa mea. Dacă nu te întâlneam pe tine, muream prost... nu ştiam ce-i aceea fericirea... zise Cozianu agale. Ea îşi lipi obrazul rece de al lui.

– Bine că-mi spui asta... ca să-mi dau seama că trăiesc şi eu cu un rost pe lume... Dacă te fac fericit, nu sunt o fiinţă inutilă, aşa cum mi se pare câteodată...

– Tu inutilă? Dar ce vrei să faci? Să sapi? O femeie ca tine trebuie să fie frumoasă, elegantă, să se îngrijească şi să-l facă pe un bărbat fericit! Ajunge atâta – şi e foarte mult... o grămadă de cucoane ratează ori în punctul întâi, frumuseţe, ori în punctul doi, eleganţă, ori în punctul trei, fericirea domnului respectiv... unele chiar şi în toate trei! zise Cozianu râzând. Dar Isabela dădea din cap:

– Nu... nu e un ideal... decât unul foarte mediocru... Eleganţa nu e un lucru rău... dar e neimportant... cu totul secundar...

– *A vous voir, on ne dirait pas*[1] ... râse Cozianu.

– Tocmai de-aceea mi se pare că sunt inutilă... fiindcă nu fac nimic mai bun...

– Dar ce-ai vrea să faci? întrebă Cozianu. Insă nu mai ascultă răspunsul. Se cam plictisea. Îl obosea discuţia; Isabela vorbea prea serios, lua lucrurile prea grav... „Dacă le-am lua pe toate aşa, unde-am ajunge? Nu s-ar mai putea trăi...“

Începu să caşte, apoi mai aprinse o ţigară şi se uită spre fereastră, prin fum. De aproape trei ani poate nu trecuse o zi să nu fie împreună. Dimitrie nu-şi mai vedea cunoscuţii decât rar; de la birou, venea fuga la Isabela. Felul ei de-a fi şi de-a gândi i se păruse un lucru atât de preţios, încât nu se putea sătura, mai ales la început. Acuma i se întâmpla uneori să obosească, să dorească un chef zdravăn, cu lăutari şi cu femei uşoare; apoi i se făcea ruşine, şi, curând, uita.

Băuse bine la masă şi avea în cap o uşoară ameţeală plăcută. Se uita prin fum. Nu asculta ce spune Isabela. „În fond, am una din cele mai frumoase şi mai distinse femei din Bucureşti...“ se gândi el, fără legătură cu nimic; simţea o siguranţă plăcută, siguranţa liniştită a proprietarului unui obiect frumos, care-i aparţine în chip nediscutat.

– Ei, trebuie să plec la comisie, spuse el, ridicându-se şi schimbând halatul cu vestonul. Isabela se ridică şi ea. Cozianu o îmbrăţişă şi o sărută pe frunte. Cu un an înainte, o săruta pe gură la despărţire, dar de la o vreme o săruta pe frunte, părinteşte, de când şi pasiunea trupească pentru ea se răcise. Plecă,

[1] Văzându-te, nu s-ar spune...

fără să se întoarcă în uşă, cum făcea înainte, ca să-i trimită o sărutare cu vârful degetelor.

Seara, la birou, îi telefona Jack Varlam; primise numaidecât propunerea acestuia din urmă. Dădu un telefon Isabelei:

– Iartă-mă astă-seară... O să am de lucru foarte târziu... (Era mai complicat să-i explice că se duce să tragă un chef cu Varlam)... Noapte bună, draga mea...

La ora nouă, Jack Varlam veni să-l ia; pusese o cravată nouă, adusă de la Paris de unul din diplomaţii de la Legaţia României, şi o garoafă în butonieră. Faţa-i lucea, roşie, masivă, proaspăt bărbierită, ochişorii albaştri îi sticleau şi răsuflarea îi mirosea a alcool.

– Ei, hai, nu mai lucra atâta! zise el jovial. Hai, că Mi-e dor de o petrecere ca la noi; o lună-două n-o să mai pot să mă îmbăt ca lumea... o să am prea mult de lucru... şi olandezii ăia n-au nici un haz... Ştii ce-am aranjat? Mergem la Bobby Ragusa: a organizat una din micile lui serate nudiste... Hai, domnule, pune-ţi pardesiul şi hai! Azi sunt vesel, sunt teribil de vesel! răcnea Varlam, roşu, congestionat, cu ochii sticloşi. N-ai fost niciodată la Bobby Ragusa?

– Nu, n-am fost niciodată la Bobby Ragusa, zise Cozianu râzând şi urmându-l în jos pe scara de marmură.

Bobby Ragusa şedea într-unul din blocurile pe care oamenii cu capitaluri le construiau cu zecile în Bucureşti după 1945 şi ale căror apartamente se vindeau şi se închiriau înainte de sfârşitul construcţiei. Era una din clădirile care exprima, într-un chip mai mult sau mai puţin indirect, sufletul oamenilor şi al societăţii care le construia şi care locuia în ele. Pe dinafară, un paralelipiped cenuşiu de beton cu câteva zeci de găuri dreptunghiulare. Arhitectul n-avusese nici un interes pentru impresia de forţă, armonie, maiestate, eleganţă, sobrietate, graţie, fast sau bogăţie pe care voiau s-o trezească în clădirile create de ei arhitecţii din alte epoci. Era o clădire făcută să fie privită de oameni orbi sau nesimţitori, că ei celorlalţi le-ar fi trezit un simţământ de tristeţe şi de sărăcie sufletească, dură şi fără speranţă sau mângâiere. Înăuntru erau ascensoarele tăcute şi rapide, lămpile mate pe paliere, scările în spirală pe zece etaje, şi unde pluteşte un miros greu de definit, miros de

pivniţă, de bucătării, de încăperi închise, miros slab şi nesănătos purtat pe un veşnic curent de aer; apoi uşile de lemn cafeniu sau de metal galben, cu o placă aproape invizibilă care poartă numele locatarului; un furnicar în care însă nu se simţea mişcarea, în care nu era zgomot, în care fiecare celulă era izolată de cealaltă şi nu ştia nimic ce se petrecea alături, în care oamenii puteau convieţui zeci de ani şi urca de mii de ori împreună în ascensor, fără să-şi vorbească şi fără să se salute – un amestec de izolare misterioasă ca a caselor arabe, de tăcere şi rezervă englezească, cu ceva de cazarmă sau furnicar şi cu intimitatea bruscă a scandalurilor izbucnite pe palier, a beţiilor sau scenelor conjugale auzite prin pereţi, a spionajului veşnic de către portarul blocului – cine va descifra trăsăturile de caracter ale oamenilor care au clădit aceste locuinţe şi ale celor care au stat în ele? Bobby Ragusa era unul din oamenii aceştia. Mititel, slab, subţire, cărunt, cu un râs de clovn pe faţa-i albă, fără sânge, Bobby Ragusa, ameţit de prima serie de cocktailuri, îşi primea musafirii în vestibulul de marmură.

Cu Jack Varlam se pupă zgomotos; în faţa lui Cozianu se înclină prea adânc, parcă în glumă sau în batjocură. Intrară după el într-un mare *living-room* cu marmură pe jos în pătrate albe şi roşu pompeian, cu un cămin de marmură roşie în care nu ardea nimic, cu fotolii mari îmbrăcate în cretonă cu flori şi frunze, cu o lampă sinagogală atârnată în tavan şi, pe pereţi, tablouri de Luchian şi Pătraşcu, false şi, bineînţeles, ca mai toate falsurile, cu iscălitura maeştrilor; luminile erau stinse aici şi aprinse numai alături, într-o sufragerie în veşnicul „stil florentin“, falsificat greoi pentru uzul burgheziei bucureştene între 1930 şi 1945. Câteva persoane (o cucoană grasă, mare şi fardată, veselă şi cu degetele sclipitoare de briliante, un tânăr elegant, ţeapăn şi grav, care-i vorbea insistent, doi domni care râdeau povestindu-şi anecdote cu paharele de coniac în palmă) şedeau la masa pe care rămăseseră farfurii cu icre negre şi cu felii de curcan, şi sticle de vin şi de coniac destupate. Lumina venea de acolo, din cubul de aer în care se mişcau fără zgomot acele câteva persoane colorate de lumină şi de sclipirea bijuteriilor cucoanei grase, şi trecea numai în fâşii prin *living-romm*-ul unde dansau vreo douăzeci de perechi.

Cozianu recunoscu o actriţă căreia îi făceau mare publicitate ziarişti plătiţi, de mâna a cincea: Gabriela Ionescu, mititică, zveltă şi cu forme pline în acelaşi timp, elastică şi agitată, dansa de-i flutura părul mare, ondulat şi vopsit în roşu veneţian. Partenerul ei era şi el un actor, mediocru ca şi ea, Alberto (îl chema altfel, Alberto era numele de teatru) şi care, împreună cu ea, sărea în aer, îşi ciocnea genunchii, ciocănea ritmic podeaua de marmură; se zgâlţâiau ca nişte păpuşi trase pe sfori de un bolnav de friguri căruia-i tremură rău mâinile; din pikup ieşea o muzică sacadată, ca şi cum şi saxofoniştii ar fi suferit de o boală cu accese de bâţâituri. Bobby Ragusa se repezi între Gabriela şi Alberto, îi luă de mâini şi isprăviră în trei dansul, cu buclele roşii, cravata lui Alberto şi şuviţele de par alb ale lui Bobby fluturând. Ceilalţi izbucniră în aplauze. Bobby o sărută pe amândoi obrajii pe Gabriela, îi scutură mâna lui Alberto şi-l sărută şi pe el pe obrajii veştejiţi de farduri, apoi se repezi şi-i smulse Gabrielei un pantof din picior, îl umplu cu vin şi-l bău într-un nou ropot de aplauze ale musafirilor, stropindu-se pe smoking şi pe plastronul cămăşii. Gabriela ţipa într-un picior, lumea râdea, o tânără, lângă Cozianu, spunea:

– ...da, sigur, Dan te-a invitat să-i vezi garsoniera, asta-i figura lui clasică... dar e un frig acolo, nu poţi să te dezbraci fără să faci o gripă...

– Şi nu merit eu o gripă? întrebă un tânăr, cu glasul din guşă, foarte mulţumit de sine.

– Nu, scuză-mă... pe gratis şi o gripă, nu mai eşti interesant, zise o a doua tânără. Jack Varlam recunoştea în penumbră prieteni, se pupa cu ei.

– Pleci la Haga? – Am auzit că pleci iar în străinătate... – Da, pleacă la Haga – nu ştiai? – Da, plec poimâine la Haga... numai atâta se auzea din grupul în care se afla el, apoi vocea lui, groasă şi puternică, de orator:

– O ştiţi pe ultima a lui Remus? Remus vrea să-şi cumpere o maşină...

Cozianu îl zări pe văru-său Cezar Lascari! Se aşteptă să-l vadă aici, dată fiind legătura de ani de zile a lui Cezar cu Gabriela. Cezar fusese la puşcărie pentru o afacere de devize; dar aici, în smoking, nu se cunoştea nimic pe el. Cu mâinile

în buzunare şi cu ţigara în colţul gurii, se uita la Bobby Ragusa, care încerca să-i puie pantoful Gabrielei.

– Au! ţipă ea ascuţit. E rece!

– Vrei mai cald? întrebă Bobby Ragusa, râzând îndoielnic. Hai alături să-ţi caut o pereche de pantofi din ai nevesti-mi...

Şi o trase de mâna pe femeie spre o uşă acoperită pe jumătate cu o draperie de catifea. Dar abia o deschise şi se dădu îndărăt râzând:

– A, scuzaţi... aţi şi început?

– Ne era cald! Vino şi tu! ţipa o femeie dinăuntru. Cezar, care se uita încruntat după Gabriela, abia îi răspunse lui Cozianu.

– Ce e cu tine? Eşti cam enervat, zise Dimitrie Cozianu.

– Porcul ăsta de Ragusa îşi permite... dincolo au şi început să facă nudism... Ştii? Asta e figura: le duce dincolo pe femei ca să le arate cum i s-a făcut operaţia...

– Care operaţie?

– A avut o hernie şi, ca să nu-i mai cadă nu-ţi spun ce, i le-au cusut doctorii cu fire de nylon... Prostii, poţi să-ţi închipui... şi gâştele astea se prefac că cred şi că sunt curioase să vadă...

– Dragul meu, n-ar trebui să-i permiţi Gabrielei, zise Cozianu râzând. Cezar Lascari, mereu furios şi mahmur, cu mâinile în buzunar, mârâi:

– Am o combinaţie cu porcul ăsta de Ragusa... şi nu pot să-i fac urât... fără să pierd bani.

– Da... nu-ţi mai poţi permite să pierzi, murmură Cozianu, care cunoştea pagubele şi pierderile suferite de Cezar în ultimii ani. Îl lăsă acolo – Cezar era prea mahmur astă-seară ca să fie interesant — şi se duse să bea un pahar de Hennessy, apoi invită la dans pe femeia cea mai apropiată. Era o tânără de vreo douăzeci şi cinci de ani, scundă, cu mijlocul subţire şi forme cărnoase: părul îi era negru ca noaptea, de o strălucire metalică, şi-i cădea în bucle mari pe umeri. Dimitrie Cozianu dansă câţiva paşi cu ea: nu dansase dinainte de moartea soţiei sale, din 1944, şi afară de scurte întâlniri cu femei văzute o singură dată, în „case“ clandestine, nu avusese de-a face cu nici o femeie de atunci, afară de Isabela. Dansa unul din dansurile pe care le-a născocit civilizaţia europeană în veacul al două-

zecilea şi care se deosebesc de cele din veacul al nouăsprezecelea şi al optsprezecelea într-un fel uimitor şi semnificativ. Gravitatea, graţia şi eleganţa dansurilor de curte, ca şi veselia naivă şi robustă a dansurilor ţărăneşti, nu mai există în apusul Europei şi în excrescenţa sa americană; sunt înlocuite prin dansuri în care partenerii se lipesc unul de altul, îşi ciocnesc genunchii, îşi pun unul altuia mâna pe trup, îşi lipesc feţele una de alta şi uneori, când dansul este mai vioi, fac mişcări comice sau stranii, de păpuşi mecanice, şi scot sunete nearticulate. Valsul, dans al ţăranilor din Tirol, mazurca şi polca şi cadrilul, dansuri ale ţăranilor şi boierilor polonezi, sunt ultimele dansuri legate de tradiţia europeană; tangoul, inventat în bordelurile din Buenos-Aires, conga, rumba şi samba, dansuri ale unor popoare primitive, modificate după gustul dement şi trist al barurilor nord-americane, sunt dansurile civilizaţiei europene de la mijlocul veacului al douăzecilea. Aici trebuiesc amintite Versurile poetului american Vachel Lindsay, despre

the jazz of this hotel
That seems so hot, but is so hard and cold.[1]
şi
When Cain killed Abel to end a perfect day
He founded a City, called the City of Cain
And he ordered the saxophones to play.[2]

Muzica monstruoasă, făcută numai pentru nervi, şi intimitatea grosolană a acestor dansuri sunt paralele cu izbucnirea erotismului şi a iraţionalismului în literatură, cu numele îndoielnice date parfumurilor, cu indulgenţa faţă de ceea ce se pedepsea şi se hulea altădată sub numele de viciu; simptome ale unei societăţi care se dezagregă şi va cunoaşte o transformare egală cu dispariţia şi reapariţia alteia noi, egală cu transformarea omizii în fluture, a gheţii în apă, a trupului viu în pământ şi apoi în floare sau animal. Dimitrie Cozianu

[1] Jazul din acest hotel, care pare atât de fierbinte, dar este atât de rece şi de dur.
[2] Când Cain a ucis pe Abel pentru a-şi împlini o zi desăvârşită,
A întemeiat o cetate, numită cetatea lui Cain,
Şi a poruncit saxofoanelor să cânte.

era însă născut în societatea aceasta. Rapida ei modificare şi descompunere fusese paralelă cu viaţa lui: era născut în 1900 sau 1901. Dansurile acestea erau singurele pe care şi le putea închipui, singurele care-i puteau plăcea; şi, după câteva clipe de mişcare înceată, cu necunoscuta aceea în braţe, simţindu-i în palme formele pline şi carnea tare, primi în nări parfumul părului ei – amestec de floare de tei şi de muşeţel cu un parfum complicat, chimic, o mireasmă grea şi îmbătătoare – îi veni ameţeală şi o strânse mai tare. Îi spusese câteva vorbe în şoaptă; acuma amuţi, apoi murmură, răguşit:

– Nu spui nimic...

Ea trăgea cu ochiul spre Jack Varlam, care râdea cu două femei de braţ, încercând să danseze în trei. Cozianu repetă.

– Poftim? murmură ea indiferentă.

El repetă a doua oară. Ea îngână ceva nedesluşit.

Cozianu râse silit:

– Văd că nu sunt interesant... În orice caz, mai puţin interesant decât domnul Varlam...

Fata râse fără zgomot, strivită la pieptul lui, şi zise:

– El e foarte interesant... pleacă în străinătate...

– Mare lucru! spuse Cozianu enervat, ameţit de parfumul părului ei şi tulburat simţindu-i trupul; mare lucru! şi eu plec în străinătate când vreau...

Ea ridică ochii şi-l privi – nişte ochi mari, verzi, de un verde adânc, luminos, cu fire de aur în iris. Lui Cozianu îi veni iarăşi ameţeală şi avu senzaţia banală că se cufundă şi dispare în ochii aceia ca într-o apă.

– Nu te uita aşa la lume, domnişoară... Ştii să conduci maşina? Te rog, faza mică... altfel o să avem o ciocnire, zise el. Ea începu să râdă. Apoi îl întrebă:

– E adevărat, poţi să pleci când vrei?

– Anul ăsta am fost de două ori în străinătate, zise Cozianu. De ce? Ţi se pare ceva aşa de extraordinar?

– Nu... murmură fata şi schimbă vorba. Mai târziu, când dansa cu altcineva, îi aruncă lui Cozianu aceeaşi privire verde, atentă, concentrată. El simţi că-i bate inima şi că-i vine ameţeală.

– Cine-i fata aia cu părul negru? îl întrebă el mai târziu pe Bobby Ragusa. Acesta, ameţit, palid, se clătina pe picioare.

– Care fată... aici nu sunt fete, nici o fată... îngână Bobby Ragusa. Eu nu invit fete... nu mai am putere ca să... mă ocup de ele...

– Lasă asta... Uite, aia care dansează cu Alberto... Uite-acolo, domnule!

Şi-l luă de umeri să-l întoarcă în direcţia bună.

– A, aia... E Ida Gherson... fata lui Gherson cu fabrica din Focşani... Gherson a murit de inimă în timpul terorii legionare... Nevastă-sa, mama fetei, a vândut fabrica, a plasat banii în tablouri de maeştri vechi, le-a încredinţat unui domn de la ambasada din Paris, ca să nu rămână fără ele, şi în 1944, după 23 August, domnul i-a comunicat că „s-au pierdut"... De necaz, biata madam Gherson a murit şi ea. Ce zici? E grozavă chestia! Şi ce avere au avut, domnule... Ce avere! Nici nu-ţi spun...

– Lasă averea... Ce face fata?

– Ce face? Amor... Are boală la bărbaţi însuraţi; ăia, măgarii, îi fac felul, dar până la urmă nu se despart de neveste... A avut vreo patru-cinci cazuri. E formidabilă. Ultimul era consilier la Legaţia Luxemburgului... dădea recepţii, ea era secretară, bătea la maşină şi cânta din flaut... şi primea alături de el, în capul scării.... Ei, şi ăsta avea nevastă – în Luxemburg. Aia a auzit, a făcut scandal şi l-au rechemat... Ida a încercat să plece după el, a cerut paşaport, dar o luaseră la ochi ăia de la siguranţă... colaj cu un diplomat străin, înţelegi? Era suspectă şi nu i-au dat. Acuma umblă după paşaport. Cu părul ăsta albastru şi cu ochii ăia, la Paris dă lovitura, înţelegi? Prinde vreun mahărajah, vreun milionar american... Pentru fiecare gram de hârtie din paşaport dă un kilogram din ea... carne albă, proaspătă... Fă-i rost de un paşaport, excelenţă!

– Bobby l Bobby! ţipă o femeie. Vino repede! Cezar n-o lasă pe Gabriela să-şi scoată rochia, şi fata moare de cald! Ah, ce cald e!

Şi, ridicându-şi poalele, începu să-şi facă vânt cu ele, arătându-şi picioarele foarte frumoase şi rufele reduse la minimum, de nylon transparent, cu danteluţe pe margini. Bobby se luă după ea şi dispărură amândoi în odaia unde se făcea nudism. Împrejur, în fumul de tutun, oamenii râdeau. Dimitrie Cozianu o invită la dans pe Ida Gherson, o strânse în braţe şi începu să

dea ritmic din şolduri, cu creierul tulbure şi cu funcţiunile conştiinţei reduse mult.

– Nu ştiam că dumneata eşti o persoană atât de importantă, vorbi Ida pe un ton pe jumătate ironic, pe jumătate serios. Ce cauţi aici dumneata care eşti comunist?

– Nu sunt comunist de loc, mormăi el ameţit, şi râse: deşi acuma aş vrea să am totul în comun cu dumneata...

– Eşti beat, zise Ida cu un aer scârbit.

– Sunt beat de parfumul dumitale şi fiindcă te ţin în braţe, şopti Cozianu la urechea ei şi continuă pe acelaşi ton, suflându-i cald în ureche. Ida dansa cu seriozitate, cu privirea absentă şi fixă a cuiva care ascultă atent la telefon. Din când în când ridica genele şi-l lumina cu ochii ei mari şi verzi. Spre sfârşitul seratei lui Bobby Ragusa, când un grup se înapoiase în odaia unde se făcuse nudism şi nu se mai auzea nimic, Jack Varlam încerca s-o sărute pe ceafă pe o cucoană grasă, foarte decoltată; Cezar Lascari şi Gabriela, în hol, se îmbrăcau de plecare, fără un cuvânt, el crispat şi mut, ea îmbufnată; Alberto dormea într-un fotoliu, beat mort, iar într-un colţ din umbră Dimitrie Cozianu o ţinea strâns pe Ida, care-şi pusese capul pe pieptul lui; îi vorbea încet, mirosindu-i părul, cu ochii pe jumătate închişi, iar Ida asculta, gândindu-se intens la altceva.

Noaptea târziu, aproape de dimineaţă, plecară împreună; când ajunseră în faţa casei unde stătea Ida, Cozianu o luă în braţe şi o sărută. Ida, cu încă o privire verde şi de o adâncime nesfârşită, şopti:

– Ce-ai să crezi despre mine? Că sunt uşuratică... nebună... Dar să ştii că nu e aşa, adăugă ea cu un zâmbet melancolic şi demn, cu un aer de călugăriţă.

– Bună seara, mai şopti ea, şi intră repede. Cozianu rămase pe trotuar o clipă, apoi porni prin aerul rece (se făcea toamnă) şi sub cerul senin şi înstelat fredona un cântec şi mergea cu paşi mari.

A doua zi dimineaţa îi telefonă Idei:

– M-ai uitat?

– Cum să te uit, şopti ea la telefon, pierdută. Nu, nu te-am uitat...

– Când te pot vedea?

– Acum... Vino acum... Vino repede... şopti Ida cu patimă.

– Da, viu, iubita mea. Viu! exclamă Cozianu. Convieţuirea de ani de zile cu Isabela îl dezvăţase de vechiul său spirit critic faţă de o anumită categorie de femei. Isabela, care spunea totdeauna adevărul exact şi niciodată nici o nuanţă de glas măcar, necum un cuvânt mai mult sau mai puţin decât exactul adevăr, îl făcuse încrezător. Exagerarea teatrală, grosolană din purtarea Idei găsi la el crezare deplină şi imediată. Plecă valvârtej de la comisie la Ida acasă şi rămase acolo până a doua zi dimineaţa. Era o zi cenuşie de început de toamnă. Dimitrie Cozianu se îmbrăcă, o sărută în treacăt pe Ida, care era palidă şi încercănată, îşi luă pălăria şi pardesiul şi ieşi în vârful picioarelor, căci Ida avea o cameră a ei la nişte rude şi nu voia să le scandalizeze. Cozianu plecă pe străzile pe care treceau nişte camioane, căruţe cu ultimele zarzavaturi ale sezonului, vânzători de ziare, îşi simţea sufletul cenuşiu ca vremea de afară. Nu mai voia s-o vadă pe Ida; se săturase. Ii era dor de Isabela, de liniştea de la ea, de simţământul de pace şi puritate, de ceaiul în ceştile cu vânători şi călăreţe în rochii roz din anul 1750. Dar nu îndrăzni să se ducă la Isabela. Îi dădu un telefon:

– Ce mai taci? Cum ai dormit? întrebă el, dându-şi seama în chip nedesluşit că e ceva murdar şi josnic în convorbirea asta, că ea e în fond imposibilă şi n-ar trebui să aibă loc.

– Bine, zise Isabela. Dar tu?

– Şi eu... am avut mult de lucru... zise el şi iarăşi i se făcu ruşine; îi venea să râdă cu amărăciune de cuvintele acestea şi de hâda ironie a nepotrivirii lor cu adevărul. Mai schimbară câteva cuvinte, apoi Cozianu spuse:

– Trec să te iau la prânz... dacă nu se întâmplă ceva între timp, zise el în chip surprinzător pentru el însuşi. "Ce mi-a venit?" se întrebă el, şi adăugă:

– Dacă survine ceva, îţi telefonez...

„Ce mi-a venit?" se întrebă el însuşi, mirat că spune lucruri la care nici nu se gândea cu o secundă înainte. „Ce, vreau s-o revăd pe Ida?" Nu, nu voia. Ida i se părea chiar indiferentă.

Peste un sfert de ceas însă, o chemă la telefon pe Ida, spre propria lui surprindere. I se răspunse că e plecată. Chemă peste o oră. Apoi din sfert în sfert de oră, până o găsi iar acasă.

– Pot să viu să te văd? întrebă el gâtuit de emoţie.

– Da, vino, te aştept.

Îi telefonă Isabelei că are o conferinţă cu preşedintele şi stătu iarăşi la Ida până a doua zi. Apoi nu-i mai dădu nici un semn de viaţă Isabelei, vreme de o săptămână, în care timp îşi petrecea zilnic câteva ceasuri la Ida. In ultimele două zile începu să nu mai răspundă, când îi vorbea Ida, decât scurt şi rece. Apoi plecă la comisie şi de acolo se duse la Isabela fără să telefoneze. Bătu în uşă şi intră, neanunţat. Era galben, cu ochii injectaţi, nebărbierit; părea cu zece ani mai bătrân decât era în realitate; i se vedeau şi fire albe în barbă. Isabela şedea pe pat, în rochia ei de tafta roz, cu nişte perne sub spate. Se uita la el. Era palidă. Cozianu veni şi căzu în genunchi lângă pat, greu – la etajul de dedesubt, doctoriţa se uită la tavan – şi, cu coatele pe pat, o privi întunecat şi deznădăjduit pe Isabela.

– Tu eşti singurul lucru curat în viaţa mea...

– Ce-ai făcut? întrebă ea. Cozianu îi spuse ce făcuse.

– Am înnebunit. Sunt bolnav. Nu ştiu ce m-a apucat, gemu el. Nu ştiu. Nu ştiu.

Repeta asta cu un aer absent, stupid.

– Nu ştiu.

Îşi puse capul pe picioarele Isabelei, gemând greu. Ea voi să şi le tragă de sub capul lui, dar apoi se răzgândi, se uită la capul acela mare şi greu, cu părul negru care începea să încărunţească, şi începu să-i mângâie cu un fel de milă rece.

– Ai să mă ierţi? întrebă el.

– Nu de iertare e vorba, zise Isabela. E vorba dacă suport să trăieşti şi cu mine şi cu domnişoara Gherson... Deşi asta se face curent *dans le monde*, eu nu cred că pot suporta...

– N-o mai văd niciodată, îmi face oroare! zise el cu patimă. Isabela atunci îi căzu deodată de gât, izbucnind în plâns. Îl iubea. Peste un ceas, erau cum nu mai fuseseră de la începutul legăturii lor.

Iar peste o săptămână, Ida îi telefonă lui Cozianu.

– Alo! Bună ziua, Dini, zise ea rece. Am nevoie de ceva... vreau să te rog...

Cozianu tăcu o clipă, apoi întrebă:

– Să... viu la tine?

– Nu, zise ea mereu rece, viu eu să te văd, la birou...

Şi închise telefonul. El nu mai fu în stare să rezolve nici cele mai mărunte hârtii curente până n-o văzu intrând şi atunci inima începu să-i bată prea tare, sufocându-l. Ida era palidă, frumoasă, nefardată, cu părul ei de metal căzându-i pe umeri; intră şi se aşeză fără să-i dea mâna.

– Am venit să-ţi cer ceva... zise ea privindu-l cu ochii mari şi verzi care-i dădeau ameţeli lui Dimitrie Cozianu. Vreau să plec. Aici n-am avut decât de suferit. Vreau să încerc... poate în altă ţară am să fiu mai fericită. Am nevoie de o recomandare ca să mi se dea un paşaport.

Urmă o tăcere. Cozianu înghiţi în silă.

– N-am să te las să pleci, zise el.

– E inutil. Tot trebuie să se sfârşească ce a fost între noi... De ce n-aş pleca?

– N-ai să pleci! exclamă el, o luă în braţe, ridicând-o în fotoliu, şi începu s-o sărute. Apoi o împinse afară şi o urmă, trecând prin faţa secretarei mirate, o luă de braţ pe Ida, o urcă în maşină şi o duse la el. Când maşina se opri în faţa casei, Ida întrebă:

– Unde suntem aici?

– La mine. Hai, dă-mi mâna.

– Nu mă dau jos.

– Vino, mârâi el. *Le chauffeur nous entend*[1]. Ida se dădu jos, sprijinindu-se pe mâna lui, şi intrară în casă.

XV

Veste vreo două zile, dimineaţa, pe aerodromul Băneasa, când motoarele se puseseră în mişcare, vuind, şi fuselajul argintiu al avionului începu să vibreze, veniră deodată doi oameni în salopete în faţa avionului şi făcură semn pilotului să taie gazele la motoare. Alţii împinseră iarăşi scara rulantă sub uşă; uşa se deschise şi unul din aviatori scoase capul ca să întrebe ce se întâmplă:

– Încă un control vamal, îi răspunse unul din ofiţerii aerogării. Vameşii intrară în avion, pasagerii coborâră, apoi vameşii

[1] Ne-aude şoferul.

apărură şi-i invitară pe pasageri să-i urmeze la Prefectura Poliţiei: se găsiseră două pungi cu briliante în buzunarul dindărătul unuia din fotolii.

– Luaţi-le dracului şi lăsaţi-ne să plecăm, exclamă Jack Varlam. Pungile erau ale lui, dar le-ar fi părăsit cu inima uşoară.

– Nu putem, domnule Varlam, îi spuse şeful vameşilor. Trebuie să hotărască un for superior... noi nu putem aproba plecarea avionului...

Jack Varlam tăcu, uitându-se într-altă parte cu ochii lui mici şi lucioşi. Se gândea la fiu-său şi-i era o frică groaznică, şi-l ardea pe dinăuntru o ură feroce; l-ar fi sfâşiat cu dinţii pe Ionel. „De ce nu l-am omorât când era mic?“ urla un glas în pieptul lui Jack Varlam. „De ce l-am făcut? Ce mi-a trebuit el, mă-sa... tot?“

Îi trebuiseră, ca să-şi satisfacă pofta de a poseda, de a stăpâni. Acuma uitase.

Bineînţeles că nu se găsi nimic în neregulă, afară de cele două pachete de diamante. Dar nimeni nu se recunoştea proprietar al lor. A doua zi, unii din călători plecară la aceeaşi oră, cu acelaşi avion; altora li se retraseră paşapoartele. Iar delegaţia nu mai plecă. Jack Varlam se duse la şeful lui Dimitrie Cozianu. Mardan îi răspunse prin şeful de cabinet că nu-l poate primi. Varlam se împurpură şi, înalt, masiv, gros, îl dădu la o parte cu mâna pe şeful de cabinet, intră, se duse drept la unul din fotoliile din faţa biroului şi se trânti în el, mârâind aşa ca să-l audă numai Mardan, nu şi şeful de cabinet care se repezise alarmat după el:

– Ai să mă primeşti că, dacă nu, o să-ţi pară rău.

– Nu e nevoie de nimic... o să stau totuşi de vorbă cu domnul Varlam, zise Mardan făcându-i semn şefului de cabinet să plece. Apoi, rece ca gheaţa, îl întrebă pe Varlam:

– Ce doreşti?

– Doresc să mă scoţi din ţară! Ai să-mi faci rost de un paşaport particular!

– Îmi dai ordine? Eşti nebun? zise Mardan, pălind de mânie. Unde te trezeşti?

Varlam îşi recâştigase cumpătul. Râse dur:

– Mă trezesc în realitate: nu sunt nebun de loc, dragul meu. Dovada e că mă car din ţara asta unde nu mai am ce căuta. De-ai

fi fost tu numai aşa zdravăn la cap cum sunt eu acuma... rămâneai anul trecut la Zürich, nu te mai întorceai aici... dar tu eşti ambiţios, vrei puterea... Ei, află că nu mai ai multe şanse... Din contră, riscurile încep să crească...

Celălalt, palid, şuieră speriat:

– Varlam! Ce spui acolo? Ţine-ţi gura omule!

Varlam se uită împrejur, la bibliotecă, la tavan, la cămin, apoi se aplecă şi şopti peste birou:

– Dacă vrei să nu intru în vreun proces şi să spun tot ce ştiu... şi ştiu mai mult chiar decât bănuieşti tu... fă-mi rost să plec.

– Nu pot, şopti Mardan. A fost fiu-tău la mine... şi pe urmă s-a dus la altcineva... nu ştiu exact la cine...

– Trebuie, zise Varlam ceva mai tare. Ai încă destulă putere ca să obţii atâta lucru. Ce, e mare lucru să se treacă peste o simplă bănuială? Spune că tu garantezi pentru mine!

– Nu pot! Tu singur spui că vrei să rămâi acolo!

– O să fiu discret! N-o să te compromit! Nu fac declaraţii presei, râse Varlam. Celălalt zâmbea strâmb, silit, fals. În sfârşit se înmuie:

– Bine.

– Mersi. La revedere, zise Varlam; îi întinse mâna şi i-o strânse pe-a lui. Din uşă, spuse:

– Te chem la telefon mâine. Trebuie să plec neapărat săptămâna asta.

Şi ieşi. Mardan se uită la mâna pe care i-o strânsese Varlam. Îi era ruşine, era umilit, furios şi înfricoşat. Să ajungă să-i vorbească aşa un Jack Varlam – un mizerabil, un intrigant, un om cu două feţe, un capitalist... „Dar eu? Eu ce fac?“

Se strâmbă cu amărăciune, o strâmbătură josnică: „La dracu! Asta e piesa!“ – şi-l sună pe şeful de cabinet, ca să introducă următoarea persoană care avea audienţă.

Peste câteva zile, Jack Varlam dispăru din Bucureşti şi nimeni nu mai auzi nimic de el. Se credea că trecuse clandestin graniţa şi ajunsese în Franţa sau Germania apuseană.

XVI

Dimitrie Cozianu venea la Isabela cu întreruperi de câte două-trei zile; deşi ea nu-l întreba inimic, spunea că are mult de lucru la comisie. Stăteau de vorbă ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat, dar fără vioiciune, fără însufleţire.

– Am avut mult de lucru... cu procesul ăsta... (era unul din marile procese politice din anii aceia şi el dăduse informaţii de ordin financiar procurorului.)

– Da? spunea Isabela turnând ceaiul.

– Mie fă-mi-l mai tare astăzi, Isabela dragă... sunt nedormit, vreau să mă trezească...

– Ai lucrat până noaptea târziu?

– Mda... Da. (Nu lucrase, petrecuse noaptea cu Ida. Dar ăsta era blestemul: orice ar fi vorbit, lucruri cât de indiferente, se întorceau nepotrivirile, ironice, între ce spunea şi ce făcuse, şi o minţea pe Isabela când se aştepta mai puţin.)

Isabela lăsă ceaiul să se facă mai tare. Tăceau amândoi. Dimitrie căsca discret. Şi mai spunea ceva, cu mare efort, şi conversaţia se mai târa o bucată, apoi recădea, obosită. Din când în când Isabela îl privea cercetător. Când rămânea singură, stătea să se gândească ore întregi; uneori o apuca o criză de plâns, dar se stăpânea, deşi nu era nimeni s-o vază.

Pe atunci Isabelei i se întâmpla s-o întâlnească pe Alexandra Lascari pe stradă; Alexandra se făcea că n-o vede. Peste câteva zile o văzu pe prinţesa Ipsilanti; bătrâna se uită fix la ea, Isabela o salută, iar bătrâna trecu mai departe fără să pară a fi observat ceva. Isabela îşi dădu seama că, de luni de zile, nimeni din cunoscuţii ei dinainte nu-i mai călcase în casă. Se simţi deodată tristă şi singură în faţa unei mari şi grele încercări. „O să-mi ajute Dim, îşi spunea ea, şezând în odaie şi pictând un buchet de cârciumărese. El merge cu vremea lui, cu viaţa... O să mă ajute să găsesc şi eu alt drum, alţi oameni..."

Se hotărî să-i vorbească despre asta – independent de suferinţa ei de dragoste. Fie că rămâneau împreună, fie că se despărţeau. Dim avea s-o ajute...

Dar în aceeaşi zi avu loc o şedinţă furtunoasă a Adunării Naţionale. Paraschiv loneseu, membru al Comitetului Central

al Partidului, citea de la tribună o cuvântare în care acuza făţiş miniştrii necomunişti de la Economie şi Finanţe că sabotează refacerea economiei ţării, că loviseră în puterea de cumpărare a monedei, deci în interesele oamenilor muncii; textul era de o duritate nemaipomenită; deputaţii aderenţi ai celor vizaţi şedeau galbeni în bănci. Unul sări deodată şi strigă:

– Dar chiar oamenii dumneavoastră au conlucrat cu noi! Cum îndrăzniţi să ne acuzaţi?

– Reaua-credinţă tipică a comuniştilor! exclamă un deputat de alături, ştergându-şi faţa de sudoare cu batista parfumată cu lavandă.

– Cine a conlucrat cu dumneavoastră în chestiunea inflaţiei? întrebă tunător Paraschiv Ionescu lăsând din mână textul cuvântării şi scoţându-şi ochelarii. Era masiv, cu umerii largi şi un cap mare, puternic, voluntar; şuviţe de păr cărunt îi cădeau peste urechi. Părea când un intelectual, când un muncitor; şi într-adevăr era şi una şi alta. Îşi scutură coama şi strigă, tunător:

– Cine? Spuneţi nume!

Unul din miniştrii pomeniţi în cuvântare strigă:

– Matei Mardan!

Urmă o clipă de tăcere. Toţi îl ştiau pe Matei Mardan: fotografia îi apăruse în gazete; vorbise la întruniri publice; era şeful uneia din cele mai importante comisii ale guvernului; şedea aici, într-o bancă, ca deputat. Toţi se întoarseră să-l vadă.

În tăcere, omul cărunt şi masiv de la tribună rosti răspicat, dar fără să ridice glasul prea mult:

– Matei Mardan nu mai e membru al Partidului Comunist Român.

Îşi puse iar ochelarii şi continuă să-şi citească discursul exact de la fraza unde se oprise. Nu-l mai întrerupse nimeni.

Într-o bancă, prăbuşit, cu capul în piept, deputatul Matei Mardan era galben ca un mort. Se uita împrejur pe furiş. Dar toţi îşi fereau privirile de a lui. În pauză, umblă câtăva vreme singur, uitându-se împrejur; apoi se apropie de un grup de deputaţi comunişti; aceştia îi întoarseră spatele şi se depărtară. Mardan rămase o clipă şovăitor, apoi se îndreptă spre un alt deputat comunist, cunoscut. Acela îl zări venind, dar când Mardan

ajunse în faţa lui şi-i spuse ceva, celălalt plecă fără nici măcar să se uite la el. Deputaţii reacţionari chicoteau privindu-l batjocoritor. Matei Mardan plecă din clădirea Adunării fără să mai aştepte reînceperea şedinţei.

Asta se petrecuse dimineaţa. La prânz, fără să ştie nimic, Isabela îl chemă la telefon pe Cozianu cu glasul ei liniştit şi curat, pe care politeţea tonului şi a frazelor îl făceau plăcut şi când era rece:

– Ai timp să vii după-amiază la mine? Aş vrea neapărat să stăm de vorbă...

– Da, viu, viu! exclamă Cozianu într-o mare tulburare. Tocmai voiam să-ţi telefonez, trebuie să-ţi spun ceva...

– Îmi închipui că ştiu... zise ea.

– Da? Ai aflat? întrebă el mirat, dar nu cu jena care ar fi fost firească dacă ar fi vorbit amândoi de acelaşi lucru, adică de pasiunea lui pentru Ida.

– Lasă, discutăm după-amiază, spuse Isabela, dându-şi seama că s-a întâmplat într-adevăr ceva deosebit.

După-amiază Dimitrie Cozianu bătu şi intră pe uşă. Hainele îi erau necălcate, gulerul nu perfect curat, cravata, nu-i era strânsă bine. Buhăit, cu cearcăne sub ochi, cu privirea tulbure, se aşeză într-un fotoliu şi zise:

– L-au dat afară din partid pe Mardan.

Spuse asta ca şi cum ar fi anunţat prăbuşirea cerului, un dezastru uriaş, aducător de pieire. Isabela văzu, după înfăţişarea lui, că evenimentul era într-adevăr grav. Dar nu înţelegea.

– De ce? Şi de ce te afectează asta pe tine?

– *Mă afectează! Afectează* e drăguţ spus! izbucni Cozianu, care-şi pierduse cumpătul. E nimicit! înseamnă că lucra de capul lui, fără asentimentul partidului, înseamnă că era adevărat ce-am simţit eu! A luptat împotriva lor – si-i admir abilitatea, trebuie s-o spun! Abia acum înţeleg. Procedeul era simplu – genial de simplu. M-a luat pe mine, pe Ioaniţiu, încă câţiva – şi era sigur că printre noi o să găsească unelte care să lucreze singure, din proprie iniţiativă, în direcţia voită de el! N-avea decât să ne încurajeze, să ne susţină... şi a lucrat! Ohoho! A lucrat! Dar acuma e pierdut. O să deschidă comuniştii

o anchetă asupra lui... şi atunci sunt pierdut şi eu! Ce să mă fac, Isabela dragă? Ce să mă fac?

Şi se uita la ea tulbure, rătăcit.

– Dar de ce eşti aşa de speriat? Ce, ai făcut ceva? A făcut el ceva? întrebă ea fără s-o părăsească răceala calmă de pânatunci. Cozianu chicoti, îşi ieşise din fire. Isabela nu-l văzuse niciodată aşa.

– Sigur că am făcut... Amândoi! De trei ani de zile stăm acolo numai ca să dăm peste cap politica economică a regimului... Să-i lovim pe comunişti! Când are să se afle tot, ne pierdem capul! L-au împuşcat pe mareşal şi pe Ică Antonescu; anul viitor o să ne împuşte pe noi...

– E aşa de grav? întrebă Isabela, palidă. El chicoti iar:

– E... foarte grav! O să ieşim vinovaţi de înaltă trădare... îţi spun eu şi-ţi închipui că ştiu despre ce vorbesc... înaltă trădare – şi pedeapsa capitală. Ştia ce face rechinul de Jack Varlam când a plecat cu orice preţ şi şi-a abandonat diamantele, deşi toată lumea ştia că-s ale lui... Simţise că e ultimul moment. Eu nu-mi dădeam seama... m-am prostit de tot în ultimul timp...

Şi căzu într-o visare posacă. Isabela se uita la el. Deodată rosti limpede:

– Va să zică nu ai nimic curat în viaţa ta.

El ridică capul, de parcă ar fi fost lovit în piept pe neaşteptate. Isabela urmă, pe acelaşi ton de rece constatare:

– Şi în viaţa publică, şi în viaţa privată eşti mincinos şi trădător.

Vorbea foarte calm, fără nici o emfază.

– Eşti un om ca toţi ceilalţi... şi chiar mai rău decât cei mai mulţi. Mult mai rău. Păcat... murmură ea. Păcat.

Cozianu o privea speriat. Bâigui:

– Isabela... ce faci? Ce spui?

Se ridică şi se aşeză lângă ea pe pat, îi luă mâinile. Dar feţişoara ei cu ovalul pur şi delicat era atât de rece şi de străină, încât Cozianu nu mai spuse nimic şi o lăsă să-şi tragă mâinile dintr-ale lui. Se ridică şi se duse să se sprijine de sobă, cu capul plecat. Cât era el de negru şi de sumbru de obicei, acuma era un om nimicit, care nu mai are nimic pe dinăuntru decât întuneric şi haos.

– Ce să fac? zise el, privind-o pe sub sprâncene cu ochi de animal încolţit. Spune tu, ce să fac?

– Nu mai ai ce să faci, zise ea rece. Şi, după un răstimp, adăugă:

– Trebuie să plăteşti...

– Cum să plătesc?

– Nu ştiu... Eşti un om atât de fals... încât ţi-ar fi greu să plăteşti cinstit... şi pe urmă... eu te-aş mai înţelege dacă te-aş vedea plătind, dar ceilalţi n-au nici un motiv de indulgenţă...

Tăcură amândoi.

– Acuma trăieşti cu domnişoara Gherson, nu? întrebă rece şi impersonal Isabela. Dimitrie Cozianu nu răspunse. Isabela se juca cu una din ceştile de porţelan; pe o parte avea o miniatură cu un vânător ce ţinea un câine, pe partea cealaltă o cameristă îşi ajuta stăpâna să urce pe un cal scurt şi pieptos. Intre ele erau ghirlande de trandafiri şi arabescuri verzi şi aurite. Totul era la fel de proaspăt, culorile la fel de vii, porţelanul la fel de neatins ca înainte cu două sute de ani, când ieşiseră din mâna meşterului.

– Vrei să mai stai? întrebă Isabela. Eu trebuie să mă duc în oraş.

– Nu, plec... mormăi el, se înclină şi vru să-i sărute mâna, dar Isabela nu i-o întinse. Cozianu se roşi şi întrebă zâmbind silit, galben:

– Cine ţi-a spus... de mine şi de Ida Gherson?

– N-am avut nevoie de nimeni... mi-am dat singură seama după felul tău de-a fi... Te cunosc bine; m-am gândit mult la tine. Vorbea rece, cu politeţe şi cu sinceritate, aşa cum vorbea totdeauna. Coziamu se înclină şi ieşi.

După ieşirea lui, Isabela se prăbuşi însă într-o criză de plâns bolnăvicios, care o ţinu ceasuri întregi. Leşină de vreo două ori, inima-i bătea slab şi mâinile şi picioarele i se răceau. Târziu de tot, se târî până la baie şi-şi puse capul sub duşul rece. Ana Antim intră s-o caute, avea să-i spuie ceva fără importanţă. Găsi odaia goală, cu uşa deschisă şi cu patul răvăşit. Ieşi şi o întâlni pe Isabela desfigurată, cu părul ud, cum venea pe coridor, târându-şi picioarele de slăbiciune. O luă în braţe, o culcă, îi luă pulsul, îi făcu o injecţie tonică şi rămase cu ea toată noaptea. Peste vreun ceas, Isabela începu să vorbească.

– Ana, gemu ea. Ce grozăvie... ce oroare... Îi spuse că s-a despărţit de Cozianu.

– Vedeam că se-ntâmplă ceva cu voi, spuse doctoriţa, dar n-am vrut să te-ntreb...

– Se-ntâmplă de doi... de aproape trei ani, draga mea! Din prima clipă când ne-am întâlnit omul ăsta mă minte, izbucni Isabela. Era slabă, cu obrajii supţi, cu cearcăne sub ochi, iar privirile-i ardeau de febră.

– Mă minte... şi tot omul ăsta, din cap până-n picioare, era o minciună, o mască, ceva fals! Nimic din ce spunea nu era adevărat! Principiile lui, idealurile lui – nimic! Atitudinea lui politică – minciună! Dragostea lui pentru mine – minciună! Îmi vine să înnebunesc, îmi vine să cred că nimic pe lume nu e real şi adevărat – de unde ştiu eu că nu minţi şi tu, că nu minţim toţi?

– Hai, hai, linişteşte-te, murmură doctoriţa. Ce-ai spus de atitudinea lui politică?

– E un trădător! Face pe progresistul şi nu e, face pe îndrăgostitul şi nu e – ce cauză oare merită să minţi atâta? Pentru ce pe lume merită să te murdăreşti aşa?

– Cum, adică, face pe progresistul şi nu e? întrebă Ana Antim. Şedea pe marginea patului, o lampă cu abajur galben închis abia lumina patul răvăşit şi pernele şi faţa trasă, cu ochii duşi în fundul capului, a Isabelei. Isabela îi povesti tot ce ştia, doctoriţa dădu din cap, preocupată:

– E un lucru foarte grav... E într-adevăr un om perfid şi periculos... Te face să suferi pe tine, fără să-i pese. Şi a făcut să sufere de sărăcie milioane de oameni, aşezat la biroul lui oficial şi cu tot atâta uşurinţă... Infect individ... sărăcuţa de tine, murmură doctoriţa, mângâind fruntea rece şi asudată a Isabelei.

– Am crezut în el... L-am admirat, gemu Isabela, şi şopti stins: L-am iubit... mâine are să vină aici, şi mi-e scârbă sa-l văd, se încreţeşte carnea pe mine la gândul să-l văd măcar! Trebuie să fug, să nu mă mai găsească... Doamne, doamne, doamne...

Gemea şi-şi legăna capul pe pernă. Ana Antim îi mângâia fruntea:

– Lasă... are să treacă... Ai să suferi şi, până la urmă, ai să te regăseşti, ai să-ţi recapeţi încrederea în tine şi în oameni... Trebuie să te apuci să munceşti, şi să munceşti greu... asta o să te ajute să treci hopul...

– Da, Ana, asta trebuie... să mă duc, să muncesc greu, vorbi repede şi febril Isabela, ţinând-o de mână.

– Vezi până una-alta să nu faci ceva grav, vreun şoc nervos... Am să-ţi dau calmante.

Se ridică şi plecă să aducă doctoriile. Isabela îşi legăna mereu capul pe pernă. Nu mai gemea. Lacrimi îi alunecau printre pleoapele închise, pe gene, şi-i curgeau pe obraz.

XVII

Cozianu intră în biroul lui Mardan. Acesta, schimbat la faţă, galben, lucra cu şeful de cabinet şi cu Ioaniţiu. Îi făcu semn să se aşeze, isprăvi cu ei şi, când rămaseră singuri, îl întrebă privindu-l nu în faţă, ci în piept:

– Ce e, domnule Cozianu?

– Ce facem, domnule Mardan? spuse Cozianu.

– Cum ce facem? Nimic nu facem. Totul merge înainte. Discuţiile din Adunarea Naţională nu trebuie să aibă nici o urmare asupra muncii comisiei...

– Totuşi, vor avea, rânji Cozianu, care era mai cinic şi mai puţin ipocrit decât Mardan. Acesta zise:

– Orice va face partidul va fi bine făcut... încerca să vorbească aşa cum trebuie să vorbească un adevărat comunist, dar forţa nota, exagera. Cozianu, enervat de ipocrizia celuilalt, vorbi brutal:

– Zău? Am auzit că în pauză n-a mai stat nici un deputat comunist pe lângă dumneata! Te apropiai de un grup şi deodată se risipea ca prin minune, şi rămâneai în gol, singur, cu un cerc de vid împrejur! Ţi-a dat vreunul mâna?

Celălalt, galben, întrebă tremurând:

– Lasă astea. Să discutăm lucruri precise. Ce vrei?

– Vreau să-mi spui ce facem! exclamă Cozianu desperat.

– Facem ce-am făcut şi până acuma. Nici n-avem altceva de făcut. Nici nu putem face altceva...

Vorbea şters, fără energie, ca un om care a pierdut definitiv partida. Cozianu dădu din cap, cu o ironie desperată:

– Nu, mersi... Eu o să caut altă soluţie... Celălalt ridică capul:

– Vrei să te sinucizi? Mai bine aşteaptă până-n ultimul minut... totdeauna se poate întâmpla ceva... Şi râse şovăitor. Cozianu îl plivi lung:

– Nu... nici asta... Să vedem, în orice caz, n-o să stau pasiv... Dumneata nu mai ai ce face, dar eu...

– Ba am, zise printre dinţi Mardan.

Cozianu nu mai adăugă nimic şi ieşi din cabinet. Se duse acasă, unde-l aştepta Ida într-o rochie de casă de mătase roşie ca focul, cu danteluţe la gât şi la mâneci, şi cu părul negru ca noaptea revărsat pe umeri. Halatul îi era descheiat, astfel ca, atunci când mergea, să i se vadă până la genunchi piciorul gol, rotund şi muşchiulos, cu pielea alb-albastră. Îi zâmbi seducător, dar deveni serioasă când îi văzu hainele în dezordine, cu obrajii scofâlciţi şi cenuşii şi ochii tulburi.

– Ce-a fost? Ce s-a întâmplat? Hai, şezi aici...

Îl aşeză cu forţa într-un fotoliu, se urcă pe genunchii lui şi-l luă de gât cu braţele; mirosea a săpun parfumat şi a tutun american.

– Hai, spune-mi ce-ai pe inimă... Spune sclavei tale, stăpâne...

Cozianu îi povesti ce se petrecuse la şedinţa Adunării Naţionale şi vorbi despre pericolul care-l ameninţa, dar nu cum îi vorbise Isabelei. Idei îi spuse:

– Am luptat cât s-a putut, pân-am văzut că nu mai puteam rezista... dar acuma n-are nici un rost să-mi risc viaţa...

Ea îl privea drept în faţă, cu ochii ei mari şi verzi şi adânci:

– Ai fost un erou... murmură Ida.

Cozianu simţi că se roşeşte, că-i vine să plece într-altă parte; Ida însă, picior peste picior (halatul se dăduse la o parte şi i se vedeau coapsele rotunde şi cam masive şi rufele minuscule şi transparente de nylon), în poala lui şi ţinându-l de gât, îi spuse:

– Te iubesc. Te iubesc cu adevărat. Aş putea să te las, să încerc să mă mărit cu un străin, ca să plec şi să am viaţa şi confortul

asigurate în străinătate. Dar vreau să plec cu tine. Acuma, când nu mai ai putere, rămân cu tine. Dar să plecăm! Să plecăm din ţara asta!

Cozianu rămase o clipă mut. Apoi întrebă răguşit:

– Să plecăm... noi doi?

Ea clipi din ochi, uitându-se în gol pe deasupra lui, apoi îi cuprinse gâtul cu braţele:

– Da... tu şi cu sclava ta... Să plecăm! Poate că mai poţi obţine un paşaport...

– Mda... Să vedem, să mă mai gândesc, zise Dimitrie Cozianu. Du-te sus, că vin şi eu; trebuie să dau nişte telefoane...

Rămas singur, se duse în birou şi făcu numărul Isabelei:

– Eu sunt, Dim... Isabela, zise el răguşit, nu mă goni... Nu pot trăi fără tine... pier, mă duc de râpă... Primeşte-mă la tine...

– Mi-ai mai spus, şi ţi-ai călcat cuvântul, zise glasul limpede al Isabelei. N-am nici o garanţie că n-ai să ţi-l mai calci...

– Isabela, îngână el gros. Dar Isabela îi spuse bună seara, se scuză fiindcă „era cu nişte prieteni care veniseră s-o vadă" şi închise telefonul. Dimitrie Cozianu rămase cu coatele pe birou şi cu capul în mâini. Noaptea, o lăsă pe Ida să doarmă singură şi umblă prin odăi, cu mâinile în buzunare şi cu capul în piept. A doua zi întrebă nişte cunoscuţi de la Ministerul Afacerilor Străine daca poate obţine paşapoarte, „pentru mine şi soţia mea", zise el. Nu. Pentru moment nu se dădeau; urma să primească altcineva, în locul domnului Tătărăscu, portofoliul Afacerilor Străine şi, până nu se făcea asta, toate lucrările erau suspendate. Cozianu se duse la Jean-Pierre Haralamb, ziua, ceea ce nu făcuse niciodată în ultimii ani. Dacă era supravegheată casa, risca să fie recunoscut, dar nu-i mai păsa.

Haralamb îl primi cu perdelele trase pe jumătate; lumina îi făcea rău la ochi. Gozianu îl găsi cenuşiu la faţă, cu capul lăsat pe spate, pe speteaza fotoliului.

– Mi-e rău, cu boala asta a mea... suflă Haralamb. *Mais passons... la carcasse doit servir la volonté, jusqu'au bout... quelle crève ensuite*[1]. Ce e cu dumneata? De ce vii la ora asta?

[1] S-o lăsăm... hoitul trebuie să asculte de voinţă până la capăt... pe urmă n-are decât să crape...

– Ce să fac? spuse Cozianu îngrozit... Ce să fac? Vreau să fug. Dumneata rămâi?

Schilodul zâmbi rece şi dispreţuitor:

– Eu rămân... Consider asta o chestiune de onoare. Dumneata nu?

Cozianu se frământă în fotoliu. Celălalt adăugă:

– De altfel, cred că în cursul anului viitor se termină... Regele a primit asigurări în sensul ăsta... şi noi, care suntem servitorii coroanei şi ai statului, trebuie să stăm alături de el şi să luptăm... Părinţii noştri au făcut statul ăsta, ei au declarat trei războaie şi au iscălit trei tratate de pace, ei au făcut băncile şi uzinele, codurile de legi şi tratatele de alianţe şi noi să plecăm? Ţara e a noastră, nu a comuniştilor!

Cozianu râse ca un lup:

– Comuniştii susţin contrariul... şi vor s-o dovedească cât mai convingător... Ai să vezi!

Haralamb, cu o încăpăţânare oarbă, repetă de câteva ori:

– Bătălia nu e pierdută... Bătălia nu e pierdută...

– Îţi faci iluzii, monşer! E pierdută de la început! exclamă Cozianu, enervat. Poza eroică a lui Haralamb îl enerva. Vorbi pe un ton batjocoritor, aţâţător:

– Şi nu te poza în continuatorul marilor tradiţii ale neamului. Care „părinţii noştri"? Eşti formidabil! Te pui pe acelaşi plan cu tata şi bunicul, cu familia Hohenzollern şi cu Brătienii! Păi, părinţii dumitale vindeau pe vremea aceea plăcinte în Obor! *Il n'y à rien de tel que Ies parvenus pour avoir le sens des grandes traditions!*[1]

– Vrei să fugi, să-ţi cauţi justificări... vrei să-ţi acoperi şi să-ţi uiţi laşitatea, zise Haralamb, cu buzele albite de furie stăpânită. Cozianu izbucni:

– Dumneata ai vrea să fugi şi ştii că nu poţi alerga noaptea pe câmp, peste frontieră, cu picioarele astea – asta e! Şi turbezi de invidie că ai să mă ştii la Paris!

– N-ai să mai fii primit în ţară! Dezertorule! scârţâi Haralamb.

– Cine să nu mă primească? Un guvern Jean-Pierre Haralamb! Hahaha! Dă-mi voie să râd! zbieră Cozianu, cu o veselie

[1] Tocmai parveniţii şi-au găsit să vorbească de tradiţii!

sălbatică. *Sous terre, mon vieux! Sous terre! Vous mangerez Ies artichauts par la racine*[1], toţi membrii cabinetului Haralamb!

Şi ieşi, trântind uşa. Pe stradă, în frigul şi ploaia subţire a acelei zile posomorite, de toamnă, veselia spasmodică îi dispăru. I se făcu frig. Porni repede spre primul colţ, unde-l aştepta maşina. Se urcă şi-i dădu adresa Isabelei. Uitându-se acru, pe ferestrele maşinii, la strada udă şi cenuşie sub ploaie, îşi spuse, pentru prima dată în viaţa lui:

– Degeaba. Totul e degeaba.

Isabela nu era acasă. Dimitrie Cozianu se întoarse şi-i spuse şoferului să se ducă acasă. Iar el rămase, cu gulerul ridicat şi cu mâinile în buzunare, sub ploaia măruntă. Cerul era plumburiu, casele păreau murdare; o faţadă vecină, zguduită de cutremurul din 1940, susţinută cu nişte stâlpi groşi, dădea o impresie de haos, de ameninţare cu prăbuşirea; copacii uzi şi negri, cu crăcile despuiate, erau sinistri; totul părea fragil, uzat, putrezit de ploaie, gata să cadă în ruine.

Isabela apăru, umbră subţire care se apropia cu mersul ei atât de graţios şi de decent. Cozianu îi ţinu calea:

– Isabela... Ea se opri.

– Te-am aşteptat... trebuie să vorbim...

– Spune-mi aici, rosti cu blândeţe Isabela. Şi tot cu blândeţe adăugă: Fiindcă nu pot să te primesc în casă.

Cozianu insistă, dar dânsa era neînduplecată.

– E indecent să-mi faci vizite. N-am de ce să te mai văd!

Era foarte palidă, cu cearcăne adânci şi vinete în jurul ochilor; faţa i se îngustase, slăbită şi trasă.

– Isabela, te implor... Vrei să-ţi cad în genunchi? Uite, îţi cad în genunchi... Şi îngenunche pe asfaltul ud. Ea se dădu îndărăt.

– Ridică-te... E caraghios ce faci...

– Isabela, zise el ridicându-se, trebuie să plec... Vino cu mine... Aici n-o să mai fie de trăit pentru oameni ca noi... Să fugim, la Paris, în Elveţia, la Londra... Nu pot pleca lăsându-te pe tine aici... şi trebuie să plec!

Urmă o tăcere. Burlanele şiroiau de apă; ploaia răpăia sonor pe acoperişurile de tablă.

[1] Sub pământ, scumpul meu, sub pământ, vei mânca artişouri de la rădăcină.

– Nu plec, zise Isabela.

– Nu-ţi dai seama ce faci! Aici e revoluţie!

– Nu, nu plec... Aici e ţara mea, oamenii mei... mă pot înţelege cu ei... Cu străinii e greu... eşti mult mai singur... eu nu mai vreau să fiu aşa de singură. Ce să fac în străinătate? Să mă culc pentru bani cu oameni pe care nu-i iubesc? Să depind de tine? De un om ca tine?

– Nu, nu... poţi găsi o soluţie... munci...

– De muncit pot şi aici... Nu plec... Nu mai sta în ploaie cu capul gol, că ai să te îmbolnăveşti. Du-te acasă. Noapte bună, Dim!

Se-ntoarse şi urcă repede treptele. Uşa se închise în urma ei. Cozianu mai stătu câtăva vreme, cu capul în pământ, apoi plecă, încet, în ploaie.

A doua zi o căută la telefon, dar ea îi trimise vorbă că nu poate veni, că e ocupată. O mai căută o dată; i se răspunse că e plecată. O căută şi în ziua următoare, dar nici acum n-o găsi.

În acelaşi timp, trăia cu Ida în casă; faţă de ea era morocănos şi neatent, dar ea nici nu observa; îl iubea. „Avea dreptate Ragusa: e o nebună“, se gândea Cozianu, enervat de pasiunea Idei pentru el. Dar noaptea uita de enervare.

A treia zi, Ana Antim îi dădu un telefon:

– Domnule Cozianu, Isabela a plecat în provincie şi ţi-a lăsat nişte lucruri, zise ea foarte rece.

Cozianu trânti receptorul în furcă şi se repezi afară, strigând secretarei să telefoneze după maşină.

Peste un sfert de oră era sus, în odaia care fusese a Isabelei şi unde se făcea acuma curăţenie şi apăruseră alte mobile şi nişte tablouri de Ştefan Dumitrescu. Doctoriţa nu-i dăduse mâna, ca din întâmplare. Se mişca sprinten şi vorbea rece şi sec:

– Uite, domnule Cozianu, Isabela a plecat şi a lăsat aici lucrurile dumitaile... tot ce-i aici e al dumitale; a spus că ei nu-i aparţine nimic din toate astea.

Şi i le arătă pe o canapea, înşirate: halatul şi papucii lui, nişte pijamale curate, călcate, puse teanc, obiecte de toaletă, perii apoi magnificul tete-â-tete de porţelan de Meissen, cel pictat cu scene de vânătoare, şi un serviciu de toaletă de sidef, cu rame de aur, pe care i-l dăruise Isabelei cu doi ani în urmă.

Se uită la obiecte, apoi se-ntoarse spre Ana Antim. Era de două ori mai mare ca ea. O întrebă de sus în jos, amenințător:

– Unde a plecat?

– Nu știu. In provincie.

– Doamnă, te rog să-mi spui unde a plecat!

– Nu-nțelegi, domnule Cozianu! Nu știu!

– Știi foarte bine și ai să-mi spui!

Femeia de serviciu, care mătura și freca parchetul, se uită la ei mirată. Cozianu o luă pe doctoriță de braț și o scoase din odaie. Pe coridor o întrebă cu glas scăzut:

– Unde e Isabela? Dacă nu-mi spui, mai am destulă putere în țara asta ca să-ți fac niște figuri de-ai să mă ții minte toată viața. Vrei să-ți rechiziționez casa? Vrei să-ți pice pe cap o anchetă? Vrei să te dau în judecată – găsesc eu pentru ce, se găsește la nevoie – și să-ți toci toți banii cu avocații? Avocații mei sunt gratis, sunt ai statului, nu mă costă nimic! Am să te fac să albești într-un an, așa brună cum ești...

– Nu sunt brună... am fost; acuma sunt cănită. Nu insista, nu-ți spun nimic, zise doctorița. Și te rog să nu mă amenințI; de altfel, cred că-ți dai seama că nu vei mai amenința în curând pe nimeni în țara asta, unde-ai făcut destul rău... în orice caz, cât ai putut. Ia-ți lucrurile și du-te, domnule Cozianu; trebuie să pun să se deschidă ferestrele în urma dumitale...

– Doamnă Antim! exclamă Cozianu tulburat și speriat, unde e Isabela? Îți jur că nu e în interesul meu – e într-al ei! Ii faci un rău ei, nu mie! Spune-mi unde e Isabela! Te conjur: pentru ea, nu pentru mine! Ai cuvântul meu de onoare!

Ana Antim îl privi cu dispreț și răceală, dar șovăi.

– La urma urmei, Isabela a suferit destul de pe urma dumitale, și e un om destul de întreg ca să se apere de dumneata. Așa că, dacă în mod excepțional nu minți, zise ea pe un ton biciuitor, îți dau adresa în interesul ei, iar dacă minți, cum mă face să cred cuvântul dumitale de onoare, nu-i vei putea face nici un rău peste ce i-ai făcut. Ia-ți notă: asta e adresa...

Și-i dădu adresa: un sanatoriu de tuberculoși de lângă Constanța, pe malul mării, în apropiere de stațiunile balneare de pe coastă. Dimitrie Cozianu mulțumi și spuse din obișnuință

„sărut mâna“, dar doctoriţa nu se clinti, nu-i răspunse şi nu-l privi. Aştepta să-l vadă plecat.

Cozianu trecu pe acasă doar cinci minute. Îi spuse Idei:

– Mă duc să aranjez plecarea!

Ea îi sări de gât. El se uită peste capul ei în gol, cu privirea absentă şi tulbure a unui nebun.

În maşină până la Constanţa şi de acolo cei câţiva kilometri încă, fu într-o stare de gol mintal care-l oprea să-şi dea seama că n-are ce căuta acolo, că n-are ce-i spune Isabelei. Din când în când cădea într-o toropeală, visa lucruri încurcate, apoi se mai trezea şi i se părea că a găsit o soluţie, că va lua o mare hotărâre care-l va salva; dar când se gândea mai atent, vedea că e imposibil, că nu va ajunge la nimic. Apoi maşina, care gonise pe o şosea umedă de lingă ţărm, se opri în faţa sanatoriului.

Era un grup de clădiri cenuşii, între copaci despuiaţi şi negri. Norii de fum fugeau peste mare, valurile se frământau cu creste de un alb mort, fără strălucire; ierburile veştede de pe câmp tremurau în vânt şi făceau temenele spre mare, crengile subţiri ale copacilor se agitau şi făceau semne spre mare, ploaia subţire şi măruntă zbura prin aer. Dimitrie Cozianu se dădu jos, lăsă maşina pe şosea şi intră în curtea sanatoriului. Foşnetul şi vuietul depărtat al mării îi lovi urechea, amestecat cu ţiuitul vântului. Straturi care fuseseră cu flori nu arătau acuma decât pământul negru. Bălţi sclipeau pe alei. Cozianu opri pe un om care-şi târa piciorul ţeapăn din genunchi şi-l întrebă de noua infirmieră.

– Care, tovarăşe? întrebă omul, care se vedea a fi un muncitor.

– Infirmiera care a venit zilele astea!

– A... tovarăşa Isabela... sora Isabela... Veniţi cu mine, că lucrează la noi în salon... Da cine sunteţi dumneavoastră?

– Sunt... rudă cu dânsa, zise Cozianu călcând prin băltoace alături de omul cu baston. Acesta mormăi:

– E bună tovarăşa. Serioasă. Munceşte serios.

Deschise o uşa pe care veni un miros de dezinfectant; Cozianu zări un şir lung de paturi: bolnavii zăceau în ele întinşi sau cu câte un picior, înfăşurat în bandaje enorme, uneori până

la şold, ridicat pe o scindară oblică. Unul citea, altul vorbea cu o infirmieră, alţi doi, sprijiniţi în cot, jucau şah, un om slab şi nebărbierit se uită cu ochii mari şi duşi în fundul capului la Dimitrie Cozianu. Acesta însă nu mai vedea. Cel cu care venise spusese:

– Iacă-t-o... tovarăşă soră... te caută cineva...

Isabela ieşi cu un pachet de bandaje în mină; era îmbrăcată într-un halat, cu bonetă, totul de pânză albă, ieftină; era palidă şi trasă la faţă. Uşa se închise după ieşirea Isabelei. Cozianu întinse braţele, dar atunci simţi mirosul greu, greţos, de puroi al grămezii de bandaje şi se dădu îndărăt.

— Isabela... îngăimă el. Ea dădu din cap:

– Întoarce-te. Pentru mine ai venit? Întoarce-te!

El începu să-i vorbească fără şir, nici el nu ştia ce. Îşi dădea seama numai de mirosul pansamentelor şi de faptul că Isabela îl privea, liniştită şi rece, şi că apoi începu să se uite pe lângă el, spre marea învolburată şi sură. Apoi trecu pe lângă el şi se duse. Dimitrie Cozianu rămase în loc, cu ochii după ea. Aşteptă multă vreme. Apoi ieşi de sub peristilul cu coloane de beton, afară în ploaie, sub copacii chinuiţi de vânt, care făceau gesturi de rugă şi implorare spre nori şi spre mare.

Târziu, îşi dădu seama că aşteaptă degeaba şi se urni spre poartă. Se sui în maşina care aştepta şi-i spuse şoferului:

– Îndărăt. La Bucureşti.

XVIII

Cozianu şedea la masa de şedinţe a comisiei şi-l ţintea cu o privire pustie pe Paraschiv Ionescu, care prezida şedinţa, şi pe Ionel Varlam, care şedea la două scaune distanţă de Paraschiv Ionescu. Încă nu-şi venise în fire; o surprindere şi o tulburare cumplită îi încurcau minţile. Şi-aşa, băutura din ultimele luni, excesele nocturne cu Ida Gherson, desperarea rupturii cu Isabela, desperarea şi mai mare a bătăliei pe care-o vedea pierdută îi încurcau creierii, îl făceau incapabil să judece bine şi cu folos, să aprecieze iute şi just o situaţie. La asta se adăugase şi surprinderea. Dimineaţa, venind la birou, aflase

de convocarea comisiei. Se informase la colegi: nimeni nu ştia nimic; cei mai mulţi credeau că e vorba de înlocuirea lui Mardan, care nu mai apăruse de două zile. Unul susţinea că Mardan e arestat, dar, întrebat mai amănunţit, se dovedi că lansase ştirea numai ca să afle dacă nu cumva e adevărat. Până să se lămurească însă ce e cu zvonul acesta, ceilalţi se tulburaseră rău. Se adunaseră apoi în sala de şedinţe şi, deodată, intrase în sală un bărbat masiv, cu un cap mare şi puternic şi mersul ager şi iute ce dezminţea şuviţele cărunte ale părului: un om de o vigoare fizică deosebită cu mâini zdravene care mânuiseră pe vremuri ciocanul. Cu o geantă sub braţ şi cu ochelarii pe nas, intrase iute şi spusese rece, oficial:

– Bună ziua, domnilor. Şedeţi.

Se aşezase, cu coatele pe masă, cu palmele pe placa de cristal şi se uitase la ei, ascuţit, rece, cercetător, măsurându-i. Pe lângă el se aşezară alţi vreo trei-patru, printre care Cozianu îl recunoscu pe Ionel Varlam, şi deodată începu să-i bată inima foarte tare, nici el nu ştia de ce. Membrii comisiei îşi şopteau numele lui Paraschiv Ionescu. Erau surprinşi, tulburaţi. Omul acesta era cunoscut: unul din conducătorii Partidului Comunist, trecut prin procese, prin închisori şi lagăre, şedea acolo şi părea mai primejdios ca oricând, masiv şi cu privirea inteligentă şi ascuţită, care trăda creierul puternic şi activ, maşina de război, aşa cum omul întreg li se păru în clipa aceea domnilor din comisie, aşa cum li se pare un tanc infanteriştilor de a căror tranşee se apropie. Cozianu nu mai pricepu bine despre ce era vorba; urmări abia crâmpeie din ce spunea Paraschiv Ionescu:

– ...a avut, fără îndoială, şi părţi pozitive. Dar, în general, guvernul nu e satisfăcut de activitatea comisiei. Ea n-a sprijinit destul politica democratică, profund populară, a guvernului. Trebuie să analizăm cauzele acestei insuficienţe. Cu ajutorul dumneavoastră, aceşti colaboratori ai mei, jurişti, statisticieni, experţi contabili...

Şi arătă spre cei care-l înconjurau şi printre care Cozianu îl recunoscuse aproape cu spaimă pe Ionel Varlam.

– ... vor întocmi un raport asupra activităţii comisiei; acest raport va fi înaintat Consiliului de Miniştri...

Cozianu îl auzi pe Ioaniţiu, aşezat lângă el, că-i şopteşte la ureche:

– ...şi procurorului...

Îngheţă. La asta se gândise şi el. Nici nu mai fu în stare să asculte. Abia într-o pauză, când oamenii începură să discute în grupuri, Cozianu, pe care Ionel Varlam îl salutase politicos, dar rece, îl luă la o parte pe Ioaniţiu. Mereanu, domn elegant şi cărunt, cu batistă de mătase la buzunarul de la piept, mare amator de „ fete“ de la baruri, se ţinu după ei:

– Ce ne facem? Aţi înţeles?

– Sigur c-am înţeles, râse Ioaniţiu.

– Ce facem, domnule Cozianu? întrebă Mereanu. Dacă dezgroapă ăştia chestia cu creditele continuate la firmele care nu respectau contractele, şi încă vreo câteva la fel...

– Înfundaţi puşcăria, boierilor, râse Ioaniţiu.

– Dar dumneata, cu referatele dumitale asupra întreprinderilor? Ce, crezi că scapi mai ieftin? întrebă Mereanu nervos. Îi tremurau mâinile.

– Domnilor, vorbiţi mai încet, şopti Cozianu zăpăcit. Nu mai putea gândi în atmosfera asta de panică. Simţea frica în privirile, în mişcările, în tonul oamenilor cu care lucra de atâta vreme. Şi începând din clipa aceea, cât dură ancheta condusă de Paraschiv Ionescu, noul preşedinte al comisiei, în clădire fu mai multă tăcere, mai puţină mişcare şi colegii lui Cozianu trăiră ca sub domnia unei boli care le paraliza voinţa, le slăbea puterea de rezistenţă; aşteptau, fascinaţi, rezultatul şi urmările.

În zilele acelea Cozianu abia mai dădu pe la birou, îşi petrecea timpul cu oamenii pe care-i ştia prin Ida Gherson şi care-i promiteau că-i vor asigura fuga peste frontieră. Se întâlni pe stradă, în faţa Capşei, într-o zi rece şi cenuşie, cu Ionel Haralamb, fratele lui Jean-Pierre (care fusese destituit din postul lui din Ministerul Afacerilor Străine). Ionel Haralamb îl invită la o ţuică şi nişte icre negre şi, în şoaptă, în mijlocul îngrămădelii de misiţi, de actori, de gazetari, generali pensionari şi cucoane bătrâne, aşezaţi la mese, îi destăinui pesimismul său politic.

– Bătălia e pierdută, monşer. *Sauve qui peut*[1]? Asta e concluzia.

[1] Scapă cine poate.

– *Mais qui le peut? Et surtout, comment*[1]*?* întrebă Cozianu, cu o figură întunecată şi suferindă, de om bolnav. Celălalt se aplecă spre el şi suflă:

– Ai o mie de dolari de dat?

Cozianu îl privi drept în ochi şi făcu semn din cap, abia văzut: da. Ionel Haralamb, fost tânăr elegant, acuma cărunt şi slab, cu ochii rătăciţi, şopti:

– Eu plec zilele astea... poimâine... şi te iau. Costă o mie de dolari de persoană. Dai şi pentru mine? sunt decavat... şi dacă plătesc, acolo sunt cerşetor şi-ţi închipui că la Paris, fără bani pentru dame, n-am nici un haz...

– Ne-am înţeles... Spune-mi ce-i de făcut. Sunt cu... şi încă o persoană. O femeie...

Se ridicară.

– Las pe mine. N-ai nici o grijă, zise Ionel Hairalamb. Să ai banii pregătiţi...

Nu-i spuse nimic până în ultima clipă. Apoi, într-o seară, îi dădu telefon.

– Mâine dimineaţă, la şase, la gară, la trenul de Constanţa. Fără valize.

Îi aştepta cu biletele pe peron. Călătoriră citind ziare şi prefăcându-se că dorm. În Constanţa, bătea vântul, era vreme urâtă, trâmbe de praf, hârtii şi frunze veştede goneau pe străzi. Ionel Haralamb îi duse pe Cozianu şi pe Ida drept la o căsuţă pe o stradă laterală, în apropiere de port, casă văruită într-un roz şters, cu tencuiala cojită, cu vopseaua cercevelelor jupuită; înăuntru mirosea a lemn vechi, a ziduri reci. Aici îl cunoscură pe un bărbat cărunt, spătos, bărbierit perfect, cu obrazul roşu şi ochi cenuşii, şi care purta o haină de o croială semimilitară şi pantaloni enorm de largi, dintr-un postav cazon, albastru închis.

– Domnul locotenent-comandor Rădulescu, zise Ionel Haralamb. Omul sărută mâna Idei, se salută cu Cozianu, apoi le arătă două paturi acoperite cu scoarţe dobrogene:

– Odihniţi–vă... Eu mă pregătesc... Deseară plecăm, pe la şase jumătate, şapte... Sărut mâinile, coniţa mea, am onoarea...

[1] Dar cine poate? Şi mai ales cum?

Şi plecă împreună cu Ionel Haralamb. Ida se atârnă de gâtul lui Cozianu fără să spună nici un cuvânt; iar el, tot fără un cuvânt, o dădu la o parte, uşurel, dar cu fermitate. Ea se îmbufna apoi, văzându-l absent, începu să se uite la fotografiile de pe pereţi, la dulapul cu oglindă ovală; le găsea ridicole.

– Cum pot locui oameni în aşa ceva? Ah, dar când o să ajungem la Paris, o să-ţi aranjez eu o locuinţă ca o bomboniera, şi ta-ta-ti, şi ta-ta-ta, urmă să vorbească pe nerăsuflate. Cozianu nici nu auzea. Se uita, în gol.

La şapte seara, auziră o maşină în faţa casei, cineva trântind o uşă, apoi intră descuind cu cheia; era Ionel Haralamb, serios, încordat:

– Hai! Repede! Repede!

Se ridicară ca din arc; Cozianu se pipăi maşinal peste talie: acolo purta, pe piele, centura cu pietre preţioase şi cu bilete de o mie de dolari. Ieşiră: îi aştepta un Ford vechi, părăginit, cu un şofer nebărbierit şi slab, cu nasul lung şi o schimă tristă. Se urcară în maşină şi porniră cu zdrăngănit de tinichele peste pavaj, spre sud. Lui Dimitrie Cozianu începu să-i bată inima. Cu câteva zile înainte făcuse acelaşi drum. Şi acuma era vreme urâtă, marea era sumbra, dâre lungi şi joase de nori astupau cerul şi se făcea seară. Pe geamurile maşinii apăreau picături de ploaie. La dreapta, se vedeau câmpuri întinse, cu câte o casă pitită într-o adâncitură a stepei. La stânga, tranşee părăsite, movile de pământ cu câte o bucată de zid de beton din a cărui gaură pătrată nu mai ieşea nici o ţeava de tun; într-un loc, un afet sau o remorcă, mâncată de rugină, răsturnată pe un câmp cu iarbă rară, înnegrită şi putrezită. Apoi câmpul coborî, şoseaua se apropie de mare şi se văzu plaja, cu valuri ce se spărgeau spumegând şi se repezeau pe ţărm. La câteva sute de metri, prin negura serii se desluşeau masivele de copaci negricioşi şi clădirile sanatoriului. Iar la o sută de metri de ţărm, o barcă cu motor urca şi cădea pe valuri, zgâlţâindu-şi scurt bucăţica de catarg. Ionel Haralamb scoase un pistol din buzunar şi-l ameninţă pe şofer:

– Opreşte aici.

Omul tresări, frână şi ridică mâinile:

– Nu v-am făcut nimic, dom'le; sunt om sărac, am copii, îngână el speriat. Ionel Haralamb se căută prin buzunare, găsi

un briceag, îl deschise şi împunse cauciucurile, care se dezumflară cu fâşâit de aer comprimat. Îi întinse câteva bancnote de o mie de lei şoferului:

– Nu te mişti de-aici până plecăm! Şi întorcându-se către ceilalţi doi:

– Haideţi! Hai, domnule!

Dimitrie Cozianu se uita la copacii negri şi clădirile unde se aprindeau lumini. Ionel Haralamb îl zmuci de braţ:

– Hai! repede!

Era cenuşiu la faţă, buzele-i tremurau. Porni repede prin nisipurile cu smocuri de iarbă, apoi pe plaja pustie.

– Haide! Haide, repetă el cu glas scăzut. Tremurau toţi trei. Vântul şuiera împrejurul lor.

– Aruncaţi pardesiurile! porunci Ionel Haralamb şi îşi zvârli primul haina pe plajă, apoi intră în apă. Ceilalţi doi îl urmară. Pe şosea, şoferul, siluetă subţire lângă maşină, insectă neagră şi colţuroasă, îi privea, nemişcat, profilat pe orizontul livid.

Apa li se păru rece ca gheaţa. Când le ajunse la brâu o găsiră mai caldă decât aerul umed şi tăios. Valurile le ajunseră până la piept. Barca era la câţiva paşi, un om, în picioare, ţinându-se de catarg, le striga ceva, dar vântul îi fura glasul; abia se auzea duduitul motorului.

– Înot! Răcni cu glas spart Ionel Haralamb. Porniră înot, cu hainele grele pe ei; apa sărată le intra în gură, îi orbea, carnea le era amorţită de frig. Cozianu se gândi o clipă că are ceasul la mână; apoi că dolarii se vor uda; nu face nimic: o să-i usuce la sosire...

Barca era lungă, cenuşie, şi motorul o trăgea îndărăt încetişor, oblic, pe lângă ei. Comandorul, ţinându-se de catarg, le aruncă un capăt de parâmă cu un colac; se agăţară toţi trei de colac şi el îi trase până la bord, apoi le întinse mâna, ajutându-i să urce pe scăriţa de fier. Îi împinse în jos, în cabină, în aer cald şi greu, cu miros de ulei şi motorină, îi înveli cu pături, iar vasul începu să se zguduie şi să salte sub ei. Ionel Haralamp începu să râdă şi să strige:

– Ura! Ura!

Comandorul, fără să se uite la el, se căţără pe cele trei trepte ce duceau în cabina pilotului; acesta, un om tânăr şi încruntat,

cârmea după busolă, cu geamurile din faţă stropite de pânze de spumă. Jos, în cabină, Ida Gherson, cu părul ud, palidă, cu buzele albe, scoase un braţ de sub pătură, îl luă de mijloc pe Dimitrie Cozianu şi-şi puse capul pe umărul lui. Acesta se cutremură, întoarse capul spre ea şi, fără s-o privească, rosti lăbărţat, grosolan, cu ură şi oboseală:

– Da mai dă-te-n p... mă-ti, putoare...

Şi o împinse brutal cât colo. Ea rămase cu gura întredeschisă; era albă ca hârtia la faţă; ochii măriţi i se umplură de lacrimi. Fără să se uite la ea şi la Ionel Haralamb, vânăt de frig şi înmărmurit, Cozianu se ridică şi urcă greoi lângă pilot. Nici nu se uită la aceasta şi la *comandor*, ci se-ntoarse şi, cu fruntea lipită de geamul dindărăt al cabinei, privi îndărăt. O dâră lată de spumă clocotea în urma bărcii care se depărta de uscat cu mare viteză, sărind pe valuri, plină de spumă. Acolo, departe, pământul era scund şi întunecat, strivit sub norii vineţi şi o dâră îngustă de cer livid. Câteva lumini arătau locul unde se află sanatoriul. Erau din ce în ce mai mici. Dimitrie Cozianu stătu multă vreme. Şi când totul dispăruse în beznă şi nu se mai vedea decât întuneric, tot acolo stătea şi se uita în direcţia unde rămăsese pământul.

în versiunea scan 3 volume povestea continuă - în volumul 3 - cu partea a 22-a

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE

CARACOSTEA: Atmosfera, multilateralitatea şi concentrarea acestui debutant de 19 ani te lasă gânditor. Este nostalgia spre culmile pe care nu le avem încă. Din complexul acestui debut de originală reviviscenţă modernă a lumii antice, un critic pripit s-ar grăbi să alcătuiască şi o nouă formă de îndrumare şi valorificare critică, să zicem pe tema împământenirii şi retrăirii româneşti a miturilor eline..."

D. CARACOSTEA, Forme de critică. I Critica debuturilor, în *„Revista Fundaţiilor Regale"*, 6 iunie 1944

CROHMĂLNICEANU: Lumea lui Petru Dumitriu se vrea evocată din paginile cărţilor. Ceea ce o autentifică şi o face să trăiască e tocmai realismul, calchierea ei pe realitatea de toate zilele, scormonirea amănuntului specific, notaţia inteligentă, în sfârşit dragostea pentru pagina cărţii ca şi pentru viaţă, dizolvarea acestei simpatii în convingerea că elementul care leagă clipele moarte de cele de azi e permanenţa vieţii şi a singurului copil nemuritor al Niobei, Euridice – dragostea.

Ov. S. CROHMĂLNICEANU, *„Contemporanul"*, 23 mai 1947

NEGOIŢESCU: Străbătută de ironie, convulsionată de încordări imagistice onirice, arzând în propria ei cenuşă, proza atât de elegantă a d-lui Petru Dumitriu nu poate fi decât treapta subtilă care, o dată depăşită, duce în literatură.

Ion NEGOIŢESCU, *„Fapta"*, 23 iunie 1947

CĂLINESCU: Nu-i lipsit de graţia condeiului şi de paletă. Clasicităţile sale sunt revopsite în culori vii.

G. CĂLINESCU, *„Naţiunea"*, 9 februarie 1948

DIÉGUEZ: Fără îndoială ar fi o laşitate, în ce mă priveşte, să fac critică literară fără a elucida problema raporturilor dintre critică şi politică. De altfel, puţin probabil să procedez altfel, fiindcă primesc

aproape în acelaşi timp Bijuterii de Familie[1] de Petru Dumitriu, director al Editurii de Stat din România, care slăveşte prăbuşirea boierilor, şi Călătorie în albastru de Gusztav Rab, refugiat maghiar la Paris după masacrele de la Budapesta[2]. În acest caz laşitatea criticului ar fi să nu vorbească nici despre unul, nici despre altul din aceşti autori, ori să nu vorbească decât despre unul dintre ei, după preferinţele sale politice, ori şi mai şi, aşezându-se într-un plan strict estetic, făcându-se că ignoră complet, ca strain artei, universul politic pe care totuşi ele îl includ, şi una şi alta din aceste mărturii contradictorii.

(…) Cum să contempli, cum să absolvi de vină? Din considerentre politice? Iată o mostră: e un fapt că nu poţi „rezista" o viaţă, iar Dumitriu a „rezistat" c'ţiva ani înainte de a colabora. Într-o lume în care bomba atomică exclude orice revanşă a învinşilor, nu poţi cere unei întregi naţiuni eroismul intransigenţei spirituale: „lumea va fi salvată doar de unii", spunea Gide. Această cerinţă faţă de toţi a fost destul de sângeroasă chiar şi în Franţa, ca să n-o mai cerem şi altora. În rest, situaţia noastră este insolită şi cvasi-scandaloasă. Izolaţi în Paris, primim din lumea întreagă mărturii de fidelitate şi servitute şi-o mai facem pe Don Quijote? S-ar zice că de aici începe totul… Totuşi, dacă Hitler ar fi învins, romancierii naziţti s-ar fi infiltrat şi la noi, protejaţi de bomba atomică. „Asta-i viaţa", cum zic americanii…

Manuel de DIÉGUEZ, A propos de Les Bijoux de Famille de Petru Dumitriu et Le voyage dans le bleu de Gusztav Rab, în *„Le Combat"*, 4 iunie1959

SIMON: Incognito se află în aceeaşi linie cu Doctor Jivago, printre marile romane implicate în actualitatea fundamentală a acestui veac. Asemenea romancierilor de marcă petru Dumitriu are geniul epicii.

Pierre-Henri SIMON, *„Le Monde"*, 1962

GRUISSARD: Petru Dumitriu este un fel de vizionar uriaş, capabil să asambleze vaste romane patetice, un pamfletar, un clarvăzător, o fiinţă nesătulă, a cărei vocaţie ar fi aceea de a traversa epoca noastră cu biciul în mână, dacă nu cu un exploziv, rătăcind lucid dintr-o ţară în alta spre a smulge contemporanilor săi secretul adevărului.

Lucien GRUISSARD, *„Le Monde"*, 1964

[1] Editions du Seuil, 1957.

[2] După mişcarea de liberalizare din 1956, care a dus şi la înscenarea unui dosar de Securitate lui Petru Dumitriu însuşi, pe ideea că mama sa era unguroaică, deci el avea partipriuri pro-maghiare.

PETREU: Tema Cronicii de Familie este identică aceleia din Ion şi Morometii: pământul. Numai că, dacă Rebreanu şi Preda priveau problema proprietăţii funciare din unghiul ţăranului sărac şi doritor de pământ, Petru Dumitriu o priveşte mai ales din punctul de vedere al latifundiarului.(…)

Petru Dumitriu nu-şi simpatizează sau justifică personajele; le portretizează cu o umoare rece, rea, într-o pastă întunecată, chiar neagră.

Cronica de Familie e şi un inventar al formelor de iubire, fie aceasta legitimă, fie, mai ales, clandestină. (…) nu vecinătatea Orientului explică gratuitatea elegantă a perpetuului cadril amoros din Cronica… Marilor familii, cum le-a numit Nicolae Manolescu, ci semtimentul organic al sfârşitului.

Marta PETREU, *„Apostrof“*, 1/1990

ŞERBAN: Îi fusesem redactor de carte la Cronica de familie. Avusesem, în plus, iniţiativa alcătuirii acelui „indice“ de personaje după procedeul ediţiilor balzaciene), menit să orienteze şlectorul în deasa ţesătură epică a cărţii şi care confirmă, în acelaşi timp, amploarea viziunii autorului, prolifica sa invenmtivitate sub raportul înzestrării cu acte de stare civilă, al autenticităţii şi urmăririi destinelor umane pe mai multe generaţii. Ştia că, după apariţia cărţii, păstrasem ca pe un trofeu ultima dactilogramă, încărcată de intervenţii operate de scriitor pe parcursul succesivelor schimburi de opinii purtate la editură, până în pragul trimiterii lucrării la tipar. Discuţiile aveau loc, în acest caz, chiar în biroul directorului, pe atunci scriitorul Al. I.Ştefănescu. Mi-i mai amintesc de faţă pe criticii Mihai Petroveanu şi Silvian Iosifescu. Uneori se încingeau adevărate dispute în contradictoriu cu scop de a preîntâmpina posibilele interpretări „politice“ neconvenabile. În general, Petru Dumitriu nu făcea obstrucţii, reacţiona cu destul de largă disponibilitate – pentru calibrul său scriitoricesc! – ţinea doar ca observaţiile să aibă un caracter cât mai aplicat, cu referire strictă la text, în „concret“, la situaţii sau momente din fluxul narativ, unde el era în măsură să intervină fără să agreseze profilurile iniţial croite, să nu diminueze încărcătura lăuntrică a personajelor, sensul aducerii lor în scenă. Uimea rapiditatea cu care găsea soluţii. Uneori îi era de-ajuns să modifice ori să adauge numai câte o replică. Dar, l-am văzut şi aştwernându-se pe loc să rescrie o scenă, fără ezitare, cu o spontaneitate care înlătura orice ulterioară senzaţie de improvizaţie ori ‘lipitură’. Textul curgea perfect, ‘sudura’ imperceptibilă, ca şi cum izvorul

imaginativ ar fi ţâşnit de la început pe această albie. Dactilograma devenise astfel un document de mâna întâi, reper pentru viitoare analize ale laboratorului de creaţie specific prozatorului. Însuşi aspectul intervenţiilor pe zeci de pagini era incitant, purtător către tot felul de asociaţii, sursă de răsfăţ al ochiului şi spiritului, îndemnat să descifreze, ca pe o hartă, traseele unor definitorii aventuri intelectuale.

Geo ŞERBAN – prefaţa la *Proprietatea şi posesiunea*, Editura Dacia, Cluj, 1991, pp. 6-7

MANOLESCU: Sarcasmul, satira, caricatura asigură o armătură puternică şi elastică prozei din Cronică… fără a-i permite vreo clipă să alunece în moliciunea unei arte pur şi simplu bogate, de descriere fastuoasă. Linia intrigii rămâne precisă, ca aceea a unui portret. Epicul este ca o coardă bine întinsă, cu soluţii imprevizibile, adesea neaşteptate, fără nimic uşuratic. Recunoiaştem în structura scenariului conturul exact al portretelor. Subiectul e schiţat din câteva tuşe şi starea de criză este repede atinsă. Loviturile de teatru nu lipsesc.

Nicolae MANOLESCU, De la cronică la romanesc, în *„Revue Roumaine”* 4-5/1994

ŢUGUI: Bijuteriile de familie apare în volum, la Editura pentru Literatură şi Artă a Uniunii Scriitorilor din RPR, în luna august 1949, într-un tiraj de 5400 de exemplare şi va deveni mai târziu un capitol al romanului Cronică de familie. „Micul roman“ a trezit în epocă mare intertes pebntru cititori, inclusiv în lumea literaţilor români şi impune talentul unui mare prozator, cultivat la şcoala prozei europene clasice şi moderne, cu mare forţă de creaţie, mânuitor iscusit al limbii române. Cu această carte Petru Dumitriu continuă marea tradiţie a realismului clasic balzacian, făuritor de caracterologii, al prozei de observaţie morală şi socială.

Dl. Petru Dumitriu devine astăzi prizonierul ideologiilor politice şi al prejudecăţilor civice. El susţine ideea stupidă că tot ce e urât, „negru, întunecat, dobitoc“ – mă opresc aici pentru că vulgarităţile le socotesc reprobabile şi i le las lui Petru Dumitriu! – în Cronică de familie este „opera partidului comunist şi a imperialismului istoric rusesc“. Asemenea afirmaţii n-au nimic comun cu judecata artistică onestă, întemeiată pe recunoaşterea riguroasă a „intimităţii“ actului de creaţie. În anii 1954-1956, P. Dumitriu era prozator consacrat, conştient de valoarea şi locul său în literatura română, astfel că vrea ori nu – aceasta îl priveşte personal –, Cronică de familie, inclusiv excelenta împărtăşanie din finalul romanului au devenit chiar din

1957 bun al spiritualităţii româneşti, zestre naţională, care nu poate fi manipulată de nimeni, cu scopul de a denigra timpul în care ea a fost zămislită şi dăruită cititorilor. Singura mărturisire corectă, dreaptă, adevărată şi democratică este aceea înscrisă de autor în prima ediţie, de unde aflăm un mare scriitor şi gânditor, individualitatea creatoare în sine şi pentru sine, o personalitate autentică ce se afirma între oameni şi pentru ei."

Pavel ŢUGUI, *Tinereţea lui Petru Dumitriu,* Editura Dacia, Cluj, 2001, p. 25, 108

CIMPOI: Cu adevarat exilul face parte din destinul românesc, cu adevarat exilul literar românesc este un fenomen care face parte din destinul literaturii (culturii) române. Este, cu alte cuvinte, marca fenomenologică eternă, ţinând parcă de un blestem şi un păcat originar. Emigrările sunt determinate de teroarea comunismului asupra culturii în genere şi asupra creatorului de valori culturale în parte. Motivaţia plecării este absolut limpede. În schimb, lucrurile în ce priveşte destinele celor din exil, cu care s-a întrerupt orice legatură, sunt neclare. Singura observaţie fermă, care se poate face, după Ulici, este că puţini scriitori au depăşit obstacole inerente impactului cu altă ambianţă, altă limbă, altă mentalitate: Petru Dumitriu, universitarii Matei Călinescu, Virgil Nemoianu, Toma Pavel, Ioan Petru Culianu, parţial Gabriela Melinescu în Suedia, Andrei Codrescu în S.U.A., Petru Popescu tot în S.U.A., parţial Paul Goma si Dumitru Ţepeneag în Franţa.

Mihai CIMPOI, revista *„Sud-Est"*, nr.46.04.2001, site apărut cu sprijinul Fundaţiei Soros

ANDRONIC: Fugit din ţară în 1959[1], după ce dăduse capodopera romanului românesc, Cronică de Familie, Petru Dumitriu n-a mai revenit în România decât după 37 de ani, în 1996.

Şi a revenit într-un moment tensionat – campania electorală – descinzând din avionul care-l aducea din Germania[2] direct în studioul Antenei 1, unde, la vremea aceea, moderam „Turneul candidaţilor" în compania candidatului Ion Iliescu.

Deşi a fost acuzat de a fi pus la cale o lovitură de imagine, pot să vă spun cu mâna pe inimă că dl. Iliescu n-a ştiut nimic despre această mişcare.

A fost surprins, dar bucuros, pentru că era un admirator al marelui scriitor.

[1] De fapt februarie 1960.

[2] De fapt din Franţa, de la Metz.

Surpriza, pusă la cale de consilierii săi de atunci, Iosif Boda şi Eugen Mihăescu – nu a avut un impact major asupra electoratului[1].

Mulţi nici nu ştiau cine este Petru Dumitriu.

Octavian ANDRONIC, *„Ziarul personal“* pe Internet, nr.595/ 10.04.2002, rubrica Punctul pe Y”

REICHMANN: Traduse pretutindeni, bine primite, romanele acestui ciclu al Cronicii par, la prima vedre, un rechizitoriu contra vechilor clase lichidate de regim. Substanţa ascunsă a acestor cărţi scapă chiar şi celor mai vigilenţi comisari ai culturii. Totuşi, Petru Dumitriu s-a identificat mereu cu clasele sociale pe care era invitat să le combată; acest secret îl împărtăşeşte cu cititorii săi. La fel ca Marcel ori Swann, romancierul înclina către omologii mold-valahi ai familiei des Guermantes, dispreţuindu-i pe vecie pe Verdurini. Pentru România comunistă Dumitriu a rămas entru totdeauna un cripto-ciocoi. (…) După Întâlnire la Judecata de Apoi, descriere clinică a acelei maladii pe care Eugène Ionesco a numit-o rinocerită, conformism gregar care-l împinge pe individ spre nebunia totalitară, şi Incognito, până la romanele sale cavalereşti ori de capă şi spadă, sau la Femeia în oglindă (La Table Ronde, 1988) unde împinge până la capăt tentativa de auto-distrugere a personajelor sale româneşti, Dumitriu a rămas un contrabandist al spiritului. Întocmai ca Soljeniţân, acest călător a făcut să se înţeleagă aici, la hotarele extremului Occident, pericolul pe care-l reprezintă pentru umanitate atât abandonarea comandamentelor lui, cât şi agresivitatea totalitarismelor aflate la graniţa sa.

Edgar REICHMANN, Petru Dumitriu – romancier român, în *„Le Monde“*, 13.04.2002

ILIESCU: Am fost legat de marele scriitor printr-o adâncă afecţiune, bazată ţi pe preţuirea deosebită ce i-am arătat-o chiar ţi atunci când devenise o imprudenţă mărturisirea ei publică. La rândul său a ţinut să-mi răspundă, fiindu-mi alături în momentele bune sau mai puţin faste şi suportând cu seninătate a doua lui ostracizare literară, cauzată tocmai de această atitudine. Sunt însă absolut sigur că viitorul aparţine operei sale – căreia de acum înainte omul nu-i va mai putea îngreuia destinul.

[1] În schimb primirea de-a dreptul duşmănoasă a autorului, a avut un impact negativ asupra lui, care, întors la Metz, a făcut o comoţie cerebrală.

Totuşi, la alegerile din 2000, numele lui s-a regăsit pe lista susţinătorilor lui Ion Iliescu.

Moartea lui Petru Dimitriu este o pierdere reală, creatorul aflându-se încă în plină putere şi ajuns pe acel prag al înţelepciunii de unde ne putea fi tuturor de folos. Dar singurul mod de a răspunde iremediabilului este să ne lepădăm de tot ceea ce ne poate întuneca judecata şi să-i aţezăm imaginea ţi opera în acel loc rezervat celor numiţi clasici. Căci el a fost ţi va rămâne unul dintre ei.La întrebarea „Unde locuiţi de fapt: în Germania sau în Franţa, la Metz?“ scriitorul a răspuns: „în nici una: ACASA mea e în Baziaţ. Sau la Bucureşti.“ ACASA lui a devenit acum nemurirea întru cultura română. Să ne reculegem cu toţii. A fost şi rămâne unul din marii creatori ai Europei secolului al XXI-lea şi, într-o zi, acest lucru va deveni limpede pentru foarte mulţi.

Ion ILIESCU, A plecat dintre noi Petru Dumitriu (mesajul Preşedintelui României la decesul scriitorului) în *„Ziarul personal“* pe Internet, Nr.9/4/2002

THOMAS: Strigătul de durere şi de speranţă pe care îl scoate, de la o operă la alta – ca şi, de altfel, pentru alte temeiuri, compatriotul său Elie Wiesel – este acela al unui apologet, deopotrivă „Contra Gentiles“ şi „Pro Gentibus“, fiindcă îi iubeşte ca pe sine însuşi şi le doreşte să afle ceea ce este de aflat. El, cel neiubit, doreşte să iubească în întregul firii sale slave şi latine, în ciuda nenoricirii, ori poate din pricina ei, fiindcă realitatea misterioasă a existenţei rămâne tocmai suferinţa.În ciuda oricărei evidenţşe, el continuă să creadă că Fiinţa este mai reală decât Neantul.

P. Jean-François THOMAS s.j., în *„France Catholique“*, 14.03.2003

ŞTEFĂNESCU: De fapt, în loc să vorbim de un roman care are douăzeci şi patru de părţi ar trebui să vorbim de un megaroman format din douăzeci şi patru de romane. Continuitatea acestora este asigurată de menţinerea sub observaţie a uneia şi aceleiaşi familii, pe parcursul unui secol. Urmaşii – şi urmaşii urmaşilor – lui Alexandru şi ai Sofiei Cozianu devin succesiv protagoniştii unor întâmplări dramatice, uneori senzaţionale, în directă legătură cu momente din istoria românilor: revoltele ţăranilor din 1907, primul război mondial, modernizarea rapidă a ţării în deceniile trei şi patru ale secolului douăzeci, al dopilea război mondial, instaurarea comunismului, deposedarea de bunuri a celor din înalta societate şi marginalizarea lor.

Alex. ŞTEFĂNESCU, *„România literară”* nr. 36/2003

SIMION: Şi, la urma urmei, nu-i reconfortant pentru noi, toţi, să punem lucrurile în ordine şi să reconstituim, în numele adevărului estetic, o scară justă a valorilor literare române postbelice? Unde se

situează Petru Dumitriu în acest peisaj? Ca să răspundem la această întrebare trebuie, cred. Să facem două lucruri: să încetăm să mai credem că un singur scriitor poate ispăşi la infinit pentru toate păcatele literaturii române postbelice şi, în al doilea rând, să recitim toată opera lui Petru Dumitriu, un scriitor complex pe care spiritul critic românesc întârzie din varii motive să-l accepte. A păcătuit, adevărat, dar nu mai mult decât alţi scriitori contemporani şi, în plus, el s-a căit. Şi, apoi, să vedem opera lui. S-ar poutea (eu , personal, sunt sigur de acest fapt) ca opera lui – vastă şi inegală – să izbăvească şi în cazul lui omul care a scris-o.

Eugen SIMION, Cazul Petru Dumitriu, în *„Caiete critice"* 3-5/2003

ŢARĂLUNGĂ: Petru Dumitriu este un mare necunoscut. Ce ştiu cititorii români despre acest scriitor? Ce s-a ştiut despre el pe când trăia în România? Ce se s-a ştiut după ce a plecat, în 1960? Ce se mai ştie astăzi? Pentru mai toată lumea el este autorul Cronicii de familie şi atât. Mă gândesc deci, în rândurile care urmează, să scriu despre felul cum o carte poate acoperi imaginea cuiva până la nerecunoaştere. O carte şi nu numai ea, ci şi schimbarea rapidă a conjuncturilor în care cititorii au acces la un scriitor. Mai ales asta, fiindcă riscul, pentru cultura unei ţări, nu este doar acela de a ignora un autor, ci şi, blocând în vreun fel accesul la el, de a-şi ignora propriile – şi posibilele – ei căi de regenerare şi de integrare în marele univers al culturilor lumii. Să mă explic.

Petru Dumitriu este singurul scriitor român devenit român prin liberă opţiune. Ceea ce înseamnă, pe de o parte, că putea vedea „întregul" pe care l-a ales, că făcuse evaluări şi judecăţi iniţiale, care l-au dus la respectiva opţiune. Mai mult chiar: autor fără limbă maternă – deoarece mama sa, unguroaică, a învăţat româna abia după ce s-a îndrăgostit de viitorul soţ şi nu şi-a învăţat fiul maghiara – a vorbit şi a scris adesea despre familia mamei, dar apropape niciodată despre a tatălui – cel mai sigur semn de apartenenţă, de interiorizare a universului patern, de model de comportament. În plus, a fost botezat ortodox, ca şi sora sa. Toate acestea sunt date iniţiale care anunţă şi modul său de a face literatură: de ce şi pentru cine.

După întreruperea dramatică a primei iubiri de după absolvirea liceului (de către mamă), a studiilor la Universitatea din München (menţionez arestarea profesorului de logică, decapitarea altuia), după dărâmarea casei natale de către armatele germane în retragere, după mutarea disciplinară a tatălui de la Orşova la Târgu Jiu, după arestarea lui imediat după război, după interdicţia postbelică pentru ambii fraţi Dumitriu de a face studii superioare în ţară, după canali-

zarea tânărului Petru către o singură destinaţie – reporter la „Scânteia“, silit să-şi întreţină întreaga familie – după toate acestea, problema „morală“ care se încearcă să i se impute este o iluzie cărturărească. Singura problemă care exista era aceea a supravieţuirii.

Consider că un scriitor poate spune ceea ce are de spus în contexte pe care nu el le face, nu le alege, nu le poate schimba. Singura lui opţiune era să existe ori să nu existe în contextul în care s-a născut şi trăia. Cu atât mai mult să continue să existe în registrul deselor schimbări de context pe care i le oferea viaţa. Şi să continue să scrie, să lase viitorului un mesaj despre lumile prin care a trecut. Iar secolul al XX-lea – Hobsbawm a observat bine – este unul mai scurt decât normal, fiindcă temele centrale ale existenţei omeneşti care dau unitatea lui se definesc după primul război mondial şi se încheie odată cu tentativele de rescriere a raporturilor mondiale de forţe. Nu putem decât să-i mulţumim lui Petru Dumitriu că a ales să fie român în toată această arenă a veacului XX, că a exprimat în lume problema românească, a lăsat o urmă – deloc de neglijat – despre noi, despre ceea ce am fost, ce suntem şi ce am vrea să devenim. A făcut-o cu el însuşi, cu propria lui fiinţă, plătind un preţ deloc mic, în care ar figura, la loc de cinste, dispreţul (adesea generat de cea mai pură invidie) multor confraţi.

Nu suntem pregătiţi să acceptăm că alţii pot fi diferiţi de noi. De ce oare trebuie ca toţi să fie după chipul şi asemănarea unui dictator (fie el şi cultural), din trecut ori din prezent? Îndrăznesc să spun că Petru Dumitriu a fost (s-a împlinit, iată, pe 6 aprilie, un an de la moartea lui) singurul autor român total, în cel puţin două sensuri: a trăit numai în interiorul culturii, fiecare din gesturile vieţii lui a fost cultural.

Adică a făcut tot ce depindea de el spre a publica, spre a se face auzit, a scris în toate genurile literaturii (eseu – filosofic, de teorie şi istorie literară, de estetică, de filosofia culturii, de etică şi religie, de politici culturale, de implicaţii politice în registrul culturii, de geo-cultură şi geo-politică – teatru, poezie, scenarii de film, literatură pentru copii, traduceri, proză, mai ales proză) şi a conceput literatura ca pe un fenomen sincretic (muzica, artele plastice şi textele scrise au constituit deopotrivă modele ale scrisului său).

A ţinut în echilibru lumile dinăuntrul lui şi a ştiut să avanseze într-o lume în veşnică mişcare, traversând mai multe etape de creaţie, s-a regenerat cum s-ar spune, oferind ochilor noştri de cititori mai multe paliere de receptare. S-ar putea spune că moartea n-a făcut decât să întrerupă acest proces.

Este singurul scriitor român care a stabilit programatic asigurarea căilor de acces ale culturii române dinspre şi înspre Europa, trăsătura

de unire între Est şi Vest, într-o vreme când această orientare era de neconceput pentru literatura română şi încă de nebănuit pentru ceea ce avea să devină Europa unită de astăzi. Mircea Eliade şi Emil Cioran n-au văzut mâna lui întinsă. Dimpotrivă. Iar restul emigraţiei româneşti nici atât. Faptul că măruntele voci ale unor confraţi din ţară şi din afara ei blochează şi acum receptarea acestui mesaj al lui Petru Dumitriu, e doar semn de orbire (în sensul lui Elias Canetti).

Nimeni n-ar trebui să interzică – în numele solidarităţii pe care cei mai mulţi o invocă – vocea lui. Nu facem decât să pierdem, acum, la apropierea dintre lumea noastră şi cea a Europei. De ce ne-am teme? Oricum timpul păstrează numai ceea ce este de păstrat. Petru Dumitriu a ştiut să lase lumii întregi ceea ce noi refuzăm să vedem, să acceptăm, să înţelegem. El nu poate fi scos din cultura acestei ţări, fie şi numai pentru că este cel mai complet prozator pe care ea l-a avut ea vreodată.

Un cuvânt special despre Cronica de familie. Las la o parte faptul că apariţia ei în literatura română a fost un dar al destinului. Dacă scriitorii români ar fi putut urma această cale literară încă din 1956, n-ar mai fi trebuit redescoperite, pe bucăţi, la decenii distanţă, procedee literare, raportări la universalitate ca şi la propria noastră istorie. Nu doar despre asta este vorba atunci când menţionez, în legătură cu acest roman, faptul că a blocat accesul cititorilor la receptarea scriitorului Petru Dumitriu în integralitatea sa, aproape a falsificat imaginea contemporanilor despre el.

Sunt trei aspecte majore referitoare la Cronica de familie ca problemă: unul ţine de registrul vieţii literare stricto sensu, altul ţine de literatură ca parte a vieţii româneşti a epocii respective şi, în sfârşit, ca retrospectivă culturală.

În momentul apariţiei Cronicii de familie literatura noastră nu avea nici o carte care să descrie atât de amplu unitatea profundă a lumii româneşti, în care trecutul, silit să dispară, trimitea prezentului însăşi substanţa lui, îl făcea să existe ca un tot unitar. O lume pe cale de dispariţie, s-a spus, dar o lume în care indivizii continuau să asigure punţi de trecere cu chiar fiinţa lor. O lume complexă, în care intrau toate categoriile sociale, un „nexus“, o pânză fină şi trainică, după modelul vieţii însăşi. Aşa ceva nu mai încercase nimeni vreodată, Petru Dumitriu putea să „târască“ după el întreaga lume literară românească. Cine avea vreun interes să nu se întâmple astfel? Dosarul publicat în continuare ridică un colţ de draperie.

În Europa postbelică s-au păstrat încă, o vreme, reperele ideologice de dinainte de al doilea război mondial, tipul de socialism internaţionalist pe care Războiul civil din Spania îl adusese aproape la

solidaritate europeană. Era acea stângă care s-a manifestat şi la noi, care a continuat să existe o vreme după război, avându-şi reprezentanţi de marcă în lumea politicii româneşti. Dar era şi tendinţa sovietică, stalinistă, care se impunea din ce în ce mai mult, separa Estul de Vest, tăia Europa în două, arunca o parte contra celeilalte, îndrepta planeta în întregul ei către războiul rece. Nu vreau să spun că numai Estul era vinovat pentru această direcţie pe care o luau lucrurile. Petru Dumitriu aparţinea, prin datele iniţiale ale fiinţei şi formaţiei sale, primei tendinţe, a socialismului european. De aceea s-a şi înţeles cu Sartre, cu Lukàcs, cu Milan Kundera.

Dar chestiunea, din punctul de vedere al puterii politice, nu era de lăsat, România fiind, atunci ca şi acum, o zonă importantă, deţinătoare a gurilor Dunării, cel mai lung fluviu european, singurul care uneşte, printr-un sistem de canale, Amsterdamul cu Marea Neagră, cheia economică a continentului deci, calea ei de pătrundere spre Orient, şi este de asemenea deţinătoare a Porţilor de Fier, cheie şi ea de control continental pentru toată zona Mediteranei. Bătălia pentru România a însemnat extinderea influenţei politice sovietice, edificarea canalului Dunăre-Marea Neagră şi a barajului de la Porţile de Fier. Să tratezi cu suveran dispreţ „literar“ faptul că Petru Dumitriu a înregistrat în cărţile lui acest proces, e doar o naivitate, dacă nu altceva. Un scriitor conştient de menirea lui în viaţa unei naţiuni exact asta face: consemnează cât vede, cât înţelege, cât poate şi cât este lăsat s-o facă. Acestea sunt soluţiile lui de răspuns.

Dobrogea, pe pământul căreia se află Canalul, este Scytia Minor, cel mai vechi pământ ieşit din apele Mării Sarmatice, cu o cultură neolitică de invidiat, care ilustra unitatea civilizaţiei dintre Malta şi Petra, un pământ râvnit deopotrivă de grecii antici – Iason a trecut pe aici, Miletul a lăsat colonii întinse – ca şi de romani, care au vrut s-o cucerească venind atât dinspre sud, dinspre greci, cât şi dinspre nord-est, dinspre Dunăre. La Adam Clisi a murit o întreagă armată romană, cu generalul ei cu tot. Şi nu e importantă Dobrogea? Nu mai e importantă? Petru Dumitriu îşi respecta pe cât putea destinul lui de scriitor, de cronicar a ceea ce vedea şi trăia.

Revenind la Cronica de familie, mi se pare că era mai comod pentru demersurile politice asupra literaturii din epocă, să accepte doar această carte ca realizare majoră a scriitorului, să lase în umbră restul, prea evident prin apropierea literaturii de chiar sfera politicii. Aşa deci, impunerea Cronicii în literaturile europene a avut tot atâta acceptul vechii direcţii socialiste şi internaţionaliste, cât şi pe al celei noi, pro-sovietice. Plecând în Occident după apariţia Cronicii în mai multe ţări, Petru Dumitriu se considera mesagerul primeia dintre

aceste direcţii, un sol menit să păstreze puntea de legătură a României cu Europa. Se pare însă că, pe de o parte, stânga internaţionalistă a perceput acest gest ca o trădare – scriitorul trebuia să rămână aici şi să scrie de pe terenul Estului – pe de alta ceilalţi au simţit că este momentul oportun să reducă la tăcere o voce stânjenitoare. Ceilalţi deopotrivă, prosovietici ori emigraţia de dreapta. Talentul altuia e adesea de nesuportat, mai ales când scrii.

Cronica de familie îi plătea astfel poliţe autorului ei şi i se înfăţişa ca un moment care trebuia depăşit. De altfel, depăşirea s-a făcut în două sensuri: pe de o parte lăsase în ţară Colecţia de biografii…, care continua Cronica…, având în Incognito un reflex european, pe de alta a început să abordeze chiar problema Orient-Occident, în parametrii ei moderni şi contemporani, adică avansând în lumea europeană cu un tip de mesaj şi o voce care n-au fost clar auzite, deşi este evident că, atât Europa, cât şi relaţia Est-Vest, au evoluat în sensul anunţat de Petru Dumitriu. Iar pentru asta stau mărturie chiar cărţile şi manuscrisele lui.

Ar mai fi o singură menţiune de făcut: aceea referitoare la religiozitatea conţinută a tuturor mesajelor lui Petru Dumitriu. Religiozitate mediată ori directă. N-ar trebui să ne surprindă. Cel puţin două temeiuri profunde au stat la baza ei: religia a fost veriga lipsă, terenul „matern“ al vieţii lui, felul în care, apărat de jur împrejur, îşi putea întinde aripile, putea plana ca să vadă lumea în întregul ei şi s-o descrie. În interiorul acestei religiozităţi se afla chiar scriitorul. În al doilea rând, acolo a găsit acel tip de solidaritate din lipsa căreia îşi părăsise ţara, solidaritate care-i permitea să „se deschidă“ în chip absolut. S-a educat pe acest teren religios pentru a-şi stăpâni mai bine, ca om, fiinţa interioară, iar scriitorul din el, pentru a se comunica mai bine, înţelegând cu semne sporite mesajele venite dinspre semenii lui. Dacă ar mai fi ceva de spus în legătură cu Petru Dumitriu la un an după trecerea lui în nefiinţă, atunci fiecare o poate face. Lectura cărţilor lui ar fi o primă condiţie.

Ecaterina ŢARĂLUNGĂ, Petru Dumitriu – un mare necunoscut, în *„Caiete critice“*, nr. 3-5/2003

CUPRINS

Tabel cronologic 7
DAVIDA (1860) 47
BIJUTERII DE FAMILIE (1907) 139
SALATA (1923) 283
ÎN BĂTĂLIA PIERDUTĂ (1947) 327
Referinţe istorico-literare 443